53993

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

HÂFIZ MEHMED SEBÂTÜDDİN

-HAYATI VE ESERLERİNİN İNCELENMESİ-

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ
T.53993

Hazırlayan

Adem ÇALIŞKAN

Danışman

Prof. Dr. Celâl TARAKÇI

SAMSUN - 1996

T.C.

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

İşbu çalışma jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof.Dr. Celâl Tarakçı

Üye: Doç.Dr. Mustafa Özbalcı

Üye: Yrd.Doç.Dr. Yavuz Demir

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

28/06/1996

Prof.Dr. Dursun ALTAKSULUT

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Tarih sahnesinde görüldüğü günden beri büyük medeniyetlerin kuruluşuna öncülük etmiş Türk milletinin binlerce yıllık bir dili ve edebiyatı vardır.

Edebiyat, bir milletin ruh ve mana zenginliğinin mahfazasıdır. Bu sebeple Türk edebiyatı, millet olarak ortak ruhumuzun akis bulduğu bir aynadır.

Eskisiyle yenisiyle bir bütün olan Türk edebiyatının İslâmiyet'ten evvelki, kısmı hariç tutulacak olursa, Türk milletinin uzun süre bedîî zevkini oluşturan edebiyatı İslam medeniyetinin etkisi altında gelişmiş, zamanla harikulade örnekler vermiş ve sonunda yavaş yavaş yerini batı edebiyatları etkisinde bir edebiyata bırakmıştır.

Bu edebiyata "Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatı" veya akademik literatürdeki kabul gören bir isimlendirmeyle "Yeni Türk Edebiyatı" denir. Bu edebiyat, Tanzimat'tan günümüze kadar gelişen edebiyatımızı konu edinir. Bu edebiyatımızın sınırları dahilinde yüzlerce şair ve yazarımız vardır.

Bunlardan edebiyat tarihlerimize girmeyi başaranlar olduğu gibi giremeyen ve ikinci sınıf bir sanatkâr olduğu için ismen zikredilen veya bir kenarda kalmış veyahut da girmesi gerektiği halde girememiş olanlar da vardır. Hiç şüphesiz her biri üzerinde de ilmî çalışmaların yapılması gerekir. Böyle bir tavır ve davranış, edebî zenginliğimizin keşfedilip ortaya çıkarılması açısından zorunlu olduğu için, Osmanlı İmparatorluğu'nda batılılaşma hareketinin resmen etkili olmaya başladığı Tanzimat devrinde Dağıstan'da Şeki'ye bağlı Kutkeşin Köyü'nde doğan, Rus mezâlimi sebebiyle ailesiyle beraber burada Kars'a göç eden, bilâhare Erzurum'a, oradan da Amasya'ya göçüp yerleşen, buradan Meşrutiyet yıllarını idrak eden Hâfız Mehmed Sebâtüddin'in hayatı ve eserlerini incelemeyi tez konusu olarak seçtik.

Mensur eser vermeyen Hâfız Mehmed Sebâtüddin; hayatı boyunca kaleme aldığı şiirlerinde "Sebâtî" mahlasını kullanan, üç dildeki şiirlerini içeren Divanı

ile Divan'ı dışında kalan üç manzumesi bulunan ve birinci sınıf olmasa bile ona namzet güçlü bir şairdir.

Hâfız-ı Kur'ân ve imam hatip olan şair, Tanzimat devrinden itibaren gelişen yeni edebiyatı tanımakta ve bilmektedir. Bu hususta mütevazi bir tavır takınan şair, devrinde adeta Divan şiirinin bir takipçisi gibidir. Ancak bunların hakkıyla bilinebilmesi için O'nun hayatının ve eserlerinin incelenmesi gerekir.

Hiç şüphesiz ilmî çalışma, kişisel ve yüzeysel değerlendirmelerden ziyade objektifliği ve belgelere dayanmayı gerektir. Bir sanatkar hakkında kabul edilebilir realist bir karar vermek için, eserlerinin ilmî metotlarla incelenmesi, şayet sanatkarın hayatı bilinmiyorsa, onun da olabildiğince belgelerle gün ışığına çıkartılması gerekir.

Bu sebeple, tezin hazırlanışında inceleme ve araştırma yöntem ve teknikleri olarak literatür taraması, gözlem, röportaj, fotoğrafla tespit ... vb.den yararlanılmıştır.

Şunu da ifade etmek gerekir ki edebî eserler, farklı metot ve bakış açılarıyla ele alınıp incelenebilirler. Bundan tabiî bir şey olamaz. Öte yandan, bir edebî eser veya metin, ona bakana ve yaklaşma tarzına göre bir mana kazanır.

Bu itibarla "Hâfiz Mehmed Sebâtüddin -Hayatı ve Eserlerinin İncelenmesi-" adlı tez çalışmamızın, hem daha önce yapılmış benzeri çalışmaların yanına bir yenisi olarak eklenmesi, hem de bu vesileyle şairin, hayatı ve eserleriyle bir bütün olarak tanıtılıp Türk Edebiyatı tarihine kazandırılması gaye edinilmiştir.

Bu gayeye ulaşabilmek için çalışmamızı, "Önsöz" ve "İçindekiler"den sonra, Sebâtî'nin Hayatı ve Eserleri" konusunda aydınlatıcı bilgi ve belgeleri sunup, Eserlerinin İncelenmesi"ne geçerek 1. "Sebâtî'nin Divanı'nda Şekil ve Üslûb", 2. "Sebâtî Divanı'nda Muhteva", 3. "Cemiyet", 4. "İnsan", 5. "Metin (Divân-ı Hâfiz Mehmed Sebâtüddin)" olmak üzere beş ana bölüme ayırdık

Çalışmamızın ilk bahsini oluşturan **"Sebâtî'nin Hayatı ve Eserleri"** adlı kısım, kendi içinde (a) "Hayatı" ve (b) "Eserleri" şeklinde ikiye ayrılarak ele alınmıştır:

Bunlardan ilkinde; Sebâtî'nin "Doğumu, Ailesi, Çocukluğu, Tahsili, Hocaları, Görevi, İnanç ve İtikadı, Karakteri, Tarikatla Alakası, Seyahatleri, Etkilendiği Kişiler, Etkileri, Vefatı ve Mezarı, Çocukları" ile "Hakkında Yazılanlar" konularında olabildiğince aydınlatıcı bilgiler verilmiş; bu mevzuların ele alınıp incelenişinde mahdut kaynaklardan istifade edildiğinden ötürü ileri sürülen görüş ve fikirler gözlem verileri yanında röportajlarla zenginleştirilmiş ve fotoğraflarla da desteklenmiştir.

İkincisinde de, şairin eserleri üzerinde ana hatlarıyla durulmuş; mensur eseri bulunmayan Sebâtî'nin Divan'ı tanıtılmış; Divan'ı dışında kalan üç şiiri, orijinal şekilleri fotoğraflarla tespit edilip transkripsiyonlu metin halinde ilim dünyasına sunulmuştur.

Daha sonra "**Eserlerinin İncelenmesi**"ne geçilmiş, "Sebâtî Divanı'nda Şekil ve Üslûb" adını taşıyan **Birinci Bölüm**'de; Vezin, Kafiye, Redif, Nazım Şekilleri, Nazım Türleri, Dil ve Üslûp (Dil-Üslûb: Anlatım Şekilleri, Edebî Sanatlar, Atasözleri ve Deyimler) hakkında bilgiler verilip örnekleri tespit edilerek ayrıntılı tahliller yapılmış ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

"Sebâtî Divanı'nda Muhteva" adını taşıyan **İkinci Bölüm**'de; önce "Sebâtî Divanı'nda Poetik Görüşler" ve "Sebâtî Divanı'nda Din ve Tasavvuf" diye bir ayrıma gidilmiştir. Bunlardan birincisinde, şairin şiir ve şair konusundaki görüş ve fikirleri tespit edilerek ortaya konmuş ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Diğerinde, kendi içersinde I. "Din" ve II. "Tasavvuf" şeklinde bir ayrıma gidilmiştir.

I. Din'de; Allah, Melekler, Kitaplar, Peygamberler, Ahiret ve İlgili Kavramlar, Kaza ve Kader ile ayet-i kerime, hadis-i şerif iktibas ve telmihleri ..vb. konuların ele alınıp incelendiği İtikat; Namaz, Zekat, Oruç, Haç ve Bayramlar gibi konuların tahlil edildiği İbâdet; Dört Halife; Hayrunisâ; Ehl-i Beyt ve Oniki İmam gibi konular üzerinde alt başlıklarla durulmuş şiirlerin taranmasıyla ilgili örnekler ortaya konularak değerlendirmeleri sunulmuştur.

II. Tasavvuf'da; Sebâtî'nin şiirlerinde yer alan Tasavvuf ve Kavramları, tasavvufî yönüyle İnsan ve Dünya üzerinde durulup Tarikatlar ve Kurucuları konusunda da yeterince bilgiler verilip örnekleri üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

"Cemiyet" adını taşıyan **Üçüncü Bölüm**'de; önce I. Şahıslar, II. Ülke, Şehir ve Yer adları, III. Nehir ve Dağlar şeklinde bir ayırıma gidilmiştir. Sonra, her biri kendi içinde alt başlıklara ayrılarak değerlendirilmiştir.

Bunlardan ilki, Dinî Şahıslar, Tasavvufî Şahıslar, Tarihî Şahıslar, Efsanevî Şahıslar, Aşk Hikayeleri ve Kahramanları şeklinde; ikincisi, Ülkeler, Şehirler ve Yer Adları şeklinde; sonuncusu da Nehirler ve Dağlar diye kategorilere ayrılarak incelenmiştir.

"İnsan" adını taşıyan **Dördüncü Bölüm**'de; ilkin I. Sevgili, II. Aşık, III. Rakib şeklinde bir ayırıma gidilmiştir. Daha sonra, bunlardan birincisi Genel Olarak Sevgili, Sevgili İle İlgili Benzetmeler, Sevgilide Güzellik Unsurları ve Sevgili ile İlgili Diğer Unsurlar şeklinde; İkincisi, Genel Olarak Aşık, Aşıkın Vücut Aksamı ile İlgili Hususlar ile Maddî ve Manevî Haller şeklinde; sonuncusu da Genel Olarak Rakib ve Rakib ile İlgili Benzetmeler şeklinde bazı ayırımlara gidilerek inceleme ve değerlendirmeleri yapılmıştır.

Beşinci Bölüm'de müstakil olarak Metin (Divan-ı Hâfız Mehmed Sebâtüddin) yer almaktadır. Sebâtî'nin Divanı dışında bulunan üç şiiri, eserleri kısmında verildiğinden, tekrar bu bölümde zikredilmemiştir.

Çalışmamızın **Sonuç** kısmında, inceleme ve araştırmamızda edindiğimiz izlenim ve kanaatlerle, vardığımız nihâî noktalar ve elde ettiklerimizin özet bir değerlendirmesini yaptık.

Çalışmamızı, sonuna eklediğimiz istifade edilen kaynak eserleri gösterir bir Bibliyografya ile noktaladık.

Hazırladığımız bu tez, Tanzimat ve Meşrutiyet yıllarını idrak eden ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatı'nın yaygınlaşıp geliştiği bir devirde **"tarz-ı cedîd"**den de haberdâr olduğu halde, ona iltifat etmeyerek adeta Divan şiirinin bir

takipçisi olan Sebâtî'nin hayatı ve eserleriyle beraber tanıtılıp ilim alemine sunulması ve edebiyat tarihimizde karanlık bir noktanın aydınlanmasında bir nebzecik de olsa hizmeti dokunursa kendimizi bahtiyar addederiz.

Çalışmamızın hacimli oluşu veya şahsî kusurlarımız sebebiyle ortaya çıkabilecek hataların hoş görülmesi dileği ve yine yapılacak olumlu veya olumsuz tüm eleştirilerin doğrulara varmada bize yol göstereceğine olan inancımızla "Önsöz"ü burada noktalıyoruz.

Netice olarak, böyle bir seviyeye gelmemde emeği geçen, bu imkan ve fırsatı temin eden tüm hocalarıma; Farsça metinlerin okunuşunda yardımlarından dolayı Okutman Dursun Ali Türkmen'e; bazı müşküllerin hallinde yakın ilgisini gördüğüm Doç. Dr. Mustafa Özbalcı'ya; çalışmamın her safhasında her çeşit kolaylık ve problemlerin çözüm yollarını gösteren, teşvik ve yardımlarını esirgemeyen, tez danışmanım ve hocam Prof. Dr. Celâl Tarakçı'ya en içten teşekkürlerimi zevkli bir borç telakki ederim.

Samsun - 1996 Adem ÇALIŞKAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ I
İÇİNDEKİLER VI
KISALTMALAR XVIII
METİN TESBİTİNDE DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR XX
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ XXII

SEBÂTÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

A. HAYATI 1
1. Doğumu 1
2. Ailesi 2
3. Çocukluğu 2
4. Tahsili 3
a. Erzurum'daki Tahsili 3
b. Amasya'daki Tahsili 3
5. Hocaları 4
a. Şeyh Seyyid Mir Hamza Nigârî 4
b. Seyyid Mir Hasenü'l-Hüseynî 14
c. Hacı İsâ Rûhî Efendi 15
6. Görevi 17
a. Mevlânâ Şeyh İsmâil Sirâcüddin Şirvânî 20
b. Şirvânî Türbesi / Şamlar Türbesi 23
7. İnanç ve İtikâdı 25
8. Karakteri 27
9. Tarikatla Alakası 28
10. Seyahatleri 31
11. Etkilendiği Kişiler 32
12. Etkileri 32
13. Vefatı ve Mezarı 33
14. Çocukları 36

15. Hakkında Yazılanlar 38
a. Şahsiyeti ile İlgili Olanlar 38
b. Sanatı ile İlgili Olanlar 39
B. ESERLERİ 40
1.Divan 40
2. Divan Dışındaki Şiirleri 43

ESERLERİNİN İNCELENMESİ

BİRİNCİ BÖLÜM

SEBÂTÎ DÎVÂNI'NDA ŞEKİL ve ÜSLÛB 49

A. VEZİN 50
1. Bahr-ı Remel 50
2. Bahr-ı Hezec 51
3. Bahr-ı Muzârî 51
4. Bahr-ı Recez 51
5. Bahr-ı Münserih 52
6. Bahr-ı Mütekârib 52
B. KAFİYE 53
1. Yarım Kafiye 53
2. Tam Kafiye 53
3. Zengin Kafiye 54
4. Cinaslı Kafiye 54
REDİF 55
a. Ek Halinde Redif 55
b. Kelime Halinde Redif 55
c. Kelime Grubu Halinde Redif 55
C. NAZIM ŞEKİLLERİ 56
1. Gazel 56
2. Kasîde 63
3. Tercî'-i Bend 65
4. Murabba' 67
5. Tahmîs 68
6. Müstezâd 69

7. Mesnevî 70
8. Müfred 71
Ç. NAZIM TÜRLERİ 72
1.Münâcât 73
2. Na't 77
3. Medhiyye 82
4. Mersiyye 83
5. Bahâriyye 86
6. Diğer Sanatlı Konular 88
(a) Tarih 88
1. Vefât Tarihleri 89
2. Vilâdet Tarihleri 92
3. Kitâbelere Düşürülmüş Tarihler 93
(a) Mezartaşı Kitâbeleri 94
(b) Cami ve Türbe Kitâbeleri 94
4. Divan'ın Tertip Tarihi 95
D. DİL ve ÜSLÛB 95
1. DİL 96
2. ÜSLÛB 101
A. ANLATIM ŞEKİLLERİ 102
(a) Doğrudan Doğruya Anlatma 102
(b) Delil ve İspat Yoluyla Anlatma 102
(c) İstifham 102
(d) Tekrîr 103
(e) Mükâleme 103
B. EDEBÎ SANATLAR 103
1.Aks-i Müfred 105
2. Aliterasyon 105
3. Cinâs-ı Tâm 105
4. Hüsn-i Ta'lîl 106
5. İâde 106
6. İktibâs 107
7. İntâk 107
8. İrsâl-i Mesel 107
9. İsti'âre 108

10. İstifhâm 108
11. İştikâk 109
12. Kinâye 109
13. Leff ü Neşr 109
14. Mecâz 110
15. Mübâlağa 110
16. Nidâ 110
17. Reddü'l-Acüz Ale's-Sadr 111
18. Sihr-i Helâl 111
19. Tağlîb 112
20. Tecâhül-i Ârif 112
21. Tecrîd 112
22. Tekrîr 112
23. Telmî' 113
24. Telmîh 113
25. Tenâsüb 113
26. Tensîk-i Sıfat 114
27. Teşâbüh-i Etrâf 114
28. Teşbîh 114
29. Teşhîs 115
30. Tevriye 116
31. Tezâd 116
C. ATASÖZLERİ VE DEYİMLER 117
1. Atasözleri 117
2. Deyimler 118

İKİNCİ BÖLÜM

SEBÂTÎ DÎVÂNI'NDA MUHTEVA 122

A. SEBÂTÎ DÎVÂNI'NDA POETİK GÖRÜŞLER 122
B. SEBÂTÎ DÎVÂNI'NDA DİN ve TASAVVUF 129
I. DİN 129
A. İTİKAT 129
1. Allah 130

2. Melekler 133
a. Cebrail 133
3. Kitaplar 134
a. Kur'ân-ı Kerim 135
b. Sebâtî Divanı'ında Ayet-i Kerîmeler 136
4. Peygamberler 161
a. Hz. Adem 161
b. Hz. Nûh 162
c. Hz. Yakub 163
ç. Hz. Yûsuf 164
d. Hz. Eyyüb 165
e. Hz. Musa 167
f. Hz. Davud 168
g. Hz. Süleyman 169
. Süleyman ve Belkıs 170
ğ. Hz. Lokman 171
h. Hz. Yûnus 172
ı. Hz. İsâ 173
i. Hz. Muhammed 174
1. Ahlâkı 175
2. İsimleri 175
a. Ahmed 176
b. Beşîr 177
c. Habîb 177
ç. Hâdî 178
d. İmam 178
e. Muhammed 179
f. Muhtâr 179
g. Mustafa 179
ğ. Nebî 180
h. Nezîr 181
ı. Nûr-ı Hudâ 181
i. Peygamber 182
j. Rahmet, Rahmete li'l-âlemîn 182
k. Resûl, Resûlu'llah 183

l. Şefîu'l-Müznibîn 183
m. Tâ-Hâ 184
n. Yâsîn 185
3. Mucizeleri 186
a. Kur'ân-ı Kerim 186
b. Mi'râc 187
c. Şakku'l-kamer 188
ç. Ağacın Hemen Meyve Vermesi 189
4. Şairleri 189
a. Hassan b. Sâbit 190
b. Ka'b b. Züheyr 191
5. Sebâtî Divanı'nda Hadîs-i Şerîfler 193
5. Ahiret ve İlgili Kavramlar 203
a. Haşir 204
b. Amel Defteri (Kitap) 205
c. Şefâat 205
ç. Sırat 206
d. Cennet 206
e. Cehennem 207
f. Havz-ı Kevser 207
6. Kaza ve Kader 207
B. İBADET 209
1. Namaz 209
2. Zekât 210
3. Oruç 210
4. Hac 211
a. Kâbe 211
b. Safâ-Merve-Sa'y 212
c. Zemzem 212
ç. Hacı 212
5. Bayramlar 213
a. Ramazan Bayramı 213
b. Kurban Bayramı 213
C. DÖRT HALİFE (ÇÂR-YÂR-I GÜZÎN 214
1. Hz. Ebu Bekir 215

2. Hz. Ömer 215
3. Hz. Osman 216
4. Hz. Ali 217
D. HAYRU'N-NİSÂ 221
1. Hz. Meryem 222
2. Hz. Fatma 222
E. EHL-İ BEYT ve ONİKİ İMAM 223
1. Hz. Hasan 223
2. Hz. Hüseyin 223
II. TASAVVUF 228
A. TASAVVUF ve KAVRAMLARI 228
1. Sûfî 228
2. Sâlik 229
3. Tarîkât 229
4. Bast-Kabz 230
5. Fenâ 231
6. Kurb 231
7. Seyr 231
8. Tecellî-İstitâr 232
9. Uzlet 232
10. Vird 233
B. İNSAN 234
1. Nefs 235
C. DÜNYA 236
Ç. TARİKATLAR ve KURUCULARI 237
1. Mevlevîlik 237
2. Nakşibendîlik 238
3. Hamzevîlik 239
4. Kübrevîlik 240

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CEMİYET 242

I. ŞAHISLAR 242
1. Dinî Şahıslar 242

a. İmam-ı A'zam 242
b. Hâce Emîn Ardahânî 243
c. Gümüşhacıköy Müftüsü el-Hac İsmail Hakkı 243
d. Dağıstanlı Ali Nazmi Efendi 244
2. Tasavvufî Şahıslar 245
a. İbrahim b. Edhem 245
b. Hallâc-ı Mansûr 246
c. Necmeddin Kübrâ 246
d. Şems-i Tebrîzî 247
e. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî 248
f. Bahâeddin Nakşibend 249
g. Pîr Şücâeddin İlyâs 249
ğ. Habîbî Karamânî 251
h. Koyun Baba 252
ı. Abdullah-ı Dehlevî 253
i. Şeyh İsmâil Sirâcüddin Şirvânî 253
j. Mir Hamza Nigârî 253
k. İsâ Rûhî Efendi 254
l. Mîr Hasenü'l-Hüseynî 254
3. Tarihî Şahıslar 254
a. Hükümdâr 254
1. II. Abdulhamid Han 254
b. Devlet Adamları 256
1. Haccâc-ı Zâlim 256
2. Ahmed Hulûsî Efendi 257
3. Kaymakam Cemil Bey 258
4. Kadı-zâde Mehmed Efendi 258
5. Tapu Müdürü Cevdet Efendi 259
6. Başkâtip Nâzım Bey 259
7 Kâtip İshak Efendi 259
c. Şair 260
1. Hayâlî Bey 260
ç. Nakkâşlar 261
d. Pehlivan ve Kahramanlar 262
1. Amr (b. Abd-i Vedd) 262

2. Antere (b. Şeddâd) 262
e. Diğer 263
1. Hâtem-i Tâî 263
2. Mehmed Bey 264
3. Hacı Salih Ağa-zâde Ahmed Bey 264
4. Muhammed Sirâcüddin 265
5. Muhammed Celâlüddîn Rûmî 265
6. Ali Hâver 265
4. Efsânevî Şahıslar 265
a. Zühre 265
b. Cem 266
c. İskender 267
ç. Dârâ 267
d. Nerîmân 267
e. Sâm 268
f. Zâl 268
g. Rüstem 268
ğ. Sührâb 268
5. Aşk Hikayeleri ve Kahramanları 269
a. Leyla ile Mecnûn 269
b. Ferhâd ile Şirin 271
c. Yûsuf ile Züleyha 272
ç. Vâmık u Azrâ 273
d. Varaka ile Gülşah 274
e. Âb-ı Hayât 275
II. ÜLKE, ŞEHİR ve YER ADLARI 276
1. Ülkeler 276
a. Acem 276
b. Arab 276
c. Çin 276
ç. Dağıstân 276
d. Hindistân 276
e. Rûm (Anadolu) 276
2. Şehirler 277
a. Buhârâ 277

b. Haleb 277
c. Karabağ 277
ç. Keşmir 277
d. Şam 277
e. Van 277
3. Yer Adları 278
a. Beytü'l-Haram 278
b. Merve ve Safâ 278
c. Ümidburnu 278
III. NEHİR ve DAĞLAR 278
1. Nehirler 278
a. Aras 278
b. Kızılırmak 278
2. Dağlar 279
a. Bî-sütûn Dağı 279
b. Türbe Dağı 279

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN 281

I. SEVGİLİ 283
1. GENEL OLARAK SEVGİLİ 283
2. SEVGİLİ İLE İLGİLİ BENZETMELER 286
a. Gül 287
b. Server 290
c. Şeh 290
ç. Ay (Mâh, Meh) 290
d. Put (Büt) 291
e. Perî 292
f. Leylâ 293
g. Lokmân 294
3. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI 294
a. Saç ve Kâkül 294
b. Kaş 300
c. Göz 303

ç. Gamze (Yan Bakış) 307
d. Kirpik 310
e. Yüz ve Yanak 311
f. Hatt 316
g. Ben (Hâl) 318
h. Ağız 320
ı. Dudak (Leb) 322
i. Çene (Zekân, Zenahdân) 325
j. Boy (Kadd) 326
k. Bel (Miyân) 329
l. Ten 330
m. Koku 330
4. SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR 331
a. Ayağı Toprağı (Hâk-ı pây) 331
b. Bûse 331
c. Kûy-ı Yâr 331
ç. Nâz 332
d. Ter (Arak) 333
II. ÂŞIK 333
1. GENEL OLARAK ÂŞIK 333
2. ÂŞIKIN VÜCUT AKSAMI İLE İLGİLİ HUSULAR 339
a. Vücut (Beden, Cism, Ten) 341
b. Cân 343
c. Göz (Çeşm) 344
ç. Gözyaşı (Eşk, Sirişk) 347
d. Sîne 350
e. Kalp, Yürek, Gönül 353
f. Ciğer 357
g. Boy (Kadd) 357
ğ. Bel 359
3. MADDÎ VE MANEVÎ HALLER 359
a. Âh, Nâle 359
b. Yara 362
c. Gam 364
ç. Cevr 367

d. Hasret 368
e. Vuslat 370
III. RAKÎB 371
1. GENEL OLARAK RAKÎB 371
2. RAKÎB İLE İLGİLİ BENZETMELER 373
a. Gayr, Ağyâr 375
b. Hâr 377
c. Dev (Dîv) 378
ç. Zâğ 379
d. Hayvân (İt) 379
e. Ayı 379

BEŞİNCİ BÖLÜM

METİN (DİVÂN-I HÂFIZ MEHMED SEBÂTÜ'D-DÎN) 381

SONUÇ 533
BİBLİYOGRAFYA 540

KISALTMALAR

A.g.d.	: Adı geçen dergi.
A.g.e.	: Adı geçen eser.
A.S/a.s.	: Aleyhisselâm.
A.mlf.	: Aynı müellif.
b.	: İbn.
Bkz./bkz.	: Bakınız.
Bs.	: Basım, baskı.
c.	: Cilt.
Çev.	: Çeviren.
Diğ/diğ.	: Diğerleri.
G.	: Gazel.
h.	: Hicrî.
Had. no.	: Hadis numarası.
Haz.	: Hazırlayan.
Hz.	: Hazret-i.
K.	: Kasîde.
Krş.	: Karşılaştırınız.
K.v.	: Kerremellahu vechehu.
(M)	: Divan'daki ilk münâcât.
m.	: Miladî.
Mfrd.	: Müfred.
Müstz.	: Müstezâd.
(N)	: Divan'daki ilk na'tlar.
Neşr.	: Neşreden.
Nş.	: Na't-ı şerif.
OMÜ.	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
r.a.	: Radıyallahu anh.
Res.	: Resim.
s.	: Sayfa.
T.	: Tarih.
TB.	: Tercî-i Bend.

Terc.	: Tercüme eden.
thk.	: Tahkik.
vb.	: Ve benzeri.
vd.	: Ve devamı.
vr.	: Varak.
vs.	: Ve saire
?	: Baskı yeri veya tarihi belirsiz.

METİN TESBİTİNDE DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR

Metinlerin tesbitinde karşılaşılan en büyük güçlük, şüphesiz ki, imlâmızın bugünkü yetersiz durumu karşısında, yabancı kelimelerin gerçek ve Türkçe kelimelerin de Aruz'a uygun söylenişlerinin lâyıkıyla belirtilmesindeki güçlüktür.

Tamamıyla ilmî bir karakter taşıyan bir tez çalışmasındaki metinlerde özel bir imlâ şekli kabul ve tatbik etmek zorunludur ve faydalıdır.

Bundan dolayı, çalışmamızdaki "Metin Tesbitinde Dikkat Edilen Hususlar"ı şöylece sıralamak mümkündür:

1-Metinlerin tespitinde transkripsiyon işaretleri kullanılmıştır. Bunun dışındaki hususlar ayrıca tespit edilmiştir.

2-Arapça ve Farsça kelimelerin yazılışında mümkün mertebe kendi imlalarındaki esasların bozulmamasına çalışılmıştır. Bunun eski harflerle tertip edilmiş sözlüklerde kelimenin aranışı sırasında da kolaylığı sağlayacağı muhakkaktır.

3- Farsça izafet terkiplerinde (isim tamlamalarında) iki ismi (Lutf-i Hüdâ...); sıfat terkiplerinde (sıfat tamlamalarında) isimle sıfatı (kenz-i mahfî...); mürekkep isimlerde de kelimeyi teşkil eden cüzleri birbirinden ayırmak için aralarında küçük çizgi (-) (dil-dâr, gül-zâr...) konulmuştur.

4- Arapça izâfet ve sıfat terkiplerinde iki ismi veya isimle sıfatı birbirinden ayırmak için "harf-i ta'rîf" bir apostrofla gösterilerek aralarına küçük çizgi (-) konulmuştur. (hayru'l-halef, rebî`u'l-evvel...) gibi.

5- Atıf vâvları "u" ve "ü" (sabr u sebât, Adem ü Havva ...); ünlüyle biten bir kelimeden sonra gelmişse "vu" ve "vü" (nefsî vü nefsî ...); Arapça metinlerde aslındaki gibi "ve" (ve el-asammu ...) biçiminde gösterilmiştir.

6- "Ki" ile yapılmış birleşmelerde düşürülen ünlü apostrofla (k'âlet ...); "ne" soru zamiri veya sıfatıyla kullanılan kelimelerden sonra, ünlüyle başlayan bir

kelime gelmişse yine düşürülen ünlü apostrofla (n'oldu ...)şeklinde gösterilmeye çalışılmıştır.

7- İnstrümental hali olan "ile" edatının kullanılışında, metindeki orijinal biçimine uyulmuştur. Bu edatın, bazen kelimeye bitişik, bazen da ayrı yazıldığı dikkati çeker.

8- Farsça'daki vâv-ı ma'dûle çok az geçtiğinden, özel işaretle gösterilmemiştir.

9- "İt-" yardımcı fiili, bazen "it-" bazen da "et-" biçiminde yazılmıştır.

10- Çalışmanın halka yönelik bir neşir olmayıp ilmî bir karakter taşıyan tez oluşu dikkate alınarak, zarf-fiil eki "-p, -ıp, -ip-, -up, -üp", metnin üslûp ve dil özelliklerini korumak gayesiyle "-b"li şekilleriyle yazılmıştır.

11- Ayrıca, Türkçe kelimelerde Aruz vezni gereği imâle gereken hecelerdeki ünlülerin tam altlarına küçük bir çizgi (_) konulmuş, yine vasıllar (ـِـ) şeklindeki bir yay işaretiyle gösterilmiştir.

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ء	ʾ	ش	Ş
ا	A, E	ص	Ṣ
آ	Â	ض	Ż, Ḍ
ب	B	ط	Ṭ
پ	P	ظ	Ẓ
ت	T	ع	ʿ
ث	S̱	غ	Ġ
ج	C	ف	F
چ	Ç	ق	Ḳ
ح	Ḥ	ك	G, K, Ñ
خ	Ḫ	ل	L
د	D	م	M
ذ	Ẕ	ن	N
ر	R	و	V, ve, vü, u, ü, û
ز	Z	ه	H
ژ	J	ي	Y, I, İ, î, Î
س	S		

SEBÂTÎ'NİN HAYATI ve ESERLERİ

A. HAYATI

Kafkaslardaki Rus mezâliminden kaçan ailesiyle beraber çok küçük yaşlarda Anadolu topraklarına ayak basan, devrinin büyük ilim ve kültür merkezi olan Amasya'ya yerleşerek ömrünün büyük bir kısmını burada geçiren ve şiirlerinde "Sebâtî" mahlasını kullanan Hâfız Mehmed Sebâtüddin'in hayatı hakkında, başta İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın "Son Asır Türk Şairleri"[1], "Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi"[2] ve Türkçe "Divan"[3]ından öğrenebildiklerimizin dışında fazla bir bilgiye sahip değiliz. Ancak, yaptığımız araştırma ve incelemeler neticesinde, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan bir yazmada[4] Şeyh Mir Hamza Nigârî hakkında bilgi verilirken "Amasya şu'arâsından Sebâtî ..." şeklinde bir ifadenin kullanıldığını gördük. Tabiî bu, hayatı hakkında karanlık kalan hususları aydınlatmaktan çok uzak bir bilgidir. Sebâtî'yi sadece ismen zikredip geçen kaynaklar[5] da bulunmasına rağmen, hocaları hakkında daha çok bilgiye sahip bulunmaktayız.

1- Doğumu

Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi, Dağıstan'da Şeki'ye bağlı Kutkeşin köyünde h.1262 / m.1846 yılında doğdu.[6]

Şairin doğum yeri hakkında kaynaklar müttefik olmasına rağmen, adı ve doğum tarihinde farklı bilgiler vermektedir:

Şairin incelenmesini ve transkripsiyonunu sunacağımız Türkçe Divanı'nın kapağında adı Mehmed değil harekeli olarak Muhammed yani "Divan-ı Hâfız Muhammed Sebâtüddin" şeklindedir. Biz bunun bir gelenek ve alışkanlık olarak baskı esnasında değiştirildiğine inanıyoruz. Çünkü Mehmed ve Muhammed kelimeleri Arapça'da aynı şekilde yazılmakta, fark sadece harekeye dayanmaktadır.

---

1 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, "Sebâtî", **Son Asır Türk Şairleri,** Dergah Yayınları, İstanbul, 1988, c.3, s.1681-82.

2 (Komisyon), "Sebâtî, Mehmed Sebâtüddin (Hâfız)", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler/ İsimler/ Eserler/ Terimler,** Dergâh Yayınları, İstanbul, 1990, c.7, s.474.

3 **Dîvân-ı Hâfız Mehmed Sebâtüddin**, Mahmud Beg Matbaası, Dersaadet, 1309.

4 Osman Fevzi (Olcay) el-Amâsî, **Amasya Meşâhiri**, 1955, Amasya, Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, Kitap no: 787, tasnif no: 920, vr. 56b.

5 Vasfi Mahir Kocatürk, **Türk Edebiyatı Tarihi,** Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1964, s.612.

6 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri,** c.3, s.1681.

Öte yandan İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Sebâtî ile bizzat görüşen bir kişi olarak adını "Hâfız Mehmed Sebâtüddin" olarak verir.[7] Büyük bir ihtimalle İnal'den iktibas bilgileri içeren Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi de şairin adını "Sebâtî, Mehmed Sebâtüddin (Hâfız)" olarak verir.[8]

Zikri geçen bu eserlerde şairin doğum tarihi 1846 olarak verilirken, Vasfi Mahir Kocatürk bunu 1848 şeklinde verir.[9] Bu tarih değişikliği; Vasfi Mahir Kocatürk'ün Sebâtî'yi ikinci sınıf şairlerden sayarak doğum tarihinin tespitinde hassas davranmaması ve en önemlisi de hicrî tarihi milâdîye çevirirken meydana gelen sapmadan ortaya çıkmış olmalıdır.

2- Ailesi

Sebâtî'nin şahsı hakkında bildiklerimize paralel olarak demek gerekir ki, ailesi hakkında bildiklerimiz sınırlıdır. Şeceresi hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlayamadık. Bildiklerimiz "Hâfız Mehmed Sebâtüddin (Efendi) Dağıstan'da Şeki muzafatından Kotkaşini karyesi ehâlisinden ve erbab-ı ilimden Abdulkerim namında bir zatın oğludur."[10] ifadelerinden ibarettir. Konu ile ilgili olarak bir ansiklopedide "ulemâdan Abdulkerim adlı birinin oğlu"[11] cümlesine yer verilir.

İsmini tespit edemediğimiz annesi ve babası h. 1266 / m.1850 yılında Rus mezâliminden kaçarak Kars'a hicret ederler.[12] Sebâtî bu göç esnasında dört yaşında bir çocuktur.

Sebâtî'nin anne ve babası Kars'ta vefat eder. Tarihlerini tespit edemediğimiz bu ölüm olayından sonra Sebâtî, Erzurum'a gider.

3- Çocukluğu

Yukarıda da değindiğimiz gibi, Rus mezâlimi sebebiyle annesi ve babasıyla birlikte dört yaşında bir çocuk olarak Anadolu'ya göçen Sebâtî'nin çocukluğu ebeveyninin bilemediğimiz vefat tarihine kadar Kars'ta, daha sonra ilk öğrenimine başladığı Erzurum'da geçmiştir.

---

7 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri,** c.3, s.1681.

8 (Komisyon), **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** c.7, s.474.

9 Vasfi Mahir Kocatürk, **Türk Edebiyatı Tarihi,** s.612.

10 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri,** c.3, s.1681.

11 (Komisyon), **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** c.7, s.474.

12 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri,** c.3, s.1681.

Anne ve babasının vefatından sonra Sebâtî'ye kim himmet kollarını açmış ve onu himaye etmiştir? Bilemiyoruz. Bilinen bir şey var ki o da; çocukluğunun ilk yıllarını dört yaşına kadar köyünde, anne ve babasının vefatına kadar Kars'ta, Amasya'ya gittiği h. 1284 / m. 1867 yılına kadar da Erzurum'da geçmiştir.

4- Tahsili

Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi'nin tahsil hayatını, "Erzurum'daki tahsili ve "Amasyadaki tahsili" başlıkları altında ele alarak incelemek mümkündür.

a) Erzurum'daki Tahsili

Dört yaşında bir çocukken Rus mezâlimi sebebiyle ebeveyniyle birlikte Kars'a göç eden Sebâtî, burada anne ve babasının vefatı üzerine yetim ve öksüz kalır. Kaç yaşlarında ebeveynini kaybettiğini bilemediğimiz Sebâtî, öğreniminin ilk yıllarını yaşayacağı bir kültür ve ilim merkezi olan Erzurum'a gider.

Burada Arapça ve Farsça okuyan Sebâtî, Kur'ân-ı Kerim'i de hıfzederek "Hâfız" olur. [13] Kaynaklar, burada ikamet ettiği yer ve hocaları hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Ancak şöyle bir yoruma gidilebilir: Ruslar çevresinde binlerce müridi olan şeyhlerin nüfuzunu kırmak ve güçlerini dağıtmak için bunları göçe zorlamış olduğundan, Sebâtî'den önce Erzurum'a yerleşmiş olan bu şeyh ve dervişler, muhtemelen eş-dost ve akrabaları ona Erzurum'da destek olmuştur.

b) Amasya'daki Tahsili

Sebâtî, kendisinden önce benzer sebeplerle bölgelerinden göç ederek Anadolu'ya ayak basan şeyh ve erbab-ı ilim sahiplerinin uğrak yerleri olan Erzurum'da ilk tahsilini gördükten sonra, 21 yaşlarında bir delikanlı olarak tahsil hayatının geri kalan yıllarını ve ömrünü geçireceği yine ilim ve kültür merkezi olan Amasya'ya h.1284 / m. 1867'de gider.[14] Aynı yıl Mevalâna Şeyh İsmail Sirâcüddin Şirvânî Türbesi'nde türbedarlık ve imamet görevine başlar.[15] Bir yandan da tahsili ilerletir.

Sebâtî'nin Erzurum'da önlerinde diz çökerek ilim ve irfanlarından feyz aldığı hocalarını bilemiyoruz. Ama Amasya'dakileri biliyoruz. Bu bahsi ayrı bir başlık altında ele almak mümkündür.

---

[13] Krş. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, c.3, s.1681.

[14] **İbnülemin Mahmut Kemal İnal, A.g.e., c.3, s.1681.**

[15] **Bundan bir sonraki (6- Görevi) başlığı altında ayrıntılı bilgi verilecektir.**

5- Hocaları

Sebâtî, ömrünün otuz yedi senesini geçirdiği bir ilim ve kültür merkezi olan Amasya'da, üç hocadan ders almıştır. Zaten devrinde geçerli olan dersleri Erzurum'da okuyup bir "hâfız" olarak gelen Sebâtî, Amasya'da bir taraftan türbe-darlık ve imamet görevini yaparken diğer taraftan Şeyh Seyyid Mir Hamza Nigârî, Seyyid Mir Hasenü'l-Hüseynî ve Hacı İsâ Rûhî Efendi'den ders almıştır.

Her biri büyük şeyh ve âlim olan bu hocaların ortak özelliği; birbiriyle olan akrabalık bağları yanında, Mevlânâ Şeyh İsmail Sirâcüddin Şirvânî'ye intisap etmeleridir.

Şimdi, Sebâtî'ye muhtelif yönleriyle tesirleri olan bu şahsiyetlerin her biri hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

a) Şeyh Seyyid Mir Hamza Nigârî

Erzurum'da tahsiline başlayıp Arapça ve Farsça okuyan ve Kur'ân-ı Kerim'i de ezberleyerek hâfız olan Sebâtî, Amasya'ya gelince "Şeyh Mir Hamza Nigârî'den -Erzurum'da daha önce okumuş da olsa- tekrar Emsile'ye başlayarak tasavvurat ve tasdikâta kadar okumuş, ancak Nigârî, oğlu Sirâcüddin'in vefatı (h.1291 / m.1874) üzerine dersi kesmiştir."[16]

Bu olaydan sonra bir başka hocadan ders alacak olan Sebâtî, gerek hocası Nigârî'nin ölümüne ve gerekse babasından 12-13 yıl önce vefat eden Muhammed Sirâcüddin'in[17] ölümüne tarih manzumeleri kaleme alarak minnet borcunu ödemek istemiştir.

Sebâtî Divanı'nda bunlar aksini bulmuştur. Sebâtî, hocası Nigârî'nin ölümü üzerine,

"Âşıḳân kûy-ı mekkâre yine ağlar çekilür
Ḳorḳarım aġlamadan gözlere aġlar çekilür"[18]

---

[16] İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, c.3, s.1681 (Küçük değişikliklerle).

[17] Sebâtî Nigârî'nin oğlu Muhammed Sirâcüddin Efendi'nin ölümüne,

"Âh kim söndü Sirâc-ı bezm-i irfân ey dirîġ
Ḳaldılar ehl-i maḥabbet-sîne sûzân ey dirîġ"

matlalı tarih manzumesini yazmıştır (Bkz. s.518). Babasının yanında medfun olan Muhammed Sirâcüddin, aynı zamanda Sirâcî mahlasıyla şiirler yazan bir şairdir. Hakkında bilgi temin edemediğimiz Sirâcüddin'e Sebâtî Divanı'ndaki 138. gazelin nazire yazıldığına inanıyoruz. Görüşümüzün dayanağı 7. beyittir.

[18] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.517.

matlalı mersiyeyi kaleme aldığı gibi, bir de Osman Fevzi (Olcay)ın ifadesiyle söylersek "Amasya şu'arâsından Sebâtî, tarafından şöyle bir târih-i vefât tertip e-dilmiştir:"[19]

"İrtihâl etdi dirîgâ 'ârif-i bi'llâhımız
Ey gönül min ba'd çıksun göklere dek âhımız
Ey dirîgâ ḥasretâ vâ firḳatâ kim nâ-gehân
Gitdi emr-i irci'île mürşid-i âgâhımız
Şems-i burc-ı evliya vü şem'-i bezm-i 'âşiḳân
Vâḳıf-ı esrâr-ı Ḥaḳ ol Pîr Ḥamza şâhımız
Aḫter-i baḫtım n'ola düşse zemîne ba'd ez-în
Âsmân-ı 'aşḳdan çün kim ṭulundu mâhımız
Ser-nigûn -ḫalḳ olmuşun ey sırça saḳf-ı vajgûn
Kim yazılsun cevfine her dem bezm-i eyvâhımız
Ba'd hâzâ ey Şebâtî âyet-i ṣabrı oḳu
Tâ hidâyetler ḳılub tevfîḳ vere Allâhımız
Hâtif-i ġaybî getürdü söyledim târîḫini
Gitdi ḥayf âh dil cihândan mürşid-i âgâhımız"[20]

Vefatına tarihler düşürülen[21] ve mersiyeler kaleme alınan Şeyh Seyyid Mir Hamza Nigârî gerçekten kimdir?

"Şeyh Seyyid Mir Hamza Nigârî Efendi, Seyyid Emir Paşa'nın ve Hayrunnisa'nın oğludur. Dağıstan'da Karabag'a tabi Perküşad kasabasında m.1805 / h. 1220'de doğdu. Babasına paşalık ünvanı, ceddi Rüknüddin Paşa'dan intikal etmiştir. Emir Paşa, ulema ve sülehadan idi. Dağıstan'da ahundlardan biriyle mübahase ve galebe ettiğinden kızılbaş beyleri, bazı evbaşı tahrik ederek şehit ettirmişlerdir. Mir Hamza, o vakit dokuz aylık idi.

Emir Paşa'nın babası Seyyid Rıza ve cedleri ulemadan idiler. Rüknüddin Paşa'ya devletçe mukataat ve arazi ve mirimiranlık rütbesi verildi. Büyük cedleri

---

[19] Osman Fevzi (Olcay), **Amasya Meşâhiri**, vr. 56 b.

[20] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.516-17.

[21] Sebâtî, Nigârî'nin ölümüne h. 1303 / m.1885 tarihini düşürmüştür. Ancak İnal, bunu Muharrem h.1304 / m.1886 olarak verir.

Şeyh Seyyid Muhammed Şemsüddin Akabali, Medine-i Münevvere'den Karabağ vilayetine hicretle Çicimli köyünü vatan edindi."[22]

Bursalı Mehmed Tahir'in "Halidî tarikatı şeyhlerinden ve Hz. Hasan (r.a.) sülalesinden fazilet sahibi bir zat"[23] olarak nitelendirdiği Mir Hamza Nigârî, hakkında Yavuz Akpınar şunları yazar: "Nakşibendi tarikatı şeyhlerindendir. Azerbaycan'ın Karabağ bölgesinde bulunan Zengezur kazasının sevilip sayılan seyyid ailelerinden birine mensuptur. Küçük yaştan itibaren tahsil ve terbiyesine ihtimam gösterilmiş, dini ilimler okutulmuş, Arapça, Farsça öğretilmiştir."[24]

"Mir Hamza, Şirvan'ın Şamahi ve Şeki kasabalarında ilim tahsil ettikten sonra bir mürşit aramak üzere seyahate çıktı. Mevlânâ Halid (k.s.)'in şöhretini işiterek Harput'a kadar gitti. İrtihalini haber alarak Sivas'a geldi. Daha sonra Karabağ'dan Kürd Emir (Kerdemir) cihetine teveccüh ve Mevlânâ Halid'in hulefasından Şeyh İsmail Şirvaniye inabe eyledi."[25] Yavuz Akpınar da konu ile ilgili olarak Mir Hamza Nigârî için "Genç yaşlarında Türkiye'ye geldi, Amasya'da Şeyh İsmail Şirvânî'nin dersgâhında tarikat terbiyesi gördü ve tahsiline devam etti."[26] cümleleriyle İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ı destekler.

Ruslar, Dağıstan'da nüfuz sahibi olan şeyh ve âlimlerden ülkeleri menfaatine çekindiklerinden ve onları sudan bahanelerle göçe zorlamalarından dolayı Mir Hamza Nigârî, mürşidi Şeyh İsmail Sirâcüddin Şirvânî ile 1832'de Sivas'a gitti ve dokuz sene orada kaldılar. Sonra tekrar 1841'de Amasya'ya geldiler.

"Mir Hamza, mürşidinin izniyle Konya'ya gitti. Türbe-i Mevlânâ'da erbain[27] çıkardıktan sonra Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere'ye gitti. Ravza-i Mutahhara civarı saadet medarında da bir erbaın çıkarmaya muvaffak oldu. Şam

---

[22] İbnülemin Mahmut Kemal İnal "Nigârî", **Son Asır Türk Şairleri,** c.3, s.1208. (Bundan sonraki alıntılar kısmen sadeleştirilerek alınacaktır.)

[23] Bursalı Mehmed Tahir Efendi, **Osmanlı Müellifleri,** (Haz. A. Fikri Yavuz - İsmail Özen) Meral Yayınevi, İstanbul, 1972, c.1, s.113.

[24] Yavuz Akpınar, "Nigârî, Mir Hamza", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** c.7, s.58.

[25] İbnülemin Mahmut Kemal İnal, "Nigârî", **Son Asır Türk Şairleri,** c.3, s.1208.

[26] Yavuz Akpınar, A.g.m., **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** c.7, s.58.

[27] "Erbaın = Kırk. (Tas.) Çile çekmek, nefsi ezmek, bencilliği kırmak için müritlerin kırk gün halvete çekilmeleri, bu süre içinde zaruret bulunmadıkça bir şey yememeleri, konuşmamaları, uyumamaları, daima zikir ve tefekkür ile meşgul olmaları. Bu süreyi başarıyla tamamlayan Erbain ve çile çıkarmış olur. " Bkz. Dr. Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,** Marifet Yayınları, İstanbul, 1991, s.162.

ve Kudüs'ü de ziyaretle Amasya'ya döndü. Bir sene daha mürşidine hizmet ettikten sonra hilâfet aldı."[28]

"XIX. asrın ortalarında Kafkasya ve Kuzey Azarbeycan'da, Kırım Savaşı'nda birçok mücahidle Doğu Anadolu'da gizlice Kars tarafına geçip devlet ordusuna katılarak Ruslara karşı mücadele eden Nakşibendi tarikatının tanınmış müridlerinden biri olarak Karabağ'a döndü."[29]Bürde'ye ve Perküşad'a giderek marifet ve tarikat neşreyledi.[30] Daha çok Sünnî Karapapak (Terekeme) Türklerinin kendisine tabi olmasına rağmen Nigârî, Şiî-Sünnî muhalefetini önlemeye çalıştı ve mistik duyguların güçlendirilmesine önem verdi. Tarikate girdikten sonra şiirler söylemeye başladı; hem klasik tarzda aruzla, hem de halk şiiri nazım şekilleriyle hece ölçüsünde şiirler yazdı. Gazelleri, koşma ve geraylıları, kasideleri, yalnız müridleri arasında değil geniş halk yığınları arasında da çok beğenildi, ezberlendi. Zikir meclislerinde, daire eşliğinde ve sadece hafif tempo tutularak söylenen gazelleri ile büyük mistik heyacanlara sahip bir şeyh olarak şöhret kazandı.

Azarbeycan'da bulunduğu sırada, müridleri arasında da bir çok şair yetişmiştir: Aga Rehim Aga Dilbazî, Şahnigâr Hanım Rencur, Hacı Mecid Efendi, Kadı Mahmud Efendi vs. Oğlu Siracî ve bazı torunları da Amasya'da yetişmiş şairler arasında yer alırlar. Nigârî, Türkiye Türkçe'sine bir hayli yakın, sade bir halk türkçesi kullanmıştır.

Rusların baskısı karşısında tekrar Türkiye'ye dönmüş"[31] olan Nigârî, "Muharebeden sonra Erzurum'da Bakırcılar Mahallesi Camii'nin dershanesinde üç sene oturmuştur. Devlet tarafından "500" kuruş maaş bağlanmıştır.

Erzurum'dan İstanbul'a geldi. (Burada Padişah'la görüştüğü de rivayet edilir.) Bir müddet sonra Amasya'ya ve Erzurum'a gitti. Zevcesi (Amine Hayrunnisa) ile oğlu Sirâcüddin'i memleketinden getirtti. 1865 (h.1282)'de Amasya'ya yerleşti. Müracat eden erbab-ı marifete tefsir, hadis dersleri verdi, tarikat ve hakikat öğretti.[32]

Amasya müftüsü Hacı İsâEfendi, müftülükten istifa ve kendine inabe etti. Bilahare araları açıldı. Erbab-ı garaz ve hased "Başında cemiyet-i kübrâ vardır,

---

[28] İbnülemin Mahmut Kemal İnal,"Nigârî", **Son Asır Türk Şairleri,** c.3, s.1208.

[29] Yavuz Akpınar, A.g.m., **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** c.7, s.58.

[30] İbnülemin Mahmut Kemal İnal,"Nigârî", **Son Asır Türk Şairleri,** c.3, s.1208.

[31] Yavuz Akpınar, A.g.m., **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** c.7, s.58.

[32] Hâfız Mehed Sebâtüddin Efendi de onun müridlerinden ve talebelerindendir.

hurûç edecektir." yolunda devrin Padişah'ına gamz etmeleri üzerine Amasya'dan başka mahalde ikameti tebliğ olundu. Harput'u ihtiyar etti. "1500" kuruş maaş bağlandı."[33]

Amasya müverrihi kadim Türk ve İslam yazıları mütehassısı Osman Fevzi (Olcay) el-Amasî, konu ile ilgili olarak "Osmanlı İmparatorluğu'nun ilim merkezi olarak tanınan Amasya şehrinde yaşamış büyük şahsiyetlerin tercüme-i hallerinden ve her sahada bıraktıkları ilmî, tarihî, edebî eserlerinden bahs etmektedir." diye nitelendirdiği zikri geçen eserinde, Nigârî'ye zekice bir tuzak hazırladığından, Padişah'a jurnallenerek Harput'a gönderilip Amasya'dan uzaklaştırıldığından söz eder.

Nigârî'nin amcasının oğlu ve Sebâtî'nin Nigârî'den sonra ders aldığı hocası - Mir Hamza ile aynı yerde medfundur- Mir Hasan Efendi sağlığında İbnülemin Mahmut Kemal İnal'e gönderdiği bir mektupta "Şeyh Hamza (k.s.) kutbu'l-ârifîn, zü'l-cenaheyn bir zât-ı âlî -sıfat idi. Ulemâ-yı zâhirin itiraz etmedikleri bir ehlullah yoktur."[34] der.[35]

Nigârî, "Muharrem h.1304 / m.1886'da Harput'da vefat etmiş, vasiyeti üzerine, müridleri tarfından kağnı ile Amasya'ya getirilen naşı, Beyazid Paşa Mahallesi'nde hazırlanan kabre defnolunmuştur".[36] Merhumun dostları ve mühibbânı ile Şirvan'da Karabağ'daki müridânı tarafından gönderilen nakdî hedi-

---

[33] İbnülemin Mahmut Kemal İnal,"Nigârî", **Son Asır Türk Şairleri,** c.3, s.1209.

[34] İbnülemin Mahmut Kemal İnal,"Nigârî", **A.g.e., c.3,** s.1210.

[35] Konu ile ilgili olarak araştırma ve inceleme yapmak üzere gittiğim zaman, Amasya Bayezit İl Halk Kütüphanesi müdürü ile 25.07.1995 salı günü yaptığımız sohbette Müdür Bey Hamza Nigârî'nin Harput'a gönderilişine gerekçe olarak onun hanefi fıkhına aykırı bir şey yazdığını, hatta bir eserinin yayınlandıktan sonra toplatıldığını, ama hangi eseri olduğunu bilemediğini söyledi. Ancak Hamaz Nigârî'nin medfun bulunduğu -şimdiki adıyla- Şirvanlı Camii'nde görevli imam ve hatip sayın Emrullah Topçu ile yapmış olduğum incelemede, Nigârî'nin metrukesinin bulunduğu ceviz ağacından yapılmış olan ve Nigârî'ye ait sandukanın baş tarafında bulunan bir dolap içerisinde eski ve yıpranmış Kur'ân-ı Kerim'lerle beraber alt kısımdakileri güve kesmiş, kalanı basıldığı gibi kenarları dahi kesilmeksizin aynen muhafaza edilmiş 150-200 adet matbu Farsça Divanı'nın olduğunu gördüm, dediğimde Müdür Bey, belki o toplanan eseri olabilir? dedi.

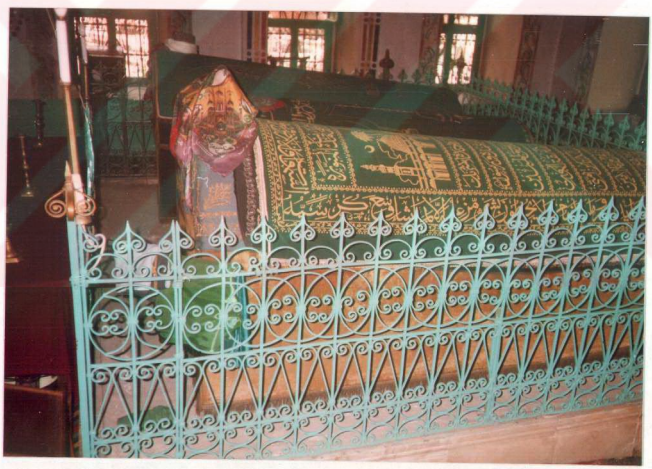
Bu, gerçekten doğru olabileceği gibi, olan muarız olanların uydurdukları bir rivayet de olabilir. Bu ancak Nigârî ve eserleri üzerine müstakil yapılacak bir çalışma ile gün ışığına çıkabilecek bir konudur.

[36] İbnülemin Mahmut Kemal İnal, "Nigârî", **Son Asır Türk Şairleri,** c.3, s.1209; Yavuz Akpınar, A.g.m., **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** c.7, s.58.

yelerle[37] ve amacasının oğlu Mir Hasan Efendi'nin[38] nezâreti ile üzerine bir türbe ve yanıbaşında güzel bir câmi-i şerîf yapıldı.

Mir Hamza Nigârî için yapılan bu türbeye "Hacı Hamza Efendi Türbesi" denmekte olup, günümüzde Şirvanlı Câmii'ne bitişik vaziyette ve aynı çatı altındadır:

"Bayezid Paşa Mahallesi'ndeki Hacı Hamza Efendi Câmi-i Şerifi'nin doğusundadır ve câmiye bitişiktir. Büyük bir kubbesi olan, genişce bir odadır. Câmi-i Şerif ile türbe arasında bir demir parmaklık (kapı) vardır. Türbenin içinde Halvetiye tarikatının ileri gelen şeyhlerinden Karabağlı el-Hac Hamza Nigârî Efendi Hazretleri, onun yanında oğlu Sirâceddin Efendi ve Hamza Nigârî Efendi'nin halifelerinden Mir Hasan Efendi medfun bulunmaktadır."[39]

Res.1. Mir Hamza Nigârî (Önde)

---

[37] Osman Fevzi (Olcay) el-Amâsî, "Hamza Nigârî", **Amasya Meşâhiri**, vr. 55 a-56 b.

[38] Günümüzde de **Mir Hasan Efendi** diye bilinen bu şahıs **Mir Hasenü'l-Hüseyni** ile aynı kişidir.

[39] Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin, "Hacı Hamza Efendi Türbesi", **Amasya Tarihi**, (Mukaddime, sad: Dr. Ali Yılmaz - Dr. Mehmet Akkuş), Amasya Belediyesi Kültür Yayınları No: 1, Ankara, 1986, c.1, s.157.

Doğu Anadolu ve Kuzey Azerbaycan'da halk arasında Nigârî hakkında menkıbeler oluşmuştur.

Harput'ta vefat edip de kağnı kağnı ile cesedinin Amasya'ya götürülmesi sırasında cesedinin bozulup kokmaması da adı etrafında teşekkül eden "şeyhin kerametlerinden" biridir.[40]

Mir Hamza Nigârî'nin eşlerinin mezarları da Şirvanlı Camii'nin etrafı demir parmaklıklarla çevrilmiş bahçesinde ve türbenin ise kuzey kısmında yer almaktadır. Bu merhumeler, Nigârî'nin farklı zamanlarda mı yoksa aynı zaman diliminde mi nikahlısı olmuşlardır? Bunu bilemiyoruz, ama dört mezar taşı ve kabri eşlerinin sayısını vermektedir. Soldan sağa doğru ilk ikisinin mezar taşları mermer, son ikisinin ise yumuşak bir taştan yapılmış ve hacimce daha küçüktürler.

Res.2. Nigârî'nin eşi Amine'nin mezarı

[40] Yavuz Akpınar, A.g.m., **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.7, s.58-59.

Güzel bir hüsn-i hatla işlenmiş bu mezar taşı kitabelerinde şunlar yazılıdır:

Soldan birinci kabrin kitabesi:

"Hüve'l-Ġafûr
Zevce-i Mir Nigârî Amine Ḫayru'n-nisâ
Mâder-i Seyyid Sirâcüddin âl-i Muṣṭafâ
Tam otuz beş yıl Sirâc'ın yandı nârı hicrîne
Geldi âḫir emr ü fermân-ı Cenâb-ı Kibriyâ
Murġ-ı rûḥu ʿâlem-i lâhûta pervâz eyledi
Ṣabr ile ḳıldı maḳâmın ṣaḥn-ı firdevs-i beḳâ
Oldu bezm-i ḳudsiyye ervâḥ-ı dâste ḳarîn
Maṭlab u maḳṣûdunu ḫîş etdi rezmü'l-aṭâ
Çâker-i Mîr Hamza Nigârî kâşif-i esmâ-i nüvist
(Hüve'l-ġafûr yâ Vedûd) esrârını târiḫ oña
el-Fâtiḥa
Sene: 1328 Zi'l-hicce"

Soldan ikinci kabrin kitâbesi:

"Hüve'l-bâḳî. Ḳuṭbu'l-'ârifîn, sulṭânu'l-'âşiḳîn Ḥâcı Mir Ḥamza Efendi'niñ ḥalîle-i muḥteremleri Lütfiye Ḫanım'ıñ rûḥuna fâtiḥa. Sene: 1327 2 Receb."

Soldan üçüncü kabrin kitâbesi:

"Ḥâcı Mir Ḥamza Efendi'niñ ḥalîle-i muḥteremleri (.....)[41] rûḥuna fâtiḥa."

Soldan dördüncü kabrin kitabesi:

"Hüve'l-bâḳî. Şeyh Ḥamza Nigârî Ḥażretleri'niñ ḥalîle-i muḥteremleri Zeliḫa Ḫanım'ıñ rûḥuna fâtiḥa."

---

[41] Bu kabir ve kitabesi yumuşak bir taştan yapılmış olduğundan ismin olduğu yer ufalanıp dökülmüştür. Bu sebeple okunamadı.

Res.3. Nigârî'nin diğer eşlerinin mezarları

Amasya'dan Kars'a kadar bir çok "mürid"inin daha çok Karapapak (Terekeme) Türkleri arasında halen bulunduğu düşünülürse, hatta Rusların baskısı karşısında Türkiye'ye döndüğünde kendisine bağlı binlerce insanın Kars'tan Amasya'ya, Zile'den Muş'a kadar geniş bir bölgeye gelerek yerleştiği dikkate alınırsa, Nigârî'nin zamanında büyük bir şöhreti ve nüfuzu olduğu anlaşılır.

Eserleri ve hayatı hakkında etraflı bir çalışma yoktur. Azerbaycan Yurt Bilgisi[42] dergisinde Amasya'da yetişmiş Azarbaycan asıllı şairlerden[43] bahseden M. Şakir, Mirzazâde Fahreddin ve A. Caferoğlu kısa, dağınık bilgiler vermişlerdir.[44]

Eserleri: 1) Futuhât-ı Mekkiyye'ye tavzîhât, **2)** Türkçe Divan (İstanbul h.1301 / m.1884, Tiflis, h.1326 / m.1911. Ayrıca bkz. Arif Tamer Şentin - Dursun Kaşık, Nigârî Divanı. O.M.Ü., Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Mezuniyet Tezi, Samsun, 1986, VI+418s.) **3)** Divan-ı Seyyid Nigârî Be -

---

[42] **Azarbaycan Yurt Bilgisi.** Dergi, Aylık (İstanbul, 1932-34). Müdür, Dr. Ahmed Caferoğlu, Prof. Dr. Köprülüzâde M. Fuad, Prof. A. Z. Velîdî (Togan), Dr. Hacızâde Mirza, Dr. Ağaoğlu Mehmed, Asistan Abdulkadir (İnan) Beylerin iştirakiyle ayda bir neşrolunmuş ve 36 sayı çıkmıştır.

[43] Biz bu dergilerde, Sebâtî ve Nigârî'nin "Sirâcî" mahlasıyla şiirler yazan oğlu Sirâcüddin hakkında bilgilerin bulunabileceğini zannediyoruz. Maalesef ulaşamadık.

[44] Yavuz Akpınar, A.g.m., **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** c.7, s.58.

Zebân-ı Fârisî (Nâşiri: Merhum mümaileyhin bendelerinden Hacı İsmail Hakkı, Matba'a-i Hukûkiyye, Dersaadet, h.1329 / m.1911. Bir nüshası da bende bulunan bu divandan, Amasya'da Şirvanlı Camii'nde kendisinin medfun bulunduğu sandukanın baş kısmında yer alan dolapta 150-200 adet mevcuttur.), **4)** Nigâr-nâme (Litograf usulüyle basılmış, baskı yeri belli değildir). **5)** Çay-nâme: (Litograf usulüyle basılmış, baskı yeri belli değildir.)[45]

Nigârî, "vefatından bir kaç gün evvel 'Hâtime-i Seyyid Nigârî-Tahdîsiye' nâmıyla bir manzume yazdı. Rivayet olunduğuna göre ekseren Mesnevî-i Mevlânâ'yı, Molla Câmî, Hâfız Şirâzî ve Fuzûlî divanlarını mütalaa etmekle safâyâb olurmuş. Eserlerinde Fuzûlî izleri pek açık görünmektedir."[46] diyen İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ı, "Türkçe şiirlerinde Nebâtî ve Fuzûlî'nin tesiri hissedilir. İlahi aşk çok orijinal bir şekilde, çoşkun bir lirizmle anlatılmıştır. Bir çok şiirinin musikî göz önünde tutlarak yazıldığı bellidir."[47] şeklindeki ifadeler desteklemektedir.

Yine Nigârî mahlasını alışı ile ilgili bir olayı anlatan, Mürşid-i mükerreminin "Mir Hamza; aşk-ı ilâhî ile mahv-ı vücûd etmiştir. Anın mürşidi aşkdır." buyurduğunu ve kendisine rafz isnad ettiklerinde,

Hâricîyim sevmesem damadını Peygamberin

Râfizîyim farkedersem Haydar'ı Faruk'dan

beytini okuduğunu yazan İbnülemin Mahdut Kemal İnal, Nigârî'nin iki gazelini ve Merzifonlu merhum Muallim Cûdî Efendi'nin yazıp kendisine hediye ettiği **Hılyetü'ş-Şeyh Mir Hamza Nigârî (aleyhi'r-rahme)** ünvanlı manzumesini adı geçen eserinde verir.[48]

---

[45] İnceleme ve araştırma yapmak üzere gittiğim zaman Şamlar Türbesi ve Camii (Resmiyetteki yeni adıyla Dergah Camii) restore edildiği için metrûkesinin Amasya İl Müftülüğü'nde arşivde muhafaza edildiğini öğrendim. 25. 07. 1995 Salı günü sayın Amasya İl Müftüsü ile arşivde yaptığımız inceleme sırasında küçük boy, litograf usûlüyle basılı ve sonradan üzerine "Çay Risalesi" diye bir etiket yapıştırılmış bir esere rastlamış, hatta sayın Müftü Bey'in dikkatini çekmiş, bir iki yerini bana göstermiş ve okumak üzere de masasına götürmüştü. Zanne-diyorum Nigârî'nin adı geçen eseri o idi.

[46] İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri,** c.3, s.1209.

[47] Yavuz Akpınar, A.g.m., **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** c.7, s.58.

[48] İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri,** c.3, s.1209-1212; Ayrıca Nigârî için bkz. Vasfi Mahir Kocatürk, "Nigârî", **Türk Edebiyatı Tarihi,** s.610-611; Abdullah Develioğlu, "Hamza Nigârî", **Büyük İnsanlar (Üçbin Türk ve İslam Müeellifi),** Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1973, s.216; Atilla Özkırımlı, "Nigârî" (Seyyid Mir Hamza), **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi,** Cem Yayınevi, İstanbul, 1982, c.3, s.917; Feridun Bey Köçerli, **Azerbaycan Edebiyatı**

b. Seyyid Mir Hasenü'l-Hüseynî

Sebâtî'nin, Şeyh Seyyid Mir Hamza Nigârî'den sonra ikinci hocası Seyyid Mir Hasenü'l-Hüseynî'dir. Mir Hasan Efendi diye bilinen bu zat, Nigârî'nin amcasının oğlu olup, şimdi Şirvanlı Caii'nin içinde bulunan Hacı Hamza Efendi Türbesi'nde, el-Hac Hamza Nigârî ve oğlu Sirâcüddin Efendi ile birlikte medfundur.[49]

Res.4. Seyyid Mir Hasenü'l-Hüseynî (önde)

Nigârî ile arasında Sirâcüddin'in sandukası bulunmaktadır.[50]

Evvelce de ifade ettiğimiz gibi Sebâtî, Şeyh Seyyid Mir Hamza Nigârî'den ders almakta iken, oğlu Sirâcüddin vefat edince, hocası dersi kesmiştir.

Bu olaydan sonra Sebâtî, büyük âlim ve hakîmlerden, mürîdân ve muhibbânın yardımcısı ve Mir Hamza Nigârî'nin amcasının oğlu Seyyid Mir

---

Tarihi Materyalleri II, (2.bs.), Bakü, 1981; **Azarbaycan Edebiyatı Tarihi III**, Azerbaycan İlimler Akademisi Yayını, Bakü, 1960 vb.

[49] Bkz. Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi,** c.1, s.157.

[50] Krş. Resim 1.

Hasenü'l-Hüseynî (ölm. h.1323 / m.1907)'nin derslerine devam ederek icazetnâme almıştır.[51]

Kaynaklar, Nigârî'nin ölümü nedeniyle vasiyeti gereği defnedildiği yere bir türbe ve camiin inşasında Mir Hasan Efendi'nin yani Seyyid Mir Hasenü'l-Hüseynî'nin öncülük ettiğinde müttefiktirler.

Eserinin Sebâtî'ye tahsis ettiği kısımda "- şeref-i sohbet ve teveccühi ile mübâhî olduğum- eâzım-ı hükemâdan ..." diye bahseden İbnülemin Mahmut Kemal İnal, zikri geçen eserinin Nigârî'ye ayırdığı bölümünde Mir Hasan Efendi'yi tanıtmak amacıyla verdiği bir nolu dipnotta şunları yazar:

"Ulemâ ve hukemânın eâzımından bir seyyid-i âl-i kadir idi. Babam Mehmed Emin Paşa merhumun Amasya mutasarrıflığında bulunduğu esnada mükerreren ziyaret-i ulyâlar ile müşerref ve iltifât-ı seniyyelerine nâiliyetle mübâhî olmuşdum. Bilahere muhâbereye devam ve kemâlât-ı efdalânelerinden istifâze etmişdim. (Vefatı 1 Receb 1323 / 1907)"[52]

c) Hacı İsâ Rûhî Efendi

Sebâtî'nin bizzat ders aldığı hocalarından bir diğeri "Amasya'da medfûn meşâyıh-ı Nakşibendiye-i Hâlidiye'nin ekâbirinden Mevlânâ İsmail (Sirâcüddin) Şirvânî'nin damadı İsâ Rûhî Efendi"dir.[53]

Hâfız Mehmed Sebâtüddin, Hacı İsâ Ruhi Efendi'den "tefsîr, hadîs ve usûl tederrüs eyle"miştir.[54]

Kaynaklar, kendisinden "Şirvânî'dir. Hasan Efendi'nin mahdûmu olup müderris, 1289 (m.1872)'de Mar'aş monlası, ba'de mahrec olup Mekke payesi oldu. 1297 (m.1890)'de fevt oldu."[55] şeklinde bahseder.

---

[51] İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri,** c.3, s.1681.

[52] İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **A.g.e.,** c.3, s.1209.

[53] İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **A.g.e.,** c.3, s.1681.

[54] İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **A.g.e.,** c.3, s.1681.

[55] Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmânî Yahut Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniyye**, Matbaa-i Amire, 1308, c.3, s.612-13; Ayrıca bkz. Ord. Prof. Ebu'l-Ulâ Mardin, **Medeni Hukuk Cepkesinden Ahmed Cevdet Paşa,** .İstanbul, 1946, s.164; Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukukı İslamiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kamusu,** Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1976, c.1, s.347; Dr. Osman Öztürk, **Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle**, İslami İlimler Araştırma Vakfı Neşriyatı, İstanbul, 1973, s.31; Murat Paşa Ok, **Ondokuzuncu Yüzyıl İslam Hukukçuları,** O.M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi) Samsun, 1993, s.73-74.

Sebâtî, "Haremeyn Pâyelülerinden Hacı İsâ Rûhî Efendi Hazretleri'nin Vefatı Tarihi'dir." isimli bir manzume kaleme alarak hocasına karşı minnet borcunu adeta ödemek istemiştir:

"Dirîġâ baḥr-ı ʿilmiñ bâd-bânı
Vücûdu zevraḳıñ ġarḳ etdi nâ-gâh
Felâṭûn-ı zamân u baḥr-ı ḥikmet
Maʿârif menbaʿı bir merd-i âgâh
Budur Dâmâd-ı Mevlânâ-yı Şirvân
Odur ḳuṭb-ı muḳaddes Pîr-i Dergâh
Dirîġâ ḥasretâ vâ ḥaybetâ kim
Ecel peyḳine nâ-gâh oldu hem-râh
Olub hem-nâm-ı ʿİsâ İbn-i Meryem
Ḳılub terk-i cihân eyvâh u ṣad âh
Mesîḥu'l-vaḳt idi muṭlaḳ kim anı
Semâ-i râbiʿa ref' etdi Allâh
Şebâtî ḥüzn müstevlî olunca
Dedim târîh-i bâ-âh-ı seher-gâh"[56]

Hacı İsâ Rûhî Efendi, Sebâtî'nin otuzyedi sene türbedarlık ve imamet görevini yürüttüğü Şamlar Camii (resmiyetteki adıyla Dergâh Camii) içinde bulunan Şirvânî Türbesi'nde kayın pederi Şeyh İsmail Sirâcüddin Şirvânî ve kayınçısı Seyyid Ahmed Hulûsî Efendi ile birlikte medfundur.[57]

Şamlar Camii'nin bahcesinde bulunan Şirvânî-zâdelere mensup kabirler içinde Hacı İsâ Ruhi Efendi'nin kızının kabri de vardır. Kitabesinde şunlar yazılıdır:

"Hüve'l-bâḳî. Ḫulefâ-yı Ḥâlidiyye'den Şeyḫ İsmâ'il Şirvânî Ḥażretleri'niñ ḥafîdesi ve Ḥâcı ʿİsâ Rûḥî Efendi merḥumuñ kerîmesi Ḥadîce Ḫanım'ıñ rûḥuna fâtiḥa. Sene 1310 fi 4 Rebî'u'l-Âḫire"

---

[56] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.520-21.

[57] Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi,** c.1, s.163.

Res.5. (Önde) Şeyh İsmail Sirâcüddin Şirvânî, (sol arkada) İsâ Rûhî Efendi ve (sağ arkada) Ahmed Hulûsî Efendi

İncelememiz esnasında İsâ Rûhî Efendi'nin eşinin kabrine rastlanılamamıştır.[58]

6. Görevi

Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi, Rusların baskısı sonucu göç eden din büyüklerinden Kars, Erzurum, Amasya gibi şehirlere yerleşenleri takip edip gelen

---

[58] Konu ile ilgili inceleme ve araştırma yapmak üzere Amasya'ya gidip (24. 07. 1995) Şamlar Camii ve Türbesi'ne vardığım zaman türbedârın lise talebesi genç oğlu ile karşılaştım. Ardından babası geldi. Ben kabristanda mezar kitabelerini okurken, bir yandan o restoresi devam eden cami ve türbede cereyan eden bir olayı nakletti. Anlattıkları özetle şöyledir:

"Şamlar Camii ve türbesi, turizm amacıyla restore edilmek üzere bir müteahhide verilmiş. Restore başlamış. Yeniden döşeme, sıva ve boyası aslına uygun olarak onarılacaktır. Hala restoresi devam eden bu camiin içinde bulunan türbe kısmının duvar ve tavanlarını sıvamak üzere inşaat ustaları iskele kurmuşlar. Ancak, iskelenin ayaklarının altında bulunan adı geçen zâtların kabirleri ağırlığı çekmeyerek çökmüş. Bu esnada, kabirlerin içini gören başta işçiler ve müteahhit iki kabirdeki cesetlerin çürüyüp kemiklerinin kalmasına rağmen Hacı İsâRuhi Efendi'nin aynen çürümeden kaldığını görünce feveran edip kaçmışlar. Türbedar, olaya şahit biri olarak, 'merhum, az morarmıştı ama tüm azası, saçı sakalı aynen duruyordu.' diye anlatmıştı. Olayı duyan Amasya halkı bakamaya gelmiş."

İnceleme ve araştırmam esnasında aynı olayı anlatan başta müteahhit olmak üzere başka şahıslara da rastladım.

ve aynı yerlerde belirli zaman dilimleri içerisinde kaldıktan sonra, Amasya'ya yerleşen binlerce insandan sadece biridir.

Daha önce de ifade edildiği gibi Sebâtî, Kars'tan Erzurum'a, Erzurum'dan da h.1284 / m.1867-68 yılında Amasya'ya gelip yerleşmiştir.

Sebâtî, Amasya'ya geliş tarihinden ta ölümüne kadar, Mevlânâ Şeyh İsmail Sirâcüddin Şirvânî Hazretleri için aşağı yukarı aynı yıllarda yaptırılan Şirvânî Türbesi ve Camii'nin (bugün bu camiye Şamlar Camii -resmiyette Dergâh Camii-, türbeye de Şamlar Türbesi denmektedir.) "Otuzyedi sene türbedarlığında ve türbenin imametinde bulundu."[59]

Divanı'nın baş kısmında yer alan **İfâde-i Mahsûsa**'nın sonuda, kendisini Amasya'da kâin Şeyh İsmail Şirvânî Hazretleri Türbe-i Şerîf'i imamı ve türbe-dârı diye tanıtan Sebâtî'nin, divanı'na aşağı yukarı 1893 yıllarında bir takriz yazan Mevlânâ Şeyh İsmail Sirâcüddin Şirvânî ahfâdından, Kazasker Ahmed Hulusi Efendi evlâdından ve Mahkeme-i Temyiz mümeyyizlerinden İsmail Sirâcüddin Efendi Hazretleri onun hakkında şunları yazar:

"Cedd-i emcedim Mevlânâ Şeyh İsmâ'il Sirâcü'd-din eş-Şirvânî el-Kürd Emîrî kaddese sırrahu'l-celî Hazretlerinin Amasya şehrinde defîn ıtır-nâk olan türbeleri mescid-i şerîfinin imâmet ve türbe-dârlık hidmet-i müftehıresinde yigirmibeş seneden berû sâbit-kadem mihrâb-ı ibâdet olan Hâfız Mehmed Sebâtü'd-din Efendi ..."[60]

Sebâtî, Divanı'nın muhtelif yerlerinde bulunduğu göreviyle ilgili olarak beyitlere de yer vermiştir. Şüphesiz, bir sanatkâr hakkında en doğru bilgilere eseri vasıtasıyla ulaşılır. Bu konuda kesin bilgileri içeren işte iki beyit:

"Ben ki sekbân-ı ser-kûy-ı Şeh Şirvân'em
Lutf-ı Ḥaḳ'dır baña işbu ḥarekât u sekenât"[61]

G. 17/6

---

[59] İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, c.3, s.1681.

[60] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.529-30.

[61] Kısaltmada **G** gazeli; birinci rakam gazel sayısını, ikinci rakam beyit numarasını göstermektedir.

"Men ġulâm-ı bâr-gâh-ı Şâh Şirvân'em göñül
Gâh sekbân-ı ser-i kûyı gehî der-bâniyem"

G.106/3

Yine Sebâtî'yi dörtlükler halinde kaleme alınmış **Kasîde-i Hamdiyye** adlı manzumesinde türbenin imamet görevini nasib eden Allah'a hamd ü sena ederken buluruz:

"Şebâtî-veş şebâta kân kıldıñ
Ġarîḳ-ı lücce-i iḥsân kıldıñ
İmâm-ı türbe-i Şirvân kıldıñ
Saña bin ḥamd ü şükr olsun İlâhî"[62]

Sebâtî, bu görevlerini sürdürüken bir yandan da Amasya'da ikamet eden, Mevlânâ Şeyh İsmail Sirâcüddin Şirvânî Hazretlerine halife ve akraba olmuş alimlerden ders almıştır. Kaynaklar, "türbedârlıktan aldığı beş on kuruşla ailesini iâşe edemediğinden Amasya evkâfında münhal olan bir cihetin âidât-ı cüz'iyyesini kendine tahsis ettirmek için son defa İstanbul'a geldi, uzun zaman oturdu. Zarûret saikasiyle çekmediği çile kalmadı. Her türlü teşebbüslere rağmen maksadı hasıl olmayarak Amasya'ya döndü."[63] diye bahsederken o, sanki şu beyitleriyle bunları dile getirir:

"Dâ'imâ gülmek ne mümkin bu denî dünyâda kim
Ṣubḥ şâm 'âşıḳ Şebâtî ân-be-ân ağlar güler"

G.51/9

"Aġardı mûy-ı ser ḳaddin büküldü bâr-ı ġam birle
Ḳocaldın dişlerin düşdü o serv-i nâzı n'eylersin"

G.95/2

"Ardıñ önün saymayarak pür-cefâ felek
Bükdü belim misâl-i elek bî-vefâ felek"

G.98/1

---

[62] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.512.

[63] İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, c.3, s.1681.

Sebâtî'nin şu mısraından da, onun bu bahsi geçen olaylara atıfta bulunduğu ileri sürülebilir:

"Biziz Ya'kûb'u 'aṣrıñ ḥânemizdir beytü'l-aḥzânı"

G.145/1

Sebâtî'nin görevindeki başarısı, elbette devrin tanınmış hocaları ve âlimlerinden ders görüp icazetli bir imam ve hatip olması ile yakından alakalı olduğu gibi, Amasya ve civarında tanınmış bir şair ve güçlü bir "hafız" olmasıyla da yakından ilgilidir.

Divanı'nda göreviyle alakalı ve kendi "hıfz" kabiliyetini terennüm eden bir gazeli vardır. Bu biyografik ve tercüme-i hâl özelliği taşıyan gazelini aynen alıyoruz:

"Sañā bu ḥüsn-i güftârı verince tâ Ḫudâ Ḥâfiẓ
Irak olsun yaman gözden dîdem görgeç Ḫudâ Ḥâfiẓ
Sözüñ ḥüsnâ özüñ ḥüsnâ o câdû-veş gözün hüsnâ
Yine aḥsente ṣad-aḥsen ki hoş ṣavt u edâ Ḥâfiẓ
Tilâvet eyle Ḳur'ân'ı gelüb şol 'andelîb-âsâ
Ki 'âlem vecde gelsün tâ yetişsün hoş sedâ Ḥâfiẓ
Sedâ-yı ḫoş-edâlarla gelüb Ḳur'ân'a başlarken
Seni görgeç olur ḥayrân bütün bây u gedâ Ḥâfiẓ
Seniñ vasfıñı ger yazsa Şebâtî-veş bütün 'âlem
Bi-ḥaḳḳın edebilmezler yine vasfıñ edâ Ḥâfiẓ"

G.80/1-5

Şimdi de, Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi'nin Amasya'ya gelişinden ölümüne kadar türbedârlığını yaptığı Mevlânâ Şeyh İsmail Sirâcüddin Şirvânî Hazretleri ve imametinde bulunduğu Şamlar Türbesi / Şirvânî Türbesi hakkında bilgiler verelim.

a. Mevlânâ Şeyh İsmail Sirâcüddin Şirvânî

Meşhur velilerden olan İsmâil Sirâcüddin Şirvânî, Şirvan vilayetinin Şemahi kasabasına bağlı Kerdemir (Kürd Emir) köyünde h. 1197 / m.1782 senesinde doğdu. Tahsil çağına ulaşınca, Şemahi kasabasında bulunan alimlerden Baba Efendi'nin talebelerinden olan Muhammed Nûri Efendi'den ilk tahsiline başlayıp, Molla Câmî'nin Kâfiye Şerhine kadar okudu. H.1215 / m.1800 senesinde Erzin-

can'a gidip, oradaki âlimlerden Evliyâ-zâde Abdurrahman Efendi'den ders gördü ve derslerinde tahsilini tamamlayıp icazet aldı. Bundan sonra Tokat'a vardı. Bir sene kaldıktan sonra Bağdat'a gitti. Bağdat'ta Süleymaniye'de Mervezî Yahyâ Efendi ve İbn-i Adem adındaki alimlerden hadis ve riyâziyye ilmini öğrendi. H. 1220 / m.1805 senesinde Anadolu'ya, Burdur'a giderek bir müddet de orada fıkıh ilmi öğrendi. Bu tahsil hayatından sonra Şirvan'a dönüp köyüne yerleşti. Yedi sene ilim öğrenmekle meşgul oldu. Daha sonra hacca gitti. H.1228 / m.1813 senesinde İstanbul'a dönüp yerleşti.

İlim öğrenmek için yaptığı bütün bu çalışmalar ve seyahatlerden sonra, kendisini tasavvufta yetiştirecek bir mürşid-i kâmil, yetişmiş ve yetiştirebilen büyük bir evliya arıyor, ona talebe olmak istiyordu. Bu sebeple zamanın en meşhur velilerinden feyz menbaı Abdullah-ı Dehlevî Hazretleri'ne talebe olmak, sohbetiyle şereflenmek için Hindistan'a gitmeğe karar verdi. Yola çıkıp Basra'ya kadar gitti. Yolculuğu sırasında Abdullah-ı Dehlevî Hazretleri manevi bir işaretle ona en meşhur talebesi Mevlânâ Halid-i Bağdâdî Hazretleri'ne gitmesini bildirdi. Bunu üzerine Hindistan Yolculuğundan dönüp, Mevlânâ Halid-i Bağdâdî'nin[64] huzuruna giderek ona talebe oldu. H. 1232 / m.1817 senesinde icazet aldı ve emir verilmesi üzerine Şirvan'a döndü. Dokuz sene Şirvan'da kaldı. Rusların Şirvan'ı istilası üzerine Ahıska'ya gitti. İki sene de orada kaldı. Ahıska'da işgal edilince h.1243 / m.1828 senesinde Amasya'ya gidip dört sene kaldıktan sonra Sivas'a gitti.[65] Dokuz sene de Sivas'ta kaldı. Sonra tekrar Amasya'ya döndü. Ömrünün son zamanlarını Amasya'da geçirip orada h.1264 / m.1847 senesinde çıkan kolera salgınından Ramazan ayının 17. günü vefat etti."[66] Kendisi Şirvanî Türbesi / Şamlar Türbesi'nde medfundur.

---

[64] Yapmış olduğumuz inceleme ve araştırma sırasında Amasya İl Müftülüğü'ne teslim edilen Şamlar Türbesi'ne ait metruke içinde Mevlânâ Halid-i Bağdâdî Divanı'na rastladım.

[65] Bu yolculukta, halifesi Şeyh Seyyid Mir Hamza Nigârî kendisiyle beraberdir.

[66] Osman Fevzi (Olcay) el-Amasî, **Amasya Meşâhiri**, vr. 12b-13a'dan kısmen sadeleştirilerek alındı. Krş. (Komisyon), "İsmail Siraceddin Şirvânî" **Evliyalar Ansiklopedisi,** İhlas Holding Gazetecilik A.Ş., İstanbul, 1992, c.7, s.348-349. Aynı eserin 350-351. sayfalarında ve Mecdî Mehmed Efendi'nin **Şakâik-ı Nu'maniyye ve Zeyilleri / Hakâiku'ş-Şakâik,** Neşr, Haz. Doç Dr. Abdulkadir Özcan) Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, c.1, s.359-60'da yer alan "İsmail Şirvânî" farklı zamanlarda yaşamış zatlar olup karıştırılmamalıdır.

Res. 6. Şamlar Camii ve Türbesi

Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi, otuz yedi sene türbesinin türbedârlığı ve imametinde bulunduğu Mevlânâ Şeyh İsmail Sirâcüddin eş-Şirvânî Hazretleri hakkında, Divanı'nda beşer beyitlik iki manzumeye yer vererek, ona karşı sevgi ve saygısını ifade etme fırsatını yakalamıştır:

I

"Zaḥmeti raḥmet ımış Ḥażret-i Mevlâ'nıñ
Ḫidmeti ʿizzet ımış Ḥażret-i Mevlâ'nıñ
Kalb-i kûyu ile hem-soḥbet olub gezmesi de
Bâdi-i rifʿat ımış Ḥażret-i Mevlâ'nıñ
Ḳavl u fi'l-i ḥarekâtını bütün söylediler
Cümlesi şefḳat ımış Ḥażret-i Mevlâ'nıñ
Âdem er görse idi derdi bi-ḥaḳ türbesini
Kûşe-i cennet ımış Ḥażret-i Mevlâ'nıñ
Ḥamdü li'llâh Şebâtî bize tâ rûz-ı ezel
Ḫidmeti ḳısmet ımış Ḥażret-i Mevlâ'nıñ

II

Meded ey şâhid-i Şirvân ḥabîb-i ezelî
Bezm-i ʿuşşâḳa getür bâdeyi sun lem-yezeli

Âteş-i şevkle yandı ciğeri uşşâkıñ
Teşne-leb Ka'be-i kûyuñ hevesiyle gezeli
Sâkiyâ başıñ içün bir tek ayağıñ olsun
Lutf kılsan ne olur la'l-i lebiñden mezeli
Pek de erzân degil fâkihe-i bâğ-ı kemâl
Gül-şen-i dehre deger şâh-ı ma'ârif gazeli
Hâdim-i hâk-i deriñdir ki Şebâtî söyler
Dem-be-dem sûziş ile böylece rengîn gazeli"

Bkz. Metin Kısmı, s.515-16.

Şeyhin kendisinden önce Amasya'da yaşamış Şeyh Alaaddin Ali Şirvânî'nin soyundan gelenlerle kendi soyundan gelen sülâlere "şirvânî-zâde" denmiştir. Şirvânî sülalesi; "h.800 / m.1398 yılında vefat eden kişilerden olan eş-Şeyh Alaaddin Ali Şirvânî'nin soyundan gelenlere denir. Bu sülaleden, Gâzi Bey-zâde ve Taci Bey-zâde kolları çıkmıştır. Amasya'da yakın bir geçmişte İsmail Sirâceddin Şirvânî sülâlesi de ortaya çıkmış ve diğer sülale ile birlikte, hepsine birden "şirvânî-zâde"denmiştir."[67]

Şimdiki Mevlânâ Şeyh İsmail Sirâcüddin Hazretleri'nin de medfun bulunduğu Şirvânî Türbesi / Şamlar Türbesi hakkında bilgileri sunabiliriz.

b. Şirvânî Türbesi / Şamlar Türbesi

"Sağında bunuñ Şirvânî-i kâmil,
Kandîl-i hedy, feyż-i Hudâ, nûr-ı fezâil,
Yanında yatar, Hazret-i İsâ gibi fâzıl;

Etrafı bütün, kümmel ü ahyâr-ı Amasya.

Harşane Kale'sinin sağ tarafında, yani kuzey doğusunda bulunan türbeye, "Şirvânlı Türbesi" denir. Şirvânî İsmail Sirâcüddin Efendi'nin oraya defn edilmesinden önce buraya, "Şamlılar Üstü" denmekteydi. Şirvânî Türbesi, Şamlar Mezarlığı'nın üst tarafında güzel bir yerde bulunan hususi bir oda içindedir. Bu yapı, batı tarafı mescit, doğu tarafı türbe olan iki kubbedir. H.1284 / m.1867'de Sirâcüddin Efendi'nin oğlu, sâbık sadrazam Mehmed Rüşdü Paşa'nın, babasının

---

[67] Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi,** c.1, s.263.

türbesini yaptırmasından sonra, söz konusu yer "Şirvânlı Türbesi"[68] ismiyle meşhur olmuştur. Türbenin bitişiğinde bir cami-i şerif vardır. Caminin etrafı oldukça geniştir ve güzel bir duvarla çevrilidir. Türbenin avlusunda mükemmel bir konak ve önünde bir şadırvan vardır, bahçesi ve manzarası pek güzeldir.

Şamlılar Mahallesi'ndeki çeşmeye akan sudan bir miktar türbeye alındığı halde, sonraları suyun tamamı türbeye akıtılmış ve çeşmeden kesilmiştir.

Türbede, Mehmed Rüşdü Paşa'nın babası Şeyh İsmail Sirâcüddin Şirvânî, kardeşi İstanbul eski kadısı Seyyid Ahmed Hulusi Efendi ile eniştesi el-Hac İsâ Rûhî Efendi medfundurlar."[69]

Bu türbenin güney ve doğu tarafları tamamıyla kabristandır. Pek çok büyük âlim ve fazilet sahibi kişi bu kabristanda yatmaktadır.

Mevlânâ Şeyh İsmail Sirâcüddin Hazretleri'nin akraba ve torunlarının yekûn tuttuğu bu kabristanda çoğu mezarların kitabeleri latin harfleriyle yazılmış; başta Hacı İsâ Rûhî Efendi'nin kızı Hadice Hanım olmak üzere, Ahmed Hulûsî Efendi'nin oğlu Tb. Yzb. İbrahim Bey ve Şirvânî-zâde İsmail Efendi'nin kızı Mihri Hanım'a ait kabirlerin kitabeleri eski yazıyla güzel bir hüsn-i hatla yazılmıştır.[70] Son iki şahsa ait mezar kitabeleri şöylecedir:

"Hüve'l-Bâḳî . Mevlânâ Şeyḫ İsmâil Sirâcüddin Şirvânî Efendi Ḥażretleri'nin ḥafîdi ve ṣudûrdan Aḥmed Ḫulûsî Efendi maḥdûmu ṭabîb yüzbaşısı İbrâhim Bey'in rûḥuna el-fâtiḥa. Şehr-i Ramażân 1331."

Hüve'l-Bâḳî,

Beni ḳıl mağfiret ey Rabb-i Yezdân
Be-ḥaḳḳı Arş-ı A'ẓam nûr-ı Ḳur'ân
Gelüb ḳabrim ziyâret eden ihvân
Edeler rûḥuma Fâtiḥa iḥsân

Şirvânî-zâde İsmâil Efendi'nin kerîmesi ve Ali Kaba oğlu Muṣṭafa Efendi vâlidesi Mihri Ḫanım . Muharrem 1935 fî 2"

---

[68] Mehmed Rüşdü Paşa, Şamlar Türbesi de denilen bu türbenin 1290 / 1873'de de vakıflarını tanzim ettirmiştir.

[69] Abdi-zâde Hüsyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, c.1, s.65, 163.

[70] Hacı İsâ Efendi'nin kızı Hadice Hanım'a ait kabrin kitabesini evvelce vermiştik.

7. İnanç ve İtikadı

Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi, -mazisi daha öncelere dayansa da- Osmanlı İmparatorluğu'nda batılılaşma hareketinin resmen etkili olmaya başladığı, Tanzimat Devri'nde doğmuş, hem Servet-i fünûn hem Meşrutiyet yıllarını yaşamış sanatkâr mizaçlı bir imam ve hatiptir.

Türkler yaklaşık olarak X. asırda İslamiyet ile müşerref olmuşlar, diğer sahalarda olduğu gibi sanat ve edebiyatlarına da İslâmî bir dünya görüşü hakim olmuştur.

Türklerin İslamiyeti kabul edip müslüman olmalarından sonra, daha çok XI. yüzyıldan başlayıp XX. yüzyılın başlarına kadar gelen ve tekkelerde tasavvuf erbabı, medreselerde din bilginleri vasıtasıyla ortaya konan edebiyat ürünleri genelde dînî ve tasavvufî bir hüviyet göstermektedir. Bu ise inanç ve itikadın edebî ürünlerindeki aksinden başka bir şey değildir.

Zaten din unsuru, ancak bazı şekle ait özelliklerle birbirinden ayrılan edebiyat eserlerinin gerek dünya görüşü açısından, gerekse gelişip olgunlaşmasından, bitmez tükenmez bir kaynak oluşundan dolayı, bütün Türk Edebiyatı'nın temelini teşkil etmektedir.

Sözün kısası, Türk milletinin uzun süre bedii zevkini oluşturan edebiyatı İslam medeniyetinin etkisi altında gelişmiş zamanla harikulâde örnekler vermiş ve sonunda yavaş yavaş yerini batı edebiyatları etkisinde bir edebiyata bırakmıştır.

Bu edebiyata, "Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatı" veya akademik literatürdeki kabul gören diğer bir isimlendirmeyle "Yeni Türk Edebiyatı" denir. Bu edebiyat, Tanzimat'tan günümüze gelişen edebiyatımızı konu edinir. Sebâtî, bu yıllar içersinde yaşadığından inancı ve sanatı açısından devrin hakim anlayışı ve sanatkârları ile birlikte düşünülüp mukayese edilmelidir.

Sebâtî'nin de içersinde yaşamış olduğu 19. yüzyılda şahsiyet çözülmesi devletin her kademesinde görülemeye başlamış, Osmanlı'ya yerli yabancı kültür güveleri musallat olmuştur.

Bu şartlar içersinde "Osmanlı ahalisi üstüne düşeni yapmaya çalışmakta, hududan hududa koşmakta; kendi dünyalarında Al-i Osman'ın zaafını anlamaya, ona dua etmeye ve varlıklarını sürdürmeye çalışmakta; sosyal dokuda yabancı kültüre karşı kapalı ve sert mukavemet noktaları oluştururken, yönetenler, okumuşlar, imanı sallantıya düşmüş olanlar için aynı şeyleri söylemek mümkün de-

ğildir. Bu zümrelerde iman zaafı, bir başka kültüre tam teslimiyet mertebesindedir ve medeniyet denince Avrupa'yı anlamaktadırlar. Kitaplarından, kıyafetlerinden, yazılarından ürkmeye başlamış, kendilerine ait olandan "teneffür" noktasına gelmektedirler."[71]

Konuyu biraz daha açarsak, şunları da ifade edebiliriz: "Tanzimat dönemi Frenkçileri dinî endişelerini kırmaya çalışır, bunun için de, küçümseme yolunu kullanırlar. Jön Türkler'de Avrupa hayranlığı son derece artar. Gençler, bu telkinler altında Avrupa'ya gitme heyecanı ile dolar. Halk bu "asrî"leri yadırgar, soğuk durur. Bu yüzden gençler, bu sosyal çevreden rahatsızdırlar; hep heveslerinin peşinde olarak kaçarlar ve kaçışlarını Abdulhamid istibdâdı ile idealize ederler. Bunların çoğu, camiden kaçan, cemaate yabancılaşmış bir taife haline gelirler. Din onlar için "teneffür" ettikleri, en azından "yok" saymaları gereken bir hadisedir."[72]

Sebâtî, bu taifenin tamamen karşı kutbunda yer alır. Avrupa hayranı olmadığı gibi dininden nefret etmez, iman zafiyeti yoktur. Kur'ân-ı Kerim'e sırt dönmediği gibi, onu ezberleyerek "hâfız" olmuş bir kişi olarak hıfz gücüyle meydan okur.

"Ḳuvve-i ḥıfẓımı Şebâtî söyledi biñ şevḳle
Ver anı ḥıfẓ eyleyem ta'ṯîr eder dil-ḫânemi,

G. 148/7.

Sebâtî, onlar gibi II. Abdulhamid'i müstebid olarak görüp yermez, bilakis "Der Duâ-i Padişah-ı İslam Halledallahu Mulkehu"[73] başlıklı manzumesiyle O'nun duacısıdır ve O'nu **İslam Padişahı** olarak niteler.

Camiden kaçan ve cemaate yabancılaşmış bir kişi olmadığı gibi, onlara imametlik eden bir mü'mindir. İtikadı ve inancı sağlam bir müslüman olan Sebâtî'nin Divanı'nda, her müslüman gibi ehl-i beyt sevgisini yoğun bir şekilde terennüm etmesinden dolayı zihinlerde oluşabilecek her türlü sorulara karşı kesin ve net bir cevabı da oluşturan şu ifadeleri, aynı zamanda inanç ve akidesi hakkında da nihâî cephesini verir:

---

[71] (Komisyon) **Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri, Tarih-Antoloji-Ansiklopedi,** Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 1988, c.8, s.85.

[72] (Komisyon), **Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri,** c.8, s.84.

[73] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.389-90.

"Ezelden mü'minim rabbim Ḫudâ'dır
Rasûlüm hem Muḥammed Muṣṭafâ'dır
İmâm A'zam baña mezheb-nümâdır
Saña biñ ḥamd ü şükr olsun ilâhî

Aḳîdem pâk sînem pür-ṣafâdır
(...)
Kelâm-ı Ḥaḳ ḳadîm ü muḳtedâdır
Yöneldik ḳıblemiz Beyt-i Ḫudâ'dır
Namâz-ı penç-gâh nûr-ı Ḫudâ'dır
Saña biñ ḥamd ü şükr olsun ilâhî"[74]

8. Karakteri

Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi, daha çok sünnî Karapapak (Terekeme) Türklerinin kendisine tabi olmasına rağmen, Şiî-Sünnî muhalefetini önlemeye çalışan hocası Şeyh Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin yolunu izlercesine, "râh-ı ihtilâf" tutmayan bir karaktere sahiptir. Nitekim o, bir beytinde şöyle der:

Merd-i maḳbûl olmaḳ isterseñ egerçi ey gözüm
Rind-i yek-reng ol cihânda ṭutma râh-ı iḫtilâf"

G.85/2

Şiir sahasında Hasan b. Sâbit'e benzeyen karakteri ile öğünür:

"Ṭab'-ı Ḥassân'ıma var ḥüsn-i beyân ister iseñ
Ki baḳar dem-be-dem ol Yûsuf-Zelḫâ yüzüne"

G.130/5

Sebâtî'nin tamamen kendini anlattığı "Hâfız" redifli gazel (G.80/1-5)'in yanında şu iki beyit de, onun tabiat ve karakteri hakkında bazı ipuçları içerir:

"Ne'acebdir ki dü-tâ oldu Şebâtî ḳaddiñ
Böyledir her ki cihân içre girân-bâra düşer"

G. 43/10

---

[74] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.511-12.

Sinn çil sâle erişdi görmedim vaslıñ henüz
Gerçi ol mâhı severdim çâr-deh çağımda ben"

G.119/3

9. Tarikatla Alakası

Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi'nin "Tarikatla Alakası" konusuna geçmeden önce, tarikatın ne olduğu üzerinde durmak gerekir.

"Tarik, yol" demektir. Tarikat, Allah Teâla'ya yaklaşmak ve onun hoşnutluğunu kazanmak maksadıyla takip edilmesi gereken yol manasına gelir."[75]

"Mutasavvıflara göre tüm insanlar, hatta bütün yaratıkların alıp verdiği nefesler sayısınca Allah'a yol gider.

İlk sûfîler, kendilerinden tecrübeli ve yaşlı üstatlardan geniş ölçüde faydalanmakla beraber, belli bir tarikat kurmamışlar, her biri kendine göre bir yol tutmuştu. Bunlar görüşlerini ve manevî tecrübelerini sohbet yoluyla çevrelerinde toplananlara aktarıyorlardı. Kendilerine"şeyh-i sohbet, şeyh ve üstad", sohbetinde bulunanlara da "sâhib" deniliyordu.

Gerçek anlamda tarikatlar VI/XII. asırda ortaya çıkmaya başladı ve daha sonra da müesseseleşti.

Şeyhin ölümünden sonra bölünen tarikatlar "şube" ve "kol" denilen küçük çaplı tarikatları doğurmuşlardır.

Tarikatlar arasında ortak esaslar bulunduğu gibi, bir çok farklı yönler de bulunur. Herkes kendi meşrebine, ruh yapısına, dünya görüşüne ve manevî zevkine göre bir yol tutar (tarikata sulûk eder) veya bir şeyhe bağlanır veya tamamıyla bunların dışında yaşar. Tarikat ehli, genel olarak gayet hür ve çok serbest olarak hareket eder, fikir ve kanaatlarını ortaya koyar. Özellikle edebiyat, şiir, mûsikî ahlâk ve âdâb bunlar arasında çok gelişmiş, aralarında büyük düşünürler ve hakimler (hukemâ) yetişmiştir."[76]

Gerek yetişme tarzı, gerekse bulunduğu görevi dikkate alındığında

"Ḫuṣûṣiyle bize ey Rabb-i Raḥmân
Şerî'atle ṭarîḳat ḳıldıñ iḥsân

---

[75] Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar,** Marifet Yayınları, İstanbul, 1981, s.172.

[76] Dr. Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,** s.468-69.

N'olaı vird eylesem her lahẓa vü ân

Saña biñ ḥamdıü şükr olsun ilâhî"[77]

diyen Hâfız Mehmed Sebâtî'nin, bu ifadelerinden de anlaşılacağı gibi tarikatla yakından ilgisinin olduğu anlaşılmaktadır.

Sebâtî, Divanı'nda tasavvuf ve kavramlarından, büyük tarikatlardan özellikle Nakşibendi ve kollarından nazmen söz eder. Tamamen bu konuyu işlediği bir gazelini aynen alıyoruz:

"Biz ṭarîḳ-ı ḫâcegâniñ reh-revîyiz reh-revî
Ḳâbil-i feyżiz muḥaḳḳaḳ Ḥamzevî'yiz Ḥamzevî
Bende-i Aḥrâr'ız el-ḥaḳ kelb-i kûy-ı Necm-i dîn
Nâ'il-i feyż-i Ḫudâ'yız Kübrevî'yiz Kübrevî
Gâh naḫl-ı naḫl-bendiz naḳş-ı Naḳş-bend
Gâh bir gül desteyiz kim Ḫüsrevî'yiz Ḫüsrevî
Cevriñe nisbet saña biz bir külâh itsek gerek
Bu ḫuṣûṣda bir iki gün Mevlevî'yiz Mevlevî
Ḫûş der-demdir Şebâtî dersimiz bâ-yâd dâşt
Tâ ġulâm-ı Naḳşıbend u Dehlevî'yiz Dehlevî

G.143/1-5.

Sebâtî'nin, Amasya'da Mehmed Paşa Camii'nin doğu tarafındaki Mehmed Paşa Türbesi'nin bahçesinde hususî bir yerde medfun olan Halvetî tarikatının ileri gelen şeyhlerinden Habîbî Karamânî Hazretleri'ne tarih-i vefât manzumesi yazması;[78] yine Amasya'da Pîr Şücâeddin İlyâs el-Halvetî'ye ait Yukarı Pirler adıyla da tanınan türbenin giriş kapısının yanında ta'lik hatla Osmanlıca yazılmış beş beyitlik tarih manzumesinin bulunması, Kübrevî Taikatı'nın bir kolu olan Halvetî Tarikatı'na karşı bir alakası bulunduğunu düşündürmektedir.

Öbür yandan, otuz yedi sene türbedârlığını ve mescidinin imametlik görevini sürdürdüğü Mevlânâ Şeyh İsmail Sirâcüddin Şirvânî Hazretleri'nin ve önünde diz çöküp ders aldığı, marifet ilmini öğrendiği hocası Mir Hamza Nigârî'nin, Nakşibendî Tarikatı'nın Halidiyye koluna müntesip olmaları, yine 15. asırdan önce

---

[77] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.512.

[78] Aynı zamanda Habîb-i Karamânî'nin mezar taşı kitabesi de olan bu manzume için bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.515.

yaşamış sufîlerin hayat ve menkıbelerini konu alan tasavvufî eserlerden Molla Câmî'nin Nefehât'ını [79] ve daha çok Nakşbendî tarikatının esaslarını açıklayan Reşehât'ı[80] okuduğunu bildiğimiz Sebâtî'nin İslamî İlimlerin yanında tarikat ve tasavvufî hayatın potasında şekillendiğini gösterir.

Acaba Sebâtî hangi tarikate mensuptu? Önce Sebâtî'nin biraz önce sunulan gazeldeki "bende-i Ahrâr" tamlamasının, Nakşibendî Tarikatı'nın bir şubesi olan Ahrâriyye'den[81] hareketle "Ahrar'a mensub bende" anlamında, tevriyeli olarak "hür bendeler" anlamını da bünyesinde barındırmış olması, umumî olarak tarikatların fikirlerine açık olduğunu düşündürmektedir.

İslâm coğrafyasında en etkin ve yaygın tasavvuf ekolü olan Nakşibendiyye, İmam Rabbânî'den sonra Şeyh Abdullah Dehlevî'den icazet alan Kuzey Iraklı meşhur sûfî lider Mevlânâ Halid-i Bağdâdî (1753-1837) ile Halidiyye olarak yeni bir kola kavuşmuştur. Nakşibendîliğe dinamizm aşılayan Bağdâdî, İmam Rabbânî gibi, ekolüne klasik tarikat çizgisinin dışında sosyal ve siyasal bir misyon yüklemiştir. İslam tasavvufu, İmam Rabbânî'nin getirdiği yeniliklerin tabii sonucu olarak etrafında olup bitenlerle ilgilenmeye, hatta bunun da ötesinde işgallere karşı sosyal-siyasal teşkilatlanmanın başını çekmeye başlamıştır.

Emperyalizmin getirdiği acılarla uyanan yeni bir öze dönüş hareketi biçiminde Kafkas'larda Şeyh Mansur ve Şeyh Şamil gibi Nakşî şeyhleri önderliğindeki dergahlar direnişe geçmiş, bilhassa Libya'da Avrupa istilasına karşı direniş önderliği yapan Senûsiye hareketinin misyonunu Nakşiliğin Halidiyye kolu Kafkasya'da Ruslar'a karşı üstlenmiştir.[82]

Bütün bunlardan sonra diyebiliriz ki, dört yaşında bir çocukken anne ve babasıyla birlikte Rus mezâlimi sebebiyle vatanından göç etmek zorunda kalan Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi, bir tepki olarak Ruslar'a karşı cihadı tercih eden Nakşîbendî tarikatı'nın Halidiyye kolunu benimsemiştir.

---

[79] Bkz. Molla Câmî, **Nefehâtu'l-Üns min Hazarâti'l-Kudüs** (Sad. Abdulkadir Akçiçek), Saâdet Yayınevi, İstanbul, 1981.

[80] Arapça baskısı 1307'de yapılan bu eserin Türkçe baskısı için bkz. Ali b. Hüseyin Herevî, **Reşehât Aynu'l-Hayât, İstanbul, 1291.**

[81] Bkz. Mahir İz, **Tasavvuf, Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatler,** Türdav, İstanbul, 1981, s.241.

[82] M. Akif Beki, **Türkiye'de Nakşîler,** Yeni Yüzyıl Kitaplığı, 1995, s.17, 19, 22-23'ten özetlenerek alıntılandı.

Tasavvufî beyitlerinden bir kaçı şöyledir:

"Kayd-ı'alâyık bana söyle ne lâyık sana
Eyle hazer dâ'imâ verme bu sevdâya dil
Râh-ı mecâz içre çok kılma Şebâtî direng
Gel reh-i tahkîka gir bağla o Mevlâ'ya dil"

G.102/6-7

"Râh-ı tecrîde girüb sâlik-i dergâh ol kim
Hazret-i Hakk'a gider râh-ı selâmetdir bu"[83]

G.123/5

10. Seyahatleri

Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi'nin ilim tahsili için herhangi bir seyahate çıkıp çıkmadığını bilemiyoruz, ama Rus mezâlimi sebebiyle daha dört yaşında başlayan zorunlu seyahatinin köyünde başlayıp Kars, Erzurum ve Amasya'da noktalandığını biliyoruz.

Kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilere göre o, bir kez Divanı'nı bastırmak, bir kez de türbedârlıktan aldığı ücretle ailesini geçindiremediği için Amasya evkâfında münhal olan bir cihetin cüzi bir aidatını kendine tahsis ettirmek üzere İstanbul'a gitmiştir.[84] Hatta aşağıdaki beyitlerden hareketle O'nun Samsun'dan İstanbul'a deniz yoluyla vapurla gittiği kanaatini taşımaktayız:

"Baştan kara işe vapur-ı baht eger
Necm-i Hüdâ'dan eyleyelim ihtida felek
Çeşm-i ümîd kaldı reh-i intizârda
Sisli havada bulmaya Ümmîdburnu'nu
Var pîr aşkına eyleyigör iktidâ felek"

G.98/5-7.

Çünkü böyle bir hayal, ancak öyle bir yolculuk yapan şaire yaraşır. Sanatkârlar, her devirde kendi duygu, hayal, fikir ve izlenimlerini de, diğer konularla birlikte sanatlarında aksettirmişlerdir.

---

[83] İleride Tasavvuf ve Kavramları üzerinde ayrıca durulacaktır.

[84] İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri,** c.3, s.1681.

Sebâtî'nin bahsettiğimiz bu seyahatlerinin dışında küçük çapta seyahatlerde bulunduğu muhtemeldir. Ancak bu konuda herhangi bir bilgiye dahi sahip değiliz.

11. Etkilendiği Kişiler

Bir şair olarak Sebâtî'nin, her sanatkârda olduğu gibi, üstad kabul ettiği ya da etkilendiği şairler ve sanatkârların olması pek tabiidir.

Sebâtî', daha önce de ifade ettiğimiz gibi h.1284 /m.1867'de Amasya'ya gelmeden evvel bir ilim, kültür ve sanat merkezi konumundaki Erzurum'da, hatta meşhur âlimlerden Ardahan'lı Hâce Mehmed Emin Hazretleri'ne tarih-i vefât manzumesi yazdığı düşünülürse daha Kars'tayken şiir yazmaya başlamıştır. Bu çevrede çok sayıda şair yetişmiştir. Ancak, kimi rehber kabul ederek şiir yazmaya başlamıştır, bilemiyoruz.

Öbür yandan her müslüman Türk'ün dînî-tasavvufî menkıbeleri yoluyla yakından tanıdığı İbrahim Edhem (k.s)'in gazel-münâcâtına,

"İlâhî düllenî nûra hüdâkâ
Bi-ḥaḳḳı nûri vech-i Muṣṭafâkâ"[85]

G..7/1

matlalı bir gazel yazması; "hayatında bir Hayderî dervişi sıfatı ile kalenderâne tevazu ve samimiyet sahibi olan ve sevimli bir dost karakteri arzeder ..."[86] 16. yüzyılın büyük şairlerinden Hayâlî Bey (1494 ?- 1557)'in

"Ṣabrımı ġâret eden ḫâl-i benâgûşundur
Dili âşüfte ḳılan sünbül ü gül pûşundur"[87]

matlalı gazelini tahmis'i, aynı zamanda büyük bir şair oaln Mir Hamza Nigârî'nin yanında, etkilendiği kişiler hakkında bir fikir verebilir.

12. Etkileri

Her büyük şairin kendi devrinde yaşayan ve daha sonraki devir şairleri üzerinde bazan açıkça görülen, bazan da belli belirsiz etkileri olmuştur. Sebâtî, üç dilde şiirler yazan güçlü bir şair olamasına rağmen, ikinci sınıf bir şair sayılması

---

[85] "Rabbim! Beni hidâyet nuruna, nurun hakkı için de Mustafa'nın cemaline ulaştır."

[86] Th. Menzel, "Hayâlî", **İslam Ansiklopedisi,** Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, c.5, s.384.

[87] **Hayâlî Divanı,** (Haz. Prof Dr. Ali Nihad Tarlan), Akçağ Yayınları, Ankara, 1992, s.122.

tesir sahasını daraltmış olmalı ki, kaynaklar kendisini rehber edinmiş bir şairden söz etmezler.

Ancak, Sebâtî çevresince tanınan ve bilinen bir şairdir. Bunu Divanı'na yazılan takrizlerden ve kendisinin yazmış olduğu tarih manzumelerinden açıkça görmekteyiz.

Bu manzumelerin yazılmasına sebep olan zatların ikamet yerlerine bir bakılacak olursa, onun nüfuz ve etki sahasının sınırları da belirlenmiş olur. Manzumelerin ve takrizlerin başlıklarından hareketle bunları şöylece sıralamak mümkündür: Hâce Emin Ardahânî, Oltu Beylerinden Hacı Salih Aga-zâde Ahmed Bey, Sivas Vilayeti Nâibi Ahmed Ataullah Efendi, İskilip Kadısı-zâde Mehmed Efendi, Gümüşhacıköy Müftüsü el-Hac İsmail Hakkı Hazretleri, Ladik Kaymakamı Cemil Bey, Fatih Dersiâmlarından Dağıstan'lı Ali Nazmi Efendi...vb.[88]

Bunların yanında İbnülemin Mehmet Kemal'le Yakacık'taki sayfiyelerinde görüşmesi, hatta Divanı'nın II. Abdülhamid Han'ın sayesinde basılmış olması, Sebâtî'nin Kars'tan Amasya'ya, Amasya'dan İstanbul'a kadar çok geniş bir nüfuz ve etki sahasının olduğunu ispatlamaktadır.

13. Vefatı ve Mezarı

Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi'nin vefat tarihi konusunda mevcut kaynaklar müttefiktirler. Sebâtî, Amasya'da 59 yaşındayken "20 Zihicce1321 / m.8. Mart. 1905'te vefat etmiş ve türbenin civarına defn olunmuştur."[89]

Mevcut kaynaklar şairin ölüm sebebi hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir.

Konu ile ilgili olarak yaptığımız ilk inceleme ve araştırma esnasında İnal'ın işaret ettiği "türbenin civarı"nda (Şirvânî Türbesi / Şamlar Türbesi) Sebâtînin kabrine rastlıyamamış; ancak kitabeleri bulunmayan, lakin mezar taşları kiminin kırılıp devrilmiş, kiminin de kaybolmuş olan üç kabre rastlamış, bunlardan birinin Sebâtî'ye ait olabileceği kanaatine varmıştım.

Bu ve benzeri konuların halli için 24. 08. 1995 günü Amasya'ya ilgili mahalle yapmış olduğum ikinci ziyarette, öğle namazına gelen cemaatten 75'lik

---

[88] Bunlara dair manzumeler için bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı.

[89] İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri,** c.3, s.1681; Vasfı Mahir Kocatürk, **Türk Edebiyatı Tarihi**, s.612; **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** c.7, s.474.

Abdulkerim Oğlu Muhiddin Pekdemir (doğ. 1336) adlı dede, Sebâtî hakkında - şairin torunları ve akrabaları hariç- bilgi sahibi tek kişi olabileceğini söyleyerek, Şirvânî'nin torunlarından Fuad Koray isimli şahsın aşcısı olan babaannesinden duydukarını bana anlattı.

Muhiddin Pekdemir dede, Amasya'da Şamlar Türbesi'nin hemen alt tarafında İhsaniye Mah. Sancak Sok. No: 22'deki evinin yerinin Sebâtî'ye ait olduğunu, buranın Sebâtî'nin torunlarından Muhiddin Toprak'ın oğlu Cengiz Toprak'tan satın alındığını söyledi.

Muhiddin Pekdemir dede, aşağıda fotografı görülen kabrin Sebâtî'ye ait olduğunu söyledi. Bakımsız görülen ve kitabesi de bulunmayan kabrin sadece kara betondan yapıldığı anlaşılmaktadır.

Res. 7 Sebâtî'nin Mezarı

Sebâtî, bu kabri ölmeden bir gün önce kazmış, ve bir gün sonra vefat etmiş. Niçin buraya (türbe ve Camii giiriş kapısının tam karşısında avlunun sol üst

kenarına) mezar yeri kazdığını soranlara "buradan sürekli camii ve türbeyi gözleyip duracağını söylemiş."Bunları da anlatan yine Sebâtî burada kuş uçurtmazmış, buraları çok iyi korurmuş" diyen Muhiddin Pekdemir Dede'dir.

Görüldüğü gibi Sebâtî'nin mezarının kitabesi yoktur. Belki vardı, yıkılıp kayboldu, bilemiyoruz. Ancak Sebâtî Divanı'nda şu iki beyti, sanki kabrinin kitâbesi gibidir:

"Eger bezm-i visâlinden cüdâ terk-i hayât etsem
O yâre söyleyiñ yazsun gelüp seng-i mezâr üzre
Şehîd-i nâ-reg-i dil-dûzam olmuşdur Sebâtî kim
Gelüb hâb-ı ecel basmış anı bu hâk-sâr üzre"

G.131/5-6.

Şirvânî Türbesi ve Camii avlusuna girişteki evin Sebâtî için yaptırıldığını ve ölümüne kadar burada yaşadığını söyleyen Muhiddin Pekdemir dede, Sebâtî'den sonra pek çok türbedâr ve imamın geldiğini, bunların hepsinin bu evde ikamet ettiklerini, ancak sırasıyla adlarını hatırlayamadığını söyledi.

Res. 8 Sebâtî'nin Yaşadığı Ev

14. Çocukları

Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi'nin çocuklarından sadece birinin adı ve bulunduğu görevi hakkında kaynaklar bilgi vermektedir. Divan'da ikinci bir oğlundan söz edilir ki, bu ikisi dışında bildiklerimiz Muhiddin Pekdemir dedenin anlattıklarından ibarettir.

Büyük oğlu Ali Hâver hakkında kitabî bilgimiz bulunmasına rağmen, diğer çocukları hakkında -şifahi bilgilerimiz dışında- herhangi bir bilgimiz yoktur.

Bir kaynakta çocuklarından şöylece bahsedilmektedir:

"Büyük oğlu Ali Hâver, fart-ı zaruret içinde askerî mektebe-i tıbbiyeyi ikmâl etdi, Tabib yüzbaşısı oldu. Babasının vefatında küçük kardeşlerini iaşe ve terbiye etmeye çalışırken Balkan Harbi'nde Yanya tarafına memur edildi. Pek genç iken ziyaa uğradı."[90]

H.1331 / m.1915'de vefat eden Ahmed Hulûsî efendi'nin oğlu ve Mevlânâ Şeyh Sirâcüddin Şirvânî Hazretleri'nin torunu, İbrahim Bey'in de "Tabib Yüzbaşısı" olmasından hareketle Ahmed Hulûsî Efendi'nin, "oğluyla beraber Ali Hâver'in de okumasına yardım ettiği" şeklinde bir fikir yürütebilir.

Sebâtî, büyük oğlu Ali Hâver'in doğumuna tarih düşürmüştür:

"Biñ üçyüz olduğunda sâl ḫoş-fâl
'Ali Ḥâver cihâna geldi fi'l-ḥâl
Ede ḫayru'l-ḫalef Rabb'im Te'âlâ
Mu'ammer eyleyüb bi'l-'izz u iḳbâl
Ḳılub isme müsemmâsıñ muvâfıḳ
Ola bâbü'l-'ilm tek ṣâḥib-i ifżâl
Muḥammed Muṣṭafâ ḥaḳḳı Ḫudâ'yâ
Ânıñ sen ḥâlini ḳıl aḥsenü'l-ḥâl
Deseñ her laḥẓa biñ kez şükr Ḥaḳḳ'a
Dilâ her sâ'at ü hefte vü meh ü sâl
Ne mümkin şükr-i Ḥaḳ îfâ olunsun
Zebânın ḳaṭ' edüb ol ebkem ü lâl

---

[90] İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, c.3, s.1681-82.

Du'a birle dedim târih Sebâtî

'Alî Hâver hemî bâdâ ferah-bâl"[91]

Sebâtî'nin Ali Hâver'den başka, Muhammed Celalüddin Rûmî adlı ikinci oğlu hakkında Divanı'ndaki Farsça "vilâdet tarihi" manzumesinden başka kitâbî herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

Sebâtî'nin "Ferzend-i Ercümend-i Âcizî Muhammed Celâlüddin Rûmî'nin Vilâdeti Târihidir" başlığıyla farsça kaleme aldığı bu manzumesini aynen alıyoruz:

"Dü-ṣad sâl ü nüved-penç bûd rûmî
Cihân âmed Celâlü'd-dîn-i Rûmî
Merâ luṭf-ı Ḫudâ pûrî firistâd
Be-çeşm-i men besî nûrî firistâd
Dilâ şâkir be-îzed bâş dâ'im
Çü ferzendî çunîn Ḥaḳ kerd kâ'im
Eger yârân zemen târîḫ cûyend
Gülî ez-bûstân-ı dil be-bûyend
Muḥammed bâ-Celâlü'd-dîn be-ârem
Bedân ferzend-râ târîḫ dârem"[92]

Birinci beyitle"Rumî ikiyüz doksan beş oldu. Celâlüddin Rûmî dünyaya geldi" denilmektedir. Rûmî 295/1295' de m.1878 tarihini verir. Buna göre Ali Hâver'den büyüktür.[93]

Konu ile ilgili olarak Muhiddin Pekdemir dede Sebâtî'nin Amasya'da 1939'daki zelzele esnasında okulda ölen öğretmen Muhiddin Toprak ve Memduh Toprak adlı oğullarının yanında , iki de kızının olduğunu ifade etmiştir.

Kızlarından birinin Amasya'nın zenginlerinden Cevdet Tatar denilen kişinin hanımı olduğunu ve Sebâtî'nin pek çok torununun bulunduğunu da söylemiştir.

---

[91] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.525.

[92] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.524.

[93] İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri,** c.3, s.1681'de Ali Hâver'i büyük oğul olarak takdim eder.

15. Hakkında Yazılanlar

Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi'nin şahsiyeti ve sanatı hakkında yazılanlar, mevcut bilgilere göre Divanı'na yazılan takrizlerden ve İnal'ın yazdıklarından ibarettir.

"Takriz, bir esere, başkasının yazdığı övücü önsöz"[94] anlamına gelir. Sebâtî Divanı'nın baş kısmında Ahmed Ataullah Efendi'nin, son kısmında Ahmed Hulûsî Efendi'nin, Nazif Bey Efendi'nin ve Bahri Efendi'nin birer takrizleri vardır.

Sebâtî'nin hakkında yazılanları, şahsiyeti ile ilgili olanlar ve sanatı ile ilgili olanlar olmak üzere iki kategoride ele almak mümkündür.

a. Şahsiyeti ile İlgili Olanlar

Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi ile sağlığında görüşüp sohbet eden İbnülemin Mahmut Kemal İnal, onun hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

"... Fukarâ-yı sâbirînden, aşk ve şevk erbâbından, sülehâdan, saf-dilândan, bir merd-i cezbe-nâk idi. Bir bahâr mevsiminde birlikte Yakacık'taki sayfiyemize gitmiştik. Bülbüllerin feryadı, çiçeklerin letâfeti ona tesir ederek mütemâdiyen şiirler okur, kâh ağlar, kâh gülerdi. Biz de onun hâl ü kâlinden müteessir olurduk. (...) Sâlih, sabûr, gayûr, müstakîm, müstaîd olan şu bî-çâreyi tahattur etdikçe müteessir olurum."[95]

Şirvânî-zâde İsmail Sirâcüddin Efendi[96] de bu hususta takrizinde şunları yazmıştır:

"Cedd-i emcedim Mevlânâ Şeyḫ İsmâ'il Sirâcüddin Efendi eş-Şirvânî el-Kürd Emîrî (el-Kerdemirî) ḳaddese sırrahu'l-celî ḥażretleriniñ Amasya şehrinde defîn ıtır-nâk olan türbeleri mescid-i şerîfiniñ imâmet ve türbedârlıḳ ḫidmet-i müfteḫiresinde yigirmi beş seneden beru ṣâbit-ḳadem miḥrâb-ı ʿibâdet olan Ḥâfız Meḥmed Ṣebâtüddin Efendi ..."[97]

Sebâtî'nin, "nev-resîdegân ez-kiyâden edîb kâmil şîrîn-sühan" diye nitelediği Bahri Efendi de, hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

---

[94] Dr. L. Sami Akalın, **Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1980, s.273.

[95] İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri,** c.3, s.1681-82.

[96] Dedesinin ismini almış olan Şirvânî-zâde İsmail Sirâcüddin Efendi'nin kızı **Mihri Hanım**'ın kabri Şamlar Türbesi Kabristanlığı'nda olup, kitabesini vermiştik.

[97] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.529-30.

"Maḥṣûl-i 'aşḳ-ı şevḳiñiz, âṣâr-ı feyż u faźlıñız şi'r ü edebe pek 'âlî bir (yâdigâr-ı cezbe-âver) ü pek degerli bir (ber-güzâr-ı neş'e perver)dir..."[98]

b. Sanatı ile İlgili Olanlar

Sebâtî'nin, "Sivas Vilâyeti nâibi mevâli-i kirâmdan..." diye tavsif ettiği Ahmed Ataullah Efendi, Divanı'nın başına yazdığı takriz dörtlüğünde onun verimli bir sanatkar olduğuna işaret eder:

"Vâṣıl olayım dersen eger bezm-i ṣafâya
Terk etme saḳın râh-ı maḥabbetde ṣebâtı
Çünki dediler nâbit olur ṣâbit olanlar
Bürhândır aña işte bu Dîvân-ı Ṣebâtî"[99]

Sebâtî'nin, "Tahniyye idâre-i Askeriyyesi Baş Kâtibi edîb-i bedîu'l-beyân şâ'ir-i vesî'ul-irfân..." olarak tanıttığı Nazîf Bey Efendi,[100] 11 beyitlik takrizinde, sanatı ve şiiri hakkındaki görüşlerini nazmen ifade etmişlerdir:

"Sezâdır gevher-i naẓmıñ çekilse riṣte-i câna
Ki her ḥarfi mezâk-ı 'aşḳdır müştâḳ-ı cânâna
Zihi ey ḳahramân-ı 'arṣa-i şi'r ü süḫandânı
Hüner-mendân-ı'aṣrı hep düşürdüñ câh-ı ḥayrâna
Eyâ mest-i şarâb-ı ṣâfî-i esrâr-ı lâhûtî
Maḳâl-ı şekker-efşânıñ ṣafâ baḫş etdi rindâna
Ma'ânîsi rumûzât-ı ḥadîṣ 'aşḳ-ı vaḥdetdir
'İbârâtı eder keşf-i ḥaḳîḳat ehl-i 'irfâna
Mezâyâsı ser-â-ser Mânî-i naḳş-ı belâğâtdır
Eder taṣvîr levḥ-i fikre biñ resm-i faṣîḥâne
Te'âlî âh ne şevḳ-efzâne rengîn bir eserdir bu
Ne ḫoş şerḥ-i melâḥatdır kitâb-ı ḥüsn-i ḫûbâna
Ṣebâtî sırr-ı iṣbâtı sübûtât-ı ḥaḳîḳatle
Edüb müṣbet ṣebât-ı 'aşḳ ile tekmîl bu Dîvân'a
Hünerle 'arṣa-i saṭranc-ı ḫoş-güftâra at sürdü
Bıraḳdı ḥayrete erbâb-ı şi'ri hep o ferzâne

---

[98] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.531.

[99] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.384.

[100] Nazîf Bey'in kim olduğunu şu an bilemiyoruz.

Kemâlâtın eder taḥsîn elbet cümle eslâfı
Ki i'câzı feṣâḥat gösterir eş'âr-ı Seḥbân'e
Niẓâm-ı mülk-i ʿaşḳa nüṣḫa-i ḳânûn bî-hemtâ
Denilse ger becâdır bu kitâb-ı ḥikmet ünvân
Naẓîfâ eyle sa'y-i ʿabeş-i taḳdîr-i evṣâfa
Ne te'sîri olur bir ḳaṭreniñ ol baḥr-ı 'ummâna"[101]

Divan'ın sonunda yer verilen Bahri Efendi'nin[102] "takrîz-i fasîh u beliğ"inde de, Sebâtî hakkında şu ifadeler kullanılmıştır:

"... Lisân-ı ḥâl u haḳîḳatle söylenen şu eş'âr-ı dilârâ vâḳıf-ı mezâyâ-yı kemâl-i rûḥânî olan her dil-i bî-dâr-ı 'âlî 'irfânı ve bütün ma'nâ-şinâsân-ı 'aṣr-ı zamânı zevk-yâb eyler.

Maẓhar-ı 'aşḳu feyż-i haḳîḳî olan erbâb-ı ḥâl ü kemâliñ şîve-i güftârındaki te'sir-i laṭîf u lezîz nede var?

Neşr-i envâr-ı 'aşḳa âid sa'y ü ṣebât-ı 'âşiḳâneñizi bütün vâye-dârân-ı 'aşḳ u 'irfân taḳdîr eder..."[103]

B. ESERLERİ

Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi, üç dilde kaleme aldığı şiirleriyle, türbe-dârlık ve imametlik görevinin yanında, birinci sınıf olmasa da ikinci sınıf en güçlü şairlerden biridir.

Umumiyetle "Sebâtî" bazan "Hâfız Sebâtî", bir iki yerde de vezin zoruyla "Sebât" mahlaslarını kullanan şairin eserleri, eldeki mevcut bilgilerimize göre Türçe Divan'ı ile Divan'ına girmemiş manzumelerinden ibarettir. Buna göre, Sebâtî'nin eserlerini bu iki kategoride ele almak mümkündür.

1.Divan:

Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi'nin mevcut bilgilere göre tek bir Türkçe Divan'ı vardır. Yaptığımız inceleme ve araştırmalarda yazma nüshasına rastlaya-

---

[101] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.530-31.

[102] Hakkında bilgi edinemediğimiz Bahri Efendi için Sebâtî'nin "birâderimiz" ifadesini kullanması aynı yıllarda yaşayan bir şair olduğunu gösterir.

[103] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.531.

madığımız bu eserin matbu nüshaları elimizde mevcuttur: **"Divan-ı Hâfız Mehmed Sebâtüddin,** Mahmud Beğ Matbaası, Dersaadet, 1309,72 s."

Eski divanların dibacelerinin[104] bir uzantısı olarak nitelebilecek olan "ifade-i Mahsusa" ile başlayan bu Divan'da toplam 205 manzume vardır.

Ayrıca "İfade-i Mahsusa"dan sonra 1."Tarih-i Tertib ü ikmâl în Divânest"ten sonra 3 takriz de bulunan bu Divan, çalışmamızda esas alınmıştır

Şairin kendisi tarafından tertip edildiği gibi, özellikle şairin ölümünden sonra başkası tarafından da düzenlebilen divanlar, müretteb divan ve divançe olmak üzere iki tiptedir "Müretteb bir divanda manzumeler, bölümlere göre şöyle sıralanır:

1. Bölüm: Kasideler (Tevhid, münacaat, na't ve padişahlar ile devlet büyüklerine yazılan övgüler vs.).

2. Bölüm: Tarihler (ebced hesabı esas alınarak söylenmiş doğum, ölüm vs. önemli zaman dilimlerini bildiren şiirler).

3. Bölüm: Musammatlar (Terkîb-i bend, murabba, tahmîs vs. şiirler).

4. Bölüm: Gazeller (Her beytin son harfi esas alınarak Arap alfabesine göre alfabetik dizilmiş gazeller).

5. Bölüm: Kıtalar (Kıta, matla', muamma, lugaz, müfret, âzâde vs.küçük şiirler).

Bazen bir şairin bu bölümlerin her birinde ayrı ayrı eser vermediği görülür. O zaman kitabı, divançe adıyla anılır (...). Divançelerin tertibi de genellikle bir divanda olduğu gibi kasîde, tarih, musammat, gazel ve kıta sırasını izlerdi."[105]

Sebâtî Divanı'na tertibi açısından bir bakıldığında, müretteb divanda yer alan beş bölüme uyduğu, ancak bölümler arasında takdim ve te'hirlerin yapıldığı dikkati çeker.

Sebâtî Divanı'nın hacimce küçük oluşu ve sözü edilen takdim ve te'hirlerin yapılmış oluşu, onu Divançe olma özelliğine yaklaştırmakla birlikte müretteb divandan da pek uzaklaştırmamaktır...

---

[104] Bu konuda yapılan bir çalışma için bkz. Doç. Dr. Tahir Üzgör, **Türkçe Divan Dibaceleri,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, VII+566 s.

[105] Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,** Akçağ, Yayınları, Ankara, 1990, c.I-II, s.134.

Bunu, 205 manzumenin bölümlere dağılışıyla izlemek daha doğrudur:

Sebâtî Divanı'nda, sırasıyla 1 Münâcât; 3 na't; 1 Çehar-yâr-ı güzîn ve Oniki İmam için kaside; 1 ikinci Abdülhamid'e dua; 161 gazel (1'i İbrahim Edhem'e Arapça nazîre, 7'si farsça); 2 terci-i bend; 7 kaside (2'si Vâridât-ı ileyh için, 1'i na't, 1'i Hz.Aliye, 2'si Hz. Hüseyin'e mersiye, 1'i Çemen vasfında bahar kasidesi); 1 tahmîs (Hayâlî Bey'in gazelini; 1 müstezâd; biri "Kasîde-i Hamdiyye", diğeri "Münâcât-ı Be-Dergâh-ı Kâdı'l-hâcât" başlıklı 2 murabba'-ı mütekerrir; biri Farsça ikisi Türkçe 3 müfred; kitâbe, mersiye, takriz ve tarihlerden oluşan 22 manzume (=1 'i Pîr İlyas Hazretleri Türbe-i Şerefi'ne kitâbe; 1'i Habîb-i Karamânî'nin mezar taşına tecdid kitâbesi; Mevlânâ Şeyh İsmail Sirâcüddin Şirvâni Hazretleri için söylenmiş 5'er beyitlik 2 manzume; Şeyh Hamza Nigâriye 1 vefat tarihi ve 1 mersiye; 1 Muhammed Sirâcüddin'in vefatına tarih; 1Hızır Paşa Camii'nin yapılışına tarih; 1 Ahmed Hulûsî Efendi'nin vefatına tarih; 1 Hacı İsâ Rûhî Efendi'nin vefatına tarih; 1Hâce Mehmed Emin Ardahânî'nin vefatına tarih; 1 Gümüşhacıköy Müftüsü el-Hac İsmail Hakkı'nın vefatına tarih; 1 Hayat Hanım'ın vefatına tarih; 1 Nazım Bey'in oğlunun doğumuna tarih; 1 Lâdik kaymakamı Cemil Bey'in oğlunun doğumuna tarih; 1 kendi oğlu Muhamed Celalüddin Rûmî'nin doğumuna Farsça tarih; 1 oğlu Ali Hâver'in doğumuna tarih; 1 İskilip Kadısı-zâde Mehmed Efendi'nin oğlunun doğumuna tarih; 1 Nesne Hanım'ın vefatına tarih; 1 Fatih Dersiamlarından Dağıstanlı Ali Nazmi Efendi'nin "Nağme-i İştiyâk" adlı eserine takriz; 1 Cevdet Efendi'nin oğlu Tal'at Bey'in vefatına tarih; 1 de, Divanı'nın tamamlanış ve tertipleniş tarihi) yer almaktadır.

Sebâtî Divanı'nı h.1307 / m.1891'de bitirtikten ancak, iki yıl sonra h.1309 / m.1893'te İstanbul'da bin zahmetle"[106] II. Abdulhamid Han'ın sayesinde bastırabilmiştir.

Sebâtî, Divanı'nın başında yer alan "**İfâde-i Mahsûsa**"sında bunu açıklar:

"... şu Sebâtî Divânı Padişah-ı maârif-penâh-ı şehinşâh-ı 'adalet-iktinâh şehriyâr-ı merâhim-nisâr-ı tâc-dâr-ı âlî-âsâr "el-Gâzî 'Abdulhamîd Hân"-ı Sânî Efendimiz Hazretlerinin emr-i ma'ârifin dahi intişâr u ta'ammumu hakkındaki pek mukaddes ü mu'iz efkâr-ı hümâyün-ı terakkî-nümûn-ı cenâb-ı şâhâneleri sâyesinde tab' u neşr ediliyor ..."[107]

---

[106] İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri,** c.3, s.1681.

[107] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s. 383.

Bu arzusunu o, "Târih-i Tertîb ü İkmâl în Dîvânest"inde dile getirmiştir:

"Sâyesinde sîma 'Abdü'l-ḥamîd Ḫân'ın müdâm

Neşr olub ṭutsun dem-â-dem Rûm u Şâm âṣârımız"[108]

Rus mezâliminden kaçarak dört yaşındayken h.1266 / m.1850'de Kars'a ebeveyninin kucağında gelen ve Tanzimat devrinden itibaren 31. Osmanlı Padişahı Abdulmecid (1823-1861), 32. Osmanlı Padişahı Abdulaziz (1830-1876) ve V. Murat (1840-1904) devirlerini yaşayan Sebâtî'nin V. Murat'ın delilik emareleri göstermesi üzerine 1876'da yerine padişah olan II. Abdulhamid Han (1842-1918)'ı **"Pâdişâh-ı İslâm"** diye tavsif edip ona duacı olduğunu ifade etmesi dikkati çeker:[109]

"Muẓaffer ḳıl ilâhî dûd-mânı 'Âli 'Oṣmânı

Ḫuṣûṣan 'abd-ı maḳbûlüñ olan Sulṭân Ḥamîd Ḫânı"

2. Divan Dışındaki Şiirleri

Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi'nin hayatı ve eserleri üzerine yapmış olduğumuz inceleme ve araştırma esnasında Divanı'nda yer almayan şiirlerine de rastladık.

Bunları sırasıyla ele alıp metinlerin traskripsiyonunu da vereceğiz.

a. Sebâtî Divanı'nda "Amasya'da Defîn Hâk-ı ıtırnâk olan Pîr İlyâs Hazretlerinin Türbe-i Şerifi"ne[110] söylemiş bir manzumesi mevcuttur. Divanı'nda yer almayan bir manzumesi de, yine Pîr Şücâedddin İlyâs Türbesi'nin, giriş kapısın üzerinde yer lan üç satırlık Arapça kitâbenin hemen yanındaki 5 beyitlik ta'lik hatla Osmanlıca yazılmış bir tarih manzumesidir.[111]

Bu türbenin tamirine düşürülmüş bir tarih manzumesi olup orijinal metni şudur:

"Ḫudâ taḫtında Şâh Abdü'l-ḥamîd'i pâyidâr etsün

'Umûmu etmede sîr-âb dem-â-dem âb-ı iḥsânı

---

[108] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.528.

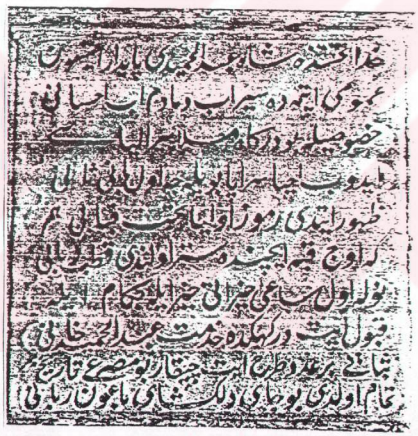
[109] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.389-90.

[110] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.515.

[111] Recep Gün, küçük hatalarla da olsa ilk defa bu manzumeyi çalışmasına dahil etmiştir. Bkz. **Amasya ve Çevresindeki Mimarî Eserlerde Yazı Kullanımı,** OMÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 1993, s.52.

Ḫuṣûṣiyle bu dergâh-ı muṣallâ Pîr İlyâs'ı
Edüb iḥyâ ser-â-pâ böylece ol bâni-i ṣânî
Ẓuhûr etdi rumûz-ı evliyâ taḫt-ı ḳubâbı hem
Ki üç ḳubbe içinde setr olundu ḳuṭb-ı rabbânî
N'ola ol sâ'i-i ḫayrâtı ḫayr ile be-kâm eyle
Ḳabûl et dergehinde ḫidmet-i 'Abdü'l-ḥamîd Ḫân'ı
Ṣebâtî bir 'aded tarḥ et çıkar bu mıṣra'-ı târîḫ
Tamâm oldu bu cây-ı dil-küşâ bâ-'avn-ı Rabbânî."

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

Res. 9.

Bu manzumenin bulunduğu Pîr Şücâedddin İlyâs Türbesi, "Beyler Sarayı'nın batı tarafındaki mezarlığın baş tarafında küçük bir tepenin üzerinde olup, muhteşem ve yüksek bir türbedir. İlk önce Gümüş-zâde Ahmed Paşa tarafından bir oda olarak yapılmış, h.890/m.1485'de Sultan II. Bayezid Han tarafınan kargir olarak yapılmıştır. Ortasında büyük, yanlarında iki küçük kubbesi vardır. Batı tarafı erkeklere, doğu da kadınlara mahsus mescid-i şerif ve bunların ortasında türbedir. Merzifondaki iki köy, bu türbeye vakfedilmiş ve mütevelliliği adı geçen Gümüşlü-zâde Ahmed Paşa'nın torunlarından Pîr Hayreddin Hızır el-Halvetî Hazretleri'nin torunlarına tahsis buyurulmuştur...

İçinde Gümüşlü-zâde Pîr Şücâedddin İlyâs el-Halvetî, damadı Pîr Celâleddin Abdurrahman Çelebi, torunu Pîr Hayreddin Hızır Çelebi, ayak tarafında bunun zevcesi ve kızlarından dört tanesi medfun olduğundan "Pirler Türbesi" denilmiştir. Bunlara "Yukarı Pirler" denir. Bu türbeye, müstevlisi olan kişinin biraderinin evladından olan Gümüşlü-zâde İbrahim Paşa da h.1100 / m.1689'da yendien tamir ettirmiştir. Bütün müslümanların ziyaret etiği bir yerdir.

Daha sonraları, tekrar tekrar zelzeleye maruz olarak, etrafında gevşeklik zuhur etmiş olması, nazar-ı dikkate alınarak h.1312/m.1894'de tamamen yıkılmış ve Kolağası Hurşid Bey'in gayreti, bütün yerli halkın nakdi yardımları ve Sultan Abdulhamîd Han'ın vakıflarından yeterli miktarda meblağın verilmesi sayesinde, etrafında bulunan mezarlığın üstü tesviye edilmiş, etrafı heybetli bir duvarla gerilmiştir. Türbe de, eski vaziyeti muhafaza edilmek suretiyle, yan tarafları kadın ve erkeklere birer mescit ve ortası türbe olmak üzere yeniden yapılmıştır. Oda ve mescitler genişletilmiş, kubbeleri yükseltilerek gayet muntazam bir şekilde yeniden yapılmıştır..."[112]

İşte Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi, II. Abdülhamîd Han'ın adı geçen türbeyi tamir ettirişine bu tarih manzumesini kaleme almış ve oraya kitabe olarak asılmıştır.

b. Sebâtî Divanı'nda yer almayan ikinci bir tarih manzumesi daha vardır. Bu manzume Amasya Bayezid Paşa Camii[113] son cemaat mahalli kıble duvarında sol üst köşede bulunan kitabe olup, buranın tamirine düşürülmüş bir tarih manzumesidir. Manzume şudur:

"Âb u tâbı ḳalmamışdı böyle ma'bed-ḫâneniñ
Geldi maẓhar ebr-i raḥmet tek buña aḳıtdı âb
Su gibi ömr-i ṭavîli Ḥaḳ naṣîb etsün oña
Çünki ḳıldı bunca sâ'y ü ġayreti bî-irtiyâb
Dâḫil ü ḫâricde ḳoymadı asla fersûde yer
Bâni-i ṣâḥî ṣevâbın eyledi ol iktisâb

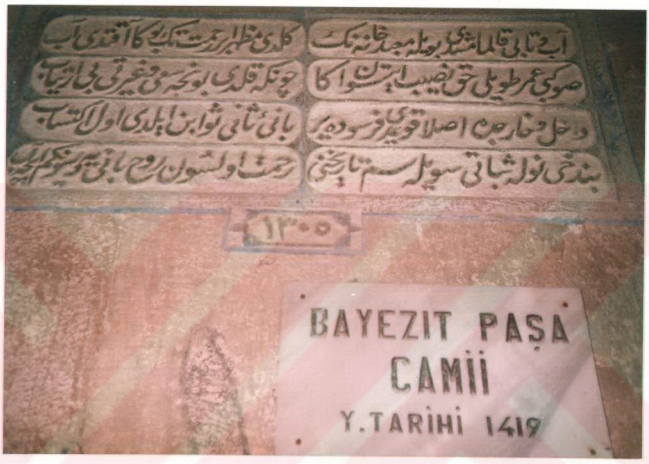
---

[112]Abdi-zâde Hüseyin Hüsâmeddin, "Pîr İlyâs Türbesi", **Amasya Tarihi,** c.1, s.152-53; Ayrıca bkz. (Komisyon), "Pîr İlyâs", **Evliyalar Ansiklopedisi,** c.10, s.3-5; Molla Câmî, "Pîr İlyâs Amasyavî", **Nefehâtü'l-Üns**..., s.926-27.

[113]Bayezid Paşa Camii; Kitâbesinde h.817 / m.1414 yılında Amasya Emiri Vezir Bayezid tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Kuzeyde beş kubbeli son cemaat yeri ile ters T plan tipinde yapılmış olan eser, mekan konstrüksiyonu ve yapı bakımından çok zarif bir görünüşe sahiptir. Kitâbeler yapıda çeşitli yerlerdedir.

Ben daḫî n'ola Şebâtî söylesem târîḫini
Raḥmet olsun rûḥ-ı bâniye desün kim içe âb"[114]
1305

Vezni: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Res.10.

c. Sebâtî Divanı'nda yer almayan üçüncü bir tarih manzumesi daha vardır. Bu da yine Amasya Mehmed Paşa Camii avlusunda medfûn bulunan Mehmed Beg için mezar taşı kitabesi olarak söylenmiştir. Ta'lik hatla ve Hezec Bahri'nde yer alan aruzun "Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün" kalıbıyla yazılmıştır.

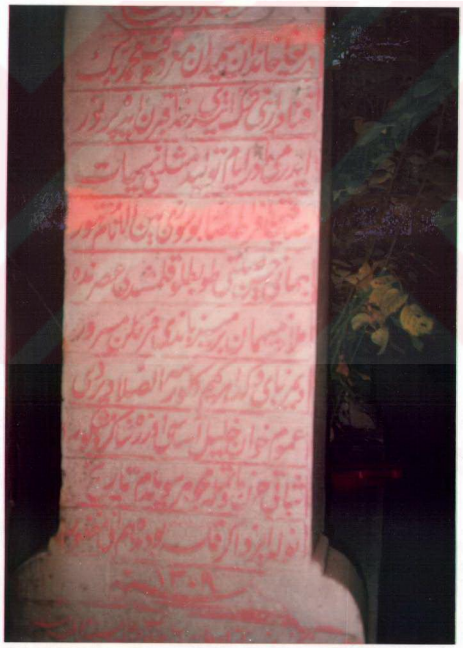
"Dirîġâ ḫândân-ı nemîdân ma'ruf Meḥmed Beg
Fenâ dârını terk etdi Ḫudâ ḳabrin ede pür-nûr
Eder mi mâder-i eyyâm tevlîd miṣlini heyhât
Ṣaḳın ifrâṭ sanma bu sözü beyne'l-enâm meşhûr
Cihânı ḥüsn ṣileti ṭobṭolu ḳılmışdı 'asrında
Mülâzimîn hem-ân bir hem zebândı her gelen mesrûr

---

[114] Krş. Recep Gün, **Amasya ve Çevresindeki Mimarî Eserlerde Yazı Kullanımı,** s.28 ("Olsun" kelimesi "etsin" şeklinde okunmuş.)

Demez bây u gedâ her kim gelürse eş-şalâ derdi
'Umûm hân-ı Halîl âsâsı üzre şâkir u meşkûr
Şebâtî hüzn ü mâtemle mücevher söyledim târih
N'ola îzed eger kıla bu demde hem anı mağfûr
Sene 1309

Oku sen de bu zâtın rûhuna bir fâtiha ey cân
Cenâb-ı Hak dü-'âlemde seni de eylese mesrûr
Rûmî 'Arabî Sene
1309 1310

Res.11.

ESERLERİNİN İNCELENMESİ

BİRİNCİ BÖLÜM

SEBÂTÎ DÎVÂNI'NDA ŞEKİL ve ÜSLÛB

"Edebiyatta, bir şairin şiirlerini belli bir düzene göre toplayan mecmuaya "divan" denir. Divan kelimesi en özel ve en yaygın kullanımını, İslâm edebiyatlarında, bir şairin klâsik edebiyat çerçevesine uygun olarak yazdığı şiirlerin belli bir düzen içinde derlediği dergi-kitaplarda bulmuştur."[115] XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kafkaslardan göç edip Anadolu'yu mesken edinen ve Amasya'da ömrünün sonuna kadar ikamet eden Sebâtî de, Divan sahibi bir şairdir. O, eski edebiyatımızın yerini gelişen batı tesirindeki edebiyata bıraktığı bir dönemde yaşamıştır. Kullanmış olduğu dil, kısmen istisna edilecek olursa da o, devrinin özelliklerine uygun bir vasıfla eski edebiyatımızın adetâ son temsilcilerindendir. Bu edebiyatta,"öyle ki her şair söylediği şiirin kalıbı, kafiyesi, vezni, şekli, usûlü ve edasına ruhunun sesini, neye üfler gibi üfleye üfleye işler; her mısra erişmesi gereken kemâli bulasıya dek tılsımlı bir gönül heyecanıyla beslenir, büyütülür. Bu mısralar dikkat ve itina ile işlenir; acelesiz ve ihmalsiz söylenir. Her mısra beşerî ve dünyevî hisler yanında aşk ve sevdayı da derin ama klasik bir çerçevede anlatır. En mahrem duygulardan en mukadder talih oyunlarına kadar ebebiyete uzanan bütün mevsimler, bütün günler ve gecelerin, hatta geçecek zaman ile başkalarının da ortak olacakları hislerin, yaşanmamış aşkların, sevdaların hikayesini anlatır. Bu şiirin üstatları kendi çağlarının gündelik icapları yanında bütün zamanlara ait beşeri duyguların ve sevdaların sözcüsü olurlar ... Şairler hemen her zaman insan gönül ve ruhunun en tabii duyuşlarını belli iman ve sistem içinde tekrarlanan buhranlar gibi terennüm ederler. Bazen saadeti sazlarla birlikte söyler; bazen felaketi feryatla haykırırlar. Duyguları bazen tabiatı değiştirir, bazen tabiat duygularını disipline eder. Bir dem coşup fedakâr ve vefakar olurlarken; bir dem küsüp azaba ve hummaya giriftar olurlar. Fakat değişmeyen dinler gibi, üslûplaşmış dilleri de bütün ömürlerin mevsimleri ve devirleri gelip geçtikçe, bozulup değiştikçe, kısacası güneş doğup battıkça her zaman olduğu şekilde kalır, ebediyete uzanır. Bu arada bizler bu şairlerden birini bir gün pek ziyade beğenirken bir başka gün ötekini daha ziyade sever, belki eski zevkimize de ihanet ederiz. Zira onlar da kâh gönüllerinin heva ve hevesini sayıp döker, kâh hevâ ve hevese kapılıp kaybolurlar. Bu nedenledir ki birinin adını hevâ ve heves faslında ararken hayret ve hicran faslında bulur; bir diğerini aşk ve sevda yurdunda beklerken göz yaşı ve ciğer kanı içinde yüzüyorken görürüz.

---

[115] İskender Pala, **Divan Edebiyatı,** Ağaç Yayıncılık Ltd. Şti., İstanbul, 1992, s.57.

İşte biz, bugün artık pek az kişinin okuduğu, anladığı ve zevk aldığı bu şiir ile şairlerin gönüllerindekini öğrenmeye, keşfetmeye yardımcı olacak bir çalışmayı size sunmak istedik."[116]

Çalışmamızın Birinci Bölümü'nü oluşturacak olan "Sebâtî Divanı'nda Şekil ve Üslûb" adını taşıyan bu bahis, (a) Vezin, (b) Kafiye, (c) Nazım şekilleri, (ç) Nazım Türleri, (d) Dil ve Üslûb gibi başlıklar altında ele alınarak ana hatlarıyla işlenecektir.

A. VEZİN

Eskilere göre nazım veya genel anlamıyla şiir, "mevzûn ü mukaffâ söz"dür. Yani şiir denilince akla vezinli ve kafiyeli sözler gelir.

Sebâtî'nin gerek Divanı'ndaki şiirleri ve gerekse divanı dışında kalan şiirleri, mevzun ve mukaffâdır.

Sebâtî, biri hariç (G.111/1-7) bütün şiirlerinde aruz veznini kullanmıştır.[117] O, Türk Edebiyatı'nda kullanılan aruz bahirlerinden toplam 14 vezinle 207 şiir kaleme almıştır. Hece ile olan gazel de dahil Sebâtî Divanı'nda 205 şiir vardır. Buna divanı dışında bulunan üç şiiri de eklenince şairin toplam 208 şiire sahip olduğu anlaşılır.

Sebâtî'nin şiirlerinde kullandığı aruz bahirleri ile bu bahirlerdeki vezinleri şu şekilde gösterebiliriz.

1. Bahr-ı Remel

Sebâtî'nin en çok kullandığı aruz bahridir. Toplam 116 şiir bu bahre ait vezinlerle kaleme alınmıştır. Bu bahirlerdeki vezinlerle kaleme alınan şiirlerin tümü aruzla yazılmıştır. Şiirlere oranı %56,0'dır Bahr-ı Remel kalıplarından,

(a) "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" vezni 74 şiirde (60 gazel, 3 kaside, 6 tarih, 1 müfred, 2 kitabe, 2 na't) kullanılmıştır. Tüm şiirlere oranı %35,7'dir.

(b) "Fe'ilâtün (Fâ'ilâtün) Fe'ilâtün, Fe'ilâtün Fe'ilün (Fa'lün)" vezni 41 şiirde (35 gazel, 1 kaside, 1 tahmis, 1 tarih, 1 na't, 1 mersiye, 1 medhiye) kullanılmıştır. Tüm şiirlere oranı %19,8'dir. "

---

[116] İskender Pala, **Divan Edebiyatı**, s.20-21.

[117] Bu konudaki bir çalışma için bkz. Prof. Dr. Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Edebî Bilgiler (Nazım Şekilleri-Aruz Ölçüsü**, 2. Kısım, Atatürk Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1989.

(c) "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" vezni yalnız bir şiirde, Divanı'n ilk şiiri olan münacatta kullanılmıştır. Tüm şiirler oranı %0,4'tür.

2. Bahr-ı Hezec

Şairin Bahr-ı Remel'den sonra en çok kullandığı bahirdir. Toplam 67 şiir bu bahre ait vezinlerle yazılmıştır. Bu bahirdeki vezinlerle kaleme alınan şiirlerin tüm aruzla yazılmış şiirlere oranı %32,3'tür. Bahr-ı Hezec kalıplarından,

(a) "Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün" vezni 31 şiirde (22 gazel, 1 dua, 6 tarih, 2 müfret) kullanılmıştır. Tüm şiirlere oranı %14,9'dur.

(b) "Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün" vezni 19 şiirde (18 gazel, 1 müstezad) kullanılmıştır. Tüm şiirlere oranı %9,1'dir.

(c) " Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün" vezni 14 şiirde (4 gazel, 2 kaside, 2 murabba, 6 tarih) kullanılmıştır. Tüm şiirlere oranı %6,7'dir.

(d) "Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün" vezni üç şiirde (3 gazel) kullanılmıştır. Tüm şiirlere oranı %1,4'tür.

(e) Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün" vezni tek bir şiirde (1 tarih) kullanılmış olup, tüm şiirlere oranı %0,4'tür.

3. Bahr-ı Müzâri

Sebâtî Divanı'nda yer alan şiirlerden 11 adedi bu bahre ait iki vezinle yazılmıştır. Bu bahirdeki vezinlerle yazılan şiirlerin tüm aruzla yazılmış şiirlere oranı ise %5,3'tür.Bahr-ı Muzari kalıplarından,

(a) "Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün" vezni 7 şiirde (7 gazel) kullanılmıştır. Tüm şiirlere oranı %3,3'tür.

(b) " Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün" vezni 4 şiirde (4 gazel) kullanılmış olup tüm şiirlere oranı ise %1,9'dur.

4. Bahr-ı Recez

Sebâtî Divanı'nda 6 şiir bu bahre ait iki vezinle yazılmıştır. Bunların tüm aruzla yazılmış şiirler oranı ise %2,8'dir. Bahr-ı Recez kalıplarından,

(a) "Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün" vezni 3 şiirde (3 gazel) kullanılmıştır. Tüm şiirlere oranı ise %1,4'tür.

(b) Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün" vezni de toplam 3 şiirde (1 kaside, 2 tercî-i bend) kullanılmış olup, toplam şiirlere oranı da %1,4'tür.

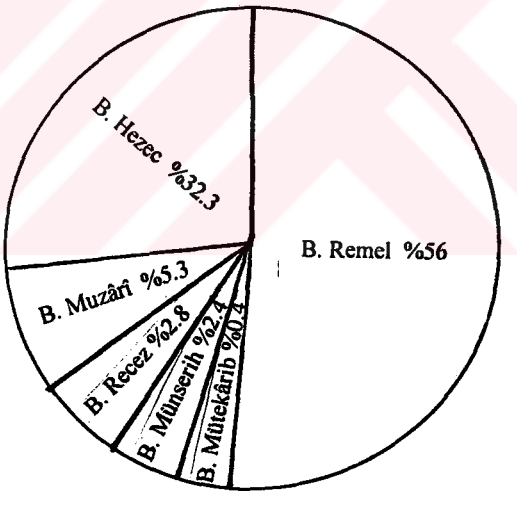
5. Bahr-ı Münserih

Sebâtî Divanı'nda bu bahre ait "Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün" vezniyle toplam 5 gazel yazılmış olup, tüm şiirlere oranı %2,4'tür.

6. Bahr-ı Mütekârib

Bu bahre ait "Fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl" vezniyle sadece 1 kaside yazılmış olup, tüm şiirlere oranı da %0,4'tür.

Şairin kullanmış olduğu bu bahirleri şöyle bir grafikle topluca göstermek mümkündür:

Sebâtî Divanı'nda hece ile yazılmış bir gazel de mevcuttur. Gazeliyyât bölümündeki 111 gazel, hecenin 8+8=16 kalıbıyla kaleme alınmıştır:

"Âşıḳıñ cürmüne baḳma gel a mestâne baḳışlım
Nâr-ı hicrîñ ile baḳma gel a mestâne baḳışlım"

G.111/1

matlalı bu gazeliyle üç dilde şiir yazabildiğini ispatladığı gibi hece ile de şiir yazabileceğini göstermiştir. Hiç şüphesiz hece vezniyle bir gazel yazması onu "yeni tarz şiir" yazan şairlere daha yakın kılar...

B. KAFİYE

Vezin ile ilgili kısmında ifade ettiğimiz gibi, şiir denilince akla vezinli ve kafiyeli sözler gelir. Şiirde ahengi -yakın dönemlerdeki anlayış hariç- bu iki unsur sağlar.

En yaygın tanımı ile kafiye, en az iki mısraının sonunda tekrarlan, yazılışları aynı, ama anlamları farklı olan ses benzerliğidir. Redif de mısra sonundaki yazılışları ve anlamları aynı olan ses benzerliğinin adıdır.

Kafiyenin mısralarda belirli kurallara göre dizilmesi nazımda "kafiye düzeni"ni veya "kafiye örgüsü"nü meydana getirir. Kafiye düzeni veya örgüsü Divan şiirinde olduğu gibi bazen önceden bellidir ve şair o kalıba uygun olarak şiirlerini söyler, bazen de şair kullandığı kafiyeleri o şiire has bir düzenleme içinde karşımıza çıkar.

Kafiye, ses benzerliğinin azlığına ya da çok oluşuna göre (1) Yarım kafiye, (2) Tam kafiye, (3) Zengin kafiye ve (4) Cinaslı kafiye gibi çeşitlere ayrılır. Sebâtî, az veya çok bunların hepsini kullanmıştır.

1. Yarım Kafiye

Mısra sonlarında tek bir ünsüzün /sessizin benzeşmesi üzerine kurulan kafiye çeşididir. Şiirlerde tam ve zengin kafiyelere nazaran daha az kullanılmıştır:

"Serverâ ḳâmetine serv ü ṣanavber dediler
Kimi şimşâd-ı ṣafâ-ger kimi 'ar'ar dediler"

G.37/1

Burada "dediler" redifleri, "sanavbe-r" ve "'ar'a-r" kelimelerinin sonlarındaki (r) ünsüzleri yarım kafiyeyi oluşturmaktadır.

2. Tam Kafiye

Mısra sonlarında bir sesli, bir sessiz ya da bir sessiz, bir sesli benzeşmesi üzerine kurulan kafiye çeşididir. Yarım kafiyeye göre daha çok kullanılmıştır:

"Her du'â düşnâmīnım ol ġonce-veş femden çıḳar
Gûyiya âb-ı Ḫıżır'dır çâh-ı zemzemden çıḳar"

G.62/1

Sebâtî'nin bu beytindeki kafiye buna güzel bir örneklik teşkil eder. Mısra sonlarındaki "-den çıkar"lar redifleri, "f-em" ve "zemz-em" kelimelerinin sonlarındaki (-em)'ler tam kafiyeyi meydana getirmektedir.

Kafiye olan kelimelerde bazen ses benzeşmesini yalnız (â, û, î) ünlüleri meydana getirir. Arapça ya da Farsça'dan dilimize geçmiş kelimelerde bulunan bu uzun ünlüler de tek başına tam kafiye sayılır:

"Dil-berâ işve-gerâ sîm-berâ cân merâ
Be-ḫudâ ber-ber-i mâ bâz berâ ruḫ be-nümâ"

G.6/1

Burada "mer-â" ve "be-nüm-â" kelimelerinin sonlarında bulunan uzun (â) ünlüleri tam kafiyeyi oluştururlar.

3. Zengin Kafiye

Mısra sonlarında ikiden fazla sesin benzeşmesi üzerine kurulan kafiye çeşididir. Divan Edebiyatı'nda adı "mukayyed kafiye" olan bu çeşit kafiyeyi Sebâtî diğerlerine oranla daha çok kullanmıştır:

"Şafaḳ-ı şevḳatiñ atsa n'olur ey yâr-ı şefîḳ
Şeb-i hecriñde ne mûnis bulabildim ne refîḳ

G.88/1

Burada mısra sonlarındaki "ş-efîk" ve "r-efîk" kelimelerindeki "-efîk"ler zengin kafiyeyi teşkil ederler.

Bazı kaynaklarda tunç kafiye olarak nitelenen kafiye, aslında bir zengin kafiyedir. Bu sebeple ayrı bir başlık altında ele alınmamıştır. Sebâtî'nin şiirlerinde örnekleri bulunmaktadır (Bkz. G.82/1).

4. Cinaslı Kafiye

Yazılışları aynı, anlamları farklı olan kelimeler arasındaki kafiyelere cinaslı kafiye denir. Zengin kafiyenin özel bir çeşidi ya da aşırı bir hali olarak da bilinen bu çeşit kafiyeye az da olsa rastlanmaktadır.

"Ruḫuñ devrinde ey dil-ber gönül ayîneden geçdi
Raḳîbin ben de geçdim der 'aceb ayı neden geçdi"

G.160/1

Görüldüğü gibi, birinci mısra sonunda yer alan "âyîneden geçdi" ibaresi ile ikinci mısra sonunda yer alan "ayı neden geçdi" ibaresinin yazılışları aynı olduğu halde, anlamları farklıdır. Bu ifadeler arasında bir cinaslı kafiye vardır.

REDİF

"Divan şiirinde redif, sık kullanılan ve şiiri ahenk yönünden zenginleştiren ses unsurudur. Bir ek, bir kelime, bir kelime grubu ve cümlecikler, mısra sonlarında redif olarak yer edinebilir. Bu hâl şairin ifade ve üslûbuna göre forma girer.

Redifin en önemli görevi, kafiye bulmakta güçlük çekilen kelimeleri mısra sonuna getirebilmekte sağladığı kolaylıktır. Anlamı ve görevi aynı olan ses ve kelimelerden oluştuğu için şairin redif öncesinde kullandığı kelime oldukça önem kazanır. Şiirde anlamın kuvvetlendirilmesi, kafiyenin zenginleşmesi ve ahengin artması çok zaman redife bağlıdır..."[118]

Sebâtî'nin şiirlerinde rediflere epeyce yer verilmiştir. Ahengin temininde önemli bir görevi üstlenen rediflerin bir çok çeşidini şiirlerde görebiliyoruz:

a. Ek Halinde Redif

"Rûşen oldu çeşmimiz vasl-ı ruh-ı dil-dârdan
Âferîn bâd-ı sabâ bir bû getürdün yârdan"

G.115/1

Mısra sonlarındaki "-dan"lar ek halinde rediftir.

b. Kelime Halinde Redif

"Ey kâşk ḥarîm-i ḥareme maḥrem olaydım
Yârîñ yüzüne sâye salan perçem olaydım"

G.107/1

Mısra sonlarındaki "olaydım"lar kelime olarak rediftir.

c. Kelime Grubu Halinde Redif

"Gel söyle gel ey bü'l-heves Allâh bes bâḳî heves
Gezdik yeter miṣl-i 'ases Allâh bes bâḳî heves"

G.70/1

---

[118] İskender Pala, **Divan Edebiyatı**, s.44-45.

Bir musammat gazelin matla' beyti olan bu beytin, sonunda yer alan "Allah bes bâkî heves"ler kelime grubu halinde rediftirler.

C-NAZIM ŞEKİLLERİ

Manzum eserlerde mısraların kümeleniş tarzına "mısra düzeni", mısralar arasında kafiyelerin sıralanış tarzına "kafiye örgüsü" denildiği gibi, "mısraların sayısına ve kafiyelerin tertibine göre bir manzumenin heyetine "şekil", şekillerin hepsine birden "eşkâl-i nazm" denilir."[119]

İskender Pala, zikredilen eserinde "manzumelerin mısra sayısı, bend sayısı, bunların sıralanış düzeni, kafiye örgüsü, kompozisyonu gibi dış yapı ile ilgili kuruluş özelliklerine göre aldıkları isme "nazım şekli" denir"[120] şeklinde daha kapsamlı bir tarif sunar.

Sebâtî eserlerinde sadece Divan Edebiyatı nazım şekillerini kullanmıştır Şair, Divan Edebiyatı'nda kullanılan nazım şekillerinden "gazel, kaside, terci-i bend, murabba', tahmîs, müstezâd, mesnevî ve müfred" şekillerini kullanmıştır.

1. Gazel

"Türk edebiyatında, divan şiirinin kuruluş dönemlerinden başlayıp Tanzimat'tan sonra Batı etkisinde gelişen Türk şiirinin yerleşmesine kadar yüzyıllarca çok yaygın olarak kullanılmıştır."[121]

Sebâtî'nin en çok kullandığı nazım şekillerinden biri olan gazelin kelime anlamı "kadınlar için söylenen güzel ve aşk dolu söz"[122] "nazım terimi olarak da kafiye örgüsü aa ba ca ... olan bir nazım şeklinin adıdır." [123]

Sebâtî Divanı'nın "gazeliyyât" bölümünde toplam 161 gazel vardır. Şair, "her harften bir gazel söylemek kuralı"na uyarak şiirlerini tanzim etmiştir. "Arap

---

[119] Tahirü'l-Mevlevi, **Edebiyat Lügatı,** (Neşr. Haz: Kemal Edip Kürkçüoğlu), Enderun Kitabevi, İstanbul, 1973, s.115.

[120] İskender Pala, **Divan Edebiyatı,** s.57. Ayrıca bkz. Ömer Faruk Akün, Divan Şiirinde Geleneğin Belirlediği Nazım Şekilleri" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** İstanbul, 1994, c.9, s.401-414 ..vb.

[121] Dr. Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel" **Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri),** Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, Sayı:415-416-417, s.78.

[122] İskender Pala, **Divan Edebiyatı,** s.63.

[123] Doç Dr. Haluk İpekten, **Eski Tük Edebiyatı Nazım Şekilleri** Birlik Yayın Kooperatifi Yayınları, Ankara, 1985, s.17.

harflerine göre her harften birer gazel yazarak, başka şiirlerle birlikte düzenlenmiş divana **müretteb divan** denir."[124]

Sebâtî Divanı'nda gazeliyat bölümünün dışında da gazel nazım şekliyle yazılmış şiir vardır. Divanın ilk manzumesi olan münacat, ardından gelen üç na't, mersiye ve tarihler de bunlar arasında sayılabilir.

Hecenin 8+8=16'lı kalıbıyla kalem alınmış 111. gazel istisna edilecek olursa, Sebâtî Divanı'nın gazeliyat bölümünde yer alan toplam 160 gazel beş bahre ait 10 ayrı aruz kalıbıyla yazılmıştır.

Gazellerin bahirler ve vezinlere göre dağılımı şu şekilde gösterilebilir:

1. Remel Bahri'ndeki iki vezinle toplam 94 gazel kaleme alınmıştır ki, tüm gazellere oranı %58,7'dir.

(a) Sebâtî bu bahre ait "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" vezni ile 60 gazel kaleme almıştır. Tüm gazellere oranı %37,5'tir.

(b) Yine bu bahre ait "fe'ilâtün (fâ'ilâtün) fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün (fa'lün)" vezni ile de 34 gazel yazmıştır. Bunun da tüm gazellere oranı %21,2'dir

2. Hezec Bahri'ndeki 4 vezinle toplam 47 gazel kaleme alınmıştır. Tüm gazellere oranı ise %29,3'tür.

(a) Sebâtî, bu bahre ait "Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün"vezni ile 22 gazel yazmıştır. Bunun tüm gazellere oranı %13,7'dir.

(b) Bu bahre ait "Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün" vezni ile 18 gazel yazmıştır. Bunların tüm gazellere oranı %11,2'dir.

(c) Yine "Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün" vezniyle 4 gazel yazmıştır. Tüm gazellere oranı %2,5'tir.

(d) Ayrıca, Sebâtî'nin "Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün" vezniyle de 3 gazeli bulunmaktadır ki tüm gazellere oranı %1,8'dir.

3. Muzâri Bahri'ndeki iki vezinle toplam 11 gazel kaleme alınmıştır. Bunların tüm gazellere oranı ise %6,8'dir

(a) Sebâtî, bu bahre ait "Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün" vezni ile 7 gazel kaleme almıştır ki, tüm gazeller oranı %4,3'tür.

---

[124] Dr. Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel" **Türk Dili**, s.115.

(b) Ayrıca "Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün" vezni ile de dört gazel yazmıştır. Bunların da tüm gazellere oranı %2,5'tir.

4. Sebâtî, Münserih Bahri'ne ait "Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün" vezniyle 5 gazel kaleme almıştır ki, tüm gazellere oranı %3,1'dir. Yine O'nun Recez Bahri'ne ait "Müfte'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün vezniyle kaleme alınmış 3 gazeli bulunmaktadır ki tüm gazellere oranı %1,8'dir.

Sebâtî'nin şiirlerinde kısmen imâleler bulunsa da, onun aruza hakim bir şair olduğu söylenebilir.

Sebâtî Divanı'nda yer alan 161 gazeldeki beyit sayıları 4 ile 14 beyit arasında değişmektedir. 48 gazel 5 beyitten; 21 gazel 6 beyitten; 51 gazel 7 beyitten; 14 gazel 8 beyitten; 16 gazel 9 beyitten; 5 gazel 10 beyitten; 4 gazel 11 beyitten; 1 gazel (G. 159) 4 beyitten ve 1 gazel (G.130) de 14 beyitten meydana gelmektedir. Bu dökümden ortaya çıkan gerçek şu ki, Sebâtî'nin gazellerinin %31,6'sı 7 beyitten, %29,8'i de 5 beyitten oluşmaktadır.

Sebâtî, şiire ve dile hakimiyetini gazellerinde de göstermiştir. O, bir Arapça (G.7) ve altı Farsça (G.5, 6, 18, 19, 29 ve 112) gazelin yanında Türkçe gazelleriyle kendinden önce üç dilde eser veren şairlerin yolunu izlemiştir.

Sebâtî özellikle bazı gazellerinde yaptığı musammatlarla da ahangi sağlamaya çalışmıştır. "Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün" vezniyle yazılan 2 şiir (G.70, G.72) musammat kafiyelidir. Bu gazellerin ilk beyitleri yani matla' beyitleri de musammat şeklindedir:

"Gel söyle gel ey bü'l-heves Allâh bes bâḳî heves
Gezdik yeter miṣl-i 'ases Allâh bes bâḳî heves
Ḥubb-ı sivâ çün kim 'abeṣ pîrden al bir nefes
Ṭurma söle her bir nefesAllâh bes bâḳî heves
Ṣubḥ u mesâ Şâm u Ḥaleb gezdikce anı kıl ṭaleb
Fe'zkür demiş çün kim Çalab Allâh bes bâḳî heves
Bu dehre gelmekden 'ıvâz çün rabbini bilmek ġaraz
Terk eyle cevher bâ-araz Allâh bes bâḳî heves
Ḥablu'l-metîne gel asıl ḳaydı alâyıḳdan kesil
Söyle gönül lâ-yenfaṣıl Allâh bes bâḳî heves
Tecrîde gir 'Îsâ-ṣıfat ihlâs edüb Mûsâ-ṣıfat

Zikriñ ola monlâ-ṣıfat Allâh bes bâḳî heves
Buldu Şebâtî hem-demiñ çekmez dahi dünyâ ġamın
Vird eylesün bunu hemîn Allâh bes bâḳî heves"

G.70/1-7.

"Bir musammat gazelde matla dışındaki mısralar ortalarından bölünerek alt alta yazılırsa, her beyti dört mısralı bir bend, yani bir murabba(-ı mezdevic) şekli ortaya çıkar."[125]

"Bu durumda, kafiye düzeni baba-ccca-ddda-eeea-fffa ya da xaxza-bbba-ccca-ddda-eeea gibi görünür. Bir murabba'ın kafiye düzeni de zaten budur."[126] Sebâtî'nin yukarıdaki gazeline bu işlem uygulanırsa, kafiye ilk şekildeki gibi olur.

"Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinin ikisi ve üçüyle karışık olarak"[127] söylemiş olduğu mülemma gazel (bkz.G.72) ve beyitleri bulunan Sebâtî, muad gazel[128] de kaleme almıştır:

"Ol semâ-i şerefin mihr-i münîr u ḳameri
Ḳameri şaḳḳ eder engüşt-i şehâdet şemeri
Şemer-i naḫl-i ma'ârifsiñ eyâ şâh-ı Rasül
Bâr vermez güzelim sen gibi cennet şeceri
Şecer-i Vâdi-i Eymen gibi kaddin pür-nûr
Nice Mûsâlara vermekde tecellî ḫaberi
Ḫaberi gelmez idi bizlere Ḥaḳḳ'ın ḥaḳḳâ
Gelmesen âleme ey nûr-ı Ḫudâ'nın eseri
Eser-i lutfuñ ile n'ola Şebâtî gibi dil
Mey-i mihriñ çeke ol çekmeye aṣla kederi"

G.136/1-5.

---

[125] Doç.Dr. Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri** s.20.

[126] Dr. Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel" **Türk Dili**, s.99.

[127] Doç.Dr. Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri** s.19.

[128] "Bir şiir içinde, her beytin son sözcüğünü, başka bir değişle kafiye sözcüğünü ondan sonraki beytin ilk sözcüğü olarak kullanma" demek olan iâde sanatıyla da çok gazel yazılmıştır. Böyle yazılmış şiirlere **muâd** adı verilir. İâde sanatının başka bir türü de "mukaddem ü muahhar"dır. Her beytin ilk sözcüğü, yine o beytin son sözcüğü olarak tekrarlanır ve aynı zamanda gazelin kafiye sözcüğü olur..." (Dr. Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel" **Türk Dili**, s.105.)

Sebâtî Divanı'nın gazeliyat bölümünde yer alan 7. gazel, büyük mutasavvıf İbrahim Edhem (k.s.)'in aslına ulaşamadığımız münacatına Arapça yazılmış bir naziredir:[129]

"İlâhî düllenî nûra hüdâkâ
Bi-ḥaḳḳı nûri vech-i Muṣṭafâkâ
Veḳî yevme'l-cezâ kün lî şefî'an
Ḥabîben hüve fi'l-isrâ denâkâ
Ebî ümmî aḫî 'ammî cemî'an
Fedâkâ yâ Resûla'llah fedâkâ
'Aṣâ müẕennibün 'abdü ẕelîlin
Faḳîrun ḫâ'ifün ḳad iltecâkâ
Daḫîlek yâ Muḥammed kün ẓahîran
Lenâ nercû daḫîlen fî Livâkâ
Lisânî fe'ẕkür isme'llahi dâ'im
Ḳuli'l-Ḥaḳ ve el-aṣammu kafâkâ
Eyâ Ḥâfıẓ Şebâtî iftaḥ 'aynek
Fe-inne'l-mevte yemşî min ḳafâkâ"

G.7/1-7.

Dilimize tercümesi:

"Rabbim! Beni hidâyet nuruna, nurun hakkı için de (Muhammed) Mustafa'nın cemaline ulaştır."

"İsrâ'da sana yaklaşan (Muhammed Mustafa'y)ı bana şefaatçi ve dost kılarak, beni ceza gününden koru."

"Ey Allah'ın Resulü! Babam, anam, kardeşim, amcam hepsi fedâ olsun sana fedâ."

"Asi, günahkâr,fakir, korkak (ve) zelil bir kul, muhakkak ki sana sığınacaktır."

"Ey Muhammed! Ne olur (bize) arka çık. (Çünkü biz) senin Livâu'l-Hamd sancağının altında toplanmayı ümid ediyoruz."

---

[129] "Bir şairin gazeline aynı vezin ve kafiyede bir başka gazel söylemeğe "tanzir etme" veya "cevap verme", söylenilen gazele de "nazîre" denmiştir. (Doç. Dr. Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri**,s.21.)

"(Ey) dilim! Sürekli Allah'ın adını an. Kafan almasa (sağırsan) da Hakk'ı söyle."

"Ey Hâfız Sebâtî! Gözünü aç. Muhakkak ki ölüm, senin ense kökünde dolaşıyor."

Sebâtî Divanı'nın gazeliyat bölümündeki 138. gazelin Şeyh Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin Sirâcî mahlasıyla şiirler yazan oğlu Muhammed Sirâcüddin'in aslını tespit edemediğimiz gazeline nazire olduğunu zannediyoruz. Bizde bu kanaatın oluşmasında, gazelin yedinci beytinin önemli rolü olmuştur:[130]

"Tanẓîr içün Sirâcî sa'y eyledim çü ḥâcî
Olsun n'olur du'acı Merve Ṣafâ'da sâḳî"

G.138/7.

Burada şunu da ifade etmek gerekir ki, Sebâtî'nin yaşadığı "XIX. yüzyılda ve Tanzimat döneminde nazîre-perdâzlık şairler arasında bir moda halini almıştır.

Bir şairin gazelini "tanzir etmek" ona karşı duyulan saygıyı, şiirinin, edasının ve üslûbunun beğenildiğini gösterir. Kendisine "nazîre söylenen" şair ya tanınmış sanat değeri herkesçe kabul edilmiş bir kimsedir ya da "tanzir edilen" gazel bu nitelikleri taşımaktadır. Ünlü bir şairin gazeline ya da sevilen, beğenilen bir gazele söylenen "nazire", asıl şiirle birlikte anılır ve onunla birlikte ün kazanır. Ayrıca üstat bir şairin şiiri "tanzir edilerek", onun ününe ve onun derecesine ulaşılmak amaçlanır. Şiire yeni başlamış genç şairler(nev-hevesân) önceleri üstat şairlerin yollarından yürüyerek kişiliklerini bulmuşlardır. Her şairin sanatının başlangıç yıllarında bir taklit ve araştırma dönemi vardır. Nazire söyleme yöntemi genç şairler için bir okul niteliği taşır. Şair önündeki hazır modeli taklit ederek, onun bir benzerini yazmaya çalışarak ustalık kazanır. Nazire yazmada bir amaç da şairin başka şairlere göre sanatının ve şiirinin üstünlüğünü kanıtlamasıdır. Şair, bu yolda gazeller yazarak üstünlüğünü göstermeye çalışır. Bir gazele daha güzel bir nazire söylemek şairler arasında bir yarışma, bir sınav niteliğindedir..." Ayrıca umumi olarak edebiyatımızda, "nazireciği, bir şiirin vezin, kafiye ve redif açısından taklidi olarak görenler, bir nazirede asıl amacın şairin üslûp özelliğini ve sanatçı kişiliğini göstermek olduğunu unutarak biçim benzeyişi düzeyinden ileri götüreme-

[130] Bkz. Dipnot 43.

yenler de vardır. Bununla birlikte, aslı kadar güzel, hatta aslından da güzel olarak söylenmiş nazireler de vardır."[131]

Sebâtî Divanı'nda. gazel çeşitlerinden gazel-i müzeyyel örneğine de rastladık. Divan'ın 72. gazelinde şair, mahlasını söyledikten sonra, gazeline bir beyit daha ekleyerek bunu gerçekleştirmiştir.[132] Gazelin matla' beyti şudur:

"Ey ʿâlimü mâ fi'ḍ-ḍamîr dermânde em feryâd res

Vey câbiru 'aẓmi kesîr dermânde em feryâd res"

Konuları bakımından Sebâtî'nin gazellerine bir göz attığımız zaman, Divan şairlerininkinden pek farklı olmadığını görüyoruz.

Divanı'na zaten bir gazel arzında bir manâcâtla başlayan Sebâtî'nin "gazeliyyât" bölümündeki ilk şiiri de yine münacat-gazeldir. Bu bölümde onun bir Arapça (G.7), bir Farsça (G.18) ve üç de Türkçe (G1, 26, 72) yazılmış münacat-gazeli vardır.

Biz bu münacat-gazellerde samimi ve muhlis bir müminin Allah'a yakarışlarıyla karşılaşırız.

Yine "gazeliyyât" bölümünde Sebâtî'nin "Hz. Peygamber'i övmek, O'na yalvarıp şefaat dilemek amacıyla"[133] kaleme aldığı bir Farsça (G.19), dokuzu Türkçe (G. 22, 49, 50, 87, 121, 124, 125, 35, 136) toplam 10 na't-gazeli vardır.

"Nazım Türleri" bahsinde müstakil olarak üzerinde durulacağı gibi, Sebâtî, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i çeşitli yönleriyle över ve şefaatini diler.

Sebâtî, beyitlere serpiştirilmiş dini ve sofiyâne fikirleri yanında, bu alandaki fikirlerini bilhassa 102 ve 143. gazellerinde yoğunlaştırmıştır.

Ayrıca iki gazelini (G.21, 142) Hz. Ali övgüsüne ayıran Sebâtî'nin biyografik yönlerini de kısmen 3. gazelinde, topluca da 80. gazelinde bulmak mümkündür.

---

[131] Dr. Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", **Türk Dili**, s.108-110.

[132] Şairler bazan mahlaslarını söyledikten sonra gazellerine bir kişiyi övmek için bir ya da bir kaç beyit eklerler. Bu gazellere "Müzeyyel Gazel", eklenen beyitlere de "Zeyl" denir." Doç.Dr. Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri** s.19. Krş. Dr. Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", **Türk Dili**, s.87. Sebâtî'nin zeyl beytinde övgü yoktur.

[133] İskender Pala, **Divan Edebiyatı**, s.92.

Bunların dışında kalan şiirlerinde yer yer dinî ve tasavvufî konulara giren şair, Divan şairleri gibi aşk ve tabiat konularını işlemiştir.

Sebâtî Divanı'nda gazel, divan şiirinde olduğu gibi edebî sanatların en yoğun olarak kullanıldığı bir alandır.

Sebâtî'nin mecaz sistemi ve estetik görüşü Divan şairlerinkinden farksızdır. O, şiirinde, benzer malzemeyle o iklimin mazmunlarını kullanmıştır.

Sebâtî üç dilde gazeller kaleme alan güçlü bir şairdir. Gazellerinde işlediği konuya uygun bir dil kullanan şairin, iki gazeli (G.25 ve 106) 'Azerî lehçesi özellikleri taşır. Bu gazelleriyle o, adeta doğduğu iklimin havasını bizlere teneffüs ettirir.

2. Kasîde

Arapça "kasada" (niyet etmek, yaklaşmak vb.) mazi fiilinden türeyen kasîde, lügatte "kasıtlı, maksatlı söylenmiş söz"e;[134] literatürde ise "Bir kişiyi övmek ve genellikle karşılığında yardım istemek için yazılan şiirlere denir."[135]

Sebâtî Divanı'nda terci-i bendlerden sonra 7 kasidesi yer almaktadır. Ayrıca, şairin müstezaddan sonra yer alan "Kasîde-i Hamdiyye" adlı bir manzumesi daha vardır.

Sebâtî, Divan şiirinden beri süregelen geleneğe uyarak kasîdelerine başlıklar da koymuştur. Bu başlıkları ve kasîdelerinin bunlara dağılımını şöylece göstermek mümkündür:

1) Kasîde der Vâridât-ı ileyh (2 manzume),

2) Kasîde der Na't-ı Muhammediyye (s.a.v.) (1 manzume),

3) Kasîde der Medh-i Ali (k.v.) (1 manzume),

4) Kasîde-i Mersiye der Hakk-ı İmam Hüseyin (2 manzume),

5) Kasîde-i Bahâriyye der Vasf-ı Çemen (1 manzume).

---

[134] Tahir Üzgör, **Edebiyat Bilgileri,** Veli Yayınları, İstanbul, 1983, s.233; Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi,** Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, c.1, s.186.

[135] Doç Dr. Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri** s.42; Ayrıca bkz. Ord. Prof. M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi,** (Sad. Dr. Orhan F. Köprülü-Nermin Pekin) Ötüken, İstanbul, 1981, s.137-39; Harun Tolasa-Mustafa İsen, "Kasîde", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** c.5, s.205-212.

Sebâtî'nin özel başlıklar da koyarak "kasîde" diye vasıflandırdığı bu şiirlerden bazılarını şekil yönünden kasîde olarak nitelemek mümkün değildir.

Özellikle "Kasîde der Vârdât-ı ileyh" başlığı altında verilen biri 5, diğeri 7 beyitten oluşan manzumeleri kaside kabul etmek, -şairin tasarrufundan öte- mümkün değildir. Çünkü kaside için "9 beyitten 100 beyte kadar, aynı aruz kalıbıyla yazılmış ve gazel gibi aa ba ca da" şeklinde kafiyelenen bir nazım şeklidir"[136] denilmiştir.

Görüldüğü gibi, kaside için minimum beyit sayısı 9 kabul edilmektedir. Bu durumda ilk iki manzume, beyit sayıları açısından kaside değil gazeldir. Ancak bu konu tartışmaya açıktır. Çünkü, kaside nazım şeklindeki minimum beyit sayısı konusunda, kaynaklar fikir birliği içinde değildir. Meselâ Muallim Naci,[137] Şemseddin Sami[138] T. Mevlevî[139] ve N. Sami Banarlı[140] en az beyit sayısını 15, Haluk İpekten[141] 9 ve bir lügat[142] de 7 olarak vermektedir.

Sebâtî, neden 5 ve 7 beyitten oluşan bu manzumeleri kaside olarak nitelendirmiştir? Şairin isimlendirme konusunda şekle değil, kelimenin lügat anlamını esas aldığı söylenebilir. Aynı davranışı bizim kaside olarak kabul etmeyip murabba kısmında değerlendireceğimiz "kaside-i hamdiyye" manzumesinde de gösteren şair, şahsî bir tasarrufta bulunmuştur.

Biz, şairin her türlü tertip ve dizaynı ile sağlığında bastırdığı eseri üzerindeki tasarrufuna saygı duyarak, -"Kaside-i Hamdiyye" manzumesi hariç- kaside diye nitelediği manzumeleri toplam 7 kabul edip değerlendirmelerimizi buna göre yapacağız.

Sebâtî'nin bu 7 kasidesinden "Kaside der Na't-ı Muhammediyye", 16 beyitlik bir manzumeden; "Kadisede der Medh-i Ali", 13 beyitlik tek bir manzumeden; "Kaside-i Mersiyye der Hakk-ı İmam Hüseyin", biri 11, diğeri 15 beyitlik iki

---

[136] Doç.Dr. Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri** s.42.

[137] Muallim Naci, **Istılâhât-ı Edebiyye**, A. Asadoryan Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul, 1307, s.161.

[138] Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, (Neşr. Ahmed Cevdet), İkdâm Matbaası, Dersaâdet, 1318, c.2, s.1073.

[139] Tahirü'l-Mevlevî, **Edebiyat Lügati**, s.84.

[140] Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, c.1, s.186.

[141] Doç.Dr. Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri** s.42.

[142] Bekir Topaloğlu-Hayreddin Karaman, **Arapça-Türkçe Yeni Kamus**, Anda Ana Neşriyat ve Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1976, s.346.

manzumeden; "Kasîde-i Bahâriyye der Vasf-ı Çemen" de, 16 beyitlik tek bir manzumeden ibarettir.

Bu yedi kaside (ilk ikisi aslında gazeldir) şu aruz vezinleriyle yazılmıştır:

1) Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün, 2) Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün, 3) Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün, 4) Fe'ûlün Fe'ûlün Fe'ûl, 5) Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün, 6) Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün, 7) Fe'ilâtün (Fâ'ilâtün) Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (Fa'lün).

Bu manzumelerin ilkinde gönülle hasbihalleşerek "bütün irâd u masraf ... Hudâ'nındır" diyen şairin ikinci manzumesi münacat; üçüncüsü Hz. Peygamber'e na't; dördüncüsü Hz. Ali (k.v.)'ye medhiye; beş ve altıncısı Hz. Hüseyin'e mersiyye ve yedincisi bahariyyedir.

Kasidelerinin sayısının az olmasına karşılık, konuları itibariyle çeşitlilik arz eden bu şiirleriyle şair, kendinden önceki şairleri takip etmiştir denilebilir.

Sebâtî Divanı'nda "kaside" olarak nitelenmese de "Der Zikr-i Hudâ ve Rasûl ü Çâr-yâr-ı Güzîn ü Eimme-i İsnâ 'Aşer Rıdvânu'llâh'i Aleyhim Ecmâ'în" adlı manzume de kabul edilebilir.

3. Tercî'-i Bend

Tercî'-i bend, "hâne" adı verilen gazel biçiminde kafiyelendirilmiş 5-10 beyitlik şiir parçalarının (genellikle 5-12 hâne), "vasıta" adı verilen ve sürekli tekrarlanan bir beyit ile birbirine bağlanmasından oluşan nazım şeklidir.

Tercî'-i bendin her biri şiir öbeğine hâne veya tercî-hâne denir. Tercîhâne, vasıta beytiyle birlikte bend adını alır. Şair mahlasını son tercîhânede söyler.

Bir bendin asıl kafiye şeması aa, xa, xa, ... VV; bb, xb, xb ... VV ... vb. biçiminde olur. Ancak tercîhânesinin her dizesi birbiriyle kafiyeli bendlerden kurulu tercî-i bendler de vardır. (aa, aa, aa, ... VV; bb, bb, bb, ... VV ... vd.) Bu şekilde kafiyelenen tercî-i bendler genellikle müsemmen veya muaşşer gibi çok dizeli musammatlar ile karıştırılmıştır. Tercî-i bendlerde vasıta beyti her bendin sonunda aynen tekrarlandığı için , aynı fikir çerçevesinde toplanan bir konu bütünlüğü vardır. Yani her tercîhânenin sonunda fikirler aynı noktaya döndürülür. Vasıta beyti şiirin bütününe bir monotonluk vermeyecek kadar güzel olmalıdır. Bu bakımdan tercî-i bendler zor yazılan şiirlerdir.

Tercî-i bendin konuları arasında felek, Allah'ın kudreti, evrenin sonsuzluğu, hayatın zorlukları, dünyadan şikayet vs. mücerret konular ile mersiye, medhiye, tevhid gibi nazım türleri ilk sırayı alırlar. Edebiyatımızda en fazla tercî-i bend yazan Enderunlu Fâzıl; en ünlü tercî-i bendin şairi ise Ziyâ Paşa'dır.[143]

Sebâtî Divanı'nda da iki tercî-i bend mevcuttur.

Sebâtî'nin iki tercî-i bendinden birincisi aaaaaavv, bbbbbbVV, ccccccVV, ddddddVV, eeeeeeVV şeklinde kafiyelendirilmiş, vasıta beyti de dahil toplam 4 beyitlik bendlerden kurulu 5 bendlik bir manzumedir.

Recez bahrine ait aruzun "Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün" vezniyle kalem alınmış olan tercî-i bendin vasıta beyti, 18. yüzyılın büyük şairlerinden Şeyh Galib tarafından da kullanılmıştır.[144] Bu meşhur vasıta beyti şudur:

"Ah mine'l-'aşḳ ve ḥâlâtihi

Aḥraḳa ḳalbî bi-ḥarârâtihi"[145]

Gerek bu gerekse bundan sonra yer alan ikinci tercî-i bendin beyit sayıları yukarıda verdiğimiz tarifteki sayıya uymaktadır. Daha az sayıda beyitlerden oluşmuş tercî-i bendler de vardır.[146]

Sebâtî'nin ikinci tercî-i bendi ise, aaaVV, bbbVV, cccVV ... şeklinde kafiyelendirilmiş, vasıta beytiyle beraber 5 mısralık bendlerden kurulu toplam 9 bendlik bir manzumedir.

Bu manzume de, yine Recez bahrine ait yukarıdaki aruz vezniyle kaleme alınmıştır. Nakarat halinde tekrarlanan vasıta beyti ise şudur:

"Âh mine'l-'aşḳ hezâr âh âh

Geçi odur ' âşıḳîña şâh râh"

Sebâtî'nin bu her iki tercî-i bendinde de aşk konusu ele alınmaktadır.

---

[143] İskender Pala, **Divan Edebiyatı**, s.87-88; A. mlf., **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.487; Doç. Dr. Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri**, s.156-60; Muallim Naci, **Istılâhât-ı Edebiyye**, s.103; Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, c.1, s.211.

[144] Bkz. Prof. Dr. Naci Okçu, **Şeyh Gâlib, (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlili ve Divanının Tenkidli Metni)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, c.1, s.294-99.

[145] Abdülbaki Gölpınarlı, **Şeyh Galib Divanı'ndan Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s.230'daki dipnot 5'te bu Arapça beytin Mevlânâ'ya ait olduğu söylenir. Beytin anlamı şudur: "Ah aşktan ve aşkın hallerinden, gönlümü hararetiyle yaktı yandırdı."

[146] Bkz. Prof. Dr. Naci Okçu, **Şeyh Gâlib**, c.1, s.303-307...vb.

4. Murabba'

Murabba "dört köşeli, dörtlü" demektir. Edebiyatta da aynı vezinde dörder mısralık bendlerin birleşmesinden oluşan bir nazım şekline de Murabba' adı verilmiştir.[147]

İlk bendin dört dizesi birbiriyle kafiyeli, sonraki bendlerin son dizesi ilk bend ile kafiyeli olur (aaaa, bbba ...).

Son dize her bendin sonunda aynen tekrar ediliyorsa mütekerrir murabba; yalnızca kafiye yönünden ilk bend ile benzeşiyorsa müzdeviç murabba adını alır.

Tanzimat döneminden sonra aaxa, bbxa, ... vd.; aaaz, bbbz ... vd. şeklinde kafiyelenen murabbalar da yazılmıştır.

Murabbalar genellikle 4 ile 8 bend arasında değişik uzunluklarda yazılır. Bunun yanında 8 bendden uzun yazılan murabbalar da vardır.

Her konuda murabba yazılabilir. Ancak dinî ve didaktik konular ile övgü, yergi, manzum mektup, mersiye vs. türlerde murabba nazım şekli daha çok kullanılmıştır.[148]

Bu yüzden murabba edebiyatımızın ilk yüzyıllarından başlayarak son zamanlara kadar çok kullanılan musammatlardan olmuştur. Pek çok şairin divanında en azından bir ya da birkaç murabba görülür.[149]

Sebâtî Daivanı'nda biri "Kasîde-i Hamdiyye" diğeri "Münâcât-ı Be- Dergâh-ı Kâdı'l-hâcât" başlıklı iki murabba vardır.

Bunlardan ilki olan "Kasîde-i Hamdiyye" başlığı itibariyle bir kaside olması gerekirken, evvelce de değindiğimiz gibi kaside değil, bilakis "aBaB, cccB, dddB, eeeB, fffB, gggB, hhhB" şeklinde kafiyelendirilmiş 7 bendlik bir muraba-ı mütekerrirdir.

Bu şekilde kafiyelendirilmiş murabbalar daha çok Tanzimat'an sonra yazılmıştır.[150] Sebâtî, bu manzumesini bir maksat için, yani Allah'a yakarış, dua,

---

[147] Doç.Dr. Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri**,s.110-11.

[148] İskender Pala, **Divan Edebiyatı**, s.81; A. Mlf., **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.362-63.

[149] Doç.Dr. Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri** s.112; Ayrıca bkz. Halil Erdoğan Cengiz, "Divan Şiirinde Musammatlar", **Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayıs II (Divan Şiiri)**, s.295-312.

[150] Doç.Dr. Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri**,s.111.

şükür ve hamd için yazdığından "Kasîde-i Hamdiyye" diye isimlendirilmiş, ancak nazım şekli olarak bu bir murabbadır.

Sebâtî Divanı'nda ikinci murabba "Münâcât-ı Be- Dergâh-ı Kâdı'l-hâcât" başlığıyla yer almaktadır. Bu da bir önceki gibi aBaB, cccB, dddB, eeeB, fffB, gggB," şeklinde kafiyelendirilmiş bir muraba-ı mütekerrirdir.

Şairin bu murabbaı, nazım türü yönünden bir münacattır. Her iki murabba da Hezec bahrine ait "Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün" vezniyle kaleme alınmıştır.

5. Tahmîs

Sözlükte "beşleme" anlamına gelen "tahmîs, bir gazelin her beytinin başına başka bir şair tarafından aynı vezinde üç dize eklemek suretiyle meydana getirilen nazım biçimidir.

Beyit düzeninin bend düzenine dönüştürülmesiyle ortaya çıkan tahmîste, başa eklenen dizeler kafiye yönünden her beytin ilk dizesine uymak zorundadır: aaa(aa), bbb(ba), ccc(ca) ... vd. gibi.

Tahmiste asıl beyit ile eklenen dizeler arasında bir anlam kaynaşması zorunludur. Eğer beyitteki serbest dizenin son kelimesi kafiyeye uygun gelmiyorsa, bir önceki kelime üzerinde kafiye yapılır ve son kelime redif olarak bırakılır. Gazelin makta adı verilen son beytinde şair nasıl kendi mahlasını söylerse, tahmîsi yapan şair de son beyte eklediği dizelerden birinde mahlasını söyler. Divan şiirinde en fazla işlenen musammat türü tahmîstir. Hemen her şairin kendinden önceki veya çağdaşı bir şairin seçkin gazelini tahmîs etmiştir. Hatta kendi gazelini tahmis eden şairler bulunduğu gibi kaside tahmisi yapanlar da vardır."[151]

Sebâtî Divanı'nda, 16. yüzyılın büyük şairlerinden olan Hayâlî Bey (1494?- 1557)'in:

"Ṣabrımı ġâret eden ḫâl-i benâgûşundur
Dili âşüfte ḳılan sünbül ü gül pûşundur"[152]

matlalı gazeline yazılmış bir tahmîs vardır ve "Tahmîs-i Be-Gazel-i Hayâlî" başlığını taşımaktadır.

---

[151] İskender Pala, **Divan Edebiyatı**, s.84; Ayrıca bkz. Halil Erdoğan Cengiz, "Divan Şiirinde Musammatlar", **Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayıs II (Divan Şiiri)**, s.348-58.

[152] **Hayâlî Divanı**, s.122, Ayrıca bkz. Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu, **Hayâlî Bey ve Divanından Örnekler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

Remel bahrine ait aruzun "Fe'ilâtün (fâ'ilâtün) Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (Fa'lün)" vezniyle kaleme alınan bu tahmis, Sebâtî'nin örnek aldığı ve etkilendiği kişiler hakkında da yeterli bir fikir vermektedir. Ancak Sebâtî, Hayâlî Bey'in gazelinin ilk beytindeki, yani matla beytindeki mısraların yerlerini değiştirdiği gibi 3. beytin yerine de başka bir beyt koymuştur. Tabii bu, Hayâlî Bey Divanı'nın nüsha farkından kaynaklanmış olmalıdır.

6. Müstezâd

Arapça "ziyade" kökünden "arttırılmış, eklenmiş" anlamlarında olan Müstezâd, gazelden türetilmiş bir şekil olup, "bir uzun bir kısa dize ile kurulu beyitlerden oluşan nazım şeklidir.

Müstezâd, çoğunlukla aruzun "Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fef'ûlün" kalıbıyla yazılır ve her dizeden sonra da bu kalıbın ilk ve son birimleri olan "Mef'ûlü Fe'ûlün" kalıbına uygun bir kısa dize söylenir. Eklenen bu kısa dizeye "ziyade" (artık, ek) denir. Böylece müstezâdın her beyti iki kısa dize ilavesiyle dört mısradan oluşur. Genelde şu dört şekilden biriyle kafiyelenir:

1. Aa-Aa, Bb-Aa, Ca-Aa vs.

2. Aa-Aa, Bx-Aa, Cx-Aa vs.

3. Ab-Ab, Cc-Ab, Dd-Ab vs.

4. Ab-Ab, Cx-Ab, Dx-Ab vs.

Müstezâd, Divan şiirinin sanatlı ve artistik şekillerindendir. Kısa dizeler okunsa da okunmasa da beytin anlamı bir bütün oluşturur. Bu bakımdan uzun ve kısa kalıplarla yazılmış iki ayrı gazelin iç içe girmiş hali gibidir.

Sayıları az da olsa bazen her uzun dizeden sonra iki ziyadesi bulunan müstezâdlar da söylenmiştir.

Müstezâdlar genellikle divanların gazelleri veya kasideleri arasında yer alır. Ancak kesin bir kural yoktur. Nitekim bazı divanların musammatlar bölümünde de müstezâdlara rastlanır..."[153]

Sebâtî Divanı'nda da "müstezâd" başlığı altında bir şiir vardır. Uzun mısraları aruzun müstezadlarda kullanılan ma'lum "Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün"

---

[153] **İskender Pala, Divan Edebiyatı,** s.84; Ayrıca bkz. A. mlf., **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,** s.373; Krş. Doç.Dr. Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri** s.35-42. Ayrıca **Tahirü'l-Mevlevî, Edebiyat Lügati,** s.110-11.

vezni, ziyade adı verilen kısa mısraları da "Mef'ûlü Fe'ûlün" kalıbı ile yazılmış bu müstezad toplam 8 birimden meydana gelmektedir. İlk ve son birimleri şöyledir:

1. "Senden düşeli ayru gönül n'oldu gör ey mâh
Bir sen de ol âgâh
Odlara düşüb yandı kamû cân ü tenim âh
Hem dahi ciğer-gâh

(...)

8. Hâk-i rehine rûyunu kim sürdü Sebâtî
Ol buldu necâti
Sürdüm yüzümü pâyına çün bitdi bu dil-hâh
El-minnetü li'llâh"

Bu müstezadında şair, sevgiliden ayrı düşen gönlün ızdırap içine düştüğünü; sabaha kadar feryad ü figân ettiğini; sevgilinin bulunduğu yeri dolaştığını ama bir izi ve nişanına bile rastlayamadığını; aşk yolunda korku ve tehlikelerin bulunduğunu, ansızın gönlün şikayetle "Ya Hz. Allah" dediğini; melâmet çölünde dolaşan mecnun aşıka bir rehber bularak sevgilinin kendisini âgâh etmesini; "kurb-ı ilallah" ve "seyr-i ma'allah"ı sağlayacak vuslat sebebinin kim olduğunu sorduktan sonra "kendisi Âşık-ı li'llah ve 'ârif-i bi'llah" olan bir serv-i hıramanın kendisine dermen olduğunu ve kurtulduğunu anlatmaktadır.

Sebâtî, bilhassa 6. ve 7. birimlerde tasavvufî kavramlara da yer vererek şiirine bir derinlik katmaktadır.

7. Mesnevî

"Sözlük anlamıyla "ikişer, ikişerlik" demek olan mesnevî, aslı Arapça olduğu halde Arapçada kullanılmayan bir kelimedir. Edebiyatta aynı vezinde ve her beyti kendi arasında ayrı ayrı (aa, bb, cc ... vs.) kafiyeli nazım şekillerine Mesnevî adı verilmiştir.

İki beyitten başlayarak 20-30 beyte kadar olan kısa mesnevîler yazıldığı gibi, mesnevî şekliyle binlerce beyit süren uzun hikayeler, kitaplar da yazılmıştır...

Mesnevîler daha çok "Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün"; "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün", "Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün", "Fa'ûlün Fa'ûlün Fa'ûlün Fa'ûl" gibi kısa vezinlerle yazılırlar."[154]

Küçük mesnevîler divanlar içinde gazellerden önceki veya sonraki bölümlerde verilir. Büyük boyutlu mesnevîler ayrı bir eser olarak anılır.[155]

Sebâtî Divanı'nda "Ferzend-i Ercümendâr-ı Âcizî Muhammed Celâlüddîn Rûmî'nin Vilâdeti Târihidir" başlıklı şiir, aa, bb, cc ... şeklinde kafiyelendirilmiş ve aruzun "Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün" vezniyle Farsça kaleme alınmış bir mesnevîdir.

Doç. Dr. Haluk İpekten, "Uzun mesnevîlere karşı daha az kullanılan kısa mesnevî parçaları bazen kaside yerine övgülerde, lügaz ve muamma söylemede ya da hikâye konularında yazılmıştır."[156] der. Ancak Sebâtî'nin bu şiiri, oğlunun doğumuna düşürülen bir tarih manzumesidir.

8. Müfred

Divanların son kısımlarında yer alan ayrı beyitlerdir. Bunlara "ferd" de denir. Ferdlerin başka beyitlerle ilgileri yoktur ve bir şiir içinde yer almazlar. İlk yazılışlarında da bir tek beyit olarak ortaya çıkarlar.

Ferdler genellikle bir nükte veya hikmeti içerir. İlk mısra ile ikinci mısra arasında kafiye bulunması şartı aranmaz.[157]

Sebâtî Divanı'nın "Müfredât" bölümünde ikisi Türkçe, biri Farsça olmak üzere toplam 3 müfred vardır.

Gayet güzel nükteleri içeren bu müfredler sırasıyla şunlardır:

1) "Ne kim 'iṣyân u nisyân var anıñ mevṣûfu insândır

Neḳâyıṣdan berî ancaḳ Cenâb-ı Rabb-i Raḥmân'dır"

Aruzun "Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün" vezniyle kaleme alınan bu müfredde, insan ile onun Hâlık'ı arasındaki farklar göz önüne serilmektedir.

---

[154] Doç.Dr. Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri**, s.70-71.

[155] İskender Pala, **Divan Edebiyatı**, s.67; A. Mlf., **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.336-38.

[156] Doç. Dr. Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri**, s.71. Ayrıca bkz. Doç. Dr. İsmail Ünver, "Mesnevî", **Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)**, s. 430-463.

[157] İskender Pala, **Divan Edebiyatı**, s.60-61; A. mlf., **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.166-67;. Doç.Dr. Haluk İpekten, **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri**, s.11-12.

2) "Fırḳat ü ḥasret nedir bilmem Şebâtî yâr ile

İkimiz de bir direksiz gök çadır altındayız"

Aruzun "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" vezniyle kaleme alınan bu müfredde, şair sevgili ile olduğunda ayrılık ve hasretin fark edilmediğini, zaten direksiz gök çadır altında aynı olduğunu söyleyerek tevriyeli manalarla nüktesini beyan etmektedir.

3. "Merâ ey can bey-âzârî men ez tû hîç ney-âzârem

Velî ez tû ney- âzârem ki ez men tû ney-âzârî"

Bu müfrediyle gazel tarzında olduğu gibi bu vadide de Farsça'ya hakim olduğunu bir nevi ispatlayan şairin aruzun " Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün" vezniyle kaleme aldığı bu beyti şöylece dilimize çevrilebilir:

"Ey can! Sen benden şikayet ediyorsun, ama ben senden hiç şikayetçi değilim. Lakin ben senden şikayetçi değilim ama sen benden şikayet ediyorsun."

Bir nevi aks sanatı da yapmış olan şair, nükteli bir şekilde derdini, sevgilisine anlatıyor.

Ç. NAZIM TÜRLERİ

Manzumelerin konularına göre aldıkları adlara nazım türü denir.

Nazım türlerinin incelenmesinde dize ve uyak düzeninin önemi yoktur. Nazım biçimleriyle türler arasında da analitik bir bağ bulunmaz. Ayrıca bir konunun mutlak belli bir nazım şekli ile anlatılması şartı aranmaz. Ancak kimi konuların özellikle divan şiirinde bazı nazım şekilleri ile çokça anlatıldığı görülür.

Nazım türlerinde içyapı ve muhteva önemlidir. Bu bakımdan muhtevası farklı olan pek çok konu nedeniyle pek çok tür ortaya çıkmıştır.

Nazım şekillerinde olduğu gibi nazım türlerinde de her edebiyat akımı ve döneme göre değişiklikler görülür.

Divan şiiri nazım türleri daha çok kaside biçimiyle yazılır. Tevhîd, münacat na't, medhiye, fahriye, hicviye, mersiye bunlardandır. Başka nazım biçimleriyle yazılan türler içinde sâkînâme, tarih, lugaz, surnâme, şehrengiz vs. sayılabilir.

Bir de edebî tür olarak bilinen müstakil kitaplar vardır ki çoğu mesnevî nazım biçimiyle yazılmış olurlar.[158]

Sebâtî Divanı'ndaki şiirlere bir göz atıldığında, pek çok şairin divanında ilk sırayı alan Tevhîd'e[159] rastlanmamasına rağmen, "Münacat, Na't, Medhiye, Mersiye, Tarih ... vb." türlerinde pek çok örnek bulmak mümkündür. Şimdi bunları ana hatlarıyla görelim.

1. Münâcât

"Münâcât, lügatte "fısıldama, kulağa söyleme; Allah'a dua etme, yalvarma; Allah'a dua mevzûlu manzume, şiir" manalarına gelir. Bir edebiyat terimi olarak, muhtevası Allah'a yakarış olan şiir türünün adıdır.

İslâmiyet'in kabulünden sonra ortaya çıkmıştır. Genellikle manzum olarak yazılırlar. Mensur olanları azdır. Tazarru', tazarru-nâme, duâ, yakarış kelimeleri de münacat yerinde kullanılmışlardır.

Münâcâtlar, hemen hemen akla gelebilecek her türlü nazım şekliyle yazılabilmektedir. Gazel, kaside, mesnevi, rubâi, kıt'a, muhammes, terkîb-i bend, ilâhi ... vb. klâsik edebiyattan Tekke edebiyatına kadar her alanda münâcât yazılagelmiştir.

Münâcâtlar genellikle aruz vezniyle yazılmıştır. Ancak hece ile yazılanları yanında yakın dönemlerde serbest tarzda yazılmış örnekleri de vardır.[160]

"Eski devrin şairleri Divan'larına tevhid ve münâcâtlarla başladıkları gibi Divanlar dışındaki islamî eserlerin başında da münâcâtların yer aldığı görülmektedir.

---

[158] İskender Pala, **Divan Edebiyatı**, s.90 vd.; A. Mlf., **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.383-85;. Dr. Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", **Türk Dili**, s.152-55; Prof Dr. Faruk K. Timurtaş, **Tarih İçinde Türk Edebiyatı**, Vilâyet Yayınları, İstanbul, 1981, s.15-19; Necla Pekolcay-Selçuk eraydın-Mustafa Tahralı-Mustafa Uzun-M. Husrev Subaşı, **İslâmî Türk Edebiyatı. Giriş**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1981, s.135-296; H. Fethi Gözler, **Türkçe ve Edebiyat Bilgileri Kaynak Kitabı**, İnkılap ve Aka Basımevi, İstanbul, 1975, s.159-170; Cem Dilçin, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s.251-68.

[159] Tevhîdler hakkında bkz. Dr. Ali Nihad Tarlan, **Divan Edebiyatında Tevhidler**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1936, 4 Fasikül; Doç. Dr. Mustafa İsen-Muhsin Macit, **Türk Edebiyatında Tevhidler**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992; Necla Pekolcay ve diğ. **İslâmî Türk Edebiyatı. Giriş**, s.135-46; İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.492-93 ...vb.

[160] Doç. Dr. Cemal Kurnaz, **Münâcât Antolojisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, s.1.

Münâcâtlarda yer alan esaslar, tevhidlerde olduğu gibi ayet ve hadislerden bizzat iktibas edilerek veya bu iki kaynaktan faydalanılararak kaleme alınmıştır.

Yegâne Ganiyy-i Mutlak Cenâb-ı Hak'tır. Kul, baştan başa fakr u zaruret içindedir. İnsanın aczini itiraf etmesi, geçmiş günahlarını pişmanlık duygusu ile hatırlayıp, bir daha yapmamaya karar vermesi gibi hususlar münâcâtlarda müşterek esasları teşkil eder.

Tevhidlerde olduğu gibi münâcâtlarda da Allah'ın sıfatlarından bahsedilir. İlminin ve kudretinin nihayeti olmadığı, kıdem ve beka sıfatlarıyla muttasıf bulunduğu anlatılır. Kainatın yegâne hâkimi, ezel ve ebedin pâdişâhı odur. Cihanda ne mevcutsa, O'nun kudretinin eseridir. Her varlık O'nun kudretini haber vermektedir. Şahlığa layık olan O'dur. Bütün pâdişâhlar O'nun kuludur...[161]

Divanına bir münâcâtla başlayan Sebâtî'nin münâcâtları gösterişten, yapmacıklıktan uzak, samimi ve duygulu bir ifadeyle söylenmiştir.

Sebâtî Divanı'nın ilk şiiri 9 beyitlik bir münâcâttır. Matla' beytinde,

"Mehd-i zemîn içre şükür yâ Hudâ
Tıfl-ı dilim olmada gû yâ Hudâ" diyen şair, beşinci beytinde

"Ahmeden hamdün leke fî külli ân
Söylerim ey Vâhid ü yektâ Hudâ

Bir olan Allah'a her zaman hamdettiğini, makta' beytinde de,

"Eyle Sebâtî kulun aklâmına
Feyż-i ezel reşhasın i'tâ Hudâ"

Allah'tan, kalemlerine ezel feyzi sızıntılarını vermesi için yalvarır yakarır.

Sebâtî Divanı'nda gazel nazım şekliyle yazılmış münacatları vardır. Nazım şekilleri bahsinde de söz ettiğimiz gibi divanın "Gazeliyyât" bölümünde yer alan beş gazel (G.1, G.7, (Arapça) G.18, (Farsça) G.26, G.72) konusu itibariyle birer

---

[161] Necla Pekolcay ve diğ. **İslâmî Türk Edebiyatı. Giriş,** s.146; Bu konu için bkz. (Komisyon), **Günümüz Dilinden Münâcâtlar,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992; İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,** s.369-70; A. mlf., **Divan Edebiyatı,** s.91-92.Hasan Aksoy, "Münâcât",**Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** c.6, s.468.

münacattır. Bu münacat-gazelleriyle şair, üç dilde de Allah'a yakarış örnekleri sunar.

Şair,

"Ey emr-i *kün* ile yoktan bizi peydâ kılan Mevlâ

Cemâl-i pâkine halkı bütün şeydâ kılan Mevlâ"

matlalı (G.1/1) gazelinde Allah'a "Ey 'ol' emriyle bizi yoktan yaratan Mevlâ! Bütün halkı (yaratılmışları) temiz cemâline şeydâ kılan Mevlâ" diye nidâ eder. Devam eden beyitlerde Sebâtî, "İslam dinini gönderen; Mirac gecesi Peygamber'i "kabe kavseyne" vasıl edip insanlara 5 vakit namazı hediye eden; bundan dolayı kendisine yapılan şükrün az olmasına rağmen nimetleriyle insanı (şairi) ihya kılan ve va'dinde duran Allah'ın mahşer gününde Hz. Muhammed'i şefaatçi kılmasını, günahkâr bir kul olduğunu , mağfiret etmesini istemektedir."

Sebâtî'nin ikinci münacat-gazeli "İbrahim edhem (k.s.)'in Münacatı'na Nazire" olup Arapça'dır. Bunda da şair, Allah'a yakarışta bulunur. Bu şiirinde (G.7) O, Muhammed Mustafa (s.a.v.) yüzünün nuru hürmetine kendisini doğru yola, yani hidayet nuruna ulaştırmasını; isra gecesi kendisine yaklaşmış olan habibini ceza gününde şefaatçi kılmasını; isyankar, günahkar, zelil, fakir ve korkak kulun Allah'tan başka sığınağı olmadığını; Livâu'l-Hamd sancağı altında haşredilmek istediğini; Allah'ın isimlerinin daima dilden düşmemesi gerektiğini, ölümün çok yakın olduğunu ...vb." dile getirerek Allah'a niyazda bulunur.

Farsça olan (G.18) gazelinde de şair, "kendisinden başka cihan ve yaratılmışların hepsi fânî olan ama, hem zatı hem de sıfatlarıyla bâkî olan Allah'a yakarır:

"Ey Hudâvendî ki zât u hem sıfâteş bâkiyest

Ġayr ez u yek-ser cihân u hem halâyıḳ fâniyest"

G.18/1

Sebâtî, Divanı'nın 26. gazelinde de "Ya samed senden meded" redifleriyle Allah'tan niyazda bulunur. Çünkü, o "gaflet uykusundan sarhoş olmuş; sıkıntı ve gamın ayaklarının altında kalmış; kendisini heva ve nefsin zilleti kederli kılmış; ... vb. olduğundan Allah'tan meded ister. Ganî olan Allah'tan iki dünya zenginliğini istemekte olan şair, son beyitte de nefse mübtela olduğunu sabah akşam da söylemekte olduğundan söz ederek, Allah'tan yardım bekler.

Sebâtî Divanı'nın "gazeliyyât" bölümünde yer alan 72. gazel de bir münacattır. Farsça olarak kaleme alınan bu şiir, diğerlerine oranla Allah'ın isimleri ve sıfatlarının yoğun yer almasıyla dikkati çekmektedir:

"Ey ʿâlimü mâ fi'ḍ-ḍamîr dermânde em feryâd-res
Vey câbirü 'azmi kesîr dermânde em feryâd-res
Ey Vâḥidü Ḥayy ü Ḳadîr vey sâmi'ü ṣavt u ṣafîr
Yâ Râḥimü bernâ vü pîr dermânde em feryâd-res
Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ oldu bu dil ġâyet fenâ
Raḥm eyle gel yâ Rab baña dermânde em feryâd-res"

G.72/1-3.

Sebâtî Divanı'nda "Kasîde der-Vâridât-ı İleyh " başlığı altında verilen iki şiir de münâcâttır. Birinci şiirinde, maddî ve manevî yönleriyle bir bütün olan insan üzerinde Allah'ın tasarruf sahibi olduğunu söyleyen şair, bu düşüncesini,

"Bütün îrâd u maṣraf ey Şebâtî
Ḫudâ'nıñdır anı inşâd eden ol"

beyti ile pekiştirir. Bundan sonra yer alan şiirinde ise o, daha derin ve girift konulara girer ve Allah'a yakarır, niyazda bulunur.

Bu yedi beyitlik şiirinde şair, matla beytinin başında yer alan tek nidâ edatı olan "Ey"i şiirin tamamına teşmil eder arzusunu tek mısra ile dile getirir. Bu bir halisâne yalvarış ve yakarıştır. Çünkü Allah, (a) Kainatı, "ol" diyerek yokluktan yaratmış; insan ve cinni güzellik ve cemaline Âşık kılmıştır; (b) Hz. Adem (a.s.)'a "kerremnâ tacını" şerefli fark olarak koymuş ve onu lutfuyla ansızın isimleri öğrenen biri kılmıştır; (c) Yer ve göğün sanii, her mümkinatın yaratıcısı, eşya kendisiyle kaim, varlığı kendinden olan Hak'dır. (ç) Bir miraç gecesi Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'yı ansızın "kâbe kavseyn"e götürüp "ev edna" kılmıştır; (d) Gönül viranesini gizli hazine halk etmiştir, (e) Lî maallah şahı olan Peygamber'in ayak toprağının her zerresini göz sürmesi yapıp aşıklarının görmesini sağlamıştır; (f) Hayat ehlini ölü, ölüyü diri kılandır. Bu sebeple Sebâtî, derdini Allah'a şu tek mısra ile arzeder:

"Bu nevâdan bî-nevâ koyma Şebâtî bendeni"

Sebâtî Divanı'nda, yine müstakil olarak "Münâcât-ı Be- Dergâh-ı Kâdi'l-hâcât" adıyla yer alan bir manzume daha vardır.

Bu münacat, bir murabba-ı mütekerrir olup toplam 6 bendden oluşmaktadır. Nakarat olarak tekrarlanan "Bizi bu nefs elinden sen halâs et" mısraından da anlaşılacağı gibi şair, nefse uyduğunu, aciz olduğu, ihlasa dair amelinin olmadığı ve hata yaptığını dile getirir, Allah'ın kendisini bu nefsin elinden kurtarması için yalvarır, yakarır.

2. Na't

Na't kelimesi, Arapça "fa'l" vezninden sülâsî bir mastardır. Lügat manası, "Bir kimsede bulunan şeyleri vasfetmek, onu tavsifte mübalağa etmek",[162] "Bir şeyi vasfeylemek yani muttasıf olduğu sıfatını irad ile nişan vermek"[163], "Vasıf, medh ü sena ile beraber tarif ve tavsif"[164], "Bir şeyi medhederek anlatma, vasıflandırma"[165] tarzında ifadelerle izah edilmiştir. Bu tariflere göre bir şeyin veya bir kimsenin güzel sıfatlarını anarak övme manasını taşıyan na't; vasf edilenin yalnızca iyi ve güzel yönlerini dile getirmektir."[166] Ayrıca gramerde, "Bir ismi tavsif eden sıfat"a da na't denir.[167]

Istılah manası olarak na't, "Peygamberimizin vasfı üzerinde söylenen şiir, ... memdûhu Hz. Peygamber olan kasideye verilen isim", "evsâf u medâyıh-ı Cenâb-ı Risâlet Penâhî'yi mutazammın kasîde", "Hz. Muhammed'i övmek üzere yazılan şiirler", "Divan edebiyatında bilhassa Hz. Peygamber ve Hulefâ-yı Râşidîn vasfında yazılan manzumeler"dir.

Buna göre Hz. Peygamber'i medh etmek üzere kaleme alınan na'tlara, Na't-ı Şerîf, Na't-ı Nebevî, Na't-ı Peygamberî, Na't-ı Rasûl gibi isimler verilirken; dört halife için yazılanlara Na't-ı Çâr-Yâr, Hz. Ali için olanına da Na't-ı Ali denmektedir.

Na'tın meşhur ve en yaygın manası, Hz. Peygamber'i öven ve divan tertibinde tevhid ve münacattan sonra özel bir yeri olan şiirlerdir.[168] Diğer bir ifadey-

---

[162] İbn Manzur, **Lisânu'l-Arab**, Mısır, 1308, c.2, s.405.

[163] Mütercim Asım, **Kamus Tercümesi**, İstanbul, 1305, c.1, s.331.

[164] Şemseddin Sami, **Kâmûs-i Türkî**, c.2, s.1464.

[165] Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 1982, s.969.

[166] (Komisyon), "Na't", **Türk Dili ve edebiyatı Ansiklopesi**, c.6, s.529.

[167] Şemseddin Sami, **Kâmûs-i Türkî**, c.2, s.1464.

[168] Yrd. Doç Dr. Emine Yeniterzi, **Divan Şiirnde Na't**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s.1-2; Bu konuda ayrıca bkz. A.mlf, **Türk Edebiyatında Na'tlar (Antoloji)**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993; (Komisyon), **Günümüz Ddilinden Hz. Peygamber'e**

le na't, Hz. Peygamber'i övmek, ona yalvarıp şefaat dilemek amacıyla yazılan şiirlere denir. Na't yazmakla ün almış kişilere na't-gû (na't söyleyen); özel dinî törenlerde na't okuyanlara da na't-hân (na't okuyan) denilir.[169]

Sebâtî Divanı'nda, münacattan sonra 3, "Gazeliyyat" bölümünde biri Farsça (G.19) toplam 10 (G.22, 49, 50, 87, 121, 124, 125, 135 ve 136) na't-gazel bulunmaktadır. Ayrıca, bu bölümden sonra yer alan "Kasîde der-Na't-ı Muhammediyye (s.a.v.)" başlıklı kaside nazım şekliyle kaleme alınmış müstakil bir na't vardır.

Bu demektir ki Sebâtî Divanı'nda toplam 14 na't vardır. Bunlardan birinin kaside, diğerlerinin ise gazel nazım şekliyle kaleme alındıkları görülmektedir.

Gerek Sebâtî'nin ve gerekse umumi olarak edebiyatımızda kaleme alınmış na'tlerde ayetler ve ayetlere telmihler fazladır.[170]

Yine na'tlerde mevcut hadislerin bir kısmını, muhaddisler nezdinde mevzu ve zayıf addedilen hadisler teşkil etmektedir. Bilhassa mutasavvıf şairlerin ekserisi eserlerinde bu gibi hadisleri zikretmişlerdir, fakat sahih hadisler de geniş yer tutmaktadır.[171]

Sebâtî'nin bu 14 na'tında, Hz. Peygamber muhtelif yönleriyle övülür; özellikleri, isimleri, mucizeleri ve hadislerinden söz edilir.

Hz. Muhammed (s.a.v.) Mekke-i Mükerreme'nin şahı, peygamberlik burcunun ayıdır. O, isra gecesi Allah'ın sırrına nail olmuştur:

"Ey meh-i burc-ı risâlet şeh-i Baṭhâ Baṭhâ
Maḥrem-i sırr-ı Ḫudâ Leyle-i İsrâ İsrâ"

(N) 1/1.

Na'tlar, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991; Adem Çalışkan, **Fuzûlî'nin Su Kasidesi ve Şerhi,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1992; Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, **Hazret-i Peygamber'e Şiirler Antolojisi (Na'tlar),** İstanbul, 1966; Yrd. Doç. Dr. H. İbrahim Şener, "Türk Divan Edebiyatında Na't ve Bazı Na't Mecmuaları", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** İzmir, 1986, sayı: 3, s.147-60.

[169] İskender Pala, **Divan Edebiyatı,** s.92.

[170] Bkz. Çalışmamızın "Sebâtî Divanı'nda Ayet-i Kerimeler" kısmı.

[171] Bkz. Çalışmamızın "Sebâtî Divanı'nda Hadis-i Şerifler" kısmı.

Allah (c.c.), O'nun hakkında *"(Ey Muhammed) Sen olmasaydın, sen olmasaydın, bu felekleri yaratmazdım"* kudsî hadisini buyurmuş, O'nu *"Alemlere rahmet olarak göndermiştir."* O'nun "Tâhâ" ve "Yâsîn" gibi yüce isimleri güzeldir:

"Ey inen şânına Levlâk dahi erselnâk
İsm-i vâlâsı güzel Yâsîn ü Ṭâhâ Ṭâhâ"

(N) 1/2

Allah O'nu Kur'an-ı Kerim'inde övmüştür. O'na vahyi getiren haberci Cebrail'dir. O, meh-i garrâ (parlak ay)dır.:

"Vâṣıfiñ oldu Ḫudâ peyk u berîdin Cibrîl
Bundan a'lâne olur ey meh-i ġarrâ ġarrâ"

(N) 1/3.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in her sözünü teyit için Kur'an ayetleri nazil olmuştur. O, Kur'an-ı Kerim'de hem Cenab-ı Hakk'ın bir müjdecisi olarak Beşîr ismiyle anılırken, hem de isyankârları azap ve ilâhî ceza ile korkuttuğu için Nezîr ismiyle zikredilir:

"Sen şehinşâh-ı risâletsin beşîr u hem nezîr
Her sözün te'yîd içün gökden iner Ḳur'an sâña"

(N) 2/2

O, Allah'ın Habîb'i ve nurunun mazharıdır. Alemlere rahmet, günahkarlara şefaatçıdır.

"Sen Ḥabîb-i Kibriyâ'sın yâ Muḥammed Muṣṭafâ
Maẓhar-ı nûr-ı Ḫudâsın yâ Muḥammed Muṣṭafâ"
(....)
*Raḥmeten li'l-'âlemîn*sin hem şefîu'l-müẕnibîn
Şâfi'-i rûz-ı cezâsın yâ Muḥammed Muṣṭafâ

(N) 3/1,3.

Yedi deniz, Ahmed-i Muhtar'ın olgunluk denizinin damlası, ay ve güneş de güzellik nurunun zırhıdır:

"Heft deryâ ḳaṭre-i baḥr-ı kemâl-i Aḥmedest
Neyyireyn hem zırıh-ı nûr-ı cemâl-i Aḥmedest"

G.19/1.

Şair, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in eşsiz ve benzersiz güzelliğinden söz ederken Hz. Yusuf'a nispetle O'nun "Yusuf'u sânî", yani ikinci Yusuf olduğunu ve güzellikte üzerine bir üçüncüsünün bulunmadığını söyler:

"Ey Yûsuf-ı ṣânî yok 'âlemde sāña ṣâliṣ
Sen nûr-ı Ḫudâ'sın bes densün mi sāña ḥâdiṣ

G.22/1.

Cihanı gülbahçesi haline getiren Vahdet gülbahçesi olan Hz. Muhammed'in yüzünün güzelliğini âşığın tasvir etmesi mümkün değildir. Çünkü O'nu vasfetmek Allah medhederken, Kitâb-ı Hak beyan ederken şairlere düşmez:

"Mübarek vechini ânın ne mümkin vaṣf ede 'âşıḳ
Ki oldur gül-şen-i vaḥdet cihân-ı gülsitân eyler
Değil vaṣf eylemek ḥaddim seni ey şâh *erselnâk*
Senin medḥin Ḫudâ söyler Kitâb-ı Ḥaḳ beyân eyler"

G.49/5-6

Bu şaire bir noksanlık getirmez. Bilakis memdûhunun büyüklüğünü gösterir. O'nu, değil Sebâtî gibi "ednâ" bir şair, Ka'b ve Hassan b. Sâbit gibi kendi şairleri bile tavsif edemez:

"Seni tavṣîf edemez Ḳa'b ile Ḥassân-ı belîğ
Ḳande ḳaldı ki Ṣebâtî gibi ednâ ednâ"

(N) 1/11

O, ümmetinden isyankâr ve günahkârlara mahşer gününde şefaatçi olacaktır. Sebâtî de ona güvenmektedir:

"Şefî'i rûz-ı maḥşerde ʿuṣât-ı ümmetin oldur
Ana mağrûr olub böyle dil-i bî-bâkimiz vardır"

G.50/2.

O'nun İsra gecesi ayakları altındaki zerrelerin şeref ve izzeti bin Süleyman tahtında bile yoktur:

Şeb-i İsrâ'da ḳudûmünde olan zerrelerin̂
Şeref ü 'izzeti bin taḫt-ı Süleymân'da yoḳ"

G.87/2.

O'na Cebrail vasıtasıyla vahiy gönderilmiş ve Kur'an-ı Kerim'i insanlara tebliğ etmiştir:

"Ey ki sensin muḫbıṭ-ı Cibrîl-i nâmûs-ı emîn
Ey emînu'l-vaḥy olub teblîğ-i Ḳur'ân eyleyen"

G.121/2.

Nübüvvet nurunun kaynağı O'nun yüzüdür. Mürüvvet ve lütuf da ondandır:

"Yüzündür menba'-ı nûr-ı nübüvvet yâ Rasûla'llah
Yine sendendürür luṭf u mürüvvet yâ Rasûla'llah"

G.124/1

Hz. Muhammed, ceza gününde diğer peygamberler "nefsî nefsî" derken "ümmetî ümmetî" diyerek ümmetine şefaatte bulunacaktır:

"Olub rûz-ı cezâ cümle sölerken *nefsî* vü *nefsî*
Amândır eyle ol günde şefâ'at yâ Rasûla'llah"

G.125/6.

O, bir işaretle ayı ikiye bölmüş, dokunduğu zamanda ağaç meyve vermiştir:

"Bir işâretle iki böldün̂ eyâ meh ḳameri
Degdigin̂ demde şecer verdi ḥaḳîḳat ṣemeri"

G.135/1.

"Ol semâ-i şerefin mihr-i münîr u ḳameri
Ḳameri şaḳḳ eder engüşt-i şehâdet ṣemeri"

G.136/1.

Hz. Muhammed (s.av.), tabibliği ile de na'tlerde ele alınmıştır. Bu sebeple Lokman'a benzetilmiştir:

"Alîl-i 'aynıma dermân Muḥammed

Marîż-ı 'aşḳıma Loḳmân Muḥammed"[172]

Sonuç olarak diyebiliriz ki,bütünüyle dini bir tür olan Sebâtî'nin bu na'tlarında, konusuna parelel olarak islâmî kültürümüzde yer alan bir çok Arapça ve Farsça kelime ve tabirin yer alması tabiidir. Lakin samimi bir sezgi ve şefaat arzusunun dile getirildiği bu manzumelerde lirizmin esas olması ve Sebâtî'nin sanatkarlık gösterme cihetine fazlaca yer vermemesi açısından na'tların genelde sade bir dille kaleme alındıkları görülür. Aynı konu, ülûpta da kendisini göstermiş, özentili, süslü ifadelerden kaçınılmıştır.

3. Medhiyye

Arapça "medh" (medhetme, birini övme) kelimesinden türetilmiş medhiyye, bir kimseyi övmek için yazılan şiir ve yazılara denir.

Divan şiirinde çok yaygın olarak kullanılmıştır. Kasideler genelde bir kimse veya şeyi övme amacına yönelik olduklarından medhiye adıyla anılmaya başlanmıştır. Bu nedenledir ki kasîde ile medhiyye özdeşleşmiş ve kasîde deyince akla çok zaman medhiyye gelir olmuştur. Nitekim kasîdenin bölümlerinden birinin adı da medhiyyedir.

Medhiyeler ya din büyükleri ya da şairin devrinde yaşamakta olan padişah, vezir, şeyhülislâm, devrin ileri gelenleri vs. kişiler için yazılır."[173]

Divan şiirinde en çok işlenen konulardan biridir. O kadar ki nesir yazılarda ve gazel nazım şekliyle dahi (müzeyyel veya mutavvel gazel) medhiyyeler kaleme alınmıştır.[174]

Sebâtî Divanı'nda bu türde, "Gazeliyyât" bölümünde 2 (G.21 ve G.142) gazel ve bir de "Kasîde der-Medh-i Ali (k.v.)" isimli kasîde olmak üzere toplam 3 medhiyye vardır.

Sebâtî'nin bu medhiyyelerinde dikkati çeken bir hususiyet de, onların sadece Hz. Ali (k.v.)'ye yazılmış olmasıdır. O, yaşadığı dönemde bir kaç padişahın iktidar yıllarını idrak ettiği halde, onlara medhiyeler düzmemiş, Divanı'nın bastı-

---

[172] Bkz. "Kasîde der-Na't-ı Muhammediyye (s.a.v.)."

[173] İskender Pala, **Divan Edebiyatı**, s.92-93.

[174] Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.327.

rılmasında yardımları dokunan II. Abdülhamid'e sadece "Der Duâ-i Pâdişâh-ı İslâm Halledellâhu Mülkehü" başlıklı manzumesiyle duacı olduğunu ifade etmiştir.

Sebâtî'nin Hz. Ali'ye gazel nazım şekliyle yazdığı,

"Ḫurrem ân dil ki be-rû nagme vü elḥân-ı 'Alîst
Ferḫ ân ten ki der-û mihr u dıraḫşân-ı 'Alîst"

G.21/1

matlalı ilk medhiyesi görüldüğü üzere Farsça kaleme alınmıştır. Toplam beş (5) beyitten oluşmaktadır.

"Ey şeh-i Düldül-süvâr ey Ḥaydar-ı Kerrâr 'Ali
Ey yel-i Ḫayber-güşâ ey server-i ser-dâr 'Ali"

G.142/1

matla'lı yedi (7) beyitlik ikinci medhiyesinde şair, Hz. Ali (kv.)'yi muhtelif yönleriyle dile getirerek övgüsünü yapar.

Sebâtî'nin bir diğer medhiyesi de aruzun "Fe'ûlün Fe'ûlün Fe'ûlün Fe'ûl" vezniyle kaleme aldığı 13 beyitlik "Kasîde der-Medh-i Ali (k.v.)" adlı kasidesidir.

"Dü-kevneyne server Ali'dir 'Ali
Refîḳ-ı peyem-ber Ali'dir 'Ali"

matlalı bu kasidesinde şair, yaşadığı çevrenin ve hakim kültürün birikimiyle Hz Ali'nin isim ve lakablarından, hakkında söylenen hadislerden, savaşlarından ve kahramanlıklarından bahsederek onu medh eder.

4. Mersiyye

Arapça "resâ" (ölünün iyiliklerini sayıp ağlama)[175] fiilinden türemiş olan bir mimli mastar olan mersiyye kelimesi, lügatte "ölmüş bir adamın evsaf-ı cemîlesini ta'dadla vefatından dolayı te'essüfî mutazammın olarak tanzim olan nazım veya bu babda irâd olunan nutuk, sagu",[176] "ölen birine övgü dolu matem şarkısı söyleme, ağıt, özellikle Ali'nin oğulları Hasan ve Hüseyin'in ölüm yıldönümlerin-

---

[175] Ahterî Mustafa b. Şemsüddin Karahisarî, **Ahterî Kebîr, Arapça-Türkçe Lûgat,** (Haz. İ. İlhami Ulaş-Abdulkadir Dedeoğlu), Osmanlı Yayınevi, İstanbul, 1979, s.206.

[176] Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, c.2, s.1321-22.

de yapılan törenlerde okunan şiirler; vefat eden birinin mehâsinini ta'dâd ederek acıyıp ağlamak. Bu suretle yazılan şi'r-i hüzn-engîz" anlamlarına gelmektedir.

Terim olarak ise mersiyye, ölen birinin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek, o kişinin iyi taraflarını anlatmak ve ölene karşı şairin ilgisini ifade etmek üzere yazılan lirik şiirlere verilen addır.[177]

Lirik bir anlatımın hakim olduğu mersiyeler genellikle terkîb-i bend nazım şekliyle yazılırlar. Ancak kasîde ve tercî-i bend hatta diğer nazım şekilleriyle yazılmış mersiyeler de vardır. Ölüm tarihleri olan kıtalar da mersiye özellikleri taşıyan manzumelerdir.

Dinî-tasavvufî edebiyatta ehl-i beyt sevgisini dile getiren ve Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehid edilişini anlatan mersiyeler hayli çoktur.[178]

Sebâtî Divanı'nda bu türün örneklerine de rastlıyoruz. Yukarıda da değindiğimiz gibi o, Kerbelâ'da şehit edilen Hz. Hüseyin için "Kasîde-i Mersiyye der-Hakk-ı İmam Hüseyin" başlığı altında iki manzume kaleme almıştır. Bunlardan birincisi bir mersiye olmasına rağmen, ikincisi birincisine göre daha hafif ızdırapları dile getirir. Şairin "Müşârun ileyh Hakkında Söylenilen Mersiyyedir" başlığıyla kaleme aldığı mersiyye, Şeyh Seyyid Mîr Hamza Nigârî'nin ölümü üzerine nazm edilmiştir. Diğer bir manzumesi de "Müşârun ileyhin Mahdûm-ı Siyâdet -Melzûm-ı Âlîleri Muhammed Sirâcüddin Efendi'nin Vefatına Mersiyye Gün Târihidir" adını taşımakta olup, Mîr Hamza Nigârî'nin oğlu Muhammed Sirâcüddin Efendi'nin ölümü üzerine kaleme alınmıştır.

Sebâtî, Hz. Hüseyin için insanların döktüğü gözyaşlarının yanında kainatta semânın gözünün de yağmur gibi gözyaşı döktüğünü söyler:

"Sen şehinşâh-ı şehidân olduğuñ demden berû
Yaş döker çeşm-i semâ mânend-i bârân yâ Hüseyn

K.5/2

"Ya Hüseyin! Yazık, seni öyle susuz kim koydu? Cezâ gününün susuz kalmışları acaba hatırlamadılar mı?" diye soran şair, Hz. Ali'nin ailesine ta'zim vacipken Hz. Hüseyin ve taraftarlarının bir bir kurban gibi kesildiğini; Hz.

---

[177] Doç. Dr. Mustafa İsen, **Acıyı Bal Eylemek/Türk Edebiyatında Mersiye**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993, s.XII-XIII; A. mlf., "Mersiyye", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.6, s.272.

[178] Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.333; A. mlf. **Divan Edebiyatı**, s.94.

Peygamber'in sağlam şeriatının ayak altına alındığını yani ihlal edildiğini ve din duvarının yerle bir edildiğini ifade eder:

"Añmadılar mı ʿaceb rûz-ı cezâniñ ʿaṭşeni
Kim seni ḳoydu dirîġâ öyle 'aṭşân yâ Ḥüseyn
Dûdmân-ı Ḥaydar'a taʿẓîm ki vâcib iken
Kesdiler bir bir sizi mânend-i ḳurbân yâ Ḥüseyn
Ḳıldılar pâmâl şerʿ-i üstüvâr-ı Aḥmedi
Etdiler dîvâr-ı dîni ḫâke yeksân yâ Ḥüseyn"

K.5/3-5

"Hz. Ali (r.a.)'ın soysopuna Allah'ın rahmeti her an, onları öldürenlere de her lahza ve an lanet olsun" diyen Sebâtî, Allah'ın izniyle Hz. Hüseyin'in kendisine şefaat etmesini dileyerek ilk mersiyesini bitirir:

"Dûdmân-ı Ḥaydar'a her dem Ḫudâ'nıñ raḥmeti
Anlara nefrîn ola her laḥẓa vü ân yâ Ḥüseyn
Cedd-i pâkiñ ḥürmetine bu Şebâtî bendeñe
Ḳıl şefâʿat luṭf edüb bâ-izn-i Raḥmân yâ Ḥüseyn"

K.5/10-11

Şair, 15 beyitlik ikinci kasidesinde de yine Hz.Hüseyin'in şehit edilişinin ızdırabını haykırır. Bu mersiyesinde matla beytinin ilk mısraını manzumenin sonunda aynen tekrar ederek redd-i matlu yapan Sebâtî, önce Hz. Hüseyin'in iyilik ve güzelliklerini sıralamakta, sonra asıl konuya girmekte, sonra da ceza gününde herkese rezil olmamak için ondan yardım istemekte...

Şehitler şahı olan Hz. Hüseyin'in yeri cennettir:

"Sen ki şehinşâh-ı şehîdânsın
Cây saña cennet-i me'vâ Ḥüseyn"

K.6/5.

Hatta güzel bir hüsn-i ta'lîlle anlatıldığına göre, Hz. Adem ve Havva, Hz. Hüseyin yok diye oradan çıkmıştır:

"Sensiz iken cenneti ḫoş görmedi
Çıḳdı o dem Âdem ü Ḥavvâ Ḥüseyn"

K.6/6.

Sebâtî, bizzat kendisinden ders ve tasavvufî feyz aldığı Şeyh Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin 1886'da vefat etmesi üzerine, bir de mersiye yazmıştır. Divan'ında "Müşârun ileyh Hakkında Söylenilen Mersiyyedir" başlığıyla yer alan bu manzume, aruzun "Fe'ilâtün (Fâ'ilâtün) Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (Fa'lün)" vezniyle kaleme alınmış ve 7 beyitten müteşekkildir.

O, hocasının ölümü sebebiyle oluşan ızdırabını ve feryadını şâirâne terennüm etmiştir. Şu beyti bunu gayet başarılı bir şekilde ispatlar:

"Ey Şebâtî yetişür murġ-ı dili zâr
Kim anın nâlesine bülbül-i bâġlar çekilir "

Gerçekten şairin gönül kuşu o kadar çok inleyip feryat etmektedir ki, iniltisi ve feryadından bağın bülbülleri kaçışmaktadır. Bu ifade tarzı ise, onun olay karşısındaki ızdırabının büyüklüğünü göstermektedir.

Sebâtî Divanı'nda bundan sonra "Müşârun ileyhin Mahdûm-ı Siyâdet-Melzûm-ı Âlî'leri Muhammed Sirâcüddin Efendi'nin Vefatına Mersiyye Gün Tarihidir" başlıklı 10 beyitlik bir manzumesi yer alır. Hem bir mersiyye hem de bir tarih manzumesi olan bu şiir, babası Şeyh Seyyid Mir Hamza Nigârî'den yaklaşık 12 yıl önce vefat eden Muhammed Sirâcüddin Efendi'nin 1291/1874'de vefatı üzerine kaleme alınmıştır.

Sebâtî, aynı zamanda bir şair olan Muhammed Sirâcüddin için,

"Ol ziyâ-ı çeşm kim cân ü dil-i 'uşşâḳ idi
Gitdi ḫayfâ ḳaldı bunlar bî-dil ü cân ey dirîġ
Görmemişken kimseler rûyunda âşâr-ı melâl
Ḥażret-i Seyyid Nigârî ḳıldı efġân ey dirîġ"

der. Tabii bu arada Sebâtî'nin ölüm hakkındaki düşüncesini de buluruz:

"Ârżû-yı mevt eder gönülüm câm-ı ezel
Kim bu derde yoḳdur andan ġayrı dermân ey dirîġ"

Bu arada şunu da ifade etmek gerekir ki, ölüm tarihlerine düşürülmüş tarih manzumeleri de mersiye niteliği taşır...

5. Bahâriyye

Aslı farsça bir kelime olan bahariyye, "Arabî kaidesince müteşekkil galat bir ta'birdir." Çünkü Farsça bir kelimeye Arapça ek getirilmiştir. Lügatte Fasl-ı

rebî'in tavsîfini ve bi'l-münâsebe bir zâtın medhini mutazammın kasîde"[179] anlamlarına gelir.

Edebiyatta, teşbib kısmı (yani başlangıçtaki tasvir kısmı) bir bahar tasviri olan kasidelere verilen isimdir.[180]

Bir kasidenin girişinde bahar tasviri yapılıyorsa bu bölüm "teşbib" adını alır. Divan şiirinde baharın önemli bir yer tutması ve sevgiliye ait bir çok güzellik unsurlarının bahardan alınması, bu mevsimin bir şairanelik taşıması ve insan hayatındaki olumlu etkisi ile tabiatta yeniden canlanışın başlaması şairler üzerinde etkili olmuş, bunun sonucunda da bahar âdeta bir bayram gibi görünmeye başlanmıştır.

Divan şiirinde yalnız medhiyeler değil, kaside şeklinde yazılmış diğer manzumeler de (tevhîd, na't) bahar tasviriyle başlayabilir. Bu tür manzumelerin baş kısmında "Bahâriye der..." yazısı bulunabildiği gibi, hiçbir kayıt konulmayarak okuyucunun anlayışına bırakıldığı durumlar da olur.[181]

Sebâtî Divanı'nda, bu türün tek örneği olarak yer verilen şiir "Kasîde-i Bahâriyye der- Vasf-ı Çemen" başlığını taşımaktadır. (Bk.K.7).

Kasidenin tamamı 16 beyit olup, klâsik örneklerinin tüm vasıflarını taşır.

Sebâti'nin tasvir gücünü ve şairâneliğini en güzel şekilde aksettiren bu bahariyye çimen vasfındadır: Buna göre, bahar mevsimi her tarafı çimenlik kılmış, nevruzun gelişiyle de çimen yeşil elbisesini giymiş. Padişah gül zümrüt taht ile gelip ayak basınca, çimen lalası çiğ tanesinden inci saçmış. Günden güne ay ve güneşin terbiyesiyle güç kazanan çimenin boyu zaman zaman doruklara çıkmıştır.

"Eyledi faṣl-ı bahâr 'âlemi ṣahrâ-yı çemen
Geldi nev-rûz ile hem câme-i ḫaḍrâ-yı çemen
Şâh-ı gül taḫt-ı zümrüdle gelüb basdı ḳadem
Jâleden dürr niṣâr eyledi lâlâ-yı çemen
Gün-be- gün terbiye-i şems ü ḳamer tâb verüb
Dem -be dem evce çıḳar ḳâmet-i bâlâ-yı çemen

K.7/1-3

---

[179] Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, c.1, s.326.

[180] Neclâ Pekolcay, "Bahâriye", **Türk Dili ve edebiyatı Ansiklopesisi, c.1, s.292.**

[181] Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s. 70.

Baharla ilgili agaçlar, kuşlar ve çiçeklerden bahseden şair, yaşanan ömür azizdir diyip gönlünün dün gece yatmayıp çimenlikte sabahladığını ifade eder:

"Ḥâṣıl-ı ömr azîzdir diyerek dünen gece dil
Şevkden yatmadı ṣubḥ eyledi ṣaḥrâ-yı çemen"

K.7/12

Kasidenin son beyti olan taç beytinde şâir, tecrîd sanatı da yaparak,

"Var ise sem' u baṣar gûş kıl âvâz-ı hezâr
Ey Ṣebâtî seḥerî eyle temâşâ-yı çemen"

K.7/16

der. Bu kasidede bol teşhîs sanatı örnekleri vardır.

6. Diğer Sanatlı Konular

Divan şiiri edebî sanatlara ve sanatlı konulara son derece önem vermiştir. Edebî sanatları özel bir bölümde gözden geçireceğiz. Burada sanatlı konular deyimiyle kastedilen ebced hesâbıyla düşürülen tarihler ile bir çeşit bilmece söylemek olan "Muamma"ve"Lûgaz" gibi marifet gösterme vesilesi olan konulardır.

İsmail Habib Sevük, "Sanatlı Konular" başlığı altında sadece bu üçünü saymıştır.[182] Bu başlık altına başkalarının da konulup konulamayacağı tartışma götürür.[183] Ancak, Sebâtî Divanı'nda ölümlere ve doğumlara...vb. ebced hesabıyla düşürülmüş tarih manzumeleri vardır. Bunlar üzerinde duracağız.

(a) Tarih

Ebced hesabıyla tarih düşürmenin, kısaca tarihin mahiyetini ve biçimlerini incelemeden önce, ebced hesabının ne olduğunu bilmemiz gerekir.

Ebced hesabı, bir olayın tarihini bir ibarede bir mısrada veya bir beyitte belirtebilmek için, anlatılan olayın, ifade edilen olayın hangi tarihte cereyan ettiğini yazıya bakarak bulabilmek için Arap harflerinin her birini bir sayıya karşılık tutmak suretiyle düzenlenmiş bir sistemdir.[184]

---

[182] Bkz. İsmail Habib Sevük, **Edebiyat Bilgileri,** İstanbul, 1942.

[183] Halil Erdoğan Cengiz, **Divan Şiiri Antolojisi,** Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1983, s.91.

[184] Bu konuda bkz. Muharrem Mercanlıgil, **Ebced Hesabı,** Doğuş Limt. Şirketi Matbaası, Ankara, 1960.

Ebced alfabesindeki her harfin bir sayıya karşılık olması özelliğinden istifade edilerek herhangi bir hadiseye, hesaplandığında o hadisenin meydana geldiği yılı verecek şekilde bir kelime, bir cümle, bir mısra veya bir beyit söylemeye **tarih düşürme** denir.[185]

Özellikle önemli sayılabilecek olayların anısına ve onları ölümsüzleştirme çabasıyla söylenen tarihler birkaç gruba ayrılır: (a) Tam tarih, (b) Ta'miyeli (tamamlamalı) tarih, (c) Mücevher veya cevher tarih, (ç) Mühmel tarih, (d) tarih-i dü-tâ, (e) Lafzen ve manen tarih, (f) Lûgazlı tarih ...vb.[186]

Sebâtî'nin gazelden sonra en çok örneğini verdiği türlerden biri tarihtir. Denilebilir ki, Sebâtî, gazel ve tarih şâiridir.

Sebâtî Divanı'nda Fatih Ders-i Amlarından Dağıstanlı Ali Nazmi Efendi'nin Nagme-i İştiyâk Nam'lı eserine söylenmiş takriz hariç tutulacak olursa, tarih türünde kaleme alınmış toplam 17 şiir vardır. Buna divanı dışında kalan tarih türündeki manzumeler de eklenirse 20 manzumeyi bulur.

İçlerinden toplam 13'ünün ebced hesabındaki sayı değerleri rakamla altlarına yazılmış olan bu manzumeleri, şu gruplarda ele almak mümkündür:

1. Vefât Tarihleri

Sebâtî Divanı'nda bizzat tanıdığı kişilerin vefatlarına düşürülmüş tarih manzumeleri mevcuttur. Bu manzumelerin sayısı toplam 9'dur. Bunları sırasıyla şu şekilde ele almak mümkündür:

(a). Şeyh Seyyid Mir Hamza Nigârî için:

Sebâtî Divanı'nda "Bu Dahi Bayazid Paşa Mahallesi'nde Cami u Türbe-i Mahsûsasında Medfûn Şeyh Hamza en-Nigârî el-Karabağî Hazretlerinin Vefatı Tarihidir" adıyla yazılmış bir manzumesi vardır.

Sebâtî, onun için ebced hesabıyla 1303 tarihini düşürmüştür:

"Hâtif-i ġaybî getürdü söyledim târîḫini

Gitdi hayf âh dil cihândan mürşid-i âgâhımız."

---

[185] Doç.Dr. İsmail Yakıt, **Türk İslam Kültüründe Ebced Hesâbı ve Tarih Düşürme**, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 1992, s.62.

[186] İskender Pala, **Divan Edebiyatı**, s.69-70; Geniş bilgi için bkz. Doç Dr. İsmail Yakıt, **Türk İslam Kültüründe Ebced Hesâbı ve Tarih Düşürme**.

(b) Muhammed Sirâcüddin Efendi için:

Sebâtî Divanı'nda "Müşârun İleyh Mahdûm-ı Siyâdet-Melzûm-ı Âlîleri Muhammed Sirâcüddin Efendi'nin Vefatına Mersiyye Gün Tarihidir" adıyla yazılmış bir manzume vardır. Sirâcüddin, babasından 12 yıl önce vefat etmiştir.

Şair, onun için aşağıdaki beytiyle 1291 tarihini düşürmüştür:

"İstedim tab'-ı Şebâtî'den anın târihini
Âh-ı ḥasret çekdi ol ân dedi bî-cân ey dirîğ"

(c) Ahmed Hulûsî Efendi için:

Mevlânâ Şeyh İsmail Sirâcüddin Şirvânî Hazretleri'nin oğlu olan Ahmed Hulûsî Efendi için Sebâtî Divanı'nda "Sudûr-ı 'İzâmdan Ahmed Hulûsî Efendi Hazretleri'nin Vefatına Tarihdir" adlı bir tarih manzumesi vardır.

Sebâtî, h.1304/m.1889'da vefat ederek babasıyla aynı türbede medfûn olan Ahmed Hulûsî Efendi'nin ölümüne şu beytiyle tarih düşürmüştür:

"Çıkmadı târih Şebâtî âhsız bir âhla
Ṭayr-ı rûḥu âşiyân-ı ḳudse ṭayrân eyledi"

(ç) Hacı İsâ Rûhî Efendi İçin:

Mevlânâ Şeyh İsmail Sirâcüddin Şirvânî Hazretleri'nin damadı ve Ahmed Hulûsî Efendi'nin eniştesi olan Hacı İsâ Rûhî Efendi için kaleme alınmış, Sebâtî Divanı'nda "Haremeyn Pâyelülerinden Hacı 'İsâ Rûhî Efendi Hazretleri'nin Vefâtı Tarihidir" adlı bir tarih manzumesi vardır.

Sebâtî, 1297/m.1890'da vefat ederek kayınçısı ve kayınpederi ile aynı türbede medfûn olan Hacı İsâ Rûhî Efendi'nin vefatına şu beytiyle tarih düşürmüştür:

"Şebâtî ḥüzn müstevlî olunca
Dedim târîḫ-i bâ-âh-ı seḥer-gâh"

(d) Hâce Mehmed Emin Ardahânî İçin

Sebâtî Divanı'nda "Meşâhir-i Ulemâdan Hâce Mehmed Emin Ardahânî Hazretleri'nin Vefâtına Târihdir" adlı bir manzume vardır.

Şair, aşağıdaki beytiyle bu zatın ölümüne 130(0)/m.1883 tarihini düşürmüştür:

"Sebâtî zann-ı ġâlible dedim târîḫini ben de

Ümîd eder gönül ḥaḳḳâ anın cennet mekânıdır"

(e) el-Hac İsmail Hakkı Hazretleri İçin

Sebâtî Divanı'nda "Gümüşhacıköy Müftüsü el-Hac İsmail Hakkı Hazretleri'nin Vefâtına Dair Tarihdir" adlı bir manzume vardır.

Şair aşağıdaki beytiyle bu zatın ölümüne tarih düşürmüştür:

"Oḳu *seb'u'l-meṣânî*den Ṣebâtî söyle kim târiḫ

Oḳunan Fatiḥa'dan ola rûḥu her dem âgâh"

(f) Hayat Hanım İçin

Sebâtî Divanı'nda "Erzurum'da Topçu Alayı Kâtibi İshak Efendi'nin Vâlidesi Hayat Hanım'ın Vefâtına Mümâ İleyh Tarafından Bi'l-vekâle Söylenilmişdir" serlevhasıyla bir manzume vardır.

Sebâtî, aşağıdaki beytiyle bu hanımın vefatına tarih düşürmüştür:

"Buña târiḫ-i tâm 'abdin Reşâd'ın bu ricâsıdır

Celîsiñ mülk-i cennet enîsiñ ḥûriyân Mevlâ."

(g) Nene Hanım İçin

Sebâtî Divanı'nda "Oltu Beylerinden Hâcı Sâlih Agazâde Ahmed Bey'in Harem-i Muhteremi Nene Hanım'ın Vefâtına Târihdir" adlı bir manzume vardır.

Şair, aşağıdaki beytiyle bu hanımın vefatına tarih düşürmüştür:

"*İrci'î* emriñi gûş eyleyüb üç yüz senesi

Cân ile ḳıldı icâbet Çalab'ıñ da'vetine"

(h) Tal'at Bey İçin

Yine Sebâtî Divanı'nda Amasya Tapu Müdürü ve Erzincân Eşrâfından İzzetlu Cevdet Efendi'nin Mahdûmu Tal'at Bey'in Vefâtı Târihidir" adlı bir manzume vardır.

Şair aşağıdaki beytiyle Tal'at Bey'in vefatına 1306/m.1890 tarihini düşürmüştür:

"Nüvîs în mısrâ'-ı berceste târîḫ
Be-gû eyvâh tüveffâ mîr Ṭal'at"

2. Vilâdet Tarihleri

Sebâtî, yaşadığı müddetçe, çevresindeki gerek eşraftan ve gerekse tanıdıklarından pek çok kimsenin vefatlarına tarihler düşürdüğü gibi vilâdetlerine de tarihler düşürmüştür.

Sebâtî'nin ikisi kendi çocuklarının doğumlarına olmak üzere, toplam 5 vilâdet tarih menzumesi vardır. Bunları şöylece sıralamak mümkündür:

(a) Mahmûd Râgıb İçin

Sebâtî Divanı'nda "Ehibbâdan Amasya Mahkeme-i Bidâyet Baş Katibi Nâzım Bey'in Mahdûm-ı Necâbet Melzûmları İçün Vilâdet Târihidir" adlı bir manzume vardır.

Sebâtî, aşağıdaki beytiyle Nâzım Bey'in oğlu Mahmûd Râgıb'ın doğumuna tarih düşürmüştür:

"Dedim târiḫini söyle Ṣebâtî
Dedi târîḫ ta mîr Maḥmûd Râġıb"

(b) Kaymakam Cemil Bey'in Oğlu Muhammed İçin

Sebâtî Divanı'nda "Bu Dahi Lâdik Kâ'im-i Mâkâmı Cemil Bey'in Mahdûmunun Vilâdetine Tarihdir" adlı bir manzume vardır.

Şair, aşağıdaki beytiyle Kaymakam Cemil Bey'in Oğlu Muhammed'in doğumuna tarih düşürmüştür:

"Söyledim ãña Ṣebâtî söylerim târiḫini
Pek güzel ismin Muḥammed muḫlisiñ olsa nesîb"

(c) Muhammed Celâlüddin Rûmî İçin

Sebâtî Divanı'nda "Ferzend-i Ercümend-i Âcizî Muhammed Celâlüddin Rûmî'nin Vilâdeti Târihidir" adlı bir manzume vardır.

Sebâtî Dinvanı'nda adı geçen iki oğlundan biri olan Muhammed Celâlüddin Rûmî'nin doğumuna yazılmış olan bu tarih manzumesinin ilk beytiyle,

"Dü-ṣad sâl ü nüved-penç bûd rûmî

Cihân âmed Celâlü'd-dîn-i Rûmî"

doğum tarihini rûmî 295 olarak verilir ve son beytiyle de tarih düşürülür:

"Muḥammed bâ-Celâle'd-dîn ber-ârem

Bedân ferzend-râ târiḫ dârem"

(ç) 'Ali Hâver İçin

Yine Sebâtî Divanı'nda "Bu Dahi Semere-i Dıraht Vücûd-i Mer ü Dârında Ser-mâye vü Sûd-ı Mer 'Ali Hâver Efendi'nin Târih-i Vilâdetidir" adlı bir manzume vardır.

Sebâtî Divanı'nda adı geçen iki oğlundan biri de 'Ali Hâver'dir. Şair adı geçen manzumesinin ilk beytinde,

"Bin üç yüz olduğunda sâl ḫôş-fâl

'Ali Ḫâver cihâna geldi fi'l-ḥâl"

onun h.1300'de doğduğunu ifade eder ve manzumenin son beytini de vilâdet târihi olarak söyler:

"Du'â birle dedim târiḫ Şebâtî

'Alî Ḫâver hemi bâdâ feraḥ-bâl"

(d) Mehmed Efendi'nin Oğlu Fu'âd İçin

Ayrıca Sebâtî Divanı'nda "İskilip Kadısı-zâde Mehmed Efendi'nin Mahdûmunun Vilâdetine Târihdir" adlı bir manzume vardır.

Sebâtî bu beş beyitlik manzumenin makta' beytinde, Mehmed Efendi'nin Oğlu Fu'âd'ın doğumuna yine "Fu'âd" kelimesiyle 91/1291 m.1874/75 tarihini düşürmüştür.

"Söyledi nâ-geh Şebâtî ṭurfa bir târiḫ kim

Kendi ismînden çıkar ger eylesen yâd ey Fu'âd"

3. Kitabelere Düşürülmüş Tarihler

Bu kısmında ele alacağımız manzumeleri, (a) Mezartaşı Kitabeleri ve (b) Cami ve Türbe Kitabeleri olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.

(a) Mezartaşı Kitâbeleri

Sebâtî Divanı'nda "Bu Dahi Mehmed Paşa Câmi-i Şerîfinde Medfûn Evliyâ-i Kirâmdan Habîb-i Karamânî Hazretleri'nin Kabr-i Şerîfi Taşına Söylenmişdir" ser-levhalı bir manzume vardır.

Sebâtî, ölümüne "kabz" (h.902 / m.1496) kelimesiyle tarih düşürülmüş olan Habib-i Karamanî'nin kabrinin onarılması üzerine yukarıda adı geçen tecdid kitabesini yazmış ve 1306/m. 1890 tarihini düşürmüştür:

"Ey Şebâtî kim anā bir fâtiḥa

Oḳuya bulsun cihânda ʿizzeti"

Sebâtî'nin, Divanı dışındaki şiirlerinden biri de Habib-i Karamâni ile aynı yerde medfun olan Mehmed Bey'in mezar taşı kitabesidir.

Toplam 5 beyitlik bu manzumesinin makta' beytinde onun vefatına 1309/m. 1893 tarihi düşürür:

"Şebâtî ḥüzn ü mâtemle mücevher söyledim târiḫ

N'ola îzed eger ḳıla bu demde hem anı maġfûr"

(b) Cami ve Türbe Kitâbeleri:

Sebâtî, Amasya'daki muhtelif cami ve türbelere manzum kitabeler de yazmıştır. Hiç şüphesiz imam-hatiplik ve şairlik kimliklerini şahsında birleştirmiş olan Sebâtî, bu iş için âdetâ biçilmiş bir kaftandır.

O, iki cami kitabesi ve bir de türbe kitabesi yazmıştır.Bugün hâlâ ilgili yerlerde asılıdırlar.

Sebâtî Divanı'nda camilerle alakalı olarak "Amasya'da Hızır Paşa Cami-i Şerîfiyçün söylenilmişdir" başlıklı 5 beyitlik bir manzum kitabe vardır.

Sebâtî'nin 1307/m.1890-91 senesinde yazdığı bu kitâbenin makta' beyti şöyledir:

"Şebâtî ṣıdḳ u iḫlâsla oḳu bir fâtiḥa ḫatmet

O ẕâtıñ vaṣfı çün sığmaz yazılsa levḥ-ı imkâna"

Sebâtî'nin divanı dışında kalan manzumelerinden biri de Bayazıt Paşa Camii kitabesidir.

Şair aşağıdaki beytiyle 1305/m. 1888-89 tarihini düşürmüştür.

"Ben dahi n'ola Şebâtî söylesem târîhini

Rahmet olsun rûh-ı bânîye desün kim içe âb"

Sebâtî Divanı'nda "Amasya'da Defîn Hâk-i Itırnâk Olan Pir İlyas Hazretleri'nin Türbe-i Şerîfi" ne söylenmiş bir kitabe vardır. Ancak, Sebâtî aynı yer için, bundan başka bir tecdîd kitâbesi kaleme almıştır. Bu manzume onun Divanı'nda bulunmaz.

Divan'ı dışında yer alan bu manzumenin makta beytinde türbenin onarılış tarihi verilmiştir:

"Şebâtî bir adet tarh et çıkar bu mısra-ı târih

Tamâm oldu bu cây-ı dil-küşâ bâ-'avn-ı Rabbânî"

4. Divan'ın Tertip Tarihi

Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi'nin Divanı'nın son manzumesi "Târih-i Tertîb ü İkmâl în Divânest" adını taşır. Sebâtî, toplam 11 beyitlik bu uzun manzumesinin 10. beytinde, divanının bitirilişine 1307/m.1891 tarihini düşürmüştür:

"Ey Şebâtî tab'ına târih-i cevher-dârdır

Hamdü li'llâh vermede hem (şevk-ı tâm âsârımız)"

Mücevher tarihte, yalnızca noktalı harfler toplanarak istenilen rakama çevrilir. Beyitte parantez içinde yer alan "şevk-ı tâm âsârımız" ibaresinde ise noktalı harfler sırasıyla "şın, kaf, te, se, ze"dir. Bunların ebceddeki sayı değerlerini sırasıyla 300+100+400+500+7" toplarsak 1307'yi buluruz ki, o da m.1891'i karşılar.

D-. DİL VE ÜSLÛB

Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi, 19. asırda yaşamış olduğundan, eserlerinde kullanmış olduğu dil ve üslûb da dönemine ait özellikleri göstermektedir.

Sebâtî, eski edbiyatımız ile yeni edebiyatımızın birbirine teğet biçimde hüküm sürdüğü yıllarda yaşadığı için, onun dil ve üslûbunda bir yandan sadeleşmenin, diğer yandan eski edebiyatımızın izleri vardır.

Eski edebiyatımızda şair, "kelimeleri akıcı bir söyleyişe uygun gelecek şekilde seçmeli, onları bir kuyumcu titizliğiyle işlemelidir. Üslûp ve edâyı sağla-

malı, ancak bu konuda kendinden önce yaşamış şairlerin yolundan ayrılmamalı, Divan edebiyatının çerçevesi dışına taşmamalıdır. Anlamı zenginleştirerek hikâye, lâtife, atasözü vs. ile sanatlar yapmalı, akıcı vezinler ile estetik güzellikler ortaya koymalıdır."[187]

Sebâtî'nin dil ve üslûbunda hem eskinin, hem de yeni tarzın özelliklerini birlikte görmek mümkündür.

1- DİL

İnsanı öteki yaratıklardan ayıran, insan yapan niteliklerden biri de onun sanat yönüdür. Söze dayanan bütün sanatların hammaddesi ve ürünü de dildir.[188] Şiir ise, dille yapılan bir sanat olup, dil mantığına aykırı bir üst dildir.

Sebâtî, konuya göre dili ve üslûbu değiştirmesini bilen bir şairdir. Münacat, medhiye gibi türlerde dili kısmen ağırlaşır, ama normalde sade bir dili vardır.

Sebâtî'nin bu sade diline şu gazeli örnek verebiliriz:

"Meşeldir" dergeh-i Ḥakk'a varınca
Süleymân'dan alur ḥakkın ḳarınca"
'Acâ'ib kâmını almaz mı bir ḳul
Elin açıb Ḫudâ'ya yalvarınca
Şikâyet eyleme ey dil şebât et
Cefâ tîġıyle yâr bağrın yarınca
Ḥelâl etmez misin ḥakkın ol ânda
Yaralı yaralı ṣadrın sarınca
Bugün her ne sitem çeksen Şebâtî
Unudursun yarın yâre varınca"

G.134

---

[187] İskender Pala, **Divan edebiyatı**, s.24.

[188] Prof Dr. Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.12.

Sebâtî'nin şiirlerinde yer yer mülemmâlar, Arapça ve Farsça ibareler yanında, eski dönemlere ait olup devrine göre normal, ama günümüzde kullanılmayan kelimelere de rastlıyoruz. Bunların bir kısmını şöylece gösterebiliriz:

anlar : onlar,

"Arṣa-i rûz-ı cezâda gör cezâsiñ anlarıñ
Gideler ṭamûya hep efġân u ḫayrân yâ Ḥüseyn"

K.5/9

bular : bunlar

"Bulardan ayırma beni ş'ol zamân
Kim ol günde dâver 'Ali'dir 'Ali'"

K.4/12

birle: ile

"Du'â birle dedim târiḫ Şebâtî
Ali Ḫâver hemi bâdâ ferah-bâl"

içre : içinde

"Ḫâk-i pây-ı Şâh-ı Merdân olduğun faḫr eyle kim
Râh-ı 'aşḳ içre bu ḥâlet feyż-i rif'atdir baña

G.3/2

kanı : hani

"Ḳanı mihr ile dil-dârın seḥer-ḫîz olduğum günler
Gedâ-yı 'aşḳ iken mânend-i pervîz olduğum günler"

G.58/1

kande: nerede

"Ḳande baksam gözüme ol büt-i zîbâ görünür
Giydiğin câme ḳabâ aṭlaş ü dîbâ görünür"

G.36/1

tek : gibi,

"Kim eder ey dil bize cevr ü cefâ ol yâr tek
Kim sunar zehr-âb-ı ġam şol kâkül-i şeh-mâr tek"

G.92/1

urmak : vurmak (söz etmek),

"Terk-i cân etsün cihânda her ki cânânın sor
'Aşkdan lâf urmasun ol kimse kim cânın sor"

G.44/1

"Sâkiyâ sun bâde-i 'aşkı pey-â-pey lutfla
Mutribâ ur bir nefes sen de o nây-ı 'aşkdan"

G.117/2

er : eğer

Nakd-ı cânım ey Şebâtî versem er bir bûseye
Nâz eder ol nâzenîn der kim bu dahî az olur"

G.46/5

ıs, ıssı : sahip, sahibi,

"Aceb lutf-ı kerem ıssı idi kim rûz şeb ânın
Açıkdı bâb-ı in'amı gelürdi mihmân her gâh"[189]

sımak : kırmak, öldürmek,

"Düşmen-i nefsi sımak çün ey Şebâtî dem-be-dem
Zikr-i Hakk'ı çek yürü bir tîğdır elmâsdan"[190]

Günümüzde kullanılmayan bir kaç eki de şu şekilde sıralamak mümkündür:

---

[189] Bkz. el-Hac İsmail Hakkı Hazretleri'nin Vefatına Dair Tarih.

[190] Bkz. Pir İlyâs Türbesi'ne Söylenen Kitabe.

-gıl, -gil : II. teklik şahıs eki; #.

"Yâ aḥad Aḥmed Ḫulûṣî bende-i muḫliṣdurur

Yarlıġagil raḥmetiñle her ne noḳṣân eyledi"

-durur, -dürür : -dur, dür ...

"'Aşḳdurur 'aşıḳı nâlân eden

'Aşḳdurur vâṣıl-ı cânân eden

'Aşḳdurur küfrü hem îmân eden"

TB.2/7

-gac, geç : -ınca, -ince,

Silsile-i zülfünü görgeçin oldum cünûn

Gör ki neler eyledi ol saçı Leylâ bana"

G.4/2

"Hânümân olsun ḫarâb dil mülkü gitsün ġarete

Ey Ṣebâtî girgec ol mihr u vefâ meydânına"

G.127/7

Sebâtî, Arapça, Farsça ve Türkçe'ye hakim bir şairdir. Bunların güzel örneklerini sunan şairin divanında Azerîce'nin tüm dil özelliklerini aksettiren iki gazeli de vardır: Bu gazellerin matla' beyitleri şöyledir:

"Bülbül gibi zâr olmuşam feryâda baḫ feryâda baḫ

Tîşe elimde oynaram Ferhâd'a baḫ Ferhâd'a baḫ "

G.25/1

"Öyle bir mâhın esîr-i derd-i bî-dermânıyem

Cânımı cellâda verse bende-i fermânıyem"

G.106/1

Yine, diğer şairlerde olduğu gibi Sebâtî'nin şiirlerinde vezin zoruyla düşürülmüş sesler ve heceler vardır. Bunlara şu örnekleri vermek mümkündür:

"Ah **n'idüb n'eylesem** cân fedâ eylesem

Hem-dem olur mu 'aceb ol gül-i ra'nâ bana"

G.4/4

"Hayâl-i hâl-i 'anber bir beyâż veche ferâh-ı fer

Gelince gönle ey server feraḥ-şâd eylemez **n'eyler**"

G.61/2

"**N'ola** çekmezse Şebâtî rûz-ı maḥşerden ḥaṭar

Cennete lâ-büd girer kelbân-ı kûyuñ bî-ḥisâb"

G.8/5

"**Yeter** zehr-âb-ı hicriñle dil-ü cân telh-kâm oldu

N'ola bir dem leb-i la'l-i şeker-güftârı görsünler"

G.48/8

"Bu yâre nedir yâra dem-â-dem ne cefâdır

K'aġyâra gidüb 'adle dâd eyledin ey dost"

G.15/2

"Olub rûz-ı cezâ cümle **sölerken** nefsî vü nefsî

Amândır eyle ol günde şefâ'at yâ Rasûl'allâh"

G.125/6

Ayrıca Sebâtî'nin dil özellikleri açısından son derece önemli bir nokta da, Divanı'nın 159. gazelinde kullnılmış olduğu "keyle-", "heyle-" ve "kayla-" fiilleridir:

"Cünûn vâdîlerin gezdi ser-âser bulmadı temkîn

Anıñçün göñlümü hecriñle cânâ **keyledim** gitdi

Yelerken yel gibi kûh u beyâbân-ı reh-i 'aşkı

Ṭayandı esb-i himmet şevkle bir **heyledim** gitdi

Çeküb câm-ı şarâb-ı sıdk u ihlâsıyla mest oldum

Sebâtî ceyb ü dâmân-ı riyâyı **kayladım** gitdi

G.159/2-4

Bilindiği gibi bir sanatkârın duygu, düşünce ve hayallerini anlatırken dili kendine göre kullanış tarzına üslûp denir. Şimdi bu bahse geçelim.

2. ÜSLÛB

Arapça'dan dilimize geçmiş bir kelime olan üslûp, lügatte, "yol; gidiş; yazıda ifade tarzı; çeşit; dizi"[191] ... vb. anlamlara gelmektedir.

Edebiyatın temel malzemesi "dil"dir. Bu malzemenin belli bir muhteva ve forma bağlı kalınarak ferdî bir tarzda kullanılması "üsûb"u oluşturur. Üslûbu, "içeriğin (düşünüşün) formu",[192] "muhtevâ ile dil arasındaki münasebet"[193] bir vasıtalar bütünü ve bu vasıtaları kullanma tarzı"[194] olarak da tarif etmek mümkündür.

Herhangi bir esere "edebîlik" vasfı kazandıran asıl unsur, muhakkak ki onun üslûbudur. Bu sebeple edebî eserin ne anlattığı değil, nasıl anlattığı çok daha önemlidir.

Üslûb, sanatkârdan sanatkâra değiştiği gibi konudan konuya, türden türe, çağdan çağa da değişir. Üslûbun kişilere göre değişmesi temel kuraldır. Sanatkârlar bağlı bulundukları çağların, akımların ve kullandıkları türlerin genel havası içinde de yine kendilerine has bir üslûp oluştururlar.

Sebâtî'de hem eski şiirimizin hem de yeni şiirimizin dil ve üslûb özellikleri vardır. Bununla beraber üslûbu şahsîdir. Bundan dolayı ki, ona ve eserlerine takrizler bile yazılmıştır.

Şairin dili kullanma biçimine; diğer bir ifadeyle anlatım şekline üslûp diyoruz. Sebâtî'nin şiirinde değişik anlatım şekilleri görüyoruz.

---

[191] B. Topaloğlu-H. Karaman, **Arapça-Türkçe Yeni Kamus**, s.189.

[192] Doç Dr. Şerif Aktaş, **Edebiyatta Üslûb ve Problemleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1986, s.58.

[193] Mehmet Kaplan, **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1976, c.1, s.440.

[194] Niyazi Akı, **Yakub Kadri Karaosmanoğlu**, İstanbul, 1960, s.229.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

A. ANLATIM ŞEKİLLERİ

(a) Doğrudan Doğruya Anlatma

"Ol ġonce-fem güzel ki dilâ sîm tenlidir
Pek sâde sanma anı ki ruḫsârı benlidir
Ḫûrşîd ü mâha gerdeniñ eğmezse vechi var
Zirâ kim anlar ile o meh senli benlidir
Ba'żı gezerdi gördü gözüm bâġ u râġda
Nesrîn ḳaba ar ar ḳad u gül bedenlidir
Bî-bâr sanmañız ol naḫl-i melâḥati
Bâdâm çeşm ü peste dehen sîb-zeḳânlıdır
Lâkin çi-çâre kîm aġyâr-ı bed-şi'âr
Çoḳdur yanında ol gül severi dikenlidir
Bâ'iş budur ki her kim 'âşıḳıdurur
Başı belâlı sînesi derdli mihenlidir

G.60/1-6.

(b) Delil ve İspat Yoluyla Anlatma

"Biz ḫarâbât ehliyiz cümle riyâdan geçmişiz
Ṭâlib-i şems-i şumûsuz her ziyâdan geçmişiz
Ṣâf-ı ṣahbâdan ṣafâ-yâb eyle sâḳî sînemiz
Yoḳsa biz devr-i felekde her ṣafâdan geçmişiz
(....)
Ḫayr u şerrin Ḫâlıḳı kim Ḫâlıḳ-ı bî-çûndur
Bu sebebden fi'line çûn ü çirâdan geçmişiz"

G.66/1-2,5.

(c) İstifhâm

Edebî sanatlar bölümünde de bahsedileceği gibi, Sebâtî, İstifham sanatına başvurarak bazı konuların iyice anlaşılmasını sağamıştır:

"Dâr-ı ḫulduñ terkini kıldı niçün Âdem-safî
Yâ sa'âdetlü başında tâc-ı **kerremnâ** nedir
Ne içün ṭutdu tecerrüd âlemin 'İsâ nebî
Ne idi Mûsâ asâsı yâ yed-i beyżâ nedir
Cem kime derler nedir Câm-ı Cem'iñ keyfiyyeti
Bâde vü mînâ nedir yâ sâġar u ṣeḥbâ nedir"

G.45/2-4.

(d) Tekrîr

Yine ilerde bahsedileceği gibi, Sebâtî, zaman zaman tekrîr sanatına baş vurarak, ileri sürdüğü görüşlerin iyice anlaşılmasını ve pekişmesini sağlamıştır:

"'Aşḳıñ ile olmada bütün nizâr
'Aşḳıñ ile etmede dil âh u zâr
'Aşḳıñ ile oldu bütün yok var"

TB.2/6.

(e) Mükâleme

Sebâtî, bir kaç beytinde mükâleme yoluyla anlatımı tercih ederek, ifadelerine akıcılık vermiş ve konunun daha iyi kavranmasını temin etmiştir:

"Dedim kim var ise çıksun gelüb bu ḫâne-i dilden
Dedi gönülüm ki hep çıḳdı velî ḥubb-ı ḥüsün kaldı"

G.150/3.

Görüldüğü gibi, Sebâtî, şiirlerinde dil ve üslûba büyük önem vermiştir. Burada şunu da ifade edelim ki, onun şiirlerinde bunun bir nişanesi olarak edebî sanatlar, ata sözleri ve deyimler geniş oranda yer almaktadır. Şimdi bunlardan bahsedelim.

B. EDEBÎ SANATLAR

Başlangıcından tâ Sebâtî'nin yaşadığı asra kadar ki devirleri kucaklayan "Divan edebiyatı beyit bütünlüğüne dayanan bir edebiyattır. Her ne kadar murabba, muhammes ... vb. bend bütünlüğü esasına dayalı bir çok nazım şekilleri kullanılmışsa da ev (beyt)e, kapı (mısra)dan girilir ve içindeki insan (mânâ)'a ulaşır.

Bu şiirde mana her şeydir. Bir beyit, çeşitli anlamlarla yüklü olabilir... Bu edebiyatta mananın daha önce söylenmemiş olmasına özen gösterilirdi. Bu amaca erişmenin yolu kıvrak bir zekaya sahip olmak, dilin inceliklerini bilmek ve bir çok şairi okumuş olmaktan geçerdi. Bir şairin bütün birikimlerini edebî sanat denen süslerle de donatması şarttı. Mana bir dilberse, edebî sanatlar onun ziynet eşyasıdır"[195]

Ebebî sanatlar, Türk edebiyatının ilk devirlerinden beri meydana getirilen eserlerde kullanılagelmiştir. Bugünkü eserlerimizde kullanıldığı gibi, gelecekte ortaya çıkacak eserlerde de kullanılacaktır.

Konu ile ilgili olarak Muallim Nâcî ile ilgili bir eserde "edebiyat çerçevesi içine girecek sözlerin güzel olmaları gerekir. Bunun için sanatkârlar, eserlerinde, güzelliği temin edebilecek vasıtalardan istifâde yollarını aramışlardır. Üslûbun figürleri (de) dediğimiz bu vasıtaların değerlendirilişi devirden devire farklılıklar gösterir. Bunların , gaye olarak göründüğü zamanlar da olmuştur. Gayeleşen vasıtalara ulaşılsa bile istenilen neticeyi sağlayamayacakları tabiidir. Bu hususta fazla söz söylemeyi yersiz buluruz"[196] denilir.

Sebâtî, söze güzellik kattığına inandığı edebî sanatları, diğer muasırları gibi Divanı'nda kullanmıştır.

Hiç şüphesiz edebî sanatlar üzerine pek çok kitap kaleme alındığı gibi, onların pek çok tasnifleri de yapılmıştır.[197]

Burada biz Sebâtî'nin şiirlerinde yer alan önemli sanatlar üzerinde duracağız. Ancak gayemiz ne yeni bir tasnif sunmak, ne de sanatların tamamına eksiksiz örnekler vermektir. Yapacağımız şey, bu sanatları alfabetik sıraya uyarak, Sebâtî'nin şiirlerinden örnekler verip incelemektir.

---

[195] İskender Pala, **Divan Edebiyatı**, s.23-24.

[196] Prof. Dr. Celâl Tarakçı, **Muallim Nâcî Efendi. Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki**, Sönmez Ofset Matbaası, Samsun, 1994, s.566.

[197] Bu konuda bkz. Ahmed Cevdet Paşa, **Belâgat-ı Osmâniyye**, İkinci Baskısı, Matbaa-i Osmaniyye, İstanbul, 1299; Recaizâde Mahmûd Ekrem, **Ta'lîm-i Edebiyât**, Mihrân Matbaası, İstanbul, 1881; Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan, "Edebî San'atlar", **Edebiyat Meseleleri**, Ötüken, İstanbul, 1981; Necmeddin Şahiner, **Edebî San'atlar**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1975; M. Orhan Soysal, **Edebî San'atlar ve Tanınması**, Alemdar Matbaası, İstanbul, 1987; Prof. Dr. M. Kaya Bilgegil, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989; İsâ Kocakaplan, **Açıklamalı edebî Sanatlar**, Milli Eğiitm Basımevi, İstanbul, 1992; Dr. Nusreddin Bolelli, **Belâgât. Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri**, Marmara Üniversitesi, İlâhiyât Fakültesi vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

1. Aks-i Müfred

"Gidemeñ kûy-ı nigâra deremeñ güllerini

Ey gönül tutmuş anıñ her ne ki ḫâr eteğin"

G.114/5.

Sebâtî'nin bu beytinde, Farsça olan "gül: گل ; Ey: ای ; her: هر ve hâr: خار "kelimelerinin harfleri sondan başa doğru okunduğunda, yine Farsça ve anlamlı "Lek: لك (ahmak); yâ: یا (ey); reh: ره (yol) ve râh :راخ (keder, kaygı) kelimelerinin çıkmasıyla bir aks-i müfred" sanatının yapıldığı görülür.

2. Aliterasyon

"Çâr-sûdan çâr ṭıbbâ çâre-cû kün derdime

Çâresizler çâr nâ-çâr el yumuşlar çâreden"

G.118/7.

Konu ile ilgili eserlerde "bir beyit, mısra veya cümlede, aynı ses, harf veya hecelerin anlamı da etkileyici bir ahenk oluşturmak amacıyla tekrarlanması sanatıdır."[198] şeklinde tanımlanan Aliterasyon'un güzel bir örneğini teşkil eden bu beyitte, "çâr" kelimesinin (4), "çâre" kelimesinin de (3) üç kere tekrarlanışı bu sanatı oluşturuyor.

3. Cinâs-ı Tâm

"Muṭrib söler ḥüseynî yâd etdi Şâh Ḥüseyni

Pes nice ġulġul olmaz ʿarż u semâda sâḳî"

G.138/6.

Bu beyitte yer alan ilk **hüseynî**, "müzikte bir makamın adı", ikinci **Hüseyni** ise, "Hz. Hüseyin" anlamlarındadır. Bu iki kelime arasında bir cinâs-ı tâm sanatı yapılmıştır.

Şu beyit de güzel bir cinâs-ı tâm örneğidir:

"Ruḥuñ devrinde ey dil-ber gönül âyîneden geçdi

Raḳîbiñ ben de geçdim der 'aceb ayı neden geçdi"

G.160/1

---

[198] M. Orhan Soysal, **Edebî Sanatlar ve Tanınması**, s.16.

Burada ilk mısrada **ayîneden geçti**, "aynayı bıraktı, terketti" anlamında; ikinci mısradaki **ayı neden geçti?** ibaresi ise "ayı herif (rakip) neden geçti?" anlamındadır. Böylece yazılışları aynı anlamları farklı olan bu ibareler arasında cinâs-ı tâm sanatı vardır.

4. Hüsn-i Ta'lîl

"Sensiz iken cenneti hoş görmedi
Çıkdı o dem Âdem ü Ḥavvâ Ḥüseyn"

K.6/6.

Sebâtî, bu beytinde, Hz. Adem (a.s.) ile Havva'nın cennetten çıkışlarının gerçek nedeni Kur'an-ı Kerim'de (A'raf, 7/24) açıklandığı halde, onların cennetten çıkışlarını "Hz. Hüseyin'in olmaması nedeniyle cenneti hoş görmemeleri" gibi daha güzel bir nedene bağlamasıyla bir Hüsn-i Ta'lil sanatı yapmıştır.

Bu sanata örneklik teşkil eden beyitler için, G.132/1 ve K.3/3 ... vb.'ye bakılabilir.

5. İâde

"Ol semâ-i şerefin mihr-i münîr u ḳameri
Ḳameri şaḳḳ eder engüşt-i şehâdet şemeri
Şemeri naḫl-i ma'ârifsiñ eyâ şâh-ı Rusûl
Bâr vermez güzelim sen gibi cennet şeceri

G.136/1-2

Birinci beyitin ilk mısraı sonundaki "kameri" kelimesinin ikinci mısra başında; aynı mısraın sonundaki "semeri" kelimesinin ikinci beytin ilk kelimesi olarak tekrarlanmasıyla i'âde sanatı yapılmıştır.

Sebâtî'nin bu gazeli baştan sona iâde sanatıyla oluşturulduğundan, aynı zamanda bir gazel-i mu'âd'dır.

"Yâre seng-i sitem aġyâra vefâlar yetişür
Yetişür eylediğin cevr ü cefâlar yetişür"

G.54/1

Yine burada da beyitin ilk mısraı sonundaki "yetişür" kelimesinin ikinci mısra başında tekrarlanışı ile bir iâde sanatı yapılmıştır.

6. İktibâs

"Verüb müjdẹ bizẹ hem âyet-i̱ *lâ-taḳnaṭû* birle

Gürûh-ı âsiyânı̱ lutfla ağırrâ kılan Mevlâ"

G.1/5.

Şair buraya Zümer Suresi (39)'nin 53. ayetinin "ümit kesmeyiniz" anlamındaki sadece bir kelimesini almak suretiyle iktibâs-ı nâkıs yapmıştır.

"Vücûd-ı̱ bâ'iṣ-i̱ kevneyn vücûd-ı̱ pâkdir bî-şek

İnüb *Levlâk* şânında ki taṣdîḳ ins ü cân eyler"

G.49/2

Yine şair, buraya " Levlâke levlâk lemâ halaktü'l-eflâk" *(Ey Muhammed!) Eğer sen olmasaydın, sen olmasaydın bu felekleri yaratmazdım.)*[199] kudsî hadisinin sadece ilk kelimesini almakla iktibâs-ı nâkıs sanatı yapmıştır.

7. İntâk

"Çıḳdı dil kûh-ı temennâ üzre *ernî* söyledi

Len terânî söyleme ref' eyle gel yüzden niḳâb"

G.8/3

Burada "gönül, temennâ dağı üzerine çıkıp "bana görün" dedi. (Ey sevgili!) "Beni göremezsin" deme, yüzünden gel şu örtüyü kaldır" diyen şair, soyut bir varlık olan gönlü, kişileştirip konuşturduğundan bir intâk sanatı yapmıştır.

8. İrsâl-i Mesel

"Meṣeldir "dergeh-i Ḥaḳḳ'a varınca

Süleymân'dan alur ḥaḳḳın karınca"

G.134/1

Şair buraya bir atasözünü alarak irsâl-i mesel sanatı yapmıştır.

---

[199] Bkz. "Sebâtî Divanı'nda Hadîs-i Şerifler".

"Öyle bir dil-bere dil verdi Şebâtî kim anıñ

Gelmemişdir dediler mişli bu dünyâ yüzüne"

G.130/14

Burada da şair, sevgili hakkındaki kanaatini ispatlamak için, başkalarının onun hakkındaki "benzeri bu dünya yüzüne gelmemiştir" sözünü örnek vererek irsâl-i mesel yapmıştır.

9- İsti'âre

"Salın ey serv-i nâzım âşıkân reftârı görsünler

O nahl-i kâmet ol kadd-ı kıyâmet vârı görsünler"

G.48/1

Bu beyitte sevgili, 'serv-i naz"a, boyu "nahl-ı kâmet ve kadd-ı kıyamet"e benzetilmiş. Ancak sevgili söylenmediğinden bir istiâre-i musarraha- açık istiâre sanatı yapılmıştır.

"Şâh-ı gül taht-ı zümrüdle gelüb basdı kadem

Jâleden dürr nisâr eyledi lâlâ-yı çemen"

K.7/2

Burada bir çiçek olan gül, zümrüt tahtta oturan bir padişaha benzetilmiştir. Gül, kişileştirilmiş, insana ait bir vasıfla nitelenmiş olduğundan istiâre-i mekniyye kapalı istiare vardır.

10-İstifhâm

"Söz mü almak istiyor la'l-i lebiñ bal çalmadan

Ağzıma ey zü'l- fiten meyliñ seniñ de ala mı"

G.152/8

Görüldüğü gibi, burada "mü" ve "mı" soru eklerinden de anlaşıldığı üzere sorular sorularak birer istifhâm sanatı yapılmaktadır.

"Ne içün tutdu tecerrüd âlemin Îsâ nebî

Ne idi Mûsâ 'aṣâsı yâ yed-i beyżâ nedir"

G.45/3

Bu beyitte, güzel sorular sorularak "istifhâm" sanatı yapılmıştır.

11-İştikâk

"Ṣıddîḳlarız ṣıdḳla ṣadîḳ- ṣıfat tâ

Mânend-i 'Ömer- 'adle ḳamer- bendesiyüzdür"

G.59/3

Sebâtî, "sıdk" kelimesinden türemiş olan "sadîk" ve "sıddîk" kelimelerini bu beyitte birlikte kullanarak bir "iştikâk" sanatı yapmıştır.

"Ey kâşk ḥarîm-i ḥarem̲ maḥrem̲ olaydım

Yârîñ yüzüne̲ sâye salan perçem̲ olaydım"

G.107/1

Bu beytin ilk mısraında, aynı kökten türemiş olan "harem, harîm" ve "mahrem" kelimelerinin kullanılmasıyla yine bir "iştikâk" sanatı yapılmıştır.

12.Kinâye

"Ne ġam dâreynda ey dil-i şeh-i *levlâk*imiz vardır

Ḫudâ'nıñ nûruna̲ maẓhar meh *erselnâk*imiz vardır"

G.50/1

Bu beyitle yer alan "Levlâkimiz" ve "erselnâkimiz" ifadeleri Hz. Peygamber (s.a.v)'den kinâye'dir. Her iki kelime hem gerçek hem de mecâz anlamlarıyla kullanılmıştır.

13. Leff ü Neşr

"Âşıḳân her biri bir dil-bere dil vermiş idi

Bañ̲a da "sen güzelin yoluna ser ver" dediler"

G.37/6

Bu beyitte, "âşıkân"-"dil-ber"- "dil vermek" kelimeleri söylendikten sonra, bunlarla ilgili olarak "bana" -"güzel" - "ser vermek" kelimeleri alt alta gelecek biçimde aynı ilgi sırasıyla söylenerek düzenli bir Leff ü Neşr sanatı yapılmıştır.

"Külḫen-i kûyuñ ḥabîbâ 'ayn-ı gül- şendir baña

Gülsitân-ı dehr sensiz çünki külḫendir baña"

G.2/1

Beyitte, "külhen-i kûy" , ve"gül-şen" kelimeleri sıralandıktan sonra, bunlarla ilgili ve tamamlayıcı nitelikte, paralelindeki "külhen", "sen" ve "gülsitân-ı dehr" kelimelerinin ikinci mısrada, karışık bir düzen içinde söylenmesiyle düzensiz bir Leff ü Neşir sanatı yapılmıştır.

14. Mecâz

"Ḳaddim kemâna döndü ey ḳaşı yây sensiz

Ney tek delindi sînem nâlem rebâba beñzer"

G.34/7

Beyitte "kaşı yay" kelimesi sevgilinin bir cüzüdür. Cüz söylenilip kül yani sevgili kastedilerek bir mecâz sanatı yapılmıştır.

15. Mübâlağa

"Müddet-i ömründe gelmez bir daḫi ol gül saña

Aġla ey çeşm-i Şebâtî çağla git cûlarla sen"

G.120/7

Bu beytin ikinci mısraında "Ey Sebâtî'nin gözü! Ağla, sen ırmaklarla çağla git" denilerek, gözün ırmakların suyu kadar gözyaşı döktüğü ve onun gibi çağlamasının gerektiği üzerinde duruluyor. Bu ise bir mübâlağadır. Ağlama ve tabii neticesi olan gözyaşının çokluk ve şiddetini gösterir.

16. Nidâ

"Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ oldu dil ġâyet fenâ

Raḥm eyle gel yâ Rab bañâ dermânde em feryâd res"

G.72/3.

"Ey ki sensin muḫbıṭ-ı cibrîl-i nâmûs-ı emîn

Ey emînü'l-vaḥy olub teblîġ-ı Ḳur'ân eyleyen

Ey ki her dem ḳavl u fi'li sıdḳınıñ iṣbâtına

Anları te'yîd eder âyâtı bürhân eyleyen

Ey ki sensiñ şem'-i bezm-i enbiyâ vü mürselîn

Ey ziyâ-ı çeşm âdem âdem insân eyleyen"

G.121/2-4.

Yukarıdaki beyitlere bakıldığında, ilk örnekte"yâ" ünlemiyle Allah'a; ikinci örnekte ise "ey" ünlemiyle Hz. Muhammed (s.a.v.)'e seslenilip hitapta bulunularak birer Nidâ sanatının yapıldığı görülür.

17. Reddü'l-Acüz Ale's-Sadr

"Lutfla bir eyle nazar yâ Hüseyn

Tâ dil na'tıñı gû yâ Hüseyn"

"Arsa-i mahşerde yetiş dâdına

Lutfla bir eyle nazar yâ Hüseyn"

K. 6/1,15.

Görüldüğü gibi kasidenin matla'ının birinci mısraı, aynı kasidenin makta'ında son mısra olarak aynen tekrarlandığı için bir Reddü'l-Acüz Ale's-Sadr sanatı yapılmıştır. Çünkü, redd-i matla', kimi kitaplarda Reddü'l-Acüz Ale's-Sadr türü olarak kabul edilmektedir.[200]

18. Sihr-i Helâl

"Ümîdiñ kesmedi her kez Şebâtî luṭf-ı 'âmından

Seniñdir merḥamet şefḳat mürüvvet yâ Rasûla'llâh"

G.124/5

Bu beyitteki "lutf-ı 'âmından" ibaresi, hem birinci mısra, hemde ikinci mısra'da anlam bütünlüğü verecek biçimde kullanılmış olduğundan bir "sihr-i helâl" sanatı yapılmıştır.

---

[200] M. Orhan Soysal, **Edebî Sanatlar ve Tanınması**, s.50.

19. Taglîb

"Şecer-i Vâdi-i Eymen gibi ḳaddiñ pür-nûr

Nice Mûsâ'lara vermekde tecellî ḫaberî"

G.136/3

Beyitte, söz konusu edilen "Hz. Mûsa" adının sonuna "-lar" çoğul eki getirilerek, aslında o, tek olduğu halde, "onun gibileri" kastedilerek bir" tağlîb" sanatı yapılmıştır.

20. Tecâhül-i 'Ârif

"Ey Şebâtî bilmezem kim ol gül-i ruḫsârda

Görünen feyż-i Ḫudâ mı ya 'araḳ ya jâle mi"

G.152/8

Bu beyitte, Sebâtî sevgilinin gül yanağındaki teri bildiği halde bilmez görünerek "bilmezem görünen feyz-i Hudâ mı ya arak ya jâle mi?" diye sormaktadır.

Burada bir Tecâhül-i Ârif sanatı vardır.

21. Tecrîd

"Bir leb-i Şîrîn hevâsıyla şirîn cân bezl edüb

Tâğı râğ etdim Şebâtî ben de Ferhâd'ım gibi"

G.155/5

Sebâtî, burada nidâ edatı olmaksızın kendine seslenmekte ve varlığını başka bir şahısmış gibi kabul etmektedir. Üstelik başka şahıs yerine "ben" zamirini kullanarak yine kendini kastetmektedir. Bu sebeple, bir "Tecrîd" sanatı yapılmıştır.

22. Tekrîr

"Ey meh-i burc-ı risâlet şeh-i Baṯhâ Baṯhâ

Maḥrem-i sırr-ı Ḫudâ leyle-i İsrâ İsrâ"

(N) 1/1

Burada "Bathâ" ve "İsrâ" kelimelerinin iki defa tekrarıyla birer "Tekrîr" sanatı yapılmıştır.

23. Telmî'

"Ey âlimu mâ fi'd-damîr dermânde em feryâd-res
Vey câbiru 'azmi kesîr dermânde em feryâd-res
Ey Vâhidu Ḥayy ü Kadîr vey sâmi'u ṣavt u ṣafîr
Yâ Râḥimu bernâ vü pîr dermânde em feryâd-res

(....)

Bâşed ki der-rûz-ı ḥisâb yu'ṭîke min yümna'l- kitâb
Kerre li- ḫavfin min 'itâb dermânde em feryad-res"

G.72/1-2,9.

Bu beyitlerde, Telmî' sanatının güzel örnekleri var.Birinci beytin ilk kısmı Arapça, ikinci kısmı Farsça'dır. İkinci beytin ilk mısraı Arapça, ikinci mısraı ise Farsça'dır. Üçüncü beytin ise ilk mısraın ilk yarısı Farsça, ikinci yarısı Arapça; ikinci mısraının ise ilk yarısı Arapça, ikinci yarısı da Farsça'dır.

24. Telmîh

"Bir işâretle iki böldüñ eyâ meh ḳameri
Degdigiñ demde şecer verdi ḥaḳîḳat şemeri"

G.135/1

Bu beytin ilk mısraında, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "Şakku'l-Kamer" (ayı iki parçaya ayırma) mucizesine bir "Telmîh"te bulunulmuştur.

Ebu Cehil'in kışkırtmasıyla Kureyş halkı Hz. Muhammed (s.a.v.)'den bir mucize göstermesini isteyince, Hz. Peygamber, aya parmağıyla işaret ederek ay iki parçaya bölünmüştür. Müslümanların işkenceye maruz kaldığı hassas bir dönemde ayın bu görünüşü Mekke'lileri hayrete düşürmüştür. Kur'ân-ı Kerim'de bu olay üzerine isimlendirilmiş olan Kamer suresinin ilk ayetlerinde "şakk-ı kamer" tasdik edilir.

25. Tenâsüb

"Mevsim-i gülde güzer ḳıl bâġa seyr et gül-şene
Gör nice vuṣlat deminde bülbülân aġlar güler"

G.51/7.

Beyitte, "mevsim-i gül, bag, gül-şen; bülbül, vuslat, demi; seyret, güzer kıl" kelimeleri arasındaki anlam ilgileri düşündürülerek bir arada kullanıldığından bir "Tenâsüb" sanatı yapılmıştır.

26. Tensîk-ı Sıfat

"Ey yüzü ânlı gözü ḳanlı özü şânlı güzel
Her ṭaraf ġamzeleri ḫançer-i perrânlı güzel"

G.101/1

Burada güzel, ardı arkası kesilmeyen sıfatlarla öğülerek "Tensîk-ı Sıfat" yapılmıştır.

27. Teşâbüh-i Etrâf

"Vechi mir'ât-ı mücellâ-yı ṣafâ-yı ândır
Nice ḳılmam naẓar ol san'at-ı Mevlâ yüzüne"

G.130/2

Beyitin başında geçen "vech(yüz)"kelimesine çok uygun düşen "yüz" kelimesinin beyitin sonunda kullanılmasıyla bir "Teşâbüh-i Etrâf" sanatı yapılmıştır.

28. Teşbîh

"Ḳaddim kemâna döndü ey ḳaşı yây sensiz
Ney tek delindi sînem nâlem rebâba benzer"

G.34/7

Beyitte; sevgilinin kaşı kavisli oluşundan dolayı yay'a; aşığın kadd'i(boyu) ayrılık sebebiyle eğilmiş olduğundan keman (yay)'a; sine'deki açılan yaralar ney'in delinişine; nâle(inilti)'si rebâb (sesine) benzetildiğinden birer "Teşbîh" sanatı yapılmıştır.

"Çekerek bâr-ı ġam-ı 'aşḳını bir mâh-veşin
Resm-i 'aşḳı gözedüb elf ḳadim ḳâf etdim"

G.110/3

Burada harfler ile yapılmış Teşbih sanatlarını görüyoruz.[201] Âşık'ın "elif" harfi gibi dimdik olan boyu "aşkın gam yükünü çekerek" "kâf" harfi gibi bükülmüş; yani aşk onu kocaltmış. Ancak şair bunu, aşka mübtela olmadan evvelki fizikî biçimiyle boyunu "elif" harfine sonrakini de""kâf" harfine benzeterek birer "Teşbih" sanatıyla anlatmak istemiştir.

Şu beyitte de Sebâtî, boyunun dal harfi gibi eğildiğini ifade eder. Ancak gerekçesi, bu sefer aşkın gam yükü değil, Hz. Peygamber'in bir diğer adı olan "Ahmed" kelimesindeki "elif, ha, mim ve dal" harfleridir:

"Ey Sebâtî ḳâmetem ger ḫam şeved mânend-i dâl
Ez-berây-ı elf ü hâ vü mîm ü dâl-ı Aḥmedest"

G.19/5

Ayrıca, şu beyit de hoş bir örnektir:

"Be-çeşmem mey nümâyed zülf ü ḫâleş
Nemîdânem çi lâmest u çi nûnest"

G.20/3

29. Teşhîs

"Serv şimşâd ṣanevber daḫi 'ar'ar baş ḫegûb
Cümle tebrîke gelüb etdi temennâ-yı çemen
Sünbül ü zülf-i perîşân ile şeb-bûy u semen
Leb-i âdâbla bûs eylediler pâ-yı çemen"

K.7/9-10.

Burada, tabiata ait bazı varlıklara (ağaçlar, çiçekler ve çemenler) insana ait bazı nitelikler atfedilerek kişileştirmede bulunulmuştur. Şöyle ki, "Servi, şimşir ve çam ağacı tebrîke gelip çimene başlarını eğerek selam vermişler; öbür yandan sümbül, şebboy ve yasemin çiçekleri de uygun bir öpücükle çimenin ayağını öpmüşler". Böylece bu beyitlerde, insan dışı varlıklara insanî kişilik kazandırılarak bir Teşhîs sanatı yapılmıştır.

---

[201] Bu konuda bkz.: Prof. Dr. Amil Çelebioğlu, "Harflere Dair", **Millî Kültür**, Haziran 1980, Sayı:1, s.62-65; Rene' Guenon, "Nun Harfinin Esrârı", (çev:Sadık Kılıç), **Dergâh**, c.III, Nisan 1992, Sayı:26, s.20-22; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.213; A.mlf.,"Divan Şiirinde Harflerin Ele Alınışları", **Millî Eğitim**, Ekim 1989, Sayı:90, s.27-33.

30. Tevriye

"Ṣubḥ u mesâ elimden ḳoymaz idim Ṣebâtî

Naḳş-ı cemâli yârin̂ ger bir kitâb olaydı"

G.151/6.

Bu beyitte şairin mahlası iki anlamda kullanılmıştır. (a) "Sebâtı" kelimesi, "sözden veya karardan dönmeme, bir işi sonuna değin sürdürme, direşme" anlamıyla düşünülünce beytin anlamı: "Şayet sevgilinin güzelliğinin nakşı bir kitap olaydı, sebatı sabah akşam elimden bırakmazdım."; (b) Şairin mahlası olarak da düşünülünce, "Ey Sebâtî! Eğer sevgilinin güzelliğinin nakşı bir kitab olaydı, sabah akşam elimden bırakmazdım" anlamlarına gelir. Böylece "Sebâtı" kelimesinde bir Tevriye sanatı yapılmıştır.

31. Tezâd

"Sehl ṣanma derd-i ʿaşḳı ey gön̂ül zinhâr güc

Söylenilmez kimseye ıẓhâr güc ıżmâr güc"

G.23/1

İlk mısrada "sehl" ve "güc" kelimeleri arasında; ikinci mısrada da "ızhâr güc" ve "ızmâr güc" ifadeleri arasında anlam bakımından bir tezâd vardır.

"Lebin̂ eżdâdı cemʿ etmiş sühan mevcûd dehen maʿdûm

Tekellüm eyle münkirler o yoḳu varı görsünler"

G.48/2

Beytin ilk mısraında "sühan mevcûd" ile " dehen ma'dûm"; ikinci mısraında da "yok" ile "var" ibare ve kelimeleri arasında yine bir tezâd vardır.

Şu beyitler de, tezâd sanatına örneklik teşkil etmektedir:

"'Aşḳda bir ḥâle düşdüm ey Ṣebâtî key 'acîb

Gâh **fîle ġâlibim** geh **peşşenin̂ maġlûbuyem**"

G.104/7

"Ṣarf edüb mevcûdumu maʿdûma sûḳ-ı ʿaşḳda

Bende **yoḳluk** ʿâleminde **var** olaydım kâşki"

G.146/3

Hiç şüphesiz, Sebâtî Divanı'nda yukarıdan beri örnekleriyle beraber sunulan edebî sanatların örneklerini artırmak ve bunun yanında diğer edebî sanatları da örneklendirmek mümkündür. Ancak gayemiz, Sebâtî Divanı'ndan edebî sanatların tamamına örnek aramak olmadığından, burada bu konuya bir nokta koyuyoruz.

C- ATASÖZLERİ ve DEYİMLER

Sebâtî, şiirlerinde atasözü ve deyimlere de yer vermiştir. Bu husus, onun dil ve üslûb özelliklerinden birini teşkil eder. Bilindiği gibi "edebiyatın ana malzemesi dildir. Sanatkâr dili güzel kullandığı ölçüde başarılıdır. Dilin inceliklerinden istifade ile sanat yapar, üslûp edinir ve eserine câzibe verir. Ancak bir de dilin diğer imkanlarından istifade söz konusudur. Darb-ı meseller, vecizeler, tabirler, deyimler vs. ile zenginleşen bir şiir, anlatımda engin ufuklar yakalayıp hayalde sonsuza kanat çırpar. İktibas yoluyla, muhtasar ve müfid (öz ve yararlı) sözü, ancak bu dil terminallerinden getirir, bir potada eritir ve cevhere dönüştürüp dizeye dizer. Tıpkı ayet ve hadisler gibi, atasözleri de kısmen veya tamamen alıntılanır; anlam, çağrışımlarla hatırlatılır. Sık sık irsâl-i mesel (örnek getirme) sanatı ile de gündeme gelir. Gerek Arapça ve Farsça'da mevcut darb-ı meseller, gerekse yerli halkın ağzında dolaşan özlü söz ve deyimler, anlatıma canlılık kattığı için de ayrıca tercih edilir."[202] Sebâtî de aynı şekilde şiirlerinde atasözü ve deyimleri kullanarak üslûbunu renklendirmiştir.

Bu bahsi, 1)Atasözleri, 2) Deyimler şeklinde iki kategoride ele almak mümkündür.

1. Atasözleri

Bilindiği gibi insanoğlunun deneyimlerinden, bilgeliğinden ve benzetme gücünden kaynaklanan atasözleri dünyanın her dilinde vardır; çoğunlukla bir cümle biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelen sözlerdir.[203]

Sebâtî Divanı'nda yer alan bu atasözlerini şöylece sıralamak mümkündür:

---

[202] İskender Pala, **Divan Edebiyatı**, s.55-56.

[203] Prof Dr. Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim**, s.362; Ayrıca bkz. Ömer Asım Aksoy, **Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Ankara, 1971.

(a) Can bostanda bitmez"[204]

"Meşhûr ber meşeldir cân bûstânda bitmez"

G.68/1

(b) Karınca bile Süleyman'dan hakkını alır:

"Meşeldir"dergeh-i Ḥakḳ'a varınca

Süleymân'dan alur ḥakḳın karınca"

G.134/1

2. Deyimler

Deyim, belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür.[205]

Genelde deyimler, bir dilin anlatım yollarını, o dili konuşan toplumun geçmişini, yaşam biçimini, geleneklerini ve çeşitli özelliklerini belirten önemli ipuçları sağlar. Özelde ise onu kullanan sanatkârın bilgi, kültür, beceri ve maharetinin yanında dil ve üslûbunun renklenmesini sağlar. Sebâtî de şiirlerinde pek çok deyime yer vermiştir. Bunları şöylece sıralamak mümkündür:

a) Adam gibi oturmak:

"Ey raḳîb-i dîv sîret gel otur âdem gibi"

G.155/4.

b) Başına toprak saçmak:

"Saç anıñ bâd-ı ṣabâ başına topraġları"

G.140/7.

c) Bir pula satmak:

"Dellâl-ı ezel bir pula satmış gibi beñzer"

G.12/7.

---

[204] Milli Kütüphane Başkanlığı, **Türk Atasözleri ve Deyimleri**,Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972, c.I, s.73.

[205] Prof.Dr.Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim**,s.359-60.

ç) Dizinin bağı çözülmek:

"Zevḳ-i vaṣlile tekâpûda iken şevḳle dil

Görgec ol mâhı çözüldü dizimiñ baġları"

G.140/5.

d) Dünya gözüne dar gelmek:

"Teng olur dünyâ gözüme reşk olur baġrıma dâġ"

G.82/4.

e) Elden ayaktan düşmek:

Düşmeden elden ayaḳdan gelin ey cân ü gönül"

G.27/7

f) Gönlü farımak:

"Sanma ki gönlüm farımış gel a mestâne bakışlım"

G111/5.

g) Gözden ırak olmak:

"Irak olsun yaman gözden dîdem görgec Ḫudâ Ḥâfıẓ"

G.80/1

ğ) Kan tutmak:

"Yavuz ḫûn-ḫârdır bî-şek kim anı böyle kan tutmuş"

G.73/2

h) Keyfini gök eylemek:

"Keyfimi gök eyleseḳ yâhûd dimâġım kılsa çâġ"

G.82/7.

ı) Sohbet çatmak:

"Geleler bir araya yâr ile soḥbet çatalar"

G.47/5.

i) Yüreğinin yağı erimek:

"Gözleyü gözleyü ol âteş-i ruḫsâr ocağın

Eridi aḳdı bütün bu yüreğimin yağları"

G.140/2

Görüldüğü gibi Sebâtî Divanı'nda atasözlerinin yanında pek çok deyime de yer vermiştir. Bu, onun dili güzel kullanan şairlerden biri olduğunun da bir nişânesidir.

İKİNCİ BÖLÜM

SEBÂTÎ DÎVÂNI'NDA MUHTEVA

A- SEBÂTÎ DÎVÂNI'NDA POETİK GÖRÜŞLER

Gerek eski ve gerekse yeni Türk şiirinde şairler, eserlerinde zaman zaman şiir ve şair hakkındaki görüşlerini, kısaca, şiir ve sanat anlayışlarını, ya dağınık bir halde beyitlere serpiştirilmiş olarak ya da toplu halde poetika adı altında toplayarak dile getirmişlerdir.

Poetika olarak nitelendirilip bir bütün halinde şiir ve sanatı üzerine fikirlerini sunanlar bir tarafa bırakılacak olursa, özellikle eski şiirimizde beyitlere serpiştirilmiş şiir ve sanat telakkilerini derleyip toparlayarak her şaire ait poetikaların teşkili, sistemli bir çalışma istediği kadar, aynı zamanda şairlerin sanat anlayışlarının bizzat kendi ağızlarından öğrenilmesinin de tek yoludur. Bu konuda örneklik teşkil eden çalışmaları yenileri takip etmektedir.[206]

Şiirin veya nazmın "vezinli ve kafiyeli söz"[207] olarak tarifinin yeterli görüldüğü devirlerde dahi, şiir sanatı nesre göre daima ilk sıralarda yer almış, önemini hiçbir zaman yitirmemiştir. Her insan gibi her şairin duygulanışı da farklı olduğundan, duyguların nazmen ifadesi olan şiir ve şiir anlayışları da farklıdır.

Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nun batı ile münasebetlerinin yoğunlaşarak resmen -tepeden inme bir hareket dahi olsa- batılılaşma hareketlerine giriştiği Tanzimat devri, Servet-i Fünûn ve Meşrûtiyet devrinin hüküm sürdüğü zaman diliminde yaşamış, bu devirde gelişen edebiyatı "tarz-ı cedîd" olarak vasıflandırmıştır.

O,"... mücerred feyz-i nûrânî ve bir aşk-ı rûhânî eseriyle vücûda getir" diği şiirlerini içeren Divanı için, "...tarz-ı cedîdden zevk-yâb olan nefâyis-cûyân-ı asr u zamânın enzâr-ı âlîlerinde bir mevki' takdîr ü tahsîn tutacak derecede şevk-âver ü rengîn efkâr ü hissiyyât-ı âliyyeyi hâvî olmadığı i'tirâf ü beyân olunur..."[208] diye-

---

[206] Bk.Dr. Mehmed Çavuşoğlu, **Necati Bey Divanı'nın Tahlili**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1971,s.17-24; Harun Tolasa, **Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası**, Ankara,1973, s.5-9 A.mlf. "Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri". **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Sayı:1, İzmir,1982, s.15-16; Yrd. Doç. Dr. M. Nejat Sefercioğlu, **Nev'î Divanı'nın Tahlili**, Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara, 1990, s.6-10; Yrd.Doç.Dr.Cemal Kurnaz, **Hayâli Bey Divanı Tahlili**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s.31-37; Yavuz Bayram, **16.Yüzyıl Divan Şiirinde "Poetika"**, OMÜ., Sosyal Bilimler Enstitüsü (Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 1995, XIV+205 s.

[207] Bkz. İskender Pala, **Divan Edebiyatı**, s.44.

[208] Bkz. "İfâde-i Mahsusa", Çalışmamızın Metin Kısmı, s.383.

rek, -aslında "tarz-ı cedîd"cilerden pek de geri kalmadığı halde- alçak gönüllülük gösterip, kendisini ikinci sınıf bir şair olarak kabul eder.

Şiir yazmaya ne zaman başladığı konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgi olmamasına rağmen, Oltu'lu ve Erzurum'lu kişilere tarih manzumeleri yazmasından ötürü[209] şiir yazmaya Amasya'ya gelmeden önce başladığını tahmin ettiğimiz Sebâti'yi Vasfi Mahir Kocatürk, "Ondokuzuncu yüzyıl divan şiiri çerçevesi içinde incelediği isimler dışında", ama "nispeten mühim olan" şairler arasında zikreder. Sebâti ile birlikte sadece mahlaslarını sıraladığı şairler şunlardır: "Halimi (Halimgiray-?-1823), Dâniş (Mehmet Bey-?-1829), Arif (1771-1848), Mahir (Numan Bey-?-1843), Esad (Vak'anüvis-?-1847), Tayyar Paşa, Meşhuri (?-1851), Yusuf Muhlis Paşa, Akif Paşa (?-1845), Fehmi(?-1853), Dâniş (Hasan Bey-?-1876), Naili (Manastırlı-?-1876), Harputlu Hayri, Hayri, Sebâtî (1848-1905), Şeyhülislâm Arif Hikmet, Osman Şems, Sadullah Paşa, Abdülhak Molla, Mahmut Nedim Paşa, Âli Bey, Ferid (Müderris)...".[210]

Türkçe, Arapça ve Farsça gibi üç büyük lisana en az "tarz-ı cedîd"ciler kadar hakim olan Sebâti, her üç lisanda da şiirler kaleme alarak "şiir sahasının arslanı" olduğunu, böylelikle de birinci sınıf değilse bile ona namzet bir şair olduğunu ispatlamıştır:

"Şîrâne gezer 'arṣa-i şi'r içre Ṣebâtî
Bu ṭurfa edâ öyle sühan- dâna düşer mi"

G.139/7

Sebâti'nin kendi şiirini değerlendirmesi bakımından dikkati çeken, poetik nitelik taşıyan beyitlerini sırasıyla ele alalım:

Sebâtî, şiir yazmada kullandığı kalemlerine ezel feyizlerinin sızıntılarını vermesi için, Allah'a yalvarır:

"Eyle Ṣebâtî ḳuluñ aḳlâmına
Feyż-i ezel reşḥasın i'tâ Ḫudâ"

(M) 1/9.

---

[209] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.522-23, 526.

[210] Vasfi Mahir Kocatürk, **Türk Edebiyatı Tarihi**, s.612.

O, gülsuyuna kezzab diyemeyecek kadar dürüst olduğu gibi, "şi'r-i şekker-şiken"in zevkini de inkar etmez:

"Şi'r-i şekker-şikeniñ zevkini inkâr edemem
Ey Şebâtî diyemem âb-ı güle ben tîz-âb"
G.10/5.

Kalemi eline alınca, içine doğan ilhamını yazabilmek için çevresindekiler divitleri hazırlamalıdır:

"Aldı ele Şebâtî kilki çü şâh nebâtî
Ḥâżır kılıñ devâtı tâ göstere sünûḥât"
G.16/5.

Gönlünün şiir arsasında arslan gibi dolaştığını gören şairler, "yürü iri arslan" diyerek onu takdir etmişlerdir:

"Arṣa-i şi'rde şîrâne gezer idi gönül
Gördüler ehl-i sühan yürü ġazanfer dediler"
G.37/8.

Sebâtî, gönlüne seslenerek "söz (lafz) arsaları"nın her tarafına bakıp göremediği (şiir) arslanının şeklini "anlam (mana) meşeliği"nde görüp göstermesini ister. Çıplak arazide görülemeyen arslanın ormanlık içinde görülmesi mümkün değildir. "Göster" diyerek kendisini "şiir sahasını arslanı" olarak niteleyen Sebâtî, "benden başka arslan yok, şiir sahalarının ve meşeliğinin arslanı benim demek" istemektedir:

"Arṣa-i elfâẓı gördüm sû-be-sû ḳıldım naẓar
Mîşe-zâr-ı ma'nîde dil şîr şeklin gösiter"
G.39/5.

Zaman zaman "söz (lafz) incisi"ni "nazm ipliği"ne dizince, Hâfız Mehmed Sebâtüddin diğer şairlerden daha kapsamlı manayı ifade eder. Burada "söz'ün inci"ye teşbihi dikkati celbetmektedir:

"Rişte-i nazma çekince dürr-i lafzı dem-be-dem

Cümleden Ḥâfız Şebâtî ma'nî-i eşmel çeker"

G.40/5.

Sebâtî, "şâh erselnâk" olarak nitelediği Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yazdığı na'tındab alınan aşağıdaki beytinde, kendisini "şiir alanının arslanı" görmesine rağmen, medhini Allah'ın ve Kur'ân-ı Kerim'in yaptığı Peygamber için "seni tasvir etmek haddim değildir" diyerek üstadlarının yolunu izler:

"Değil vaṣf eylemek ḥaddim seni ey şâh *erselnâk*

Seniñ medhin Ḫudâ söyler Kitâb-ı Ḥaḳ beyân eyler"

G.NŞ.49/6.

Şair, "güzelce eser"inin ve "emel ağacında meyve"sinin olmasından dolayı Mevlâ'sına şükreder:

"El-minnetü Allâh ki güzelce eserim var

Mevlâ'ya şükür naḫl-i emelde şemerem var"

G.57/1.

Gönül bülbülü, sevgilinin yüzüyle neşelendiği zaman, kendi tabiatından neşet edecek güzel şiirleri herkesin gelip görmelerini talep eder:

"Olunca bülbül-i dil gül yüzünle kâm-yâb ol gün

Gelüb ṭab'-ı Şebâtî'den güzel eş'ârı görsünler"

G.48/9.

"Gazel" kelimesini de şiir kavramı yerine almak gerekir. Nitekim Sebâtî, "yeni tarz gazel" yazma düşüncesini uzun zaman taşımıştır:

"Eyleme teklîf nev-ṭarz-ı ġazel kim ṭab'ıma

Ey Şebâtî ḫayli demdir kim anıñ efkârı var"

G.63/7

Sebâtî'ye göre, "şiir ve nesirden maksat, sevgilisinin la'l gibi kırmızı dudağını tasvir etmektir":

"Mutlaḳa 'arż-ı kemâl etmem Şebâtî lâ-cerem
Vaṣf-ı la'l-i dil-berimdir şi'r ü inşâdan ġaraz"
G.77/7

Lafız (söz) olmadan şiir olmaz. Aşk ise eksik kalır. Bu sebeple "lafzı (sözü) iyi anlamak gerekir. Sebâtî de, "Lafız (söz) mektebinin hocası olduğu için, önce lafız (söz) bilmecesinin çözümlenmesi"ne inanır:

"Âşḳdurur ḫâcesi mekteb-i elfâẓda
Etse Şebâtî n'ola ḥall-i mu'ammâ-yı lafż"
G.79/6.

Sebâtî, kendini anlattığı bir gazelinde, Allah vergisi güzel sözünden dolayı kendi nazarından Allah'a sığınır. Özünün, sözünün ve sesinin çok güzel olduğunu, kendisi de dahil bütün şairlerin kendini hakkıyla anlatamayacaklarını savunur:

"Saña bu ḥüsn-i güftârı verince tâ Ḫudâ Ḥâfiẓ
Irak olsun yaman gözden dîdem görgeç Ḫuda Ḥâfız
Sözüñ ḥüsnâ özüñ ḥüsnâ o câdû-veş gözüñ ḥüsnâ
Yine aḥsente ṣad-aḥsen ki ḫoş ṣavt u edâ Ḥâfız
(...)
Seniñ vaṣfıñı ger yazsa Şebâtî-veş bütün 'âlem
Bi-ḥaḳḳın edebilmezler yine vaṣfıñı edâ Ḥâfiẓ"
G.80/1-2,5.

Ona göre, sözü uzatıp başı ağrıtmaya hiç gerek yoktur. Tarikat ehli, hiç kimsenin söylemediği ender, nükteli sözler söyleyen biri olmalıdır; bir yanıyla kendisi ehl-i tariktir:

"Derd-i ser verme Şebâtî ne revâ bast-ı kelâm
Merdüm-i nâdire-gû olmalıdır ehl-i ṭarîḳ"
G.88/7.

Sebâtî, tabiatını Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şairlerinden Hassan'a teşbih edip, kendisine bir caize vermesi için sevgilinin medhine hasreder:

"Ey Sebâtî bana bir câ'ize[211] versün diyerek
Tab'-ı Hassân'ımı her dil-bere vaṣṣâf etdim"
G.110/6.

Yine Sebâtî, Farsça bir beytinde şöyle der:

"Şi'r-i şekker-şiken ü ṭûṭi-i ṭab'am ḥâlâ
Dür-i deryâ-yı ṣafâ baḥr-ı fünûn şüd çi künem"[212]
G.112/8.

O, bir mısraında "taze/yeni şiir" ile "âb-ı hayât"ı birlikte kullanmıştır:

"Şi'r-i teri âb-ı ḥayâtı ḳanı"[213]

Sebâtî, "hüsn-i beyân" (güzel beyan)[214] istenildiğinde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şairi Hassan'a benzeyen "tab'-ı Hassân"nına başvurulmasını ister:

"Ṭab'-ı Ḥassân'ıma var ḥüsn-i beyân ister isen
Ki baḳar dem-be-dem ol Yûsuf-i Zelḫa yüzüne"
G.130/5.

Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi, türbedârlığını yaptığı Mevlânâ Şeyh İsmail Sirâcüddin Şirvânî Hazretleri'nin vefatını hatırlatarak daima büyük acı hissettiğini ve "rengîn gazel"i bu sebeple söylediğini; bu gazele "olgunluk bağının meyvesi" demenin pek yerinde olmadığını ama, onun "bir bilgi dalı"nın bile "dünyanın gül bahçesi"ne bedel olduğunu söyler:

---

[211] **Câize:** Eskiden şairlerin yüksek mevkilerde bulunan kişilere sundukları medhiyeler karşılığında aldıkları hediyeye câize denir. Câize'ye "sıla, bahşiş, ihsan" adları da verilebilir. Câize genellikle para cinsinden olurdu. Peygamberimizin huzurunda bir kaside okuyarak müslüman olduğunu beyan eden ünlü şair Ka'b İbn Züheyr'e hırkasını ihsân etmiştir. Bu kasîde, Kasîde-i Bürde (Hırka Kasidesi) adıyla meşhurdur. Bu tutum daha sonra adeta bir sünnet gibi telakki edilmiş ve övülen kişiler şaire câize vermeyi adet haline getirmişlerdir. Bunların başında Gazneli Mahmud gelir. Öyle ki sarayında 400 şair bulunduğu halde sultânu'ş-şuarâsı Unsûrî onun verdiği câizelerle sofra takımını altından yaptıracak kadar zengin olmuştur. (...) Tarihimizde Fuzûlî'nin 9 akçelik bir maaşı, Nef'î'nin bir at, bir köle ve kıymetli eşyaları, Nedim'in de ağzına doldurulan mücevherleri câize olarak kabul ettikleri meşhurdur. (Bkz. Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiir Sözlüğü**, s.94.)

[212] "Papağan yaradılışım ve güzel şiirim, şu an sanat denizinin (ve) safa deryasının incisi oldu, ne yapayım."

[213] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.500.

[214] Belâgatin dallarından biri; mecâz, istiâre, teşbih, kinaye vb. gibi konuları anlatan bilim. Düzenli ve iyi anlatım sanatı. (Bkz. Dr. Sami Akalın, **Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, s.45.)

"Pek de erzân değil fâkihe-i bâġ-ı kemâl
Gül-şen-i dehre değer şâh-ı ma'ârif ġazeli
Ḫâdim-i ḫâk-i derindir ki Sebâtî söyler
Dem-be-dem sûziş ile böylece rengîn ġazeli"[215]

Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi, eseri hakkında nihaî değerlendirmesini yaptığı "Târih-i Tertîb ü İkmâl în Dîvânest"[216] manzumesinde,

"İstifâde etmeğe kâfî iken her mıṣra'ı
N'ola ḥürmetle ṭutarsa ḫâs u âmm âṣârımız"

dedikten sonra bir ihtar eder ve devamla,

"Puḫte merdiñ ḳavlidir çün ḳavl-i ṣâriḥ mu'teber
Ḳavl-i ḳavvâl añlama ey merd-i ḫâm âṣârımız"

der ve şu beytiyle görüşlerine bir nokta koyar:

"Feyż-i Rûḥu'l-Ḳuds'den bir zerreye mâlikdir ol
Bir Mesîḥu'l-vaḳtdir yuḥyî'l-'iẓâm âṣârımız"

Tabii, "çeşm-i hâsid"den koruması için Allah'a duâyı da unutmaz:

"Yâ ilâhî çeşm-i ḥâsidden ḥıfẓ eyle kim
Çün niẓâmü'l-mülk bulsun ḫoş naẓẓâm âṣârımız"

---

[215] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s. 516.

[216] Bkz. Çalışmamızın Metin Kısmı, s.528-29.

B. SEBÂTÎ DÎVÂNI'NDA DİN ve TASAVVUF

I. DİN

Lügatte Arapça bir kelime olarak din, "ibadet, itaat, iman, takva, sîret, hâl, cezâ, idâre, tevhid, boyun eğmek ...vb." anlamlara gelir.[217]

Din kelimesi genel bir anlamı içerir. Burada özel anlamıyla İslâm yerine kullanacağız. Zaten biz, din deyince Yüce Allah ile kulları arasındaki münasebetleri öğreten ahkâm ve avâmirin tümünü anlarız.

İslam'da dinin klasik tarifi şöyledir: Din, ilâhi bir kanun olup reşit (âkil, bâliğ) olan kimseleri maddî ve manevî hayatlarında hayırlı yola götüren bir delildir. "Allah-u Teâlâ tarafından vaz' olunmuş bir kanundur."[218]

Bundan başka pek çok değişik ifadelerle de tanımlanan din kavramını ana başlık kabul ederek, diğer alt başlıklarla Sebâtî Divanı'ında nasıl ele alındığı üzerinde durmaya çalışacağız.

A. İTİKAT

Lügatte, "inanma, kalp ile doğrulama, iman ..."[219] anlamına gelen itikat, bir terim olarak "Bir din ve mezhebin, ameller dışındaki esaslarını oluşturan inanç sistemi demektir."[220] Biz buna kısaca "Amentü"deki esaslar diyoruz. Peygamberlerin tebliğ ettikleri inanç esaslarında fark yoktur. İlk peygamber Hz. Adem ile son peygamber Hz. Muhammed'in getirdiği iman esasları aynıdır. "Amentü"yü oluşturan Allah, melek, kitap, resul, ahiret ve kaza-kader inancı hepsinde aynıdır.[221] Değişen, dini hükümler ve hukuka bağlı konulardır.

Ehl-i Sünnet'e göre Amentü'yü oluşturan iman esaslarından beşi Nisâ Suresi'nin 136'ıncı ayetinde (önce Allah'a, Peygamber'e, Kitab'a inanmakta sebat gösterilmesi emredilmekte, ayetin devam eden son fikrasında ise Allah'ı meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve Ahiret gününü inkar edenin derin bir sapıklığa

---

[217] Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, İslam Bilgi Merkezi Yayınları, İstanbul, 1991, s.70; Prof. Dr. Muhammed Abdullah Draz, **Din ve Allah İnancı**, (Çev. Bekir Karlığa), Bir Yayıncılık, ?, s.35-37.

[218] A. Hamdi Akseki, **İslam Dini (İtikad, İbâdet ve Ahlâk)**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974, s.7.

[219] Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.169.

[220] Dr. Hasan Akay, **A.g.e.**, s.169.

[221] Bakara: 2/285-286.

düşeceği bildirilmektedir) geçmekte; yine bu beş esas ufak bir sıra değişikliği ile Bakara Suresi 177'inci ayetinde tekrar edilmektedir (Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara ve peygamberlere).

Bu beş esastan dördü, Bakara Suresi 285'inci ayetinde, müminlerin, peygamberlerden bir kısmına inanıp bir kısmına inanmamak suretiyle ayırım yapan ve Ehl-i Kitâb diye anılan Yahudi ve Hıristiyanlardan farkını ve Allah'ın yüce emanetine gösterdikleri saygı ve bağlılığı ortaya koymak hedefine dayalı olarak sayılmaktadır (Allah'a, meleklere, kitaplara ve peygamberlere iman)".[222]

Ehl-i Sünnet inancına göre Amentü esaslarından altıncısı olan Kaza ve Kader'e iman, Kur'ân-ı Kerim'deki (İsra:23; Fussilet: 12; Kamer: 49; Furkan:2; Vâkıa:60; Tâhâ:40) gibi ayetlerle Hz. Peygamber'in hadis-i şeriflerine dayanmaktadır.[223]

Biz burada Sebâtî Divanı'nda Amentü esaslarının nasıl yer aldığı üzerinde duracağız.

1. Allah[224]

Sebâtî Divanı'nda Allah kavramının geniş bir şekilde yer aldığı görülür. Allah'ın yüce isim ve sıfatları "esmâu'l-hüsnâ" şairin adlandırmasıyla "esmâ-yı azîze" (G.12/9)'dir. Bu isim ve sıfatlar, genel olarak Divanı'nda muhtelif sebeplerle serpiştirilmiş olmakla beraber, özellikle münacat ve na'tlarda yoğunlaşır.

Sebâtî, şiirlerinde genel olarak Allah kavramından başta Arapça "Rab" (G.18/6, G.72/3), Hüdâ (G.99/5), Mevlâ (G.1/1-7, G.57/1, G.77/3) Sâni' (G.89/8) Kibriya ((N) 2/1, Sübhân (K.3/11), İlahî ve en çok Farsça Hudâ (G.80/1, G.142/4 ...), Hudâvend (G.18/1) İzed-i Cebbâr (G.142/6-7) kelimeleriyle söz etmiştir.

---

[222] Doç. Dr. Abdullah Aydemir, **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, s.7 ve bu sayfadaki 68. dipnot.

[223] Amentü ve esasları ile ilgili müstakil eserler de vardır. Bkz. Numan Kurtulmuş, **Yeni Ementü Şerhi (Büyük İlmihal),** Elif Ofset Tesisleri, İstanbul, 1980... vb.

[224] Bkz. Dr. Halim Hilmi Bilsel, **Allah Vardır,** Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1976; Bekir Topaloğlu, **İslâm Kelâmcıları ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı (İsbâtı Vâcib)** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1981; A. mlf., "Allah", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** İstanbul, 1989, c.2, s.471-99; Ömer Nasuhi Bilmen, **Mülehhas İlm-i Tevhid, Akaid-i İslâmiyye,** Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1973; Afif A. Tabbârâ, **İlmin Işığında İslâmiyet,** (Çev. Mustafa öz), Kalem Yayıncılık A.Ş. İstanbul, 1981, s.81-131; Dr. Ali Arslan, **İslam inançları ve Felsefesi (Tevhid ve İlm-i Kelâm),** Çağrı Yayınları, İstanbul, 1979, s.57-194; A. Hamdi Akseki, **İslam Dini,** s.62-73; Numan Kurtulmuş, **Yeni Ementü Şerhi,** s.9-65; Dr. Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü,** s.25-26; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,** s.33-34 ... vb.

Sebâtî'de dikkati çeken husulardan biri de, Tanrı kelimesinin hiç kullanılmamasına karşılık, Türkçe "Yaradan" (G.118/1) ve Nene Hanım'ın Vefat Tarihi Manzumesinin ikinci beytinde de "Çalab" kelimesinin Allah kavramı yerine kullanılmasıdır.

Sebâtî Divanı'ında "Esmâu'l-Hüsnâ"[225] diye bilinen Allah'ın isimlerinden "Allah (G.27/3, G.36/4, G.57/1, G.70, G.111/7) Âlim (G.72/1), Câbir (G.72/1), Cebbâr (g.142/6-7), Ganî (Ganiy, G.26/4), Gaffâr (G.27/7), Hakk (G.3/3, G.17/1, G.77/4, G.89/5) Hâlık (66/5), Hayy (G.72/2), Kadîr (G.72/2), Rahmân (G.89/5, K.3/15), Samed (G.26/1-5, G.27/7), Sâmi' (G.72/2) Settâr (Sâtiru'l-Uyûbât, G.16/1) ve Vâhid (G.12/9, G.72/2) bizzat geçmektedir.

"Yâ mu'ṭiye'l-murâdât a'ṭı lenâ's-sunûḥât
Edrik nidâ'e 'abdik yâ Sâtira'l-'uyûbât"
G.16/1.

şeklinde Allah'a yalvaran Sebâtî'ye göre Allah birdir ve Vâhid-i Mutlak'tır:

"Bâzâr-ı beḳâdạ ola tâ ḳıymetim ey dost
Esmâ-yı 'azîzeñ içün ey Vâḥid-i Muṭlaḳ"
G.12/9.

Sebâtî Divanı'ında İslam dinine uygun olarak zikredilen Allah, Vâhid, Hayy, Kadîr, Sâmi', Rahîm, Câbir-i azm-i kesîr, âlim-i mâ fi'd-dâmîr olan "Rab"dır:

"Ey âlimụ mâ fi'ḍ-ḍâmîr dermânde em feryâd-res
Vey câbirụ 'aẓmi kesîr dermânde em feryâd-res
Ey Vâḥidụ Ḥayy ụ Ḳadîr vey Sâmi'u ṣavt ụ ṣafîr
Yâ Râhimụ bernâ vü pîr dermânde em feryâd-res
Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ oldụ bu dil ġâyet fenâ
Raḥm eyle gel yâ Rab baña dermânde em feryâd-res
G.72/1-3.

---

[225] Bkz. Gazalî, **İlâhî Ahlak. Esmâu'l-Hüsnâ**, (Çev. Yaman Arıkan), Uyanış Yayınevi, İstanbul, 1989, 512 s.; Ali Osman Tatlısu, **Esmâu'l-Hüsnâ Şerhi**, Seha Neşriyat ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1993, 280 s.; Halil İbrahim Şener, **Türk Edebiyatında Manzum Esmâu'l-Hüsnâlar**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İzmir, 1985.

Allah, hayır ve şerrin Halık'ıdır. O, nedensiz yaratır, illâ yarattıklarında bir neden aramak gerekmez:

"Hayr u şerrin Ḫâlıḳı kim Ḫâlıḳ bî-çûndur
Bu sebebden fi'line çûn ü çirâdan geçmişiz"
G.66/5.

Sebâtî'ye göre -ki Ehl-i Sünnet'in görüşünün kendisidir- Allah, hem zâtı hem de sıfatlarıyla bâkîdir. O'ndan başka her şey fânîdir:

"Ey Ḫudâvendî ki ẕât u hem ṣıfâteş bâḳiyest
Gayr ez u yek-ser cihân u hem ḫalâyıḳ fâniyest"
G.18/1.

Allah, bütün noksanlıklardan münezzeh, insan ise isyân ve nisyân ile muttasıftır:

"Ne kim 'isyân ü nisyân var ânıñ mevṣûfu insândır
Neḳâyıṣdan berî ancak Cenâb-ı Rabb-i Raḥmân'dır"
Mfrd.1.

Sebâtî, Divanı'nda "Kasîde der-Vâridât-ı İleyh" başlığı altında yer alan ikinci manzumesinde Allah hakkındaki görüşlerini açıklar:

"Ey 'ademden kâ'inâtı *kün* deyüb peydâ kılan
İns ü cinni ḥüsn ü âna 'âşıḳ u şeydâ kılân
Tâc-ı *kerremnâ* koyan fark-ı şerîfi Âdem'e
Hem anı luṭfuyla nâ-geh 'âlimü'l-esmâ kılan
Ṣâni'-i arż u semâ vü Ḫâlıḳ-ı her mümkinât
Vâcib-i bi'z-Ẕât-ı Ḥaḳ'sın ṣâbitü'l-eşyâ kılan
Bir şeb-i mi'râcda sen ol Muṣṭafâ'yı nâgehân
Ḳâbe ḳavseyne götürdüb tâ ki *ev ednâ* kılan
Kenz-i maḫfî ḫalḳ edensiñ bu gönül vîrânesin
Hem anı sensiñ dem-â-dem vaṣfda gûyâ kılan

Lî- ma'allâh şâhının hâk-i pey her zerresin
Kühl-i bînîş eyleyüb 'uşşâkını bînâ kılan
Bu nevâdan bî-nevâ koyma Şebâtî bendeni
Ey hayât ehlini mürde mürdeyi ihyâ kılan"

Konun başından itibaren görülen o ki, şiirlerde Allah kavramını ifade eden kelime ve ibarelere bu kadar fazla yer verilmesinin sebebi, hiç şüphesiz imanın şartlarından birincisinin Allah'a inanmak olmasından kaynaklanmaktadır.

2. Melekler[226]

İslam'da iman esaslarından biri de, Allah'ın meleklerine iman etmektir. Meleklere iman, İslâm'ın âmentüsü içinde en önemli şartlardan birini teşkil eder.

Melekler, Allah'ın, diğer canlılara benzemeyecek şekilde nurdan yarattığı varlıklardır. Allah'ın bütün emir ve isteklerini eksiksiz yerine getiren, varlıkları kabul edilen ve görünmeyen bu varlıklar her şeyden önce yaratılmışlardır. O sebeple kitaplara imandan önce meleklere iman bildirilmiştir. Meleğe iman, peygamberliğe iman sayılır; o, manevî (görünmeyen) âlemden maddî (görünen) âleme peygamberliği nakleden bir elçidir. Meleği inkar, peygamberliği de inkâr etmek demektir.

Nuranî ve ruhanî varlıklar olan meleklerin varlıkları, yaptıkları işler ve nitelikleri, en güzel ve geniş biçimde Kur'ân'da anlatılmıştır. Bu konuda birçok ayet vardır.

Melekler, memur edildikleri görevlere, yaptıkları işlere göre adlar alırlar. Dört büyük melek, Cebrail, Azrail, Mikâil ve İsrafil adını taşır...

a. Cebrâil

Sebâtî Divanı'nda meleklerden sadece Cebrail'in adı geçer. Kelime olarak "Allah'ın kulu, Allah eri" anlamına gelen bu terimle eşanlamlı birçok kelime vardır. Cebrail, Allah'a en yakın meleklerden biridir ve vahiyleri peygamberlere ilet-

---

[226] Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşıkîn/Aşıkların Nurları** (Sad. H. Mahmud Serdaroğlu-A.Lütfi Aydın), Çile Yayınevi, İstanbul, 1980, s.329-57; Dr. Ali Arslan Aydın, **İslâm İnançları ve Felsefesi**,s.401-18; Amlf., **İslam'da İman ve Esasları**, s.195-203; A.Hamdi Akseki, **İslâm Dini**, s.74-76; Numan Kurtulmuş, **Yeni Amentü Şerhi**, s.67-72; Afif A. Tabbâra, **İlmin Işığında İslâmiyet**, s.155 -60; Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.207-209; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.329; İsmail Kara, "Melek", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.6, s. 238-40...

mekle görevlidir. Kur'an'da Cebrail'e birçok isim verilmiştir. En önemlileri Cebrail Rûhu'l-Emîn, Cibrîl, Rûhu'l-Kudüs ve Rûh'tur. Kur'an-ı Kerim, Cebrail vasıtasıyla Peygamberimize indirilmiştir. Zaten Sebâtî Divanı'nda da bu vesile ile "Cibrîl"den bahsedilmektedir:

"Ey ki sensin muḥbıṭ-ı cibrîl-i nâmûs-ı emîn
Ey emînu'l-vaḥy olub teblîġ-i Ḳur'ân eyleyen"
G.121/2

Yine bu konuda ikinci bir beyte, Sebâtî'nin "Târîh-i Tertîb u İkmâl İn Dîvânest" adlı manzumesinin 5. beyti olarak rastlamaktayız:

"Feyż-i Rûḥu'l-Ḳuds'den bir zerreye mâlikdir ol
Bir Mesîḥu'l-vaḳtdir yuḥyi'l-iẓâm âṣârımız"

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulur: "... *Ve onu Rûhu'l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik...*"[227] "*De ki: Cebrail'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki Allah'ın izniyle Kur'ân'ı senin kalbine bir hidayet rehberi, önce gelen kitapları doğrulayıcı ve müminler için de müjdeci olarak o indirmiştir.*"[228]

Cebrail'in diğer birkaç ismi de, Rasûl-i Kerîm, Şedîdü'l-Kuvâ, Zû Mirre, Nâmûs-ı Ekber olarak geçer.

İslam bilginlerinin kesin görüşlerine göre, Cebrail her şekil ve biçimde görünebilir. Nitekim, Peygamber (s.a.v)'e vahiy getirdiği zaman da, değişik şekillerde görünmüştür.[229]

3. Kitaplar[230]

Kitaplara iman da, İslâm'ın iman esasları arasında önemli bir yer işgal eder. Cenab-ı Hak, kullarının dünya ve ahiret saadetleri için içlerinden dilediğini Pey-

---

[227] Bakara, 2/87. Mealler için bkz. Prof. Dr. Ali Özek-Prof. Dr. Hayrettin Karaman-Doç. Dr. Ali Turgut-Doç. Dr. Mustafa Çağırıcı- Prof. Dr. Kafi Dönmez-Doç. Dr. Sadrettin Gümüş, **Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s.12.

[228] Bakara, 2/97.

[229] Dr.Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.54; Ayrıca bkz. Yusuf Şevki Yavuz- Zeki Ünal, "Cebrâil", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 1993,c.7,s. 202-204; Duhter Bayraktar, "Cebrail", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, İstanbul, 1977,c.2, s. 21-22; Dr İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.97-98.

[230] Numan Kurtulmuş, **Yeni Amentü Şerhi**, s.73 vd.; Afif A. Tabbâra, **İlmin Işığında İslâmiyet**, s. 160-63, Dr.Ali Arslan Aydın, **İslam İnançları ve Felsefesi**, s. 419-43; A.mlf., **İslâm'da İman ve Esasları**, s.215-42; A.Hamdi Akseki, **İslâm Dini**, s. 77-83.

gamber olarak seçmiş ve bunlar vasıtasıyla insanlara kendi irâdelerini , emirlerini, nehiylerini, hikmetlerini bildirmiş ve duyurmuştur. Onlar da Allah'dan aldıklarını olduğu gibi insanlara ulaştırmışlardır. Peygamberlerin Allah tarafından tebliğ ettikleri şeyler, ilâhî ve semâvî kitapları teşkil etmiştir.

Her müslüman kitaplara iman etmekle "suhuf" ve dört büyük kitabın tümünü kabullenmiş demektir. Suhuf (Sahifeler) adlı bu küçük kitaplardan Hz. Adem'e 10 sahife, Şit'e 50 sahife, Hz. İdris'e 30 sahife, Hz. İbrahim'e de 10 sahife verilmiştir. Dört büyük kitap sırasıyla Tevrat, Hz. Musa'ya; Zebûr, Hz. Davud'a; İncil, Hz. İsa'ya ve Kur'ân-ı Kerim Hz. Muhammed (a.s)'e verilmiştir.

Bu kitapları, bu kitaplarda bulunan her türlü emirleri , nehiyleri, hikmetleri Allahu Teâlâ Peygamberlerine ya Cebrâil vasıtasıyla yahut başka bir suretle vahy ve ilham etmiş, bildirmiş, onlar da Allah'dan aldıkları gibi insanlara ulaştırmışlardır.

Sebâtî Divânı'nda, bu dört kitaptan sadece Kur'ân-ı Kerîm üzerinde durulmaktadır.

a. Kur'ân-ı Kerîm[231]

Kur'ân-ı Kerim, son Peygamber Hz. Muhammed (a.s)'a Allah tarafından Cebrâil aracılığıyla nazil olmuş ve O'ndan tevâtür yoluyla nakledilmiş olan kutsî bir kitaptır.

Sebâtî, şiirlerinde bu kitaptan "haber, Kelâm-ı Hak, Furkan ve Kur'ân" olarak bahsetmektedir:

"Ey ki sensin muḫbıṭ-ı cibrîl-i nâmûs-ı emîn
Ey emînu'l-vaḥy olub teblîğ-i Ḳur'ân eyleyen"
G.121/2

---

[231] Bu konuda bkz: İsmail Karaçam, **Kur'an-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati**, Nedve Yayınları, İstanbul, 1981; İbn Kesîr, **Kur'ân'ın Fazîletleri** (Çev. Mehmed Sofuoğlu), Türdav, İstanbul, 1978; Celâl Kırca, **Kur'an-ı Kerim ve Modern İlimler**, Marifet Yayınları, İstanbul, 1981; A. Hamdi Akseki, **İslâm Dini**, s.80-83; Dr.Ali Arslan Aydın, **İslâm İnançları ve Felsefesi**, s.438-43;A.mlf., **İslâm'da İman ve Esasları**, s. 235-42;Afif A Tabbâra, **İlmin Işığında İslâmiyet**, s.36-64; Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s. 189-90...vb.

"Ḫaberi gelmez idi bizlere Ḥaḳḳ'ın ḥaḳḳâ
Gelmeseñ 'âleme ey nûr-ı Ḫudâ'nıñ eseri"
G136/4

"Seniñ medḥ-i şerîfiñle yazılmış
Okunur âyet-i Ḳur'ân Muḥammed
Dü kevneyne seni raḥmet ḳılub Ḥaḳ
Güvâhımdır benim furḳân Muḥammed"
K.3/8-9

"Kelâm-ı Ḥaḳ ḳadîm u muḳtedâdır"
Ḳaṣîde-i Ḥamdiyye/4

b. Sebâtî Dîvân'nda Âyet-i Kerîmeler

İslâmiyet; Allah'ın, kulu ve resûlü Muhammed Mustafa (s.a.v.) vasıtasıyla insanlara tebliğ ettirdiği son dindir.

Türkler yaklaşık olarak, X. asırda islâmiyet ile müşerref olmuşlardır. İslamiyeti kabul eden her cemiyet gibi Türkler de üstünlüğün ancak takvada olduğunu kabul ederek, ona dört elle sarılmış ve hayatının her şubesine onu tatbik etmişlerdir. İşte bu tatbik sahalarından biri de sanat ve edebiyattır.

"Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra şekillenen ve yönlenen İslâmî Türk Edebiyatı'nın ilk mahsulleri, Kur'ân-ı Kerim'e dayanan, edebî eseri ayet ve hadislere istinat ettiren şaheserlerdir...

İslâmî Türk Edebiyatı'nın tarihi seyrini yüzyıllar boyunca takip edersek, il büyük yâdigârlarda ayet ve hadislerden hareketle dünyevî meselelere inildiğini müşahade ederiz..."[232]

XIX. yüzyıla gelindiğinde Sebâtî'nin de temsilcisi olduğu İslâmî Türk Edebiyatı, Türklerin yaklaşık olarak X. asırda İslamiyet'i kabulünden sonra başlayıp Cumhuriyete kadar süren, Cumhuriyetin ilk yıllarında tarihi zaruretler dolayısıyla kısmen sekteye uğrayan ve 1960'lı yıllardan sonra mazisinden ilham almakla

[232] Necla Pekolcay ve diğ. **İslâmî Türk Edebiyatı, Giriş**, s.15-16.

beraber ondan farklı, yep yeni ve modern bir şekilde gelişmeye başlayan bir edebiyattır.

Kur'ân-ı Kerim, İslam dininin mukaddes kitabıdır. O, ilâhi ilim anlamındaki "ilm-i ledün"den, en beşeri bilgilere kadar her gerçeği kendinde toplayan kutsal bir kitaptır.

Sebâtî, bir hâfız-ı Kur'ân olarak güçlü bir imam-hatip olduğu kadar, inandığı değerleri sanatkârâne bir şekilde nazmına aktarabilen birinci sınıf olmasa bile ona namzet kudretli bir şairdir.

O da, Kur'ân'ın belâgatine meftûn olmuş kendinden önceki nice şairler gibi şiirlerinde, ya lafzen, ya manen iktibas veyahut da telmihte bulunarak ayet-i kerimeleri kullanmış, böylece de sanatına bir renk ve kıymet katmak istemiştir.

İslâmî Türk Edebiyatı'ndaki eser vermiş tüm sanatkarların eserlerinin ayet-i kerimeler ışığında taranması ve incelenmesi bir zorunluluktur.[233]

Biz burada bâkir bir konu olarak "Sebâtî Dîvânı'nda Âyet-i Kerîmeler"i belli bir sistematiğe tabi tutarak ele alıp inceleyeceğiz.

Sebâtî, şiirlerinde hadis-i şeriflere nazaran ayet-i kerimelere daha çok yer vermiştir. Bunun sebebi, yukarıda da ifade edildiği gibi onun "hâfız" olmasıdır. Şimdi, Sebâtî Dîvânı'nda muhtelif şekillerde yer alan âyet-i kerîmeleri görelim:

1. "Ey Ḫudâvendî ki ẕât u ṣıfâteş bâḳiyest
Ġayr ez u yek-ser cihân u hem ḫalâyıḳ fâniyest"
G.18/1.

Sebâtî, bu beytiyle İslâm akidesine uygun olarak Allah'ın zatı ve sıfatlarıyla bâkî olduğunu ve O'ndan başka her şeyin fâni olduğunu ifade eder. Aynı zamanda Ehl-i Sünnet'in görüşlerini de aksettiren bu inancın temeli, şu ayet-i kerimeye dayanır:

كلّ من عليها فان • و يبقى وجه ربّك ذوالجلال والاكرام •

---

[233] Bu konuda örnek bir çalışma için bkz. Dr. Naci Sami Okçu, **Divan Şiirine Kaynaklık Eden Ayetler**, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), Erzurum, 1982, IX+199 s.; Bu konuda müstakil makale seviyesinde çalışmalar mevcuttur...

Ayrıca bkz. Mehmet Yılmaz, **Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992, 196 s.

"Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zatı baki kalacak."[234]

Burada mana yönüyle bir telmih söz konusu iken, şairin şu beytinde,

"Ḳamû şey *'külli şey'in hâlikun'* der
Saña ey İbn Cevdet mîr Ṭal'at"
Ṭal'at Bey'in Vefâtına Târih/1.

... كلّ شيئى هالك الا وجهه ...

"... O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır..."[235]

ayet-i kerimesinden lafzen bir iktibâs vardır.

Sebâtî, kainatın yaratılışını "emr-i kün"e bağlar. Bu görüüşerini şu beyitlerinde görmek mümkündür.

"Ey emr-i kün ile yoḳdan bizi peydâ kılan Mevlâ
Cemâl-i pâkine ḫalḳı bütün şeydâ kılan Mevlâ"
G.1/1

"Ṣun'ı ṣâni'den mefârıḳ olmaz ey erbâb-ı dil
Ḥarf-i kâf u nûnda bu rub'-ı mekûn gizlidir"
G.56/5

"*Küntü kenzen* sırrını bilsen bilürseñ kim nedir
Kün ḫiṭâbıyla bir anda ḫalḳ-ı eşyâdan ġaraż"
G.77/2

"Ey 'ademden kâ'inâtı *kün* deyüb peydâ kılan
İns ü cinni ḥüsn ü âna 'âşıḳ u şeydâ kılan"
K.2/1.

---

[234] Rahman, 55/26-27.
[235] Kasas, 28/88.

Beyitlere dikkatle bakıldığında Allah, tekvin sıfatı gereği kâinatı "kün=ol" emri ile yoktan yaratmıştır. Sebâtî "kün" (ol) kelimesi ile Kur'ân-ı Kerim'deki

انّما أمره اذا اراد شيئا أن يقول له كن فيكون •

"Bir şey yaratmak dilediği zaman Onun yaptığı " ol" demekten ibarettir. hemen oluverir."[236]

ayetinden nâkıs iktibasta bulunmuştur. Şair, Allah'ın yoktan kainatı yaratmasına sebep olarak, mutasavvıflar gibi "küntü kenzen..." kudsî hadisindeki sırrı göstermektedir.

İkinci beyitte yer alan "kâf u nûn" kevn (olma) kökünden türeme, emir (kün=ol) çekimindeki iki harfin (kef ve nûn harfinin) ayrı ayrı okunuşudur. Bu iki harf birleşince "kün=ol" kelimesi ortaya çıkar.

Sebâtî'nin aşağıda yer alan beytinin ikinci mısraında, hem Kur'ân-ı Kerim'den mealen bir iktibas hem de konu ile ilgili ayetlere bir telmih vardır:

"Bu nevâdan bî-nevâ ḳoyma Ṣebâtî bendeñi
Ey ḥayât ehlini mürde mürdeyi iḥyâ kılan"
K.2/7.

Şairin bu beytinde, Allah iki şekilde dile gelmektedir:

(a) Allah, her canlıya ölümü tattırdığı için "hayat ehlini mürde kılan"dır. Bu ise

كلّ نفس ذائقة الموت•••

"Her canlı ölümü tadacaktır..."[237]

ve benzeri ayetlere dayanmaktadır.

(b) Öbür yandan Allah, ölüleri dirilttiği için " mürdeyi ihyâ kılan"dır. Bu da yine Kur'ân-ı Kerim'deki,

••• يحي الله الموتى •••

---

[236] Yâsîn, 36/82. Ayrıca bkz. Bakara, 2/117; Âl-i İmran, 3/47; En'am, 6/73; Nahl, 16/40; Meryem, 19/35; Mü'min, 40/68.

[237] Âl-i İmrân, 3/185; Ayrıca bkz. Ankebût, 29/57; Enbiyâ, 21/35.

"Allah ölüleri diriltir..."[238]

ve benzeri ayetlere dayanmaktadır. Her iki durum da Allah'ın kudretine delil gösterilmektedir. Sebâtî'nin bu düşünce ve inancı mısra mısra şiirlerine işlediği dikkati çekmektedir.

Sebâtî, aşağıdaki beytinde yer alan" yâ sâtire'l-uyûbât" hitabıyla Allah'ın ayıpları, kusurları ve günahları örtücü ve bağışlayıcı olduğuna işaret eder:

"Yâ mu'ṭiye'l-murâdât a'ṭı lenâ's-sunûḥât

Edrik nidâ'e 'abdik yâ sâtire'l-uyûbât"

G.16/1.

Şair, " Yâ sâtire'l-uyûbât" hitabıyla Kur'an-ı Kerim'de yer alan

... كفّر عنهم سيئاتهم ...

"(Allah) onların günahlarını örttü..." [239]

ayeti ile aynı anlamı taşıyan diğer âyetlere bir telmihte bulunmuştur. Satire'l-uyûbât" veya "settâru'l-uyûb"[240] bu haliyle Kur'ân-ı Kerim'de geçmektedir.

Sebâtî bu beytiyle kendi diline hitap ederek -ki teşhis vardır-, Allah'ın ismini daima zikretmesini istemektedir.

"Lisânî fe'zkür isme'llâhi dâ'im

Ḳuli'l-Ḥaḳ ve el-aṣammu kafâkâ"

G.7/6.

Beyitte yer alan "fe'zkür isme'llâhi dâ'im" ibareleri ile şair, Kur'ân-ı Kerim'deki

واذكر اسم ربّك بكرة و اصيلا •

"Sabah akşam Rabbinin ismini yâdet"[241]

âyetine telmihte bulunmuştur.

---

[238] Bakara, 2/73. Ayrıca bkz. Hâc, 22/6; Şûrâ, 42/9; Ahkâf, 46/33; Kıyâme, 75/40; Yâsîn, 38/33; Hicr, 15/23.

[239] Muhammed, 47/2.

[240] Mehmet Yılmaz, **Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük), s.142.**

[241] İnsan, 76/25.

Sebâtî Divânı'nda "hablu'l-metîn"[242] ibaresi de geçer:

*"Ḥablu'l-metîn*e gel asıl ḳayd-ı ʿalâyıḳdan kesil
Söyle gönül lâ-yenfasıl Allâh bes bâḳî heves"
G.70/5.

Kesildim der idim ḳayd-ı 'alâyıḳdan velî elde
Dilâ *ḥablu'l-metîn* olmaklığa zülf-i resin kaldı"
G.150/2

"*Ḥabl-ı Ḥaḳ*'dır muṭlaḳâ şer'-i şerîf-i Aḥmedî
Ṭut anı muḥkem olub nûr-ı Hüdâ'nın ṭâlibi"
G.161/3.

Beyitlerde geçen "hablu'l-metîn", sağlam ip, Kur'ân, İslam Dini" anlamlarına gelir. Bu tamlama Kur"ân-ı Kerim'deki

واعتصموا بحبل الله جميعا و لاتفرّقوا ...

"Hep birlikte Allah'ın ipine (İslam'a) sımsıkı yapışın..."[243]

ayetinde geçen " ... habli'llâhi ..." ile aynı anlamdadır. Bu yönüyle, adı geçen ayete bir telmihte bulunulmuştur.

Burada İslâm'a sımsıkı sarılmanın, İslam'da birleşmenin, parçalanmamanın önemi vurgulanmaktadır. Bilindiği gibi ayrılık kuvvetin, devlet ve nusretin elden gitmesine sebep olur. Güç yönünden zayıflayan, gevşek bir milletin düşmana yem olması kolaylaşır. Bu yüzden birlik ve kardeşlik dini İslam'da Müslümanların birleşmeleri, birlik ve beraberlik içerisinde bulunmaları vazgeçilmez bir esastır.

Yukarıya alınan beyitlerden üçüncüsünde şair, "hablu'l-metîn"i mutlaka şer'-i şerîf-i Ahmedî habl-i Hak'dır" diye tanımlar. İkinci beyitte ise bu kelime ile "zülf-i res" arasında bir kelime oyunu yapılmaktadır. Çünkü "zülf" edebiyatımızda

---

[242] **Mehmet Yılmaz, Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük), s.59.**
[243] **Âl-i İmrân, 3/103.**

uzunluğu ve şekli bakımından habl (ip)e teşbih edilir. Tasavvufta ise kesreti sembolize eder. Kesrete bağlı olan da "kayd-ı alayık"dan kurtulamaz.

Sebâtî Divanı'ndan aşağı aldığımız beyitlerdeki "lâ taknatû" (ümit kesmeyiniz) ibaresi,

"Âyet-i *lâ taḳnaṭû* birle anı tebşîr kıl
Ḳalb-i maḥzûnun Sebâtî ḫâne-i ġamdan çıḳar"
G.62/6.

"*Kesme gel Ḥaḳ'dan ümîdin* düşme gel ye'se gönül
Baḥr-ı ġufrâna naẓar kıl raḥmet-i Raḥmân'a bak
Rûḥ-ı Ḥaḳ'dan me'yûs olmaz mü'min illâ kâfirûn
Âyet-i *lâ taḳnaṭûda* müjde-i Ḳur'ân'a bak"
G.89/5-6.

"Verüb müjde bize hem âyet-i *lâ taḳnaṭû* birle
Gürûh-ı âsiyânı luṭfa ağırrâ kılan Mevlâ"
G.1/5.

Kur'ân-ı Kerim'deki

... لا تقنطوا من رحمة الله ...

"*Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin ...*"[244]

ayetinden lafzen nâkıs iktibastır.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın bütün günahlara mağfiret edeceğini bildiren bu ayet, Kur'ân-ı Kerim'in en ümit verici ayetlerinden biridir.

Sebâtî, bir kulun elini açıp Allah'a yalvardığında duasının akbul alacağını, en azından elinin boş dönmeyeceğini kabullenir:

"Âcâ'ib kâmını almaz mı bir kul
Elin açub Ḫudâ'ya yalvarınca"
G.134/2

[244] Zümer, 39/53. Ayrıca bkz. Hicr, 15/55-56; Rûm, 30/36; Yusuf, 12/87.

Şair, bu ifadeleriyle Kur'ân-ı Kerim'deki

... اجيب دعوة الداع اذا دعان فليستجيبوا لى ...

"Bana dua ettiği vakit du'a edenin dileğine karşılık veririm ..."[245]

ayetine bir telmihte bulunmuştur.

2. Sebâtî Divanı'nda Hz. Adem (ve dolayısıyla Hz. Havva)'nın yeryüzüne indirilişini dile getiren şu beyitler,

"Dâr-ı ḫulduñ terkini kıldı niçün Âdem-ṣafi
Yâ sa'âdetlü başında tâc-ı *kerremnâ* nedir"
G.45/2.

"Tâc-ı *kerremnâ* koyan farḳ-ı şerîf-i Âdem'e
Hem anı luṭfuyla nâ-geh *'âlimü'l-esmâ* ḳılan"
K.2/2.

başlıca üç kavramı ve olayı dile getirmektedir: (a) Dar-ı huldun terki, (b) Tâc-ı kerremnâ ve (c) Adem'in âlimü'l-esmâ kılınması. Bunların her birinin Kur'ân-ı Kerim'de dayanaklarını bulmak mümkündür.

(a) Hz. Allah, Hz. Adem ve eşi Havva'yı cennete yerleştirir; orada bulunan yiyeceklerin hepsini serbest kılar. Bunlara büyük bir hürriyet vermekle beraber, bu yiyeceklerden bir ağaca yaklaşmalarını yasaklar; aksi takdirde zâlimlerden olacaklarını bildirir. Şeytan, bunların bu ağaçtan yemelerine ve cennetten çıkarılmalarına sebep olur:

... و قلنا اهبطوا بعضكم لبعض عدو ولكم في الأرض مستقرّ و متاع الى حين

"... ve bunun üzerine: Bir kısmınız diğerine düşman olarak ininiz, sizin için yeryüzünde barınak ve belli bir zamana dek yaşamak vardır, dedik."[246]

Yukarıdaki birinci beytin ilk mısraında bu ayete telmih vardır.

(b) Sebâtî, tâc-ı "kerremnâ" tamlamasıyla Kur'ân-ı Kerim'deki

---

[245] Bakara, 2/186.

[246] Bakara, 2/36.

و لقد كرّمنا بني ادم ...

"Biz hakikaten âdem oğlunu şan ve şeref sahibi kıldık ..."[247]

ayetinden lafzen nakıs iktibâsta bulunmuştur.

(c) Yeryüzünde insan yaratılmadan önce Allah (c.c.) meleklere yerde insan yaratacağını, ona bir takım yetkiler vereceğini, kendisini temsil ettireceğini, vekil kılacağını bildirir: Melekler, yerdeki mahluka şeref ve salahiyet verilmesinde şer ihtimalinden korkarlar. İnsanın tabiatında fesat çıkarma, kan dökme yeteneğinin bulunduğunu düşünerek önce bu varlığın yaratılışına karşı meleklerin içinde bir itirazvari duygu uyanır; fakat insanın üstün niteliklerini anlayınca Allah'ın hüküm ve hikmetine boyun eğerler.

Meleklerin bilmedikleri hikmetleri bilen Allah Hz. Adem'i yaratarak ona bütün eşyanın adlarını öğretir:

و علّم ادم الاسماء كلها ...

"Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti..."[248]

Şair yukarıya alınan ikinci beytinin ikinci mısraında ayet-i kerime'den nâkıs iktibasta bulunmuştur.

3. Sebâtî, Divanı'ndaki şu beyitlerde,

"Tâ meh-i Ken'âniyet kum şüd eyâ Ya'ḳûb-ı cân
Mesken ü me'vâ turâ yek ḫâne-i aḥzâniyest
Key bûd yâ Rab beşîrî âyedem bâ-pîrhen
Tâ ki bûyî bişnevem gûyem meh-i Ken'âniyest"
G.18/5-6.

Ya'ḳûb-ı dili tâbıñı efgân edeceksin
Âlâm-keş-i ḫâne-i aḥzân edeceksin"
G.96/1

"Nerdesin nerde gel ey Yûsuf-ı Mıṣrîñe peder

---

[247] İsrâ,17/70.

[248] Bakara, 2/31.

Âh eder yâd-ı ruḫ-ı şâhid-i Ken'ân ederek
Bûy-ı pîrâheni al gel bu dem ey bâd-ı beşîr
Çeşm-i Ya'ḳûb aġarub var aña dermân ederek"
G.97/2-3.

"Ey kâşk düşüb çâh-ı zeneḫdân-ı nigâra
Yûsuf gibi tâ ḥaşre ḳadar pür-ġam olaydım"
G.107/5.

"Firâḳıñla aġardı çeşmimiz ey Yusûf-ı ṣânî
Biziz Ya'ḳûbu 'asrıñ ḫânemizdir beytü'l-aḥzânı
Niçündür bûy-ı pîrâhen kesildi cân meşâmında
Beşîrimle beşâret ver amân ey mâh-ı Ken'ânı"
G.145/1-2.

Hz. Yakub (a.s.) ve oğlu Yusuf (a.s.)'la ilgili olarak Kur'ân-ı Kerim'de yer alan ayetlere telmihte bulunulmuştur.

Hz. Yakub (a.s.) edebiyatımızda olduğu gibi burada da Yusuf'u araması, hasretiyle ağlamaktan kör olması ve nihayet Yusuf'un gömleğinin kokusuyla gözlerinin açılması anlatılarak ele alınmıştır.

Hz. Yusuf (a.s.) da, fiziki güzelliği ile meşhurdur. Onun görmüş olduğu bir rüya ve bu rüyanın tabirlerini duyan kardeşleri, onu kıskançlık sebebiyle kuyuya atmışlardır. Mâh-ı Ken'ân olarak bilinen Hz. Yusuf'un başından geçen bu olaylar edebiyatımızda genişçe işlenmiş ve mazmunlar oluşturulmuştur. Sebâtî, bir yandan bunu edebî yönden şiirlerine uygularken, ayet-i kerimelere de telmihler yapmayı ihmal etmez.

(a) Hz. Yakub oğlunun kardeşleri tarafından kuyuya atıldıktan sonra, gömleğe kan sürülerek Yusuf'u kurt parçalayıp yedi yalanıyla kendisine gelindiğinde olayı sezmiştir. Çünkü elbise parçalanmamıştır. Üzerine sahte kan sürülmüştür. (Bkz. Yusuf, 12/18)

فلمّا ذهبوا به و اجمعوا ان يجعلوه في غيابت الجب...

"Onu götürüp de kuyunun dibine atmaya ittifakla karar verdikleri zaman ..."[249]

(b) Hz. Yakub bunun üzerine, oğlu Yusuf için kederlenir, hüzünlenir, âh ü figân eder. Evine bundan olayı "hâne-i ahzân" veya "külbe-i ahzân" adı verilmiştir. Hz. Yakub o kadar çok ağlamıştır ki gözleri kör olmuştur. Bu olay Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılır:

و تولّى عنهم و قال يا اسفى على يوسف و ابيضت عيناه من الحزن فهم كظيم•

"Onlardan yüz çevirdi, "Ah Yusuf'um ah!" diye sızlandı ve kederini içine gömmesi yüzünden gözlerine boz geldi."[250]

(c) Hz. Yusuf, Mısır'a yanına gelen kardeşlerine kendi gömleğini verir ve "onu babamın yüzüne koyun, gözleri görecek duruma gelir" der. Bu sırada Hz. Yakub da "ben Yusuf'un kokusunu alıyorum" der:

Kur'ân-ı Kerim'de bu hadise anlatır:

اذهبوا بقميصى هذا فألقوه على وجه ابى يأت بصيرا ...

"Şu benim gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne koyun (gözleri) görecek duruma gelir..."[251]

و لمّا فصلت العير قال ابوهم انى لأجد ريح يوسف لولا ان تفنّدون •

"Kafile (Mısır'dan) ayrılınca, babaları (yanındakilere): Eğer bana bunamış demezseniz inan ben Yusuf'un kokusunu alıyorum! dedi."[252]

Hakikaten de gömlek yüzüne sürülünce gözleri sağlığına kavuşur.

Kur'ân-ı Kerim'de bu hadise şöyle beyan edilir:

فلمّا ان جاء البشير القيه على وجهه فارتد بصيرا قال الم اقل لكم انّى اعلم من الله مالا تعلمون•

---

[249] Yusuf, 12/15. Ayrıca bkz. Ayet: 8-10.

[250] Yusuf, 12/84.

[251] Yusuf, 12/93.

[252] Yusuf, 12/94.

"Müjdeci gelince, gömleği onun gözüne koyar koymaz (Ya'kub) görür oldu. Ben size: "Allah tarafından (vahiy ile) sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim" demedim mi! dedi"[253]

Görüldüğü gibi Kur'ân-ı Kerim'den mülhem bu olayları Sebâtî, bazı terim ve kavramlarla (hâne-i ahzân, peder âh eder, bûy-ı pîrehen, çeşm-i Yakub, ağarmak, çâh, çâh-ı zenehdân) şiirine nakşetmiştir.

4. Sebâtî Divanı'nda Hz. Musa (a.s.) ile ilgili olarak geçen bazı terim ve kavramlarla (erinî, len terânî, vâdi-i Eymen, tecellî, asâ, yed-i beyzâ) Kur'ân-ı Kerim'deki ilgili âyetlere telmihlerde bulunulmuş ve lafzen iktibaslar yapılmıştır.

"Çıkdı dil kûh-ı temennâ üzre *ernî* söyledi

Len terânî söyleme ref' eyle gel yüzden nikâb"

G.8/3.

"Rumûz-ı *len terânî* ger nümâyed

Zi-'ışkeş Mûsî-i dil ġark-ı ḫûnest

G.20/4.

Bu beyitlerde yer alan "ernî" ve "len terânî" kelimeleri Kur'ân-ı Kerim'den lafzen yapılmış iktibastırlar:

و لمّا جاء موسى لميقاتنا و كلّمه ربّه قال رب ارنى انظر اليك قال لن ترينى و لكن انظر الى الجبل فان استقرّ مكانه فسوف ترينى فلمّا تجلّى ربّه للجبل جعله دكّا و خرّ موسى صعقا ...

"Musa tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de Rabbi onunla konuşunca "Rabbim! Bana (kendini) göster, seni göreyim" dedi. (Rabbi): "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse se de beni göreceksin!" buyurdu. Rabbi o dağa tecellî edince onu paramparça etti, Musa da baygın düştü..."[254]

"Şübhesiz Vâdi-i Eymen'di bu sahrâ ki benim

Çeşmime şa'şa'a-i şems-i tecellâ görünür"

G.36/8.

---

[253] Yusuf, 12/96.

[254] A'raf, 7/143.

Mûsâ-yı dilim Vâdi-i Eymen'de ḳabessiz
Ḳalmış añа bir nâr-ı tecellâ ḫaberin ver"
G.52/3.

Şecer-i Vâdi-i Eymen gibi ḳaddiñ pür-nûr
Nice Mûsâ'lara vermekde tecellî ḫaberi"
G.136/3.

Sebâtî, bu beyitleriyle şu ayet-i kerimelere telmihte bulunmuştur:

فلمّا قضى موسى الأجل وسار بأهله انس من جانب الطّور نارا قال لاهله امكثوا انّى انست نارا لعلّى اتيكم منها بخبر او جذوة من النّار لعلّكم تصطلون ٠

"Sonunda Musa süreyi doldurup ailesiyle yola çıkınca, Tûr tarafından bir ateş gördü. Ailesine: "Siz burada bekleyin; ben bir ateş gördüm belki oradan size bir haber yahut ısınmaznız için bir ateş parçası getiririm, dedi"[255]

فلمّا اتيها نودى من شاطئى الواد الأيمن في البقعة المباركة من الشجرة أن يا موسى انّى أنا الله رب العالمين ٠

"Oraya gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ kıyısından, (oradaki) ağaç tarafından kendisine şöyle seslenildi: Ey Musa! Bil ki ben, bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'ım."[256]

"Ne içün ṭutdı tecerrüd 'âlemin 'Îsâ nebî
Ne idi Mûsâ 'aṣâsı ya yed-i beyżâ nedir"
G.45/3.

"Zi-miḥrâb-ı dü ebrû-yı nigârem nûr şüd peydâ
Tecellî-gâh-ı Mûsâyest ân vechü yed-i beyżâ"
G.5/1

Sebâtî, bu iki beytinde "Musa asâsı" ve "yed-i beyzâ" tamlamaları ile Hz. Musa'nın Kur'ân-ı Kerim'de beyan edilen iki mucizesine telmihte bulunmuştur.

---

[255] Kasas, 28/29.

[256] Kasas, 28/30. Aynı sûre 46. ayet; Tâhâ, 20/11.

و ان الق عصاك فلمّا رأها تهتزّ كأنّها جانّ ولّى مدبرا و لم يعقّب ...
(...) أسلك يدك في جيبك تخرج بيضاء من غير سوء ...

"Ve "Asânı at!" (denildi). Musa (attığı) asâyı yılan gibi deprenir görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı... (...) "Elini koynuna sok, kusursuz, bembeyaz çıkacaktır..."[257]

فألقى عصاه فاذا هي ثعبان مبين • و نزع يده فاذا هي بيضاء للنّاظرين

"Bunun üzerine Musa asasını yere attı. O hemen apaçık bir ejderha oluverdi! Ve elini (cebinden) çıkardı. Birden bire o da seyredenlere bembeyaz görünüverdi."[258]

Görüldüğü gibi Hz. Musa'ya ait asa ve yed-i beyzâ mucizeleri ayet-i kerimelerde birlikte zikredilmektedir. Sebâtî de bu iki mucize olayını beyitlerinde beraber ele almıştır.

5. Sebâtî Divanı'nda Hz. Süleyman (a.s.) ile ilgili olarak geçen bazı terim ve kavramlarla (Süleyman-karınca, taht-ı Süleyman, Belkıs-Sabâ-Hüdhüd-Âsâf) Kur'ân-ı Kerim'deki ilgili ayetlere telmihlerde bulunulmuştur.

"Âyb kılmazlar şehâ sorsun Sebâtî bendeñi kim
Süleymân mülkü içre mûru taḥḳîr eylemez"
G.65/7.

"Meşeldir "dergeh-i Ḥaḳḳ'a varınca
Süleymân'dan alur ḥaḳḳın karınca"
G.134/1

Yukarıdaki beyitlerde Hz. Süleyman güç, kuvvet ve zenginliğin, karınca da zayıf, aciz ve fakirliğin sembolü olarak ele alınmış ve Alla'ın huzurunda bunların eşit olduğu ifade edilmiştir. Bu düşünce ise Kur'ân-ı Kerim'deki şu ayet-i kerimelere dayanır:

حتّى اذا أتوا على واد النّمل قالت نملة يا ايها النّمل ادخلوا مساكنكم

---

[257] Kasas, 28/31-32.
[258] A'râf, 7/107-108.

لا يحطمنّكم سليمان و جنوده و هم لا يشعرون • فتبسّم ضاحكا من قولها ...

"Nihayet Karınca vadisine geldikleri zaman, bir karınca: "Ey Karıncalar! Yuvalarınıza girin; Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin! dedi. (Süleyman) onun sözünden dolayı gülümsedi..."[259]

"Şeb-i İsrâ'da ḳudûmünde olan zerrelerin̄

Şeref ü 'izzeti biñ taḫt-ı Süleymân'da yoḳ"

G.87/2.

Bu beyitte Hz. Süleyman'ın tahtına telmihte bulunulmuştur. Kur'ân-ı Kerim'de bu taht şöyle geçer:

و لقد فتنّا سليمان و ألقينا على كرسيّه جسداً ...

"Andolsun biz Süleyman'ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir cesed bırakıverdik ..."[260]

"N'oldu kim vermez Şebâtî Hüdhüd-i gönlüm bugün

Bir ḫaber Belḳîs ile şehri Sebâ-yı 'aşḳdan"

G.117/9.

"Gel ey mûr-beççe gönülüm gel şekve Âsafı seyr et

Ki göz yumub açınca bezmine şâh-ı Sebâ geldi"

G.158/2.

Şair yukardaki beyitlerinde yer alan "Belkıs, şâh-ı Sebâ, Asaf, Hüdhüd, haber" gibi kelimelerle Kur'ân-ı Kerim'deki ilgili ayetlere telmihlerde bulunmuştur:

و تفقّد الطّير فقال مالى لاأرى الهدهد أم كان من الغائبين •(...)
فمكث غير بعيد فقال أحطت بما لم تحط به و جئتك من سبا بنبا يقين •
(...) انهب بكتابى هذا فألقه اليهم ثمّ تولّ عنهم فانظر ماذا يرجعون •

"(Süleyman) kuşları gözden geçirdi ve şöyle dedi: Hüdhüdü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı) (...) Çok geçmeden (Hüdhüd) gelip: Ben, dedi,

---

[259] Neml, 27/18-19.

[260] Sâd, 38/34.

senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sebe'den sana çok doğru (ve önemli) bir haber getirdim. (...) Şu mektubu götür, onu kendilerine ver, sonra onlardan biraz çekil de, ne sonuca varacaklarına bak."[261]

قال يا أيّها الملؤا ايّكم يأتيني بعرشها قبل أن يأتوني مسلمين • قال عفريت من الجنّ أنا أتيك به قبل أن تقوم من مقامك و انّي عليه لقوىّ أمين • قال الّذى عنده علم من الكتاب أنا أتيك به قبل أن يرتدّ اليك طرفك فلمّا رأه مستقرّا عنده قال هذى من فضل ربّى ليبلونى • أشكر أم أكفر ...

"(Sonra Süleyman müşavirlerine) dedi ki:Ey Ulular! Onlar teslimiyet gösterip bana gelmeden önce, hanginiz o melikenin tahtını bana getirebilir? Cinlerden bir ifrit: Sen makamından kalkmadan ben onu sana getiririm. Gerçekten bu işe gücüm yeter ve bana güvenebilirsiniz, dedi. Kitaptan (Allah tarafından verilmiş) bir ilmi olan kimse ise:Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm, dedi. (Süleyman) onu (melikenin tahtını) yanıbaşına yerleşmiş olarak görünce: Bu, dedi, şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak üzere Rabbimin (gösterdiği) lutfundandır..."[262]

Ayette geçen ilim sahibi zâtın, Süleyman (a.s.)'ın veziri Âsaf bin Berhiyâ yahut da Hızır olduğu rivayet edilir.

6. "Ver nefes-i 'îsî-i Meryem dahi
Tâ ki kıla mürdeler ihyâ Ḫudâ"

(M)/2

"Çün 'îsî demet zinde küned mürde dilân-râ
Şîrîn sühanet âb-ı ḥayâtest 'iyân şüd"

G.29/3.

Sebâtî burada " nefes-i 'îsî-i Meryem ve mürdeleri ihyâ kılmak" ibareleri ile Kur'ân-ı Kerim'deki Hz. İsâile ilgili şu ayetlere telmihte bulunmuştur:

---

[261] Neml, 27/20, 22, 28.

[262] Neml, 27/38-40.

... يا مريم انّ الله يبشّرك بكلمة منه اسمه المسيح عيسى ابن مريم ...

".. Ey Meryem! Allah sana kendisinden bir kelime'yi müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa'dır Mesih'tir..."[263]

و رسولا الى بنى اسرآئيل أنّى قد جئتكم بآية من ربّكم أنّى أخلق لكم من الطّين كهيئة الطّير فأنفخ فيه فيكون طيرا باذن الله ... و أحي الموتى باذن الله ...

"O, İsrailoğullarına bir elçi olacak (ve onlara şöyle diyecek:) Size Rabbinizden bir mucize getirdim: Size çamurdan bir kuş sureti yapar, ona üflerim ve Allah'ın izni ile o kuş oluverir. Yine Allah'ın izni ile ..ölüleri diriltirim..."[264]

"Ümmetiñden olayım derdi Mesîḥâ yerde
Göklere çekdi anı tâ o şerâfet eşeri"

G.135/3.

Sebâtî, bu beytinde "anı göklere çekdi" ibaresiyle Hz. İsa'nın göğe yükselişini beyan eden ayete bir telmihte bulunmuştur:

بل رفعه الله اليه ...

"Bilakis Allah onu (İsa'yı) kendi nezdine kaldırmıştır..."[265]

7. Sebâtî Divanı'nda Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimizle ilgili olarak geçen pek çok beyitte, onun mucizeleri, ahlâkı, şefaatı, isimleri ... vb. ele alınır ve Kur'ân-ı Kerim'deki ilgili ayetlere telmihler yapılır, onlardan manen ve lafzen iktibaslarda bulunulur:

(a) Hz. Peygamber Efendimiz'in isimleri olarak "Yâsîn", Tâhâ" ve Yûsuf-ı Sânî" isimlerine yer verilir:

"Ey inen şânına *levlâk* daḫi *erselnâk*
İsm-i vâlâsı güzel *Yâsin* (ü) *Ṭâha Ṭâha*"

(N)1/2.

---

[263] Âl-i İmrân, 3/45.
[264] Âl-i İmrân, 3/49.
[265] Nisâ, 4/158.

"Firâḳınla ağardı ey *Yûsuf-ı Ṣânî*
Biziz Ya'ḳûbu 'aṣrın ḫânemizdir beytü'l-aḥzânı"
G.145/1.

Burada hurûf-ı mukataât harflerinden olan Kur'ân-ı Kerim'deki Yâsîn ve Tâhâ'ya telmih vardır:

يس • و القرأن الحكيم •

"Yâsîn Hikmet dolu Kur'ân hakkı için "[266]

طه • ما انزلنا عليك القرأن لتشقى •

"Tâ-hâ. Biz Kur'ân'ı sana, güçlük çekesin diye indirmedik."[267]

(b) Hz. Muhammed (s.a.v.), ahlakı en güzel olandır:

"Allâh Allâh bu ne şehdir bu ne ḫulḳ-ı ḥasen
Bu ne rütbe ne şândır bu ne mevlâ mevlâ
(N)3/4.

"Sen *'aẓîmü'l-ḫulḳsun* vaṣf etdi Ḥaḳ Ḳur'ân'da
Hâdi-i râh-ı Hüdâ'sın yâ Muḥammed Muṣṭafa
(N) 3/4.

Sebâtî, beyitlerdeki "hulk-ı hasen" ve "'azîmü'l-hulk" tamlamalarıyla Kur'ân-ı Kerim'deki,

و انك لعلى خلق عظيم •

"Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin."[268]

âyetine bir telmihte bulunmuştur. Hatta, nâkıs iktibasta bulunmuştur, denilebilir.

(c) Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) beşir ve nezîr bir peygamberdir:

---

[266] Yâsîn, 36/1-2.
[267] Tâhâ, 20/1-2.
[268] Kalem, 68/4.

"Sen şehinşâh-ı risâletsiñ *beşîr* ü hem *nezîr*
Her sözüñ te'yîd içün gökten iner Ḳur'ân sańa"
(N) 2/2.

Bu beytin, ilk mısraıyla şair, Kur'ân-ı Kerim'deki,

...ان أنا الاّ نذير و بشير لقوم يؤمنون ٠

"*...Ben sadece inanan bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.*"[269]

(ç) Hz. Peygamber, davranış ve sözleriyle dürüsttür:

"Ey ki her dem ḳavl ü fi'li ṣıdḳınıñ iṣbâtına
Anları te'yîd eder âyât-ı bürhân eyleyen"
G.121/3.

O kendi heva ve hevesiyle konuşmaz. Bunu Kur'ân destekler:

و ما ينطق عن الهوى ٠ ان هو الاّ وحى يوحى ٠

"*O arzusuna göre konuşmaz. O (bildirdikleri) vahyedilenden başkası değilidir.*"[270]

(d) Hz. Peygamber, âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir:

"Yâ şefî'a'l-müẕnibîn yâ raḥmeten li'l-'âlemîn
Muştuluḳ kim bizlere muştaḳ imiş Raḥmân sańa"
(N) 2/8.

"Raḥmeten li'l'âlemînsiñ hem şefî'u'l-müẕnibîn
Şâfi'-i rûz-ı cezâsîñ yâ Muḥammed Muṣṭâfâ
(N) 3/3.

"Değil vaṣf eylemek ḥaddim seni ey şâh *erselnâk*
Seniñ medḥin Ḫudâ söyler Kitâb-ı Ḥaḳ beyân eyler"
G.49/6.

---

[269] A'râf, 7/188. Ayrıca bkz. Hicr, 15/89.

[270] Necm, 53/3-4.

"Ne ġam dâreynde ey dil-i şeh-i levlâkimiz vardır
Ḫudâ'nıñ nûruna maẓhar meh *erselnâk*imiz vardır"
G.50/1.

Dü kevneyne seni raḥmet kılub Ḥaḳ
Güvâhımdır benim Furḳân Muḥammed"
K.3/9.

Sebâtî, yukarıdaki beyitlerinde "Rahmeten li'l'âlemîn", "erselnâk" ibareleriyle ilgili ayetten nâkıs iktibasta bulunmuş, ayrıca "rahmet kılmak" gibi ibarelerle de aynı ayete bir telmîte bulunmuştur:

وما أرسلناك الّا رحمة للعالمين ٠

"(Rasûlüm!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."[271]

(e) Ayrıca yukarıdaki beyitlerinde Sebâtî, Hz. Muhammed (s.a.v.) için "Yâ Şefî'a'l-müznibîn" şâfi'-i rûz-ı cezâ" sıfatını kullanarak Allah'ın izniyle şefâatte bulunacağını ifade etmekle, ilgili ayetlere telmihte bulunmaktadır:

يومئذ لاتنفع الشّفاعة الّا من أذن له الرّحمان و رضى له قولا ٠

"O gün, Rahman'ın izin verdiği ve sözünden hoşlandığından başkasının şefâati fayda vermez."[272]

(f) Sebâtî, aşağıdaki beyitlerinde Hz.Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in "Şakk-ı Kamer" mucizesini terennüm eder:

"N'ola şaḳḳ olsa şehâdet eyilüb mâh-ı münîr
Müdde'â iṣbâtına kâfîdir ol burhân saña
(N)2/3.

Bir işâretle iki böldüñ eyâ meh ḳameri
Değdiğiñ demde şecer verdi ḥaḳîḳat şemeri"
G.135/1.

---

[271] Enbiyâ, 21/107.

[272] Tâhâ, 20/109. Ayrıca bkz. Yunus, 10/3.

"Ol semâ-i şerefin mihr-i münîr u kameri
Kameri şakk eder engüşt-i şehâdet semeri"
G.136/1

"Risâlet da'vâsın kılsan o demde
Olur şakku'l-kamer bürhân Muhammed"
K.3/10.

Şair, bu beyitleriyle hem Kur'ân-ı Kerim'deki ilgili ayetten "şaku'l-kamer" isfadesiyle bir nâkıs iktibas yapmakta, hem de diğer ifadelerle bu ayete telmihte bulunmaktadır:

اقتربت السّاعة و انشقّ القمر.

"Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı."[273]

(g) Sebâtî Divanı'nda Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Miraç mucizesi ile ilgili beyitler de vardır:

"Ey meh-i burc-i risâlet şeh-i Batha Batha
Mahrem-i sırr-ı Hudâ Leyle-i İsrâ İsrâ"
(N) 1/1.

"Leyle-i İsrâ'da Aksâ içre kıldıkda namâz
Sen imâm-ı enbiyâsın yâ Muhammed Mustafâ"
(N) 3/5.

"Cenâb-ı Ahmed'i bir şeb götürdüb kâbe kavseyne
Namâz-ı penç-gâhî bizlere ihdâ kılan Mevlâ"
G.1/3.

"Veki yevme'l-cezâ kün lî şefî'an
Habîben hüve fi'l-İsrâ denâke"
G.7/2.

---

[273] Kamer, 54/1.

"'Aşḳdandır Leyle-i İsrâ'da mi'râc-ı nebî
Bilmediñ mi ḳâbe ḳavseyn yâ ki ev ednâ nedir"
G.45/9.

"Şeb-i İsrâ'da ḳudûmüñde olan zerreleriñ
Şeref ü 'izzeti biñ taḫt-ı Süleymân'da yoḳ"
G.87/2

Bir şeb-i mi'râcda sen ol Muṣṭafâyı nâ-gehân
Ḳâbe ḳavseyne götürdüb tâ ki ev ednâ ḳılan"
K.2/4

"Zi-mi'râc-ı 'uluvvi ber -tereşt ân pâye-i câheş
Ḫılâfem nîst der-âlem be-ḥaḳḳ-ı sûre-i İsrâ"
G.5/2.

Şair, bu beyitleriyle Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Miraç mûcizesini beyan eden Kur'ân-ı Kerim'deki ayetlere telmihte bulunmuştur:

سبحان الّذى أسرى بعبده ليلا من المسجد الحرام الى المسجد الأقصا
الّذى باركنا حوله لنريه من أياتنا انّه هو السّميع البصير ٠

"Bir gece kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir."[274]

Sebâtî, yukarıdaki beyitlerinde yine miraç mucizesi ile alakalı olarak kullandığı "denâke, kâbe kavseyn, ev ednâ" gibi ifadeleri, aşağıda sunacağımız ayetlerden iktibas etmiştir:

ثمّ دنا فتدلّى ٠ فكان قاب قوسين أو أدنى ٠

"Sonra (Muhammed'e) yaklaştı, derken daha da yaklaştı. O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu."[275]

---

[274] İsrâ, 17/1. Bkz. aynı sûre 60. âyet.

[275] Necm, 53/8-9.

8. Sebâtî, aşağıdaki beytin ikinci mısraındaki "usri yusran" ifadesini Kur'ân'dan lafzen iktibas etmiştir:

"Ṣabr kün Ḥâfıẓ Ṣebâtî ger çi telḫast în firâk

'Usri yüsran ḳavl-i ḥaḳḳest âyet-i Ḳur'âniyest"

G.18/7.

Şairin iktibasta bulunduğu âyet-i kerime şudur:

فانّ مع العسر يسرا ٠ انّ مع العسر يسرا ٠

"Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır."[276]

9. Sebâtî, aşağıdaki beytin ikinci mısraındaki "kuli'l-hakk" ifadesini Kur'ân-ı Kerim'den lafzen iktibasta bulunmuştur.

"Lisânî fe'ẕkür isme'llâhi dâ'im

Ḳuli'l-Ḥaḳ ve el-aṣammu ḳafâkâ"

G.7/6.

Nâkıs iktibasta bulunulan âyet-i kerime ise şudur:

وقل الحقّ من ربّكم ...

"Ve de ki, Hak, Rabbinizdendir..."[277]

10. Sebâtî, bir hâfız-ı Kur'ân olarak Fâtiha suresinin bir adının da "seb'u'l-mesânî" olduğunu zikretmekle bu alandaki kudretini ortaya koymuştur:

"Sezâdır sûre-i *seb'u'l-meṣânî*yle üç iḫlâsı

Oḳuyub rûḥuna baḫş eylemek her ferd insâna

Ṣebâtî ṣıdḳ u iḫlâsla oku bir Fâtiḥa ḫatm et

O ẕâtıñ vaṣfı çün sığmaz yazılsa levḥ-i imkâna

Hızır Paşa Camii İçin /4-5.

---

[276] İnşirah, 95/5-6.

[277] Kehf, 18/29.

"Oḳu *seb'u'l-meşânî*den Şebâtî söyle kim târiḫ

Oḳunan Fâtiḥadan ola rûḥu her dem âgâh."

İsmail Hakkı Hz. Vefât T./4.

Şair, yukarıdaki beyitlerinde geçen "seb'u'l-mesânî" ifadesiyle Kur'ân-ı Kerim'deki,

و لقد اتيناك سبعا من المثانى و القرأن العظيم •

"Andolsun ki, biz sana (seb'u'l-mesânî'yi) tekrarlanan yedi ayeti ve yüce Kur'ân'ı verdik."[278]

11. Şair, aşağıdaki beyitlerinde yer alan "emr-i irci'î" ifadesiyle Kur'ân-ı Kerim'deki ilgili ayetlere hem bir telmih yapmış hem de lafzen bir iktibasta bulunmuştur.

"Ey dirîġâ ḥasretâ vâ firḳatâ kim nâ-gehân

Gitdi *emr-i irci'î*le mürşid-i âgâhımız"

Ḥamza Nigârî Hz. Vefât T./2.

"Geldi emr-i *irci'î* çün gitdi ol peyk-i vefâ

Tâbi' ḥikmet-i meşiyyet emr u fermân ey dirîġ

Muḥammed Sirâcüddin Ef. Vefât T./4.

İrci'î emriñi gûş eyleyüb üçyüz senesi

Cân ile ḳıldı icâbet Çalab'ıñ da'vetine"

Nene Ḫanım'ıñ Vefâtına T./4.

Sebâtî, her üç beytinde de Kur'ân-ı Kerim'deki,

ارجعي الى ربّك راضية مرضيّة •

"Sen ondan, o da senden hoşnut olarak Rabbine dön."[279]

---

[278] Hicr, 15/87. Bkz. Tefsir'ler ve Ramazanoğlu Mahmud Sami, **Fatiha Sûresi Tefsiri**, Erkam Yayınları, İstanbul, 1985, 54.s.

[279] Fecr, 89/28.

ayetinden lafzan iktibasta bulunduğu gibi, şu âyet-i kerimeye de telmihte bulunmuştur:

كلّ نفس ذائقة الموت ثمّ الينا ترجعون ٠

"Her can ölümü tadacaktır. Sonunda bize döndürüleceksiniz."[280]

12. "Aḥsenü'l-ġâyededir çünki nisâb-ı ḥüsnüñ
Eyle muḥtâclara naḳd-i ḥüsnden ḥasenât"

G.17/4.

Şairi bu beytinde sevgilinin güzelliğinin nisap miktarının üzerinde olduğunu, bu sebeple de -İslam hukukuna göre nisap miktarını aşınca onun zekatı olur dü-şüncesinden hareketle- muhtaçlara hayır hasenâtta bulunmasının gereği üzerinde durmaktadır.

Şairi, böyle bir beyti yazmaya sevk eden fikir Kur'ân-ı Kerim'deki,

و في أموالهم حقّ للسّائل و المحروم ٠

"Mallarında, muhtaç ve yoksullar için bir hak vardır."[281]

خذ من أموالهم صدقة تطهّرهم و تزكّيهم بها ...

"Onların mallarından, kendilerini temizleyeceğin, yücelteceğin bir sadaka al..."[282]

ayetlerine dayanmaktadır.

Görüldüğü gibi, zaten bir hâfız-ı Kur'ân olan Sebâtî'nin şiirlerinde ifadesini bulan düşünce ve sanatın Kur'ânî temelleri vardır. Bu sebeple o ilhamını Kur'ân'dan ve Hz. Peygamber'in hadislerinden almıştır.

Şairin şiirlerinde hadis-i şeriflere oranla, âyet-i kerimelere daha çok yer verilmiştir. Hıfzındaki kudretini eserine işlemesinde de göstermiştir.

---

[280] Ankebût, 29/57.

[281] Zâriyât, 51/19. Ayrıca bkz. Meâric, 70/24-25.

[282] Tevbe, 9/103.

4. Peygamberler[283]

Kur'ân-ı Kerim'de geçen bir çok ayetlere ve Peygamberimizin hadislerine göre, İslam'da iman esaslarından biri de Allahü Teâlâ tarafından insanları irşat ederek onlara doğru yolu göstermek için gönderilen peygamberlere iman etmektir. Gönderilen bütün peygamberlere inanmak, iman esasları arasında mühim bir rükündür.[284]

Kur'ân-ı Kerim -üçü ihtilaflı- 28 peygamberin isimlerini vermektedir. Bu 28'in on kadarı çok duyulan; isimleri, kıssaları sıkça dile getirilen şahsiyetlerdir. Şüphesiz peygamberlerin sayısı bundan ibaret değildir. İsimleri ve kıssaları bize bildirilmeyen daha niceleri vardır.[285] Hz. Peygamberden nakledilen bazı hadislerde bu sayı yüz bini aşmaktadır.[286]

Sebâtî Divanı'nda bu peygamberlerden, sadece 12 tanesinin (Hz. Adem, Hz. Nûh, Hz. Yakub, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Eyyüb , Hz. Yunus, (Hz. Lokman) Hz. İsa, Hz. Muhammed) adı geçer.

Bu durum şairimizin diğer sahalarda olduğu gibi İslamî sahada da peygamberler tarihini çok iyi bildiğini ispatlar. Şimdi, Sebâtî Divanı'nda sözü edilen peygamberleri sırasıyla görelim.

a. Hz. Adem[287]

Sebâtî Divanı'nda Hz. Adem'le ilgili olarak geçen beyitlerde, onun "safiy" (temiz) olduğu ve Hz. Havva ile cennetten çıkarılışı dile getirilir:

---

[283] Bu konuda bkz. Muînüddin Muhammed Emîn Hirevî, **Meâricü'n-Nübüvve - Altı Parmak Peygamberler Tarihi,** (Osmanlıca'ya çev. Muhammed b. Muhammed Efendi (Altıparmak) Sad. A. Faruk Meyan), Berekât Yayınevi, İstanbul, 1980; Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn;** A. Hamdi Akseki, **İslam Dini,** Afif A. Tabbara, **İlmin Işığında İslâmiyet;** Doç. Dr. Abdullah Aydemir, **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler;** Mehmed Şakir, **Mûcizâtü'l-Enbiyâ - Peygamberlerin Mucizeleri,** (Sad. Abdulkadir Akçiçek), Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1979 ...vb.

[284] Dr. Ali Arslan Aydın, **İslam'da İman ve Esasları,** s.245.

[285] Nisâ, 4/164; Mü'min, 40/78.

[286] Doç. Dr. Abdullah Aydemir, **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler, s.XI.**

[287] Bu konuda bkz. Yrd. Doç. Dr. Mustafa Erdem, **Hz. Adem (İlk İnsan),** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993; Doç. Dr. Abdullah Aydemir, **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler, s. 19-42.**

"Dâr-ı ḫuldun terkini ḳıldı niçün Âdem - ṣafi
Yâ sa'âdetlü başında tâc-ı kerremnâ nedir"
G.45/2.

"Sensiz iken cenneti ḫôş görmedi
Çıḳdı o dem Âdem ü Havvâ Hüseyn
K.6/6.

Yine Hz. Adem ile ilgili olarak "*Allah'ın ona tüm isimleri öğrettiği*"nden[288] ve "*onun şerefli kılındığı*"ndan[289] bahsedilir:

"Tâc-ı kerremnâ ḳoyan farḳ-ı şerîf-i Âdem'e
Hem anı luṭfuyla nâ-geh 'âlimü'l-esmâ ḳılan"
K.2/2.

Bir beytinde lirik bir tarzda,

"Yalñız sen misiñ âşüfte-i hicrânı gönül
Âh-ı ḥasret çekiyor Âdem ü Havvâ yüzüne"
G.130/4.

diyen Sebâtî, bir na'tında da Hz. Adem ve Havva'dan şöyle sözeder:

"Bâ'iṣ-i ma'rifet-i Âdem ü Ḥavvâ'sın sen
Şerefiñle yürüdü Nûḥ be-deryâ deryâ"
G.5/8.

b. Hz. Nûh[290]

Hz. Nûh, Sebâtî Divanı'nda tufan hadisesiyle birlikte ele alınmıştır. Hz. Nûh'un bir adı da "Neciyyullah"tır. Divan'da iki beyitte geçen Hz. Nûh'un deryada gemisiyle yürüyüp gitmesi Hz. Peygamber'in şerefine olmuştur:

---

[288] Bakara, 2/31. Ayrıca bkz. Dipnot .248.

[289] İsrâ, 17/70. Ayrıca bkz. Dipnot 247.

[290] Bu konuda bkz. Doç. Dr. Abdullah Aydemir, **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler, s. 47-55**; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.392; Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.253.

"Bâ'iş-i ma'rifet-i Âdem ü Havvâ'sın sen

Şerefiñle yürüdü Nûḥ be-deryâ deryâ"

G.5/8.

"Fülk-i ten tâb edemez Nûḥ-ı neciy tek anı al

Keşti-i ḥıfẓıña kim olmaya Ṭûfân'a ġarîḳ"

G.88/3.

Sebâtî'nin ikinci beytinde Hz. Nûh'un, iman etmediği için ailesinden sayılmayan[291] oğlu (rivayete göre Yâm isimli çocuğu)nun Tufan'da boğulmasına da bir işarette bulunulmuştur.[292]

c. Hz. Yakub[293]

Hz. Yakub (a.s.), Sebâtî Divanı'nda oğlu Yusuf'u araması, onun hasretiyle ağlayıp kör olması ve nihayet Yusuf'un gömleğinin kokusuyla gözlerinin açılması anlatılarak ele alındığı gibi, bazı benzetmelere konu edilişiyle de zikredilmiştir:

"Tâ meh-i Ken'âniyet kum şüd eyâ Ya'ḳub-ı cân

Mesken u me'vâ turâ yek ḫâne-i aḥzâniyest

Key-i bûd yâ Rab beşîrî âyedem bâ-pîrhen

Tâ ki bûyî bişnevem gûyem meh-i Ken'âniyest"

G.18/5-6.

"Ya'ḳûb-ı dili tâbını efġân edeceksiñ

Âlâm-keş-i ḫâne-i aḥzân edeceksiñ"

G.96/1.

---

[291] Hûd, 11/45-46.

[292] Bkz. Nûh, 71/1-28. Ayrıca bkz. Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.253.

[293] Bu konuda bkz. Muînüddin Muhammed Emîn Hirevî, **Meâricü'n-Nübüvve - Altı Parmak Peygamberler Tarihi**, s.837; Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn**, s.86-101; Doç. Dr. Abdullah Aydemir, **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler**, s.95 vd.; Mehmed Şakir, **Mûcizâtü'l-Enbiyâ - Peygamberlerin Mucizeleri**, s.117-20; Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali**, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1975, s.503; Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.346; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.520.

"Nerdesin nerde gel ey Yûsuf-ı Mıṣrîne peder
Âh eder yâd-ı ruḫ-ı şâhid-i Ken'ân ederek
Bûy-i pîrâheni al gel bu dem ey bâd-ı beşîr
Çeşm-i Ya'ḳub aġarub var ana dermân ederek
G.97/2-3.

Sebâtî, tecrid sanatı yaparak "Ey Yûsuf-ı cân" diye kendine seslenir ve firkat ve hasret dolayısıyla çok ağladığından Hz. Yakub gibi gözlerinin ağarıp taştığını ve kör olduğunu ifade eder.

"Firḳat ü ḥasret ile şöyle bil ey Yûsuf-ı cân
Çeşm-i Ya'ḳûb gibi taşdı gözümün aġları"
G.140/3.

Yine, Sebâtî kendini Hz. Ya'kûb'a, evini de asrının "beytü'l-ahzânı"na teşbih eder:

"Firâḳınla aġardı çeşmimiz ey Yûsuf-ı ṣânî
Biziz Ya'ḳûb'u 'aṣrın ḫânemizdir beytü'l-aḥzânı"
G.145/1.

ç. Hz. Yûsuf[294]

Hz. Yûsuf (a.s.), Sebâtî Divanı'nda babası Hz. Yakub ile birlikte, umumiyetle de aynı beyitlerde ele alınmıştır. Sebâtî, umumi geleneğe uyarak ondan "mâh-ı Ken'ân, meh-i Ken'ân, şâhid-i Ken'ân, Yûsuf-ı Mısrî" diye bahsetmiştir.

Onun kuyuya atılması "çâh-ı zenahdân"; kanlı gömleği "pîrâhen-i çeşm"; kokusu "bûy-ı pîrâhen" gibi tamlamalarla beyitlerde zikredilmiştir; yine güzellik timsali olarak bilinen Hz. Yusuf, sevgiliyi överken "Yûsuf-ı sânî"dir...:[295]

---

[294] Muînüddin Muhammed Emîn Hirevî, **Meâricü'n-Nübüvve - Altı Parmak Peygamberler Tarihi, s.837**; Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn, s.86-101**; Doç. Dr. Abdullah Aydemir, **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler, s.75-96**; Mehmed Şakir, **Mûcizâtü'l-Enbiyâ - Peygamberlerin Mucizeleri, s.121-26**; Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali, s.503-504**; Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü, s.349**; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.525-27.**

[295] Konu ile ilgili telmihte ve iktibasta bulunulan âyet-i kerimeler için 249-253. dipnotlara bakınız.

"Yûsuf gibi saldın beni bu cây-i firâḳa
Pîrâhen-i çeşmim yine alḳan edeceksin"
G.96/2.

"Nerdesin nerde gel ey Yûsuf-ı Mıṣrîne peder
Âh eder yâd-ı ruḫ-ı şâhid-i Kenân ederek"
G.97/2.

"Ey kâşk düşüb çâh-ı zenaḫdân-ı nigâra
Yûsuf gibi tâ ḥaşre ḳadar pür-ġam olaydım"
G.107/5.

"Firâḳınla aġardı çeşmimiz ey Yûsuf-ı şânî
Biziz Ya'ḳûb-ı 'aṣrın ḫânemizdir beytü'l-aḥzânı
Niçündür bûy-ı pîrâhen kesildi cân meşâmında
Beşîrimle beşâret ver amân ey mâh-ı Ken'ân'ı"
G.145/1-2.

"Ey beşîr-i ḫoş-ḫaber bu bûy-ı cânı söylegil
Kime isnâd eyleyem ayâ meh-i Ken'âne mi"
G.148/2.

Sebâtî Divanı'nda bu son beyitten sonra gelen beyitte şu güzel ifade yer alıyor:

"Yoḫsa ol gül pîrehen çâk etdi mi pîrâmenin
Bûy-ı pîrâhen mi bu ya nükhet-i cânâne mi"

d. Hz. Eyyüb[296]

---

[296] Muînüddin Muhammed Emîn Hirevî, **Meâricü'n-Nübüvve - Altı Parmak Peygamberler Tarihi**, s.843; Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn**, s.102-108; Doç. Dr. Abdullah Aydemir, **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler**, s.97-112; Mehmed Şakir, **Mûcizâtü'l-Enbiyâ - Peygamberlerin Mucizeleri**, s.131-34; Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali**, s.504-505; Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.92; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan**

Eyyüb (a.s.)'ın ismi Kur'ân-ı Kerim'de dört yerde geçer. Bu dört yerden ikisinde sadece ismi anılır ve peygamber olduğu bildirilir.[297] Diğer iki yerde ise Eyyüb (a.s.)'a altı ayet tahsis edilmiştir.[298]

Edebiyatımızda "sabrın timsali" olarak yer alan Eyyüb (a.s.) Sebâtî Divanı'nda da aynı gerekçeyle sadece bir beyitte geçer. Âşığın özelliklerinin anlatıldığı bir gazelde yer alan bu beyitte "Âşık, belâlar bârân-veş başına dem-be-dem yagsa Eyyûb tek sabr eder; şemâtet gösterir sanma" denilir:

"Dem-be-dem bârân-veş yağsa belâlar başına
Ṣabr eder Eyyûb tek sanma şemâtet gösterir."
G.42/2.

Yukarıya alınan beytin ikinci mısraında Hz. Eyyüb (a.s.)'ın hastalığı ve buna tahammülü konusunun anlatıldığı ayetlere bir telmih vardır.

Peygamberler de birer insandırlar ve hastalanabilirler "Eyyüb'ün hastalığı ile ilgili bildiğimiz tek hak nokta, onun duası esnasında Allah'a şöyle niyaz etmesidir: *"Başıma bir belâ geldi, (sana sığındım), sen merhametlilerin merhametlisisin"*[299]; *"Ey Muhammed! Kulumuz Eyyüb'ü de an; Rabbine 'doğrusu şeytan bana yorgunluk ve azap verdi' diye seslenmişti."*[300]

Meal itibariyle birbirine yakın bu iki cümle dışına Kur'ân ve hadislerde Eyyüb (a.s.)'ın hastalığının mahiyeti ile ilgili hiçbir bilgi yoktur."[301] Ancak hakkında ileri geri pek çok şeyler söylenmiş, ona nispet edilen hastalık üzerinde fazla durulmuştur. Böylece de gûyâ Eyyüb'ün ne sabırlı bir peygamber olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Şiiri Sözlğü, s.158-59; (Komisyon), "Eyyüb", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.3, s.133.

[297] Nisâ, 4/163; En'âm, 6/84.

[298] Bkz. Enbiya, 21/83-84; Sâd, 38/41-44. Ayrıca bkz. Doç. Dr. Abdullah Aydemir, **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler**, s.97.

[299] Enbiyâ, 21/83.

[300] Sâd, 38/41.

[301] Doç. Dr. Abdullah Aydemir, **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler**, s.103.

e. Hz. Musa[302]

İslâmî Türk Edebiyatı'nda Allahü Teâlâ ile konuşması, yani **Kelîmullah** vasfının sahibi olması ve mucizeleri ile konu edilen Hz. Musa (a.s.), Sebâtî Divanı'nda da aynı gerekçelerle dile getirilmiştir.[303]

Hz. Musa (a.s.), şaire göre tıpkı Mesih gibi Hz. Peygamber'e ümmet olmak istemiştir:

"Mûsâ vü Mesîḥ olmak isterdi sañą ümmet
Ṭûbâ añą kim oldu 'âlemde sañą vâriṣ"
G.22/3.

Sebâtî, şu beytinde Hz. Musa (a.s.)'ı Tur Dağı'nda vahiy öncesi samimiyetle ve ihlasla beklerken düşünür:

"Tecrîde gir 'Îsâ-ṣıfat iḫlâṣ edüb Mûsâ-ṣıfat
Żikriñ olą monla-ṣıfat Allâh bes bâḳî heves"
G.70/6.

Sebâtî, Hz. Musa'yı Medyen'den Mısır'a dönerken Tur Dağı'nda gözüne ilişen ateş ilişkisiyle ele alır:

"Şübhesiz Vâdi-i Eymen'di bu ṣaḥrâ ki benim
Çeşmime ṣa'ṣa'a-i şems-i tecellâ görünür "
G.36/8.

"Mûsâ-yı dilim Vâdi-i Eymen'de ḳabessiz
Ḳalmış añą bir nâr-ı tecellâ ḫaberin ver"
G.52/3.

---

[302] Muînüddin Muhammed Emîn Hirevî, **Meâricü'n-Nübüvve - Altı Parmak Peygamberler Tarihi,** s.844; Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn,** s.111-46; Doç. Dr. Abdullah Aydemir, **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler,** s.113-50; Mehmed Şakir, **Mûcizâtü'l-Enbiyâ - Peygamberlerin Mucizeleri,** s.141-64; Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali,** s.505-507; Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü,** s.225-26; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,** s.363-65; İsmail Kara, "Musa", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c.6, s.444-46.**

[303] **Konu ile ilgili telmihte ve iktibasta bulunulan âyet-i kerimeler için 254-258. dipnotlara bakınız.**

"Şecer-i Vâdi-i Eymen gibi kaddiñ pür-nûr
Nice Mûsâ'lara vermekde tecellî ḫaberi"
G.136/3.

"Mûsi-i dil şöyle ṭursun ṭaġlar tâb eylemez
Ger tecellî eyleşe emr-i muḥâlin ṣûreti"
G.157/6.

Yine Sebâtî Divanı'nda Hz. Musa, mucizeleri dolayısıyla ele alınır. Hz. Musa'nın dile getirilişinde asa ve yed-i beyzâ mucizeleri önemli rol oynar:

"Zi-miḥrâb-ı dü- ebrû-yı nigârem nûr şüd peydâ
Tecelli-gâh-ı Mûsâyest ân vech ü yed-i beyzâ"
G.5/1.

"Ne içün ṭutdu tecerrüd 'âlemin 'Îsâ nebî
Ne idi Mûsâ 'asâsı ya yed-i beyżâ nedir"
G.45/3.

Ayrıca, Sebâtî Divanı'nda Hz. Musa (a.s.) *"Len terânî"* ibaresiyle beraber zikredilir:

"Rumûz-ı *Len terânî* ger nümâyed
Zi-'ışḳeş Mûsî-i dil ġark-ı ḫûnest"
G.20/4.

f. Hz. Davud[304]

Hz. Davud (a.s.)'ın adı Kur'ân-ı Kerim'de 16 defa geçer. Peygamberliği dışında kendine has bazı özelliklerinin dile getirildiği bu ayetlerden ayrı olarak, sahih hadislerde de "Davud" isminden çokça bahsedilir ve muhtelif halleri yanında bilhassa ibadeti, çalışkanlığı ve alın teri ile geçinmesi örnek olarak gösterilir.

---

[304] Muînüddin Muhammed Emîn Hirevî, **Meâricü'n-Nübüvve - Altı Parmak Peygamberler Tarihi,** s.848; Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn,** s.152-73; Doç. Dr. Abdullah Aydemir, **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler,** s.151-86; Mehmed Şakir, **Mûcizâtü'l-Enbiyâ - Peygamberlerin Mucizeleri,** s.165-74; Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali,** s.508; Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü,** s.67-68; İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,** s.122-23; (Komisyon), "Dâvud", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** c.2, s.204.

Sebâtî Divanı'nda Hz. Davud, sesinin güzelliği nedeniyle sadece tek bir beyitte geçer:

"Başladı nağme-i Dâvûd ile kâkül demeğe
Yine feryâda gelüb murġ-ı şükür-ḫâ-yı çemen"
K.7/7.

"Hz. Peygamber bir gün Ebu Musa'l-Eş'ârî'yi Kur'an okurken dinlemiş ve ona: *"Gerçekten sana Davud peygamberin mizmarlarından biri verilmiştir."* buyurmuştur. Bu hadisi ile Hz. Peygamber Ebu Mûsâ'nın ses ve nağmesini Davud (a.s.)'ınkine benzetmiştir. Buradan anlaşılıyor ki, Davud'un sesi çok güzeldi. Bilindiği gibi tiz olamayan orta ve kalın gür sesler için 'Davûdî' tabiri kullanılır ki, bu çeşit sesler, Davud (a.s.)'a nispet edilmiştir."[305]

g. Hz. Süleyman[306]

Hz. Davud (a.s.)'ın oğlu olan Hz. Süleyman, Kur'ân-ı Kerim'de kendisiyle ilgili 53 ayet bulunan, hem bir peygamber hem de oniki yaşındayken babasının yerine tahta geçen bir padişahtır. "Büyük dünya nimetlerine mazhar" olan Süleyman Peygamber "dillere destan, darb-ı mesellere konu olan muazzam bir saltanatın sahibidir. Kuş dilini bilirdi. Rüzgâr emrine âmâde idi ve istediği yere çok kısa zamanda gider gelirdi. İnsanlar, cinler ve kuşlardan müteşekkil orduları vardı. Bakır madeni ilk kez kendisi için bir pınar gibi akıtılmıştı. Cinler, itirazsız hizmetini görür ve emrinden dışarı çıkamazlardı."[307]

Sebâtî Divanı'nda Hz. Süleyman, eski şiir geleneğimize uygun bir tarzda "Karınca-Süleyman; Süleyman-Hüdhüd-Belkıs; Süleyman-Belkıs-Âsaf-Sabâ" ilişkilerinin yanında, sevgilinin Süleyman'a, âşığın da mûr'a teşbihi ile de ele alınmıştır.[308]

Bunların yanında Süleyman, tahtından hareketle ihtişam, kudret ve saltanatı cihetiyle iktidar ve gücün timsali, karınca da aczin ifadesi olarak ele alınmıştır.

---

[305] Doç. Dr. Abdullah Aydemir, **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler**, s.151-52.

[306] Muînüddin Muhammed Emîn Hirevî, **Meâricü'n-Nübüvve - Altı Parmak Peygamberler Tarihi**, s.849; Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn**, s.173-87; Doç. Dr. Abdullah Aydemir, **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler**, s.187-224; Mehmed Şakir, **Mûcizâtü'l-Enbiyâ - Peygamberlerin Mucizeleri**, s.175-84; Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali**, s.508-509; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.447-49.

[307] **Doç. Dr. Abdullah Aydemir, İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler, s.187.**

[308] **Konu ile ilgili telmihte ve iktibasta bulunulan ayet-i kerimeler için 259-262. dipnotlara bakınız.**

Hz. Süleyman (a.s.) ile ilgili beyitlerden bir kaçı şöylece sıralanabilir:

"Gerçi o dergâhda bizlere yoḳ i'tibâr
Mûr gerekdir edę ḥâli Süleymân'a 'arż"
G.76/2.

"Şeb-i İsrâ'da ḳudûmünde olan zerrelerin
Şeref ü izzeti bin taḫt-ı Süleymân'da yoḳ"
G.87/2.

"Ayb ḳılmazlar şehâ sorsuñ Şebâtî bendeni kim
Süleymân mülkü içrę mûru taḥḳîr eylemez"
G.65/7.

"Dönsę miyân-ı mûra tenim bağlarım yine
Bî-iḫtiyâr o zülf-i Süleymân'a gönlümü"
G.144/2.

"Meşeldir 'dergeh-i Ḥaḳḳ'a varınca
Süleymân'dan alur ḥaḳḳın ḳarınca' "
G.134/1.

. Süleymân ve Belkıs

"Belkıs, Sebâ melikesi (kraliçesi)'nin ismidir. Hz. Süleyman'ın hizmetinde bulunan Hüdhüd'ün haberi sonucu Süleyman (a.s.) ona mektup yazar. Durumu kendi adamlarıyla görüşen Belkıs, maiyetinden bazısı ve bir takım hediyelerle yurdundan kalkar ve Hz. Süleyman'ın ziyaretine gelir. Bu ziyaretler ve tekaddüm eden mektup olayı üzerine teşekkül eden hayli zengin efsaneler kitaplara konu olmuştur."[309] Sebâtî Divanı'nda, bu olaya telmihte bulunan beyitler vardır.

Bunları şöylece sıralamak mümkündür:

---

[309] **Doç. Dr. Abdullah Aydemir, İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler, s.210-11.**

"N'oldu kim vermez Şebâtî Hüdhüd-i gönlüm bugün
Bir haber Belkîs ile şehri Sebâ-yı 'aşkdan "
G.117/9.

"Gel ey mûr-beççe gönülüm gel şekve Âsaf'ı seyr et
Ki göz yumub açınca bezmine şâh-ı Sebâ geldi"
G.158/2.

ğ. Hz. Lokman[310]

Peygamber olup olamdığı ihtilaflı olan Lokman (a.s.), Kur'ân-ı Kerim'de adı geçen ve Allah'ın kendisine hikmet verdiği bir zattır.

Edebiyatımızda "tabibliği" ile konu edilen Lokman, Sebâtî Divanı'nda tek bir beyitte geçer.

"'Alîl-i 'aynıma dermân Muhammed
Merîż-ı 'aşkıma Lokmân Muhammed"
K.3/1.

Görüldüğü gibi bir na'tta yer alan bu beyitte Hz. Muhammed (s.a.v.) Lokman'a benzetilmiştir.

"Ba'ûrâ oğlu Lokman bin yıl yaşamış Hazret-i Davud'a yetişip ondan bilgi almış, Yunus Peygamber zamanına kadar yetişmiştir. İslâm alimlerinin büyük çoğunluğuna göre Lokman peygamber değil, hekimdir, hikmet bilen bir filozoftur."[311]

Kur'ân-ı Kerim'in 31. suresi onun adını taşır. Bu surenin 12. ayetinde, Allah'ın ona hikmet verdiği beyan edilir:

---

[310] Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn**, s.187-90; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.316-17; Mustafa Kutlu, "Lokman Hekim", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.6, s.96-97.

[311] Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.197.

"Andolsun biz Lokman'a: Allah'a şükret! diyerek hikmet verdik. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük eden de bilsin ki, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, her türlü övgüye layıktır."[312]

h. Hz. Yunus[313]

Hz. Yunus (a.s.) Sebâtî Divanı'nda tek bir beyitte "Zi'n-nûn/aslı, Zü'n-nûn" lakabıyla geçer:

"Bahr-ı irfân içre ey dil dürr-i meknûn gizlidir
Hôş monladır nûn içinde zât-ı Zi'n-nûn gizlidir"
G.56/1.

Kur'ân-ı Kerim'de belirtildiği gibi,[314] Hz. Yunus Peygamber Musul dolaylarında bulunan Ninova halkını imana davetle görevliyken, Cenâb-ı İlâhî'den izinsiz şehri terk etmiş, bindiği gemi fırtınaya yakalanınca Allah'ın gazabından kurtulmak için denizciler onu denize atmışlar, büyük bir balık Yunus'u yutmuş, balığın karnında üç gün üç gece Cenâb-ı Hakk'a dua ettikten sonra, yine ilâhî lutufla kurtulmuştur. Bu hadise İslâmî Türk Edebiyatı'nda derhal yerini almış, şairler bunu şiirlerine bir malzeme ve telmih unsuru olarak katmışlardır.

Sebâtî de, yukarıya alınan beytinde bu malzemeyi güzelce işlemiş; deniz ve deniz ürünleri (bahr, bahr-ı irfan, dürr, dürr-i meknûn, nûn (balık)) ile beraber Hz. Yunus (a.s.)'ın lakabı olan "Zi'n-nûn/Zü'n-nûn"u kullanmıştır. "Balık sahibi" anlamına gelen bu lakap, kendisini balık yuttuğu için verilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de de aynen geçer:

"Zünnûn'u da (Yunus'u da zikret). O öfkeli bir halde geçip gitmişti; bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişi. Nihayet karanlıklar içinde: "Senden başka hiçbir tanrı yoktur; Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum!" diye niyaz etti."[315]

---

[312] Lokman, 31/12.

[313] Muînüddin Muhammed Emîn Hirevî, **Meâricü'n-Nübüvve - Altı Parmak Peygamberler Tarihi,** s.848; Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn,** s.194-97; Mehmed Şakir, **Mûcizâtü'l-Enbiyâ - Peygamberlerin Mucizeleri,** s.127-30; Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali,** s.510-11; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlğü,** s.525;. Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü, s.348.**

[314] **Bkz. Saffât, 37/139-147.**

[315] **Enbiyâ, 21/87.**

1. Hz. İsâ[316]

"Mesih" lakabının yanında kendisine "Rûhu'l-Kudüs" de denilen Hz. İsâ (a.s.), Sebâtî Divanı'nda, Allah'ın izniyle ölüleri diriltme, can verme mucizesi, tecride girmesi, dördüncü kat göğe yükseltilmesi ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ümmet olmak istemesi yönleriyle ele alınmış, şiirlerde bir malzeme unsur olarak yer almıştır.[317]

Hz. İsâ, edebiyatta bir çok yönleriyle ele alınır. Sebâtî'nin bu konu ile ilgili olan beyitleri şöylece sıralanabilir:

"Ver nefes-i 'Îsî-i Meryem dahi
Tâ ki kıla mürdeler ihyâ Hudâ"
(M)/2.

"Çün 'Îsî demet zinde küned mürde dilân-râ
Şîrîn sühanet âb-ı hayâtest 'ıyân şüd"
G.29/3.

"Mûsâ vü Mesîh olmak isterdi sana ümmet
Tûbâ ana kim oldu 'âlemde sana vâris"
G.22/3.

"Ne içün tutdu tecerrüd 'âlemin 'Îsâ nebi
Ne idi Mûsâ 'asâsı ya yed-i beyzâ nedir"
G.45/3.

"Tecrîde gir 'Îsâ-sıfat ihlâs edüb Mûsâ-sıfat
Zikrin ola monla-sıfat Allâh bes bâkî heves"
G.70/6.

---

[316] Muînüddin Muhammed Emîn Hirevî, **Meâricü'n-Nübüvve - Altı Parmak Peygamberler Tarihi,** s.850-51; Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn,** s.204-24, 462-63; Doç. Dr. Abdullah Aydemir, **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler,** s.235-66; Mehmed Şakir, **Mûcizâtü'l-Enbiyâ - Peygamberlerin Mucizeleri,** s.195-208; Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali,** s.512-14; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,** s.258-59; Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü,** s.162-63; İsmail Kara, "İsâ", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** c.4, s.407-408.

[317] Konu ile ilgili telmihte ve iktibasta bulunulan ayet-i kerimeler için 263-265. dipnotlara bakınız.

"'Îsâ gibi cân-baḫşlıñ ol rûḥ-ı revânıñ
Enfâsına vü ġonce-i ra'nâsına maḫsûs"
G.75/2.

"Çârmîn çerḫa çık ey âh Mesîḥâ'ya de kim
Ḳoymuyor baḳmaya bir ol büt-i tersâ yüzüne"
G.130/13.

"Ümmetinden olayım derdi Mesîḥâ yerde
Göklere çekdi anı tâ o şerâfet eşeri"
G.135/3.

i. Hz. Muhammed[318]

Allah'ın habibi ve sevgili kulu olan Hz. Muhammed (s.a.v.), peygamberlerin sonuncusudur. İslam'ın mukaddes kitabı olan Kur'ân-ı Kerim, Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla peygamberimize vahyedilmiştir ve en büyük mucizedir. Mümin ve müslüman olmak için *Allah'tan başka tanrı olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve peygamberi olduğuna* iman etmek şarttır.

İşte bu şartı yerine getiren bir şair olarak Sebâtî, Divanı'nda iki cihan serveri Hz. Muhammed (s.a.v.)'i ona yaraşır tarzda müstakil na'tlarıyla övmüş ve şefaatini dilemiştir.[319] Bütün bunlar terennüm edilirken de Hz. Peygamber, ahlakı, isimleri,

---

[318] Muînüddin Muhammed Emîn Hirevî, **Meâricü'n-Nübüvve - Altı Parmak Peygamberler Tarihi,** s.41-49, 49-76, 104 vd.; Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn,** s.238-61, 299-302, 307-17; Mehmed Şakir, **Mûcizâtü'l-Enbiyâ - Peygamberlerin Mucizeleri,** s.211-410; Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali,** s.514 vd.; Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü,** s.222-23; Velîdü'l-A'zamî, **Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Mucizeleri,** (Terc. M. Sadık Aydın (Hamidi)), Mevlânâ Kitabevi, Ankara, 1977; Mevlânâ Muhammed Ali, **Peygamberimizin Hayatı. Siretü'n-Nebî,** (Çev. Prof. Ali Genceli), Nur Dağıtım, Ankara, ?; Osman Keskioğlu, **Hazret-i Peygamber'in Hayatı, Siyer-i Nebî,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974; M. Zekâî Konrapa, **Hazret-i Peygamber'in Hayatı (Siyer-i Nebî),** Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1978; Mustafa Necati Bursalı, **Alemlere Rahmet (Hz. Muhammed Aleyhisselam),** Çile Yayınları, İstanbul, 1980; Ali Himmet Berki-Osman Keskioğlu, **Hâtemü'l-Enbiyâ Hazreti Muhammed ve Hayatı,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986; Ebû İsâ Muhammed et-Tirmizî, **Şemâil-i Şerîfe,** (Terç. Hüsamü'd-dîn en-Nakşibendî, Sad. M. Sadık Aydın), Hilal Yayınları, Ankara, 1976; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,** s.359-61; İsmail Kara-Süleyman Uludağ-Mustafa Kutlu, "Muhammed", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** c.6, s.412-19 vb.

[319] Konu ile ilgili telmihte ve iktibasta bulunulan ayet-i kerimeler için 266-275. dipnotlara bakınız.

mi'râç ve şakku'l-kamer gibi mucizeleri, şairleri ve hadis-i şerifleri ... vb. münasebetiyle ele alınmıştır. Şimdi bunları sırasıyla görelim:

1. Ahlâkı

En son, en mükemmel ve Allah indinde tek makbul din olan İslamiyet'i tebliğ eden Hz. Muhammed (s.a.v.), peygamberlerin sonuncusu ve en üstünüdür. Kur'ân-ı Kerim'de "*Ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin*"[320] ayetiyle, O'nun hulk-ı azîm üzere yaratıldığı, güzel huylar olarak tarif edilen ahlakın O'nda en yüksek derecesinin bulunduğu açıkça belirtilir.

Sebâtî de bunu şu beyitleriyle terennüm etmiştir:

"Allâh Allâh bu ne şehdir bu ne ḫulḳ-i ḥasen
Bu ne rutbe bu ne şândır bu ne mevlâ mevlâ"
(N) 1/5.

"Sen 'aẓîmü'l-ḫulḳsun vaṣf etdi Ḥaḳ Ḳur'ânda
Hâdi-i râh-ı Hüdâ'sın yâ Muḥammed Muṣṭafâ"
(N) 3/4.

2. İsimleri

Alemleri yoktan var eden Allah'ın isimlerine nasıl "Esmâu'l-hüsna" deniliyor ve müstakil eserlerde yer alıyorsa, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in isimlerine de "Esmâu'n-Nebi" denir ve müstakil olarak eserlere konu teşkil eder.

"Hz. Peygamber'in, sayısı bine ulaşan ve hepsi birer övgü mahiyetinde olan bu isimlerin bir kısmı Kur'ân-ı Kerim'de, hadislerde, kendisinden önce gelen muakaddes kitap ve sayfalarda belirtilmiş, bir kısmı "Esmâu'l-hüsna" ve diğer peygamberlerin isimleriyle ortak olmuş, diğerleri de dinî ve edebî kültürümüzde yalnızca O'na has özel adlar olarak kullanılmıştır..."[321]

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Sebâtî Divanı'nda geçen isimlerini şöylece sıralamak mümkündür:

---

[320] Kalem, 68/4.

[321] Yrd. Doç. Dr. Emine Yeniterzi, **Divan Şiirinde Na't**, s.163. Konu ile ilgili en geniş bilgi bu eserde mevcuttur. Ancak şu eserlere de bakılabilir: Muînüddin Muhammed Emîn Hirevî, **Meâricü'n-Nübüvve-Altı Parmak Peygamberler Tarihi**, s.249-50; el-İmam Ebî Abdillah Muhammed b. Süleyman el-Cazûlî, **Delâilü'l-Hayrât**, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, 1977, s.30-39.

a. Ahmed

Arapça'da ism-i tafdil olan bu kelime "en çok hamd eden" anlamındadır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Allah'ı çok övüp, O'na çok şükrettiğinden Muhammed isminden sonra ikinci bir özel ad olmuş ve sıfatın ilk defa Hz. Peygamber'e verildiği, onun Hz. İsâ (a.s.) tarafından bu adla müjdelendiği Kur'ân-ı Kerim'de bildirilmiştir.[322] Ayrıca Hz. Peygamber çeşitli hadislerinde bu ve benzeri isimlerinden söz etmiştir:

اسمي في القرأن محمّد و في الانجيل أحمد و في التّورية أحيد ٠

"Benim adım Kur'ân'da Muhammed, İncil'de Ahmed ve Tevrat'ta (da) Ahyed'dir"[323]

Hz. Peygamber'in bu adı bazen yalın bazen da Ahmed-i Muhtar gibi tamlamalar halinde geçer:

"Kûh-ı ṣaḥrâyı dolaşdım serserî gezdim çi sûd
Gitmedim bir kerre kûy-ı Aḥmed-i Muḫtâr'a ḥayf"
G.84/4.

"Heft deryâ ḳaṭre-i baḥr-ı kemâl-i Aḥmedest
Neyyireyn hem zırıh-ı nûr-ı cemâl-i Aḥmedest"
G.19/1

Sebâtî, bir beytinde "Ehad" ile "Ahmed" arasındaki farkı teşkil eden "mahabbet mîmi" veya "mim-i mühr"ü görmeyen veya bilmeyenin Allah'ın tâlibi olamayacağını ifade eder:

"Gör eḥad Aḥmed miyânında maḥabbet mîmini
Mîm-i mührü bilmeyen olmaz Ḫudâ'nıñ ṭâlibi"
G.161/2.

Edebiyatımızda olduğu gibi burada da bu "Ahmed" adının en çok üzerinde durulan yönü, kelimeden mîm harfi çıkarılınca geriye kalan ehad ile Cenâb-ı Hakk'ın birliğine işaret edilmesidir. Dolayısıyla Ahmed'den Ehad'ı bilmek esprisi

---

[322] Sâf, 61/6.

[323] Mustafa Necati Bursalı, **Alemlere Rahmet,** s.558.

ile Hz. Peygamber'in ehadiyete mazhar olması, nûrunu Cenâb-ı Hakk'tan aldığı konu edilir. Mekan veya mevcûdiyeti sembolize eden mîm harfiyle de hem Hz. Peygamber'in, hem de âlemlerin varlığı anlaşılır.

Mekan, maddî âlem veya masivâ olarak izah edilen mimin bir diğer sembolik nanası da son bulmayı, bitişi anlatmasıdır.[324]

b. Beşîr

"İyi ve sevindirici, göze aydınlık, gönüle sevinç verici haber getiren, müjde yetiştiren, müjdeci" anlamlarına gelen bu ad, Hz. Peygamber, Müslümanlara Allah'ın bağış ve yardımını müjdelediği, ahirette erişecekleri ilahî nimetleri müjdelediği için kendisine bu sıfat verilmiştir.[325]

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber, hem Cenâb-ı Hakk'ın bir müjdecisi olarak Beşîr ismiyle anılırken; hem de isyankârları azap ve ilâhî ceza ile korkuttuğu için Nezîr ismiyle zikredilir.[326] Edebiyatımızda kaleme alınmış na'tlarda olduğu gibi, Sebâtî Divanı'nda da bu iki isim, Kur'ân-ı Kerim'deki gibi birlikte ele alınır:[327]

"Sen şehinşâh-ı risâletsiñ beşîr ü hem nezîr
Her sözüñ te'yîd içün gökden iner Ḳur'ân sa̱ña"

(N(2/2.

c. Habîb

"Sevgili, dost, yar" anlamlarına gelen Habîb adı, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e hastır. O, habibullah yani Cenâb-ı Hakk'ın yaridir.

Sebâtî Divanı'nda da yer verilen na'tlarda, Hz. Peygamber'in Allah indindeki yüce değerini belirtmek için daha ziyade Hakk'ın sevgilisi olduğu üzerinde durulur; habîb, habîb-i kibriyâ ... gibi isimlerle anılır:

"Ey Ḥabîb-i Kibriyâ cânım fedâ her ân sa̱ña
Sen ki cânlar cânısıñ ḳurbân olur her cân sa̱ña"

(N) 2/1

---

[324] Yrd. Doç. Dr. Emine Yeniterzi, **Divan Şiirinde Na't**, s.168, 170.

[325] Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.46.

[326] Bakara, 2/119; Fâtır, 35/24.

[327] Yrd. Doç. Dr. Emine Yeniterzi, **Divan Şiirinde Na't**, s.173.

"Sen Ḥabîb-i Kibriyâ'sın yâ Muḥammed Muṣṭafâ
Maẓhar-ı nûr-ı Ḫudâ'sın yâ Muḥammed Muṣṭafâ"
(N)3/1

"Ḥabîbin Muṣṭafâ ḥakkı Ḫudâ'yâ
Bizi bu nefs elinden sen ḫalâṣ et"
Münâcât-ı Be-Dergâh .../1

ç. Hâdî

Hz. Muhammed (s.a.v.) efendimiz, insanları İslam'a ve Hak yoluna davet ettiği, onları irşad ederek hidayete ulaştırdığından dolayıdır ki bir adı da Hâdî'dir.

Sebâtî Divanı'nda da şu şekilde yer almıştır:

"Sen 'aẓîmü'l-ḫulḳsun vaṣf etdi Ḥaḳ Ḳur'ân'da
Hâdi-i râh-ı Hüdâsın yâ Muḥammed Muṣṭafâ"
(N)3/4.

"Meger luṭfun ola Hâdî ola ol vuṣlata bâdî
Ki bî-zâdî lebin yâdı ne ḳudret yâ Rasûla'llah"
G.124/4.

d. İmam

"Kendisine uyulan, örnek tutulan, önde olan" anlamındaki bu isim, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bütün peygamberlerin ve ümmetinin önderi olduğunu ifade eder.

Hiç şüphesiz edebiyatımızda yazılmış olan na'tlarda bu ismin verilişine ilişkin değişik izahlar sunulmuştur ama, Sebâtî, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'ya Peygamberlerin imamı (İmam-ı Enbiya) denmesinin en yaygın sebebi olan hadiseyi dile getirmiştir. Miraç gecesi Mescid-i Aksa'da bütün peygamberlerle kılınan namazda o imamlık yapmıştır:

"Leyle-i İsrâ'da Aḳṣâ içre ḳıldıḳda namâz
Sen İmâm-ı Enbiyâ'sın yâ Muḥammed Muṣṭafâ"
(N) 3/5.

e. Muhammed

"Bir çok defalar hamd ve senâ olunmuş, tekrar tekrar övülmüş" anlamına gelen bu kelime, peygamberlerin sonuncusu olan Peygamberimizin güzel adıdır. Kendilerinden önce bu ismi alan hiç kimse yoktur.

Kelime-i Tevhid'de Muhammed ismini kendi adıyla birlikte anan Cenâb-ı Hak, kâinâtta hiç bir şey yaratılmadan önce Habibi'ne bu ismi vermiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de dört ayette geçen Muhammed adı, Sebâtî Divanı'nda defalarca geçer:

"Sen Ḥabîb-i Kibriyâ'sın yâ Muḥammed Muṣṭafâ
Maẓhar-ı nûr-ı Ḫüdâ'sın yâ Muḥammed Muṣṭafâ
(....)
Bu Sebâtî bendene göster ṭarîḳ-i 'aşḳı kim
Dü-cihânda reh-nümâsın yâ Muḥammed Muṣṭafâ"

(N)3/1, 7.

Konu ile ilgili olarak şunu da ifade edelim ki, Muhammed ismi Türkçe'de Mehmed; -çik ekinin ilavesiyle Mehmetçik; bazı yöre ve kişilerin ağzında da Mehmet, Memet veya Memo olmuştur.

f. Muhtâr

Cenâb-ı Hak, Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'i bütün varlıklar arasından seçip, ilâhî tecellilerine mazhar kılarak kendisine Habîb edinmiştir. Bu seçkinliğinden ötürüdür ki, O'nun bir adı da Muhtâr'dır:

"Kûh-ı saḥrâyı dolaştım ser-serî gezdim çi sûd
Gitmedim bir kerre kûy-ı Aḥmed-i Muḫtâr'a ḥayf"

G.84/4.

g. Mustafâ

Arapça "safvet"den türemiş olan bu kelime "ıstıfa edilmiş, seçilmiş, seçkin, güzide" anlamlarındadır ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in en meşhur adıdır. O'nun insana has kötü huylardan uzak, saf ve tertemiz olduğunu, seçkinliğini belirtir.

Umumiyetle bu ismi, Muhammed adıyla birlikte kullanılmıştır:

"Sen Habîb-i Kibriyâ'sın yâ Muḥammed Muṣṭafâ
Mazhar-ı nûr-ı Ḥudâ'sın yâ Muḥammed Muṣṭafâ"
(N) 3/1.

"Heft cennet buḳ'a-i kûy-ı cinân-ı Muṣṭafâst
Ḳadd-i Ṭûbâ zîr-i pâ her dü ni'âl-i Aḥmedest"
G.19/2

ğ. Nebî

Resûl ve peygamber kelimeleriyle eşanlamlı olan Nebî, "haberci, elçi," anlamlarına gelir. "Cenâb-ı Hakk'ın ulûhiyyet ve vahdâniyyetini, emir ve yasaklarını insanlara bildiren, kendisine Allah'dan vahiy ve nübüvvet mertebesine ulaşan peygamberlere nebî denilir." [328]

İslam bilginlerine göre nebî ve resûl kelimeleri -yukarıda da ifade edildiği gibi- birbiriyle eş aşanlamlı kelimelerdir, ancak çoğunluğun görüşüne göre, aralarında "umum, husus, mutlak" oluş açısından bazı farklar vardır. Nebî kelimesi, Resûl kelimesinden daha umumî ve kapsamlıdır; Alah tarafından kendisine vahiy gelen her peygamber'e "nebî" denmiştir. Ancak nebîler içinde, kendisine yeni bir din ve yeni bir ilâhî kitap gönderilmiş olanlara "resûl" adı verilmektedir. Sadece nebî de denilmiştir. Bu durumda her resûl, aynı zamanda nebî'dir, fakat her nebî, resûl olmayabilir. Kur'ân'da, Hz. Muhammed'e hem nebî, hem resûl olarak hitap edilmiştir. O, hem "nebîlerin, hem de resullerin sonuncusudur. (KK. Ahzâb, 33/40) [329]

"İsm-i şerîfiñle bu dem başlayub
Na't-ı nebî etmege inşâ Ḥudâ"
(M)/8.

---

[328] Yrd. Doç. Dr. Emine Yeniterzi, **Divan Şiirinde Na't**, s.191. Ayrıca bkz. Doç. Dr. Abdullah Aydemir, **İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler**, s.1.

[329] Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.248.

h. Nezîr

"İnsanları doğru yola iletmek için gözdağı vererek korkutan, uyaran" anlamındaki bu isim,[330] Hz. Peygamber'e, ümmetinden Cenâb-ı Hakk'ın emirlerini terk edenleri ilâhî ceza ile korkuttuğu için verilmiştir.[331]

O hem müjdeleyici, hem de uyarıcıdır. Kur'ân-ı Kerim'de bu isim, O'nun müjdeleyici anlamındaki Mübeşşir adıyla birlikte anılır.[332] Kur'ânî üslûbun taklidi diyebileceğimiz bu iki ismin birlikte kullanılışını Sebâtî Divanı'nda görmek mümkündür:

"Sen şehin-şâh-ı risâletsiñ beşîr ü hem nezîr
Her sözüñ te'yîd içün gökden iner Ḳur'ân sañā"
(N) 2/2.

ı. Nûr-ı Hudâ

Allah, her şeyden önce Hz. Peygamber'in Nûr-ı Muhammedî denilen nurunu, daha sonra da o nûrdan Levh-i Mahfûz, Kalem, cennet, cehennem, gökler, yeryüzü ve insanları yaratmıştır. Dolayısıyla hem Hz. Peygamber'in mübarek vücudunun nûrdan, hem de bütün kâinatın O'nun nurundan yaratılması sebebiyle isimlerinden birisi de Nûr olmuştur.[333]

"Ḥabl-i Ḥaḳ'dır muṭlaḳa şer'i-şerîf-i Aḥmedî
Ṭut anı muḥkem olub nûr-ı Ḫudâ'nın ṭâlibi"
G.161/3.

"Ey Yûsuf'-ı ṯânî yoḳ 'âlemde sañā sâliṣ
Sen nûr-ı Ḫüdâ'sıñ bes densün mi sañā hâdiṣ"
G.22/1.

---

[330] Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.252.

[331] Yrd. Doç Dr. Emine Yeniterzi, **Divan Şiirinde Na't**, s.192

[332] Ahzâb, 33/45. Ayrıca bkz. Hicr, 15/89.

[333] Yrd. Doç Dr. Emine Yeniterzi, **Divan Şiirinde Na't**, s.193; Konu ile ilgili uzun bir hadis için bkz. İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ ve Muzîlü'l-İlbâs amma İştehere mine'l-Ehâdîs-i Elsineti'n-Nâs**, Beyrut, 1351, c.1, s.265-66. Ayrıca bu konuda bir hadis, *"Allah'ın ilk yarattığı nur benim nurumdur"* anlamında olup, Aliyyü'l-Kârî, **Şerhü'ş-Şifa**, İstanbul, 1307, c.1, s.505'tedir.

i. Peygamber

"Allah tarafından haber getirerek ilâhî emir ve yasakları halka tebliğ eden elçi, haberci" anlamlarında Farsça bir kelimedir. Gerçekte, Arapça'daki "nebî" kelimesinin karşılığı olan bu kelime, hem nebî, hem de resûl anlamını içine alacak biçimde daha çok kullanılmaktadır.[334]

Edebiyatımızda olduğu gibi Sebâtî Divanı'nda da peygamber imlâsının yanında, "peyâmber" veya peyember" şekillerinde de ele alınan bu terim, yalnızca Hz. Muhammed'e verilen bir isim, bir ünvan değildir, umûmî bir tabirdir.[335] Ancak şair öyle kullanır ki, kastedilen Hz. Muhammed olur:

"Be-rûz-ı ḳıyâmet Livâ ṣâḥibi
Buyurmuş peyem-ber 'Alidir 'Alî"

K.4/8.

j. Rahmet, Rahmeten li'l-âlemîn

Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz, Kur'ân-ı Kerim'de beyan edildiği gibi âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. O, Rahmeten li'l-âlemîn'dir:[336]

*"Raḥmeten li'l-'âlemîn*sîn hem şefîu'l-müẕnibîn
Şâfi'-i rûz-ı cezâsın yâ Muḥammed Muṣṭafâ"

(N) 3/3.

"Dü kevneyn̲e seni̲ raḥmet ḳılub Ḥaḳ
Güvâhımdır benim furḳân Muḥammed
(...)
Ş̲ebâtî çerin̲ 'iṣyânına̲ boyanmış
Amân̲ ey raḥmet-i Raḥmân Muḥammed"

K.3/9,15.

---

[334] Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.259.

[335] Krş. Yrd. Doç Dr. Emine Yeniterzi, **Divan Şiirinde Na't**, s.193.

[336] Enbiyâ, 21/107.

k. Resûl, Resûlu'llâh

"Peygamber, elçi ve haberci" gibi anlamlara gelen resûl, kendisine Allah tarafından kitap verilen, yeni bir dinle gelen ve bunu insanlara tebliğ eden kimsedir. Bazen nebî ile birbirinin yerine kullanılan bu iki kelime arasında fark vardır. Her resûl, aynı zamanda nebîdir, fakat her nebî resûl değildir.[337]

Resûlüllâh, "Allah'ın rasulü" anlamında bir tamlama olup Kur'ân-ı Kerim'de de "... *Muhammed Allah'ın elçisidir.*"[338] şeklinde geçer.

Bir hâfız-ı Kur'ân olan Sebâtî'nin şiirlerinde, bu "resûl" ve "resûlu'llâh" isimleri Hz. Peygamber için kullanılmıştır:

"Yüzüñdür menba'-ı nûr-ı nübüvvet yâ Resûla'llâh
Yine sendendürür lutf u mürüvvet yâ Resûla'llâh"
G.124/1

"Vücûduñ maḫzen-i nûr-ı hidâyet yâ Resûla'llâh
O kenze yoḳ nihâyetle bidâyet yâ Resûla'llâh"
G.125/2

Her nefes envâ'-ı selât ü selâm
Rûḥ-ı Resûl'e edüb ihdâ Ḫudâ"
(M)/6.

l. Şefî'u'l-Müznibîn[339]

Hz. Muhammed (s.a.v.), mahşer günü asi ve günahkar müslümanların azaptan kurtulmaları için Allahü Teâlâ'nın izni ile onlara şefaatta bulunacaktır.[340] Bundan dolayıdır ki o, "şefî' " ve "şefî'u'l-müznibîn" isimlerinin sahibidir.

Sebâtî'nin şiirlerinde de bu isimlere geniş yer verilmiştir:

---

[337] Krş. Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü,** s.268; Yrd. Doç. Dr. Emine Yeniterzi, **Divan Şiirinde Na't,** s.195.

[338] Fetih, 48/29.

[339] Krş. Yrd. Doç. Dr. Emine Yeniterzi, **Divan Şiirinde Na't,** s.198.

[340] Krş. Dipnot 272 ve Tâhâ, 20/109; Yûnus, 10/3.

"Yâ Şefî'a'l-Müẕnibîn yâ Raḥmeten li'l-'âlemîn
Muştuluk kim bizlere müştâḳ imiş Raḥmân sa̓na"
(N)2/8.

"Raḥmeten li'l-'âlemînsi̓n hem Şefî'u'l-Müẕnibîn
Şafî'-i rûz-ı cezâsı̓n yâ Muḥammed Muṣṭafâ"
(N) 3/3.

m. Tâ-Hâ

Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerim'in yirminci sûresinin adı ve bu sûrenin hurûf-ı mukattaa'dan sayılan ilk ayetidir. Hurûf-ı mukattaalar adeta şifre vasfını taşır, anlamlarını Allah ve Resûlünden başka kimse bilmez. Ancak, müfessirler bunlar üzerine bazı te'villerde bulunmuşlardır. Tâ-hâ üzerine de şunlar söylenmiştir:

(a) Esmâ-i Hüsnâ'dandır, (b) Hz. Peygamber'in isimlerinden biridir, (c) "Yâ Racül" yani ey adam demektir, (ç) Yemindir, (d) "Ey İnsan" manasındadır. (e) Tâ-hâ kelimesinin tı harfi Hz. Peygamber'in Tâhir ismine, Hâ ise Hâdî ismine işaret eder. Dolayısıyla Tâ-Hâ tahir ve Hâdî, yani insanları küfür ve şirkten temizleyen, onları iman nuruna ve hidâyete eriştiren anlamındadır, (f) "Tâ" çiğnemek, basmak mastarından emir, "Hâ" da arzdan kinâyedir. Buna göre manası , "her iki ayağınla yere bas" demektir.

Resûlüllâh, gece namazlarında bazen bir ayağı, bazen da diğer ayağı üzerinde dururdu. Bu yüzden ayakları şişip rahatsız olunca, her iki ayağıyla da yere basması için bu vahiy gelmiştir, [341] (g) Tâ-Hâ kelimesinin tı harfi Tûbâ ağacına erişmek Hz. Peygamber'in hidâyetiyle olduğu için O'na Tâ-Hâ denmiştir, (ğ) Tâ-Hâ ismindeki tı harfi ebcedde dokuz, hâ harfi ise beş rakamına tekâbül eder. Her ikisinin toplamı on dörttür. Hz. Muhammed de her türlü noksandan uzak oluşu, mükemmelliği ve nuruyla kâinatı aydınlatmasından dolayı ayın ondördüne, dolunaya benzetilir. Bu sebeple kendisine Tâ-Hâ adı verilir.[342]

---

[341] Balıkesir Hasan Basri Çantay, **Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim, 3.bsk.**, İstanbul, 1959, c.2, s.564; Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili,** (Sad: Doç. Dr. İsmail Karaçam-Yrd. Doç. Dr. Emin Işık-Dr. Nusrettin Bolelli-AbdullahYücel-Mahmut Özakkaş), Azim Dağıtım, İstanbul, ?, c.5, s.419.

[342] Yrd. Doç Dr. Emine Yeniterzi, **Divan Şiirinde Na't,** s.199.

Sebâtî bir beytinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu Tâ-Hâ ismini şöyle ele alır:

"Ey inen şanına levlâk dahi erselnâk
İsm-i vâlâsı güzel Yâsin (ü) Ṭâhâ Ṭâhâ"
(N)1/2.

n. Yâsîn

Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerim'in kalbi olarak nitelenen otuz altıncı sûresinin adı ve ilk ayeti olan Yâsîn, müfessirlerin hakkında değişik tefsir ve te'villeri olan hurûf-ı mukattaadandır.

"Tay kabilesinin dilinde "Yâsîn" hitabının "ey insan" manasına geldiği; Yâ ile yedullah, Sûn ile de Hz. Peygamber'in seyyidliğine veya "yâ Semî'" ismine işaret edildiği gibi izahlar öne sürülmüştür.[343] Aynı zamanda Esmâ-i Hüsnâ'ya dahil olan bu isim, aşağıya alacağımız örnek beyitte görüldüğü gibi Hz. Peygamber'in hurûf-ı mukattaadan diğer isimleriyle birlikte ele alınır:

"Ey inen şânına levlâk dahi erselnâk
İsm-i vâlâsı güzel Yâsin (ü) Ṭâhâ Ṭâhâ"
(N)1/2.

Görüldüğü gibi, Sebâtî'nin şiirlerinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in pek çok ismi geçmektedir. Bu onun cephesini yansıttığı gibi, sanatına da bunu en iyi şekilde nüfûz ettirdiğini gösterir.

O'nun şiirlerinde Hz. Peygamber, muhtelif vesilelerle dile getirilmiştir. O, bir şeriatla gelmiştir:

"Ḥabl-ı Ḥaḳ'dır muṭlaḳa şer'-i şerîf-i Aḥmedî
Ṭut anı muḥkem olub nûr-ı Hüdâ'nın ṭâlibi"
G.161/3.

İslam tarihindeki bazı olaylar vesilesiyle de Hz. Peygamber (s.a.v.) zikredilmiştir:

---

[343] Hasan Basri Çantay, **Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim**, c.2, s.779; Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, c.6, s.398-99.

"Kıldılar pâmâl şer'-i üstüvâr-ı Aḥmedi
Etdiler dîvâr-ı dîni ḫâke yek-sân yâ Ḥüseyn"
K5/5.

3. Mucizeleri

Hak peygamber tarafından yapılan, insanları hayran bırakarak iman etmesini sağlayan ve başkalarınca yapılması mümkün olmayan olağanüstü işler ve tabiat kanunlarına aykırı olan hadiselere mucize denir.

Allahu Teâlâ, peygamberlerinin peygamberlik davalarını insanlara tasdik ettirmek için, onlara mucizeler yaratır. İnsanları acze düşüren ve tabiat kanunlarının dışında kalan harikulâde haller, yani mucizeler de, peygamberlik gibi ilâhî hadiselerdir.

Mucize, ancak hak peygamber olan zat tarafından gösterilir; peygamberlik iddiasında bulunan zatın davasına uygun surette meydana gelir ve asla peygamberin peygamberlik davasını tekzip etmez; daha çok halkın isteği üzerine Allah'ın kudretiyle gösterilir.[344]

Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in pek çok mucizesi vardır. Hiç şüphesiz bunların içerisinde en önemlisi Kur'ân-ı Kerim'dir.

a. Kur'ân-ı Kerim[345]

Kur'ân-ı Kerim, Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla Peygamberimize vahyedilmiştir ve en büyük mucizedir:

"Sen şehin-şâh-ı risâletsiñ beşîr ü hem nezîr
Her sözüñ te'yîd içün gökden iner Ḳur'ân sana"
(N) 2/2.

"Vâṣıfıñ oldu Ḫudâ peyk ü berîdiñ Cibrîl
Bundan a'lâ ne olur meh-i ġarrâ ġarrâ"
(N) 1/3.

---

[344] Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.220.

[345] Bkz. Mehmed Şâkir, **Mücizâtü'l-Enbiyâ - Peygamberlerin Mucizeleri**, s.214-66; Ayrıca daha önce geçen "3. Kitaplar" bahsine bakınız.

b. Mir'aç

Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde ifadesini bulan "mir'aç, dini bir terim olarak Hz. Peygamber'in bir gece Mekke'den Kudüs'e, oradan göğe, melekût âlemine, Allah'ın katına yükselmesi, bu âlemde peygamberlerin ruhlarıyla görüşmesi ve bir an içinde Mekke'ye geri dönmesi mucizesini ifade eder.

Bu hadise Arabî aylardan 27 Receb, Milâdî 621 Mekke devrinin II. yılı, hicretten bir veya bir buçuk yıl kadar önce meydana gelmiştir. Bu gece Mir'aç kandili olarak İslam âleminde kutlanır."[346] Bu kutlu gecede Hz. Peygamber, Rabbinin en büyük âyetlerini müşahede etmiş, vasıtasız vahiy almış, ümmetine kıyâmette mağfiret olunacağı bildirilmiş ve beş vakit namaz bu gece farz olunmuştur.

Mir'rac hadisesi bir çok Müslüman yazar tarafından işlenmiş ve İslâm edebiyatlarının en sevilen konuları arasına girmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de ve hadislerde ayrıntılarıyla anlatılan bu büyük mucize, edebiyatımızda "mirâc-nâme" veya "mi'râciyye" adı verilen hacimli veya hacimsiz pek çok müstakil eserin yazılmasına vesile olurken,[347] na'tlarda da bu konu üzerinde önemle durulmuş, hemen her na'tta mir'racdan söz edilmiştir. Konunun na'tlarda özellikle miraca ilişkin âyetlerle birlikte ele alındığını görüyoruz.[348]

Sebâtî'nin şiirlerinde de Hz. peygamberin miraç mucizesi genişçe yer almaktadır. Miraca ilişkin ayetlerle konu dile getirilir:[349]

"Ey meh-i burc-ı risâlet şeh-i Baṭhâ Baṭhâ
Maḥrem-i sırr-ı Ḫudâ Leyle-i İsrâ İsrâ"

(N) 1/1

"Zi-mi'râc-ı 'uluvvi ber- terest ân pâye-i câheş
Ḫılâfem nîst der-âlem be- ḥaḳḳ-ı sûre-i İsrâ"

G.5/2

---

[346] İsmail Kara, "Mi'rac", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.6, s.372.

[347] Bkz. Dr. Metin Akar, **Türk Edebiyatında Manzum Mi'rac-nâmeler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

[348] Yrd. Doç Dr. Emine Yeniterzi, **Divan Şiirinde Na't**, s.288-89.

[349] Ayetler için bkz. İsrâ, 17/1,60; Necm, 53/8-9, Bu konuda ayrıca bkz. Mehmed Şâkir, **Mucizâtü'l-Enbiyâ Peygamberlerin Mucizeleri**, s.271-84; Velîdü'l-A'zamî, **Hz. Muhammed (S.A.V.) 'in Mucizeleri**, s.35-41.

Bu hadise; Hz. Peygamber'in Kudüs'te Mescid-i Aksâ'da bütün peygamberlere imamlık ederek kıldığı namaz,

"Leyle-i İsrâ'da Aḳsâ içre kıldıkta namâz
Sen imâm-ı enbiyâsın yâ Muḥammed Muṣṭafâ"
(N) 3/5

Cenâb-ı Hakk'a "Kâbe kavseyn ev ednâ" derecesinde yaklaşması,

"Bir şeb-i mi' râcda sen ol Muṣṭafâ'yı nâ-gehân
Ḳâbe ḳavseyne götürdüb tâ ki ev ednâ kılan"
K.2/4

Beş vakit namazın farz oluşu,

"Cenâb-ı Aḥmed'i bir şeb götürdüb ḳâbe ḳavseyne
Namâz-ı penç-gâhî bizlere ihdâ kılan Mevlâ"
G.1/3

gibi olaylar zinciriyle ele alınmıştır.

c. Şakku'l-kamer

Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in mucizelerinden biri de ayın iki parçaya ayrılmasıdır. "Kamer Sûresi'nin ilk ayetiyle de belirtilen bu mucize, Mekkeliler'in Hz. Peygamber'den bir mucize istemeleri üzerine vuku bulmuş; Yüce Peygamber parmağıyla işaret ederek ayı iki parçaya bölmüştür. Bu ilâhî mucize Hz. Muhammed'in risâletini doğrulayan bir âyet, aynı zamanda Kureyşli müşriklere gösterilen en son ve en kat'î hidâyet mucizesidir.

Edebiyatımızda Kur'ân-ı Kerim'de geçtiği gibi "şakku'l- kamer" şeklinde ele alınan ayın ikiye bölünme mucizesi; ilâhî yardımla, bütün varlıkların ve tabiat olaylarının Hz. Peygamber'in emriyle hareket etmesine en güzel ve en çarpıcı bir örnektir. Dolayısıyla "Şakku'l-kamer" hadisesi na'tlarda en fazla sözü edilen mucize olmuştur. Öte yandan Hz. Peygamber'in diğer mucizelerine nazaran bu olay şâirâne ifadelerle, zengin teşbih ve hüsn-i ta'lîllerle işlenmeye müsaittir."[350]

---

[350] Yrd. Doç.Dr.Emine Yeniterzi, **Divan Şiirinde Na't**, s.290. Ayrıca bkz. Velîdü'l-A'zami, Hz. **Muhammed (s.a.v.)'in Mucizeleri**, s. 28; Mehmed Şâkir, **Mucizâtü'l-Enbiya-Peygamberlerin Mucizeleri**, s.266-69;Kamer,54/1.

Sebâtî, şiirlerinde Hz. Peygamber'in bu "Şakku'l-kamer" mucizesini dile getirmiştir:

"N'ola şaḳḳ olsa şehâdet eyilüb mâh-ı münîr
Müdde'â işbâtına kâfîdir ol bürhân sana"
(N) 2/3

"Ol semâ-i şerefin mihr-i münîr u ḳameri
Ḳameri şaḳḳ eder engüşt-i şehâdet şemeri"
G.136/1

"Risâlet da'vâsın ḳılsañ o demde
Olur şaḳḳu'l-ḳamer bürhân Muḥammed"
K.3/10

ç. Ağacın Hemen Meyve Vermesi

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ağaçlarla ilgili bir mucizesi de, dikildikten çok uzun zaman sonra meyve veren hurma fidanının, Hz. Peygamber'in eliyle dikilince hemen o yıl meyve vermesidir.[351]

Sebâtî'nin aşağıdaki beytinde böyle bir mucizesi şakku'l-kamer mucizesiyle beraber verilmektedir:

"Bir işâretle iki böldüñ eyâ meh ḳameri
Değdiğin demde şecer verdi ḥaḳîḳat şemeri"
G.135/1

4. Şairleri

İslâm peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in küfür safından gelen nazım oklarını iman şiiriyle karşılayan şairleri vardı. Sebâtî'nin şiirlerinde adlarını andığı Hassân b. Sâbit ve Ka'b b. Zübeyr bu şairlerden ikisidir.

---

[351] Bkz. Velidü'l-Azamî, **Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Mucizeleri**, s.71-72; Mehmed Şâkir, **Mucizâtü'l- Enbiyâ- Peygemberlerin Mucizeleri**, s.301...vd.

İmansız kalbin dümensiz kafasıyla şiir söyleyen kâfirler, cevaplarını bu iman kahramanlarından alıyorlardı. Kâfirleri püskürten ve onların ciğerini delen ateşli şiirler hep bu sahabiler tarafından söylendi...

a. Hassân b. Sâbit

Hasan b. Sâbit (563-682), Hz. Peygamber'in şairi olarak tanınan büyük bir Arap şairidir. Hayatı hakkında fazla bilgi olmayan şairin yaklaşık 60 yaşlarında Müslümanlığı kabul ettiği söylenir. Müslüman olduktan sonra, kendisine Allah'ın "Ruhu'l- kudüs" ile kuvvetlendirmesi için dua eden Hz. Muhammed'in yanında bulunmuş ve onu öven pek çok kaside yazmıştır.Onu düşmanlarına karşı şiirleriyle müdafaa ederek onun büyük sevgisini kazanan şairin Hz.Ömer'in halifeliği sırasında gözleri kör olmuş, buna rağmen şiir söylemeye devam etmiş ve Medine'de 120 yaşında vefat etmiştir.[352]

Hassân b. Sabit'in adı, Sebâtî'nin şiirlerinde sadece üç beyitte geçer. Bunlardan ikisinde Sebâtî, kendi şairlik tabiatını ona benzetir ve bunu "tab-ı Hassân'ım " tamlaması ile ortaya kor:

"Ey Şebâtî bâña bir câ'ize versün diyerek
Ṭab'-ı Ḥassân'ımı her dil-bere vaṣṣâf etdim"
G.110/6

Ṭab'-ı Ḥassân'ıma var ḥüsn-i beyân ister iseñ
Ki bakar dem-be-dem ol Yûsuf-ı Zelḫa yüzüne"
G.130/5

Bir diğer beytinde ise, Hz.Peygamberi tavsif etmek her şairin işi değildir. Ka'b ve Hassan b. Sâbit bile onu tam anlamıyla tavsif edemez,der:

---

[352] Geniş bilgi için bkz: (Komisyon), "Hassân b. Sâbit", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** İstanbul, 1981, c. 4, s.138; (Komisyon), "Hassân b. Sâbit", **Yeni Türk Ansiklopedisi** , Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 1985, c.4, s.1225; Doç.Dr. İbrahim Sarmış,"İslâm'ın Şiire Bakışı", **Selçuk Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisi,** Konya 1990, Sayı:3, s.147; Ömer Ziyâeddin Dağıstânî, **Zübdetü'l-Buhârî Tercümesi,** Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, 1977, s.85, had. no:166; (Komisyon), "Hassân b. Sâbit ve Abdu'l-Meddân Oğulları", **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi,** Çağrı Yayınları, İstanbul, 1986. c.1, s.165-66; Ahmet Cevdet Paşa, "Hatipler ve Şairler", **Peygamberlerin Kıssaları ve Halifelerin Tarihi,** (Sad.Ali Arslan), Arslan Yayınları, İstanbul, 1977, c.1, s.240.

"Seni tavṣîf edemez Ka'b ile Ḥassân-ı belîġ
Ḳande ḳaldı ki Ṣebâtî gibi ednâ ednâ"

(N) 1/11

b. Ka'b b. Züheyr

Hz. Peygamber'in iltifatına mazhar olup mübarek cübbe(bürde) si ile mükâfatlandırılan Arap şairi Ka'b b. Züheyr, aslen Necidli bir aileye mensuptur ve cahiliye devrinde Kâbe'nin duvarına asılan 7 seçkin kaside (Mu'allakat-ı Seb'a)den biri kendisine ait bulunan meşhur şair Züheyr ile Kabşa binti Ammar'ın oğludur.

Şair bir aileye mensup olup kendisi ile babasından başka aynı ailden şiirleri bilinen 11 kişi daha vardır.[353]

Ka'b b. Züheyr, kardeşi Büceyr ile birlikte İslamiyet'in doğuşundan sonra Hz. Muhammed'e düşman kesilmiş, kardeşinin hicret'in 6. yılı sonunda müslüman olmasına rağmen o, putperstlikte İslam ve peygamber düşmanlığında direnmiştir. O, yalnız peygamberi hicvetmekle kalmamış, Ebu Tâlib'in kızı Ümmü Hânî hakkında da gazeller söyleyerek peygamber ailesine dil uzatmıştır.[354]

Bunun üzerine Peygamber Efendimiz tarafından" Müslümanlar için kanı helâl" olarak ilan edilmiştir.[355]İslamiyet'in kabileler arasında süratle yayılması üzerine Ka'b, sığınacak yer bulmakta güçlük çekmiş, toplumda dışlanmıştı. Müslüman olan Büceyr, müslüman olup Hz. Peygamberden af dilemesini dile getiren bir mektup yazmış, bunun üzerine Müslüman olmuş, bu sırada da "Bânet Su'âd"diye başlayan meşhur kasidesini okumuştur. Bu kaside üzerine affedilmiştir.

Ka'b kasidesindeki "Peygamber dünyayı tenvir eden bir meş'aledir, ışık saçarak etrafı nurlandıran bir nurdur, şerri kesip atmak için çekilmiş Allah'ın bir kılıcıdır" beytini söyleyince, bu, Hz. Peygamber'in hoşuna gitmiş ve yanında şâire verecek başka bir atıyye bulunmadığından hemen sırtından hırkasını çıkararak ona hediye etmiştir. Ondan dolayı bu kasideye "Kasîde -i Bürde denir.[356]

---

[353](Komisyon) , "Ka'b b. Züheyr ", **Yeni Türk Ansiklopedisi**, c.5,s.1602-1603.

[354]Ali Hikmet Berki-Osman Keskioğlu, **Hâtemü'l-Enbiyâ Hazreti Muhmmed ve Hayatı**, s.389.

[355](Komisyon) ,"Ka'b b. Züheyr", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.5, s.59.

[356] Ali Hikmet Berki-Osman Keskioğlu, **Hâtemü'l-Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı**, s.390; Ayrıca geniş bilgi ve "Kasîde-i Bürde" şerh ve neşirleri için bkz. Turgut Kut, "Kasîde-i Bürde",

Sebâtî'nin şiirlerinde Ka'b b. Züheyr, sadece bir kez Hassan b. Sabit'in adıyla beraber aynı beyitte geçer. Şaire göre Ka'b hatta Hassan b. Sabit, peygamberi tam tavsif edemez, kendisi ise hiç:

"Seni tavṣîf edemez Ḳa'b ile Ḥassân-ı belîġ
Ḳande ḳaldı ki Ṣebâtî gibi ednâ ednâ"

(N) 1/11.

Hz. Peygamber (s.a.v.), Sebâtî'nin şirlerinde adı geçen ilgilerin dışında başka alakalar biçiminde de zikredilir. "Raza-i pâk" ve "Kubbe-i Hadrâ" bunlara örnek olarak gösterilebilir:

"Gelürsem Ravża-i pâḳe sürersem yüzlerim ḫâke
Erişür başım ḳeflâḳe ne rütbet yâ Rasûla'llâh"

G.124/3.

"Uzaḳdan Ḳubbe-i Ḥaḍrâ görünse
Olur cân u dilim ḥayrân Muḥammed"

K.3/6.

Sebâtî, şiirlerinde Hz. Peygamber'i hilyesi ile de ele alır. Onun bedenî özelliklerini teşbihle ifade etmeye çalışır. O'na göre bütün müşebbihler gülü Hz. Peygamber'e benzetirler, ama "vech-i şebeh" asla bulmazlar:

"Gülü ger cümle müşebbih saña teşbîh edeler
Bulamaz vech-i şebeh hiçbiri aṣlâ aṣlâ"

(N)1/10.

Çünkü onun görüşü,

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c.5, s.212-13; M. Asım Köksal, "Peygamber'imizin Ka'b Züheyr'e Giydirdiği Bürde (Hırka)", **Hz. Muhammed ve İslâmiyet**, Misvak Neşriyat ve Dağıtım İşletmesi, İstanbul, 1980, c.11, s.142-43; M. Ertuğrul Düzdağ, "Kasîde-i Bürde'nin Kikâyesi", **Dünden Yarına**, Med Yayınları, İstanbul, 1978, s.142-44.

Hz. Peygamber'in şarileri içersinde Ka'b b. Züheyr'den başka, Ka'b b. Malik de vardır. Ancak Sebâtî'nin yukarıdaki beytinde yer alan Ka'b, kesinlikle Ka'b. Züheyr'dir.

"Gül-şen-i bâġ-ı Ḫudâ'da sâña benzer yoḳdur
Ruḫ-ı gül kâkül-i sünbül ḳad-ı bâlâ bâlâ"
(N) 1/4.

Bu bahsi Sebâtî'nin Hz. Peygamber'e selât ve selâmını terennüm eden beyitleriyle noktalıyalım:

"Her nefes envâ'-ı selât ü selâm
Rûḥ-ı Resûl'e edüb ihdâ Ḫudâ
Âline evlâdına aṣḥâbına
Etmedeyim tarżıya isrâ Ḫudâ"
(M)/6-7.

5. Sebâtî Divanı'nda Hadis-i Şerifler

Hâfız Mehmed Sebâtüddin'in şiirlerine bir göz atıldığında, dikkati çeken özelliklerden olmak üzere, onların ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerle süslenmiş, onlardan mülhem düşünce, his ve hayallerle oluşturulmuş olduğu görülür.

Onun şiirlerinde ayet-i kerimelere nazaran hadis-i şerifler daha azdır. Çünkü hâfız-ı Kur'ân olan bir şairin bunlara öncelik tanımasından daha tabii bir şey olamaz. Ancak o, sanatını hadis-i şeriflerle de temellendiren, ona bir çeşni veren bir şairdir. Onun şiirlerinde lafzen iktibasta bulunulan veya telmihte bulunulan hadîs-i şerifleri belli bir sıra içersinde -tesbit edebildiğimiz kadarıyla sıhhat dereceleri de belirtilerek- verilecektir:

(a) En son ve en mükemmel din olan İslamiyeti tebliğ eden Hz. Muhammed, peygamberlerin sonuncusu ve en üstünüdür. Kur'ân-ı Kerim'de "*Ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin*" (Kalem, 68/4) ayetiyle O'nun "hulk-ı azîm" üzere yaratıldığı, güzel huylar olarak tarif edilen ahlakın O'nda en yüksek derecesinin bulunduğu açıkça belirtilir. Hz. Aişe'den rivayet olunan bir hadis-i şerifte,

كان خلقه القرآن.

"*O'nun ahlâkı Kur'ân (ahlâkı) idi*"[357]

[357] Mevlânâ Şibli, Asr-ı Saadet (İslam Tarihi), (Terc. Ömer Rıza Doğrul), Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul, 1977, c.2, s.62.

buyurularak yüce Peygamber'in ahlâken en üstün vasıflara sahip olduğu belirtilmiştir.

Sebâtî'nin aşağıdaki beyitlerinde, bu hadise bir telmîh vardır:

"Allâh Allâh bu ne şehdir bu en ḫulḳ-ı ḥasen
Bu ne rutbe bu ne şândır bu ne mevlâ mevlâ"
(N) 1/5.

"Ḫudâ ḫulḳ-ı 'aẓîmiñ vaṣf edüb te'kîd ḳılmışdır
Nice inkâr eder ehl-i ḍalâlet yâ Rasûl'allâh"
G.125/3.

(b) Çiçeklerin sultanı gülün Hz. Peygamber'e teşbihi edebiyatımızda mevcuttur. Bu gül en güzel çiçek, kokusunun da en güzel koku olması cihetiyle Hz. Peygamber'le özdeşleştirilmiştir. Öte yandan mevzû da olsa,

انّ الورد خلق من عرق النّبيّ أو من عرق البراق.

"Gül, Resûlu'llâh (s.a.v.)'ın terinden veya Burak'ın terinden yaratılmıştır."[358]

şeklinde bir hadîs-i şerif bulunmaktadır. Sebâtî, şu beytiyle bu hadise telmihte bulunmuştur:

"Gülü ger cümle müşebbih sana teşbîh edeler
Bulamaz vech-i şebeh hiçbiri aslâ aslâ"
(N) 1/10.

---

[358] Nevevi bu sözün sahih olmadığını, İbn Hacer de uydurma olduğunu belirtmiştir. Bkz. el-Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, c.1, s.208, had. no: 798. Aynı hadisin devamında, "*Beyaz gül Miraç gecesi benim terimden, kırmızı gül Cebrail'in terinden, sarı gül de Burak'ın terinden yaratılmıştır.*" denilir. Krş. Aliyyü'l-Kârî, **el-Masnû' fî Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevzû'**, Beyrut, 1389, had. no: 71; es-Suyûtî, **Tedrîbü'r-Râvî fî Şerh-i Takrîbi'n-Nevevî**, Mısır, 1385, c.1, s.148'den naklen M. Yaşar Kandemir, **Mevzû Hadisler. Menşei, Tanıma Yolları, Tenkidi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s.122 ve Nihat Dalgın-Yunus Macit, **Kültürümüzü Şekillendiren Hadisler (Metin-Kaynak ve Sıhhat Dereceleri)**, Sönmez Matbaası, Samsun, 1992, s.155, had. no: 246.

(c) Hz. Muhammed'in mukaddes zatı aşağıya alacağımız kudsî hadis ile tanzim edilirken, kanatın yaratılışındaki yegâne maksadın O'nun yüce varlığı olduğu açıkça ifade edilmektedir:

لولاك لولاك لما خلقت الأفلاك.

"*Eğer sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed) felekleri yaratmazdım.*"[359]

Hz. Peygamber'in şanında böyle bir ulvî manayı ihtiva eden bu cümle na'tlarda en çok iktibas edilen hadis durumundadır.

Sebâtî aşağıdaki beyitlerinde zikri geçen hadis-i şeriften lafzen nakıs iktibas yaparak hadisin tamamına telmihte bulunmuştur:

"Şânına *levlâke levlâke* buyurmuşdur Ḫudâ
Bâ'iṣ-i 'arż u semâsın̂ yâ Muḥammed Muṣṭafâ"
(N)3/2

Vücûd-ı bâ'iṣ-i kevneyn vücûd-ı pâkdir bî-şek
İnüb *levlâk* şânında ki taṣdîḳ ins ü cân eyler"
G.49/2

Ne ġam dâreynde ey dil-i şeh-i levlâkimiz vardır
Ḫudâ'nın̂ nûruna maẓhar meḫerselnâkimiz vardır"
G.50/1

---

[359] Sagânî, bu hadis-i kudsî için mevzû demiştir. Aclûnî "bu söz kudsî bir hadis değilse de, manası sahihtir" demektedir. Aliyyü'l-Kârî de, manasının sahih olduğunu ve Deylemî'nin İbn Abbas'tan nerfû olarak "*Cebrail bana gelerek, ey Muhammed, sen olmasaydın cenneti ve cehennemi yaratmazdım*" şeklindeki hadisi rivayet ettiğini belirtir. Albânî ise, "Yalnız Deylemî'nin rivayet etmiş olması hadisi sıhhati için yeterli değildir. Zira ben, bunun zayıflığından tereddüt etmem" demektedir. Delil olarak da, bu hadisi rivayette Deylemî'nin yalnız kalmasını gösterir. İbnü'l-Cevzi ve Suyuti'nin hadise mevzû dediklerini de nakleden Albânî, **Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-Zaîfe ve'l-Mevzû'a ve Eserühâ es-Seyyidu fi'l-Ümme**, Beyrut, 1985, c.1, had. no: 282; İmam Ebu'l-Fedâil el-Hasan b. Muhammed es-Sagânî, **Risale fi'l-Mevû'ât**, Mısır, ?, s.7; Tâhir b. Salih el-Cezâirî, **Tevcîhü'n-Nazar**, Mısır, 1910, s.35; el-Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, c.2, s.164, had no: 2123; Nihat Dalgın-Yunus Macit, **Kültürümüzü Şekillendiren Hadisler**, s.151, had. no:237; Mehmet Yılmaz, **Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler**, s.113.

"Sen ol maḥbûb-ı Mevlâsın ki indi şânına *levlâke*

Şehinşâh-ı risâletsin beşâret yâ Resûla'llâh"

G.125/2.

"Gelmesen âleme ey şâh-ı serîr-i levlâk

Ne Hüdâ fehm olunurdu ne gelürdi haberi"

G.135/2.

(c) Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur:

أَلسُّلطان ظلّ الله في الأرض.

"Sultân yeryüzünde Allah'ın gölgesidir..."[360]

Sebâtî, II. Abdülhamid Han'la ilgili bir manzumesinin üçüncü beytinde,

"O şahın ẓıll-ı 'adlinde cihân yek-ser ṣafâlarla

Otursun kaṣr-ı şâdîde yürütsün ḥükm ü fermânı"

der ve adı geçen hadise telmihte bulunur.

(ç) Dinî ve Tasavvufî edebiyatımızda en çok iktibas edilen ve telmihte bulunulan hadislerden biri de şudur:

من عرف نفسه فقد عرف ربّه.

"Nefsini bilen Rabb'ini de bilir."[361]

Sebâtî, bir beytinde "men 'aref" diyerek lafzen bir iktibasta bulunmuştur:

---

[360] el-Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, c.1, s.456, had. no: 1487; Muhammed b. Şeyh İbrahim el-Azîzî, **Şerhu'l-Câmi'u's-Sağîr**, Mısır, 1312, c.2, s.330; Elhac Mehmed Esad Efendi, **Kenzü'l-İrfan. Binbir Hadîs-i Şerif**, Çelik Yayınevi, İstanbul, 1982, s.82, had. no: 165. Bazı rivayetleri zayıf olan bu hadisi krş. Nihat Dalgın-Yunus Macit, **Kültürümüzü Şekillendiren Hadisler**, s.291, had. no: 536.

[361] İbn Temiyye ve Sagânî hadise "mevzû'" demişlerdir. Sem'ânî, hadisi merfu olarak bilmediğini, Nevevî, Resûla'llah'ın böyle bir hadisinin sabit olmadığını belirtmektedir. Sofilerin kitaplarında hayli çok yer alan bu söz hakkında Muhyiddin Arabi ise, "rivayet olarak sahih değilse de, keşfen hadis olduğu sabittir." demektedir. Bkz. Aliyyü'l-Kârî, **el-Esrâru'l-Merfû'a fi'l-Ehâdîsi'l-Mevzûa'**, İstanbul, 1289, s.83; es-Sagânî, **Risale fi'l-Mevû'ât**, s.4; el-Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, c.2, s.262, had. no: 2532; Krş. Nihat Dalgın-Yunus Macit, **Kültürümüzü Şekillendiren Hadisler**, s.99, had. no: 131; Ayrıca bkz. Abdulvahhab eş-Şa'rânî, **el-Yevâkıt ve'l-Cevâhir fî Beyânî Akâidi'l-Ekâbir**, Daru'l-Ma'ârife, Beyrut, ?, c.2, s.122; Mehmet Yılmaz, **Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler**, s.122.

"'Âlem-i kübrâ ki derler sendedir ey bî-haber
Men 'aref dersin oku gör mekteb-i ma'nâ nedir"
G.45/6.

O, bir başka beytinde de "Rabbini bilmek" ifadesiyle aynı konuya imada bulunmuştur:

"Bu dehre gelmekden 'iväż çün Rabbini bilmek garaż
Terk eyle cevher-i bâ-araż Allâh bes bâkî heves"
G.70/4.

(d) Gerek Dinî-tasavvufî Divan edebiyatımızda ve gerekse Halk Tasavvuf-Din ve tekke edebiyatımızda en çok kullanılan kudsî hadislerden biri de şudur:

كنت كنزا مخفيًا فأحببت أن أعرف فخلقت خلقا (...فبى عرّفونى)

"Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi sevdim (arzu ettim), bilinmem için halkı (yaratılmış bütün şeyleri) yarattım."[362]

Bu hadis-i kudsî, mutasavvıflar tarafından, "Ben ilm-i zatiyyede ma'lumatla tecelli etmişdim, bilinmek istedim, halkı halkettim. Bütün mevcudat yalnızca Hakk'ı bilmek ve vech-i ehâdiyeti seyretmek için bu âleme geldi"[363] şeklinde şerhedilir. Bu hadis "gizli hazine" manasında "kenz-i mahfi" ibaresi ile kısaltılır. Gizlilerin en gizlisi olan bu hazine gayb-ı mutlaktaki hüviyyet-i ehâdiyyedir ki, bütün bâtınların bâtınıdır. Bir diğer ismi de Hakikat-i Muhammediyye'dir. Hakikat-i Muhammediyye de taayyün-i ilâhînin evveli olan hüviyyet-i zatiyyedir. Bütün hakikatlerden önce vücud bulduğu için ona hakîkatü'l-hakâyık denilir. Bütün bunlar kainatın yaratılışını izahta birer mertebe olarak isimlendirilmiştir.

Bütün bu manaları ihtiva eden adı geçen hadis-i kudsîden, şu iki beytinde Sebâtî, lafzen nâkıs bir iktibas yaparak tamamına telmihte bulunmuştur:

---

[362] Bu hadis-i kudsî naklen sabit değil ise de mutasavvıflarca "keşfen sahih"tir. Resulullah'ın sözü olmayıp uydurma hadis olduğu belirtilmektedir. İsmail Hakkı Bursevî, **Kenzü'l-Mahfî**, İstanbul, 1290, s.2-3'den naklen Mahir İz, **Tasavvuf**, s.59. Aliyyü'l-Kârî, **el-Esrâru'l-Merfû'a fi'l-Ehâdîsi'l-Mevzûa'**, s.62. el-Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, c.2, s.132, had. no: 2016; Bedreddin Ebû Abdillah Muhammed Zerkeşî, **et-Tezkire fi'l-Ehâdîsi'l-Müştehire**, (thk. Mustafa Atâ), Beyrut, 1986, s.136, krş. Nihat Dalgın-Yunus Macit, **Kültürümüzü Şekillendiren Hadisler**, s.272, had. no: 488; Mehmet Yılmaz, **Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler**, s.98.

[363] Seyyid Muhammed Nur, **Niyâzî-i Mısrî Divanı Şerhi**, (Haz. Mahmut Sadettin Bilginer), Esma Yayınları, İstanbul, 1982, s.133.

"'Aşḳdandır muṭlaḳâ bed'-i ẓuhûr-ı kâ'inât
Küntü kenzen sırrını bilmez misiñ ḥâlâ nedir"
G.45/8.

"*Küntü kenzen* sırını bilsen bilürsün kim nedir
Kün ḫiṭabıyla bir anda ḫalḳ-ı eşyâdan ġaraż"
G.77/2.

(e) Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz, kıyamet günü ümmetinin büyük günahkarları ve âsîleri için şefaatte bulunacaktır. Bir hadis-i şerifinde,

شفاعتى للجبابرة من أمّتى ٠

"Şefâatım ümmetimin cebbarları (öğüt kabul etmeyen zalimleri) içindir.[364]

buyuran Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz, bir diğer hadislerinde de,

شفاعتى لأهل الكبائر من أمّتى ٠

"Şefaatim, ümmetimden büyük günah işleyenler içindir."[365]

buyurmuştur. Sebâtî, aşağıdaki beytiyle zikredilen hadis-i şeriflere telmihte bulunmuştur:

"Şefî'i rûz-ı maḥşerde ʿuṣât-ı ümmetiñ oldur
Aña maġrûr olub böyle dil-i bî-bâkimiz vardır"
G.50/2.

(f) Allah Resülü, bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur:

---

[364] Bu hadisin mevzu olduğu meşhurdur. Bkz. Ebu Abdillah Muhammed b. Ali Şevkânî, **el-Fevâidü'l-Mecmû'a fi'l-Ehâdîsi'l-Mevzû'a**,(thk. Abdurrahman b. Yahya el-Yamânî), Kahire, 1960, s.551'den nalen Nihat Dalgın-Yunus Macit, **Kültürümüzü Şekillendiren Hadisler**, s.183, had. no: 301.

[365] Suyûtî, değişik tariklerden gelen bu hadisi sahih olarak nitelemiştir. Bkz. el-Azizi, **Şerhu'l-Câmi'u's-Sagîr**, c.2, s.337. Ayrıca, İbn Huzeyme, İbn Hıbban, Hakim, Beyhakî hadisin sahih olduğunu belirtmişlerdir. Zehebî, **Mizânu'l-İ'tidal** adlı eserinde hadisin "Münker " olduğunu; çünkü senedinde hadis uydurmak suçu ile malul bir râvînin bulunduğunu bildirir. Bkz. eş-Şeyh Muhammed b. Seyyid Derviş, **Esne'l-Metâlib fî Ehâdîsi Muhtelifeti'l-Merâtib**, Mısır, 1355, s.126'dan naklen, Nihat Dalgın - Yunus Macit,**Kültürümüzü Şekillendiren Hadisler**, s.185, had. no: 308. Ayrıca bkz. Adem Çalışkan, **Fuzûlî'nin Su Kasîdesi ve Şerhi**, s.101.

أَلسَّلامة في العزلة .

"Selamet uzlettedir."[366]

Sebâtî, aşağıdaki beytiyle zikredilen hadis-i şerife bir telmihte bulunmuştur:

"Serserî ṣaḥrâ gezer mi bî-ġaraż erbâb-ı dil
Ḫalḳdan `uzlettir elbet meyl-i ṣaḥrâdan ġaraż"
G.77/5

(g) Hz. Muhammed (s.a.v.), bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur:

حسن الصّوت زينة القرأن .

"Ses güzelliği Kur`ân'nın zinetidir."[367]

Bir başka hadis-i şerilerinde de,

أشراف امّتى حملة القرأن و أصحاب اللّيل .

"Ümmetimin en şereflileri hamele-i Kur`ân (Kur`ân-ı Kerim'i ezberleyip onunla amel edenler) ve gece ibadetine devam edenlerdir."[368]

buyurmuştur.

Kendisi de bir hamele-i Kur`ân olan Sebâtî, bu ve benzeri hadislere işaret ederek şöyle der:

---

[366] Aliyyü'l-Kârî, doğru bir söz olsa da hadis değildir, demiştir. Bkz. Aliyyü'l-Kârî, **el-Esrâru'l-Merfû'a fi'l-Ehâdîsi'l-Mevzûa'**, s.48; el-Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, c.1, s.445, had. no: 1486.

Uzletin gerekçeleri vardır. Şu paragraf buna ışık tutacak vasıftadır: "Kavmin şerrinin günden güne artması, hayırlarının da azalması sebebiyle halktan kaçarak mağarada uzlet edenlerden biri de Şeyh Süleyman-ı Dârânî'dir. Müritlerine vasiyeti "Arslandan kaçar gibi halktan kaçın ve uzaklaşın" şeklinde olmuştur." Bkz. Eşrefoğlu Rûmî, **Tam Müzekkin Nufûs. Nefisleri Temizleyen**, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, 1983, s.357.

[367] Taberânî rivayet etmiştir. Suyûtî, senedinin zayıf olduğunu belirtmiştir. Bkz. el-Azizi, **Şerhu'l-Câmi`u's-Sagîr**, c.2, s.207'den naklen Nihat Dalgın-Yunus Macit, **Kültürümüzü Şekillendiren Hadisler**, s.144, had. no: 227.

[368] Suyûtî hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. Bkz. Ebû Ahmed Abdullah b. Adiyy el-Cürcânî İbn Adiyy, **el-Kâmil fî Du`afâi'r-Ricâl**, Beyrut, 1984, c.3, s.728; Bkz. el-Azizi, **Şerhu'l-Câmi`u's-Sagîr**, c.1, s.209'den naklen Nihat Dalgın-Yunus Macit **Kültürümüzü Şekillendiren Hadisler**, s.144, had. no: 228. Krş. Elhac Mehmed Esad Efendi, **Kenzül İrfan, Binbir Hadîs-i Şerîf**, s.108, had. no: 233.

"Tilâvet eyle Ḳur`ân'ı gelüb şol `andelîb-asâ

Ki `âlem vecde gelsün tâ yetişsün ḫoş sedâ Ḥâfiẓ"

G.80/3.

(ğ) Hz. Resûl-i Ekrem ile Hz. Ebu Bekir sohbet ederlerken yanlarında bulunan Hz. Ömer (r.a.) bazen konuşulanları anlamazdı. Yine böyle bir sohbetten sonra Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir'e Rasûlullah'ın bütün sırlarını anlayıp anlamadığını sorunca, Ebu Bekir es-Sıddık şu hadisi rivayet etmişti:

لي مع الله وقت لا يسعني فيه ملك مقرّب و لا نبيّ مرسل ...

"Benim Allahü teâlâ ile bir buluşmam vardır ki o esnada Allah ile benim aramda ne mukarrabînden bir melek, ne de gönderilmiş nebîlerden bir nebî vardır."[369]

İşte bu vakit Makâm-ı Muhammedî de denilen ehâdiyet makamıdır.[370] Kur'ân-ı Kerim'de bu makam miraç gecesi Hz. Peygamber'in Allah'a olan yakınlığının bildirildiği "ev ednâ" ayetiyle belirtilir. Bu yüzden "lî ma'allah" hadisi na'tlarda "sümme denâ fe-tedellâ, Kâbe kavseyni ev ednâ" (Necm, 63/8-9) ayetleriyle birlikte ele alınmıştır.[371]

Sebâtî, münâcâtındaki bu beytiyle zikredilen hadis-i şeriften lafzen nâkıs bir iktibas yapmış, böylece de hadisin tamamına telmihte bulunmuştur:

"Lî ma'allâh şâhınıñ ḫâk-ı pey her zerresin

Kuḥl-i bîniş eyleyüb `uşşâḳını bînâ ḳılan"

K.2/6.

(h) İki cihan serveri Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

قل الحقّ و ان كان مرّا .

---

[369] Muhammed b. Abdurrahman es-Sehavî, **el-Mekâsidü'l-Hasene**, Kahire, 1956, s.356, had. no: 926; el-Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, c.2, s.173, had. no: 2109. Mehmet Yılmaz, **Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler**, s.115.

[370] Seyyid Muhammed Nur, **Niyâzî-i Mısrî Divanı Şerhi**, s.99.

[371] Yrd. Doç. Dr. Emine Yeniterzi, **Divan Şiirinde Na't**, s.158.

"Acı da olsa gerçeği söyle."[372]

Sebâtî şu beytiyle bu hadis-i şeriften lafzen nâkıs iktibasta bulunmuştur:

"Lisânî fe'zkür ism`allâhi dâ`im

Ḳuli'l-ḥaḳ ve el-aṣammu ḳafâkâ"

G.7/6.

(ı) Hz. Peygamber (s.a.v.) kıyamet günü günahkarların tek şefaat kaynağı olacaktır. Şefâat ümidiyle O'na başvuran ümmeti Livâ-i Hamd (veya Livâü'l-Hamd) adlı sancağının altında toplanacaktır. O, bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur:

أنا أوّل النّاس خروجا اذا بعثوا و أنا خطيبهم اذا وفدوا و أنا مبشّرهم اذا يئسوا لواء الحمد يومئذ بيدى وأنا أكرم ولد ادم على ربّى و لا فخر.

"Dirilişte ilk dirilecek olan benim, insanlar toplandığında hatipleri ben olacağım; üzüldükleri zaman müjdecileri ben olacağım; Livâü'l-Hamd sancağı o gün benim elimde olacak ve Rabbim huzurunda ademoğlunun en kerimi ben olacağım, fakat asla bunlarla öğünmem."[373]

Sebâtî,

"Daḫîlek yâ Muḥammed kün ẓahîran

Lenâ nercû daḫîlen fî Livâkâ"

G.7/5.

beytiyle hadiste geçen Livâu'l-Hamd'a telmihte bulunmuştur:

Konu ile ilgili olarak Op. Dr. Mehmet Ali Derman, Şeyh Süleyman Belhî Hanefî'nin **"Yenâbiu'l-Mevedde"** adlı kitabından naklen şu hadisi aktarıyor:

يا عليّ أنت صاحب حوضي و صاحب لوائي و حبيب قلبي و وصيّ و وارث علمي أنت مستودع موارث الأنبياء من قبل و أنت أمين الله في أرضه و حجّة الله على بريّته.

---

[372] el-Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, c.2, s.100, had. no: 1890.

[373] Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, İstanbul, 1981, c.1, s.281. Krş. Nihat Dalgın-Yunus Macit, **Kültürümüzü Şekillendiren Hadisler**, s.180-81, had. no: 296.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

"Ey Ali ! Sen benim Havz'ımsın ve Livâ'mın sahibisin, kalbimin sevgilisisin ve vasim, ilmimin varisi, enbiyâ miraslarının müstevdiisin, emin-i Hudâ ve Allah'ın hüccetisin."[374]

Sebâtî, aşağıdaki beyitleriyle bu hadis telmihte bulunmuştur:

"İntiẓârı câna yetdi Mehdî-i meh-rûyumuñ
El-müdâm ol şâhid-i ṣâḥib-Livâ'nıñ `aşkına"
Der Ẕikr-i Ḫudâ vü Rasûl .../16

"Be-rûz-ı ḳıyâmet Livâ ṣâḥibi
Buyurmuş peyem-ber `Ali'dir `Ali
(...)
Şebâtî ḳoyar mı seni teşne-leb
Şeh-i ḥavż-ı Kevşer `Ali'dir `Ali"
K.4/8.

(i) Kıyamet gününde insanlar, haşredilişleri esnasında çaresizlik ve korku sebebiyle bir şefaatçı arayacaktırlar. Sırasıyla başvurdukları Hz. Adem, Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, ve İsâ(a.s.) bir rivayete göre şefaat yetkim yok" diyecekler ve "nefsî nefsî" diye hitap ederek Hz. Peygamber'e gitmelerini isteyeceklerdir. Bunun üzerine herkes Hz. Muhammed'e gelip, Allah'ın en son ve en sevgili peygamberinden affolunmaları için Cenâb-ı Hakk'a şefaat etmesini dileyeceklerdir. Yüce Allah'ın âlemlere rahmet olarak gönderdiği Hz. Muhammed, secdeye kapanarak Cenab-ı Hakk'a dua, hamd ve senâda bulunacaktır. O, secdede iken Allah:

... يا محمّد ارفع رأسك و سل تعطه و اشفع تشفّع ...

---

[374] Op.Dr. Mehmet Ali Derman, **Evliyalar Şahı**, Üçler Matbaası, İstanbul, 1975, c.1, s.165-66. Bu eserin 167. sahifesinde yer alan Hz. Ali'nin Divanı'ndan alınan beyitlerden biri şöyledir:

"Ene'aliyyün sâḥibü's-samsâmeti
Ve sâḥibü'l-ḥavżi lede'l-ḳıyâmeti"

"Ben (Zülfikâr'dan sonra gelen Amr'ın kılıcı) Samsam'ın ve kıyamet günü de Havz-ı Kevser'in sahibi (Hz.) Ali'yim."

"...Ey Muhammed başını kaldır ve iste!) (İstediğin) sana verilecektir! Şefaat talep et! Şefaatin yerine getirilecektir!..."[375]

hitabıyla habibine seslenecektir. O da başını kaldırarak,

... أُمّتي يا ربِّ أُمّتي يا ربّ ...

"Ey Rabbbim Ümmetim ! Ey Rabbbim Ümmetim!..."[376]

diyerek ümmetinin kurtuluşunu isteyecek, ümmeti için şefaat dileyecektir.

"Olub rûz-ı cezâ cümle sölerken nefsî vü nefsî
Amândır eyle ol günde şefâ'at yâ Resûl'allah"
G.125/6.

Sonuç olarak şunu ifade edelim ki, Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi, şiirlerini ayet-i kerimelerle olduğu kadar hadis-i şeriflerle de süslemiş ve onu temellendirmiştir.

Daha önce de ifade edildiği gibi, ayetlere oranla şiirlerinde yer verdiği ve telmihlerde bulunduğu hadisler azdır.[377]

5. Ahiret ve İlgili Kavramlar[378]

Ahiret gününe ve hayatına inanmak, İslâm âmentüsünün esaslarındandır. Ölüm anından itibaren ahiret hayatı başlar. Ölüm bir son değil, ebedî bir aleme açılan bir geçittir. "Berzah", haşrolunacak güne kadar geçen zamanı anlatan terimdir. Bu geçiş devresiyle ebedî hayat başlar. Ölümden sonraki ahiret gününün önemli olayları bunu takip edecektir. İsrafil'in ikinci kez Sûr'a üfürmesiyle başla-

---

[375] Prof. Dr. İbrahim Canan, **Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi,** Akçağ Yayınları, Ankara, 1992, c.14, s.409, had. no: 5092; Ayrıca bkz. 5091. hadis.

[376] Prof. Dr. İbrahim Canan, **Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi,** c.14, s.409, had. no: 5092.

[377] Edebiyatımızın zirve teşkil eden nazım ve nesir türlerindeki eserleri başta olmak üzere, baştan sona yeniden ele alınarak ayet-i kerime ve hadis-i şerifler açısından taranması, tasnif edilmesi, hadislerin istatistik neticesinin alınması, sıhhat derecelerine göre gözden geçirilmesi, hatta genişçe buna hasredilmiş ansiklopedik sözlüklerin yapılması ...vb. bir zorunluluktur.

[378] Bu konuda bkz. Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn,** s.486; A. Hamdi Akseki, **İslam Dini,** s.92-95; Dr. Ali Arslan Aydın, **İslam İnançları ve Felsefesi,** s.357-88; Afif A. Tabbârâ, **İlmin Işığında İslâmiyet,** s. 132-54; Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali,** s.26-30; Elhac Mehmed Zihni Efendi, **Nimet-i İslam,** Sönmez Neşriyat, İstanbul, ?, s.7-8; Abdü'l-Kâdir el-Hâc Mutlaku'r-Rahbâvî, **el-Yevmü'l-Ahiretü. Ahiret Günü,** (terc. Ahmet Hulûsî Serdaroğlu,-Lütfi Şentürk) Güven Matbaası, Ankara, 1970, 160 s.

yacak olan diriliş haşr, amel defterlerinin verilişi, hesap, mizan, havz, şefâat, sırat, cennet, cehennem, a'raf.[379]

Ahiret kavramı, "edebiyatta dâr-ı bekâ (ebedilik yurdu) adıyla, dâr-ı fenâ'nın (yok olma yurdu) ;ukbâ adıyla da dünya'nın zıddı olarak ve çoğunlukla dünya ile birlikte kullanılır..."[380]

Sebâtî'nin şiirlerinde ahiretle ilgili olarak, "rûz-ı cezâ, yevmu'l-cezâ, rûz-ı hisâb ve mahşer günü " tamlamaları kullanılır:

"Raḥmeten li'l-'âlemînsiñ hem şefî'u'l-müẕnibîn
Şâfi'-i *rûz-ı cezâ*sıñ yâ Muḥammed Muṣṭafâ"
(N) 3/3

"Vekî *yevme'l-cezâ* kün lî şefî`an
Ḥabîben hüve fi'-İsrâ denâkâ"
G.7/2.

"Bâşed ki der-*rûz-ı ḥisâb* yu'ṭîke min yümne'l-kitâb
Kerre li-ḫavfin min `itâb dermânde em feryâd-res"
G.72/9.

"Cennet cemâli görmek âsân idi velâkin
Maḥşer günü benimçün ger bî-ḥisâb olaydı"
G.151/4.

Sebâtî'nin şiirlerinde -yukarıya aldığımız beyitlerde görüldüğü gibi- mahşer ve ceza gününden bahsedilir. Bunların yanında ahiretle ilgili diğer bazı kavramların da onun şiirlerinde yer aldığı görülür. Bunları şöylece sıralamak mümkündür:

a. Haşir

Sebâtî'nin şiirlerinde bu kelime, sadece bir beyitte "mahşer günü" tamlaması şekliyle geçer (G.151/4).

---

[379] Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.17.

[380] Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.24.

İslam'da "haşir" terimiyle ölülerin bir araya toplanması, ölüleri diriltip mahşere çıkarma, ba's hadisesinden sonra insanların ve diğer yaratılmışların hesaba çekilmek üzere Arasat denilen yerde bir araya getirilmeleri kastedilir. Ehl-i Sünnet inancına göre haşir "cismânî" olacaktır: insan madde ve ruh olarak, aynı şekilde ve misliyle diriltilecek, hesaba çekilecek ve dünyada yaptıklarının karşılığını görecektir.[381]

b. Amel Defteri (Kitap)

İnsanların dünyada iken tüm amelleri olumlu veya olumsuz yönleriyle görevli meleklerce kaydedilir. Ahirette ise bu kitaplar herkese dağıtılır ve okuması istenilir (Tekvîr, 81/5; İsrâ, 17/13, 14).

Amel defterlerinin dağılması çok önemlidir. "Kitabım sağımdan, solumdan verilecek" korkusu ile kimse kimseyi hatırlamayacaktır. Kitabını sağından alan, "kurtuldum" diye sevinecek; solundan alan ise azab ve şiddetle karşılaşacağını anlayarak üzülecektir.[382]

Sebâtî, bir beytinde,

"Bâşed ki der-rûz-ı ḥisâb yu'ṭîke min yümna'l-kitâb
Kerre li-ḫavfin min `itâb dermânde em feryâd res"

G.72/9.

bu hadiseyi "... yu'tîke min yümna'l-kitâb" (sana sağından kitap verilir) ifadesiyle sadece bir yerde zikretmiştir.

c. Şefâat

Şefâat, bir kimsenin suçunun affedilmesi veya derecesinin yükseltilmesi için, hüküm sahibi nezdinde sözü geçen birinin rica etmesi, yani yalvarmasıdır.[383]

Daha önce "Sebâtî Divanı'nda Ayet-i Kerimeler" ve "... Hadis-i Şerifler" adlı bölümlerde bahsettiğimiz gibi Hz. Peygamber (s.a.v.) ahirette ümmeti için şefaatta bulunacaktır:

---

[381] Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.129.

[382] Abdü'l-Kâdir el-Hâc Mutlaku'r-Rahbâvî, **el-Yevmü'l-Ahiretü. Ahiret Günü**, s.98; Ayrıca bkz. Hakkâ, 69/19-23, 25-29; İnşikâk, 84/7-13;İsrâ, 17/71.

[383] Dr. Ali Arslan Aydın, **İslam'da İman ve Esasları**, s.368.

"Raḥmeten li'l-`âlemînsiñ hem şefî`ûl-müẕnibîn

Şâfi`-i rûz-ı cezâsıñ yâ Muḥammed Muṣṭafâ"

(N)3/3.

ç. Sırat[384]

"İnsanı gayesine erdiren bir yol" anlamındaki sırat, "Cehennem üzerine çekilmiş bir köprüdür. Bu köprü, kıldan ince, kılıçtan keskindir. Uzunluğu üçbin yıllık yoldur. Cehennemlikler onun üzerinden cehenneme düşerken, mü'minler de karşıya geçerek cennete girerler..."[385]

Sebâtî'nin şiirlerinde sadece bir beyitte "sırat" kelimesi geçer:

"Sebâtî n`eylesün n'etsün kesi yoḳdur kime gitsün

*Sırâṭ*dan ṭut elin geçsün selâmet yâ Resûla'llâh"

G.125/8.

d. Cennet

"Bağ, bahçe, gizli, çok güzel ve ferahlık veren yer" anlamlarına gelen cennet, İslâm'a inanıp bu yolda giderek iyi işler yapmış olanlar için Allah tarafından vaat edilen ebedî yurdun özel ismidir..."[386]

Sebâtî'nin şiirlerinde "cennet, behiştî" gibi isimlerle geçer:

"Heft cennet buḳ'a-i kûy-ı cinân-ı Muṣṭafâst

Ḳadd-i Ṭûbâ zîr-i pâ her dü ni'âl-i Aḥmedest"

G.19/2.

Cennetteki hur u gılman ve onlara teşbihle cennet bahsi dile getirilir:

"Çıḳdı ġılmân-ı behiştî geliñ ey cân ü gönül

Gidelim seyre bütün 'âşıḳ-ı nâlân ṣaf ṣaf"

G.86/4.

---

[384] Geniş bilgi için bkz. Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü,** s.288-89; Abdü'l-Kâdir el-Hâc Mutlaku'r-Rahbâvî, **el-Yevmü'l-Ahiretü. Ahiret Günü,** s.101-103...vb.

[385] Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn,** s.538.

[386] Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü,** s.56-57; Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn,** s.548-87; Dr. Ali Arslan Aydın, **İslam'da İman ve Esasları,** s.374 ...vd.

e. Cehennem

Kelime olarak "derin çukur, dibi derin ateş çukuru" anlamına gelşen bu terim, günah işleyenlerin öldükten sonra ateşle azap olunacakları ebedî yurt anlamında Kur'ân'da geçmektedir. Dünya hayatında ömrünü küfür ile, sapıklıkla ve Allah'a isyan ile geçirenler, azap yurdu olan cehennemde cezalarını çekeceklerdir...[387]

Sebâtî'nin şiirlerinde cennetle birlikte "nâr" olarak geçer:

"Ḫoş miṣâl olmuş buña nâsıḥ seniñ cem`iyyetiñ
Nâr u cennet baḥṣin etseñ ḥâżırân aġlar güler"

G.51/4.

f. Havz-ı Kevser

Kevser havuzu, Peygamber (s.a.v.) Efendimize'e ait cennet havuzunun adıdır. Bütün peygamberlerin haşr meydanında havuzları vardır ve ümmetlerinden hak edenler, cennetten önce bunlardan içeceklerdir. Hz. Peygamber'in havuzu, ancak sünnetine uyan samimi müminler içindir ve son derece büyüktür. Bâtıl itikatlara dönenler, murdar işleri yapanlar -melekler tarafından- bu havuzdan ve cennetten men edileceklerdir.[388]

"Ḥavż-ı Kevṣer teşne-i la`l-i leb-ü geşte-est
Ḥûr u ġılmân sûḫte-i âb-ı viṣâl-i Aḥmedest"

G.19/3.

6. Kaza ve Kader

Kader, ezelde takdir edilmiş şeylerin, zamanı gelince yaratılması, her konuda Allah'ın ezelî hükmünün yürümesidir. Kelâm bilginleri kader ile kaza terimlerini zaman zaman birbiri yerine ve eşanlamlı olarak kullanmışlardır. Kader, Allah'ın olacak her şeyin ne zaman ve ne şekilde gerçekleşeceğini ezelde tespit ve tayin etmesi; kaza da, ezelde takdir ve tayin edilen şeylerin zamanı gelince, ezelde takdir edildiği biçimde Allah tarafından yaratılması demektir. Bu durumda önce

---

[387]Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.184; Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn**, s.526-48; Dr. Ali Arslan Aydın, **İslam'da İman ve Esasları**, s.380...vd.

[388]Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.184; Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn**, s.537; Dr. Ali Arslan Aydın, **İslam'da İman ve Esasları**, s.367...vd.

kader, sonra kaza gelir. Hayır ve şerrin, kaza ve kaderin Allah'tan geldiğine iman etmek, İslam âmentüsünün, yani imanın şartlarından biridir.[389]

Sebâtî'nin şiirlerinde muhtelif şekillerle kaza ve kader ele alınmış; bu arada hayır ve şerrin halıkı Allah'tır, denilmiştir.

Sebâtî'nin "kader" redifli bir gazeli vardır ki, "kaza ve kader" -İslâmî inanca da aykırı olmaksızın- teşhis edilerek bir savaş hikayesiyle sunulmuştur:

"Leşkerin çekdi yine üstümüze şâh ḳader
Yıḳacak ʿayş u ṭarab mülkünü eyvâh ḳader
Ḫayl-i şâdî bize imdâd edecek idi velî
Pîş ü pesden ana da ḳurdu kemin-gâh ḳader
O ḳadar ceyş-i belâ çekdi ki ser-dâr-ı ḳażâ
Deşt-i hâmûnı bütün ḳabladı har-gâh ḳader
Şeb-i yeldâ-yı firâḳı ne ʿaceb ṭûl-i ṭırâz
Uzayub gitdi ḳanı vaṣl-ı seher-gâh ḳader
Çâr-sûdan rehini kesdi neşâṭın ġam-ı hicr
Bulmadı cây-ı gürîz aldı önün râh-ı ḳader
Yetmedi menzil-i maḳṣûda Şebâtî nice bin
Pîr ü bernâ dediler âh ḳader vâh ḳader"

G.32/1-6.

"Allah'tan başka yaratıcı olmadığı cihetle hayır ve şer suretinde tecellî eden her şey Allah'tandır ve O'nun yaratmasıyla vücut bulmuştur. Onların hepsi Allahu Teâlâ'nın kaza ve kaderine tâbi, birer hikmet ve maslahatı hâvîdir..."[390]

Sebâtî de bu minvalde görüş bildirir ve hayır ve şer konusunda kelâmî görüşünü de ifade eden beyti şudur:

---

[389] Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.172-73, 180-81; Ayrıca bkz. A. Hamdi Akseki, **İslam Dini**, s.96-98; Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali**, s.31-32; Numan Kurtulmuş, **Yeni Amentü Şerhi**, s.416-39; Afif A. Tabbârâ, **İlmin Işığında İslâmiyet**, s. 169-79; Elhac Muhmed Zihni Efendi, **Nimet-i İslam**, s.8-9; Mehmed Kırkıncı, **Kader Nedir?**, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul, 1982, 120 s.; Dr. Ali Arslan Aydın, **İslam'da İman ve Esasları**, s.389-431.

[390] A. Hamdi Akseki, **İslam Dini**, s.98.

"Ḫayr u şerrin Ḫâlıḳı kim ḫâlıḳ bî-çûndur
Bu sebebden fi'line çûn ü çirâdan geçmişiz"
G.66/5.

B- İBADET

Allah'a karşı kulluk vazifelerini yerine getirme anlamındaki ibadet, İslam'da yaratılışın hakiki gayesi olarak kabul edilmiştir.[391]

İslam'a göre ibadet, tevhid inancına bağlı olarak Allah'ın rızasına uygun hareket etmektir. Buna göre de dinî hükümlerin hepsi ibadet sayılır. Ancak örf dilinde ibadet denince, namaz, oruç, hac ve zekat gibi farzlar akla gelmektedir.[392]

Hz. Muhammed (s.a.v.) bir hadis-i şeriflerinde mealen şöyle buyurmuşlardır:

"Müslümanlık beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka Tanrı olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve Resûlü olduğuna şahitlik etmek, namazı kılmak, zekatı vermek, Ramazan orucunu tutmak, hacca gitmek."[393]

Biz de bu bahsi hadis-i şerifteki sıraya göre ele alacağız:

1. Namaz

Namaz, İslam'ın beş esasından biridir ve Allah için yerine getirilen bir ibadettir. Beş vakit namaz, Miraç hadisesi sırasında farz kılınmıştır:

"Cenâb-ı Aḥmed bir şeb götürdüb ḳâbe ḳavseyne
Namâz-ı penc-gâhî bizlere ihdâ kılan Mevlâ"
G.1/3.

Namazın şartlarından biri de istikbâl-i kıbledir.[394] Müslümanların namaza başlarken yöneldikleri ciheti ifade eden kıble, Kâbe'dir. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra Kıble'nin Kâbe olduğu emredilmiştir.

Sebâtî, bir beytinde bunu şöyle ifade eder:

---

[391] Çünkü Allah *"Ben cinleri ve insanları, ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."* (Zâriyat, 51/56) buyurmuştur.

[392] Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.145.

[393] Ömer Ziyaeddin Dağıstânî, **Zübdetü'l-Buhari Tercümesi**, s.15, had. no: 2.

[394] Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.185.

"Yöneldik ḳıblemiz Beyt-i Ḫudâ'dır
Namâz-ı penç-gâh nûr-ı Ḫudâ'dır"
Ḳasîde-i Ḥamdiyye/4.

2. Zekât

Malla yapılan bir ibadet olan zekât, mal ve paranın İslâmî hükümlere göre temizliğin ve helalliğinin korunması amacıyla, Allah için, senede kırkta birinin muhtaçlara verilmesi demektir.

İslamın beş esasından biri olan zekât, hicretin ikinci yılında, oruçtan önce farz kılınmıştır. İslamî ölçülere göre zengin olan mü'minler, başka bir deyişle zarurî ihtiyaçları dışında "nisâb" denilen belirli miktarda malı olanlar bu ibadeti yerine getirirler.[395]

Sebâtî'nin şiirlerinde direkt olarak zekattan söz edilmez. Ancak, aşağıya aldığımız tek bir beytinde "sevgilinin güzelliğinin nisâb miktarını aştığı, bu sebeple de muhtaçlara ondan hasenât etmesi" alâkasıyla telmihte bulunulur ve zekâtla ilgili olan "nisâb" ve "muhtaç" gibi kavramlar kullanılır:

"Aḥsenü'l-ġâyededir çünki nisâb-ı ḥüsnüñ
Eyle muḥtâçlera naḳd-i ḥüsnden ḥasenât"
G.17/4.

3. Oruç

Oruç, İslâm'ın beş temel esasından biridir ve "savm" terimleriyle ifade edilir. İslâmî bir terim olarak anlamı, asıl fecirden itibaren güneş batıncaya kadar orucu bozan şeylerden sakınmaktır.

Bu ibadet, hicretten birbuçuk yıl sonra, Şaban ayının onunda farz kılınmıştır...[396]

Sebâtî'nin şiirlerinde sadece bir beyitte oruçtan söz edilir. Ancak burada, hem Müslümanların orucu, hem de Hıristiyanların Hz. Meryem için tuttukları oruçtan birlikte söz edilir:

---

[395] Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.352-53; Ayrıca bkz. Y. Vehbi Yavuz, **İslam'da Zekat Müessesi**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980, XLVIII+544 s.

[396] Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.256; A. Hamdi Akseki, **İslam Dini**, s.202-11.

"Bûse-i `ıyd-ı ṣıyâm-ı mü'minîn ḫoşdur demiş
Ol büt-i tersâ meger kim ṣavm-ı Meryem'den çıḳar"
G.62/4.

Süryânî Ortodoks Kilisesi'ne mensup Türkiye'deki Süryânîler Ağustosun 10-15 günleri arasında Meryem Ana'ya nispet edilen bir oruç tutarlar[397] ki, Sebâtî'nin yukarıdaki beytin ikinci mısraındaki "savm-ı meryem" bu olmalıdır.

Ahmet Talâat Onay, Sebâtî'nin bu beytinde geçen "savm-ı Meryem" için "Hıristiyanlarda dil orucu ki, bugün hiç kimseye söz söylememektir, fakat işaret ve ima caizdir" diyerek bunu izah eder.

4. Hac

Belirli bir vakitte, Arafat'ta bir miktar durmak, daha sonra Kâbe'yi ziyaret etmek ve tavaf etmekten ibaret olan hac, İslâmın beş şartından biri olup, hicretin dokuzuncu yılında farz kılınmıştır.[398]

Sebâtî'nin şiirlerinde hac, "hacı, sa'y eylemek, Safâ, Merve, Kâbe, Zemzem" gibi kavram ve yer adlarıyla beraber kullanılmıştır.

a. Kâbe

Edebiyatımızda olduğu gibi, Sebâtî'nin şiirlerinde de Kâbe, sevgili münasebetiyle "ka'be-i kûy" şeklindeki kullanımı dışında, gerçek manada, hac ibadeti için gidilen mukaddes mekân olarak da kullanılmıştır. Ayrıca o, kıble oluşu sebebiyle de zikredilmiştir.

"Yöneldik ḳıblemiz Beyt-i Ḫudâ'dır
Namâz-ı penç-gâh nûr-ı Ḫudâ'dır"
Ḳasîde-i Ḥamdiyye /4

---

[397] İslami İlimler Araştırma Vakfı, **Asrımızda Hıristiyan-Müslüman Münasebetleri,** İlmî Neşriyat, İstanbul, 1993, s.127; Ayrıca bkz. Aziz Gürel, **Türk Süryânîleri Tarihi,** Diyarbakır, 1970, s.312'den naklen, Prof Dr. Günay Tümer, "Günümüzde Doğu Hıristiyanlığı" **Asrımızda Hıristiyan-Müslüman Münasebetleri,** s.127; Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, s.363.

[398] Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü,** s.120; Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn,** s.402-405; Afif A. Tabbârâ, **İlmin Işığında İslâmiyet,** s. 276-83; Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali,** s. 365-98...

b. Safâ-Merve-Sa'y

Haccın şartlarından biri de, hacceden şahsın Safâ ve Merve tepeleri arasında sa'y etmesidir. Bu olay Sebâtî'nin şiirlerinde şöylece ifadesini bulmuştur:

"Tanẓîr içün Sirâcî sa'y eyledüm çü ḥâcî
Olsun n'olur du'acı Merve Ṣafâ'da sâḳî"
G.138/7.

"Bi-ḥaḳkı Ḳa'be vü Merve Ṣafâ'sı
Bizi bu nefs elinden sen ḫalâs et"
Münâcât-ı Be-Dergâh .../2.

c. Zemzem

Mekke'de bulunan kuyu ve bu kuyudan çıkan suya verilen isimdir. Tarihçesi Hz. İbrahim devrine kadar uzanır.

İslam öncesi ve sonrası kutsal sayılan bu suyu, hacılar, kendi memleketlerine en değerli bir hediye olarak götürürler.[399]

Edebiyatımızda zemzem, hac ile ilgili kavram ve yer adlarıyla beraber kullanıldığı gibi, sevgilinin köyünün Kabe'ye, çene çukurunun da kuyuya -zemzem kuyusuna teşbih edilmesi suretiyle de kullanılmıştır:

"Ḥâcı-veş beklerem ol çâh-ı zeneḫdânından
Dediler Ḳa'be-i kûyuñda ki zemzem saçıyor"
G.64/5

Sebâtî'nin konu ile ilgili bir başka beyti de şöyledir:

"Ey kâşk dudağından anıñ bûse alaydım
Tâ zemzem-i Beytü'l-Ḥaram'a müdġam olaydım"
G.107/2.

ç. Hâcı

Hac ibadetini yerine getirmiş müslümanlara "hacı" veya "hâc" adı verilir. Sebâtî'nin şiirlerinde "hâcı" /G.138/7) ve "hâcı-veş" (G.64/5) şeklinde geçer.

---

[399] Geniş blgi için bkz. Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s. 353-54; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.534.

5. Bayramlar

Müslümanların millî bayramları yanında, dînî bayramları da vardır. Bu dînî bayramlar yılda bir defa olmak üzere, Ramazan bayramı ve Kurban bayramından ibarettir.

a. Ramazan Bayramı

Otuz gün orucun akabinde müslümanlar ramazan bayramını kutlarlar. Sebâtî, de aşağıdaki beytinin ilk mısraında bunu dile getirir:

"Bûse-i `ıyd-ı ṣıyâm-ı mü'minîn ḫoşdur demiş
Ol büt-i tersâ meger kim ṣavm-ı Meryem'den çıḳar"
G.62/4.

b. Kurban Bayramı

Kurban Bayramı, Zilhicce'nin onuncu günü başlayıp dört gün süren ve kurban kesilerek ihya edilen bayramdır.

Sebâtî'nin şiirlerinde kurban ve kurban bayramından çeşitli vesilelerle bahsedilmiştir. Âşık-sevgili münasebetiyle kurban ve ilgili kavramları hoş bir şekilde kullanılmıştır. Aşığın "gönlü, canı ve kendisi" kurbanlık koça benzetilir. Bu koç "hazret-i cânâne, şeh-i ḥüsn, bî-vefâ yâr"a kurban edilir:

"Ḳoç gibi başın fedâ-yı kûy-ı yâr et gel gönül
Bil ki âdettir deyu ol mâh-ı ḳurbânın sor"
G.44/4.

"Söyledik şevḳ-ı ṭarabla ḥazret-i cânâneye
`Iyd içün ḳurbâna geldik bir iki dil-sâde biz"
G.67/2.

"`Iyd-ı adḥâdır Sebâtî cânını ḳurbân ilet
Ol şeh-i ḥüsne çün olduḳ `âşıḳ-ı dil-dâde biz"
G.67/8

"Nîm-bismil koydun el-hâsıl bizi ey bî-vefâ
`Iyd-ı vasla gûyiyâ koç başı kurbân eyledin"
G.93/5

"Gûş-ı cânım muntazır-ı emr emîre dem-be-dem
`Iyd için kurbâna gelmiş koç gibi kurbânıyem"
G.106/2

"`Iyd-ı visâl gelse götürsem ayağına
Kessem Sebâtî koç gibi kurbâna gönlümü"
G.144/7

C. DÖRT HALİFE (ÇÂR-YÂR-I GÜZÎN)[400]

İslam tarihinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra devlet yönetiminde ilk dört halifeye "hulefâ-yı râşidîn, çâr-yâr ve çâr-yâr-ı güzîn" gibi adlar verilmiştir.

Bu dört halife sırasıyla, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali (r.a.)'dır.

Sebâtî'nin şiirlerinde bu dört halife, "dört yâr-ı sâdık" olarak nitelenmiştir:[401]

"Ba'd hâzâ verdiler **dört yâr-ı sâdık** sıdkıle
Cânların Sıddîk `Ömer`Osmân `Alî ey cân sana"
(N) 2/6.

Sebâtî'nin Divanı'nda dört büyük halife "Der Zikr-i Hudâ vü Rasûl ü Çâr-yâr-ı Güzîn ü E`imme-i İsnâ `Aşer Rıdvânu'llahi Te`âlâ `Aleyhim Ecma`în" adlı 19 beyitlik manzumede topluca ele alındığı gibi, muhtelif beyitlerle de dile getirilmiştir.

Şimdi bunları sırasıyla görelim:

---

[400] Geniş bilgi için bkz. Şemsüddin Ahmed Efendi, **Dört Büyük Halife (Menâkıb-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn)**, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1976, 410 s.; Hayati Ülkü, **Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam tarihi**, Çile Yayınları, İstanbul, 1979, s.260-373; Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn**, s.559.

[401] Sünnîler bu dört halifeyi kabul ettikleri halde, Şiîler ile Alevîler Peygamberimiz'den sonra halifeliğin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu öne sürerek ilk üç halifeyi reddederler.

1. Hz. Ebu Bekir[402]

Dört büyük halifenin ilki olan Hz. Ebu Bekir (r.a.) Hz. Peygamber'in dostu, onun peygamberliğini ilk kabul eden; dünyada iken cennetle müjdelenen; "Sıddîk", "Atîk" gibi lakaplarla tanınan; cömertliği, İslam dostluğu ve sadakati Peygamberimizce övülen büyük bir sahabedir.

Sebâtî, Miraç hadisesini duyduğu zaman hemen inandığı için "sıddîk" lakabını alan Ebu Bekir'i bu lâkabıyla anar:

"Ba'd hâzâ verdiler dört yâr-ı sâdık sıdkıle
Cânların Sıddîk 'Ömer 'Osmân 'Ali ey cân sana"
(N)2/6

"Sıddîkların sıdkla sadîk-sıfat tâ
Mânend-i 'Ömer-'adle kemer-bendesiyüzdür"
G.59/3

"Ebû Bekr'in dahi sıdkı hakıyçün
Bizi bu nefs elinden sen halâs et"
Münâcât-ı Be-Dergâh ... /1.

2. Hz. Ömer[403]

Dört büyük halifenin ikincisi olan Hz. Ömer (r.a.) önceleri koyu bir İslâm düşmanı iken 26-27 yaşlarında İslâm ile müşerref olarak kırkıncı müslüman olarak ; dünyada iken cennetle müjdelenen, İslâm âdaletinin en büyük temsilcisi ve uygulayıcısı olarak hak ile bâtılı ayırmadaki kudreti sebebiyle "Fâruk" lakabını alan büyük bir sahabedir.

---

[402] Geniş bilgi için bkz. Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn**, s.319; Şemsüddin Ahmed Efendi, **Dört Büyük Halife**, s.8-9, 25-96; Mustafa Necati Bursalı, **En Büyük Sıddîkiyet ve Teslîmiyet Örneği Hz. Ebu Bekir**, Çile Yayınları, İstanbul, 1979, 247 s.; Hayati Ülkü, **Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Tarihi**, s.260-81; Dr. Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s. 75; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s. 146.

[403] Geniş bilgi için bkz. Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn**, s 320; Şemsüddin Ahmed Efendi, **Dört Büyük Halife**, s.11-14, 97-166; Mustafa Necati Bursalı, **Hak ve Adalet Güneşi Hz. Ömer**, Çile Yayınları, İstanbul, ?; Hayati Ülkü, **Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Tarihi**, s.282-331; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s. 393.

Sebâtî, Allah ve Rasûlü'nün uğrunda ve İslamiyetin yücelmesi için malı, canı ve fikriyle hiçbir fedakârlıktan çekinmeyen, Hak ile Bâtılı tefrikteki dehâsı sebebiyle kendisine el-Fâruk lakâbı verilen Hz. Ömer'i adâleti ve bu lakâbıyla birlikte zikreder:

"`Adl ü dâdın yâd edüb mey sun bana sâkî hemân
Hażret-i Fârûk `Ömer bahr-ı fânın `aşkına"
Der Zikr-i Hudâ vü Rasûl /3

"Sıddîklarız sıdkla sadîk-sıfat tâ
Manend-i `Ömer-`adle kamer-bendesiyüzdür"
G.59/3

"`Ömer `adli dahi `Osmân hayâsı
`Ali Zehrâ Hasan Hüseyn sehâsı"
Münâcât-ı Be-Dergâh .../2

3. Hz. Osman[404]

Dört büyük halifenin üçüncüsü olan Hz. Osman (r.a), İslâm'la müşerref olmuş beşinci müslüman ve dünyada iken cennetle müjdelenen; Peygamberimizin iki kızı (Rukiye ve Ümmü Gülsüm) ile evlendiği için "Zü'n-nûreyn" (iki nur sahibi) unvanıyla anılan, utangaç, haya ve hilm sahibi bir sahabedir.

Hz. Osman, İslâm tarihinde Kur'an-ı Kerim'i çoğalttırıp önemli merkezlere göndermesiyle büyük hizmet yapmış ve İslâm tarihinde "câmiu'l - Kur'an " olarak da tanınmıştır.[405]

Sebâtî, şiirlerinde, "dört yâr-ı sâdık"((N)2/6)'tan biri olarak nitelendirdiği Hz. Osman'ı "hayası" ve "Câmiu'l-Kur'ân" olması cihetiyle anar:

---

[404] Geniş bilgi için bkz. Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn,** s 322; Şemsüddin Ahmed Efendi, **Dört Büyük Halife,** s.15-18,179-221; Mustafa Necati Bursalı, **Hz. Osman,** Çile Yayınları, İstanbul, ?, Hayati Ülkü, **Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Tarihi,** s.322-57; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,** s. 396.

[405] Hayati Ülkü, "Kur'ân-ı Kerim'in Çoğaltılması", **Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Tarihi,** ss.342-43; Dr. Subhi es-Salih, **Kur'ân İlimleri,** (Terc. M. Said Şimşek), Hibaş Yayınları, Konya, ?, s.65-82.

"Cem'-i ḫâṭırla getür câm-ı Cem'i sâḳî amân
Câmi'u'l - Ḳur'ân ol kân-ı ḥayânın 'aşḳına"[406]
Der Ẕikr-i Ḫudâ vü Rasûl.../4

"Oṣmân u 'Alî tek anı sevmez mi gönül kim
Ḥayrân-ı cemâl-i ruḫ-ı tâbendesiyüzdür"
G.59/4

""Ömer'adli dahi 'Oṣmân ḥayâsı
'Alî Zehrâ Ḥasan Ḥüseyin seḫâsı"
Münâcât-ı Be-Dergâh .../2.

4. Hz. Ali[407]

Dört büyük halifenin sonuncusu olan Hz. Ali (r.a.), Hz. Peygamber'in amcasının oğlu, 8-9 yaşlarında bir çocukken İslam'ı kabul eden ilk dört kişiden biri, Hz. Fatıma ile evlendiği için Hz. Muhammed'in damadı ve dünyada iken cennetle müjdelenen 10 kişiden biri olan büyük bir sahabedir.

Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz'in Medine'ye hicreti esnasında yatağına yatmakla canını tehlikeye atarak onun hayatını kurtaran; Bedir, Uhud, Hendek gibi savaşlar yanında bir çok gazvelere katılan, Hayber'de destanlaşan bir sancaktarlık yapan; nice baş eğmez pehlivanlara aman dileten Hz. Ali, Peygamberimiz'in vefatından sonra bir çok görevlerde bulunmuş ve Hz. Osman'ın şehit edilmesi üzerine de hilafet makamına getirilmiştir.

Hz. Ali, edebiyatımızdaki umumi kanaata uygun olarak Sebâtî'nin şiirlerinde atı Düldül, çatal uçlu kılıcı Zülfikâr vesilesiyle olduğu kadar, lakap ve künyeleri ile "dört yâr-ı sâdık"tan biri olarak da zikredilmiştir.

Şair, muhtelif vesilelerle zikrettiği Hz. Ali için müstakil manzumeler de kaleme almıştır: (G.21/1-5 (Farsça), C.142/1-7 (Türkçe), K./1-13 (Türkçe).

---

[406] İmanlı ve hamele-i Kur'ân olan Sebâtî, bu beytin ilk mısraında yer alan "Câm-ı cem" ve "sâkî" kelimelerini mecâzî kullanmıştır. Aksi aklen muhaldir.

[407] Geniş bilgi için bkz. Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn**, s 322; Şemsüddin Ahmed Efendi, **Dört Büyük Halife**, s.19-22,239-52; Mustafa Necati Bursalı, **Hz. Ali**, Çile Yayınları, İstanbul, ?, Hayati Ülkü, **Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Tarihi**, s.358-73; Ethem Rûhî Fığlalı-M. Yaşar Kandemir, "Hz. Ali", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c.2, s.371-74; 375-78; Op. Dr. Mehmet Ali Derman, **Evliyalar Şahı.**

"Ba'd hâzâ verdiler dört yâr-ı ṣâdıḳ ṣıdḳıle
Cânlarıñ Ṣıddîḳ `Ömer `Oṯmân `Ali ey cân saña"
(N) 2/6

"`Oṯmân ü `Ali tek anı sevmez göñül kim
Ḥayrân-ı cemâl-i ruḫ-ı tâbendesiyüzdür"
G.59/4.

Hz. Ali'nin şiirlerde dile getiriliş şekillerinden biri de, onun bindiği atı Düldül, yapmış olduğu veya katılmış olduğu Bedir, Huneyn, Cemel ve Hayber gibi savaş ve gazvelerle bu savaş ve gazvelerde kullanmış olduğu zülfikâr adlı kılıcı dolayısıyladır.

Lügat manası itibariyle "kirpi" demek olan ve hızlı yürüyüşünden dolayı adını alan Düldül, Hz. Peygamber'e İskenderiye kralı Mukavkıs tarafından verilen ve bilahere de Hz. Ali'ye hediye edilen katır (Sebâtî'ye göre at)dır:[408]

"Ey zülfü ḳara ḳara kaşın Zülfiḳârını
Kimler çekerdi egerçi şeh-i Düldül olmasa"
G.132/4

"Ey şeh-i Düldül-süvâr ey Ḥaydar-ı Kerrâr `Alî
Ey yel-i Ḫayber-güşâ ey server-i ser-dâr `Alî"
G.142/1.

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi Hz. Ali yaptığı savaşlar, bulunduğu gazveler ve mağlup ettiği pehlivan savaşçılar ile kılıcı vesilesiyle çokça zikredilir:[409]

"Bi-Bedr-i Ḥuneyn ü bi-ḥarb-i Cemel
Dilîr-i muẓaffer `Ali'dir `Ali

---

[408] Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s. 141.

[409] Hz. Ali'nin bulunduğu savaş ve gazveler için bkz. Hayati Ülkü, **Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Tarihi**, s.358-73.

Olub Şîr-i Ġarrân be-rûz-ı neberd

Ḳılan feṯḥ-ı Ḫayber `Ali'dir `Ali"

K.4/3-4.

"Zülfiḳârıñ ḳara baġrın kesdi `Amr u `Anter'in

Ḳâhir-i ḳavm-i Ḳureyş ey dâfi'-i eşrâr `Ali"

G.142/3.

Eski şiirimizde olduğu gibi, Sebâtî'nin şiirlerinde de nefis cinâs sanatının birini de teşkil eden Zülfikâr, Bedir savaşı'nda ele geçmiş, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından Hz. Ali'ye hediye edilmiş ve ilk kez de Uhud Savaşı'nda kullanılmıştır.[410]

Hatta Hz. Ali ve ucu çatal olan Zülfikâr adlı kılıcı için Uhud Savaşı'ndaki yararlılıklarından dolayı Cebrail'in söylediği rivayet edilen şu dizeden,

"Lâ fetâ illâ `Ali lâ seyfe illâ Zülfikâr"

"Ali gibi yiğit, Zülfikâr gibi kılıç yoktur."

"Lâ fetâ" ifadesiyle lafzen nâkıs iktibasta bulunulanarak bu söze telmih yapılmış; böylece de Hz. Ali'nin adı geçen kılıcı anılmak istenmiştir:

"Aḥaddḳ mülaḳḳab şeh-i lâ fetâ

Ki meydânda ṣaf-der `Ali'dir `Ali"

K.4/2.

Sebâtî, şiirlerinde Hz. Al'yi -yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi-, künye ve lakaplarıyla da zikretmiştir. Hz. Ali'nin kırkbeşin üzerinde künye ve lakabı vardır.[411]

Sebâtî'nin şiirlerinde zikri geçen künye ve lakapları ise şunlardır:

Aliyyü'l-Murtaza (seçilmiş Ali):

---

[410] Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s. 539. Zülfkâr, Sebâtînin şiirlerinde çokça geçer. Bkz. G.28/74; G.55/1; G.69/7; G. 132/4; G.142/1.

[411] Op. Dr. Mehmet Ali Derman, **Evliyalar Şahı**, s.17-18.

"Luṭf ḳıl pîr-i muġânın kâse-i ser-şârını
Nûş edem tâ kim Aliyyü'l-Murtżâ'nın ʿaşḳına"
Der Ẕikr-i Hudâ vü Rasul/5

Haydar-ı Kerrâr (Döne Döne Hamle Eden Aslan):[412]

"Çoḳ tevellâ vü maḥabbet dâmeniñ ṭutdum velî
Ermedim bir kez visâl-i Ḥaydar-ı Kerrâr'e ḥayf"
G.84/5.

Emîrü'l-Mü'minîn (Mü'minlerin Emri):

"Tîġiñe ser verdiler ḫayl-i Ḫavâric ser-be-ser
Ey Emîra'l-Mü'minîn ey ḳâtil-i küffâr `Ali"
G.142/2.

İmâmu'l-Mutahhar (Temiz İmam):

"Vaṣiyyü'n-Nebî'dir veliyyü's-seḫâ
İmâmu'l-Muṭahhar `Ali'dir Ali"
K.4/6

Refîk-i Peyem-ber (Peygamber'in Arkadaşı)

"Dü kevneyne server `Ali'dir `Ali
Refîḳ-i Peyem-ber `Ali'dir `Ali"
K.4/1.

Saf-der (Safları Yırtan, Düşman saflarını Yaran):

"Ehedde mülaḳḳab Şeh-i lâ-fetâ
Ki meydânda ṣaf-der `Ali'dir `Ali"
K.4/2.

Şâh-ı Merdân (Mertlerin Şahı):

---

[412] Sebâtî'nin şiirlerinde bu lakap, G.92/6 ve G.142/1'de iki kez daha geçer.

"Ḫâk-i pây-ı şâh-ı Merdân olduğun faḫr eyle kim
Râh-ı `aşḳ içre bu ḥâlet feyz-i rif`atdir bâña"
G.3/2.

Şeh-i Havz-ı Kevser (Kevser Havuzunun Şahı):

"Şebâtî ḳoyar mı seni teşne-leb
Şeh-i Ḥavż-ı Kevşer `Ali'dir Ali"
K.4/13

Şîr (Aslan)

"Rezmine tâb-âver olmaz kûh-ı Ḳâf olsa sipâh
Çün sâña Şîr'im demişdir îzed-i Cebbâr `Alî"
G.142/6

Şîr-i Garrân (Kükreyen Aslan):

"Olub Şîr-i Ġarrân be-rûz-ı neberd
Ḳılan feth-i Ḫayber `Ali'dir Ali"
K.4/4.

Şîr-i Hudâ (Allah'ın Aslanı):

"İzed u Cebbâra sevgend olsun ey Şîr-i Ḫudâ
Kim Şebâtî neş'e bulmaz tâ demez her bâr `Ali"
G.142/7.

Vasiyyü'n-Nebî (Peygamber'in Vasiyet Ettiği Şahıs):

"Vaṣiyyü'n-Nebî'dir veliyyü's-seḫâ
İmâmü'l-muṭahhar `Ali'dir Ali"
K.4/6.

D. HAYRU'N-NİSÂ

İslam kültüründe yaygın olan kanaata göre, Hz. Musa'yı bebekken bir sepet içinde Nil nehrinden alıp büyüten Firavun'un karısı Âsiye, Hz. İsâ(a.s.)'ın annesi

Meryem Hatun, Hz. Peygamber'in eşi Hz. Hadice ve kızı Hz. Fatıma "hayru'n-nisâ" olarak bilinirler.

Sebâtî'nin şiirlerinde bunlardan, Hz. Meryem ve Zevce-i Şîr-i Hudâ, Hayru'n-Nisâ, Zehrâ" gibi ifadelerle dile getirilen Hz. Fatıma'nın anıldığı görülür.

1. Hz. Meryem

Sebâtî'nin şiirlerinde sadece iki kez adı geçer:

"Ver nefes-i `Îsi-i Meryem dahi
Tâ ki ḳıla mürdeler iḥyâ Ḫudâ"
(M)/2

"Bûse-i ʿıyd-ı ṣıyâm-ı mü'minîn ḫoşdur demiş
Ol büt-i tersâ meger kim ṣavm-ı Meryem'den çıḳar"
G.62/4.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz bir hadis-i şeriflerinde meâlen şöyle buyurmuşlardır:

"Önce geçen kadınların hayırlısı Meryem, (bu ümmetin) hayırlı kadını (da) Hadice'dir."[413]

2. Hz. Fatıma

Sebâtî'nin şiirlerinde ancak iki beyitte geçer. Hz. Fatma'ya "Fatımatü'z-Zehrâ" da denir.

"Ehl-i diller nûş ederler dem-be-dem la'l-i müzâb
Zevce-i Şîr-i Ḫudâ Ḥayru'n-Nisâ'nın `aşḳına"
Der Ẕikr-i Ḫudâ vü Rasûl .../6

"`Ömer `adli dahi `Oṣmân ḥayâsı
`Ali Zehrâ Ḥasan Ḥüseyn seḫâsı"
Münâcât-ı Be-Dergâh.../2

---

[413] Ömer Ziyaeddin Dağıstânî, **Zübdetü'l-Buhari Tercümesi**, s.673, had. no: 1026.

E. EHL-İ BEYT ve ONİKİ İMAM

Ehl-i Beyt, Peygamber (s.a.v.)'in ev halkıdır. Peygamber'in kendisi, damadı, Hz. Ali, kızı Fatıma, ve torunları Hasan ve Hüseyin'den ibarettir. Bunlara "âl-i abâ" da dendiği gibi, sayı itibariyle bu beş sınırı aşılarak, Peygamber'in hanımları, çocukları, çocukluğu yanında geçen Hz. Ali ve torunları bu isim altında toplanır.

Peygamber (s.a.v.) ev halkını, yani ehl-i beytini çok severdi. Peygamberimizi seven herkes onun sevdiklerini de sever. Biz, Müslüman Türkler'de Ehl-i Beyt sevgisi en saygın ve samimi bir şekilde yer alır. Müslüman Türkler tarih boyunca Peygamberimiz'e sevgi saygı ve bağlılığın en güzel örneklerini vermişlerdir. Bunun için onu sevdikleri kadar hane halkını da sevmiş, içten saygı duymuşlardır.

Müslüman Türkler arasında Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin, Fatma, Ayşe, Zeynep gibi ehl-i beyte ait isimlerin yaygın olması, onlara duyulan sevginin bir ifadesidir. Yine bu sevginin ifadesi olarak ehl-i beytin isimleri camilerimizde levha halinde asılmıştır. Okuyan herkes "radıyallah anh = Allah ondan razı olsun" diye dua eder. Ayrıca cuma günleri cuma namazında minbere çıkan hatip hutbenin ikinci bölümünde, diğer islam büyükleriyle birlikte ehl-i beyte dua eder.

Hasılı, ehl-i beyti seven Müslüman şairler, eserlerinde onları da zikretmekten geri durmamışlardır. Sebâtî de şiirlerinde ehl-i beyti ve oniki imamı zikretmiştir.

1. Hz. Hasan[414]

Onun şiirlerinde Hz. Hasan, Hz. Hüseyin'e nazaran daha az geçer:

"ʿÖmer ʿadli dahi ʿOsmân hayâsı
ʿAli Zehrâ Hasan Hüseyn sehâsı"

Münâcât-ı Be-Dergâh.../2

2. Hz. Hüseyin[415]

Sebâtî'nin şiirlerinde Hz. Hüseyin genişce yer bulmuştur. Bazan müzikteki "hüseynî" makamı ile birlikte kullanılarak cinas oluşturduğu gibi,

---

[414] Geniş bilgi için bkz. Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn**, s 324-26; Hayati Ülkü, **Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Tarihi**, s.374-76.

[415] Geniş bilgi için bkz. Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşikîn**, s 324-26; Mustafa Necati Bursalı, **Hz. Hasan ve Hüseyin**, Çile Yayınları, İstanbul, ?.

"Mutrib söler hüseynî yâd etdi şâh Ḥüseyn'i
Pes nice ġulġul olmaz 'arż u semâda sâḳî"
G.138/6.

bazan da adına müstakil kasideler kaleme alınmıştır:

Sebâtî Divanı'nda Hz. Hüseyin için kaside nazım şekliyle yazılmış iki mersiye (k.5 ve k.6) vardır. Divan'da ardarda gelen bu iki manzumenin ilki "Kasde-i Mersiyye Der-Hakk-ı İmâm Hüseyn" adını taşımakta; ikincisinde ise herhangi bir başlık bulunmamaktadır.

Sebâtî, Kerbelâ'da şehit olan Hz. Hüseyin için "şehinşâh-ı şehîdân" der ve onun mekânının "cennet-i me'vâ" olduğunu ifade eder:

"Sen şehinşâh-ı şehîdân olduğuñ demden berû
Yaş döker çeşm-i semâ mânend-i bârân yâ Ḥüseyn"
K.5/2

"Sen ki şehinşâh-ı şehîdânsın
Cây saña cennet-i me'vâ Ḥüseyn"
K.6/5.

Yine ona göre, "Dûdmân-ı Haydar"a yani Hz. Ali'nin soyuna tazim vaciptir. Ancak buna uyulmamış, Hz. Hüseyin şehit edilmiştir:

"Dûdmân-ı Ḥaydar'a ta'zîm ki vâcib iken
Kesdiler bir bir sizi mânend-i ḳurbân yâ Ḥüseyn"
K.5/4.

Bu davranışlarla Hz. Peygamber (s.a.v.)'in getirmiş olduğu şeriat yani İslam ihlal edilip ayaklar altına alınmış; din duvarı yıkılıp yerle bir edilmiştir:

"Kıldılar pâmâl şer'-i üstüvâr-ı Aḥmedi
Etdiler dîvâr-ı dîni ḫâke yek-sân yâ Ḥüseyn"
K.5/5.

İslam Tarihinde çokça üzerinde durulan olaylardan biri şüphesiz Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehâdetidir. Babası Hz. Ali şehit olunca Medine'ye gelen Hz.

Hüseyin Muaviye'nin vefatında Yezid'e biat etmemiş, Kûfeliler de kendisini çağırarak halife yapmak istemişlerdir. O da, yanındaki 72 kişiyle Irak'a doğru yola çıkınca, bunu haber alan Yezid, Şam'dan Irak valisi Ubeydullah b. Ziyâd'a Hz. Hüseyn'i Kûfe'ye sokmamasını emretmiştir. O da Sa'd b. Vakkâs'ın oğlu Ömer ile bir ordu göndermiştir. Ömer, geri dönmesini söylemişse de Hz. Hüseyin yola devam etmek isteyince, Kerbelâ'da 72 kişi ile birlikte elim bir şekilde susuz bırakılmıştır. Bu olay Sebâtî'nin mersiyesinde şöyle dile getirilir:

"Ba'd hâzâ pâk ü ma'sûm ol Alî asgara
Bâ-şehâdet su yerine sundular kan yâ Hüseyn"
K.5/7

Daha sonra da m. 683 Muharreminin onuncu günü(aşure günü) Kerbelâ'da şehit edilmiştir; Sebâtî'ye göre başı kesilmiştir:

"Göz göre ol bez`a-i pâkîn `Aliyyü ekberi
Ser-bürîde etdiler der-hûn-ı galtân yâ Hüseyn"
K.5/6

Şaire göre meyvelerden ayvâ,[416] Hz. Hüseyin'in ölümüne çok üzülmüş ve sararıp solmuş, lâlenin ise ortasındaki siyahlık onun acısıyla dağlandığından oluşmuş, matem belirtisidir:

Vak`a-i dil sözünü gûş eyleyüb
Soldu sarardı yine ayvâ Hüseyn
Lâle-sıfat dâg çeküb sîneye
Söyledi gül rûyuna eyvâ Hüseyn"
K.6/10-11.

Hatta, Sebâtî'ye göre Hz. Adem ve Havva Hz. Hüseyin yok diye cenneti hoş görmemişler, orayı terketmişlerdir.:[417]

---

[416] "ayvâ" kelimesinde tevriye sanatı da vardır.

[417] Bu ifadelerin terennüm edildiği beyitte hoş bir "Hüsn-i Ta'lîl" sanatı mevcuttur.

"Sensiz iken cenneti hoş görmedi
Çıkdı o dem Âdem ü Havvâ Hüseyn"

K.6/6.

Sebâtî, Hz. Hüseyin'in kendisini öldürenlerin cezâsını ahirette vermesini ister:

"'Arşa-i rûz-ı cezâda gör cezâsın anların
Gideler tamûya hep efgân u hayrân yâ Hüseyn"

K. 5/9.

Edebiyatımızda Hz. Hüseyin'in şehadeti konusu çokca işlenmiştir. Manzum ve mensur Maktel-i Hüseyin'ler[418] ve mersiyeler kaleme alınmıştır.

Şia'nın bir kolu olan İmamiye mezhebinin günahsız ve yanılmaz olarak kabul ettiği oniki zata oniki imam denir. İsnâaşeriye ve Caferiye adları da İmamiye mezhebini ifade eder.

İmamiye mezhebine göre onikî imam şunlardır:

1- Aliyyü'l-Murtaza (Hz. Ali, ölm:661).

2. Hasanü'l-Müctebâ (Hz. Hasan, ölm:669)

3.Hüseynü'ş-Şehîd (Hz. Hüseyin, ölm: 683).

4. Ali Zeyne'l-Abidin b. Hüseyin (ölm:713).

5. Muhammed Bâkır b. Zeyne'l-Abidin (ölm: 733).

6. Caferü's-Sâdık b. Muhammed Bâkır (ölm: 765).

7. Musâ Kâzım b. Caferü's-Sâdık (ölm: 799).

8. Aliyyü'r-Rıza b. Musâ Kâzım (ölm: 818).

9. Muhammed Takiyyü'd-Din b. Aliyyü'r-Rıza (ölm: 835).

10. Aliyyün Nakiyyü'l-Hâdî b. Muhammed Takiyyü'd-din (ölm: 868).

11. Hasanü'l-Askerî b. Aliyyün Nakiyy (ölm: 875).

---

[418] Bu konuda bkz. (Komisyon), "Maktel", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.6, s.126; İsmail Kara, "Muharrem", **A.g.e.**, c.6, s.422-24; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.321.

12.Mehdî b. Hasanü'l-Askerî (doğ: 256 h. - ölm:?).

Onikinci imam Mehdi 932 yılında gizlenerek ortadan çekilmiştir. İmamiye'ye göre Mehdi ölmemiştir, yaşamaktadır ve bir gün ortaya çıkarak insanları doğru yola sevkedecektir.[419]

Sebâtî Divânı'nda baştan beşinci manzumeyi teşkil eden 19 beyitlik "Der Zikr-i Hûdâ vü Rasûl ü Gâr-yâr-ı Güzîn ü E'imme-i İsnâ 'Aşer Rıvânu'llâhi Te'âlâ 'Aleyhim Ecma'în" adlı manzumenin 5-16. beyitlerinde oniki imam zikredilmiştir. İlgili beyitleri aşağıya alıyoruz:

5. "Lutf kıl pîr-i muġânın kâse-i ser-şârını
Nûş edem tâ kim **`Aliyyü'l-Murteżâ'**nıñ `aşḳına

7. Hem daḥi **şübbân-ı cennet** neyyireyn her vükûn
Ya'ni şibîr u şiber teşne-dilânın `aşḳına

8. Ḳandesin ḳande yetiş ey sâḳî-i sîmîn-beden
Bir ḳadeh ser-şâr kıl **Zeyne'l`Abâ'**nın `aşḳına

9. Tîh-i sevdâyız ḳanmaz gönül bir câm ile
Bir daḥi sun **Bâḳır**-ı baḥr-ı `aṭânıñ `aşḳına

10. Bende-i derd-keşim hem kelb-i kûy-ı **Ca'ferî**
Ṭurma mey sun **Ṣâdıḳ**-ı ṣâḥib-seḫânıñ `aşḳına

11. Devriñi tâm isterem tünd olma sâkiyyü'l-emel
Keẓm-i ġayz et **Kâẓım**-ı şâh-ı Ḫudâ'nıñ `aşḳına

12. Ger rıżâsın ister iseñ şeh **Rıżâ'**nın sâḳiyâ
Dem-be-dem kesme ayaġıñ ol **Rıżâ'**nın `aşḳına

13 Ḳıl beni mest-i müdâm-ı dergeh-i ehl-i fenâ
Sun mey-i mihri **Taḳiyy**-i müttaḳânın `aşḳına

---

[419] Krş. (Komiyon), "Oniki İmam", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.6, s.125; Ayrıca bkz. Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.395; Dr. İrfan Abdulhamîd, **İslam'da İtikâdî Mezhepler ve Akaid Esasları** (Çev: Saim Yeprem), Marifet Yayınları, İstanbul, 1981, s.39-41; Bekir Topaloğlu, **Kelam İlmi. Giriş**, s.249-56.

14. Olmağa pâ-mâl-i ḫâḳipây ḫayl-i ḫândân
Başımı top et **Naḳıyy**-i meh-likânıñ `aşḳına
15. Ceyş-i ḫûbân-ı cihân ser-`askerîdir **`Askerî**
Men ânıñ ḳurbânıyem doldur ver ânıñ `aşḳına
16. İntiẓârı câna yetdi **Mehdî**-i meh-rûyumuñ
El-müdâm ol şâhid-i ṣâḥib-Livânıñ `aşḳına."

II. TASAVVUF

Çalışmamızın başlarında yer alan Sebâtî'nin "9. Tarikatla Alakası" kısmında, tasavvuf hakkında özet bilgi verildiğinden, burada tekrar aynı konuya değinilmeyecek, tasavvuf ve kavramları üzerinde durulacaktır.

A. TASAVVUF ve KAVRAMLARI

İslâm dünyasında geniş halk toplulukları arasında alâka ve heyecan uyandıran bir inanç, bir fikir ve irfan cereyanı, bir aşk hadisesi olan tasavvuf ve tasavvufî düşünce, asırlarca yaşanmış ve işlenmiş; bu zaman sürecinde de tasavvuf dili doğmuş, kavramları oluşmuştur. Mutasavvıf ve sûfîler, sufî şairler hatta sufi olmayanlar bile, bu dili ve kavramları müşterek bir dil olarak kullanmışlardır.

Bunlar arasında Sebâtî de vardır. Sebâtî'nin şiirlerine bu nazarla bakıldığında, tasavvufî kavramların yoğun olmasa da kullanıldığı görülür.

O'nun şiirlerinde yer alan tasavvufî kavramların en önemlilerini şöylece sıralamak mümkündür:

1. Sûfî

Lügat anlamıyla "saf ve abâ giyen" demek olan sûfî, tasavvufta "eren, ermiş" anlamlarına gelir. Bu kelime Türkçe'de sofu şekliyle iki anlamı bünyesinde taşır : (a) Takva sahibi, samimi dindar, dini konularda duyarlı kişi, (b) Mutaassıp, ham ruhlu, dinin özünden habersiz, şekilci ve katı kişi , softa.[420]

Sebâtî'nin şiirlerinde ikinci anlamıyla ele alınmıştır:

---

[420] Dr. Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.436.

"Ṣûfiyâ ṣûretde ḳaldın bilmedin̂ ma'nâ nedir.

'Âşıḳın̂'aşḳı nedir ya dil-ber-i ra'nâ nedir

(...)

'Âlem-i kübrâ ki derler sendedir ey bî-ḫaber

Men 'aref dersin oḳu gör mekteb-i ma'nâ nedir

Münkir-i 'aşḳ olma zinhâr eyleme bî-hûde lâf

Kim güneş inkâr olunmaz bu kuru ġavġâ nedir"

G.45/1,6-7.

"Ehl-i dil nuḳḳâd-ı 'aşḳa naḳd-ı ḳalbin 'arż eder

Ṣûfi-i nâ-ṣâf hem sâḫte vaḳârın̂ gösterir"

G.55/3

2. Sâlik

Allah'a ermek ve ulaşmak için yola çıkan ve tasavvuf yolunda bir mürşidin ardından gidene denir.[421] Bir pirin eteğine sarılmadan tasavvufta yükselmek mümkün değildir.

"Sâlik-i râh-ı hidâyet ol dem-â-dem sa'y edüb

Gel ziyâret eyle feyż al şâh-ı Pîr İlyâs'dan"

Pir İlyâs Hz.../2

"Râh-ı tecrîde girüb sâlik-i dergâh ol kim

Ḥażret-i Ḥaḳḳ'a gider râh-ı selâmetdir bu"

G.123/5

3. Tarikat

Tarik, "yol" demektir. Tarikat ise, Allah Teâlâ'ya yaklaşmak ve o'nun hoşnutluğunu kazanmak maksadıyla takip edilmesi gereken yol manasına gelir.

---

[421] Kelâbâzî, **Doğuş Devrinde Tasavvuf, Taarruf**,(Haz. S.Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1979, s. 297.

Mutasavvıflara göre tüm insanlar, hatta bütün yaratıkların alıp verdiği nefesler sayısınca Allah'a yol gider.[422]

Sebâtî'nin şiirlerinde tarikat kavramının şeriatle birlikte kullanıldığı görülür. Şairin sıralaması önce şeriat, sonra tarikat şeklindedir. Bu durum ise, "hakikat ilmi olmaksızın şeriat ilmi olabilir, ama şeriat ilmi olmaksızın hakikat ilmi olamaz" hükmünü destekler:

"Ḫuṣûṣiyle bize ey Rabb-i Raḥmân
Şerî'atle ṭarîḳat ḳıldıñ iḥsân
N'olaḍ vird eylesem her laḥẓa vü ân
Saña biñ ḥamd ü şükr olsun ilâhî"

Ḳasîde-i Ḥamdiyye/6

4. Bast-Kabz

Lügatte, keyifli ve tutuk olma veya açılma ve sıkılma demek olan bu kavramlar, tasavvufta; ümit ve korku hallerinden sonra, neşe ve endişe hallerinden önce gelen iki tasavvufi hali ifade eder.

Bast ve kabz ariflerin halidir. Bastı da kabzı da veren bâsit ve kâbız olan Allah'tır. Kul, bast veya kabz halindedir. Aklına ve gönlüne bir şey gelmez, bildiklerin de unutur. Bast halinde ise, gönlü şen, zihni açıktır. Arifler çoğu zaman zahiren bast halindeymiş gibi görünürler, ama batınen kabz halinde olurlar.[423]

Sebâtî'nin şiirlerinde bast ve kabz kavramları birlikte zikredilmiştir:

"Gel tecellî vü istitârıñ âlemin seyr et de gör
Ḳabż u basṭ içre dem-â-dem `ârifân ağlar güler"

G.51/3.

---

[422] Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatler**, s. 172; Ayrıca bkz: Dr. Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s. 468-69; Kelâbâzi, **Doğuş Devrinde Tasavvuf**, s.1,127.

[423] Kelâbâzî, **Doğuş Devrinde Tasavvuf**, s.280; Dr. Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.86; Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatler**, s.96-97.

5. Fenâ

Lügatte "yok olmak" anlamına gelen bu kavram, tasavvufta, kulun nefsânî arzularından ve behîmî vasıflarından uzaklaşması, süflî isteklerini yok etmesi anlamına gelir ve bekâ halinin varlığıyla sona erer.[424]

Sebâtî'nin şiirlerinde "ehl-i fenâ" tamlaması şeklinde bu kavramın yer aldığı görülür:

"Vücûd-ı Mutlak'ın sırrın ne bilsün merd-i nâ-puhte
Anı mahv-ı vücûd etmiş olan ehl-i fenâdan sor"
G.41/4.

6. Kurb

Lügatte "yakınlık, yaklaşma" anlamına gelen bu kavram, tasavvufta, Allah'a, emirlerine ve iradesine yakın olmak, Allah'a yaklaşmak demektir. Yakınlık karşılıklıdır. O, kuluna şahdamarından daha yakındır.[425]

Sebâtî'nin şiirlerinde bu kavram "kurb-ı il'allah = Allah'a yaklaşmak" şeklinde geçer:

"Kimdir sebeb-i vuslatım ayâ o nigâre
Kim derdime çâre
Eyler de bana gösterir ol kurb-ı ila'llâh
Hem seyr-i ma'allâh"
Müstz./6.

7. Seyr

Lügatte "yürümek, yolda gitmek, seyahat" anlamına gelen bu kavram, Sebâtî'nin şiirlerinde bir kez "seyr-i ma'llâh" şekliyle geçer. Tasavvufta, esfâr-ı erbeâ'dandır.

---

[424] Kelâbâzî, **Doğuş Devrinde Tasavvuf**, s.283; Dr. Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.175; Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatler**, s.105; Mahir İz, **Tasavvuf**, s.188; Dr. Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1990, s.161-66.

[425] Kelâbâzî, **Doğuş Devrinde Tasavvuf**, s.290; Dr. Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.297-98; Ayrıca bkz. Kaf, 50/16.

Seyr-i ma'llâh (Allah ile beraber seyir), zâhir, bâtın ikiliğinden ve kayıtlarından kurtularak aynu'l-cem ve ahâdiyet makamına yükselmektir. İkilik hali bulundukça bu makam "kâbe kavseyn" adını alır. İkilik hali ortadan kalkınca "ev ednâ" makamı adını alır. Velâyet makamının sonu burasıdır.[426]

Bir önceki "kurb" kavramı için verilen örnekte ziyade mısra olarak yer almaktadır. (Bkz. "Hem seyr-i ma'allâh").

8. Tecellî-İstitâr

Lügatte "Aşikar olmak, açığa çıkmak, görünmek, zuhur etmek" gibi anlamlara gelen tecelli kelimesi, tasavvufta "Hakk'ın zat ve sıfatlarının zuhuru; Allahu Teâlâ'nın ârifîn gönlünde zâhir olması; Hakk'a yönelen kalplere teveccüh eden Allah'ın nurlarının içte parlaması, zuhur etmesi"[427] demektir.

Lügatte "gizlenme" anlamına gelen istitâr, tasavvufî bir kavram olarak, beşerî sıfatların kul ile gayb alemi arasında perde olması;[428] ilâhî tecellî ve zuhûrun olmaması, araya bir örtü ve perdenin girmesi sebebiyle Hakk'a ait zuhûrâtın kaybolması[429] demektir.

Tecellî ve istitâr kavramları daima birlikte zikredilir. Çünkü araya giren perdenin kalması istitâr, ortadan kalkması ise tecellîdir.

Sebâtî'nin şiirlerinde de bu kavramlar beraberce zikredilmiştir:

"Gel tecellî vü istitârîñ âlemin seyr et de gör
Ḳabż u basṭ içre dem-â-dem `ârifân ağlar güler"
G.51/3.

9. Uzlet

Lügatte "Halka karışmamak, onlardan ayrı yaşamak, inzivaya çekilmek" anlamlarına gelen uzlet, tasavvufî bir kavram olarak "günaha girmemek, daha çok

---

[426] Kelâbâzî, **Doğuş Devrinde Tasavvuf**, s.298; Dr. Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.417.

[427] Kelâbâzî, **Doğuş Devrinde Tasavvuf**, s.302; Dr. Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.472. Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatler**, s.106.

[428] Dr. Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.260.

[429] Kelâbâzî, **Doğuş Devrinde Tasavvuf**, s.180.

ve daha ihlaslı ibadet etmek için toplumdan ayrılıp ıssız ve kimsesiz yerlere çekilmek, tek başına yaşamak"[430] demektir.

Sebâtî'nin şiirlerinde uzlet, şu şekilde dile getirilmiştir:

"Serserî sahrâ gezer mi bî-ġaraz erbâb-ı dil
Halkdan ʿuzletdir elbet meyl-i sahrâdan garaz"

G.77/5.

10. Vird

Günlük dualar, düzenli bir şekilde belli zamanlarda okunmak üzere âyet, hadis ve ermişlerin sözlerinden derlenmiş dualar, ahzab, hizb, zikir anlamlarına gelir.

Her tarikatın kendine özgü bir evradı vardır. Bu dualar günün veya gecenin belli saatlerinde topluca veya ferden yüksek veya alçak sesle okunabilir.

Tarikat ehline ve sûfîlere göre herkesin bir virdi olmalıdır. Virdi olmayanın vâridi olmaz, böylelerine feyz ve ilham gelmez.[431]

Sebâtî, evvelce de zikrettiğimiz bir kıtasında, "ilâhî ! Sana bin hamd ü şükr olsun" ifadesininin yanında "her lahza vü ân" vird eylemenin iyi olacağını belirtir:

"Husûsiyle bize ey Rabb-i Rahmân
Şerîatle tarîkat kıldın ihsân
N'ola vird eylesem her lahza vü ân
Sana bin hamd ü şükr olsun ilâhî"

Kasîde-i Hamdiyye /6.

Sebâtî'nin şiirlerinde yer alan tasavvufî kavramlar, yukarıdan beri sıraladıklarımızdan ibaret değildir elbette. Onun şiirlerinde daha pek çok tasavvufî unsur ve kavram mevcuttur.

Herhangi bir tasnife tabi tutulmaksızın aldığımız şu örnekler bu hükmü doğrulamaktadır:

---

[430] Dr. Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.498.

[431] Dr. Süleyman Uludağ, **A.g.e.**, s.523-24.

"Ḳayd-ı `alâyıḳ bañña söyle ne lâyıḳ sañña
Eyle ḥazer dâ`imâ verme bu sevdâya dil
Râh-ı mecâz içre çoḳ ḳılma Ṣebâtî direng
Gel reh-i taḥḳîḳa gir baġla o Mevlâ'ya dil"
G.102/6-7.

"Ehl-i tecrîdim ne lâzımdır bañña fâḫir libâs
Ḥamdü li'llâh ziynet ü faḫr u ġınâdan fâriġim"
G.109/2.

"Taḳdîr-i Ḫudâ anda imiş bir şeh-i hûbân
Cânım ana ḳurbân
Bir serv-i ḫırâmân ki özü âşıḳ-ı li'llâh
Hem `ârif-i bi'llâh"
Müstz./7.

"`Ârif ol ey dil yüzüñ ne inse vü ne câna tut
Cümleden göz yum cihânda çeşmiñi cânâna tut"
G.11/1.

"Ey Ḫudâvendî ki żât u hem ṣıfâteş bâḳiyest
Ġayr ez u yek-ser cihân u hem ḫalâyıḳ fâniyest"
G.18/1.

"Aşḳdandır muṭlakâ bed'-i ẓuhûr-ı kâ'inât
Küntü kenzen sırrını bilmez misin ḥâlâ nedir"
G.45/8.

B. İNSAN

Tasavvufun asıl konusu insandır. Mutasavvıfların başlıca gayesi, insan probleminin mahiyetini çözmek; insanın yaratılışını, tekamülünü, bilgisinin mahiyetini ve akıbetini idrake çalışmaktır.

İslâm tasavvufuna göre insan, "eşref-i mahlûkât" (yaratılmışların en şereflisi)dir. En güzel şekilde yaratılmıştır. O, maddesiyle toprağa, ruhuyla Allah'a dayanır.

İnsan iki ayrı hüviyete sahiptir. Birincisi maddî varlığı (beden = et + kan + kemik) diğeri Allah'tan bir parça olarak kabul edilen ruhtur. İnsan bedeni iki kısma ayrılır: Alem-i ulvî ve âlem-i süflî (nefis).

Sebâtî'nin şu müfredi, insan anlayışını en güzel şekilde ortaya koyar:

"Ne kim `iṣyân ü nisyân var anıñ mevṣûfu insândır

Nekâyıṣdan berî ancaḳ Cenâb-ı Rabb-i Raḥmân'dır"

1. Nefs

Tasavvufta nefs veya nefis; vücûda canlılık veren, fakat kibir, gurur, öfke, şehvet gibi bütün kötü duyguların kaynağı olan şeydir. Vücûdun en bayağı tarafıdır. Nefsin karşılığında ise kalp ve ruh bulunmaktadır.

Nefis kötülüklerin, akıl ilmin, ruh iyiliklerin, kalp ise sevginin merkezidir. Kalp nefsin eğilimlerine uyarsa kötü isteklerle dolar. Nefsin arzularını yenen, görünüşte değil, fakat hakikatte onu yok etmiş sayılır. Bu sebeple her mü'min ve mutasavvıf, nefsi hakimiyet altına almak zorundadır.

Sebâtî'nin şiirlerine bir baktığımızda, inanan bir insan ve sanatkâr olarak, murabba nazım şekliyle kaleme aldığı "Münâcât-ı Be-Dergâh-ı Kâdı'l-Hâcât" adlı manzumesinde, onu, "nefs"den kurtulmak için dua ederken yalvarır yakarırken görürüz:

"Ḥabîbiñ Muṣṭafâ ḥaḳḳı Ḫudâ'yâ

Bizi bu nefs elinden sen ḫalâs et

Ebû Bekr'iñ dahi ṣıdḳı ḥaḳıyçün

Bizi bu nefs elinden sen ḫalâs et"

Bir başka beytinde de şöyle der:

"Mübtelâ-yı nefsdir söyler Ṣebâtî ṣubḥ u şâm

Ben esîr-i zillet oldum yâ ṣamed senden meded"

G.26/5.

C. DÜNYA

İçinde yaşadığımız bu yer küresi, tasavvufî anlayışa göre, insanı Allah'tan uzaklaştıran ve gaflete düşüren her şey, mal ve menfaat, itibar, mevki, hırs, şan ve şöhret; dünya hayatı ise, kulu ahiretten alıkoyan her şey anlamlarını taşır.[432] Aslında dünyanın kendisi kötü değil; nefse hitap eden, bu sebeple de Hakk'a ulaşmada yaratılmışın cazibesine kapılarak asıl güzele ulaşmaktan men ettirmeyi amaçlayan yönleri kötü telakki edilmiştir. Ancak, eserden müessire gitmek gayet tabii mümkündür.

Sebâtî de, kendinden önce nice şairler gibi bu tasavvufî inceliği yakalamış ve "dünyaya dil bağlanmaması"nı, akıllı olanın "terk-i sivâ eylemesi"ni ifade ettiği gibi onu "büt-gede-i âlem" olarak nitelemiştir:

"Diñle sözüm ey gözüm bağlama dünyâya dil
Hem-tek a`lâ ise verme kül-i ednâya dil
'Âḳıl iseñ gel berû terk-i sivâ eyle gel
Ḳays-ṣıfat bağlama kâkül-i Leylâ'ya dil
Büt-gede-i 'âlemiñ revnaḳı yoḳdur begim
Deyr-i muġân içre gel verme çelîpâya dil
(...)
Ḳayd-ı 'alâyıḳ baña söyle ne lâyıḳ saña
Eyle ḥazer dâ`imâ verme bu sevdâya dil"

G.102/1-3,6.

Buldı Şebâtî hem-demiñ çekmez dahi dünyâ ġamın
Vird eylesün bunı hemîn Allâh bes bâḳî heves"

G.70/7

"`Ârif ol ey dil yüziñ ne inse vü ne câna ṭut
Cümleden göz yum cihânda çeşmiñi cânâna ṭut
(...)

---

[432] Bkz. Dr. Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.146.

Dehr-i zâlik al yanağı al ile aldar seni

Perde-i çeşmiñ Sebâtî al içün al kana tut"

G.11/1,7.

Ç. TARİKATLAR ve KURUCULARI

Evvelce de ifade edildiği gibi tarikat, Allah'a ulaşmak için tutulan tasavvuf yoludur. Sufilere göre dinin dış yüzü olan şeriattan dinin iç yüzü olan hakikate ulaşmak için manevi bir yol vadır.[433]

Tarikat kelimesi tasavvufun sistemleşmesinden sonra, giyim, zikir tarzı ve telakkî ayrılıklarıyla özellikler gösteren teşkilatlara alem olmuştur.

Allah Teâlâ'ya ulaşan yollar nefesler kadar çoktur ve hepsi birer vasıtadan ibarettir. Ancak Allah Teâlâ'ya ulaşmaya vasıta olan bu tarikatlerin şubeleriyle birlikte sayılarının ikiyüz kadar olduğunu bilmekteyiz.[434]

Bütün tarikatlerde ortak olan temel, zikirdir. Zikrin her tarikatte değişik şekilleri ve evradı vardır. Şunu da ifade edelim ki, tarikatlerin her birinin kendine has ayini, erkân ve âdâbı olduğu gibi hepsinin ayrı kisvesi, zâviyesi ve kabul töreni vardır. Yine her bir tarikatin kurucusu vardır.

Sebâtî'nin tarikatler ve kurucuları hakkındaki fikirlerini, müstakil olarak bu konuya hasredilmiş 143. gazelinde buluruz. Beş beyitlik bu gazelinde dört tarikat ve kurucusundan bahsedilir.

1. Mevlevîlik

İslam dünyasının en önemli ve yaygın tarikatlerinden bir olan Mevlevîlik, m.30 Eylül 1209 (h. Rebîu'l-evvel 604)'te Belh şehrinde doğan Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'ye nispet edilen tarikattır.

Bu tarikate mensup olana "Mevlevî" adı verilir.[435]

---

[433] Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.377.

[434] Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatler**, s.172.

[435] Mevlânâ Celâleddîn Rûmî hakkında bilgiler için Üçüncü Bölüm'de yer alan "Tasavvufî Şahıslar" bahsine bakınız. Mevlevîlik hakkında bkz. Dr. Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, s.293-94; Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatler**, s.204-16; Mahir İz, **Tasavvuf**, s.227-73; Abdülbaki Gölpınarlı, **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik**, İstanbul, 1953; İsmail Kara-Mustafa Kutlu, "Mevlevîlik", **Türk Dli ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.6, s.312-15.

Sebâtî'nin şiirlerinde Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin adı yakın arkadaşı ve dostu Şems-i Tebrîzî ile birlikte tek bir beyitte geçer:

"Mürîd-i sâf-ı sahbâ ol Celâlü'd-dîn-veş
Gubâr-ı hâk-ı pây-ı Şems-i Tebrîz olduğum günler"
G.58/7.

Ayrıca, onun şiirlerinde "mevlevî" kavramının yanında mevlevîlerin kullanmış olduğu sikke adlı başlığa atfen söylenmiş "külâh" kavramı beraberce kullanılmıştır:

"Cevrine nisbet sana biz bir külâh itsek gerek
Bu husûsda bir iki gün Mevlevîyiz Mevlevî"
G.143/4.

2. Naşıbendîlik

Türkler arasında çok yaygınlık kazanan, başlangıçta Anadolu'da Bektâşîliğe aksülamel ortaya çıkan, hem bâtınî hem de zâhirî sistemleri birleştiren Naşıbendîlik, h.718/m.1218 tarihinde Buhârâ'ya 9 km. uzaklıkta Kasr-ı Hindüvân (Kasr-ı Ârifân)'da doğan Muhammed b. Muhammed Bahâuddinü'l-Buhârî Nakşibed'e nispet edilen bir tarikattir.

Anadolu'ya ilk defa Molla İlâhî (öl.896/1491) tarafından getirilen Naşıbendîlik, Anadolu'da en yaygın olan tarikatlerden birisidir. Naşıbend, Farsça "nakış yapan" demektir. Kalbi işlediği, kalbin üzerine süsler yaptığı için bu adı almıştır.[436]

Bu tarikate mensup olanlara "Nakşibendî" adı verilir.

Sebâtî'nin şiirlerinde Nakşibendîlik ve kollarından, hatta tarikatın temel prensiplerinden ismen bahsedilir:

---

[436] Dr. Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, s.294-95. Bahauddin Nakşibendî hakkında bilgiler için Üçüncü Bölüm'de "Tasavvufî Şahıslar" bahsine bakınız. Nakşibendîlik hakkında bakınız Dr. Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, s.294-95; Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatler**, s.217-35; Mahir İz, **Tasavvuf**, s.239-41; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.379; İsmail Kara, "Nakşibendîlik", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.6, s.506-508.

"Gâh naḫl-ı naḫl-bendiz naḳş-ı Naḳş-bend
Gâh bir gül desteyiz kim Ḫüsrevî'yiz Ḫüsrevî
(...)
Ḫûş der-demdir Şebâtî dersimiz bâyâd dâşt
Tâ ġulâm-ı Naḳşıbend u Dehlevîyiz Dehlevî"

G.143/3,5.

Bu beyitlerden ikincisinin ilk mısraında geçen "bâ-yâd dâşt" (yâdetmek) kavramı, Nakşibendî tarikatının temel prensiplerinden biridir. Yâd dâşt, zikir yapanın nefy ve ispatın manasını düşünerek, kalbine sahip olması" demek olan nigâh dâşt'ı -ki bu da Nakşibendî tarikatının onbir prensibinden biridir-, derinliğine anlamaktan ibarettir. Bu da Allah Teâlâ'yı devamlı düşünerek, hatırdan mâsivâyı atmaktır. Kainattaki sınırsız çoklukta, ilâhî vahdâniyyeti müşâhede etmektir.[437]

Ayrıca "hûş der-dem" (her an için uyanıklık ve dikkat) kavramı da Nakşibendî tarikatının temel prensiplerinden bir diğeridir. Kısaca, zamana hakim olmak, hiç bir anı Allah'tan gafil geçirmemek, nefes alış-veriş aralıklarında bile bu hâlin şuurunda olmak, hatta bunu sağlamak için alınan her nefesi biraz tutmak demektir.

Yine Sebâtî'nin şiirlerinde Halidiyye, Müceddidiyye, Mazhariyye, Melâmiyye-i Nuriyye ...vb. gibi Nakşibendî tarikatının bir diğer kolu olan Ahbâriyye'den de "bende-i Ahrâr" şeklinde bahsedilir:

"Bende-i Aḥrâr'ız el-ḥaḳ kelb-i kûy-ı Necm-i dîn
Nâ'il-i feyż-i Ḫudâ'yız Kübrevî'yiz Kübrevî"

G.143/2.

3. Hamzevîlik

Andaolu'da Bayramiyye'nin bir kolu olarak kurulmuş olan Hamzavîlik, h.969 / m.1561'de doğan Bosnalı Şeyh Hamza Bâlî'ye nispet edilen bir tarikattır.

---

[437] Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatler**, s.226-27.

Bosnalı Şeyh Hamza Bâlî'den sonra gelen bağlıları, is-mine izâfeten Melâmî yerine Hamzavî tabirini kullanmayı uygun görmüşlerdir.[438]

Sebâtî'nin şiirlerinde sadece bir yerde Hamzavîlikten söz edilir:

"Biz ṭarîḳ-ı ḥâcegânıñ reh-revîyiz reh-revî
Ḳâbil-i feyżiz muḥaḳḳaḳ Hamzevî'yiz Hamzevî"
G.143/1.

4. Kübrevîlik

Anadolu'dan ziyade Orta Asya, İran, Rusya bölgelerinde yaygın olan Kübreviyye, bir başka adıyla "Zehebiyye" Cüneydiyye'nin bir kolu olup XII-XIII. asır İran sofilerinin en mühim şahsiyetlerinden biri olan Ahmed b. Ömer Ebu'l-Cennâb Necmüddin Kübrâ el-Hivâkî el-Harezmî (doğ.h.540/.145)'ye nispet edilen bir tarikattır.[439]

Sebâtî'nin konu ile ilgili gazelinde bu tarikat sadece ismen, Necmüddin Kübrâ'nın adıyla beraber geçer:

"Bende-i Aḥrâr'ız el-ḥaḳ kelb-i kûy-ı Necm-i dîn
Nâ`il-i feyż-i Ḥüdâ'yız Kübrevîyiz Kübrevî"
G.143/2.

Buraya kadar ifade edilenlerden ortaya çıkan sonuç şudur ki, Sebâtî tasavvufî kavramlarla birlikte tasavvuf tarihini de iyi bilmekte ve onları şiirlerinde işlemektedir. Bu, onun hem zâhirî ilimlerde hem de bâtınî ilimlerde söz sahibi bir şahsiyet olduğunu ispatlar.

Yukarıda adını andığı tarikatlerin ve kurucularının sünnî oldukları da dikkati çeker. Öte yandan ders aldığı hocalarının Nakşibendiyye'nin Halidiyye koluna mensup olmalarına karşılık o, sadece Nakşibendiyye'ye değil diğer tarikatlere de kucak açmıştır, denilebilir.

---

[438] Bkz. (Komisyon), "Hamzaviyye", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.4, s.93; Mahir İz, **Tasavvuf**, s.283.

[439] Necmeddin Kübrâ hakkındaki bilgiler için Üçüncü Bölüm'deki "Tasavvufî Şahıslar" bahsine bakınız. Kübrevîlik hakkında bakınız: Dr. Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, s.291-92; Mahir İz, **Tasavvuf**, s.216-19.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CEMİYET

Bu bölüm, "Şahıslar", "Ülke Şehir ve Yer Adları" ile "Nehirler ve Dağlar" olarak üç ana başlık ve bunlara ait alt başlıklar altında ele alınacaktır.

I. ŞAHISLAR[440]

Bu bahis, (1) Dinî Şahıslar, (2) Tasavvufî Şahıslar, (3) Tarihî Şahıslar, (4) Efsânevî Şahıslar ve (5) Aşk Hikayeleri ve Kahramanları adlarını taşıyan alt başlıklar halinde incelenecektir.

1. Dinî Şahıslar

Sebâtî'nin eserlerinde dikkati çeken özelliklerden biri, hiç şüphesiz başta İmam-ı Azam Ebu Hanife olmak üzere devrindeki dinî birkaç şahıstan muhtelif vesilelerle bahsedilmiş olmasıdır. Bunları şöylece sıralamak mümkündür:

a. İmam-ı A'zam

İslam dünyasında geniş bir şekilde tanınan dört büyük mezhep imamından biri olan Numan b. Sâbit (.699-769), İmam-ı A'zam Ebu Hanife diye şöhret bulmuş büyük İslâm âlimlerinden biridir. "Hanefî Mezhebi"nin kurucusudur.

Aslen Türk olup sahabe devrine yetiştiği için tâbiîn'dendir.

En büyük fakihlerden biri olan Şa'bî'nin teşvikiyle ilme yönelen Ebu Hanife, önce "Tevhid" ilmini okumuş ve çok yüksek bir mertebeye çıkmıştır. Bu ilimde uzmanlaşan Ebu Hanife, "el-Fıkhu'l-Ekber" ve "el-Âlim ve'l-Müteallim" adlı kitapları kaleme almıştır.

İslam itikadını müdafaa eden ve bozuk fikirlerle münakaşalar yaparak galibiyet sağlayan Ebu Hanife'nin, başta İmam Muhammed ve İmam Yusuf olmak üzere yetiştirdiği en büyük âlimlerin sayısının bine vardığı söylenir.[441]

Sebâtî'nin şiirlerinde "İmam-ı A'zam" sadece bir kez geçer:

---

[440] Bu konuda şu makaleye de bakılabilir: Necla Pekolcay, "İslâmî Türk Edebiyatının Eski Mahsullerinde Sık sık Adı Geçen Şahsiyetler", **Diyanet Dergisi**, Ankara, 1970, Sayı:98-99, s.228 vd.

[441] Geniş bilgi için bkz: Mustafa Uzunpostalcı-Yusuf Şevki Yavuz-Ali Bardakçıoğlu, "Ebu Hanife", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1994, c.10, 131-45; Halim Sabit Şibay, "Ebnu Hanife", **İslam Ansiklopedisi**, c.4, s.20-28; İmam A'zam, **Fıkh-ı Ekber. Aliyyü'l-Kârî Şerhi**,(Terc. Y. Vehbi Yavuz), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1979, s.5-15; Mehmed Çağlayan, **Mezheplerin Birleştirilmesi ve İçtihad Meselesi**, Furkan Yayınları, İstanbul, 1982, s.47-54; A. Hamdi Akseki, **İslam Dini**, s.44-46.

"Ezelden mü'minim Rabb'im Ḫudâ'dır
Resûlüm hem Muḥammed Muṣṭafâ'dır
İmâm-ı A'zam baña mezheb-nümâdır
Sâña biñ ḥamd ü şükr olsun İlâhî"

Ḳasîde-i Ḥamdiyye/2.

Bu bend, şairin inancını en güzel şekilde ortaya koymaktadır. İlgili mısradan da, kendisinin "Hanefî Mezhebi"ne mensup olduğu anlaşılıyor.

b. Hâce Emîn Ardahânî

Sebâtî Divanı'nda "Meşâhir-i Ulemâdan Hâce Mehmed Emîn Ardahânî Hazretlerinin Vefatına Târihdir" başlığı altında yedi beyitlik bir tarih manzumesiyle kendisinden bahsedilen bu zat hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Şair, "Meşâhir-i Ulemâ" diye nitelediği Hâce Mehmed Emîn Ardahânî'yi ayrıca:

"Felâṭûn-ı zamân u baḥr-ı ḥikmet ma'deni `ilmiñ
Ferîd-i `aṣr vaḥîd-i dehr Ḥâce Ardahânî'dir"

beytiyle över. Aslen Ardahan'lı olan zatın Amasya'ya vaktiyle hicret edip geldiğini ve burada vefat ettiğini de aynı tarih manzumesinde şöyle ifade eder:

"Edüb hicret gelüb bu ḫâkde defn olmak el-ḥâṣıl
Ḫudâ'nıñ ḥikmeti ḥaḳḳâ Ḥaḳ'ıñ sırr-ı nihânîdir."

Sebâtî, bu zatın İslam şeriatına bağlı olduğunu ve takva yolunu tuttuğunu da ilave eder:

"Ṭutub takvâ rehin ḥablü'l-metîn-i şer` destinde
Melâz-ı mülci-i Ḥaḳ'dır ne ḫoş dâru'l-emânîdir."

Sebâtî, Ardahânî'nin vefatına şu beytiyle 130 (1300) tarihini düşürmüştür:

"Ṣebâtî ẓann-ı ġâlible dedim târiḫini ben de
Ümîd eder göñül ḥaḳḳa anıñ cennet mekânidir"

c. Gümüşhacıköy Müftüsü el-Hac İsmâil Hakkı

Sebâtî Divanı'nda "Gümüşhacıköy Müftüsü el-Hac İsmâil Hakkı Hazretleri'nin Vefâtına Dâir Târihdir" başlığı altında dört beyitlik bir tarih manzumesiyle kendisinden bahsedilen bu zat hakkında, kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılamamıştır.

Manzumenin başlığından anlaşıldığına göre, Sebâtî'nin ikamet ettiği Amasya ilinin bir ilçesi olan Gümüşhacıköy'de Müftülük görevinde bulunmuştur.

Sebâtî'nin el-Hac İsmâil Hakkı'nın bu yönünü şu beytiyle dile getirir:

"Fakîh-i pür-fazîlet müfti-i şer`-i Hudâ eyvâh
Geçüb şehr-i fenâdan ol bekâ mülküne tutdu râh"

Ayrıca, şairin bizzat bu zatı tanıdığına en güzel delilleri de içeren aşağıya alacağımız beytinde "lütûf ve kerem sahibi olduğundan, gece gündüz bâb-ı in'âmın açık olduğundan ve her zaman misâfirinin geldiğinden söz edilir:

"Âceb lutf-ı kerem ıssı idi kim rûz şeb ânın
Açıkdı bâb-ı in`âmı gelürdi mihmân her gâh"

Sebâtî, el-Hac İsmâil Hakkı Hazretleri'nin vefatına aşağıdaki beytiyle tarih düşürmüştür:

"Oku seb`u'l-Meşânîden Sebâtî söyle kim târih
Okunan Fâtihadan ola rûhu her dem âgâh"

d. Dağıstanlı Ali Nazmi Efendi

Sebâtî Divanı'nda "Fâtih Ders-i Âmlarından Dağıstanlı Ali Nazmi Efendi'nin Nağme-i İştiyâk Nâm Eserine Söylenilmişdir" başlığıyla kendisinden dolaylı olarak bahsedilen bu zat hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Manzumenin başlığından hareketle diyebiliriz ki, Ali Nazmi Efendi, aslen Dağıstanlı'dır ve Fatih dersiamlığı görevinde bulunmuştur.

"Nağme-i İştiyâk" adlı bir eseri vardır ve bu eseri Sebâtî de okumuştur. Toplam 8 beyitten oluşan bu manzumede bu husus şöyle dile getirilmiştir:

"Ey bülbül-i bâğçe-i ma`ârif
Açdım okudum kerrâr Nazmi"

Bahsi geçen manzumede onun tab'ı hakkında da şöyle denilir:

"Ṭab`ın̂ dür-i evbâz-ı ma'rifet kim
Murġ-ı dil eder şikâr Naẓmi"

2. Tasavvufî Şahıslar

Sebâtî'nin eserlerinde dikkati çeken özelliklerden bir diğeri de, başta İbrahim b. Edhem ve Hallac-ı Mansur gibi meşhur sofîler, Bahâuddin Nakşibend ve Necmüddin Kübrâ gibi tarikat kurucuları vb. mutasavvıf kişilerden direkt veya dolaylı olarak bahsedilmiş olmasıdır.

Bu tasavvufî şahısları şöylece sıralamak mümkündür:

a. İbrahim b. Edhem

Sebâtî Divanı'nda İbrahim b. Edhem, "Nazîre Be-Münâcât-ı İbrahim Edhem Kaddesa'llahu Sırrah" adını taşıyan ve gazeliyyat kısmının 7. manzumesini teşkil eden Arapça kaleme alınmış gazelin başlığında geçer.[442]

---

[442] Tâbînin meşhur âlimlerinden olan İbrahim b. Edhem b. Mansur b. Yezîd b. Câbirü't-Temîmî, h.96/m.714'te Belh şehrinde doğmuş, h.162/m.779'da Şam'da vefat etmiştir.

Bağdat, Şam ve Hicaz'da meşhur olmuş; üç kıtanın alimlerinin çoğundan ilim öğrenmiş; İmam-ı A'zam Hazretleri'nin sohbetleriyle olgunlaşmış; dinde fakih ve müçtehid olmuştur.

Arapça'yı fasih bir şekilde konuşan İbrahim b Edhem, ayrıca Rumlarla yapılan cihatlara da katılmıştır. Babası Belh sultanlarından olan Edhem gençliğinde tahta çıkmışsa da kısa zamanda sultanlık yolunu terkederek tasavvuf yolunu tutmuştur.

Rivayete göre, bir gün ovada bir ceylan peşinden koşarken sahrada bir karganın eli ve ayağı bağlı bir adamı ağzına yiyecek getirerek beslediğini görür. Adam kervan soyguncuları tarafından bu hale getirilmiş, Allah da ona kargayı gönderip rızık sebebi yapmıştır. Bu olaydaki hikmeti kavrayınca taç ve tahtından vazgeçip dervişliğe soyunmuştur. Başka bir rivayet göre ceylanın peşinden koşarken üç defa "Ya İbrahim Edhem! Seni bunun için mi yarattık?" denildiğini duyunca üzerindeki bütün mücehheratını, kaftan ve tacını bir çobana vererek onun kepeneğini hırka edindiği ve böylece uzun müddet mağaralarda kalıp riyazet çektiği anlatılır. (Edebiyatımızda bu konuları işleyen Edhem-nâme ve Edhem ü Hümâ'lar kaleme alınmıştır.)

Tasavvuf yoluna girdikten sonra İbrahim Edhem, Mekke'ye giderek orada Süfyan Sevrî, Fudayl b. Iyâd ve Ebu Yusuf Gasûlî ile arkadaşlık yaptı. Oradan Şam'a geçti, ölünceye kadar Şam'da kalarak elinin emeğiyle geçindi.

İbrahim Edhem'in, (a) An Adem İsticâbâti'd-Duâ (Süleymaniye Kütüphanesi, Nr:1054/8'de kayıtlıdır), (b) Münâcât (Süleymaniye Kütüphanesi, Gelibolulu Tahir Efendi Kısmı 28/16 numarada kayıtlıdır.) olmak üzere iki eserinden söz edilir. Sebâtî'nin kaleme aldığı naziresi, muhtemelen Münâcât adını taşıyan eserindeki bir şiire yazılmıştır.

(Geniş bilgi için bkz. Abdulkerim Kuşeyrî, **Kuşeyrî Risalesi**, (Haz. Süleyman Uludağ) Dergah Yayınları, İstanbul, 1981, s.112-13; (Komisyon), "İbrahim Bin Edhem", **Evliyalar Ansiklopedisi**, c.7, s.191-203; (Komisyon), "İbrahim b. Edhem", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.4, s.323; Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatler**, s.30; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.148; Dr. Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi**, s.116; Mahir İz, **Tasavvuf**, s.107-108; Selahaddin Şar, **Tasavvufun Temel İlkeleri. İslam Tasavvu-**

b. Hallâc-ı Mansûr

Sebâtî Divanı'nda Hallâc-ı Mansûr, sırrını ifşa ettiği için darağacına asılışı sebebiyle bir kereye mahsus olmak üzere, sadece bir teşbih unsuru olarak geçer:[443]

"Dehenin sırrını kim sır eder ehl-i esrâr
Ger bir fâş ede Mansûr-sıfat dâra düşer".

G.43/5

c. Necmeddin Kübrâ

Sebâtî Divanı'nda "Necmeddin Kübrâ", "Necm-i dîn" şeklinde kurmuş olduğu tarikatın adı olan "Kübrevî" kelimesiyle beraber, aynı beyitte bir kez geçer:[444]

---

fu, Toker Yayınları, İstanbul, 1991, s.249; Molla Câmî, "İbrahim Edhem", **Nefehâtü'l-Üns**, s.163-65).

[443] Edebiyatımızda da çokca anılan meşhur mutasavvıflardan biri olan Ebu'l-Mugisü'l-Hüseyn b. Mansûru'l- Beyzavî,h.224/m.857'de İran'ın Beyza şehrinde doğmuş, nihayet 922 yılında vefat etmiştir.Basra'ya yerleşerek evlenen Mansûr, tasavvvuf yoluna genç yaşta girmiş, bu yolda çabuk ilerleyerek Hind ve Türk memleketlerinde dolaşarak İslamı yaymaya çalışmıştır. Hakkında bir çok menkıbeler meydana getirilmiş olan Mansûr'un "Hallâc" (pamuk atan) lakabını almasına ilişkin de bir kerameti vardır.

Tasavvufta üstadı Ebu Amr Osmân-ı Mekkî'dir. Başta Cüneyd-i Bağdâdî olmak üzere devrinin pek çok ileri gelen mutasavvıflarıyla sohbet etmiştir.

Bir gün Mansûr, sekr halindeyken "Ene'l-Hak" (Ben Hakk'ım) der. Bu sözün batınî anlamı değil de zâhir anlamına göre hareket edenler onu münkirlikle suçlarlar. Bu konuda ulemanın pek çoğunun Mansur'un karşısında olduğu, öbür yandan onu savunanlar da görülmüştür.

Bazıları da sırları ehil olmayanlara faş ettiği için üstadının bedduasına uğradığını söylerler. Şeyh Şiblî bu konuda şöyle der:" Ben ve Mansûr tek şey gibiydik (ben de O'nun gibi düşünürdüm). Aramızdaki fark O'nun sırrı ifşâ etmesi, benim ise gizlememdir."

Bu olay üzerine muhtelif zamanlarda tutuklanarak cezaevine konulmuş, uzun yıllar tutuklu kalmıştır. Öldürülüş biçimi hakkında değişik görüşler vardır. Kadı Ebu Ömer-i Hammâdî katline hüküm vermiş; Halife'nin de tasdikiyle Bağdat'ta sırayla kamçılanmış, vücudu parça parça edilmiş, daracağına çekilerek teşhir edildikten sonra kafası kesilerek cesedi yakılmış ve külleri Dicle'ye atılmıştır. Bu esnada dahi pek çok kerametlerin görüldüğü rivayet edilir.

Hallâc-ı Mansûr'un eserleri şöylece sıralanabilir:1- Kitâbü't-Tevâsîn, 2- Divan 3- Mektupları (6 adet), 4- Tasavvufî Vecizeler (350 adet), 5- Vaaz Özetleri (74 adet), 6- Rivayetler (27 adet).

Hallâc-ı Mansûr hakkında geniş bilgi için bkz. Lovis Massignon, "Hallâc", **İslam Ansiklopedisi**, c.5/1, s.167-70; (Komisyon), "Hallâc-ı Mansûr", **Evliyalar Ansiklopedisi**, c.6, s.407-16; Selahaddin Şar, **Tasavvufun Temel İlkeleri. İslam Tasavvufu**, s.249; Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatler**, s.135-39; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s. 204-205; Yaşar Nuri Öztürk, **Hallâc-ı Mansûr ve Eseri (Kitâbü't-Tevâsîn)**, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1976, 191 s.

[444] Asıl adı Ahmed b. Ömer Ebu'l-Cennâb Necmüddin Kübrâ el-Hivekî el-Harîzmî olan mutasavvıf zat, h.540/m1145'te Harezm'in Hivek köyünde doğmuştur. Çocukluğunu Harezm bölgesinde geçirdikten sonra hadis öğrenimine başlamış, bu gaye ile Hamedan, İskenderiye ve

"Bende-i Aḥrâr'ız el-ḥaḳ kelb-i kûy-ı Necm-i dîn
Nâ'il-i feyż-i Ḥudâ'yız Kübrevî'yiz Kübrevî"
G.143/2.

d. Şems-i Tebrîzî

Sebâtî Divanı'nda Şems-i Tebrîzî, sadece bir kez olmak üzere, arkadaşı ve dostu Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ile beraber "Şems-i Tebrîz" şeklinde geçer:[445]

Nişabur'a seyahatler yapmıştır. Otuz beş yaşlarına geldiği zaman Baba Ferec Tebrîzî ile karşılaştıktan sonra tasavvufa ilgi duymaya başlamıştır. Bu yolculuk esnasında hastalanıp Şeyh İsmail Kasrî (öl:1193)'nin dergahına misafir olmuş, bundan sonra Kübrâ'nın hayatında büyük değişiklikler başlamış ve tasavvufa girmiştir. Kasrî, daha sonra Kendisini Ammar b. Yâsir (ölm:1186)'e göndermiş, seyr u sulûkunun bir bölümünü de burada geçiren Kübrâ, yine şeyhinin emri üzerine Ruzbihân Kebîr Mısrî (ölm:1188)'nin yanına gitmiştir. Tasvvufî eğitimini burda tamamlayan Kübra da bizzat irşada başlamıştır. Harezm'de etrafında büyük bir mürid topluluğu oluşmuştur. Moğol ordusunun Harezm'e saldırması üzerine müridleriyle birlikte onlara karşı savaşmış, bu mücadeleler sırasında da h.618/m.1221'de şehit olmuştur.

Necmüddin Kübrâ, Anadolu'daki tasavvuf ve tarikat hareketleri üzerinde çok etkili olmuş kişilerden biridir. Mevlânâ'nın babası Sultânu'l-Ulemâ, Necmüddin Dâye, Necmüddin Bağdâdî, Sadüddin Hamevî, Seyfüddin Baherzî meşhur müridlerindendir.

Necmüddin Kübrâ, Zehebiyye veya Kübreviyye tarikatının kurucusudur. Kübreviyye, Anadolu'da yaygın değildir. Orta Asya, İran, Rusya bölgelerinde yaygın olan Kübreviyye mensuplarının eserleri, Anadolu tasavvuf düşüncesinin yakından tanıdığı eserlerdir.

Necmüddin Kübrâ'nın eserleri şöylece sıralanabilir:1- Usûlü'l-Aşere, 2- Risâletün fi's-Sulûk, 3- Risâletü't-Turûk, 4- Tevâli't-Te'nîs Bi-Melâli İbni İdris, 5- Fevâtihu'l-Cemâl, 6- Hidâyetü't-Tâlibî, 7- Aynu'l-Hayât.

(Necmüddin Kübrâ hakkında bkz.: Molla Câmî, **Nefehâtü'l-Üns,** s.796-802; (Komisyon), "Necmüddin-i Kübrâ", **Evliyalar Ansiklopedisi,** c.9, s.310-13; E. Berthels, "Necmüddin Kübrâ", **İslam Ansiklopedisi,** c.9, s.163-65; Dr. Nustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi,** s.291-92; A.mlf., "Necmüddin Kübrâ", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,** c.7, s.1; Mahir İz, **Tasavvuf,** s.217-19; Necmüddin Kübrâ, **Tasavvufî Hayat,**(Terc. Mustafa Kara), Dergah Yayınları, İstanbul, 1980, (Tercümenin baş kısmında Necmüddin Kübrâ'nın hayatı, Kübreviyye tarikatı ve eserleri hakkında bilgiler bulunmaktadır). Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatler,** s.164.)

[445] Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin hayat seyri üzerinde büyük bir değişikliğin meydana gelmesine ve bir şair olmasına sebep olan Şems-i Tebrîzî'nin asıl adı, Şemsüddin Muhammed b. Ali b. Melikdâdü'l-Tebrîzî (?-1247)'dir.

Şems'in babası Ali ve dedesi Melikdâd'ın biyografileri hakkında şimdilik bir bilgiye sahip değiliz.

Şems çocukluğunu mektepte geçirmiş ve Hz. Peygamber'in faziletlerine ta o zaman bile âşık olduğunu dile getirmiştir. Devrin belli başlı ilimlerine vakıf olan Şems daha sonra Ebu Bekr-i Tebrîzî'ye intisab etmiş, ancak bundan sonra da yeni bir şeyh bulmak üzere seyahate çıkmıştır. Mevlânâ ile buluşuncaya kadar kimlerle buluşmuştur bilinmez ama o Mevlânâ ile arkadaş ve dost olur. Bunu kıskananlarca kınanmış hatta rivayete göre gizlice öldürüldüğü de söylenir.

Mevlevî Tarikati kurulduktan sonra, Şems kolu ve Veled kolu diye ikiye ayrılmış; aşk ve cezbeyi temsil eden birinci kol Şems'e izafe edilmek suretiyle o bir tarikat kurucusu olarak da gösterilmiştir.

"Murîd-i ṣâf-ı ṣaḥbâ ol Celâlü'd-dîn-veş
Ġubâr-ı ḫâk-i pây-ı Şems-i Tebrîz olduğum günler"
G.58/7.

e. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî

Daha önce bir vesileyle ifade edildiği gibi Sebâtî Divanı'nda Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Şems-i Tebrîzî ile birlikte bir defa ve "Celâlü'd-Dîn" şeklinde geçer:[446]

"Murîd-i ṣâf-ı ṣaḥbâ ol Celâlü'd-dîn-veş
Ġubâr-ı ḫâk-i pây-ı Şems-i Tebrîz olduğum günler"
G.58/7.

Öbür yandan bir başka beyitte de "Mevlevî" kelimesi ile şahsına nispet edilen tarikat yoluyla telmihte bulunur: (Bkz. G.143/4).

(Şems-i Tebrîzî hakkında bkz: Tahsin Yazıcı, "Tebrîzî", **İslam Ansiklopedisi**, c.12/1, s.99-103; Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatler**, s.197-99; Molla Câmî, "Mevlânâ Şemseddin Muhammed b. Ali b. Melekdâd Tebrîzî", **Nefehâtü'l-Üns**, s.856-60; (Komisyon), "Şems-i Tebrîzî", **Evliyâlar Ansiklopedisi**, c.11, s.191-207; Şemseddin Sami, "Şems-i Tebrîzî", **Kâmûsu'l-A'lâm**, Mihrân Matbaası, İstanbul, 1314, c.4, s.2872.

[446] Büyük mutasavvıf bir şair ve Mevlevî taikatinin kurucusu olan Mevlânâ Celâleddîn Rûmî 6 Rebiu'l-Evvel 604/ 30 Eylül 1207'de Belh şehrinde doğmuş ve 5 Cemâziye'l-Âhir 672/16 Kasım 1273'te Konya'da vefat etmiştir.

Babası Bahaeddin Veled b. Hüseyin b. Hatıbî, "Sultânu'l-Ulemâ" ünvanını hâiz bir zattır.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, babasının vefatından sonra tedrîse başlamış ve kısa zamanda takdir toplamıştır.

Bir müddet sonra sofiyyûn yoluna meyledip Konya'da bulunan Çelebi Hüsâmdeddin'e intisab etmiş, sonraları Şems-i Tebrîzî ile tanışması neticesi, zâhirî ilimleri tamamen terkederek münzevî bir hayat yaşamaya başlamıştır. Şems-i Tebrîzî ile sıkı arkadaş ve dost olması, talebeleriyle ilgilenmemesi, dersleri tam manasıyla terketmesi bir çok dedikodu ve kıskançlık olaylarına yol açmıştır. Çevrenin fikirlerinin Tebrîzî aleyhine gelişmesi, onun Konya'yı terketmesine sebep olmuşsa da Mevlânâ, Tebriz'e kadar giderek Şems-i alıp yine geri getirmeyi başarmıştır.

Daha sonra tekrar Konya'dan ayrılan Tebrîzî, bir daha bulunmamak üzere izini kaybetmiş, bu hal Mevlânâ'yı son derece üzmüştür.

Mevlânâ'nın eserleri şöylece sırlanabilir: 1- Divan, 2- Mesnevi, 3- Fihi Mâ Fîh, 4- Mektubat, 5- Mecâlis-i Seb'a, 6. Rübailer. Farsça yazılmış bu eserlerin neşirleri ve tercümeleri yapılmıştır.

(Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî hakkında geniş bilgi için bkz. Molla Cami, **Nefehâtü'l-Üns**, s.849-56; Mehmet Önder, **Mevlana. Hayatı-Eserleri**, Tercüman, 1001 Temel Eser: 7, ?, Prof B. Fürûzanfer, **Mevlana Celaleddin**,(Çev: Prof Dr. Feridun Nafiz Uzluk), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986;Mahir İz, **Tasavvuf**, s.227-73; Dr. Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi**, s.293-94; Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatler**, s.196-202; Nazif Şahinoğlu, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.6, s.298-311; H. Ritter, "Celâleddîn Rûmî", **İslam Ansiklopedisi**, c.3, s.53-59.)

f. Bahâeddin Nakşibend

Sebâtî Divanı'nda Bahâeddin Nakşibend, aynı gazeldeki iki beyitte sadece ismen zikredilir.[447] Bunun yanında Nakşibendiyye'ye ait bazı kavramlar da aynı beyitlerde ifade edilmiştir:

Gâh naḫl-ı naḫl-bendiz naḳş-ı Naḳş-bend
Gâh bir gül desteyiz kim Ḫüsrevî'yiz Ḫüsrevî
(...)
Ḫûş der-demdir Şebâtî dersimiz bâ-yâd dâşt
Tâ ġulâm-ı Naḳşıbend ü Dehlevî'yiz Dehlevî"

G.143/3,5.

g. Pîr Şücâeddin İlyâs

Sebâtî'nin şiirlerinde Pîr Şücâeddin İlyâs, biri Divanı'nda yer alan "Amasya'da Defîn Hâk-i Itır-nâk Olan Pîr İlyâs Hazretleri'nin Türbe-i Şerîfi'ne Söylenmişdir" adlı 5 beyitlik manzume, diğeri Divan dışındaki şiirlerinden biri

---

[447] Asıl adı Muhammed b. Muhammed el-Buhârî olan Bahâeddin Nakşibend, h.718 /m.1218'de Buhara'ya 9 km uzaklıkta Kasr-ı Hindüvân (Kasr-ı Ârifân)da doğmuştur.

Nakşibend dünyaya geldiği zaman Hacegân tarikati şeyhlerinden Muhammed Baba Semmâsî (ölm: h.740/m.1339) müridleriyle birlikte o köye gelmiş ve henüz çok küçük yaşlarındaki (Mahir İz'e göre "üç günlük bebek iken") Nakşıbend'i manevî evlatlığa kabul etmiştir.

Ayrıca Baba Semmâsî'nin müridi bulunan Emir Külâl'e: "Bu erin terbiyesi sana aittir" dediği rivayet edilmiştir.

Nakşibend her ne kadar Emir Külâl'e intisab etmişse de, kaynaklar O'nun gerçek şeyhinin kendisinden çok önce vefat eden Seyyid Abdülhâlık Gücdüvânî olduğundan bahsetmişlerdir. Nitekim Emir Külâl'in aksine Abdülhâlık Gücdüvânî'ye uyarak zikr-i hafiyi tercih etmesi bu görüşü desteklemektedir.

Bahaeddin, yedi sene Mevlânâ Ârif ile, on iki sene de Halil Ata ile sohbet etmiştir. İki defa hacca gitmiş, ikinci gidişinde Hoca Muhammed Parsa'ya refakat etmiştir. Dönüşünde Nişabur ve Herat'a uğrayıp, ordaki bazı büyük şeyhlerle de görüşmüştür.

Bir müddet Merv'de ikamet etmiş, daha sonra tekrar Buhârâ'ya dönüp, ölünceye kadar orda kalmıştır.

Nakşibendiyye tarikatının kurucusu olan Bahâeddin Nakşibend, h.791/m.1389'da vefat etmiş ve doğduğu yer olan Kasr-ı Ârifân'a defnolunmuştur.

Bahâeddin Nakşibend'in "Hayat-nâme" adlı bir manzumesi ile "Delîlü'l-Âşıkîn" ünvanlı tasavvufî bir kitabı vardır.

(Bahâeddin Nakşibend hakkında geniş bilgi için bkz: Molla Câmî, **Nefehâtü'l-Üns**, s.717-31; (Komisyon), Bahâeddin Buharî (Şâh-ı Nakşibend)", **Evliyalar Ansiklopesisi**, c.3, s.400-45; Tahsin Yazıcı, "Nakşibend", **İslam Ansiklopedisi**, c.9, s.52-54; Ahmed Debbağoğlu, "Bahâeddin Nakşibend", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c.4, s.458-60; Mahir İz, **Tasavvuf**, s.239-41; Seçuk Eraydın, **Tasvvuf ve Tarikatler**, s.218-20; Dr. Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi**, s.294-96; Ayrıca bkz: Dipnot 435-436.)

olmak üzere yine türbenin tecdidine yazılmış 5 beyitlik bir tarih manzumesi dolayısıyla zikredilmiştir.[448]

Sebâtî Divanı'nda yer alan manzumesinde, Pîr İlyâs Hazretleri'nin türbesine gelenler için şunlar söylenir:

"Ṣaf ḳılmak ister isen ḳalbi çirk ü pâsdan
İḫtilâṭı kes `azîzim gel `avâmü'n-nâsdan
Sâlik-i râh-ı hidâyet ol dem-â-dem sa'y edüb
Gel ziyâret eyle feyż al şâh-ı Pîr İlyâs'dan
Ṣıdḳ u iḫlâs ile her kim yüz sürer dergâhına
Ḥâlî eyler sînesin ḫayli zamân ḫannâsdan"

Divanı dışında kalan şiirlerinden birini teşkil eden manzumesinde II. Abdulhamid Han'ı "bâni-i sânî" olarak türbeyi onarttırmasına tarih düşürmüştür:

---

[448] Gümüşlü-zâde diye bilinen büyük velilerden Pîr Şücâeddin İlyâs, Amasya'da doğmuş, ancak doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Pîr Şücâeddin İlyâs, Amasya'ya yerleşen ve oranın tanınmış ileri gelenlerinden bir molla olarak zamanındaki âlimlerden aklî ve naklî ilimleri öğrenmiş, Amasya Müftülüğü görevinde bulunmuştur

Timur Han, Amasya'yı aldığı zaman onu Türkistan'da bulunan Şirvân ahalisinin istifadesi için göndermiş, ihtiyacını karşılayabilecek kadar bir maaş verilmesini emretmiştir. Ancak Pîr İlyâs'ın Şirvan'a gitmesinden sonra, yeğeni Gümüşlü-zâde Celâleddin Abdurrahman Çelebi, Amasya müftüsü olmuştur.

Pîr İlyâs, Şirvan'da kadılık ve ilim öğrenmekle meşgul olmuştur. Sonra kadılıktan ayrılıp Arif-i billah Sadreddin Hayâvî'nin sohbetlerine katılmış, yanında kırk gün halvettte kalmıştır. Ancak hocası ümmi bir zat olduğundan, ilmine güvenip ona tam teslim olamayıp bir müddet dergahta kaldıktan sonra memleketi olan Amasya'ya dönmüştür.

Hocasından icazet alarak Amasya'ya gelen Pîr İlyâs, hocasının vefat haberini duyunca, Amasya'da Tâciyye diye meşhur olan Gümüşlü Camii'nin yanında bulunan Gümüşlüoğlu Dergahı'nda talebe yetiştirip Allahu Teâlâ'nın yüce dinini, Rasulüllah Efendimiz'in güzel ahlakını anlatmakla ve yaymakla meşgul olmuştur.

Bu görevde iken h.837/m.1433 tarihinde Amasya'da vefat etmiştir. Sevâdiye mahallesi mezarlığı başındaki Pîrler Türbesi'ne defnedilmiştir.

(Pîr Şücâeddin İlyâs hakkında geniş bilgi için bkz. Mecdî Mehmed Efendi, "Ârif-i billah Pîr İlyâs Rahmetullahi Teâlâ Vâsia", **Şakâik-i Nu'maniyye ve Zeyilleri / Hadâiku'ş-Şakâik**, (Neşr. Haz. Doç. Dr. Abdülkadir Özcan), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, c.1, s.93-94; Molla Câmî, "Pîr İlyâs Amasyavî", **Nefehâtü'l-Üns**, s.926-27; Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, "Pîr İlyâs Türbesi", **Amasya Tarihi**, c.1, s.152-53, 194; (Komisyon), "Pîr İlyâs", **Evliyalar Ansiklopedisi**, c.10, s.3-5; (Komisyon), **Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler**, Ankara, 1972, c.1, s.274; Recep Gün, "Pîr Şücâeddin İlyâs Türbesi", **Amasya Çevresindeki Mimari Eserlerde Yazı Kullanımı**, s.51-52; Abdullah Develioğlu, "Şücâeddin İlyâs", **Büyük İnsanlar**, s.487; Ayrıca bkz. Mehmed Süreyya, "Şücâeddin Efendi", **Sicill-i Osmânî**, c.3, s.137.)

"Ḫudâ taḫtında Şâh ʿAbdü'l-ḥamîd'i pâyidâr etsün
ʿUmûmu etmede sîrâb dem-â-dem âb-ı iḥsânı
Ḫuṣûṣiyle bu degâh-ı muṣallâ Pîr İlyâs'ı
Edüb iḥyâ ser-â-pâ böylece ol bâni-i ṣânî
Ẓuhûr etdi rumûz-ı evliyâ taḫt-ı ḳubâb-ı hem
(...)
Ṣebâtî bir ʿadet tarḥ et çıḳar bu mıṣra'-ı târiḫi
Tamâm oldu bu cây-ı dil-güşâ bâ ʿavn-ı Rabbânî"

ğ. Habîb-i Karamânî

Sebâtî Divanı'nda Habîb-i Karamânî, "Bu dahi Mehmed Paşa Cami-i Şerîfi'nde Medfûn Evliyâ-i Kirâmdan Habîb-i Karamânî Hazretlerinin Kabr-i Şerîfi Taşına Söylenmişdir" adlı manzume dolayısıyla zikredilmiştir.[449]

---

[449] Habib Ömer Halvetî, Karaman'da Niğde'ye yakın, Ortaköy adı ile bilinen kasabada doğmuştur, ancak doğum tarihi hakkında kesin bilgimiz yoktur.

Habîb-i Karamânî adıyla tanınmış Halvetiyye tarikatinin şeyhlerinden olup Seyyid Yahya-yı Şirvânî halifelerinden yüksek bir zattır. Anadolu'dan Seyyid Yahya-yı Şirvânî'nin yanına gitmiş iki yıl hizmetinde bulunduktan sonra geri dönmüştür.

Bir müddet kaldığı Ankara'da Hacı Bayram Veli'nin kabrini ziyaret etmiştir. Akşemseddin Hazretleri ile de bir müddet sohbet etmiştir.

Kayseri'de ise, ilk zamanlarda Şeyh İbrahim ile, sonraları Nakşibendî tarikatı halifelerinden Emir ile sohbet etmiştir.

Üç kez hacca giden Habîb-i Karamânî, Mekke-i Mükerreme'de yolunu pek beğendiği, taliplerinin terbiyesinde bazı yerlerde bazı edeplerini tatbik ettiği Zeynî tarikatinden Şeyh Abdü'lmutî ile de sohbet etmiştir.

Pek çok Anadolu şehrini dolaşmış olan Habîb-i Karamânî ile Molla Câmî Konya'da karşılaşmıştır.

Bir müddet İskilip'te de kalan Habîb-i Karamânî ile burda Hünkâr şeyhi diye bilinen Sultan Mehmed Han Oğlu Sultan Beyazid'in de şeyhi Şeyh Muhyiddin ile aralarında büyük bir ihtilaf çıkmışsa da, neticede çözümlenmiştir.

Hatırdan ve gönülden geçenleri bilen Habîb-i Karamânî'ye ait hikayeler meşhurdur.

Derler ki, "Onun yattığını ve bir yere dayandığını hiç kimse görmemiştir." Ölüm hastalığında iken, çok zayıflamış, bunun üzerine bir darı çuvalı getirip kendisini ona yaslamışlardır.

Hicrî 902/m.1496 yılında vefat etmiş ve "kabz" lafzıyla ölümüne tarih düşürülmüştür.

Kabri Amasya'da Mehmed Paşa İmareti'nin avlusundadır. Bir yanında Paşa'nın oğlu, bir yanında da Mehmed Paşa yatar.

Kaynaklarda, manzum "Etvâr-ı Seb'a" ile mensur "Kitâbu'n-Nesâyıh" adlı iki eserinin bulunduğu kayıtlıdır.

(Habîb-i Karamânî hakkında geniş bilgi için bkz. Nev'izâde Atâî, **Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şakâık /Şakâık-ı Nu'maniye ve Zeyilleri** (Neş. Haz. Doç. Dr. Abdülkadir Özcan) Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, c.2, s.62-63, 76, 248; Mollâ Câmî, "Mevlânâ Habîb Ömerî

Divan'da yer alan bu manzume toplam 5 beyit olup, Amasya'daki kabrinin taşına da yazılmıştır.

Sebâtî'ye göre o, "Arif-i billah" ve "Şeyh-i Halvetî"dir:

"Arif-i billâh Şeyḫ-i Ḫalvetî
Bu Ḥabîb-i Ḳaramânî Ḥażreti"

Sebâtî, onun hakkında biyografik ve bibliyografik bilgiler sunar:

"Bak Şaḳâyıḳ şerḥ eder evṣâfını
Ḥażret-i şeyḫine vardır nisbeti
Molla Câmî Nefeḥât içre yazar
Lafẓ-ı "ḳabż" olmuşdur ânıñ riḥleti"

"Kabz" kelimesi ebced hesabına göre h.902 tarihini verir. Şair bunu da "kabz" kelimesinin üzerine rakamla yazmıştır.

Kabrinin yenilenişi ve yenilettiren kişi hakkında da aynı manzumede şu beyitle bilgi sunulur:

"Ḳabriniñ tecdîdine sa'y eyleyüb
Hem Muḥammed Bey de aldı himmeti"

Sebâtî, tecdid kitabesine 1306/1889 tarihini düşürmüştür:

"Ey Şebâtî kim añā bir fâtiḥa
Oḳuya bulsun cihânda `izzeti"

h. Koyun Baba

Sebâtî Divanı'nda sadece bir beyitte geçen Koyun Baba,[450] şaire göre "her iki dünyanın babası"dır. O'nun dergâhına yüz sürüp füyûzât kesbeylemiştir:

Halvetî Karamânî", **Nefehâtü'l-Üns,** s.933-35; Bursalı Mehmed Tahir Efendi, "Habîb-i Karamânî", **Osmanlı Müellifleri,** c.1, s.106; Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, "Habîb-i Karamânî Türbesi", **Amasya Tarihi,** c.1, s.157, 196; Abdullah Develioğlu, "Habîb-i Karamânî", **Büyük İnsanlar,** s.196; (Komisyon), "Habîb Ömerî Karamânî, **Evliyalar Ansiklopedisi,** c.6, s.296-303).

[450] Kaynaklarda iki Koyun Baba'dan söz edilmektedir. Bunlardan her ikisini de burda kısaca tanıtacağız:

(a) edirne'de medfun bulunan Nakşibendî büyüklerindendir. Kendi adını taşıyan tekkesinden eser kalmamıştır. 1618 yılında vefat etmiş olup türbesi Kasap Abdülaziz Mahallesi, Altunizâde Sokağı'ndadır. Koyun Baba'nın Sultan II. Mahmud Han'a rüyasında görünüp tür-

"Bâbâ-yı her dü-`âlem Ḳoyun Baba velinin
Dergâhına sürüb yüz kesb eyledüm füyûżât"
G.16/3.

1.Abdullâh-ı Dehlevî

Sebâtî Divanı'nda Abdullâh-ı Dehlevî, sadece bir beyitte ve Nakşibend ile birlikte geçer:[451]

"Ḫûş der-demdir Şebâtî dersimi bâ-yâd dâşt
Tâ ġulâm-ı Naḳşıbend ü Dehlevî'yiz Dehlevî"
G. 143/5

i. Şeyh İsmail Sirâcüddîn Şirvânî

Bu zat, Sebâtî'nin türbedarlığında bulunduğu bir kişidir. Sebâtî'nin "Hayatı ve Eserleri" bahsinde bilgi verildiğinden burda tekrar ele alınmamıştır.

j. Mir Hamza Nigârî

Sebâtî'nin Amasya'ya geldikten sonra önünde diz çöktüğü ilk hocasıdır. Daha evvel hakkında bilgi verildiğinden burada tekrar ele alınmamıştır.

---

besini tamir etmesini söylemesi üzerine türbenin tamir ettirildiği kitabede yazılıdır (Bkz. "Koyun Baba", **Evliyalar Ansiklopedisi**, c.8, s.3).

(b) Denzili'nin İslam orduları tarafından fethis sırasında bölgeye gelip yerleşen Horasanlı gazi dervişlerinden olduğu rivayet edilmektedir. Türbesi Denizli'nin Kale ilçesinin Çamlarca (Teyner) Köyü'nün aşağı Mahallesi Koyun Baba mevkiindedir. (Bkz. "Koyun Baba", **Evliyalar Ansiklopedisi**, c.8, s.4).

Sebâtî'nin Edirne'ye ya da Denizli'ye gittiğine dair herhangi bir bilgiye rastlıyamadık. İstanbul'a gitmiştir. Ordan Edirne'ye gitmiş midir? Bilemiyoruz.

[451] Abdullâh-ı Dehlevî, Hindistan evliyâsından ve silsile-i âliyye denilen büyüklerden olup seyyittir. Hicrî 1158/ m. 1745'te Hindistan' ın Pencâb şehrinde doğmuş ve h. 1240/ m. 1824'te de Delhi'de vefat etmiştir.

Nakşıbendiyye tarikatının önde gelen kişilerindendir.

Abdullah-ı Dehlevî'nin eserleri şöylece sıralanabilir: 1- Makâmât-ı Mazhariyye (= Hocası, Mazhar-ı Cân-ı Cânân Hazretleri'ni anlatır) ,z. Mekâtib-i şerife.

Yukarıdaki beyitte "Nakşıbend" ile beraber kullanıldığından "Dehlevî" nin Abdullah-ı Dehlevî olduğuna kanaat getirdik.

Çünkü, yine Hindistan'da yetişmiş büyük velilerden biri de Emir Hüsrev Dehlevî (doğ: h. 651/m. 1253) dir.

Abdullâh-ı Dehlevî hakkında geniş bilgi için bakınız: (Komisyon),"Abdullah-ı Dehlevî", **Evliyalar Ansiklopedisi**, c. 1, s. 56-79.

k. İsâ Rûhî Efendi

Şeyh İsmail Sirâcüddîn Şirvânî'nin damadı ve Sebâtî'nin ikinci hocasıdır. Daha önce ilgili bölümde ele alındığından burada tekrar üzerinde durulmamıştır.

l. Mir Hasenü'l-Hüseynî

Bu zat da Sebâtî'nin geyiz aldığı son hocasıdır. Daha önce ilgili bölümde hakkında bilgi verildiğinden burada tekrar üzerinde durulmamıştır.

3. Tarihî Şahıslar

Sebâtî'nin eserleri bu yönden tetkik edildiğinde, pek çok tarihî şahsın adından direkt veya dolaylı olarak, muhtelif sebeplerle bahsedildiği görülür.

Bu bahis kendi içersinde (a) Hükümdar, (b) Devlet Adamları, (c) Nakkaşlar ve (ç) Diğer alt başlıkları altında ele alınıp işlenecektir.

a. Hükümdâr

Sebâtî'nin eserlerinde hükümdârlardan sadece II. Abdulhamid Han'ın adı geçer. O, müstakil manzumelere konu yapılır. ve bazı beyitlerle ele alınır.

1. II. Abdulhamid Han

Sebâtî Divanı'nda "Gazeliyyât" bölümünden bir önceki manzume Sultan II. Abdulhamid Han'a hasredilmiş olup "Der Du`â-i Pâdişâh-ı İslâm Halledullâhu Mülkehu" başlığını taşır.

Beş beyitten oluşan bu manzume şudur:

"Muẓaffer kıl ilâhî dûd-mân-ı Âl-i `Oṣmânı
Ḫuṣûṣan `abd-ı maḳbûlüñ olan Sulṭân Ḥamîd Ḫânı
İlâhî nûr-ı Aḥmed'le eḥad ismiñ şefî' etdim
Anıñ mülkünü ma'mûr et dem-â-dem ey kerem-kânı
O şâhıñ ẓıll-ı `adlinde cihân yek-ser safâlarla
Otursun ḳaṣr-ı ṣâdîde yürütsün ḥükm ü fermânı
N'olaḳ `adl ü `adâletle muvaffaḳ kıl sa`âdetle
Şecâ`atle besâletle ẓafer-yâb et o Sulṭânı
Şebâtî gün gibi her gün açub başın niyâz eyle
Anı gün tek cihân-gîz eylesün eltâf-ı sübḥânı"

Sebâtî'nin Divanı dışında kalan şiirlerden biri olan Pir Şücâeddin İlyas Türbesi için yazdığı kitâbesinde II. Abdulhamid Han için şöyle denir:

"Ḫudâ taḫtında Şah ʿAbdü'l-ḥamîdi pâyidâr etsün
ʿUmûmu etmeḳ sîr-âb dem-â-dem âb-ı iḥsânı
(...)
N'olaḳ ol sâʿî-i hayrâtı hayır ile be-kâm eyle
Kabûl et dergehinde ḫidmet-iḳ ʿAbdü'l-ḥamîd Ḫânı"

Görüldüğü gibi bu manzumelerin ilkinde II. Abdülhamid Han,[452] "pâdişâh-İslâm", "abd-ı makbûl" olarak nitelenmiş, Allah'tan da "dem-â-dem mülkünü ma'mur etmesi" niyâz edilmiştir.

İkinci manzumede de "Hudâ tahtında Şâh Abdü'l-hamîdi pâyidâr etsün" diye, bu niyaz tekrarlanır.

---

[452] Osmanlı padişahlarının 33.'sü ve Abdülmecid'in ikinci oğlu olan Abdulhamid Han, 21 Eylül 1842'de doğmuştur. Onbir yaşında annesi Tîrimüjgan Kadın Efendi'yi kaybettiği için babasının emriyle, hiç çocuğu olmayan Piristû Kadın Efendi kendisine analık etmiştir.

Özel hocalar tayin edilerek eğitilmiştir. Gerdankıran Ömer Efendi'den Türkçe, Ali Mahfî Efendi'den Farsça, Ferid ve Şerif Efendilerden Arapça ve diğer ilimleri, Vakanüvis Lütfi Efendi'den Osmanlı tarihi, Edhem ve Kemal Paşalarla Gardet adındaki bir fransızdan Fransızca, Guatelli ve Lombardi adındaki iki italyandan da musikî öğrenimi görmüştür.

Anayasaya dayalı meşrûtî bir idare kurmak isteyen ve bu yüzden Abdülaziz ile V. Murad'ı tahtan indiren Midhat Paşa ve arkadaşlarıyla anlaşan II. Abdulhamid 31 Ağustos 1876'da tahta geçmiştir.

II. Abdulhamid'in devri bütün dünyada büyük gelişmelerin olduğu devirdir. Sultan Hamid'in idare tarzı ihtilâle yüz tutmuş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü 33 sene geciktirmiştir. İslam birliğini tesis için uğraşmış, iç ve dış politikada büyük başarılar kazanmıştır. Olayları gayet zekice ve politk bir tarzda çözmüştür...

Devrinde Hicaz Demiryolu, Anadolu'da ve Rumeli'de demiryolları döşenmiş, Dâru'l-Funûn yeniden açılarak orta öğretim genişletilmiştir.

10 Şubat 1918 Pazar günü hayata gözlerini yuman Abdulhamid'in cenazesi Topkapı Sarayı'na nakledilerek techiz ve tekfini orda yapılmıştır. Sultan Reşad'ın iradesiyle, ölümünün ertesi günü padişahlara mahsus muazzam bir törenle Divanyolu'ndaki II. Mahmud Türbesi'ne defnedilmiştir.

O, Sebâtî'ye göre, "Pâdişah-ı İslâm"dır. Sebâtî, ona "müstebit" ve "kızıl sultan" diyenlerden farklı bir bakış açısıyla bakar ve onun için " halledullahu mülkehu" der.

(II. Abdulhamid Han hakkında geniş bilgi için bkz. Cevdet Küçük, "Abdulhamid II", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c.1, s.217-24 (Burada geniş bibliyogarafya vardır.); Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, **Sultan İkinci Abdulhamid ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacılar**, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1967 568 s.; Aydın Talay, **Eserleri veHizmetleriyle Sultan Abdulhamid**, Risale Yayınları, İstanbul, 1991; Dr. Cezmi Erarslan, **I-I. Abdulhamid ve İslam Birliği**, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 1992; Prof. Dr. İhsan Süreyya Sırma, **II. Abdulhamid'in İslam Birliği Siyaseti**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1994.)

Bunların dışında birkaç defa daha padişahdan söz edilir.

b. Devlet Adamları

Sebâtî'nin şiirlerine bir bakıldığında, çoğu tarih manzumelerinde olmak üzere pek çok devlet adamının adından söz edildiği görülür. Diğer taraftan, sadece bir teşbih unsuru olarak dile getirilen devlet adamları da vardır.

1. Haccâc-ı Zâlim[453]

Sebâtî'nin şiirlerinde bir defaya mahsus olmak üzere "gamze-i hün-hâr" ve "gaddarlık" ilişkisiyle sevgilinin "Haccâc-ı Zâlim'den daha zâlim olduğu ifade edilir ve bu sebeple Haccâc-ı Zâlim dile getirilir:

---

[453] Asıl adı Haccac b. Yusuf es-Sekafî olan, çok acımasız ve zâlim bir kişi olduğundan Haccâc-ı Zâlim diye meşhur olan bu zat, m.661'de doğmuş 714'te de ölmüştür.

Emevîler devri vali ve komutanlarından olup Abdülmelik b. Mervân zamanında ordunun başına getirilmiştir.

Bir müddet Abdülmelik b. Mervân'ın yanında bulunan Haccâc, Hicaz'da halifeliğini ilan eden Abdullah b.Zübeyr'i cezalandırmak ve bertaraf etmekle görevlendirilir. Mekke'ye mancınıkla saldırır. Kabe yanar; Abdullah b. Zübeyr'in kellesini Şam'a gönderir ve cesedini paramparça ettirir. Hatta Medine'ye de giderek Hicaz halkını Abdülmelik b. Mervân'a biat etmeye zorlamış, sahabe ve diğer haramaeyn halkına çeşitli ceza ve işkenceleri reva görmüş, bir çoğunu da öldürmüştür. Hicaz'dan sonra, Irak valiliğini de bir mektup yazrak Abdülmelik b. Mervân'dan ister, h. 75 yılında Hicaz ve Irak valisi olur.

Daha sonra Hind ve Moğolistan sınırına kadar olan geniş doğu ülkeleri emrine verilmiş; hatta o, buralara valiler tayin etmiştir.

Basra ve diğer Irak şehirlerinde pek çok zulüm yapmış, çok küçük nedenlerden dolayı idam cezaları vermiştir. 20 yıl buraları dehşet içinde bulundurmuştur.

Emevi Hükümeti'ne karşı ayaklanan Abdullah b. Cârûd, Şebîb Hâricî ve Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as vs.'yi yenerek taraftarlarını işkence altında helak etmiştir.

Kûfe ile Basra arasında Vâsıt şehrini kurup hükümet merkezi kabul etmiştir.

Abdulmelik b. Mervân h.86'da ölürken oğlu veliahd olan Velid'e Haccâc'a riâyet etmeyi vasiyet ettiğinden iktidar gücü daha da artmış, vefatına kadar (h.95) bu devam etmiştir.

Haccâc'ın ömründe 120.000 kişiyi öldürmüş ve idam etmiş olduğu; vefatında zindanlarda 50.000 kişinin bulunduğu ve salıverildiği söylenir.

Bununla beraber Kur'ân-ı Kerim'in harekelenmesine ilk defa delâlet eden kişidir. Kendisi fevkalade zeki, icra-yı hukûmete muktedir, faal ve son derece fesahat ve telâkât-ı lisâna sahiptir. Kerem ve cömertliği de zulmü derecesindedir. Bazı beliğ hitabeleri de vardır.

Geniş bilgi için bkz. Şemsddin Sâmi, "Haccâc b. Yusuf es-Sekafî", **Kâmûsu'l-A'lâm,** c.3, s.1928-29; Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, **Tarih-i Taberî Tercemesi,** Can Kitabevi, İstanbul, 1983, c.3, s.300 vd.; Ahmed Cevdet Paşa, **Peygamberimizin Kıssaları ve Halfelerin Tarihi,** (Sad. Ali Arslan), Arslan Yayınları, İstanbul, 1977, c.1, s.646 vd.; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,** s.199; Muallim Nâcî, "Haccâc" **Esâmî,** Mahmud Beg Matbaası, İstanbul, 1308, s.111-12.)

"Bunca ẓulmü eylemez Ḥaccâc-ı Ẓâlim el-amân
Ġamze-i ḫûn-ḫâr kim eyler bire ġaddârlıġ"
G.83/4.

2. Ahmed Hulûsî Efendi[454]

Sebâtî Divanı'nda Ahmed Hulûsî Efendi, "Sudûr-ı İzâm'dan Ahmed Hulûsî Efendi Hazretleri'ninin Vefâtına Dair Tarihdir" adlı müstakil bir manzume ile konu edilmiştir.

Toplam yedi beyitlik bu manzumede o, şöyle der:

Bir vaḥîd-i dehr kim fevḳında merd-i zû-fünûn
Bir daḫi gelmez cihâna cümle îḳân eyledi
Ṣâḥib-i ḥilm u tevâżu' pür-beşâşet ẓât iken
Âh-ı vâveylâ felek ḫâk ile yek-sân eyledi
Ḳâḍı-i `asker semâḥatlû Ḥulûsî Ḥażretin
Gör nice kec-rû felek bu ḫâke pinhân eyledi"

Sebâtî, "bende-i muhlis" olan Ahmed Hulûsî'nin noksanlarıyla birlikte rahmetiyle bağışlaması için Allah'a dua eder:

---

454 Ahmed Hulûsi Efendi, Amasya' da doğmuştur. Şirvânî İsmail Efendi'nin oğlu, Sadrazam Şirvâni-zâde Rüşdü Paşa'nın kardeşidir. Öğrenimini Amasya ve İstanbul'da görmüştür. Önce müderris, h.1284 Muharreminde/m.1867 Mayısında da Galata mollası olmuştur. Aynı yılın aralık ayında Mekke-i Mükerreme ve daha sonra da İstanbul payelerini almıştır. Kendisine h.1291/m.1874'te fiilen İstanbul kadılığı, ardından Andolu kazaskerliği payesi verilmiştir. 1877-78 Osmanlı - Rus savaşı (93 harbi) sırasında Afganistan'ın Rusya'ya taarruz ederek Osmanlı Devletine yardımda bulunmasını ve aynı zamanda İngiltere ile diplomatik münasebetlere girişmesini temin için 1877'de fevkalade sefir olarak Sultan II. Abdilhamid tarafından Afagnistan'a, Emîr Şîr Ali Han nezdinde gönderilmiştir. Ancak, bu elçilik görevinden istenilen sonuç alınamamış ve heyet II. Abdülhamd'in mektup ve hediyelerini Şîr Ali Han'a verdikten sonra geri dönmüştür.

Ahmed Hulûsî Efendi, dönüşte (1295/1878) Diyarbakır naibliğine tayin edilmiş, iki yıl sonra da Amasya'da ikâmete mecbur tutulmuştur. Amasya'da 15 Cemâziyelevvel 1306/ 17 Ocak 1889'da vefat etmiş ve babasının bulunduğu türbeye defnedilmiştir.

Mecelle'nin 6, 7. ve 8. kitapları hariç, diğer kitaplarının hazırlanmasında görev almış bir şahıstır. Muhtelif ünvanlarla mührü bu eserde yer almıştır.

Ahmed Hulûsî Efendi'nin müstakil yoktur.

(Ahmed Hulûsî Efendi hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmânî ...**, .3, s.307; Osman Fevzi (Olcay) el-Amâsî, **Amasya Meşâhiri**, vr. 4a; Hulûsî Yavuz, "Ahmed Hulûsî Efendi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1989, c.2, s.90; Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukûkı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhıyye Kamusu**, c.1, s.346; Murat Paşa Ok, **Ondokuzuncu Yüzyıl İslâm Hukukçuları**, s.33-34.)

"Yâ aḥad Aḥmed Ḫulûṣî bende-i muḫlişdurur
Yarlıġagil raḥmetiñle her ne noḳṣân eyledi"

Son beytinde ise, h.1306/m.1889'da vefat eden Ahmed Hulûsî'nin ölümüne tarih düşürür:

Çıḳmadı târiḫ Ṣebâtî âhsız bir âhla
Ṭayr-ı rûḥu âşiyân-ı ḳudse ṭayrân eyledi"

3. Kaymakam Cemil Bey

Sebâtî Divanı'nda yer alan "Bu Dahi Lâdik Kâim-i Makâmı Cemîl Bey'in Mahdûmunun Vilâdetine Târihdir" adlı beş beyitlik manzume dolayısıyla adı zikredilir.

Manzumenin başlığından da anlaşılacağı gibi bu zat, Sebâtî'nin yaşadığı devirde Samsun'un Lâdik ilçesinde kaymakamlık görevinde bulunmuştur. Sebâtî ile tanış olan bu kaymakamın Muhammed adlı oğlunun doğumuna, şu beyitle tarih düşürmüştür:

"Söyledim ańa Ṣebâtî söylerim târiḫiñi
Pek güzel ismin Muḥammed muḫlişin olsa neṣîb"

4. Kadızâde Mehmed Efendi

Sebâtî Divanı'ndaki "İskilib Kadısı-zâde Mehmed Efendi'nin Mahdûmunun Vilâdetine Târihdir" adlı beş beyitlik manzume dolayısıyla adı zikredilir.

Manzumenin başlığından da anlaşıldığı gibi günümüzde Çorum'un bir ilçesi olan İskilip'te kadılık yaparak "İskilip Kadısı" diye tanınan, ancak hakkında bilgi sahibi olamadığımız kâdının oğludur.

Mehmed Efendi'nin Fuad adlı oğlu dünyaya gelince, tanış oldukları anlaşılan Sebâtî tarafından da bu adı geçen manzume yazılmış ve şu beyitle doğumuna tarih düşürülmüştür:

"Söyledi nâ-geh Ṣebâtî ṭurfa bir târiḫ kim
Kendi ismiñden çıḳar ger eylesey yâd ey Fu'âd"
(Fu'âd = 91 (1291/1874-75)).

5. Tapu Müdürü Cevdet Efendi

Sebâtî Divanı'nda yer alan "Amasya Tapu Müdürü ve Erzincan Eşrâfından İzzetlu Cevdet Efendi'nin Mahdûmu Tal'at Bey'in Vefâtı Târihidir" adlı sekiz beyitlik manzume dolayısıyla adı zikredilir.

Cevdet Efendi, aslen Erzincan eşrâfından olup Amasya'da Tapu Müdürlüğü görevinde bulunmuştur. Sebâtî ile aynı devirlerde yaşamıştır.

Cevdet Efendi'nin oğlu Talat bey h. 1306/ m. 1890'da vefat edince, Sebâtî adı geçen manzumeyi kaleme almış ve şu beytiyle tarih düşürmüştür:

"Nüvîs în mıṣra'-ı ber-ceste târîḫ
Be-gû eyvâh tüveffâ mîr Ṭal'at"

6. Başkâtip Nâzım Bey

Sebâtî Divân'ındaki "Ehıbbâdan Amasya Mahkeme-i Bidâyet Başkâtibi Nâzım Bey'in Mahdûm-ı Necâbet Melzûmları İçün Vilâdet Târihidir" adlı beş beyitlik manzume dolayısıyla adı geçer.

Sebâtî 'nin arkadaşlarından olan bu zat, Amasya'da o devir adliyesinde "başkatiplik" görevinde bulunmuştur.

Nâzım Bey'in Mahmûd Râgıb adlı oğlu dünyaya geldiğinde Sebâtî, adı geçen manzumeyi yazmış ve şu beytiyle de doğumuna tarih düşürmüştür:

"Dedim târîḫini söyle Sebâtî
Dedi târiḫ ta mîr Maḥmûd Râġıb"

7. Kâtip İshak Efendi

Sebâtî Divanı'nda yer alan "Erzurum'da Topçu Alayı Kâtibi İshak Efendi'nin Vâlidesi Hayat Hanım'ın Vefâtına Mümâ ileyh Tarafından Bi'l- vekâle Söylenilmişdir" adlı beş beyitlik bir manzume dolayısıyla adı geçer.

Sebâtî, Amasya'ya gelmeden önce Erzurum'da ikamet eden biri olarak kendisinden Reşad adlı bir kişi, Erzurum'da Topçu Alayı Katibi İshak Efendi'nin annesi Hayat Hanım vefat ettiği için vekâleten bir tarih manzumesi yazmasını rica eder. Sebâtî şu beytiyle, hem Hayat Hanım'ın vefatına tarih düşürür hem de bu olayı açıklar:

"Buña târîḫ-i tâm 'abdiñ Reşâd'ıñ bu ricâsıdır
Celîsiñ mülk-i cennet enîsiñ ḥûriyân Mevlâ"

c. Şair

Sebâtî Divanı'nda yer alan manzumelerden biri "Tahmîs-i Be- Gazel-i Hayâlî" adını taşır.

Bu tahmis dolayısıyla büyük şair Hayâlî Bey'in adı zikredilir.

1. Hayâlî Bey

Sebâtî Divanı'nda yer alan "Tahmîs-i Be-Gazel-i Hayâlî" adlı beş bendlik bir manzume dolayısıyla kendisinden bahsedilen Hayâlî Beğ'in asıl adı Mehmed olup , Bekâr Memi diye anılırdı. Vardar Yenicesi'nde doğmuştur (1494?). İlk öğrenimini Vardar'da yapmış, sonra buraya gelen dervişlere katılarak İstanbul'a gelmiştir. Şiirleriyle çabucak tanınan Hayali Beğ, önce Defderdâr İskender Çelebi'nin dikkatini çekmiş ve onun tarafından Sadrazam İbrahim Paşa'ya tanıtılmıştır. Sadrazamın da Kânûni Sultan Süleyman'a tanıttığı Hayâlî beğ, bundan sonra Padişah'ın himayesine girmiştir. Her şiiri Padişah'ın beğenisini kazanan Hayali beğ, artık rahat bir hayata kavuşmuş, bu arada kendisine Rumeli'de tımar ve zeâmet de verilmiştir.

Hayâlî Beğ, Kanûnî ile birlikte Bağdât Seferi'ne katılarak Fuzûlî ile tanışmıştır. Fuzûlî'yi Leylâ ile Mecnûn mesnevisi yazmaya teşvik eden Osmanlı şairleri arasında Yahyâ Beğ ile birlikte Hayâlî Beğ de vardır.

İskender Çelebi ile İbrahim Paşa'nın öldürülmelerinden sonra Hayâlî Beğ'in de Kânûnî'nin gözünden düştüğü anlaşılıyor. Bir sancak beğliği isteyerek İstanbul'dan ayrılmış ve bir köşeye çekilmiştir. Yirmi yıl kadar süren bu yalnızlığından sonra Edirne'de ölmüştür (1557).

Hayâlî Beğ, Pâdişah'ın ve öteki devlet büyüklerinin himayelerinde olduğu halde rindçe ve kalenderce bir hayat sürmüştür. Doğuştan şair tabiatlı bir kişi olan Hayâlî Beğ, bazı bakımlardan; duygu, hayal ve tasavvuftaki derinliğiyle Bâkî'den bile üstün bir şair sayılabilir. Fakat Bâkî'nin yetişmesi ve o devir edebiyatını bütünüyle etkisi altına alması ile Hayâlî Beğ'in şöhreti oldukça gölgelenmiştir.

Hayâlî Beğ'in müretteb bir Divan'ı vardır. (Bkz. 86-87. ile 152. ve 159. dipnotlar.)

ç. Nakkaşlar

Sebâtî Divanı'nda nakkaş olarak Bihzâd[455] ve Mânî'nin[456] adları geçer. Ele alınış şekilleri ise, sevgilinin güzelliği ile ilgilidir.

Sebâtî bu iki nakkâşı sadece dört beytinde zikretmiştir:

"Görse ger Bihzâd ü Mânî ya bütün nakkâş-ı Çîn
Nakş-ı hüsnüñ lâ-cerem nakkaşlığından el çeker"
G.40/5

"Dilim nakkâş-ı kudret `âşık-ı nakş u nigâr etmiş
Beni ol nakş-ı hüsne `aşk-ı Bihzâd eylemez n'eyler"
G.61/4

"O hâl u zülf-i pür-çînüñ nigârın yüzdüler Çinin
Isırdı hayret engüştüñ görüb Bihzâd ile Mânî"
G.145/5

---

[455] İranlı ressam ve minyatür üstadı olan Bihzâd'ın doğum tarihi bilinmemektedir. Ancak o 1537'de Tebriz'de ölmüştür. Hüseyin Baykara'nın sarayında yetişen Bihzad , Şah İsmail zamanında Tebriz'e giderek çeşitli resimler ve portreler yapmıştır.

En önemli eserleri Nizâmî'nin Hamsesi'nin British Museum'daki nüshası ile Bostân'ın Kahire Hidiv Kütüphanesi'ndeki nüshasına yaptığı minyatürlerdir.

Bir rivayete göre Hüsrev ü Şirin hikayesinin kahramanlarından Ferhad'ın babasının da adı Bihzâd'dır ve o da ressamdır. O, Şirin'e ait köşkün resimlerini yapmıştır.

Bihzâd'ın yaşadığı devir ile, hikayesinin doğuşu arasındaki büyük zaman farkına rağmen divan şairleri bu iki Bihzâd'ı aynı şahsiyet olarak kabul etmişlerdir.

(Bu konuda bkz. Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992 s.77-78; Agâh Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı. Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar,** Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984, s.168-69; **Büyük Türk Klasikleri,** İstanbul, 1987, c.5, s.452; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,** s.86.

[456] Mânî, Zerdüşt dini ve Hıristiyanlığın birleşmesinden doğan Mânî dininin kurucusudur. Derisi yüzülerek öldürülmüştür. Bu dinin kitabı olan Erjeng veya Erteng minyatürlü olduğundan Mânî'nin ressam olduğu kabul edilir ve Mânî-i Nakkâş olarak şöhret yapmıştır.

Edebiyatta nakkaşlığı, Çin'de bulunuşu, Erjeng ve Erteng adlı eseri ile ele alınır. Sevgilinin saçı ve aşığın kendisi Mânî'ye benzetilir. Çin'de duvarlarında Mânî'nin mabedi olan Nigâristan, sevgilinin üzerinde saç veya ayva tüyleri bulunan yanağıdır.

(Bu konuda bkz. Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar,** s.282; Agâh Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı,** s.169; **Büyük Türk Klasikleri,** c.5, s.465; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,** s.322.)

"Görse Bihzâd ile Mânî ruh-ı meh-tâbîñı ger
Nakş-ı hüsnüñde kaşıñ tâkına elbet baş eger"
Tahms./3

d. Pehlivan ve Kahramanlar

Sebâtî Divanı'nda tarihî şahıslardan olmak üzere, meşhur pehlivan ve kahramanlardan da söz edilir.

Şair, Hz. Ali'ye hasredilmiş bir gazelinde, Onun Zülfikâr adlı kılıcıyla Amr ve Antere'nin kara bağrını kestiğini dile getirir.

1. Amr (b. Abd-i Vedd)

Sebâtî Divanı'ndaki zikri geçen gazelde "Amr" diye sözü edilen kişi Amr b. Abd-i Vedd'dir:[457]

"Zülfikârıñ kara bağrın kesdi `Amr u `Anter'iñ
Kâhir-i Kavm-ı Kureyş ey dâfi`-i eşrâr `Ali"
G.142/3.

Görülen odur ki Sebâtî, İslâm tarihini güzel bir şekilde bilmekte ve onu bir malzeme olarak şiirinde kullanmaktadır.

2. Antere (b. Şeddâd)

Sebâtî Divânı'nda "Amr" ile beraber kullanılan "Anter", aslında Antere b. Şeddâd'dan[458] başka biri değildir.

---

[457] Amr b. Abd-i Vedd, Kureyşli Mudar b. Nüzâr evladından pehlivan ve kahraman bir kişidir. Hiç bir savaştan yenilerek dönmemiş ancak Bedir savaşından yara almıştır. Yarası iyileştiğinde Hendek savaşına gelir, Müslümanlara karşı savaşır. Savaşın 21. günü Amr, Müslümanlardan karşısına bir yiğit çıkarmalarını ister. Neticede Hz. Ali genç bir yiğit olarak karşısına çıkar. Hz. Ali, ona (a) Müslüman olmasını, (b) Aksi halde Mekke'den uzaklaşmasını ister. Ancak o, Hz. Ali'yi küçümser, Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ı öldüreceğini söyler. Uzun mücadeleden sonra Hz. Ali, Amr'ın önce uyluk ve bacağını, sonra da kellesini keser... (Bkz. Şemsüddin Ahmed Efendi, **Dört Büyük Halife**, s.278-79.)

[458] Babası Necid'de oturan Abs kabilesi ileri gelenlerinden Şeddâd (veya Amr)annesi ise Zebîbe adlı Habeşli bir cariyedir.

Cahliyye devrinde melez olmaları sebebiyle kendilerine Ağribetü'l- Arab denilen ve kahramanlıklarıyla ün salan üç siyah köleden biri olan Antere, Abs kabilesinin hem şairi, hem de cesur, atılgan, güzel huylu, hoş sohbet, zulme boyun eğmeyen savaşcısı olarak tanınmıştır. Benû Abs ile Benû Zübyân arasında cereyan eden Dâhis ve Gabrâ Savaşı'nda büyük kahramanlıklar göstermiş, meşhur muallakasını da bu savaştan sonra söylemiştir. Miladî 614 yılında bir savaşta öldürülmüştür.

Sebâtî, "Antere" adını vezin zoruyla "Anter" şeklinde kullanmıştır. Divan'da Hz. Ali'nin Zülfikâr kılıcıyla kara bağrını kestiği ifade edilir:

"Zülfikârıñ kara bağrın kesdi 'Amr u 'Anter'iñ
Kâhir-i kavm-ı Kureyş ey dâfi'-i eşrâr 'Ali"

G.142/3

Kaynaklarda Antere ile Hz. Ali'nin cenk yaptıklarına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak Antere Kıssası denilen bir destanda Hz. Ali'ye ilişkin bölümlerde vardır. Sebâtî, muhtemelen bunları okumuş ve şiirinde iki kahramanı karşılaştırmıştır.

e. Diğer

Sebâtî'nin şiirlerinde yer alan şahıslardan bazıları da, bu başlık altında ele alınacaktır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Hâtem-i Tâî[459]

Cömertliği ile tanınan Hâtem, Sebâtî Divanı'nda aynı niteliği ile bir teşbih unsuru olarak bir kez geçer:

"Zerre denlû iltifât etmen baña imsâk edüb
Lâkin açdıñ hân-ı lutfuñ ellere Hâtem gibi"

G.155/2

Antere'nin efsânevî kahramanlıkları daha sonra genel olarak "Antere Kıssası" adı ile anılan bir destanın meydana gelmesine sebep olmuştur.

Bu eserde Hz. İbrahim, Hz. Peygamber ve Hz. Ali'ye dair bazı rivayetler de yer almaktadır.

(Bu konuda bkz. Cemal Muhtar, "Antere", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** c.3, s.237; A.mlf., "Antere Kıssası", A.g.e., s.237-38; İmriûl Kays, **Muallakat. Yedi Askı** (Çev: Ord. Prof. Şerafettin Yaltkaya), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989, s.161-63.)

[459] VI. yüzyılın sonu ile VII. yüzyılın başlarında yaşamış; tanınmış Arap kabilelerinden Tayy kabilesine mensup olan meşhur Arap reisi ve şairi Adiyy b. Abdullah b. Sa'd'ın lakabıdır.

Cömertliği darbımesel olmuştur. Edebiyatta bu yönü ile ele alınır.

Hz. Fahri Kainat (s.a.v.) Efendimizin zamanına yetişmişse de peygamberliğinden önce (m.604) vefat etmiştir. Kızı Benû Tayy esirleri içinde bulunduğunda pederinin vasıflarını sayıp dökerek azad edilmesini istediğinde, Rasulullah: "Bu vasıflar mü'minlerin vasıflarıdır" buyurarak derhal azad edilmesini sağlamıştır.

Tâî'nin şiirleri bir divanda toplanmış ve bu divan Gazaban Efendi marifetiyle Londra'da bastırılmıştır. (Geniş bilgi için bkz. Şemseddin Sami, **Kâmûsu'l-A'lâm,** c.3, s.1903-1904; Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar,** s.196; Agâh Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı,** s.219.)

Şair'e göre, sevgili " yabancılara Hatem gibi lutuf sofrasını açmış", lakin âşığa bu tavır sergilenmemiştir.

2. Mehmed Bey[460]

Sebat'nin Divanı dışında kalan şiirlerinden birini de bu zat için yazılmış mezartaşı kitabesidir. Mehmed Bey'in adından bu manzume dolayısıyla zikredilir.

Sebâtî, bu kitabesinde Mehmed Bey'in ölümü sebebiyle şöyle der:

"Eder mi mâder-i eyyâm tevlîd mislini heyhât
Sakın ifrât sanma bu sözü beyne'l-enâm meşhûr"

Kişiliğini ve özelliklerini de şöyle dile getirir:

"Demez bây u gedâ her kim gelürse eṣ-ṣalâ derdi
'Umûm ḫân-ı Ḫalîl âsâsı üzre şâkir u meşkûr"

Sebâtî, Mehmed Bey'in vefatına şu beytiyle (h.1309) tarihini düşürmüştür:

"Sebâtî ḥüzn ü mâtemle mücevher söyledim târiḫ
N'ola îzed eger kıla bu demde hem anı maġfûr"

3. Hacı Salih Aga-zâde Ahmed Bey

Sebâtî Divanı'nda yer alan "Oltu Beylerinden Hacı Salih Aga-zâde Ahmed Bey'in Harem-i Muhteremi Nene Hanımın Vefâtına Târihdir."adlı manzume dolayısıyla adı zikredilir.

Manzumenin başlığını oluşturan bu ifadelere göre, Erzurum'un Oltu ilçesinde eşraftan Hacı Salih Aga'nın oğludur. Sebâtî, Amasya'ya gelmezden önce bir süre Erzurum'da ikamet etmiş olduğundan, civar ilçelerinde de tanınan bir şair olduğu anlaşılmaktadır.

Sebâtî, Hacı Salih Aga-zâde Ahmed Bey'in eşi Nene Hanım'ın vefatına şu beytiyle tarih düşürmüştür:

---

[460] Sebâtî'nin bahsettiği bu şahıs, Mehmed Paşa Vakfı Mütevellisi Kurd Bey-zâde Mehmed Bey'dir.

Mehmed Paşa Camii'nin doğu tarafındaki Mehmed Paşa Türbesi'nin bahçesindeki Habibi Karamânî Türbesi'nin bir kaç metre kuzeyinde kabri bulunan Mehmed Bey hakkında daha başka ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Güzel bir kabri var ve Sebâtî'nin adı geçen manzumesi kitabesi olarak yer almaktadır.

(Krş. Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, c.1, s.157; Ayrıca bkz. Sebâtî'nin Divanı Dışında Kalan Şiirleri (3. Manzume).)

"İrci`î emrini gûş eyleyüb üçyüz senesi
Cân ile kıldı icâbet Çalab'ın da'vetine"

4. Muhammed Sirâcüddin

Bu şahıs, Şeyh Mir Hamza Nigârî'nin oğludur. Sebâtî Divanı'ndaki 138. gazelin Sirâcî mahlasıyla şiirler de yazan Muhammed Sirâcüddin'in bir şiirine nazire olarak kaleme alındığı kanaatindeyiz.

Daha önce babasıyla ilgili bölümde kısmen bilgi verildiğinden burada tekrar ele alınmamıştır.

5. Muhammed Celâlüddin Rûmî

Sebâtî'nin oğludur. Daha önce ilgili bölümde bilgi verildiği için burada tekrar ele alınmamıştır.

6. Ali Hâver

Sebâtî'nin bir diğer oğludur. Daha önce ilgili bölümde hakkında bilgi verildiğinden burada tekrar ele alınmamıştır.

4. Efsanevî Şahıslar

Sebâtî'nin şiirlerinde "Zühre, Cem, Dârâ, İskender, Zâl ve Rüstem ... vb." gibi efsanevî şahıslardan da bahsedilmiştir.

Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

a. Zühre[461]

Sebâtî Divanı'nda "Zühre-cebîn" şeklinde kullanılan bu kavram, "alnı; yüzü Zühre yıldızı gibi parlak olan" manasına uygun şekilde ele alınmıştır:

---

[461] İranlıların Nâhid, Yunanlıların Afrodit, Romalıların Venüs dedikleri bu yıldıza çok parlak olduğu için Zühre adı verilmiştir. Bânû-yı Azrâ, Zühre-i Zehrâ da denir.

Eskiden Nâhid adında saz çalan bir kadın iken yıldız olmuş, bu yıldıza bakmanın kalbe sevinç verdiği söylenir. Eski müneccimlere göre Şems cihan sultanı, Zühre ise onun çalgıcısıdır. Doğu mitolojisine göre Hârût ve Mârût'u baştan çıkaran sonra yıldız olan fettan kadın Zühre'dir.

(Geniş bilgi için bkz. Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s.446-47; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.538; **Büyük Türk Klasikleri**, c.5, s.474; Dr. Abdullah Aydemir, **Tefsir İsrailiyyât**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s.146-50.)

"Baʿżılar Zühre-cebîn ḳaşı hilâl etdi ḥayâl
Baʿżılar ḳavs-ı ḳażâ yây-ı mükerrer dediler"
G.37/5

Ruḫ-ı meh-tâbîñi göster n'olur ey Zühre-cebîn
Ḥabs-ı firḳatde bize bunca ezâlar yetişür"
G.54/6

b. Cem[462]

Cem, İran mitolojisinin bir kahramanı olarak Sebâtî Divanı'nda "Cem, câm-ı Cem, meclis-i Cem" şekilleriyle geçer:

"Cem kime derler nedir câm-ı Cem'iñ keyfiyyeti
Bâde vü mînâ nedir yâ sâġar u saḥbâ nedir"
G.45/4

"'Âftâbiñ ʿaynıdır ol sâġar-ı ser-şârîñm
Ṣubḥ-dem zerrîn ḳadeḥle meclis-i Cem'den çıḳar"
G.62/2

"Yandırdı beni nâra hecrin yine ḳabḳara
Geldim sâña yalvara sun câm-ı câm-ı viṣâl ey Cem"
G.105/5

---

[462] Pişdâdiyân sülalesinin dördüncü hükümdarı olup İran mitolojisine göre yediyüz yahut bin yıl yaşamıştır. Nuh Peygamber zamanında yaşadığı söylenir. Yakışıklı ve şanı yüce padişahlar hakkında sıfat olarak kullanılan Cem'e Zend-Avesta'da bir Hind mabudu olarak rastlanır.

İranlılara göre Cem veya Cemşid yedi iklimi, ins ve cinni idaresi altına almıştır.

Şarabın icadı, Nevruz gününün sene başı ve bayram olarak kabul edilmesi ona isnad olunur.

Rivayete göre Cemşid saltanat ve büyüklüğüne mağrur olup sonradan Tanrılık davasına kalkıştığından mehtemelen Yemen'deki Ad kavminden Dahhâk adlı bir şahıs İran'ı zaptederek Cemşid'i kaçmaya mecbur etmiştir. Cemşid şarabın mucidi kabul edildiğinden, edebiyatta - Sebâtî de dahil- kadehi câm-ı Cem adıyla meşhurdur. (Bkz. Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s.89-90;Agah Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, s.156-57; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.99-100; **Büyük Türk Klasikleri**, c.5, s.453.)

c.İskender[463]

Sebâtî Divanı'nda İskender, " gîtî-nümâ"âyîne-i İskenderî" şekliyle sadece bir beyitte geçer:

"Sendedir gîtî-nümâ âyine-i İskenderî
Lîk bilmezsiñ bu tende mülket-i Dârâ nedir"

G.45/5

ç. Dârâ[464]

Sebâtî Divanında Dârâ, yukarıdaki beyitte tek bir yerde İskender'le birlikte ele alınır. İskender'le beraber ele alınışının gerekçesi, İskender'le yaptığı bir savaşta öldürülmüş olmasının yanında, Dârâ kelimesinin "hükümdar" anlamına gelmesidir.

d. Nerîman[465]

Sebâtî Divanı'nda Nerîman, tek bir beyitte Sâm, Zâl ve Rüstem ile birlikte bir kez geçer:

"'Arsa-i remzde fâr-ı silkiñ ey şâh seniñ
Rüstem ü Zâl dahi Sâm-ı Nerîmân'da yoḳ"

G.87/3

---

[463] Yunanistan, İran, Anadolu, Suriye, Mısır ve Hindistan'ı zapteden ünlü hükümdardır. İskender-i Zülkarneyn ile arası 1900 seneden fazladır. Sikender, İskender-i Asgar, İskender-i Yunânî ve İskender-i Rûmî de denir. Filkos'un oğludur. Aristo'ya gelen düşmanı uzakta iken gösteren, hatta güneş ışınlarıyla yakan bir ayna yaptırır. Bu aynayı kendi kurduğu İskenderiye şehrine yerleştirir. Ayîne-i İskender, câm-ı İskender, Mir'ât-ı İskender adları verilen bu ayna edebiyatta gönüldür. İskender edebiyatta daha çok ordusunun çokluğu ve cihangirliği ile ele alınır. İran hakümdarı Dârâ'yı yendiği için adı yukarıda olduğu gibi çok defa Dârâ ile birlikte geçer. (Bkz. Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar,** s.221-22; Agah Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı,** s.160; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,** s.260; **Büyük Türk Klasikleri,** c.5, s.462.)

[464] İran'ın Keyâniyân sülalesinin dokuzuncu ve sonuncu hükümadarıdır. Edebiyatta mecâzen büyük hükümdara da Dârâ denir. İskender ile yaptığı büyük savaşta yenilmiş ve kaçarken ölmüştür. Bu münasebetle İskender ve Dârâ çok kere beraber geçer. (Bkz. Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar,** s.11; Agah Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı,** s.161; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,** s.120-21; **Büyük Türk Klasikleri,** c.5, s.454.)

[465] Ünlü İran kahramanı Zal Oğlu Rüstem'in dedesi, Sâm'ın babası olan cihan pehlivanı. Cesaret ve kahramanlık söz konusu olduğunda ele alınır. (Bkz. Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar,** s.12; Agah Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı,** s.164; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,** s.388.)

e. Sâm[466]

Sebâtî Divanı'nda Sam da yine tek bir beyitte (G.87/3) Neriman, Zal ve Rüstem'le birlikte bir defa geçer.

f. Zâl[467]

Sebâtî Divanı'nda Zâl, iki beyitte iki defa geçer. Biri (G.87/3)'te, diğeri de şu beyitte yer alır:

"Rüstem gibi ey Zâl-ı felek sen bizi âḫir
Sührâb-ṣıfat tîġíña ḳalḳan edeceksiñ"

G.96/3

g. Rüstem[468]

Sebâtî Divanı'nda Rüstem, yukarıya da alıntıladığımız iki beyitte (87/3 ve G.96/3) , Neriman, Sâm ve Zâl ile beraber geçer.

ğ. Sührâb[469]

Yine Sebâtî Divanı'nda Sührâp da sadece bir beyitte bir kez Rüstem ve Zâl ile birlikte geçer:

---

[466] Zal'ın babası, Rüstem'in büyük babası ve Neriman'ın oğludur. Yiğitliği ile meşhur bir pehlivandır. (Krş. Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.425.)

[467] Meşhur cihan pehlivanı Sâm'ın oğlu ve Rüstem'in babasıdır. Saçı, kaşı ve kirpiği beyaz olarak doğduğundan, uğursuz sayılarak bir dağa bırakılmış ve orada Simurg tarafından beslenmiştir. (Bkz. Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s.13; Agah Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, s.165; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.532.)

[468] İran'ın meşhur kahramanı olan Rüstem, Neriman'ın torunu ve Zâl'ın oğludur. Şehnâme'de adı sıkça geçen Rüstem, Keykûbâd'ın asrından Keyhüsrev'in saltanatı sonuna kadar cihan pehlivanı idi. Zâbilistan, Seyistân onun tasarrufundaydı. Eski Hind mabudlarından biri iken İran mitolojisine bir kahraman olarak girmiştir. Pek çok efsânevî maceralar ve kahramanlıklar kendisine isnad edilir.

Edebiyatımızda cesaret ve kahramanlık söz konusu olduğu zaman anılır. Medhedilen kişi Rüstem'e banzetilir.

(Bkz. Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s.13; Agah Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, s.165; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.415; **Büyük Türk Klasikleri**, c.5, s.469).

[469] Zaloğlu Rüstem'in bir Türk kızından olan oğludur. Babasını tanımadan annesinin yanında büyümüştür. Babasıyla bir savaşta karşılaşmışlar ve birbirini tanımadan dövüşmüşlerdir. Sührâb galib gelmek üzereyken Rüstem bir hile ile onu öldürmüştür. (Bkz. Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s.13; Agah Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, s.167; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.447.)

"Rüstem gibi ey Zâl-i felek sen bizi âḫir
Sührâb-ṣıfat tîġiñe ḳalḳan edeceksiñ"

G.96/3

5. Aşk Hikayeleri ve Kahramanları

Sebâtî Divanı'nda meşhur aşk hikayeleri ve kahramanlarından da muhtelif vesilelerle söz edilmektedir. Bunları, (a) Leylâ ile Mecnûn, (b) Ferhad ile Şîrîn, © Yûsuf ile Züleyhâ, (ç) Vâmık u Azrâ, (d) Varaka ile Gülşâh ve (e) Âb-ı Hayat şeklinde sıralamak mümkündür.

a. Leylâ ile Mecnûn

Sebâtî Divanı'nda Leylâ ile Mecnûn hikayesine muhtelif şekillerde yer verilmiştir. Sebâtî Divanı'nda 11 beyitte, bu hikayenin kahramanları zikredilerek hikayeye telmihte bulunulmuştur.

Hikayenin yer yer diğer kahramanları ve ayrıntıları da beyitlerde ele alınmıştır:

"Leylâ neme lâzım benim ey Zeyd-i sebîlim
Lutf eyle baña Ḥażret-i Mevlâ ḫaberin ver"

G.52/8.

Kays'ın mecâzî aşktan hakikî aşka geçişi şöyle dile getirilmiştir:

"Ḳays kim Leylâ deyüb Mevlâ'yı bulmuş gördüler
Lübb-i ânı bulmak imiş ḳışr-ı Leylâ'dan ġaraż"

G.77/3

Sebâtî, zaman zaman kendini Kays'a benzetir:

"Ḳays-veş biz daḫi bir Leylî'ye dil-dâde idik
Kûh-ı ṣaḥrâyı gezer `âşıḳ-ı üftâde idik"

G.99/1

Ancak Sebâtî:

"Bir Leylî-veşin zülfüne pâ-bend olub âḫir
Mecnûn dediler âdeme ol yârın öcünden"

G.116/2

değerlendirmesinden sonra gönlüne hitaben,

"Ḳays-ı ṣaḥrâ-yı cünûn olma gönül ḫâneye gel
Baḳmaḳ istersen eğer bir daḫi Leylâ yüzüne"
G.130/6

muhataplarına hitaben de şöyle der:

"`Âḳıl isen gel berû terk-i sivâ eyle gel
Ḳays-ṣıfat bağlama kâkül-i Leylâ'ya dil"
G.102/2

Şair, Leylâ kelimesinin "Leylî" şeklinde okunuşu ve kullanışını da dikkate alarak, zülf ile beraber zikreder ve tevriye sanatının örneğini vermiş olur:

"Mecnûndur eger terk ede dil Leylî-i zülfün
Bir tecribe kıl gel ana sevdâ ḫaberin ver"
G.52/7

Yine, Sebâtî Divanı'nda yer alan şu üç beyitte de aynı konu ele alınmaktadır:

"Ḳays – veş mest-i mey-i hicri iken ṣaḥrâda
Nâgehân söylediler maḥmil-i Leylâ görünür"
G.36/2

"Esîr-i zülf-i Leylâ'yım gel ey Zeyd peyâm âver
Ḫaber gözler gönül Mecnûn-veş bu kûh-sâr üzre"
G.131/4

"Ḳays'ı Mecnûn eyleyen mihr-i ruḫundur lâ-cerem
`Aḳd-i zülfün çöz ki görsün Leylî Leylâlanmanı"
G.156/5

Görüldüğü gibi, Sebâtî Divanı'nda çok meşhur aşk hikayelerinden Leylâ ile Mecnûn[470] pek çok beyitte ele alınarak işlenmiştir.

---

[470] Leylâ ile Mecnûn İslâmî Edebiyat'ın en çok işlenen konularından biridir. Hikayenin başlangıcı Asurlara kadar gider. Asur kralı Asurbanipal (M.Ö.VI. yüzyıl)'ın kitaplığındaki çivi yazılı tuğla tabletlerde bu hikayeye rastlanmıştır. Arap yarımadasında yüzyıllar boyunca yaşayan hikaye hicrî I. yüzyılda Âmiri kabilesinden Kays b. el-Mülevvah (öl.690-70) adlı bir şairin amcasının kızı Leylâ binti Mahdî b. Sa'd için söylediği aşk şiirleri ile gelişmiştir. Bu şiirler yayılarak dilden dile dolaşmaya başlamış ve kısa zamanda Arap yarımadasında yaşayan hikayeyle

Üzerinde durulan aşk hikayelerinden biri de Ferhad ile Şîrîn'dir.

b. Ferhad ile Şîrîn

Sebâtî Divanı'nda Ferhad ile Şîrîn hikayesine muhtelif şekillerde yer verilmiştir. Divan'da yedi beyitte bu hikaye ve kahramanlıklarından değişik ilgilerle bahsedilir, telmihler ve teşbihler oluşturulur.

Sebâtî, bu hikayenin kadın kahramanı olan Şîrîn kelimesini hem özel isim, hem de "tatlı" anlamlarında kullanarak zaman zaman tevriye sanatı yapar, tabii bu arada da hikayeye bir telmihte de bulunulur:

"Ey leb-i Şîrîn senünçün cân-ı Şîrîn bezl edüb
Bâr-ı minnetler koduk kûh-ken Ferhâd'e biz"
G.67/6

Lebi Şîrîn'leriñ mu'tâdıdır Ferhâd'ıñ öldürmek
Sever bir Hüsrev-i hûbânı ser-efrâzı n'eylersin"
G.95/7

Sebâtî bazen gönlünü, bazen de kendini hikayenin erkek kahramanına benzetir:

"Yapdı Ferhâd-ı gönül şevkla bir kaşr-ı Şîrîn
Gele Şîrîn'i anıñ seyr ede hüsnâ yüzüne"
G.130/9

---

beslenerek son şeklini almıştır. Pek çok Arap şairi Kays'ın şiirlerini toplayarak, bunlara kendi şiirlerini de eklemişler ve Arap edebiyatından Divân-ı Leylî vü Mecnûn adında pek çok eser meydana getirmişlerdir.

Hikaye önce İran edebiyatından parça parça görünmüş, sonra bütün olarak mesnevîler yazılmıştır. Bu mesnevîlerin en tanınmışı Nizâmî'nin eseridir. Sonraları hikayeye tasavvufî unsurlar eklenmiştir.

Türk edebiyatında da konu bir çok şair tarafından ele alınmıştır. Bütün olarak edebiyatımızda ilk Leylâ ve Mecnûn hikayesi yazan Sultan Cem şairlerinden Edirneli Şâhidî'dir.

Mesnevî olarak yazılmasa da, bu hikayenin kahramanları -tıpkı Sebâtî'de olduğu gibi- şiirlerde ele alınarak hikaye hatırlanmış ve telmihlerde bulunulmuştur. ... (Bu konuda geniş bilgi için bkz. Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.314-16; Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s.285-86; Mustafa Kutlu, "Leylâ ve Mecnûn", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.6, s.87-90; Mustafa Nihat Özön, **Türkçede Roman**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.43..)

Gâh Ferhâd'ım gehî Mecnûn geh Vâmık gibi

`Âşık-ı dil-dâde-i ruḫsâr-ı ḥüsn (ü) ânıyem"

G.106/4

"İki Ferhâd'ız lebi Şîrîn'lere cân be-dil eder

Bî-sütûn ṭaġında Ferhâd türbeniñ ṭaġında ben"

G.119/2

Bir leb-i Şîrîn hevâsıyla Şîrîn cân bezl edüb

Tâgı râg etdim Sebâtî ben de Ferhâd'ım gibi"

G.155/5

Görüldüğü gibi Sebâtî Divanı'nda, Ferhad ile Şîrîn[471] hikayesinin de ele alındığı dikkati çekmektedir.

c. Yûsuf ile Züleyha

Konusunu Kur'an-ı Kerim'deki "ahsenü'l-kasas" olarak nitelenen Yusuf kıssasından alan Yûsuf ile Züleyha[472] hikâyesine Sebâtî Divanı'nda bir beyitte telmihte bulunulmuştur:

---

[471] Hüsrev ü Şîrîn, VI. yüzyıl Sâsânî hükümdarı Hürmüz'ün oğlu Hüsrev-i Perviz'le Şîrîn arasındaki aşkın hikayesidir. Ferhad ile Şîrîn ise, bu hikayenin kahramanlarından Ferhad adındaki mimarın Şîrîn'e olan aşkını anlatır. Bir su mühendisi olan Ferhad, Sâsânî hükümdarlarından Hüsrev Perviz'in sarayında çalışırken, Hüsrev'in çok sevdiği câriyesi, Şîrîn'e âşık olur. Birbirlerine âşık olan iki genç, araya giren engeller yüzünden bir türlü kavuşamaz. Hatta Ferhad, sevgilisine kavuşmak için Bîsütûn dağını deler. Hikayenin çeşitli varyantlarında konu değişik şekillerde anlatırlır.

Konuyu başarılı bir şekilde ilk defa kaleme alan şair Genceli Nizâmî'dir. Hikayenin Amasya'da geçtiğine dair rivayetler vardır. Sebâtî yukarıdaki beytinde buna değinmiştir.

Hikayenin ayrıca halk edebiyatında da işlendiğini burda hatırlamak gerekir.

(Geniş bilgi için bkz. Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.167-68; Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s.167-68; Andullah Uçman-M. Sabri Koz, , "Leylâ ve Mecnûn", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.3, s.194-97...)

[472] İslamî Edebiyat'ta konusunu Kur'an-ı Kerim'den alan klasik aşk hikayesi, hiç şüphesiz Yûsuf ile Züleyhâ'dır.

En eski dini hikayelerden biri olan Yûsuf ile Züleyha (veya Zeliha) kıssası, kaynağını ta Tevrat 'tan alarak çeşitli renkler altında zamanımıza dek gelmiştir.

Kur'an-ı Kerîm'de "Ahsenü'l-kasas" (kıssaların en güzeli) adıyla anılan bu kıssa eski ve hiç eskimeyen bir roman olarak nitelenir. Kıssa tefsir kitaplarında geniş şekilde ele alınmıştır.

"Ṭab'-ı Ḥassân'ıma var ḥüsn-i beyân ister iseñ
Ki baḳar dem- be- dem ol Yûsuf-ı Zelḫa yüzüne"
G.130/5

ç.Vâmık u Azrâ

Sebâtî Divanı'nda, gerek İran ve gerekse Türk edebiyatında klâsik mesnevi konusunu teşkil eden Vâmık u Azrâ hikâyesine üç beyitte değinilir ve telmihte bulunulur.

"Gâh Ferhâd'ım gehî Mecnûn geh Vâmıḳ gibi
'Âşıḳ-ı dil- dâde-i ruḫsâr-ı ḥüsn (ü) ânıyem"
G.106/4

Vâmıḳ-âsâ gözünüñ yaşını al ḳan etme
Baḳma her gördiceğin demde o'Azra yüzüne"
G.130/7

Sebâtî, buraya kadar ele aldığımız Yusuf ile Züleyha hikayesi hariç tutulacak olursa, adlarına nispet edilen hikayelerin erkek kahramanlarını bir beyitte topluca zikreder. Bunun içerisinde Vamık u Azra[473] hikâyesinin erkek kahramanı da vardır:

Bu hikayeyi İslâm edebiyatlarında mesnevî biçimiyle ilk defa Firdevsî (ölm.1020) yazmıştır.

Türk edebiyatında en ünlü Yûsuf u Zelîha mesnevîsi Hamdullah Hamdi'(ölm. 1503)'ye aittir.

(Geniş bilgi için bakınız:Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s.440-42; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s. 527- 28; Mustafa Nihat Özön , **Türkçede Roman**, s. 42.)

[473] Vâmık u Azra hikayesinin erkek kahramanı, Mecnun gibi bir Arap aşığıdır. Sevgilisi Azra olup, sözlükte "bakire" anlamına gelir. İran ve türk edebiyatlarında klasik mesnevi konusunu da oluşturan ve aslı pehlevice olan bu aşk hikayesi Sasaniler zamanında yazıya geçirilmiş, ilk defa Unsurî (ölm. 1040) tarafından mesnevi biçiminde yazılmıştır.Vâmık u Azra hikayesi, yazıldığı dönemden itibaren geniş bir ilgi uyandırmış, İranlı ve Türk şairlerinin bu hikayeyi yeniden kaleme almalarına neden olmuştur.

Türk edbiyatında ilk Vamık u Azra mesnevisini, ilk hamse yazarı olan Behişti (XV.yüzyıl) kaleme almıştır

Hikaye zamanla İslama adapte edilerek işlenmiştir.

(Geniş bilgi için bakınız:Ahmet Talat Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s. 429; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.510-12; Mustafa Nihat Özön, **Türkçede Roman**, s.44.).

"Ḳanı Ferhâd ḳanı Mecnûn ḳanı Vâmıḳ ḳanı Varḳa
Kamûsu yâr ṭutmuşlar gelüb bu yârı görsünler"
G. 48/6

Sebâtî, bu beytiyle, hikaye kahramanlarının âşık oldukları sevgililerden kendi "yar"ını üstün görmektedir.

d. Varaka ile Gülşah

Sebâtî Divanında telmihte bulunulan ve kahramanlarının adı geçen bir diğer hikaye de Varaka ile Gülşah'tır.[474]

Hikayenin erkek kahramanı Varaka iki yerde, Gülşah ise bir kez- kafiye zorunluluğundan "Gülşa" imlasıyla - zikredilmiştir:

"Ḳanı Ferhâd ḳanı Mecnûn ḳanı Vâmıḳ ḳanı Varḳa
Ḳamûsu yâr ṭutmuşlar gelüb bu yârı görsünler"
G.48/6

Eski şiirimizde sevgilinin yüzü güzellik ve beyazlığından varaka veya kitaba teşbih edilir. Aşağıdaki beyitte de, gönül Varaka'sına, Gülşah'ın güzelliğinden ötürü güzellik defterinin sayfasına benzeyen yüzüne bakması istenir. Ayrıca "varak"(sayfa) ile "Varaka" kelimelerinde cinas yapılır:

"Varaḳ-ı defter-i ḥüsnüñ oḳu ey Varḳa-i dil
Sen eger 'âşıḳ isen ṣıdḳla Gülşâ yüzüne"
G.130/8

---

[474] Aşk hikayelerinden birisi de Varka ile Gülşah'tır. Hikayenin erkek kahramanı Varka, kadın kahramanı ise Gülşah'tır. Varaka ile Gülşah, ilk defa İslamî İran Edebiyatında yazılmaya başlamıştır. Vasfi Mahir Kocatürk "Varaka ve Gülşah, halk toplantılarında okunmak üzere yazılmış eserler arasındadır" der. Hicri 770/m.1368'de Yusufi (Meddah), h. 1038 'de Mesihi adlı bir Azeri şairi Varaka ve Gülşah mesnevisi yazmıştır. Yine h. 1282'de Tahran'da aynı adla anonim bir eser taşbaskısıyla yayımlanmıştır. Bizde ise Erzurumlu Yeşilzade Mehmed Salih tarafından "Varaka ve Gülşah Hikayesi" (Bozkurt Kitap ve Basımevi, İstanbul, 1944) yayımlanmıştır.

(Bu konuda geniş bilgi için bakınız: İsmail Hikmet Ertaylan, **Türk Edebiyatı Örnekleri I: Varaka ve Gülşah**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1945; Mehmed Çavuşoğlu, "Tahlil ve Tenkidler", **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, XXIII'den Ayrı Basım, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul,1981,s.329-46;Vasfi Mahir Kocatürk, **Türk Edebiyatı Tarihi**, s.153.)

c. Âb-ı Hayat

Kendisinden öncekilerde olduğu gibi Sebâtî Divanı'nda yer alan "âb-ı hayat" kavramının, "Aşk Hikayeleri ve Kahramanları" bahsi içerisinde ele alınıp alınamayacağı tartışılabilir. Ancak, Hızır ve İskender'in zulûmât ülkesine âb-ı hayatı bulmak için yaptıkları yolculuk ve geçen olaylar bir hikayeye yakın özellikler taşıdığından bu kısımda ele alınmıştır.

Sebâtî Divanı'nda "âb-ı hayat, âb-ı hızır ve âb-ı hayvân" şeklindeki adlarla zikredilmiştir.

Âb-ı hayât[475] ulaşılmayan, bulunamayan ve bilinmeyen bir yerdedir. Elde edilmesi çok zordur. Herkese nasip olmaz. Sevgilinin dudağı da böyledir. Âşık bir ölüdür, onu sevgilinin sözleri diriltmektedir. Dudakları çevreleyen ayva tüyleri zulûmât, söz kendisinden doğduğu için dudak da âb-ı hayattır:

"Çün Îsi demet zinde küned mürde dilân-râ
Şîrîn sühanet âb-ı hayâtest `iyân şüd"

G.29/3

Ayrıca, Hızır da zikredilerek telmih yapılır:

"Her du`â düş-nâmıñım ol gonce-veş femden çıkar
Gûyiyâ âb-ı Hızır'dır çâh-ı zemzemden çıkar"

G.62/1

"Âb-ı hayvân isteriken dil dehân-ı yârdân
Tutuşub yandı Sebâtî bu dil-i şad-pâre hayf"

G.84/7

---

[475] Ab-ı bekâ, âb-ı hayvân, âb-ı câvidânî, âb-ı zindegi, âb-ı Hızır, çeşme-i hayvân, bengisu adlarını da alan âb-ı hayat, "ölümsüzlük suyu" anlamına gelir.

Doğu edebiyatı ve efsanelerinde bu hikayenin varyantlarına çok rastlanmakla birlikte Batı'da âb-ı hayat inancı vardır. Kur'ân-ı Kerim'de Zülkarneyn, Hızır ve İlyas dolayısıyla bu sudan bahsedilir. (Bkz. Kehf/60-72; Saffat,/123-130; ve En'âm/85).

Edebiyatımızda ve folklorumuzda bu inanç vardır...

(Geniş bilgi için bkz. Amil Çelebioğlu, "Âb-ı Hayat", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c.1, s.1-4; Ahmet Talat Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s. 7-8; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.15-16; Agah Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, s.175-77; Neclâ Pekolcay, "Âb-ı Hayat", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.1, s.23.)

II. ÜLKE, ŞEHİR ve YER ADLARI

Bu ana başlık altında Sebâtî'nin şiirlerinde geçen ülke, şehir ve yer adları geçmiş oldukları beyitler hâlinde sıralanacaktır.

1. Ülkeler

Sebâtî'nin şiirlerinde adları zikredilen ülkeler alfabetik sıraya göre, (a) Acem, (b) Arab, (c) Çin, (ç) Dagıstan, (d) Hindistan ve (Rum (Anadolu)'dur.

a. Acem:

"ʿArab u Rûm u ʿAcem her ne var iḳlîm-i cihân
Bir tel-i kâkülüñe bağlıdır ey Vânlı güzel"

G.101/5

b. Arab:

Yukarıda verilen G.101/5'te bir kez geçer.

c. Çin:

"Görse ger Bihzâd u Mânî ya bütün naḳḳâş-ı Çîn
Naḳş-ı ḥüsnüñ lâ-cerem naḳḳâşlığından el çeker"

G.40/5.

ç. Dagıstan:

"Milel-i sâʿirede yoḳdu Şebâtî bu reviş
Var ise Gürcü'dür ol yoḳsa Dağıstânlı güzel"

G.101/7

d. Hindistan

"Hindûstân ḫayâlde bu seyyâḥ-ı maġribi
Bî-hûde gezmez idi beniñ fülfül olmasa"

G.132/2.

e. Rûm (Anadolu)

"ʿArab u Rûm u ʿAcem her ne var iḳlîm-i cihân
Bir tel-i kâkülüñe bağlıdır ey Vânlı güzel"

G.101/5

2. Şehirler

Sebâtî'nin şiirlerinde adları zikredilen şehirler alfabetik sıraya göre, (a) Buhara, (b) Haleb, (c) Karabağ, (ç) Keşmir, (d) Van'dır.

a. Buhara:

"Der-vaṭan seyr-i sefer kıl dergeh-i yârı ḳoyub
Ne Buḫârâ seyrin et ne çeşmini efġâna ṭut"

G.11/4

b. Haleb:

"Ṣubḥ u mesâ Şâm u Ḥaleb gezdikçe anı kıl ṭaleb
Fe'zkür demiş çün kim Çalab Allâh bes bâḳî heves"

G.70/3

c. Karabağ:

"Çeşm-i terim san Ḳızılırmaġ'dır
Buña sebeb yâr Ḳarabaġ'dır"

TB.1/4

ç. Keşmir:

"Ey Şebâtî n'ola ol Keşmîrî dil-ber luṭfla
Keyfimi gök eyleşe yâhud dimâġım kılsa çâġ"

G.82/7

d. Şam:

"Ṣubḥ u mesâ Şâm u Ḥaleb gezdikçe anı kıl ṭaleb
Fe'zkür demiş çün kim Çalab Allâh bes bâḳî heves"

G.70/3

e. Van:

"ʿArab u Rûm u ʿAcem her ne var iḳlîm-i cihân
Bir tel-i kâkülüñe bağlıdır ey Vânlı güzel"

G.101/5

Sebâtî, beyitte geçen "Ey Van'lı güzel" ibaresini tevriyeli olarak "Eyvanlı güzel" şeklinde de kullanmıştır. Burada, her iki anlamı da dikkate almak şarttır.

3. Yer Adları

Sebâtî'nin şiirlerinde bunların dışında, (a) Beytü'l-Haram, (b) Merve ve Safa, (c) Ümid Burnu gibi yer adları da zikredilir:

a. Beytü'l-Haram:

"İlâhî 'âcizim luṭf et kerem ḳıl
Maḳam u meskenim Beytü'l-Ḥarâm ḳıl"

Münâcât-ı Be-Dergâh.../3

b. Merve ve Safa

"Tanẓîr içün Sirâcî sa'y eyledim çü ḥâcî
Olsun n'olur du'âcı Merve Ṣafâ'da sâḳî"

G.138/7

c. Ümidburnu:

"Sisli havâda bulmaya Ümîdburnu'nu
Var pîr `aşkına eyleyi gör iḳtidâ felek"

G.98/7

III. NEHİR ve DAĞLAR

1. Nehirler

a. Aras:

"İntiẓârıñla gören çeşm-i terim çeşmelerin
Birisi cûy-ı Aras birisi ter ter dediler"

G.37/9

b. Kızılırmak:

"Çeşm-i terim san Ḳızılırmaġ'dır
Buña sebeb yâr Ḳarabaġ'dır"

TB.1/4

2. Dağlar:

Sebâtî'nin şiirlerinde (a) Bî-sütûn Dağı ve (b) Türbe Dağı olmak üzere iki dağın adı zikredilir.

a. Bî-sütûn Dağı

"İki Ferhâd'ız lebi Şîrîn'lere cân be-dil eder
Bî-sütûn ṭaġında Ferhâd türbeniñ ṭaġında ben"
G.119/2

b. Türbe Dağı:

Bu dağın bir kez yukarıdaki beyitte (G.119/2) geçtiğini görmekteyiz. Sebâtî'nin türbedârlığında bulunduğu türbe yüksekçe bir yerdedir. Ferhâd ile Şîrîn hikayesinin geçtiği yerlerden biri de Amasya olduğundan şair, bu iki dağdan birlikte söz etmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN

Ehemmiyetle ifade etmek gerekir ki, edebiyatın temel konusu insandır. Bunu Charles Plisnier, "Edebiyatın bir çok konusu yoktur; bir tek konusu vardır: İnsan! Yine insan, Yine İnsan!"[476] şeklinde açıklar.

Edebiyat eserlerinin hangi türü ele alınırsa alınsın, onlarda "insanın kendi içbeniyle, insanın insanla, insanın toplumla, insanın tabiat ve kainatla, insanın metafizik alemle ..." karşılıklı etkileşimi ve ilişkileri anlatılır.

Edebiyat, maddî ve manevî yönleriyle bir bütün olan insanı bütün yönleriyle tarih, zaman ve mekan içindeki serüvenleriyle aksettiren bir aynadır.

Bir şair olarak Sebâtî'nin şiirlerinde insanı, sıralanan ilişkiler dahilinde ele alınmış olarak görmekteyiz.

İnsan, Allah'ın iradesi gereği "ol" emri mucibince yoktan yaratılmıştır.

"Ey emr-i kün ile yokdan bizi peydâ kılan Mevlâ
Cemâl-i pâkine halkı bütün şeydâ kılan Mevlâ"

G.1/1

İnsan, kötülüğü emreden nefisten kurtulmalıdır:

"Sebâtî söylerim her dem İlâhî
Nefis kay dıdurur derdim İlâhî
Hatâ 'işyânda ferdim İlâhî
Bizi bu nefs elinden sen halâs et"

Münâcât-ı Be-Dergâh .../6

Sebâtî, inançlı bir insandır. İnançlı olduğunun da şuurundadır:

"Ezelden mü'minim Rabb'im Hudâ'dır
Rasûlüm hem Muhammed Mustafâ'dır"

Kasîde-i Hamdiyye/2

İnsan, dünyaya dil bağlamamalıdır. Onun bütgededen farkı yoktur:

---

[476] Seyyid Kemal Karaalioğlu, **Edebiyat Sanatı**, İnkılap ve Aka Kitabevi Koll. Şti., İstanbul, 1964, s.17.

"Dinle sözüm ey gözüm bağlama dünyâya dil
Hem tek a'lâ ise verme kül-i ednâya dil,
(....)
Büt-gede-i 'âlemiñ revnakı yokdur begim
Deyr-i muğan içre gel verme çelîpâya dil"

G.102/1,3

İnsan seven, âşık olan bir varlıktır. Bu onun temizlenmesine bir vesiledir:

"Pûte-i 'aşkda gönlüm eridüb sâf etdim
Sûk-ı 'irfânda anı kâbil-i sarrâf etdim"

G.110/1

"Öyle bir mâhiñ esîr-i derd-i bî-dermânıyem
Cânımı cellâda verse bende-i fermânıyem"

G.106/1

Bir insan olarak Sebâtî, halkın gönlünde sevilen bir insandır:

"Sâye-i lutfuñda halkıñ gönlünüñ maḥbûbuyem
Zümre-i ehl-i safâda ekserin merğûbuyem"

G.104/1

Sebâtî, toplumla uyum içinde olma taraftarıdır. O, insan tipini (merd-i makbul), "rind-i yek-reng" olan ve "râh-ı ihtilâf tutmayan" olarak tasvir eder.

"Merd-i maḳbûl olmaḳ istersen egerçi ey gözüm
Rind-i yek-reng ol cihânda ṭutma râh-ı iḫtilâf"

G.85/2

Sebâtî, insan ile Allah arasındaki ilişkiyi şu müfrediyle özetlemektedir:

"Ne kim işyân u nisyân var anıñ mevṣûfu insândır
Neḳâyıṣdan berî ancaḳ Cenâb-ı Rabb-i Raḥmân'dır"

Sebâtî'nin şiirlerinde insan bahsi, muhtelif yönlerden ele alınarak işlenebilir. Hatta müstakil bir çalışmaya da konu olabilecek bu bahis, "Sevgili", "Âşık" ve Rakip" üçlüsü içersinde ele alınarak önemine binaen sınırlandırılmıştır.

I. SEVGİLİ

1. GENEL OLARAK SEVGİLİ

Sebâtî'nin şiirlerinde sevgili muhtelif şekillerde ele alınmıştır. Şairin yaşadığı devre kadar şiirin konusunu teşkil eden sevgili, onun şiirlerinde bütün mazideki estetik ölçü ve mazmunlarıyla, kullanılan kelime, terkip, teşbih ve mecazlarıyla işlenmiştir.

Sebâtî'nin şiirlerinde sevgiliyle alakalı olarak kullanılan kelime ve terkiplerin, onun karakteri ve fiziki yapısına uygun düşecek kelime ve terkipler olduğu görülür. Genel olarak sevgiliyi ele alan manzumeler de vardır. Mesela, "G.37, G.60, G.101 ... vb." gazeller müstakil olarak sevgiliyi konu edinmektedir.

Eski şiirimizde olduğu gibi Sebâtî'nin şiirlerinde sevgili, âşıklarına zulmeder veya onlara karşı ilgisiz davranır. Aşığın âh ve feryadı onu etkilemez:

"Ol ḳamer ṭal'at kim âhım añа te'sîr eylemez
'Âşıḳa ẓulm etmegi bir laḥẓa te'ḫîr eylemez"

G.65/1

Hata o, Haccâc-ı Zâlim'le karşılaştırılır ve daha zâlim olduğu ifade edilir:

"Bunca ẓulmü eylemez Ḥaccâc-ı Ẓâlim el-amân
Gamze-i ḫûn-ḫâr kim eyler bire ġaddârlıġ"

G.83/4

Âşıkları, hatta gedâları da sevgili "naz atı" ile ayaklar altına almış; ona ulaşmak mümkün değildir:

"Esb-i nâz ile yeter onları pâ-mâl etdiğiñ
Çekiver dizginini belki gedâlar yetişür"

G.54/5

Durum böyle iken sevgili, agyâr ve râkip ile haşir neşirdir. Bu durum, âşığı çileden çıkarmağa yeter:

"Yâre seng-i sitem ağyâra vefâlar yetişür
Yetişür eylediğiñ cevr ü cefâlar yetişür
Âteş-i ġayret ile sînemi sûzân etme
Ġayr ile eylediğiñ zevk u ṣafâlar yetişür
Öldürür âşıkı ey yâr bu ne ṭavr-ı ġarîb
El-amân ey büt-i nev-nâz u edâlar yetişür"

G.54/1-3

Aşığa göre sevgili "kötü fikirli yabancılar"la ilgilenmektedir. Aşığına cevr ü cefâ, rakibine ise vefâ göstermek sevgili için bir kanundur:

"Ey rûḥ-ı revân eylediğin cevr ü cefâ bes
Aġyâr-ı bed-efkâr ile bu zevk u ṣefâ bes"

G.71/1

Sevgili vuslata bir türlü yanaşmaz, ayrılık taraftarı gözükür:

"Kûy-ı yâra gitmeği ister göñül ammâ çi-sûd
'Âşıkıñ meyli visâle dil-berin hicrânedir"

G.35/4

Sevgili, güzellik semasının âlemi aydınlatan güneşidir. El erişmez, ses ulaşmaz, kimse de etkileyemez:

"Âsmân-ı hüsnüñ ol ḫûrşîd-i 'âlem-tâbına
El erişmez ses yetişmez kimse teshîr eylemez"

G.65/4

Âşığın yalvarmasına aldırmayıp nazlanan sevgilinin tavırlarında hikmet aramaktan başka çıkar yol yoktur:

"Ben niyâz etdikçe nâz eylersen elbet lâ-cerem
Vardurur bir ḥikmetiñ bu emr-i rûşendir bana"

G.2/6.

Üstelik ezelden beri bir adet olarak sevgililer, âşıklarını zar zar ağlatır:

"Böyle 'âdetdir ezelden ey dil-i şûrîde-ḥâl
Aġladır 'âşıḳı maʿşûḳ olanlar zâr zâr"

G.53/2

Sevgiliden ayrı oluş, âşıkları maddî ve manevî yönden etkiler; dimdik olan boyu yay gibi bükülür, sinesi ney gibi delinir ve iniltisi rebabın sesini andırır:

"Ḳaddim kemâna döndü ey ḳaşı yây sensiz
Ney tek delindi sînem nâlem rebâba beñzer"

G.34/7

Şu beyit de, genel olarak sevgiliyi güzel ifade etmektedir:

"Tâ ezelden böyledir maḥbûb-ı müstaġnî müdâm
Ṣıdḳ ile ḫayl-i ḥabîbân cân verir ser-bâz olur"

G.46/2

Sevgili bir tel saçıyla binlerce aşığını darağacına çekmiştir:

"Dâra çekdi nice bin âşıḳını bir tel ile
Çekmezem derken cihânda zülf-i 'anber-bâr bâr"

G.53/4

Ancak, âşık bütün bunlara rağmen, gönül kuşuna sevgilinin başındaki saçı mekan sayar:

"Geçüb dünyâ vü mâ-fihâdan ey meh-rû gönül murġu
Açub bâl ü per-i himmet ser-i zülfün mekân ṭutmuş"

G.73/4

Sevgili dört bir yandan âşık için tuzak kurar:

"Çâr-sûdan zülf ebrû çeşm ḫâlin ḳurdu dâm
'Âşıḳ-ı şeydâ yine tedbîr şeklin gösiter"

G.39/2

Genel olarak sevgilinin güzellik unsurları eski şiirimizdekiler gibi bir takım teşbih ve mecazlarla ifade edilir:

"Bir yüzü gül saçı sünbül lebleri mül yâr içün
Bülbül-âsâ gelmişizdir rûz şeb feryâda biz"
G.67/5

"Çeşm-i dûr-bînim ile dün gece bakdım rehine
Kaşı yay kirpiği ok ol saçı yeldâ görünür"
G.36/7

"Kopsa kıyâmet ey meh teşbîh serve kılma
Tûbâ o nahl-i kâmet bâğ-ı cinânda bitmez"
G.68/3

"Kim eder ey dil bize cevr ü cefâ ol yâr tek
Kim sunar zehr-âb-ı gam şol kâkül-i şeh-mâr tek"
G.92/1

Sevgilinin saçının her telinde asılmak, âşığa hoş gelir:

"Hoş gelür zülfünde yârin 'âşıka ber-dârlığ
Çün anın yanında birdir yokluğla varlığ"
G.83/1

Kısaca ifade etmek gerekirse, eski şiirimizdeki umumî sevgili imajını Sebâtî'nin şiirlerinde topyekün bulmak mümkündür.[477]

2. SEVGİLİ İLE İLGİLİ BENZETMELER

Sebâtî'nin şiirlerinde sevgili ile ilgili benzetmeler, yaşadığı devre kadar uzanan Divan şiirinin asırlar boyu işlenerek kemâle ulaşan, geçmişteki bütün estetik ölçü ve mazmunlarıyla,[478] kelime, terkip ve mecazlarıyla yapılan benzetmelerdir.

---

[477] Bu konuda geniş bilgi için bkz. Agah Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, s.490-508; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.437-38; Neclâ Pekolcay ve diğ., **İslâmî Türk Edebiyatı. Giriş** s.90-103; Mustafa Kutlu, "Sevgili", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.7, s.545-47; Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990, c.2, s.399-400.

[478] Dr. İskender Pala, "Mazmun", **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.324; A. Mlf.: "Mazmunun Mazmunu", **Dergah**, sayı: 35, Ocak 1992, s.1, 10-11; Mine Mengi, "Mazmun Üzerine Düşünceler", **Dergah**, sayı: 34, Aralık 1991, s.10-11; Prof. Dr. Salih Uçar, **Tarih Felsefesi Yazıları**,

Sevgili, şairin yaşadığı döneme kadar uzanan Divan şiirinde en çok kendisinden bahsedilen bir kişidir. Bu zaman içerisinde verilmiş şiir örneklerinde ya beşerî veya somut ya da ilâhî veya soyut nitelikleriyle ortaya çıkmıştır. Bilhassa, dinî ve tasavvufî şiirlerde ilâhî renge bürünen sevgili, bunların dışındaki şiirlerde umûmiyetle beşlerî nitelikler taşır.

Genellikle sevgili için istiare yoluyla kullanılan kelimeler şöylece ıralanabilir:

"Cân, cânân, yâr, dost, mahbûb, habîb, ma'şûk, güzel, hûb, hûbân, sanem, büt, nigâr, server, şâh, şeh, hüsrev, sultan, mâh, âfitâb, şûh, tabîb, dilber, kâfir, nâzenîn, hûnî, bî-vefâ, dildâr, dilrübâ, dil-ârâ, dil-nüvâz, gül-izâr gül-endâm, melek, mehlikâ, sâkî perî, mutrib ...vs."[479]

Burada Sebâtî'nin şiirlerinde sevgili ile ilgili en çok kullanılan benzetmeler üzerinde durulacaktır.

a. Gül

Divan şiirimizde olduğu gibi Sebâtî'nin şiirlerinde de en çok sözü edilen çiçeklerden biri de güldür. Edebiyatta umumiyetle bülbülle geçer. Bunun dışında yalnız kullanıldığında sevgilinin yüzüdür, yanağıdır. Bazen gül bunlara, bazen de bunlar güle benzerler. Bu, rengi ve kokusu dolayısıyla olduğu kadar, Gül ü Bülbül'deki hayale de gider. Sevgilinin yüzü sadece gül değil, "gül-şen, gül-zâr, gülistân" olarak da düşünülür. Gül sevgilinin yanağı olduğu gibi, bazı hallerde de doğrudan doğruya kendisidir. Böylece onun her haliyle bir gül oluşu anlatılır. Onun, endamı, güzelliği, teri, dudağı, kulakları, yanakları, eli, bileği...vs. gülde bulunan özelliklerle ilişkilidir. Hatta ona bazen sultan olarak da rastlarız.

Gül, âşık, ve rakip üçlüsünde, gül sevgili olunca dikeni de ışığın rakibidir. Ancak gül ile diken, iyilik ile kötülük, kolay ile zor, dost ile düşman vs. zıtlıkların sembolüdür.

Gül, diğer çiçeklere nazaran en çok işlenmiş olan bir motiftir. Şimdi, bu motifin Sebâtî'nin şiirlerinde sevgiliye teşbih şeklinde ele alınışına bir göz atalım:

Gönül bazen bülbüle benzetilir. Durum böyle olunca gül de sevgiliye benzetilir. Gül ile bülbül arasındaki ezelî muhabbette bu arada hatırlanır:

Vadi Yayınları, Ankara, 1994, s.178-221; (Komisyon) "Mazmun" **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.6, s.165-66; Ahmet Kabaklı, "Mazmun", **Türk Edebiyatı**, c.2, s.396 vd.

[479] Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.437.

"Durmayub bülbül-i dil nâle vü zâr etmelidir
Gül içün gül-bine ol âh-ı hezâr etmelidir"

G.31/1

Güle teşbih edilen sevgilinin yanında diken âşığın rakibidir, demiştik. Aşığın o güle benzeyen sevgilinin sürekli çevr ü cefasını çekip ah etmesine karşılık, o dikene benzeyen rakip, sevgilinin gül suyu gibi kokusunu koklar:

"Âh kim cevr u cefâsın ol gülün bülbül müdâm
'Âḳıbet bûy-ı gül-âbiñ ḫâr alur engel çeker"

G.40/2

Hakikatte dünya bağında dikensiz gül olmadığı gibi, hayatta da rakipten yoksun bir sevgili bulunmaz. Şair bu hali şu beytiyle örneklemek istemiştir:

"Ṣebâtî bulmayınca bâġ-ı 'âlemde dikensiz gül
Bütün gül-zârı terk etdim baña bir gül diken ḳaldı"

G.150/7

Bu beyitte yer alan "... bir gül diken kaldı" ifadesini, "... bir gül diken (bahçıvan) kaldı" şeklinde de anlamak mümkün. Çünkü "bâğ-ı âlemde dikensiz gül" bulunamayınca "gül-zâr" terk edilmiş; gül bahçesinin dışında bir bahçıvan (gül diken) bulunmuş.

Zaten âşık, rakibi "zâg=karga" olarak niteler. Bundan sonra da şöyle bir mantık yürütür: Bülbül, ezelden beri güle âşıktır. Bülbül gül dalında şakımaya, karga da leş içinde didinmeye layıktır. Eğer bunun tersi olur da, bir veya birden fazla karga gül dalına konarsa buna sabretmek, bağırıp çağırmamak mümkün değildir:

"Bülbül-i gönlüm nice ṣabr eyler efġân eylemez
Kim ḳonubdur gül budaġına bu dem bir niçe zâġ"

G.82/5

Yine sevgilinin güle teşbihinin yapıldığı bir diğer beyit de şudur:

"Gel ḳadem ṭutma dirîġ ey dil der-i dil-dârdan
Deme kim aġyâr vardır her gülün bir ḫârı vardır"

G.63/3

Öbür yandan Sebâtî'nin şiirlerinde sevgili, "gül-i handân"a da benzetilmiştir. Aşağıdaki beytin ilk anlamının altında yatan mana ve mazmun, âşık-ma'şûk ilişkisidir:

"Jâle düşer ey gönül ol gül-i handâna subh
Ânın içün hoş gelür bülbül-i hoş-hâne subh"

G.24/1

Ayrıca, o'nun şiirlerinde sevgili, "gül-endâm"dır. Âşık, her gece gül-endâmla dudak dudağa yatınca, diğer âşıkların psikolojik olarak kıskançlıklarına sebep olur. Bu olayı duyan ve gören diğer âşıklar, "o gül gibi sevgiliyi bağı gezmeye bana katsalar" diye düş kurar:

"Nice reşk eylemezem dehrde ol 'âşıka kim
Ol gül-endâm ile her şeb leb-ber-leb yatar
'Acebâ irgüre mi bahtımız ol devlete kim
Seyr-i bâg eylemeye ol gülü bana katalar"

G.47/2-3

Boyu dikkate alınarak isimlendirilmiş "gül-endâm" sevgiliyle ilgili bir beyit de şöyledir:

"Sen gül-endâm u şeker-güftâr içün bu bâgda
Bülbül-i gûyâde biz tûtî-i şekker-hâde biz"

G.67/4

Sebâtî'nin şiirlerinde "gül" ve "gül-zâr", sevgilinin yüzü ve yanağına teşbih biçimiyle de geçer:

"Bir yüzü gül saçı sünbül lebleri mül yâr içün
Bülbül-âsâ gelmişizdir rûz (u) şeb feryâda biz"

G.67/5

"Güller açılmaz idi yüzün gül gül olmasa
Sünbül ne çiçek ede saçın sünbül olmasa"

G.132/1

"Ḫaṭın geldikçe dil eyler fiġân ol gül-ʿizâr üzre
Nice kim bülbül aġlar gül içün her murġ zâr üzre"
G.131/1

b. Server

Sebâtî'nin şiirlerinde sevgiliye "serverâ" şeklinde hitap edildiği görülür. Lügatte "baş, başkan, reis, ulu" anlamlarına gelen bu kelime sevgilinin boyu ile ilgili olarak birbirleriyle tenasüb sanatı ilişkisiyle bir arada kullanılmıştır:

"Serverâ ḳâmetine serv u ṣanavber dediler
Kimi şimşâd-ı safâ-ger kimi 'ar'ar dediler"
G.37/1

c. Şeh

Sevgili şahdır. Bu vasıf ona güzelliğinden dolayı verilmiştir. O da sultandır, şahdır, ama onun sultanlığı veya şahlığı güzellik ülkesinde geçerlidir. Sevgili "şeh-i hüsn"dür. Şikayetler bu "şeh-i hüsn"e yapılır:

"Ġamz etdi beni, ġamzelerin sen şeh-i ḥüsne
Ġâfil mi sanırsın benim andan ḫaberim var"
G.57/3

ç. Ay (Mâh, Meh)

Sebâtinin şiirlerinde sevgili, İstiâre-i musarraha/açık istiâre yoluyla "mâh" veya "meh"e teşbih edilir ve umumiyetle hitap şekliyle kullanılır:

"Gördüm yüzünün bedr-i tamâm olduġun ey meh
Şâdım ki bugün burc-ı ḥamelde ḳamerim var"
G.57/2

Sevgilinin yüzünün parlaklığı ve yuvarlak biçimi sebebiyle o, aya benzetilir. Bu beyitte "yüz", "bedr-i tamânm", "burc-ı hamel" ve "kamer" kelimeleri bu ilişkiden dolayı birlikte kullanılmıştır.

Şu beyitlerde sevgiliye "ey meh" diye seslenilmektedir:

"Sensiz ey meh her günüm geçdi gelüb mâtem gibi
Koçmadım hayfâ miyânın zerr-i kemer-hâtem gibi"
G.155/1

"Kaşların tek bilmez ey meh gurre garrâlanmanı
Gözlerin tek görmedi nergisde şehlâlanmanı"
G.156/1

Bazı beyitlerde yine sevgiliye "ey mâh" diye de seslenilmektedir:

"Nedir bu çekdiğim cevrü cefâ ey mâh senden ben
Belâlardır dem-â-dem gördüğüm zülf-i resinden ben"
G.113/1

"Sünbül tagıdub rûyına ol mâh-ı dil-efrûz
Eyvâh o gün subhumu şâm eyledi gitdi"
G.149/3

d. Put (Büt)

Lügatte "put, sanem, resim; put ve resim gibi güzel, tapılacak kadar güzel sevgili" anlamına gelen bu kelime mecâzî güzelliği temsil eder. Divan şiirimizde olduğu gibi Sebâtî'nin şiirlerinde de sevgili açık istiâre yoluyla büt'e (put'a) benzetilir:

"Zünnâr-ı zülfün ey büt pek kara kâfir ammâ
Lâkin beyâż rûyun ehl-i kitâba benzer"
G.34/8

Sevgili büt olunca, saçı papazların bellerine bağladıkları zünnârdır ve kara kafirdir, yani siyahtır. Diğer taraftan yüzü beyazdır, ehl-i kitaba benzer. Çünkü kitabın sahifeleri beyazdır.

Saç görüldüğü gibi kafiri, yani küfrü sembolize eder. Bu küfür karşısında yanak ise, aydınlık ve beyazlık şekliyle imanı sembolize eder. Beyitte bu sebeple "ehl-i kitab" denmiş. Zaten, Hıristiyanlara ehl-i kitab denir.

Sevgili, gümüş vücuda sahip bir güzeldir. Güzellik mülkünde o, seçkin bir dilberdir:

"Böyle ḥüsn ü ânı kim var ol büt-i sîmîn-berin
Lâ-cerem mülk-i ḥüsnünde dil-ber-i mümtâz olur"

G.46/4

Sevgilinin özelliklerinden biri âşığının feryad ü figânına aldırmamasıdır. Hele bu büt, yani sanem "sengîn-dil" ise bu inilti ve feryatlara asla aldırmaz:

" Ol büt-i sengîn-dile feryâd-ı zâr etmez eser
Ey Sebâtî key'abes çâk-i girîbân eyledin"

G.93/6

"Ol büt-i sengîn-dile nâlelerin etmez eser
Ey Sebâtî yetişür bî-hûde efgân etdin"

G.94/6

Putlar taş yüreklidir, acımaları olmaz, zararları da olmaz. Çünkü putlar, taş, ağaç vs. maddelerden yapılır. Bundan dolayıdır ki yakayı ve paçayı yırtmak, inlemek ve feryad etmek boşunadır.

Hatta aşığın ahları feleğin dördüncü katına kadar yükselip Hz. İsâ'ya (Mesih'e) şikayet etse de durum değişmez:

"Çârmîn çerḫa çıḳ ey âh Mesîḥâ'ya de kim
Ḳoymuyor baḳmaya bir ol büt-i tersâ yüzüne"

G.130/13

Sebâtî Divanı'nda "büt" ile ilgili bir diğer beyit de şudur:

"Perî mi ins ü cin mi ya melek mi ḥûri mi bilmem
Yine çeşm-i ḫayâle bir büt-i nesrîn-ḳabâ geldi"

G.158/3

e. Perî

Cinlerin dişilerine peri denir. Gözle görülmezler ama çok güzel ve çekici olduğuna inanılır. Güzellikte kıstas kabul edilir. Çeşme, pınar ve hamam gibi yerler perilerin yurdu sayılır.

Bazı insanları kendilerime âşık etmeleri ve çeşitli görünüşler alabilmeleri, bir görünüp bir kaybolmaları vs. özellikleriyle sevgilinin özelliklerini taşırlar. Ayrıca, "perîşân" kelimesiyle "perî" arasında kelime oyunlarına sahne olur.[480] Sebâtî'nin şiirlerinde sevgili genellikle güzelliğinden, bir yerde de yüzünün güzelliğinden periye benzetilmiştir:

"Nerde ḳaldıñ ey perî pek intiẓârım ṭurma gel
Ḥasretiñle gitdi elden cümle varım ṭurma gel"
G.103/1

Güzellikte sevgilinin yüzü periye benzetilerek "perî-rû" diye hitap edilir:

"Ey perî-rû ġam-ı mâ ḫayli füzûn şüd çi künem
Dil-i zârem zi-cefâ ġarḳa be-ḫûn şüd çi künem"
G.112/1

Peri gibi güzel olan sevgili, güzelliğinden dolayı mağrurdur. Vuslat için aşığa söz verir, ama âşık, bu sözünde sevgilinin durup durmadığından emin değildir.

Konu ile ilgili bir diğer beyit de şudur:

"Küfr-i zülfü kâfiriñ her nerde gördü ol perî
Raḫneler açdı muḥakkaḳ dîniñe îmânına"
G.127/4

f. Leylâ

Arapça bir kelime olan "Leylâ", "Leylâ ile Mecnûn" hikayesinin kadın kahramanıdır. Öbür yandan bu kelime, "leyl" (gece) ve "-î" aitlik ekini de taşıdığından "Leylî" şeklinde de okunabilir. Zaman zaman bu kelimede tevriye sanatları yapılır:

Sebâtî'nin şu beytinde sevgili, Leylî/ Leylâ'ya benzetilmiştir:

"Ḳays-veş biz daḫi bir Leylî'ye dil-dâde idik
Kûh-ı ṣaḥrâyı gezer 'âşıḳ-ı üftâde idik"
G.99/1

---

[480] Krş. Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.402.

g. Lokman

Daha önce ilgili bölümde de ifade edildiği gibi, Kur'ân-ı Kerim'de oğluna öğütler verişi, onu tevhid ve ahiret konusunda uyarması ilâhî emirlere vasıta olması yönleriyle adından bahsedilen Lokman, hikmet ve hekimliğin pîri olarak bilinir.

Edebiyatta sevgilinin vasıflarını anlatan sözlerin hepsi birer hikmet olduğu için âşık kendisini Lokman'a benzetir. Ancak, Sebâtî'nin aşağıdaki beytinde sevgili hekimlik ve tabiplik yönüyle Lokman'a benzetilmiştir:

"Sînedekį yaramı bu dil-i şad-pâremi
Belki bulur çâremį eyle o Lokman'a 'arż"

G.76/4

3. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

Edebiyatta sevgili, ister uğruna nice şiirler yazılıp türküler yakılan gerçek manada bir insan olsun, isterse şairin muhayyilesinde kurmuş olduğu fiktif bir dünyada yaşayan soyut bir insan veya ilahî aşka konu teşkil eden Allah olsun her iki halde de üzerinde durulan pek çok güzellik unsurlarına sahiptir.

Sebâtî'nin şiirlerinde konu edilen sevgilinin güzellik unsurları, asırlarca işlenerek çerçevesi çizilip belirlenmiş unsurların, şairin şahsi üslûbuyla yeniden terennümünden ve ele alınışından ibarettir.

Şunu da kesinlikle ifade etmek gerekir ki, asırlarca sevgilinin güzellik unsurları olarak dile getirilen unsurlar, Sebâtî tarafından sade bir dille veciz bir şekilde ele alınmıştır. Bunları, özellikle sevgiliye müstakil olarak ayrılmış olan gazellerinde (bkz. G.37, G.60, G.101... vb.) görmek mümkündür.

Sebâtî'nin şiirlerinde sevgilide güzellik unsurları olarak yer alan öğeleri şöylece sırlamak mümkündür:

a. Saç ve Kâkül

Sevgilinin en çok üzerinde durulan ve pek çok tasavvurlara konu olan güzellik unsurlarından birisaç ve kâküldür.

Eski şiirlerimizde olduğu gibi, Sebâtî'nin şiirlerinde de mû, gîsû, zülf gibi adlar altında bir çok yönden ele alınan saç, şekli, kokusu, rengi vs. yönlerden bir çok beyte anlam vermiş, sayısız teşbih ve mecazlara konu olmuştur.

Öncelikle saç, perişan, düzensiz, dağınık, uzun ... vs. durumlarıyla aşığın aklını başından alır, esir eder, perişan eder.

Ondaki koku bazen kendinde mevcuttur, bazen de dışarıdan gelir. Misk ve anber gibi kokar, ancak öyle olur ki bunlar bazen sevgilinin saçı kadar güzel kokamaz. Bu kokuyu rüzgar alıp âşıka götürür.

Saçın rengi daima siyahtır. Asla başka bir renkte olamaz. Geleneğe göre saç her ne kadar örüklü, fes veya ferâce altında gizli; sarışın, kızıl vs. renkli ise de divan şiiri onu daima kara ve dağınık görür ve gösterir.

Aynı zamanda eski şiirimizdeki mazmunlardan birisini teşkil eden saç, sevgilinin güzellik unsurlarındandır. Şekil, koku ve rengi bakımından bir ayırıma tabi tutarak nelere benzetildiğini görmeye çalışalım:

Şekil Yönünden: Resen, rişte, rîsmân, zincîr, silsile, mâr, ejdehâ, su'bân, zehr, çevgân, âb-ı revân, tûl-ı emel, ömr-i câvidân, kıssa, yol, tesbîh, hamâyil, fetîl, kandîl, râyet, şehper, berg, Kâ'be örtüsü, seccâde, nikâb, zırıh, câme, sâyebân, cim, dal, lâm, çengâl, dâr, fitrâk, na'l, akrep, nerdubân, hat, kemend, dâm, olta, ağ, halka, halhâl, çenber, bend, ukde, sünbül, hûşe, cârûb, çerî, kalem, nâme, câdû, sihr, Hârût, hırsız, şahbâz, tâvus, Hümâ, ebr, mahşer, rivâyet, bid'at, fitne, belâ, cevr, ahd, ferzâne, İbrahim, yılan, habl, ip, büklüm, çîn ...vs.

Koku Yönünden: Misk, nâfe, anber, semen, reyhan, ıtır, ud, duman, abîr, gâliye ...vs.

Renk Yönünden: Gece, Leylâ, leyl, leylî, şâm, şebistân, zulümât, magrib, duman, şebdîz, şeb-rev, dağ, menekşe, Hind, Hindistan, hindû, küfr, kâfir, bî-dîn, büt-perest, zünnâr, kara, siyah, karga, gölge ... vs.[481]

Aslında, meydana getirilen tasavvur ve düşüncelerde şekil, koku ve renk şeklinde kesin çizgilerle bir ayırıma gitmek pek mümkün değildir. Çünkü çoğu

---

[481] Krş. Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.418-19; (Komisyon), "Saç", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.7, s.390-92; Dr. Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", **Türk Dili. Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)**, s.136; Agah Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, s.497; Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı**, c.2, s.397.

zaman bu üç unsur, tasavvur ve düşüncede az çok beraber bulunurlar ve tasavvurun kuvvetlenmesine sebep olurlar.

Bundan dolayıdır ki Sebâtî'nin şiirlerinde sevgilinin güzellik unsurlarından biri olarak saç bahsinde adı geçen ayrıma gidilmeyerek, ana hatlarıyla konu ele alınacaktır.

Sevgilinin saçı, şekli ve uzunluğu sebebiyle "silsile", rengi itibariye Leylâ'dır:

"Silsile-i zülfünü görgeçin oldum cünûn
Gör ki neler eyledi ol saçı Leylâ baña"

G.4/2

Sevgilinin yanağı (ruh'u) gündüz (rûz), saçı (zülf'ü) ise gece (şeb)dir:

"Rûz (u) şeb zülf (ü) ruhuñ ey matla'-ı hüsn-i cemâl
Baş açık dîvânesidir âfitâb u mâh-tâb

G.9/4

Sevgilinin saçı şekil bakımından "pür-çîn", kokusu bakımından da "nâfe-i Çîn"dir:

"Zülf-i pür-çînin 'aceb nâfe-i Çîn satmadadır
Nefhası câna değer bir nefes alsam nefehât"

G.17/3

Sevgilinin saçı rengi itibariyle karadır, kâfirdir. Saçın küfr olarak nitelendirilmesi çokluğu ve siyah rengi sebebiyledir. Zülf-i kare, "kara saç" anlamına gelir. Zülfikâr ise Hz. Ali'nin ucu çatal meşhur kılıcıdır. Burada bir cinâs sanatı da yapan şair, kâfirin zülf-i küfrü nerede görülürse ona karşı zülfikârın çekilmesini tavsiye eder:

"Cihânda küfr-i zülfüñ kâfirin her kande kim görseñ
Añа çek zülfikâr ey zülf-i kare her çi bâd-â-bâd"

G.28/4

Aşığın gönlü kuş, sevgilinin başındaki saçları tuzak ve ağ, yüzündeki beni de tane (yem) olunca gönül kuşu ağa düşer:

"Murġ-ı dil dâm-ser-i zülfünden ayırılmadı çün
Bildim ol sayda gelür dâneden ol dâm-ı lezîz"
G.30/3

Aşığın nefsi, misk kokusunu koklamak arzu ederse, sabâ rüzgarı sevgilinin saçına çarpıp kokusunu getirmelidir:

"Nefesim ġâliye-i misk edeyim derse ṣabâ
Bir kere 'azm-i siper zülf-i nigâr etmelidir"
G.31/3

Sevgilinin misk kokulu kâkülü ve gül renkli yanağı vardır, ama büklüm büklüm saçının arasına düşmüş hindû ben'i pek tuhaftır:

"Zülf-i pür-çîn içre düşmüş ḥâl-i hindû pek ġarîb
Gerçi müşgîn kâkülü hem 'ârıż-ı gül-fâmı var"
G.33/3

Sevgilinin güzellik unsurlarından yüzü beyazlığı, saçı ise siyahlığı ile tanınır. Renk itibariyle tezad sanatını da meydana getiren bu unsurlar, sevgili büt (put) olunca, saçı uzunluğundan dolayı zünnâr, renginden ve fonksiyonlarından dolayı kara kâfirdir:

" Zünnâr-ı zülfüñ ey büt pek ḳara kâfir ammâ
Lâkin beyâz rûyuñ ehl-i kitâba benzer"
G.34/8

Sevgilinin saçını süsleyen eline tarak alınca, kıskaçlıktan aşığın gönlü şâne şânedir:

"Şâne alġaç destine meşşâṭa-i zülf-i nigâr
Reşkden 'âşıḳ dili eyvâh şâne şânedir"
G.35/3

Sevgilinin saçı, kokusu cihetiyle de beyitlerde ele alınır. Saba rüzgârı sevgilinin saçından ve kokusundan haberdardır. O misk gibi kokar. Misk ise Hıta

(Hatâ) ülkesinde daha çoktur. Bu sebeple saç aşağıdaki beyitte, "bâd-ı sabâ, şehr-i Hıtâ" ile beraber tenâsüblü olarak kullanılmıştır:

"Nesîm-i zülf-i yârı ey gönül bâd-ı sabâdan sor
Sakın râh-ı hatâ tutma anı şehr-i Hıtâ'dan sor"
G.41/1

Sevgilinin saçı gül kpokusu ve Huten miski gibi kokar. Bazen bu saçları tarayan tarağa da koku sindiğinden, yere ister saçının teli isterse tarak düşsün etrafı kokulara garkeder:

"'Âlemi tutdu yine bûy-ı gül ü misk-i Huten
Gâlibâ düşdü yere zülfün teli ya şânesi"
G.137/2

Sevgilinin saçının teli böyle anber kokusu yaydığına göre, her bir teline binlerce aşığın gönlünün asılmış olmasına şaşılmaz:

"Târ-ı zülfün böyle kim ey yâr 'anber-bârı var
Çok değildir her telinin gerçi bin ber-dârı var"
G.63/1

Sevgilinin siyah, uzun ve dalgalı saçı ile yılan arasındaki alaka şekil benzerliğine dayanır. Hatta renk itibariyle de bazı yılan türleriyle ilgi kurulabilir. Bu benzerliklerin yanında, yılanla ilgili inançlar da, bu tasavvura sebep olur. Hazineler harabelerde olur veya buralarda saklanır. Yılanlar da bu hazineleri korumak için oralarda tutulur. Aşığın gönlünün harabe, sevgilinin belinin inceliği sebebiyle yok ve buna dayanarak, gizliliği dolayısıyla veya sevgilinin güzelliğinin hazine olarak tasavvuru, bele kadar uzanan veya yüzün iki yanına halkalanmış saçın, bu hazineyi bekleyen yılan şeklinde tasavvuruna sebep olur:

"Ruhunda halkalanmış mâr-ı zülfün âşiyân tutmuş
Bu genc-i hüsnü ey dil-ber ne hoş ef'î yılan tutmuş"
G.73/1

Saçın sünbül, şeb-boy, semen, nergis, gül ve erguvan gibi çeçeklerle ilgisi güzel koku yönündendir. Sünbül ve semen saçın en çok münâsebet kurduğu çi-

çeklerdir. Saçın şeb-boy olarak nitelendirilmesinde, şeb-boy kelimesinin içinde bulunan ve "gece" anlamına gelen şeb kelimesinin önemli bir yeri vardır.

Saçın koku saçması, dağılması ile doğru orantılıdır:

"Sünbül ü zülf-i perîşân ile şeb-boy u semen
Nergis-i hem lâle güllę erguvân ağlar güler"
G.51/8

Sebâtî'nin bir Farsça beytinde:

"Be-çeşmem mî-numâyed zülf ü ḫâleş
Nemî-dânem çi lâmest u çi nûnest"

"Gözüme (sevgilinin) beni ve zülfü göründü. Ben ne lâm'dır ve ne nûn'dur bilmiyorum."

sevgilinin güzellik unsurlarından saç ve beninin şekili bakımından bazı harflere benzetildiği dikkati çekmektedir.

Eski alfabemizde kullanılan harfler, şekil ve anlam bakımından gerek halk ve gerekse Divan edebiyatımızda muhtelif tasavvurlara konu edilmişlerdir. Sebâtî Divanı'ndan alınan yukarıdaki beyitte de bu tasavvurlara rastlıyoruz. Sevgilinin saçı şekil itibariyle lâm harfi gibidir, yani yukarıdan aşağıya uzanan saç yanlara doğru çengel vaziyetinde uzar. Diğer yandan yuvarlak yüzde kara ben ise, şekil bakımından nûn harfinin içindeki noktadan farksızdır.

Bu beyitte, bu şekil benzerliğinin yanında ikinci bir mazmun da gizlidir. Lâm ile nûn yanyana yazılınca, Arapça "len" olumsuzluk edatı ortaya çıkar. Şair, tasavvufta kesret sayılan zülf ve hâl'i görmüş vahdet olan sevgiliyi görememiş. Bu yüzden "nemî-dânem" (bilmiyorum) demiş. Bu bizi "Len terânî" (Beni göremezsin) ayetine kadar götürmektedir.

Saç ile birlikte ele alınan ve genellikle "alna dökülen saç, kâkül, perçem" anlamına gelen kâkül Sebâtî'nin şiirlerinde yine sevgilinin güzellik unsurlarından biridir.

Sevgilinin kâkülü ejder gibi başını kaldırmış, âşıklara şehmarlık göstermektedir:

"Ejder-âsâ ref'-i ser kıl serinden ḫışm-nâk
Kâkülün `uşşâḳa hep göstermeḳ şeh-mârlıġ"
G.83/3

Yine, sevgili kâkülün kokusunu saba rüzgârı ile göndererek, âşığın gönül bahçesini sünbülistan gibi süsler:

"Göbderüb bâd-ı ṣabâ birleḳ hevâ-yı kâkülün
Bâġçe-i günlüm dil-ârâ sünbülistân eyledi"
G.154/3

b. Kaş

Sevgilinin ikinci derecede en önemli güzellik unsurlarından biri de kaştır.

Eski şiirimizde olduğu gibi, Sebâtî'nin şiirlerinde de kaş, renk, şekil, çift oluşu ile yakın ikişkide bulunduğu göz, kirpik, gamze ve yanak yüzünden değişik tasavvurlara sebep olmaktadır.

Genel olarak bir fitne dükkanı olan kaş, fitne konusunda göz ile ortak gibidir. Bu dükkanın içindekiler de göz, kirpik ve gamzeden ibarettir. Kaş, sevgilinin saçı ile yakınlık kurarak onu da bu fitneye ortak etmek ister.

Kaşın en büyük özelliği şekil bakımından eğri oluşudur. Bu eğrilik onun hareketlerinde de vardır. Asla dosdoğru olamaz. Kaş çatmak, bazen öfkeyi, bazen sitemi gösterir. Kaş yine şekil bakımından hilâle benzer ve bu haliyle bayram hâlini gösterir. Çünkü sevginin hilal ebrûsu görününce âşıklar arasında ıyd (bayram) başlar. Ramazan ayının ve bayramın hilalin görünmesiyle başlamasıyla kaş arasında da ilişki kurulur. Kaş aynı zamanda gurre-i mâhdır. Kurban bayramı da hilâlin görünmesiyle başladığı için kaş ile kurban ve kurbiyyet (yakınlık) arasında ilgi kurulur.

Kaş, bazen şekil bakımından med, yâ, rı veya nûn harfi olarak karşımıza çıkar. Bu durumda şair, harflerle beyitte bir kelime yazar. Kaşın bu harflere benzemesi yine kavisli oluşu dolayısıyladır.

Kaş şekil yönünden kemân (yay) ve hançer olarak da kendini gösterir. Bu durumda âşık kurban veya av olmaya hazırdır. Kaş hançer iken altındaki göz de İsmail'i andırır.

Kaş bazen bir mihrab, kıble veya secde-gâh yani mesciddir. Âşık böylece sevgilinin cemaline yönelir. İmam mihraba geçince Kur'an'ı yanlış okuyabilir.

Zâhid mihraba, âşık ise ebrûya yönelir. Aşığın gönlü sevgilinin kaşının köşesine asılmak ister. Ebrû'nun köşesindeki ben ise canlar çekici gözükür.

Kaş bazen bir tâk olarak da karşımıza çıkar. Tâk'ın bayramlarda kuruluşu veya bir bina kemeri oluşu aradaki ilişkiyi sağlar. Ayrıca tâk olmak ve tâkat kelimeleriyle kullanılan tâk, kaş ile birlikte kelime oyunlarına da yol açar. Zâhidin zühd ile kurduğu bina, sevgilinin takları görününce kıskançlıktan yerle bir olur.

Ayrıca kaş, anber kokar. Elif harfine benzeyen burun üzerinde bir med işareti gibi durur. Güzellik berat olunca kaş bu beratın tuğrası olur...[482]

Kaş (ebrû) şekil yönünden; hilâl, hilâl-i ıyd, mâh-ı nev, mâh-ı rûze, gurre (Arabî ayların birinci gecesi), gurre-i meh (ayın ilk günü), yeni ay, ay yenisi, toğar ay, mihrâb, mescid, kıble-gâh, secde-gâh, sâye-bân, tâk, köprü, keman, yay, mısra', matla' (kafiyeli beyit), eğri, eğri söz, eğri haber, kıl kalem, râ (harfi), nûn (harfi), kec-rev, (eğri giden) kavs (yay), mukavves (kavisli, eğri), kâbe kavseyn (iki yay boyu), hançer, şemşir, kırâb (kılıç kını) tuğrâ, nişân (tuğrâ), tevkî (tuğrâ), semmûr (samur kürk) ...[483] sad (harfi), kemân-ı fitne, hâcib, zülfikâr, belâ, sayyâd, kurab (kubbeli türbe) ... vs.'ye[484] benzetilerek muhtelif tasavvurlara konu olur.

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olarak kaş(ebrû), Sebâtî'nin şiirlerinde de bir teşbih unsuru olarak yer almaktadır. Şimdi bunların ana hatlarıyla neler olduğu üzerinde duralım:

Cami ve mescitlerdeki mihrab, şekil bakımından kavisli olduğundan sevgilinin kaşları ile benzerlik taşır. İmam mihrabın önünde namaza durunca, mihrabın kavsi sevgilin kaşlarını hatırlatır ve kıraati şaşırır. Öbür yandan kaşların iki oluşu, âşık cemaatinin fazlalığı münasebetiyle iki mihrab ihdas etme şeklinde algılanır. Sebâtî'nin şu Farsça beytinde sevgilinin iki kaşı mihraba benzetilmiştir.

---

[482] Geniş bilgi için bkz. Agah Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, s.494; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.145-46;(Komisyon), "Ebrû", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.2, s.408-409; Mustafa Kutlu, "Kaş", **A.g.e.**, c.5, s.215-16; Agah Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, s.494.

[483] Dr. Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", **Türk Dili. Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)**, s.136.

[484] Neclâ Pekolcay ve diğ., **İslâmî Türk Edebiyatı. Giriş** s.93-95.

"Zi-miḥrâb-ı dü ebrû-yı nigârem nûr şüd peydâ
Tecelli-gâh-ı Mûsâyest ân vech ü yed-i beyżâ"
G.5/1

Sevgilinin kaşı kılıç, kirpiği süngü, gamzesi hançerdir:

"Tîġ-ı ebrû nîze-i müjgân u ġamzeñ ḫançeri
Öldürür bir gün bizi vallâhü a'lem bi's-sevâb"
G.9/6

Sevgilinin vesmeli (rastıklı) kaşları yay gibidir:

"Vesmeden ḳaşın kemân tîr-i müjen pür-tâbdır
Tîġ-ı ġamzeñ tîr edüb ḳaṣdıñ helâk-i cânadır"
G.35/2

Sevgilinin kaşları hazır cevaptır:

"Hiç mi su'âle ḳoymaz ey zülf-i ḳara ḳaşıñ
Ġamzen ḫadengi ḥâlâ ḥâżır cevâba beñzer"
G.34/6

Sevgilinin kaşı, şekil bakımından hilâl, kavs-i kazâ, çift oluşundan dolayı da "yây-ı mükerrer"dir:

"Ba'zılar Zühre-cebîn ḳaşı hilâl etdi hayâl
Ba'zılar ḳavs-ı ḳażâ yây-ı mükerrer dediler"
G.37/5

Sevgili sayyâd, kaşı yay, kirpiği ok, aşığın gönlü de ankâdır. Sevgili bu araç gereci kullanmaksızın da bunu başarabilir:

"Bir ân eyle dil-dârım ṣayd ki 'âlemde
`Anḳâ'yı şikâr eyler ne tîr u kemân ister"
G.38/3

Sevgilinin kaşı, seyf-i Hudâ ve çift oluşundan ötürü de, şekil yönüyle Hz. Ali'nin (şîr-i vegâ'nın) elindeki ucu iki çatal olan Zülfikâr adlı kılıçtır:

"Ḳaşın ḳavs-i ḳażâdır mı veyâ seyf-i Ḫudâ'dır mı
Gelüb şîr-i veġâlar heb bu Zülfiḳâr'ı görsünler"

G.48/3

"Ey zülfi ḳara ḳaşın yâd eyledikçe her dem
Ṭoġrandı Zülfiḳâr'a cism-i nizâr sensiz"

G.69/7

Yukarıdaki beyitte "saçı kara" anlamındaki zülf-i kara" ile Zülfikâr'a kelimeleri arasında bir cinas sanatı da mevcuttur.

Daha önce de ifade edildiği gibi, tâk olmak ve tâkat kelimeleriyle kullanılan tâk kaş ile birlikte kelime oyunlarına da yol açmaktadır. Aşağıdaki beyit buna bir örnek sayılabilir:

"Tâ etdi ṭâḳatım ṭâḳ ṭâḳ-ı hilâliñ ey meh
Ṭâḳ-ı felekde titrer bî-iḫtiyâr sensiz"

G.69/6

Sevgili, kaş yayını gerip gözünün oklarını atarak aşığın bağrını deler:

"Kemân-ebrûsuna çekmiş ḫadeng-i çeşmiñ ol dil-ber
Atub nâvek deler baġrıñ o tîr-endâz-ı neylersiñ

G.95/6

"Tîr-i müjeñi ḳavs-i dü-ebrûya çekince
At sîneme gör kim hedef-i câna düşer mi"

G.139/6

c. Göz

Sevgilinin en çok üzerinde durulan ve pek çok tasavvurlara konu olan güzellik unsurlarından biri de hiç şüphesiz gözdür.

Eski şiirimizde olduğu gibi, Sebâtî'nin şiirlerinde de dîde, çeşm, ayn ... gibi adlar altında bir çok yönden ele alınan göz, şekli, rengi ve fonksiyonu ... vs. yönlerden bir çok beyte anlam vermiş, sayısız teşbih ve mecazlara konu olmuştur.

Edebiyatta dört çeşit gözden söz edilir: (a) Nergis gibi, kadehe benzetilen şehlâ, abherî göz; (b) Çeşm-i keşîde denen dâr ve çekik göz; (c) Çeşm-i hâb-âlûd adı verilen mahmûr göz ve (d) Çeşm-i mey-gûn, yani şarap renkli, kanlı göz.

Göz, sevgiliye ait tüm vasıfları üzerinde taşır. Zâlimlik, lâkaytlık, gülmek, nazlanmak, alay etmek ...vs. ona zıt davranış biçimleridir. Şehlâlık, mahmurluk, öfke ...vs. de onun sıfatlarındandır. Renk olarak ya siyah yahut ala (elâ)dır.

Sevgili âşık üzerinde gözüyle çok etkilidir. Onun gözleri manalı bakışlarıyla adeta aşığa bir şeyler anlatır. Bu anlatış bazen ok şeklinde aşığın gönlüne girip onu yaralar. Bu durumda göz ile birlikte kaşlar, kirpikler ve gamze de söz konusu edilir.

Gözün görevi görmek ise de sevgilinin gözü, daima görmezden gelir. O gözün bakışı, görüş şekli ve tarzı daima değişik anlamlar ifade eder.

Sevgilinin gözü daima sihir gücüne sahiptir. Âşıkları büyülemekte üstüne yoktur. Bunun için bir süzgün bakış yeter. Hatta Hârut'a bile büyüyü öğretir. Bu konuda saç, kâkül, ben ... vs. onun çırakları olamaz.

Göz mesttir; çünkü baygın görünüşüyle bir sarhoşu andırır. Onun bu sarhoşluğu bazen gurur ve nazdan dolayıdır.

Yine göz, gönül ülkelerini fethetmek için öldürücü özelliklere sahiptir. Kan dökmekte üstüne yoktur. Ayrıca göz gönül ve can kuşunun da avcısıdır.

Genel olarak Divan şiirimizde çeşm, dîde, ayn ve basar gibi müterâdifleriyle ve sayısız tamlamalarıyla kullanılan göz üzerine yapılan teşbihler de çoktur.

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olması yanında Divan şiirimizde de bir mazmun telakki edilen gözü, şekli veya görünüşü, rengi, özellikleri ve hareketleri bakımından bir ayrıma tabi tutarak nelere benzetildiği üzerinde duralım:

Şekil Yönünden: Nergis, bâdem, âhû, nokta, sad (harfi), ayn (harfi), dükkân, abher, mükahhal (sürmeli) ...vs.

Renk Yönünden: Kâfir, siyah, kara, (Nedim'de sarı), elâ, ala, mey-gûn, hûnî ...vs.

Özellikleri Yönünden: Sarhoş, mahmûr, hasta, bîmâr, bî-tâb, mest, bed-mest, mest-i siyah, siyah, kanlı, can alıcı, hûn-bâr, hışm, mekkâr, fettân, pür-fitne, ayyâr, hile-baz, fitne, fitneci, âfet, dinsiz, kavgacı, sihr, Hârût, hâb-âlûd, şîrgîr (aslan tutan, çakır keyif), nîm-mest, bekçi, baygın ... vs.

Hareketleri Yönünden:Büyücü, kâtil, cellâd, câdı, sehhâr, zâlim, sayyâd, kassâb, yagmacı, kan dökücü, hûn-feşân, kattâl, tîg-zen, nâvek, hançer, ok, haramî... vs.

Şunu da ifade etmek gerekir ki, şekil yönünden nergis ve bademi andıran göz, bazen da sad harfini andırır. Bazen o ters çevrilmiş nûn harfinin noktası olur. Bu durumda şair, sevgilideki güzellik unsurlarından bir kaçını daha harflerle teşbih ederek kelimeler resmeder. Sevgilinin gözleri âhûları bile geride bırakır. Şehlâ bakışıyla harikulâde güzel olur. Bazen da aslan gibi bakar. Ancak dikkat edilmesi gereken bir şey vardır ki o da, sevgiliye ait göz özellikleri ile aşığa ait göz özelliklerinin birbirine karıştırılmasıdır.[485]

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olarak göz, çeşm, dîde, ayn ve basar gibi müterâdifleriyle Sebâtî'nin şiirlerinde de bir teşbih unsuru olarak yer almaktadır. Şimdi, ana hatlarıyla bunların neler olduğu üzerinde duralım:

Sevgilinin gözü sayyâd olunca, aşığın gönlü avdır. Sebâtî ise âşıklar içinde sessizdir, ama şöhreti vardır; bu sebeple her sayyâda sayd olmaz:

"Her gözü ṣayyâda ṣayd olma saḳın kim dâ'imâ
`Âşıḳân içre Şebâtî bî-nevânıñ nâmı var"

G.33/5

Sevgilinin gözü kan dökücüdür. Sarhoş gibi bir gider, bir durur ama çevreye bakar ve av ister:

"Geh gider gâhî durub mestâne var eyler nigâh
Çeşm-i ḫûn-rîziñ yine naḫcîr şeklin gösiter"

G.39/3

Gözün en belirgin özelliklerinden biri mest oluşudur:

---

[485] Geniş bilgi için bkz. Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.115-16; Dr. Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", **A.g.d.**, s.136-37; Neclâ Pekolcay ve diğ., **İslâmî Türk Edebiyatı. Giriş** s.95-96; Neclâ Pekolcay "Çeşm", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.2, s.135-36; Mustafa Kutlu, "Göz", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.3, s.366-69; (Komisyon), "Çeşm". **Büyük Türk Klasikleri**, c.7, s.379; Agah Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, s.493; Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı**, c.2, s.398.

"Her muṣavvir kim diler çekmek ruḫuñ taṣvîrini
Çeşm-i mestiñ görgeç ol ḥayrân olub aḥvâl çeker"

G.40/4

Sevgilinin gözü nergis gibi mahmur ve etkileyicidir. Başı dönmüş gönül onu gördüğü zaman hasta yatağına düşer:

"Nergis-i çeşmiñi kim gördü dil-i ser-geşte
Ḥâṣılıñ bildim anıñ pister-i bîmâra düşer"

G.43/2

Sevgilinin gözü câdû olunca, diğerleri de birer niteliği taşırlar:

"Özüñ sâḥir gözüñ câdû cebîniñ hem ser-i yâdır
Saçıñ ḥabl yüzüñ âteş zülf-i şeh-i mârı görsünler"

G.48/4

Sevgilinin gözü şekil yönüyle badem olduğu gibi o, güzellik ağacının bir meyvesidir:

"Bî-bâr sanmañız kim o naḫl-i melâḥati
Bâdâm çeşm ü peste dehen sîb-zekânlıdır"

G.60/4

Sevgilinin gözü hareketleri yönüyle cellâd, kaşları ise kılıçtır:

"Tîġ-ı ebrûlar çeküb ṭurmuş neden cellâd-ı çeşm
Sol u sağında anıñ hem ġamze-i ḫûn-ḫârı var"

G.63/2

Sevgilinin gözleri yavuz hûn-hârdır pek çok insanın kanını içtiğinden kan tutmuştur:

"Niçe merdümlerin ḳanın içübdür merdüm-i çeşmiñ
Yavuz ḫûn-ḫârdır bî-şek kim anı böyle ḳan ṭutmuş"

G.73/2

Sevgilinin gözü bîmâr (hasta)dır:

Bîmâr gözüñ ḫastesidir cân u dil ey şûḫ
Gel gel baña kim anlara dermân olacaksıñ"

G.100/6

Sevgilinin gözü kan dökücü ve kanlıdır:

"Ey yüzü ânlı gözü ḳanlı özü şânlı güzel
Her ṭaraf gamzeleri ḫançer-i perrânlı güzel"

G.101/1

Sevgilinin gözü humârdır:

"Mest olmaz idi nergis-i mestiñ gözü müdâm
Çeşmin ḫumâr lebiñ mâ'il-i mül olmasa"

G.132/3

Sevgilinin vasıflarını dile getirenlerden biri de âşıktır. Mest bir âşık, sevgilinin gözünün ak veya karasını seçmeden ona renginden dolayı zeytûn, şeklinden dolayı bâdem gibi demiştir:

"Mest bir `âşıḳ gözüñ aġ u ḳarasıñ seçmeden
Söylemiş zeytûn ana yâhud demiş bâdem gibi"

G.155/3

Sebâtî Divanı'ndaki bir beyitte sevgilinin gözünün nûrdan kandil veya şeb-çerâg olup olmadığı sorulur:

"Zülf ü ḫâliñ pek siyâh ammâ yüzüñ ġâyetle aġ
Nûrdan ḳandîl midir çeşmiñ seniñ ya şeb-çeraġ"

G.82/1

ç. Gamze (Yan bakış)

Sevgilinin âşığına cevr ü cefâ etmekte görevli ve kâtil olarak nitelendirilen gözünün, yine aşığın gönlünün ve canının yaralanmasına sebep olan öldürücü bir silahı da gamzedir. Gamze, aşığın sevgiliye alaka duyup bağlanmasına sebep olan güzellik unsurları arasında en önemli bir yere sahiptir.

Divan şiirimizde sevgilinin bakışı, içinde binlerce anlamı içeren ve aşığın çözmekte zorluk çektiği gamzeyi doğurur. Gamze, sadece bakışa dayanmaz, bilakis göz, kaş, ve kirpiğin müşterek gerçekleştirdiği bir harekettir.

Gözden çıkan gamze aşığa ıstırap verir. Ancak gamze hissettirmeden bir biçimine getirip iş yaptığı zaman naziktir.

Divan şiirimizde gamze umumiyetle oka benzetilir. Gamze ok olduğunda yaralamak, delmek, öldürmek ve avlamak gibi eylemleri üstlenir. Oka benzetilen gamzenin hedefi ise, can, gönül, sine, ciğer ve yürektir. Âşık, gamze oklarının gönlünden hiç ayrılmamasını ister.

Ayrıca gamze, mest ve sarhoştur. Bu sebeple gamzenin sözüne güven olmaz. Gözlerin baygın bakışı da bu sarhoşluğa sebep teşkil eder.

Öbür yandan gamze bazen öldürücü bir kâtil, bazen de cellâddır.

Yine gamze, fitneler koparır, belâdır, âfettir, acımasızdır. Bazen câdû, büyücü ve sihirbazdır, sebebi de yine fitne ve kargaşadır.

Sevgiliden âşığa yönelik olarak gamze ile ilgili birçok husus söz konusu edilebilir. Bunlardan bir kaçını şöylece sıralamak mümkündür:

Fettân, şemşîr, tîg, tîg-zen, câdû, âfet, belâ, câsus, kattal, türk, gammâz, kahraman, mest-i şeker-hâb-ı nâz, aşûb-ı cân, gamze-i hûn, rehzen, sayyad, kâtil, tîg-i kâfir, tîg-i haydar, hançer-i elmâs, ok, hûnî, hançer, hançer-i perrân ...vs.[486]

Kısacası gamze, Divan şiirimizde sevgilinin güzellik unsurlarından birisidir. Sebâtî'nin şiirlerinde de yer alan bu unsurun nasıl kullanıldığı üzerinde duralım:

Sevgilinin kaşı kılıç, kirpiği ok olunca gamzesi de hançerdir:

"Tîġ-i ebrû nize-i müjgân u ġamzeñ ḫançeri
Öldürür birgün bizi vallâhü a'lem bi's-sevâb"

G.9/6

Aşığın gönlüne gamzenin hayali yoğun bir şekilde gece baskını yaparcasına dolunca, tıpkı Tatar'ın akınına uğramış harap şehre benzer:

---

[486] Geniş bilgi için bkz. Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.178-79; Dr. Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", A.g.d., s.136-37; Neclâ Pekolcay ve diğ., **İslâmî Türk Edebiyatı. Giriş** s.96-97;(Komisyon), "Gamze", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c.3, s.276-77**; Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatından Mazmunlar**, s.155; Agah Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, s.495.

"Ḫayl-i ḫayâl-i gamzẹ şeb-ḫûn ẹdince gönle
Tâtâr ġâret ẹtmiş şehr-i ḫarâba benzer"
G.34/2

Sevgilinin gamzesi, tesirinden dolayı hadeng yani bir oktur; aşığın konuşmasına fırsat vermeksizin hazır bir cevap özelliğini taşır:

"Hiç mi su'âle ḳoymaz ey zülf-i ḳara ḳaşın
Ġamzen ḫadengi ḥâlâ ḥâżır cevâba benzer"
G.34/6

Sevgilinin rastıklı kaşı yay, kirpiği ok, gamzesi kılıçtır. Ancak tek bir hedef vardır: âşığın canını helâk etmek:

"Vesmeden ḳaşın kemân tîr-i müjen pür-tâbdır
Tîġ-i ġamzen tîr ẹdüb ḳaṣdın helâk-i cânadır"
G.35/2

Şairin şu beytinde gamze, gamz eden, gammâz olarak ele alınmıştır:

"Ġamz etdi beni ġamzelerin sen şeh-i ḥüsne
Ġâfil mi sanırsın benim andan ḫaberim var"
G.57/3

Sevgilinin gamzeleri hûn-hâr (kan içici)dir:

"Tîġ-i ebrûlar çeküb ṭurmuş neden cellâd-ı çeşm
Sol u sağında anın hem ġamze-i ḫûn-ḫârı var"
G.63/2

Hatta, gamze-i hûn-hâr'ın yaptığı gaddarlığı ve zulmü Haccâc-ı Zâlim bile yapmaz:

"Bunca ẓulmü eylemez Ḥaccâc-ı Ẓâlim el-amân
Ġamze-i ḫûn-ḫâr kim eyler bire ġaddârlıġ"
G.83/4

Sevgilinin gamzeleri hançere benzetilmişti, ancak aşağıya alacağımız beyitte bu, "hançer-i perrân" (uçan, uçucu hançer)dir. Bu şekilde bir tasavvur, yan bakışın

hedefine uçarcasına ulaşan hançer gibi aşığın gönlüne ve canına vasıl olması hayaline dayanmaktadır:

"Ey yüzü ânlı gözü ḳanlı özü şanlı güzel
Her ṭaraf ġamzeleri ḫançer-i perrânlı güzel"
G.101/1

Yine sevgilinin gözü hûn-hâr, gamzesi ise yaman bir cellâddır:

"Çeşm-i ḫûn-ḫâr hemân ġamzesi cellâd yamân
Bilmeyen âh u amân sencileyin ḳanlı güzel"
G.101/3

"Ḳaşı bir tîġ hemân ġamzesi cellâd yamân
Girme ey cânım amân gel ikisi aresine"
G.129/3

"Tîġ-i ebrû gamze-i ḫûn-ḫâr-veş cellâdı var
Şâh-ı ḥüsn kim baş eğmez emrine fermânına"
G.133/4

d. Kirpik

Eski şiirimizde olduğu gibi Sebâtî'nin şiirlerinde de müje, müjgân gibi adlarla ele alınan kirpik, sevgilinin güzellik unsurlarından biri olup, ekseriyetle katil olarak nitelendirilen sevgilinin ve gözünün öldürücü silahı mahiyetindedir.

Kirpik veya kirpikler güzellik bakımından kaş ve gamze ile birlikte gözün tamamlayıcısı olup, birlikte ele alınırlar ve benzer fonksiyonlar üstlenirler.

Umumiyetle Divan şiirimizde kirpik, ok, tîr, sehm (ok), kılıç, tîg (kılıç), şemşîr (kılıç), hançer, bıçak, mızrak, peykâncı, saff-ı sipâh (asker safi), leşker (asker, ordu), bârân (yağmur), çârûb (süpürge), sûzen (iğne), mezbaha, çengel ... vs.'dir.

Kirpiğin ilgi kurduğu diğer öğelerle benzerliğinde, şekli ve görünüşü, sayısının çokluğu ve düzgün bir sıra meydana getirmesi söz konusudur.

Saç, göz ve kaş gibi siyah renkte olan kirpik, göz kapaklarına bir asker gibi saf saf dizilerek oklarını aşığın üzerine salar. Âşık ise bu oklara hedef olmayı ister.

Kirpik çokluğu ve düzgün bir sıra teşkil etmesinden dolayı saff-ı sipâh; kasap olan gözün parçaladığı gönülleri astığı yer olarak da bir mezbahadır.[487]

Şimdi sevgilinin güzellik unsurlarından biri olarak umumiyetle ok, kılıç, hançer, mızrak ... vs. diye nitelenen kirpiğin, Sebâtî'nin şiirlerinde nasıl ele alındığı üzerinde duralım:

Sevgili cefa ordusunu saf saf aşığın üzerine sevk edince, saf saf olmuş kirpikler aşığın gönlüne belâ okunu saplamaktadır:

"Çekiyor ceyş-i cefâ üstüme cânân ṣaf ṣaf
İtiyor tîr-i belâ sîneme müjgân ṣaf ṣaf"

G.86/1

Görüldüğü gibi gamze ile ilgi kurulan en önemli unsur oktur. Bu tasavvur biçiminde göz ve göz ile bir bütünlük arz eden kaşın önlemli bir yeri vardır. Kaşlar kurulu birer yay, kirpikler de oklarıdır. Aşığın gönlünü bu oklar kırmızı kanlara boyar:

"Ḳurulu ḳavs-i ḳażâ ḳaşını seyr eyler iken
Atdın ol tîr-i müjen sîneme al ḳan etdin"

G.94/2

Bu sebeple, sevgilinin bir anda aşığın tâ canına geçen kirpik oku, ve temreni için aferin demek gerekir:

"Âferîn ey meh-likâ tîr-i müjenden peykânına
Kim geçer bir ânda ol 'âşıḳın tâ cânına"

G.133/1

e. Yüz ve Yanak

Sevgilinin diğer güzellik unsurlarını da üzerinde taşıyan yüz ve onun ayrılmaz parçası yanak, dilimizde her ne kadar aralarında farklar olsa da birbirinin yerine kullanılabilmektedir.

---

[487] Geniş bilgi için bkz. Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.302; Dr. Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", A.g.d., s.137; (Komisyon), **"Kirpik"**, **Büyük Türk Klasikleri**, c.7, s.393.

Sevgilinin güzellik unsurlarından pek çoğunu üzerinde barındıran yüz, "dîdâr, rû, rûy, çihre ...vb." ve onunla ayrılmaz bir bütün oluşturan yanak, "hadd, ruh, ruhsâr, ârız ... vb." müteradifleriyle gerek Divan şiirimizde ve gerekse Sebâtî'nin şiirlerinde kullanılmıştır.

Tasavvufta Allah'ın tecellisi yerine kullanılan yüz, kaş, göz, kirpik, dudak, yanak, ben ... vs. güzellik unsurlarını kendinde topladığı için adeta o bir güzellik meydanı veya harmanıdır ve sevgilinin büyük bölümünü oluşturur.

Bazen mecâz-ı mürsel yoluyla yalnızca yanak yerine kullanılan yüzün güzelliğine "cemâl" denir.

Öbür yandan, yüzün en geniş kısmını kaplaması ve daha çok saç, hat ve ben ile birlikte anılmasından dolayı yanak, sevgilinin üzerinde en çok durulan güzellik unsurlarından birisidir.

Yüz ve yanak, âşığın gönlünü çelen ve kendine bağlayıcı bir cazibe kaynağı olarak rengi, parlaklığı ve güzelliği sebebiyle sevgilinin en çok dikkati çeken bir güzellik unsurdur.

Divan şiirimizde, "rû, rûy, dîdâr, çihre, likâ tal'at ... vb." anlamdaşlarıyla yüzün ve "ruh, ruhsâr, hadd, ârız, izâr ... vb." anlamdaşlarıyla da yanağın şekil, renk, parlaklık ve güzelliği sebebiyle nasıl ele alındığını ve nelere teşbih edildiğini şöylece sıralayabiliriz:

Gün, gündüz, güneş, hurid, şems, mihr, mihr-i rahşân, âfitâb, ay, bedr, mâh, meh, mâh-ı tâbân, meh-i tâbân, sabah, subh, nûr, pertev, sîmîn şem', çerâğ, tâb, âteş, âteş-i Mûsâ, od, nâr, âyine, âb, âb-ı revân, âb-ı nâb, zülâl, kâfûr, şarâb, tâb-ı mül, Rûm, Kur'ân, mushaf, kitâb, mecmua, safha, âyet, imân, Ka'be, kıble, yed-i beyzâ, gencîne, cennet, cennet gülü, firdevs, behişt, bâg-ı cennet, ravza, bahar, nev-bahar, mevsim-i gül, seher, tan, bag, bûstan, gül, gül-gûn, gül-i handân, gül-i ter, gül-i ahmer, gül-i hamra, gül-i sîrâb, gülşen, gül-zâr, gül-istân, berg-i gül, varak-ı gül, verd, lâle, lâlezâr, lâle-sitân, lâle-fâm, semen, berg-i semen, nesrin, erguvân, perî, hûr (huri), melek-rû, kan ... vb.[488]

---

[488] Geniş bilgi için bkz. Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.131-32;200-201; **Büyük Türk Klasikleri**, c.5, s.454-55; Dr. Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", **A.g.d.**, s.137; Neclâ Pekolcay ve diğ., **İslâmî Türk Edebiyatı. Giriş** s.97-100; (Komisyon), "Dîdâr", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.2, s.287; Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı**, c.2, s.398.

Kısaca ifade etmek gerekirse, yüz ve yanak üzerinde söylenilen sözlere, teşbih ve mecazlara sınır çizmek güçtür. Şimdi, Sebâtî'nin şiirlerinde bunlardan hangilerinin kullanılıp kullanılmadığı üzerinde duralım:

Sevgilinin yüzü ve yanağı "berg-i gül" (gül yaprağı)'na benzetilir. Bunda, gülün rengi yanında latif oluşu da önem taşır. Basiret gözüyle bakıp sevgilinin yanağı seyredilmelidir:

"Dem-be-dem berg-i güle çeşm-i başîretle bakub
Lev-haşa'llâh diyerek seyr-i `izâr etmelidir"
G.31/2

Sevgilinin yüzü renk bakımından parlak ve beyazdır. Bazen bu beyazlık dolayısıyla kitaba benzetilen yüz, üzerindeki diğer hat, ayva tüyü ... vs. gibi unsurlarla beraber ele alınır.

Sevgili büt olunca, beyaz yüz ehl-i kitaba benzer:

"Zünnâr-ı zülfün ey büt pek kara kâfir ammâ
Lâkin beyâz rûyun ehl-i kitâba benzer"
G.34/8

Yüz bazen Mushaf'a teşbih edilir. Yüzün Mushaf'a benzetilmesi, Kur'ân-ı Kerim'in öpülmesi adetine dayanır. Yüz, Mushaf veya ayete, kaşlar da "râ" harfine benzetilir. Yüzdeki diğer güzellik unsurları da çeşitli harflere benzetilerek, ayva tüyleri hat, yani yazı olarak ele alınır ve yüz ilahî sırları ihtiva eder:

"Mushaf-ı hüsnünde hattın gördü çün `âşıklar
Dediler tezhîb hoş tefsîr şeklin gösiter"
G.39/6

Ayrıca sevgilinin yüzü, yuvarlak ve parlak oluşu sebebiyle dolunay (bedr-i tamâm)'a benzetilir. Sevgilinin saçlarının karine yoluyla siyahlığından ötürü geceye benzeten âşık, oğlak burcunda bir ay gibi sevgilisi olduğu için mutludur. Sevgilinin yüzünü görmek için her şeyini vermeye hazır olan âşık, karanlık gecenin kameri sevgilisi olduğu için sevinmektedir:

"Gördüm yüzünüñ bedr-i tamâm olduğun ey meh
Şâdım ki bugün burc-ı hamelde kamerim var"
G.57/2

Öbür yandan, sevgilinin yanağı ay ışığı gibi parlaktır. Ancak, haç veya istavroza benzeyen saç yüzüne düşmezse, âşık onu görebilir. Aksi halde göremez. saçın çelîpâ diye nitelendirilmesi, sevgilinin de bir kâfir olarak düşünülmesini gerektirir:

"Ruh-ı meh-tâbını görmeklik anıñ mümkün idi
Düşmeseydi eger ol zülşf-i çelîpâ yüzüne"
G.130/12

Sevgilinin güzellik unsurlarından saçı ve beninin renk bakımından siyah olmalarına karşın, yüz gayet aktır. Bu sebeple tezat sanatını da oluştururlar:

"Zülf ü hâliñ pek siyâh ammâ yüzüñ ġâyetle âġ
Nûrdan kandîl midir çeşmiñ seniñ ya şeb-çerâġ"
G.82/1

Sevgili melek huylu, peri gibi güzel yüze sahip olur da dev siret rakiple bağı dolaşırsa, bu davranışı âşık o sevgiliye yakıştırmaz:

"Sen melek-hû vü perî dil-bere lâyık mıdır
Ol rakîb-i dîv sîretle edersiñ seyr-i bâġ"
G.82/3

Yine sevgilinin yüzü renginden dolayı ateş gibi kırmızıdır. Âşıkların hayallerini süsler:

"Son demincle bir dahi görsek amân lutfen yetiş
Âteş-i rûyuñ hayâli koymadı gözlerde yaġ"
G.82/6

Gönül seb'a-i seyyâre gibi alemi baştan başa gezse, sevgilinin ay gibi parlak yanağının benzerini göremez:

"Seb'a-i seyyâre-veş gezsen ser-â-ser 'âlemi
Şübhesiz görmezsin ey dil ol meh-i ruh-sâr tek"
G.92/3

Gönül kuşu efgan ederek, sevgilinin gül yanağını hatırlayınca, hasret göz-yaşları döküyor. Ancak göz de alkanlar içindedir:

"Gül ruhun yâdediyor murg-ı dil efgân ederek
Eşk-i hasret döküyor dîdesin al kan ederek"
G.97/1

Sevgilinin yüzü gül-i hamrâ olunca gönül de bülbüldür:

"'Âşık oldum yine bir dil-ber-i ra'nâ yüzüne
Bülbül-i gönlüm oku gel gül-i hamrâ yüzüne"
G.130/1

Ayrıca güllerin açılması, hüsn-i ta'lil ile sevgilinin yüzünün gül gül olmasına bağlanır:

"Güller açılmaz idi yüzün gül gül olmasa
Sünbül ne çiçek ede saçın sünbül olmasa"
G.132/1

Aşağıdaki beyitte sevgilinin ateşe benzeyen yanağının âşık üzerindeki etkisi, ateş karşısında eriyen yağ örneğiyle açıklanmaktadır:

"Gözleyu gözleyu ol âteş-i ruh-sâr ocağın
Eridi akdı bütün bu yüregim yağları"
G.140/2

Şu beyitte de saçı sünbül, kendisi ay olan sevgilinin yüzü, aydınlığından ve parlaklığından dolayı sabaha (subh) teşbih edilmiş; ancak sünbüle benzeyen kara saçlar yüzü örtünce, ortalık kararıp akşam olmuştur:

"Sünbül tagıdub rûyına ol mâh-ı dil-efrûz
Eyvâh o gün subhumu şâm eyledi gitdi"
G.149/3

Aşağıdaki beyitte ise, gül-yüz-nâr; lâle-dâg-nâr ilişkisi üzerinde durulmuştur:

"Bülbülümgül yüzünüñ nârına yandım deme kim
Salmasun lâle-ṣıfat dâġ urub ol nâra seni"
G.153/4

Sevgilinin yanağı parlaklığından dolayı aynaya benzetilir. Ancak gönül, sevgilinin yanağının devrinde aynayı terkederek yanağını ayna edinmiştir:

"Ruḫuñ devriñde ey dil-ber gönül âyîneden geçdi
Raḳîbiñ ben de geçdim der ʿaceb ayı neden geçdi"
G.160/1

f. Hatt

Eski şiirimizde genellikle "ayva tüyü" diye bilinen hat, gençlerin yüzünde yeni çıkan sakal ve bıyık; yanak, dudak, çene kenarı veya çevresinde bulunan ince ayva tüyleri ve sarı tüyler olup, aynı zamanda sevgilinin güzellik unsurlarından da biridir.

Şiirde yanak, dudak, ben, saç ve çene ile birlikte kendini gösteren hat, genelde hûb olarak düşünülür. Öbür yandan "yazı" anlamına da uygun olarak "belirtmek, tahrir olmak, yazmak, karalamak" gibi tabirlerle kullanılan hat, tevriye ve ilham-ı tenâsüb sanatlarını doğurur.

Hat üzerinde yapılmış teşbih ve mecazlar oldukça fazladır. Bunları şöylece sıralamak mümkündür:

"Sebz, sebze, sebze-zâr,zulmet, zulümât,ebr-i siyâh,hazan,hâr, sûre,âyet, tefsîr, hâşiye, hüccet, nâme, mektûb, mahabbet- nâme, nüsha, rukûm, misk, miskîn, müşk-i Huten, zerrât-ı misk-i Huten, müşg-i Tatar, anber, reyhân, sipâh, leşker-i Fir'avn, abd-ı Habeşî, toz, jengârî, pîrûze, lâciverd, tûtî, zâğ, dûd, buhûr, sâye-i zülf, sâye-i ebrû, ebr-i bahâr-ı hüsn, şeb-i tîre, mûr, mûrçe, gubâr, kara yazı, sürmereng, sevâd, muanber, nev, tâze , kebûd, nîş, zerre, menşûr, berât, hâle, hicâb, çemen, kelef (yüzdeki siyah noktalar), Hindistan, tevkî, semmûr, Çîn, Hızır, benefşe...vb."[489]

---

[489] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.216-18; Dr. Cem Dilçin,"Divan Şiirinde Gazel", **A.g.d.**,s.138; Neclâ Pekolcay ve diğ., **İslâmî**

Sevgilinin güzellik unsurlarından ve Divan şiirinin mazmunlarından olan hat, Sebâtî 'nin şiirlerinde de yer almıştır.

Sebâtî Divanı'nda, müstakil olarak sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan hatt'ı konu alan "hat" redifli bir gazel (G.78) vardır. Beş beyitlik bu gazelde, şairin bu mazmunu nasıl ele alıp işlediği açıkça görülür.

Aynı mazmun, muhtelif beyitlerde değişik sebeplerle ele alınıp işlenmiştir. Şimdi, bunların, neler olduğu üzerinde duralım:

Hatt'ın yazı anlamına gelmesi dolayısıyla bir yazıya benzetilen tüyler, yanak sayfası üzerine yazılmış olarak ele alınır. Ayrıca yanak bir Mushaf, hat ise onun ayet veya sureleridir. Bazen sevgilinin güzelliği bir Mushaf, ayva tüyleri de onun tefsiri, bazen da güzellik nüshasının hâşiyesidir:

"Muṣḥaf-ı ḥüsnünde ḫaṭṭın gördü çün âşıḳlar
Dediler tezhîb ḫoş tefsîr şeklin gösiter"
G.39/6

Yukarıda da ifade edildiği gibi, yazı anlamına da uygun olarak "belirtmek, tahrîr olmak, yazmak, karalamak" gibi tabirlerle kullanılan hat tevriye ve ihâm-ı tenasüb sanatlarını meydana getirir. Kaza pergeli, sevgilinin yanağına hat çekince, ayın çevresinde oluşan haleyi andıran bir görüntünün çıkmasını sağlamıştır:

"Çekdi pergâr-ı ḳażâ ol ṣafḥa-i ruḫsâra ḫaṭ
Gûyiyâ meh hâlelendi çekdiler bir ḳara ḫaṭ"
G.78/1

Güzellik bir hazine olunca, hat da bunun koruyucusu şeh-mârdır:

"Sen şeh-i ḥüsn (ü) melâḥatsın begim bu 'arṣada
Genc-i ḥüsnüñ ḥıfẓ içün dönmüş gelür şeh-mâra ḫaṭ
G.78/2

Sebâtî'ye göre, sevgili güzelliğinden ötürü gururlu ve nazlıdır. Sakalı çıkmamış âşıklara iltifatı yoktur. Çıkacak olan hat, sevgilinin belki iltifatını sağlar:

Türk Edebiyatı. Giriş s.101-103; Agâh Sırrı Levend , **Divan Edebiyatı,** s.101-103; Agâh Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı,** s.498-99; Ahmet Talât Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar,** s. 196-97; **Büyük Türk Klâsikleri,** c.7, s.387.

"Ḫaṭ-ber-âverd olmasa cânân vefâ etmez gönül
Birgün evvel gelse bâri eyleseydi bir çâre ḫaṭ
Hüsnüne mağrûr olub nâz ile öldürdün beni
Luṭf edüb nâ-geh gele bu bendeyi kurtara ḫaṭ
G. 78/3-4

Hat, sayıca çokluğu itibariyle bazen sevgilinin güzellik mülkünü yağma etmek için güzellik ülkesindeki kalabalık bir orduya benzetilir:

"Ey Şebâtî mülk-i ḥüsn-i dil-beri yağma içün
Kişver-i ḥüsnünde döndü leşker-i cerrâra ḫaṭ"
G.78/5

Hat, sevgilinin güzellik unsurlarından biridir. Sevgilinin yüzü gül veya gülizâr olunca, hat da rakip veya diken olur. Âşık ise bülbüldür. Ayrıca, ayva tüyleri güzelliği yok eden bir dereceye (sakal haline) geldiğinde, güzellik baharsa, sakal da onun sonbaharı olmaktadır. Bu ise bülbülün ağlamasına sebeptir. Çünkü güllerden eser kalmayacaktır:

"Ḫaṭın geldikde dil eyler fiġân ol gül-i ʿizâr üzre
Nice kim bülbül ağlar gül içün her murġ-zâr üzre"
G.131/1

g. Ben (Hâl)

Bilinen umumi manasıyla "çoğu doğuştan tende bulunan ufak, koyu renkli leke veya kabartı" demek olan ben, edebiyatta genellikle şekli ve siyah rengi, sebebiyle ele alınır ve sevgilinin yüzünde bulunan güzellik unsurlarından biridir.

Yüzün çeşitli kısımlarında yer alabilen, daha çok yanak, kaş, hat ve dudak ile birlikte ele alınıp işlenen ben, hâl (durum, keyfiyet) kelimesiyle birlikte kullanılınca cinâslar oluşturur. Benzeri ilişki hâl ile Halîl kelimeleri arasında da kurulur.

Ben, şekli ve rengi itibariyle pek çok şeye teşbih edilmiştir. Bunlardan bir kaçını şöylece sıralamak mümkündür:

"Nokta, dâne, şâh- dâne, şeh- dâne, ûd (öd ağacı), fülfül (karabiber), haşhaş, tohm, habb, müferrih habb, Hindû (Hintli), Hindû-beçe, Arab, meges (sinek),

zübâb (sinek), âşiyân, nâ-müselmân, frengistân, büt-perest, ayn-ı câdû, sultan, Habeş sultanı, Bilal-i Habeşî, ceyş-i habeş, Hârût, siyeh-dil, fitne, gece, Pervin (ülker yıldızı), Süreyyâ (Ülker yıldızı), sitâre, siyah, siyeh, sevâd, müşg, anber, benefşe, elmâ çekirdeği, yakut, habbetü's-sevdâ, tavus, şahbâz, beydâk (satranç oyununda piyade denilen taş), Hacer-i Esved, dağ, yara, baht, hasûd alâmet, karanfil, mercimek, sipâh ... vb."[490]

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan ben, Sebâtî'nin şiirlerinde bir mazmun olarak yer almıştır.

Şimdi şairin bunu nasıl ele alıp işlediğini görelim:

Saç tuzağa, gönül de kuşa benzetilince, ben, tuzakta, gönül kuşunun iştahını kabartan cazip bir tanedir:

"Murġ-ı dil dâm-ser-i zülfüñden ayırılmadı çün
Bildim ol sayda gelür dâneden ol dâm-ı leẕîẕ"
G.30/3

"Uçma ey gönlüm kuşu çoḳ da hevâ-yı zülfüne
Her ser-i mûyunda ânıñ dâne bir biñ dâmı var"
G.33/4

Siyah rengiyle bir fülfül (karabiber) olan ben, Hindistan'ı da beraberinde bulundurur:

"Mânend-i ḫâl fülfül Hindûstân'da bitmez
Meşhûr bir meẕeldir cân bûstanda bitmez"
G.68/1

"Hindûstân-ḫayâlde bu seyyâh-ı maġribi
Bî-hûde gezmez idi beniñ fülfül olmasa"
G.132/2

---

[490] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.203-204; Neclâ Pekolcay ve diğ., **İslâmî Türk Edebiyatı. Giriş** s.100-101; (Komisyon), "Ben", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.1,s.394; Dr. Cem Dilçin,"Divan Şiirinde Gazel", **A.g.d.**, s.138; **Büyük Türk Klâsikleri**, c.7, s.376-77; Agâh Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, s.499.

Ben, bazen Hinḍû, Hindû-beçe ve Habei olur:

"Ḫali sandıñ mülk-i ḥüsn-i dil-beri kim ḫâlden
Beñleri varken tutuşdun böyle Hindûlarla sen"
G.120/4

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan ben, anber ile birlikte kullanılır:

"Göz göre gönlüm yanar gördükçe çeşm u ḫâliñi
ʿAyna mı meftûn bu gönlüm yoḳsa ʿanber ḫâle mi"
G.151/2

Sebâtî Divanı'ndaki şu beyitler, ben ile ilgili kavram ve teşbihler açısından ilginçtir:

"Dâne-i ḫâli, ḫayâli tâ ki gözden çıkmasun
Hind-veş çeşm-i cihânı fülfülistân eyledi"
G.154/4

"Dâm-ı zülfünde anıñ dâne-i ḫâliñ göreli
Murġ-ı rûḥum ana elbetdeki bî-çâre düşer"
G.43/4

h. Ağız

Edebiyatımızda "dehân, dehen, fâm ve fem" gibi müteradifleriyle ele alınan ağız, bilhassa, darlığı ve küçüklüğü itibariyle Divan şiirimizde sevgilinin güzellik unsurlarından biri olarak ele alınan mazmunlardan biridir.

Şunu da ifade etmek gerekir ki, ağız dudakla beraber bir bütünlük gösteren güzellik unsurudur. Dudak, ağzın gözle görülen kısmıdır ve ağız dudaktan ayrı düşünüldüğünde bilhassa bu görünmezlik vasfi ile ele alınır.

Divan şairlerince bir çok bakımdan sevgilinin ağzı anılmış, güzellik unsurları içinde o, yuvarlaklığı, kenarlarındaki ayva tüyleri ile temaşaya dayanan bir güzellik arz etmesi ve konuşma özelliği dolayısıyla üstün tutulmuştur.

Yine "öpmek, buse almak" gibi söyleyişler ise ağzın, cinsî açıdan edebiyata girmesine sebep olmuştur.

Edebiyatta güzellik açısından ağzın en çok darlığı ve küçüklüğü üzerinde durulur. Ağız görünmediği, varlığı ancak konuşmakla anlaşıldığı için yok kabul edilir.

Sevgilinin ağzı açılmadığı için bir sırdır, bilinmesi ve anlaşılması mümkün değildir. Can da ağzından çıkar ve görünmez. Âb-ı hayat da gizli olup görünmediği için ağız âb-ı hayattır. Ayrıca ağız âb-ı hayatı içinde bulunduran zulümat gibidir. Gönül de ebedî hayatı bulmak için buraya giden İskender'e benzetilir.

Güzellik cennete benzetildiği zaman ağız da menba-ı kevser olmaktadır. Rengi, kapalı olması ve küçüklüğü sebebiyle de goncaya benzetilen ağız, kadeh olarak da düşünülür.

Küçük oluşuyla nokta ve mine, mücevher ve inci sakladığı için de dürç, hokka ve sadef'e benzetilmiştir. ...[491]

Sebâtî'nin şiirlerinde sevgilinin güzellik unsurlarından biri olarak ağız, nasıl ele alınmıştır? Bunu ana hatlarıyla görelim:

Ağzın sır oluşu, yukarıda da ifade edildiği gibi gizlenen bir şey oluşu ile ilgilidir. Başkalarına açılmaz. Bu durumun cân mefhumu ile de ilgisi vardır. Zira can da görülmez ve ağızdan çıkar. Bu durum ağzın âb-ı hayat, ab-ı Hızır oluşuna kadar varır:

"Deheniñ sırrını kim sır eder ehl-i esrâr
Ger biri fâş ede Manṣûr-ṣıfat dâra düşer"
G.43/5

"Nokṭa-i mevhûme-i laʿlin ṣabâdan sor deyu
Vâḳıf-ı esrâr 'adem iklîmine biñ tel çeker"
G.41/6

"Her du'â düşnâmiñim ol ġonce-veş femden çıḳar
Gûyiyâ âb-ı Ḥıżır'dır çâh-ı Zemzem'den çıḳar"
G.62/1

---

[491] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.21; Dr. Cem Dilçin,"Divan Şiirinde Gazel", **A.g.d.**, s.138-39; Neclâ Pekolcay ve diğ., **İslâmî Türk Edebiyatı. Giriş** s.92; Agâh Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, s.500; (Komisyon), "Dehân, Dehen", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.2,s. 221-22; Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı**, c.2, s.399.

Sevgilinin ağzı küçüklüğünden dolayı goncaya benzetilir:

"Ol ġonce-fem güzel ki dilâ sîm tenlidir
Pek sâde sanma anı ki ruḫsârı benlidir"

G.60/1

Çoğu zaman ağız, yok diye bilinir. Bu yokluk ağzın küçüklüğünü ifade ettiği gibi onun görünmezliğini, dudakların onu sakladığını ve içindeki mücevherleri (dişleri) göstermediğini anlatmaktadır:

"Lebiñ eżdâdı cem' etmiş süḫan mevcûd dehen ma'dûm
Tekellüm eyle münkirler o yoḳu varı görsünler"

G.48/2

Sevgili nefesiyle ve gonca gibi güzel ağzıyla Hz. İsâ gibi can-bahş olur:

"İsâ gibi cân-baḫşlıñ ol rûḥ-ı revânıñ
Enfâsına vü gonce-i ra'nâsına maḫṣûṣ"

G.75/2

Yine bu konuda bir beyit de şöyledir:

"Bir ġonce dehen dil-berin efkendesiyüzdür
Bir biz değiliz biz gibi efkendesiyüzdür"

G.59/1

Günümüzde olduğu gibi eskiden de geçerli olan estetik ölçülerden biri, sevgilinin küçük ağızlı (piste-dehen) olmasıdır. Ayrıca tatlı ve güzel sözler sarf etmesi de aranan vasıflardandır:

"Şeker dile deḫ tûti-i dil şevḳle anı
Bir piste-dehen şekker-i bâdâma düşürdüm"

G.108/2

ı. Dudak (Leb)

Eski şiirimizde üzerinde en çok durulan sevgilinin güzellik unsurlarından biri de dudaktır. Divan şairinin vazgeçemediği bir güzellik unsuru olarak dudak, görünüşündeki güzelliği, rengi, küçük ve yuvarlak oluşu, yanındaki beni, çevre-

sindeki ayva tüyleri, ayrıca konuşma, söz ve ağızla olan yakın ilgisi itibariyle ele alınır.

Ayrıca "öpmek, emmek, sormak, ağza almak, bûse almak veya vermek" gibi tabirlerle cinsî yönü ifade edilir.

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olarak, başta şekli ve rengi olmak üzere pek çok yönlerden teşbih ve mecazlara konu olur.

Divan şiirinde dudak, ağızla beraber ele alınarak asırlar boyu işlenen bir mazmun olup, pek çok terkip ve ikili üçlü teşbihler ile daima şairin fikir ve hayal merkezlerinden birini oluşturmuştur.

Ağız ve dudak, "Gonce, gonce-i hadân, gonce-i mestûr, gül goncesi, gülberg-i handân, kadeh, câm, câm-ı Cem, câm-ı la'l, câm-ı şarâb, peymâne, sâgar, piyâle, hokka, hokka-i mercân, hokka-i la'l, dükkân, dürc, hâtem, nigîn, mühr, mühr-i Süleyman, âb, âb-ı hayât, âb-ı kevser, âb-ı hayvân, âb-ı Hızır, çeşme-i cân, çeşme-i Hızr, çeşme-sâr, menba-ı Kevser, sûre-i Kevser, mâ, zülâl (tatlı su), cân, yâr-ı cân, cân-ı cihân, cân otı, cân-perver, cân-bahş, cân-efzâ, rûh-perver, rûh-efzâ , hayât-bahş, cân viren, İsâ, mu'ciz-i isâ, isî, isî-dem, Mesîh, Mesîha-dem, Hızr, ilâc, dermân, devâ, şifâ, şarâb, şarâb-ı ter, şarâb-ı nâb, şarâb-ı erguvân, sahbâ, mey, mey-i la'l, mey-i nâb, mey-i sâfî, mey-i hoş-güvâr, mey-i gül-efsûn, mey-gûn, bâde, müi, mey-hâne, hâne-i hammâr, lezzet, nukl, şîrîn, şeker, şekkerîn, şekeristan, şeker-rîz, ney-şeker, kand, kand-ı mükerrer, nebât (nöbet şekeri), şerbet, bal, şehd (bal) helvâ, pâlûde, cüllâb, tuz, nemek (tuz), hurma, unnâb (çiğde), enâr, piste (fıstık), kirâs, âteş, âteşîn, ahker-pâre, sürh (kırmızı), kan, kan içici, hûn-baha, yâkût, mercân, akîk, rengîn, la'l, la'lîn, la'l-i Bâdehşân, la'l-i Yemânî, la'l-i rümmânî, la'l-i nâb, la'l-i âb-dâr, la'l-i dür-efşân, la'l-i handân, la'l-pâre, kan, dür-pûş, güher, güher-bâr, güher-rîz, güher-pûş, sadef, dâire, nokta, nokta-i vehmî, nokta-i şek, sıfr, zerre, nâ-peydâ, serâb, rûh, sır, râz, esrâr, gizlü, mahrem, gümân (şüphe), bî-nişân, ahyâl, rü'yâ, yok, yokluk, adem, hîç, düşvâr, yâd, tar (dar), teng (dar), sığmaz, imlâ sığmaz, söz yok, adı var kendü yok, ma'nâ, nükte, nükte-i gayb, güft ü gû, mim ... vb."dir.

Dudak ağızla beraber, renk ve şekil yönüyle göründüğü gibi pek çok teşbihe ve mecaza konu teşkil etmektedir.

Ayrıca dudakların sır oluşu kapalı oluşuna dayanır. Onların hareketi ile varlığına halel gelmekte ve sır olmaktan çıkmaktadır. Burada "sormak" kelimesi

hem dudağın sorulması, hem de bilinmeyenin sorulması anlamında tevriyeli kullanılmaktadır...[492]

Sebâtî'nin şiirlerinde sevgilinin güzellik unsurlarından birini teşkil eden bu mazmunun nasıl kullanıldığına bir bakalım:

Dudakların küçüklüğü varlık-yokluk meselesine yol açar. Dudak yok kabul edilir, varlığını inkar edenler vardır. Bazen varlığı vehmedilen bir noktadır:

"Lebiñ ezdâdı cem' etmiş sühân mevcûd dehen ma'dûm
Tekellüm eyle münkirler o yoku varı görsünler"

G.48/2

"Nokta-i mevhûme-i la'liñ sabâdan sor deyû
Vâkıf-ı esrâr 'adem iklîmine biñ tel çeker"

G.41/6

Sevgilinin dudakları rengi itibariyle mül'e (şaraba) benzetilir:

"Murġ-ı dilimi sehvle bir dâma düşürdüm
Bir lebleri mül ârız-ı gül-fâma düşürdüm"

G.108/1

Yukarıda ifade edildiği gibi "sormak" kelimesi, hem dudağın sorulması, hem de bilinmeyenin sorulması anlamında kullanılarak tevriye sanatı vücûda getirilir:

"Ey kâşk soraydım leb-i la'linden o şûhuñ
Ol neşe ile neşre kadar hürrem olaydım"

G.107/6

Tat, lezzet ve söz yönünden dudaklar, "şeker, şehd, ney-şeker, hurma, şîrîn" olur. Manzumelerde şîrîn, hem tatlı anlamında, hem de Ferhat ve Hüsrev'in sevgilileri Şîrîn anlamı ile tevriyeli kullanılır:

---

[492] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.310-11; Neclâ Pekolcay ve diğ., **İslâmî Türk Edebiyatı. Giriş** s.92; Komisyon), "Leb", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.6, s.75; Agâh Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, s.501; **Büyük Türk Klâsikleri**, c.7;394; Dr. Cem Dilçin,"Divan Şiirinde Gazel", **A.g.d.**, s.138-39.

"Şîrîn lebiñ vaṣfını taḥrîr edüb elden
Ferhâd-ṣıfat mestiñ olub ḫâme düşürdüm"
G.108/3

Sevgilinin bûse anlamında şeker olan dudağı, bûsenin bitmesine yakın zehr olur:

"Sorayım la'l-i lebînden bu ne sûziş dilde
İki elle sarılur sunduğu câm-ı zehre"
G.126/4

Dudak, rengi itibariyle sık sık kırmızı renkli değerli taşlardan la'le benzetilir:

"La'l-i lebiñ meyinden bir ḳaṭre nûş edeydim
Ḫoşnûd idim bu 'âlem yek-ser serâb olaydı"
G.151/2

i. Çene (Zekân, zenehdân)

Sevgilinin güzellik unsurlarından birisi de, Divan şiirinde "zekân, zenehdân ve enek" gibi müteradifleriyle ele alınan çenedir.

Çene, çoğu zaman ortasındaki çukurluk söz konusu edilerek kuyu veya zindana teşbih edilir. Aşığın gönlü de bir suçlu gibi bu kuyu ve zindana düşer. Sevgilinin saçları da zincir olup onu bağlar. İsteyerek veya istemeyerek de olsa buraya düşen halinden memnun sayılır.

Çene etrafındaki ayva tüyleri ile sanki üzeri yeşilliklerle örtülmüş bir bostan kuyusunu andırır. Bu kuyu yer yer soğuk sulu bir pınar, zaman zaman Hz. Yusuf'la beraber ele alınırsa onun atıldığı kuyu, bazen da zemzem kuyusu olur.

Kuyu ve zindan imajı dışında çene yuvarlak oluşu sebebiyle de pek çok teşbihin oluşmasına sebep olur.

Genel olarak çene çukuru, "çâh, çeh, çeh-i Bâbil, zindân, habâb, âşiyâne, sâgar-ı sîm, sîb (elma), elma, şeft-âlû (şeftali), bih (ayva), âbî (ayva), turunç, top, ... vb."'ye teşbih edilir.[493]

---

[493] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.533; Dr. Cem Dilçin,"Divan Şiirinde Gazel", **A.g.d.**, s.139; Agâh Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, s.503; (Komisyon), "Çene", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.2, s.132.

Sebâtî'nin şiirlerinde sevgilinin güzellik unsurlarından birini oluşturan bu manzumenin nasıl kullanıldığına bir bakalım:

Çene, bazen Hz. Yusuf ile birlikte zikredilir. Bu durumda aşığın gönlü yani cân Yusuf'u, Zeliha'ya benzetilen sevgilinin Mısır gibi güzelliği karşısında kuyuya veya zindana düşmüş olur. Şayet, aşağıdaki beyitte olduğu gibi düşememişse hasretini çeker, dövünür:

"Ey kâşk düşüb çâh-ı zenâḫdân-ı nigâra
Yûsuf gibi tâ ḥaşre ḳadar pür-ġam ◡olaydım"
G.107/5

Sevgilinin köyü Kâbe'ye, âşık hacıya benzetilince, sevgilinin çene çukuru da zemzem suyunun çıktığı kuyu olur:

"Ḥâcı-veş beklerem ol çâh-ı zenaḫdânından
Dediler Ḳa'be-i kûyuñda ki zemzem saçıyor"
G.64/5

Yukarıda da ifade edildiği gibi, kuyu ve zindan imajı dışında çenenin yer yer elma, şeftâli, turunç ve top olarak da ele alındığı olur. Bu tür benzetmelerde ana özellik ve benzetme yönü çenenin yuvarlaklığıdır.

Çenenin elma ile olan ilişkisi, şekli ve rengi itibariyledir. Yuvarlak şekli, çene çukuru ve pembe rengi ile çenenin elma ile olan benzerliği aşikardır. Çene gibi sevgilinin güzellik unsurlarından her biri birer meyve olunca, sevgili de güzellik ağacıdır:

"Bî-bâr sanmañız kim ◡o naḫl-i melâḥati
Bâdâm çeşm ü piste dehen sîb-zeḳanlıdır"
G.60/4

Ayrıca, çene gümüş, gabgab ise turunç renklidir:

"Bu sîb u sîm-zenaḫdân böyle turunç ġabġab
Dâreynde Ş̲ebâtî hîç bir fidânda bitmez"
G.68/5

j. Boy (Kadd)

Divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurları arasında en çok üzerinde durulan ve önem verilen taraflarından biri de "kâmet, kad, bâlâ ve endâm" gibi kelimelerle ifade edilen boyudur.

Şairler, sevgilinin boyu için bir kısmı mecazî, bir kısmı da itibârî manalar taşıyan "bülend, bâlâ, müntehâ, râst, doğru, mevzûn, dil-keş, dil-cû, latîf, hoş, ra'nâ, hırâmân, revân, âzâde" gibi sıfatlar kullanmışlardır. Hatta, şairler bu sıfatların anlamları üzerinde durarak pek çok edebî sanat yapmışlardır. Mesela, bâlâ-belâ, âzâd-âzâde, kâmet-kıyâmet, rast-doğruluk ... vb. kelimeler buna çok müsait bulunmuştur.

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olarak boy, uzunluğu, düzgünlüğü ve inceliği sebebiyle çeşitli tasavvurlara konu edilirken, değer verme ve yüceltme endişesinden ötürü mübalağalı ifadelerin kullanılmasına da neden olmuştur.

Sevgilinin erişilmezliği, âşıklara tepeden bakışı, hür ve başına buyruk tavırları, bu mübalağalı tasavvurlara sebep olan başlıca öğeler olarak göze çarpar.

Sevgilinin âşıklara karşı ilgisizliği, çoğu zaman meyvesiz ağaçlarla arasında ilgi kurulmasına sebep olmuştur.

Sevgilinin gençliği, inceliği ve narin yapısı boyun fidan ve dikme olarak vasıflandırılmasının başlıca sebepleri arasında yer alır. Sevgilinin boyunun mübalağalı bir uzunlukta düşünülmesi, âşıkın sevgili ile olan ilişkilerindeki tezadı kuvvetlendiren bir öğe olarak göze çarpar. Kısaca söylemek gerekirse, bu uzunluk ve yükseklik hayali, aşığın aczini ve sevgilinin erişilmezliğini kuvvetlendiren bir durum yaratır.

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olarak boy, umumiyetle Divan şiirimizde pek çok şeye benzetilmiştir. Bunlar, genel olarak şöylece sıralanabilir:

"Serv, serv-i hırâmân, serv-i ser efrâz, serv-i nâz, serv-i revân, serv-i sehî, serv-ibülend, serv-i çemen, serv-i âzâd, serv-i gül-endâm, şimşâd, sanavber, tûbâ, sidre, müntehâ, nihâl, bân (sorgun), nâreven (karaağaç), çenâr, nahl, ar'ar (ardıç), mısra, elif (harfi), doğru, âfet, kâmet, şem' (mum), fevvâre, sancak, râyet, livâ, bülend, rast, mevzûn, latîf, ra'nâ, bâlâ,âzâde, itidal, muanber... vb."[494]

---

[494] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.88-89; Agâh Sırrı Levend, **Divan Edebiyatı**, s.491-93; Neclâ Pekolcay ve diğ., **İslâmî Türk Edebiyatı. Giriş** s.92; Dr. Cem Dilçin,"Divan Şiirinde Gazel", **A.g.d.**, s.139;Yrd. Doç. Dr. Nehat Sefercioğlu, **Nev'î Divanı'nın Tahlîli**, s.198; (Komisyon), "Kadd", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.5, s.69-70; Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı**, c.2, s.399.

Sevgilinin boyu, aşığı kasıp kavuran, arzusunu dayanılmaz hale getiren en tesirli vasıftır.

Şimdi, Sebâtî'nin şiirlerinde bu mazmunun nasıl ele alınıp işlendiğine bakalım:

Sevgilinin naz ile salına salına yürüyüşü boyunun, rüzgarın tesiriyle âheste sallanan ağaçlarla ilgi kurulmasına sebep olur. Bu sebeple onun boyu için serv, sanavber, şimşâd ve ar'ar denilmiştir:

"Serverâ ḳâmetiñe serv ü ṣanavber dediler
Kimi şimşâd-ı ṣafa-ger kimi ʿarʿar dediler"

G.37/1

"Salın ey serv-i nâzım ʿâşıḳân reftârı görsünler
O naḫl-ı ḳâmet ol ḳadd-ı ḳıyâmet-vârı görsünler"

G.48/1

"Serv ü şimşâd ü ṣanavber ne revâ ser-keş ola
Baş egüb fikr-i ḳad-i ḳâmet-i yâr etmelidir"

G.31/4

Boy üzerine geliştirilen teşbih ve mecazlar içinde servi en önde gelir. Boy-servi hayali adeta klişeleşmiş bir benzeme gibidir. Servi nasıl bağın süsü ise, sevgilinin boyu da vücut bağının süsüdür. Bunun dışında aradaki benzerlik, uzunluğa, düzgünlüğe ve hareketlerdeki ahenge dayanır.

Öbür taraftan boy anlamına gelen kâmet kelimesinin kıyâmet kelimesi ile olan ilgisi bir çok beyitle beraber kullanılmasına sebep olur. Sevgilinin görünmesiyle âşıkları arasında meydana gelen kargaşa ve feryâd ü figân ile kıyamet günü meydana gelecek olan kargaşa arasında kurulan ilgi, bu tasavvur ve tahayyüle varlık kazandıran en önemli özelliktir:

"Serv-i âzâde gibi ser çeküb ol âfâḳa
Bu ne ḳâmet ne ḳıyâmet ne alâmetdir bu"

G.123/4

Yukarıda da ifade edildiği gibi, boy için kâmet kelimesi kullanıldığında sevgilinin boyu kıyamet olur. Sevgilinin boyu ve salınışı âşıklar arasında ve aşığın iç dünyasında kıyâmet derecesinde karışıklık yapar. Boy için fitne veya belâ denmesi de buna dayanır:

"Geldi refrâra çün ol ḳadd-ı ḳıyâmet ḳopdu
Kimisi fitne-i âḫir kimi maḥşer dediler"

G.37/2

Ayrıca, sevgilinin boyu cennetteki Tûbâ ağacına benzetilerek istisnâî bir değere sahip olduğu vurgulanır:

"Ḳopsa ḳıyâmet ey meh teşbîh serve ḳılma
Ṭûbâ o naḫl-i ḳâmet bâġ-ı cinânda bitmez"

G.68/3

k. Bel (Miyân)

Bel, Divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından biri olarak daima inceliği bakımından ele alınmıştır. Devrin estetik anlayışını da aksettiren sevgilinin beli, daima dar, mûy (kıl) hat ve hayal olarak kabul edilir. Bu özellikleri ağız ile ortak olduğundan çok zaman birlikte kullanılırlar.

Belin çeng olması, bükülmesi ile ilgili bir durum gösterir.

Divan şiirinde bel yerine daha çok müteradifi olan "meyân" ve "miyân" kelimeleri kullanılır.

Bel orta yer olduğu için şairler, kenar ile birlikte kullanarak kelime oyunları da yapmışlardır.

Divan şiirimizde umumiyetle sevgilinin beli, "hayal, rü'yâ, nâ-peydâ (görüneyen), nâ-yâb (bulunmaz), mû, mûy, kıl, kılca, sır, râz (sır), râz-ı nihân, nâzük, hiç, hiçlik, yok, adı var kendisi yok, rişte (iplik), ince, teng ... vb." olarak kabul edilir.[495]

---

[495] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.78; Dr. Cem Dilçin,"Divan Şiirinde Gazel", **A.g.d.**, s.139; Neclâ Pekolcay ve diğ., **İslâmî Türk Edebiyatı. Giriş** s.92.

Sebâtî'nin şiirlerinde sevgilinin güzellik unsurlarından biri olarak belin nasıl ele alındığına bir bakalım:

Sebâtî'nin şiirlerinde sevgilinin beli, mûy ve sır olarak kabul edilir. Bu sebeple ondan vâkıf-ı esrâr olanlar anlar:

"Fârıḳ-ı mûy-miyânım deyû çoḳ eyleme lâf
Saña düşmez bu sühân vâḳıf-ı esrâra sor"
G.43/6

Şair, sevgilinin beline takılan kemeri daim kıskanır. Çünkü sevgilinin belini kendisi o kemer gibi saramamıştır. Sebâtî'nin aşağıdaki beytinde bu durum açıkça işlenmiştir:

"Sensiz ey meh her günüm geçdi gelüb mâtem gibi
Ḳocmadım ḥayfâ miyânın zerr-i kemer-ḥâtem gibi"
G.155/1

l. Ten

Sevgilinin güzellik unsurlarının içerisinde yer alan ten, Divan şiirinde işlenerek pek çok mecâz ve teşbihlerin konusunu teşkil etmiştir.

Sevgilinin teni, Divan şiirinde genellikle gül, semen, cân ve ceherdir. Sebâtî de dahil pek çok şair, teni "sîmîn-ten" olarak tasvir etmiştir:

"Ol ġonce-fem güzel ki dilâ sîm-tenlidir
Pek sâde sanma anı ki ruḥsârı benlidir"
G.60/1

m. Koku

Sebâtî'nin şiirlerinde sevgilinin kokusu, umumiyetle saçı ve beni dolayısıyla zikredilmiştir. Bu sebeple burada, tekrar ayrıntıya girilmeyecektir.

Sevgilinin kendisi veya yüzü güle, bulunduğu yer gül bahçesine teşbih edilince çevreye güzel kokular yayılmaktadır. Yakınlarda dolaşanlar onun kokusunu aldıklarından, bülbül gibi gönülleriyle onu ve yanağını vird ediyorlar:

"Gülistân-ı ser-i kûyuñ gezenler aldılar bûyuñ
Hezâr-âsâ o gül rûyuñ dil evrâd eylemez n'eyler"
G.61/7

4. SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

Bu başlık altında, sevgili ile olarak ikinci derecede önemli bulduğumuz unsurları, alfabetik sıraya göre ele alacağız:

a. Ayağı Toprağı (Hâk-i pây)

Sebâtî'nin şiirlerinde "hâk-i pây = ayağı toprağı" tamlaması sadece umumi anlamda bilinen sevgili için kullanılmaz. Din büyükleri için kullanılır:

"Ḫâk-i pây-ı Şâh-ı Merdân olduğun faḫr eyle kim
Râh-ı ʿaşḳ içre bu ḥâlet feyż-i rifʿatdir bâña"

G.3/2

Öbür taraftan "Hâk-i der=kapı toprağı" tamlaması âşık için çok önemlidir. Sevgilinin kapısının toprağı göz hastalıklarına iyi gelen bir ilaç olan "sürme" (kühl) olarak tasavvur edilir ve birlikte yer alırlar:

"Ey kâşk gözüm sürmeleyüb ḫâk-i derinden
'Uşşâḳ-ı ser-i kûyuñ ile hem-dem olaydım"

G.107/4

b. Bûse

Bûse, dudakla bir bütünlük arzettiğinden, dudak konusunda söylenilen bir çok husus bûse için de geçerlidir. Dudak maddesinde bu konuda gerekli bilgi verildiğinden burada tek bir beyit örnek verilerek bu konu özetlenecektir.

Âşık için sevgilinin dudağından bir bûse almak, zemzem-i Beytü'l-Haram'a müdgam olmaktır:

"Ey kâşk dudağından anıñ bûse alaydım
Tâ zemzem-i Beytü'l-Ḥaram'a müdġam olaydım"

G.107/1

c. Kûy-ı Yâr

Eski şiirimizde olduğu gibi, Sebâtî'nin şiirlerinde de âşıkın devamlı bulunmayı arzuladığı, ancak bir türlü erişemediği bir mekandır.

Kûy, sevgilinin teşbih edildiği unsurlara göre değişen birer mekan olur. Bu mekanın bekçisi durumunda olan rakib, duruma göre köpek veya dîv olarak vasıflandırılır ve aşığın sevgilinin mahallesinde bulunmasına, hatta çevresinde dolaşmasına dahi izin verilmez. Âşık için bu kadar önemli ve mutlaka ulaşılması gereken bir yer olarak düşünülen kûy, aslında sembolik bir vasfa sahiptir.

Sevgilinin mahallesi bir beyitte Ka'be'ye teşbih edilir. Burada sevgiliye verilen değer kutsal mekanlarla beraber tutulmaktadır:

"Hâcı-veş beklerem ol çâh-ı zenaḫdânından
Dediler Ḳa'be-i kûyuñda ki zemzem saçıyor"

G.64/5

Âşık, sevgilinin bulunduğu mahalle bir türlü ulaşamaz. Ancak, bâd-ı sabâ vasıtasıyla selâm ve merhabasını alabilir. Bu da gerçekleşmeyince âşık üzülür:

"Ne kûy- yârdan ey dil bu gün bâd-ı ṣabâ geldi
Ne ol yâr-ı cefâ-cûdan selâm u merḥabâ geldi"

G.158/1

"Kûy-ı yâra gitmeḡi ister gönül ammâ çi-sûd
'Âşıḳıñ meyli viṣâle dil-beriñ hicrânedir"

G.35/4

ç.Naz

Sevgili güzeldir ve güzelliğinin farkında olan bir varlık olarak âşıklarına karşı cilveli ve nazlıdır. Kendini ağırdan alır, onun tebessümü bile naz iledir. Âşık, onu, bu tavrından dolayı naz atına binmiş şekliyle tahayyül eder:

"Esb-i nâz ile yeter anları pâ-mâl etdiginñ
Çekiver dizginini belki gedâlar yetişür"

G.54/5

Aynı gazelde Sebâtî, yine şöyle der:

"Öldürür 'âşıḳı ey yâr bu ne ṭavr-ı ġarîb
El-amân ey büt-i nev nâz u edâlar yetişür"

G.54/3

d. Ter (Arak)

Sebâtî'nin şiirlerinde sevgilinin teri, şekil ve renk benzerliği sebebiyle "dür (inci) lü'lü-i şeh-vâr, jâle, şeb-nem ... vb." olarak tasavvur edilmektedir.

Sevgilinin terlemesinin sebebi utangaçlığıdır. Jale ve şeb-nem tasavvurlarında sevgilinin gül ve gül yaprağına teşbihi önemli rol oynar:

"Jâle-veş gird-i ruḫunda ʿaraḳ-ı şermi gören
Dedi ḫoş vaḳt-i seḥer güllere şeb-nem saçıyor"
G.64/4

Âşık, bazen gül yaprağına benzettiği sevgilisinin yüzündeki ter olmayı arzular:

"Gördüm ʿarak-ı şermî yüzünde dîdem ey kâşk
Berg-i gülün üzre dökülen şeb-nem olaydım"
G.107/3

Sevgilinin terinin inci olarak tasavvurunda övülenin yüceltilmesi fikri ağır basar. Nitekim, bu inci, "lü'lü-i şeh-vâr" gibidir:

"Terkledikçe terleri dürler olur ammâ nice
Ebr-i nisândan olan lü'lü-i şeh-vâr tek"
G.92/4

Elbette sevgilinin teri şahlara lâyık inciye benzetilince, sevgilinin de şah ve sultan olduğu karine yoluyla anlaşılır; bu da övülenin yüceltilmesinden başka bir şey değildir.

II. ÂŞIK

1. GENEL OLARAK ÂŞIK

İnsanoğlunun yeryüzünde yaşamaya başladığı, bizce meçhul, çok eski çağlardan günümüze kadar, ister sözlü ister yazılı olsun, insanlık tarihinde üzerinde durulan ortak konulardan biri de sevgi, yani aşktır.

Sevgiden, aşktan söz edebilmek için sevilen ile sevenden, yani ma'şûk ile âşıktan, hatta rakipten de bahsetmek zorunludur.

Bu müşterek konu, işleniş biçimi ve bakış açılarına göre, tüm dünya edebiyatlarında âşık-ma'şûk-rakip üçgeni içersinde ele alınan aşk konusu, bizim divan şiirimizde oldukça geniş işlenmiştir.[496]

Halk edebiyatı içersinde değerlendirilen âşıklık geleneği bir kenara bırakılacak olursa, Sebâtî'nin yaşadığı devirlere kadar gelen Divan edebiyatı içersinde, asırlar boyu işlenerek belli ortak vasıfları ile beliren sevilenin, yani ma'şûkun yanında seven, yani âşık da vardır.

Divan şiirinde umumiyetle hasret ve ızdıraplara duçar olan biri olarak tasvir edilen âşık, daha çok şairin kendisidir. O, güzelliğin maddî yönünden ziyade mücerret yönüne açıktır. Pasif olan âşık, lutfu daima sevgiliden bekler, gösteriş ve kavgadan hoşlanmaz. Sevgili ile daha çok hayale dayanan bir ilişkisi vardır. Bir türlü vuslata eremez, derdini sevgiliye açıklayamaz, gizler. Güzel sevmenin kendine özgü hal ve tavırları olan bu dönemde, aşk ve âşıklık, kaynağını "*kim âşık olduğu halde iffetli yaşar ve aşkını gizli tutarak ölürse şehittir*"[497] hadisinden almaktaydı.

Âşık, azarlanmak şeklinde de olsa sevgiliden ilgi ve alaka bekler. Çektiği acının ifadesi sürekli âh u feryâd, sarı bir çehre, kanlı gözyaşları, yerde sürünmek, sitem okları ile delinmiş, parçalanmış bir göğüs-bağır olarak belirir.

Âşık ile ilgili maddî ve manevî hallerin, ilişkilerin izahında, çoğunlukla ayrı bir şahısmış gibi söz edilen gönül, âşıkta sevgiliyi duyuşun ve idrak edişin merkezidir. Bu sebeple âşık ile ilgili teşbih ve mecazlar gönül için de geçerlidir.

Hayal, âşık için en sağlam, zevkli ve sakin bir avuntudur. Sevgili âşığı sarhoş eden bir avuntudur. Âşık bunları gördüğü veya hayal ettiği sürece mesttir. Sevgilinin küçük bir hareketi aşığı memnun etmek için kafidir. Buna karşılık âşık çok cömerttir, canını bile sevgiliye az bulur. Bütün varlığı ile kendisini sevgilisine adar. Vefalı ve sadıktır. Fakat yine de sevgili tarafından ihmal edilir.

---

[496] Aşk, Divan Edebiyatı, Halk Tasavvuf-Din ve Tekke Edebiyatı ile Âşık edebiyatında umumiyetle, (a) Beşerî yani mecâzî aşk ve (b) Hakîkî, yani ilâhî aşk şekliyle iki kategoride ele alınmıştır.

Bu konuda geniş bilgi için bakınz: Selçuk Eraydın-Mehmet Aksoy-Mustafa Kutlu, "Aşk, Işk", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.1, s.200-203; Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.51; Süleyman Uludağ, "Aşk", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c.4, s.11-17; A. mlf., "Aşk", **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.58-61; Dr. Hasan Akay, "Aşk", **İslami Terimler Sözlüğü**, s.34; Prof. Dr. Amiran Kurtkan Bilgiseven, "Türk-İslam Tasavvuf Felsefesi Tarihinin 'Mecâzî Aşk' ve 'Hakîkî Aşk' Kavramları", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Ekim, 1988, sayı: 22, s.16-19.

[497] İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, c.2, s.263, had. no:2538.

Aşığı yücelten de, alçaltan da sevgilisidir. Sevgilisini görünce, onunla konuşunca vâlih, medhûş ve sergerdan olur. Ömrü ayrılık içinde geçer. Bu sebeple şiddetli ve yakıcı ahlar çeker. Âşık ömrü, canı, gönlü ve başıyla sevgiliye teslim olmuş bir varlıktır. Sevgili karşısında ne olursa olsun, fikir yürütmesi mümkün değildir.

Âşık, güçsüz, söz hakkı olmayan bir varlıktır. Tek kudreti aşkta gösterdiği sabır ve metânettir. Sevgiliden gelen lütuf da olsa, belâ da olsa ona razıdır. Sevgilisinin yanı sıra zaman ve talih de aşığa zulmeder.

Âşık gece ve gündüz feryad eden, ağlayan, inleyen ve gözyaşı döken, yanıp yakılan, cevr çeken bir kişidir. Hiçbir zaman sevgiliden gelen derd ü gamdan, cevr ü cefâdan şikayet etmez. Hasılı onun başına gelenler ve kendisi için verilebilecek sıfatlar defter ü divâna sığmaz.

Âşık için en çok kullanılan sıfatlardan bazıları şunlardır:

"Dûtâ, câme-çâk, bî-karar, kararsız, bî-çâre, çaresiz, mest, şurîde, gam-hâr, vâlih, medhûş, sergerdân, hayran, sâdık, zâr, ehl-i kemâl, şikeste-hâtır, gönlü kırık, nâ-çâr, nâ-tüvân, güçsüz, zâyif, ayağı bağlı, esir, dil-âzâr, gönlü incinmiş, dil-haste, dertli, gözü yaşlı, gözü kan ağlar ... vb."[498]

Sebâtî'nin şiirlerinde âşık, Divan şiirmizde asırlar boyu işlenerek ortak özellikleri belirginleşen âşıktan farksız genel nitelikler taşır. Ayrıca şairin dilinden veciz ifadelerle, gerek aşkın gerekse bunu yaşayan biri olarak âşık ve âşıklığın ne olduğunun da tanımları yapılır.

Âşık, rindler meclisine sabahleyin gelen kimsedir:

"Dâ'ire-i ʿaşḳa gel devr ile devrân-veş
ʿÂşıḳ odur kim gelür meclis-i rindâna ṣubḥ"

G.24/4

Aşığın kalbi suya benzer, kararsızdır, ne tarafa meyledip akacağı belirsizdir:

---

[498] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.50-51; Mustafa Kutlu- D. Mehmet Doğan, "Âşık", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.1, s.184-87; (Komisyon), "Âşık", **Büyük Türk Klâsikleri**, c.7, s.375; Süleyman Uludağ, "Âşık", **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.57.

"Her ḫûb-ı rûya gönlüm aḳdıḳça 'ayb ḳılma
Zîrâ ki ḳalb-i 'âşıḳ ey ḫâce âba benzer
G.34/3

Buna paralel olarak da, âşıklık gençlik ahdine benzer, denilmiştir. Çünkü delikanlı, hareketli olduğundan sözüne sadık kalmayabilir:

"Girmez bu nuṣḥ u pendiñ bir zerre gûş-ı ḫûşa
'Âşıḳlıḳ ey efendi 'ahd-i şebâba benzer"
G.34/4

Âşık, cennete dahi girse, rahat değildir. Çünkü, canının arzuladığı, sevgilinin cemâlidir:

"Râḥat olmaz cism-i 'âşıḳ cennete ḳoysañ daḫi
İntiẓâr-ı cânı tâ kim rü' yet-i cânânedir
G.35/6

Âşık, umumi vasıf ve karakteriyle pasiftir. Bu sebeple sevgiliden gelen cevr ü cefâ, onun için zevk u safâdır:

"Âşıḳa cevr ü cefâ zevḳ u ṣafâdır lâ-cerem
Ey Şebâtî ṣâbit ol gel eyleme bî-zârlıġ
G.83/7

Âşık-ı sâdık, aşkında sıdk u sadâkat gösterir. Sevgilinin ayrılığına katlanır. Başına yağmur gibi belâlar yağsa, şikâyet etmez, Hz. Eyyûp sabrıyla sabreder:

"'Âşıḳ-ı ṣâdıḳ olan ṣıdḳ u ṣadâḳat gösterir
Sû-yı dil-berden gelen hicrâna ṭâḳat gösterir
Dem-be-dem bârân-veş yağsa belâlar başına
Ṣabr eder Eyyûb tek sanma şemâtet gösterir
G.42/1-2

Sebâtî, hali perişan olan gönlüne hitaben, sevgililerin aşığını zar zar ağlatmasının ezelden adet olduğunu söyler:

"Böyle 'âdettir ezelden ey dil-i şûrîde-hâl
Ağladırlar 'âşıkı ma'şûk olanlar zâr zâr
G.53/2

Üstelik sevgili aşığını katledeceğini söylese de âşık ondan gelen lûtuf ve kahra razıdır:

"Gelmesün kûyuma katl eylerim ânı der imiş
Râżıyım ol sanemin etdiği lutf u kahre
G.126/5

Âşık, bazen kendini Hz. Yakub'a benzetir, evi de "Beytu'l-ahzân"olur:

"Firâkınla ağardı çeşmimiz ey Yûsuf-ı sânî
Biziz Ya'kûbu 'asrın hânemizdir beytü'l-ahzânı
G.145/1

Bazı âşıklar, diğerlerini kıskanabilirler;

"Nice reşk eylemezem dehrde ol 'âşıka kim
Ol gül-endâm ile her şeb leb-ler-leb yatar"
G.47/2

Rakip, âşık için büyük bir problemdir. Hatta, âşık sevgili ile rakibin ilişkisinin canlılığından dolayı, bazen rakip olmayı arzular:

"Yârdan ağyâr yâr oldu o yâre şübhesiz
Ey Sebâtî ben dahî ağyâr olaydım kâşki
G.146/6

Görüldüğü gibi, Sebâtî'nin şiirlerinde âşık, genel çizgileriyle, asırlar boyu işlenerek belirgin hale gelen âşık tipinin benzeridir. Ancak, ifadelerinde, zengin olan malzeme ve bilginin kullanılışı esnasında büyük bir kolaylık avantajı sağlamıştır, denilebilir.

Sebâtî Divanı'nda yer alan iki terci-i bend, onun aşk konusunu müstakil olarak ele aldığı manzumeleridir. Bu manzumelerde aşkın şâirâne tanımları ile âşık üzerindeki tesiri geniş bir şekilde ele alınmaktadır:

"Sâye salub başıma sevdâ-yı 'aşḳ
Raḫneler açdı dilime nây-ı 'aşḳ
Ṭutdu bütün 'âlemi ġavġâ-yı 'aşḳ
Şeş ciheti ḳabladı hûy hây-ı 'aşḳ
Tîrin atub sîneme ş'ol yây-ı aşḳ
Saldı ayaḳdan beni ey vây-ı 'aşḳ
Ah mine'l-'aşḳ ve ḥâlâtihi
Aḥraḳa ḳalbî bi-ḥarârâtihi

TB. 1/1

'Aşḳdurur âşıḳı nâlân eden
'Aşḳdurur vâsıl-ı cânân eden
'Aşḳdurur küfrü hem imân eden
Âh mine'l-'aşḳ hezâr âh âh
Gerçi odur 'âşıḳına şâh - râh

TB:2/7

Ayrıca, Sebâti Divanı'na serpiştirilmiş olarak karşımıza çıkan aşk ile ilgili beyitler vardır. Bunlardan bazıları şöylece sıralanabilir:

"Sehl ṣanma derd-i 'aşḳı ey gönül zinhâr güc
Söylenilmez kimseye iẓhâr güc iżmâr güc

G.23/1

"Âsitân-ı maḳṣada yüz ḳoy Sebâtî ḳıl niyâz
Bâr-ı 'aşḳı faḫr ile çek söyleme güftâr güc"

G.23/5

Terk-i cân etsün cihânda her ki cânânın sor
'Aşḳdan lâf urmasun ol kimse kim cânın sor"

G.44/1

'Aşḳ zevḳin zevḳ-i 'aşḳı vâra sordum söyledi

Ey Sebâtî dü- cihânda 'aşḳdan aḥlâ nedir

G.45/11

'Aşḳdır dâreynde insânı kâmil eyleyen

Fâide yoḳdur cihânda mâ 'adâ-yı 'aşḳdan

G.117/7

Derd derd-i 'aşḳ ise yoḳ çâresi illâ Sebât

Bir devâ ḳıla meğer kim derd-i 'aşḳı Yaradan

G.118/8

Derd-i 'aşḳın çâresi nâ-çârlıḳdır ey ṭabîb

Dil verüb ol dil-bere nâ-çâr olaydım kâşki

G.146/5

2. ÂŞIKIN VÜCUT AKSAMI İLE İLGİLİ HUSUSLAR

Divan şiirinde olduğu gibi, Sebâtî'nin şiirlerinde de "âşık-ma'şûk-rakib" üçgeninin birinci kişisi âşıktır.

Sebâtî'nin şiirlerinde ister direkt olarak "âşık" kelimesiyle olsun , isterse âşığın fizikî ve rûhî durumunu belirten kelime ve tamlamalarla veya âşığın yerine kendisini koyan şairin mahlasıyla ifade edilen âşık olsun, en dikkati çeken vasfı sevgiliye olan karşılıksız aşkı ve sevgiliden ayrı kalmanın verdiği fizikî verûhî çöküntü içinde olmasıdır.

Bu âşık tipi, Divan şiirinde çizilen âşık tipinden pek farklı sayılmaz. Bunu, asırlar boyu âşık için kullanılan teşbihlerden de anlamak mümkündür.

Edebiyatımızda âşık için en çok şu benzetmeler kullanılmıştır:

"Bülbül, hezâr, destân-serâ, murg-ı hoş-elhân, tûtî, kumru, âsumân, çınar, nergis, gonca, pervâne, şem', micmer, kalem, dolab, ney, tambur, kurbân, sayd, nahcîr, mûr-ı hakîr, mâhî-i mürde, garîb, üftâde, sâil, miskîn, bende, kul, dervîş,

müflis, Lokmân,Mânî, Ümmet-i Muhammed, ehli derd, bîmâr, alîl, dil-haste, derd-nâk, derd-mend,mübtelâ, divâne, şeydâ, şürîde, Mecnûn, Ferhâd, hâcı...vb."[499]

Sebâtî'nin şiirlerinde de, bu benzetmelerden çoğu kullanılmıştır. Bunlardan birkaçına şu beyitler örnek gösterilebilir:

"Men mûrçe-i zârem der-i kûy-ı tu ey cân
Mûrî ki ḳabûl-i tu şeved pîl demân şüd

G.29/6

"Çâr-sûdan zülf ebrû çeşm ḫâlin ḳurdu dâm
'Âşıḳ-ı şeydâ yine tedbîr şeklin gösiter

G.39/2

"Bir'abd-i siyeh- rûyuñum ey baḥr-ı kerem kim
Mânend-i Sebâtî heme dem çeşm-i terim var

G.57/7

"Ḥâcı-veş beklerem ol çâh-ı zenaḫdânından
Dediler Ḳa'be-i kûyuñda ki zemzem saçıyor

G.64/5

"Sen gül-endâm u şeker-güftâr içün bu bâğda
Bülbül-i gûyâde biz tûtî-i şeker-ḫâde biz

G.67/4

"Ârızın yâdın kılub geldi bu şeb meydâna şem
Reşkden yandı yaḳıldı başladı efgâna şem

G81/1

---

[499] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.50; (Komisyon), "Âşık", **Büyük Türk Klâsikleri**,c.1, s.392-93; Dr. Süleyman Uludağ," Âşık", **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.57.

Sebâtî'nin şiirlerine dikkatle bakıldığında, âşığın vücut aksamı ile ilgili pekçok hususun dile getirildiği görülür. Bu hususların da onun şiirlerinde, asırlar boyu işlenerek belirgin hale gelmiş olan Divan şiirimizin âşık tipinin vücut aksamına ilişkin vasıflarına benzediğini söylemek gerekir.

Şimdi, onun şiirlerinde, âşığın vücut aksâmı ile ilgili hususların neler olduğunu görelim.

a. Vücut (Beden, Cism, Ten)

Aşığın vücudu daha çok zayıflığı ve harap oluşu sebepleriyle söz konusu edilmiştir.

Sevgilinin,aşkın ve hatta rakibin cevr ü cefâsının sonuçlarının izlendiği bir yer olarak âşığın vücûdu veya bedeni, gerek zayıf oluşu ve gerekse iki kat oluşu sebebiyle şekil bakımından değişik unsurlara benzetilir.

Âşığın vücûdu bir ağaç olarak tasavvur edilince kerem babasına muhtaçtır. Yanılgı veya hatadan da olsa çok sayıda yaprak ve çatal dalları vardır:

"Eb-i keremiñ teşnesidir naḫl-i vücûdum
Ger sehv ü ḫatâdan nice biñ berg ü berem var
G.57/6

Aşığın cismi, sevgiliden ayrı olduğunda bir yanı kebaba benzer, yani yanmış kebâb olmuş bir bedenden farkı yoktur:

"Firḳatde cism-i 'âşıḳ bir yân kebâba beñzer
Vuṣlatda laʿl-i dil-ber rengîn şerâba beñzer"
G.34/1

Aşığın cismi, cennete konsa dahi rahat etmez. Çünkü onun canı, sevgilinin cemâlini görünce rahat edecektir:

"Râḥat olmaz cism-i 'âşıḳ cennete ḳoysañ dahi
İntiẓâr-ı cânı tâ kim rü'yet-i cânânedir"
G.35/6

Aşığın teni, zayıflığından dolayı bir çöp olarak hayal edilir. Âşık deryanın derinliklerinde bulunan inci ve mercan değilse de sevgilinin yüzünde cem olmuş

bir çöp olmakla övünür. En azından sevgilinin yanağına konma fırsatını elde etmiştir:

"Eğerçi ḳa'r-ı deryâḍa değilsek lü'lü ü mercân
Velî rûyunda cem' olmuş ten-i hâşâkimiz vardır"

G.50/6

Sevgili, âşığın cismini sitem taşlarıyla param parça etse de, yapılan cevr ü cefâya âşık sabretmeli, üstelik gidip sadâkatle yalvarmalıdır:

"Etse de seng-i sitemle pâre pâre cismiñi
Ṣabr kıl cevr ü cefâya ṣıdḳla yalvar var"

G.53/6

Edebiyatımızda aşkın deniz, ateş ve gama; ızdırâb ve gamın girdâba benzetilmesi , beraberinde bunlara garkolmuş bedenin veya vücudun kayık veya gemi olarak tasavvurlarına sebep olmuştur.

Sebâtî'nin aşağıdaki beytinde bunun bir örneği mevcuttur:

"Deryâ-yı derde düşdü yazıḳ zevraḳ-ı vücûd
Raḥm eyle bir Ḫudâ içün ey nâ-ḫudâ felek"

G.98/4

Âşık mûr'a, sevgili Süleyman'a benzetilince; âşık, teni karıncanın beli kadar incelse de, gönlünü Süleyman'a benzeyen sevgilinin saçına ister istemez bağlar:

"Dönse miyân-ı mûra tenim bağlarım yine
Bî-iḫtiyâr o zülf-i Süleymân'a gönlümü"

G.144/2

Gönül ve cân, sevgiliye meyledip akınca beden tenha kalır. Aşığın aklından gitmeyen bir şey varsa o da, sevdadır:

"Dil ü cân gitdi dil-dâra yine tenhâ beden ḳaldı
Serimden gitmiyor sevdâsı yârin bundan ḳaldı"

G.150/1

c. Cân

İnsan varlığının her ne kadar elle tutulup gözle görülmese de en önemli unsuru, onu hayatta tutan canıdır.

Bektâşîlik'te mürid ve dervişin de "cân" diye anıldığını; eskiden yeniçeri ve leventler arasında bunun "arkadaş" anlamına kullanıldığını burada ifade etmek gerekir.[500]

Can vücudu terkettiğinde hayat da sona erer. Bundan dolayıdır ki, Divan şiirimizde âşığın sahip olduğu en değerli varlık ve sevgilisinin aşkını satın almakta kullanacağı tek nakdi canıdır. Âşık, sahip olduğu bu değerli varlığı, sevgilinin yolunda harcamaktan çekinmez:

"Terk-i cân etsün her ki cânânın sor
'Aşḳdan laf urmasun ol kimse kim cânın sor"
G.44/1

"Cân naḳdini bî-hûdeye sarf eyleriz eyvâh
Kâlây-ı ġamın bey' u bâzâr eylemez oldu"
G.147/4

Aşığın değer ölçüsü candır. Aşığın değeri, canını aşk yoluna harcayabildiği ölçüde artar. Bunun için âşık canını ortaya koyar, canıyla oynar ve onu kurban eder. Bu anlayışı Sebâtî'nin şu beytinde görmek mümkündür:

"Ey cân seni kim böyle 'azîz beslerim el-ân
Bâ'iṣ bu kim ol dil-bere ḳurbân olacaḳsın"
G.100/8

Âşığın can nakdi ile almak istediği sevgilinin vuslatıdır. Ancak can nakdine karşılık elde ettiği tek şey de derddir. Cânın vasıflarından biri de tatlı, yani "şirin" oluşudur:

---

[500] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.96-97; Mustafa Kutlu "Cân", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.2, s.15-17; Dr. Süleyman Uludağ, "Âşık", **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.109.

"Derd-i ʿaşḳınla Şebâtî cân verir ey meh-likâ
Dikmege seng-i mezârın ey nigârım turma gel"
G.103/5

"Böyle bir âfet-i cân meh-veşin üftâdesiyim
Nîm tebessüm ediyor ḳaṣd-ı şirin-can ederek"
G.97/5

Âşığın cânı, sevgilinin cemâlini görmedikçe, o cennete konsa dahi rahat etmez:

"Râḥat olmaz cism-i 'âşḳ cennete ḳoysan dahi
İntiẓâr-ı cânı tâ kim rü'yet-i cânânedir"
G.35/6

Şunu da ifade etmek gerekir ki, Sebâtî'nin şiirlerinde sevgilinin güneş gibi parlak yanağının zerre kadar şaşasını görmeksizin uğruna verilen canların çok olduğuna da dikkatler çekilir:

"Zerre-veş şa'şaʿsın görmeden ol şems-i ruhun
Ey Sebâtî bu kadar cân fedâlar yetişür"
G.54/8

Yukarıda canın vasıflarından birinin tatlı, yani şirin oluşudur, demiştik. Canın şirin olarak nitelendirilmesi, tatlılığı ve verilmesindeki güçlük, şirin kelimesinin ifade ettiği manalara dayanır. Ferhâd için Şirin, yani sevgili cândır ve Pervîz'e yar olmuştur. Bu sebeple Ferhad'ın "cân-ı şîrin" olarak nitelendirilen canını terketmesi normaldir:

"Ey leb-i şîrin seniçün cân-ı şîrîn bezl edüb
Bâr-ı minnetler ḳoduḳ şol kûh-ken Ferhâd'e biz"
G.67/6

c. Göz (Çeşm)

Genel olarak Divan şiirinde, "çeşm, dîde, ayn ..." gibi müteradifleriyle ele alınan göz, hem sevgilinin güzellik unsurlarından, hem de aşığın vücut aksamından biri olarak kabul edilmiştir.

Göz, burada sevgilinin güzelliğinin tecelli ettiği, kendisini gösterip değer kazandığı bir yerdir. Gözün sebep olduğu aşk ve sevgi âşığın gönlüne göz yoluyla girer, acı, ızdırap ve sıkıntı çekmesine sebep olur. Aşığın bütün derdi gözü ile gönlü arasındadır.

Aşığın gözü sevgilinin açık hedefidir. Gözü, âşık için bir huzursuzluk kaynağıdır; onu yakan bu göz belasıdır.

Umumiyetle aşığın gözü, gözyaşlarıyla birlikte ele alınır. Bu sebeple gözyaşlarının tabiî ve kanlı olması gözün; "çeşme, kan çeşmesi, akikun kanı, pınar, havz ve şadırvan, ebr, ebr-i bahâr, Nil, Ceyhûn, Aras, nehr, enhâr, âb-ı revân, deryâ, garkab, zevrak ve girdâb'a benzetilmesine yol açar.

Aşığın gözü sevgilinin saçı ve beni üzerinde dolaşır. Saç tuzak, ben de üzerindeki dâne olunca, göz kuş olmaktadır.

Öbür yandan kanlı gözyaşları kırmızı güle veya yaban gülüne benzetildiğinde, göz bağ ve bahçe olarak düşünülür.

Yine ağlamaktan harab hale gelen aşığın gözü bir evdir. Aşığın gözü sevgilinin bakışlarıyla yani gamze oklarını aramasıyla, odasına misafir davet eden bir misafirperver gibidir.

Göz, gönül evinin bir hücresi,bir odasıdır. Burası sevgilinin mekanı veya misafir olarak kaldığı bir yerdir. Bu nedenle göz, yıkanıp gülsuyu ile temizlenerek dürr ü gevherle sülenmiştir.

Aşığın gönlü ev ve ocak olunca, göz bunların bir penceresi gibi görünür. Gönül ocağının çok dumanlı olması yüzünden göz penceresi aydınlık ve net göstermez.

Göz, gözyaşı ile dolu bir şişedir, sevgilinin yoluna serpilir. Sevgilinin saçları veya hayali ile sanki bir reyhân kâsesi olan göz, nâr taneleriyle dolar. Kadehler nasıl işlenip süslenirse göz de sevgilinin sûreti veya hayali ile işlenen bir kadehtir. Göz, hem kadeh süsleyen nakkâş, hem de işlenen kadehtir; ilham kaynağı da sevgilinin dudaklarıdır.

Göz, oluk ve lüle su akmaları veya akıtmaları itibariyle daima birbirleri ile ilgilidirler ve birlikte ele alınır ve düşünülür. Oluk söz konusu olduğunda mutlaka Kâbe de geçer. Çünkü Kâbe'nin altın oluğu vardır.

Gözlerin çok ağlama sonunda ağarması, gözün pîr olduğunu düşündürür.

Öbür yandan, onun saka, ferrâş, meşk ve efşancı olmasının sebebi gözyaşına dayanmaktadır. Göz, sakâ olarak su doldurup taşımakta, ferrâş olarak da sevgilinin kapısı ve eşiğine su serpmektedir.

Son olarak şunu da ifade edelim ki göz, daima sevgiliyi takip eder ve onun olduğu yere yönelir. Ayine veya ayineler oluşu da bu esasa dayanır.[501]

Sebâtî'nin şiirlerinde de, âşığın vücut aksamından biri veya görme duyu organından biri olarak göz ele alınmıştır.

Âşık, sevgiliden ayrı ve hasret içinde kaldığında, canı Yusuf, gözü de Hz. Yakub'un gözü gibidir. Çünkü ağlamaktan gözleri ağarmış ve kör olmuştur:

"Firḳat ü ḥasret ile şöyle bil ey Yûsuf-ı cân
Çeşm-i Ya'ḳûb gibi taşdı gözümün ağları"

G.140/3

Göz, âşığın gönlüne açılan bir pencere olduğundan sevgilinin tesiri hemen görülür. Aşığın derdi, gözü ve gönlü arasında olduğundan, zaman zaman acı ve ızdırap ifade eden ah ü feryadı çevreye yayılır. Kanlı gözyaşları dökülür. Üstelik, sabahlara kadar uyanık olan göz, çevresinde bulunan halkı da huzursuz eder:

"Ey gönül yetmez mi ayâ âh ü efġân eyledin
Bu ciğer ḳanın gözümden bunca efşân eyledin
İstirâḥat vermedin ḫalḳa bütün ṣubḥ u mesâ
Ḫâb u râḥat ḳoymadın gözde perîşân eyledin"

G.93/1-2

Ayrıca göz, zaman zaman teşhis edilerek güzel seven bir âşık olur. Ancak, gerçekte göze de sahip olan âşıktır. Göz, bu tavrıyla ele alındığında gönül şehrini güzeller istilâ eder ve ayaklar altına alırlar. Bundan, görünüşte bir serzeniş var izlenimini çıkıyorsa da âşık bu durumdan umumiyetle memnundur:

---

[501]Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.115-16; (Komisyon), "Çeşm", **Büyük Türk Klâsikleri**, s.453-54; Neclâ Pekolcay, "Çeşm", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.2, s.135-36; Dr. Süleyman Uludağ, "Âşık", **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.125.

"Sen de ey göz ḳande görsen perî-peyker sevüb
Şehr-i gönlü pây-mâl-i ḫayl-i ḫûbân eyledin"
G.93/3

Yine, sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan baygın gözlerini gören aşığın gözü, artık uyku tutmaz, o, "ef'î uran bîmâr tek" dir:

"Nergis-i mestin ḫayâli tâ ki gözden çıḳmaya
Uyḫu girmez çeşmine ef'î uran bîmâr tek"
G.92/5

Diğer taraftan, bâd-ı sabâ sevgiliden aşığa bir bû (koku) getirdiğinde psikolojik olarak tesirini gösterir. Sevgilinin yanağına ulaşmak, âşığın gözlerinin rûşen olmasıdır:

"Rûşen oldu çeşmimiz vasl-ı ruḫ-ı dil-dârdan
Âferîn bâd-ı ṣabâ bir bû getürdün yârdan"
G.115/1

ç. Gözyaşı (Eşk,Sirişk)

Divan şiirinde umumiyetle "yaş,eşk ve sirişk..." gibi müterâdifleriyle ele alınan gözyaşı, âşıkla ilgili tasavvurların büyük bir kısmında göz, gönül ve bedenle birlikte ele alınır.

Gözyaşı, Divan edebiyatında daima gözyaşının çokluğu ile övülen âşığın en belirgin özelliğidir.

Gözyaşı, sevgiliye duyulan hasret sebebiyle bazen kanlı, bazen normal olarak sürekli akar. Edebiyatta daha çok gözyaşının sebebi, fonksiyonu, miktarı ve nitelikleri üzerinde durulur.

Gözyaşı, devamlı akması sebebiyle tûfana benzer, birikip her yeri kaplar. Zaten yaş ya akar ya da birikir. Akarsa seller, birikirse denizler oluşur.

Gözyaşı uzun uzun aktığından, sevgilinin saçı, boyu, âşığın ömrü ve emelleriyle bir arada düşünülür.

Gözyaşı, sevgilinin dudakları ve yanaklarının kırmızılığından dolayı bazen gülgûn, lâlegûn, al ve kanlıdır. Normal aktığı zaman ise sîmâbdır

Gözyaşı, "yumak, yunmak, yıkanmak" dolayısıyla da hatırlanır. Âşık, onunla sevgilinin kanlı peykânını temizler, yüzünü gözünü veya gönül aynasını yıkar.

Gözden düşmek veya damlamak itibarıyla ayağa düşmek ve ayağa salmak deyimleriyle birlikte de kullanılan gözyaşının, gözkapaklarından doğması onun bir çocuk olduğunu düşündürür.

Gözyaşı sevgilinin kapısı, mahallesi veya yoluna doğru akarak onun kapısını temizleyip yolunu sular ki tozlar kalkmasın.

Gözyaşı âşığın aşkını ifade eder, itibârını arttırır, ızdırabını teskin eder. Sevgilinin ise güzelliğini arttırır. çünkü sevgilinin güzellik bahçesi âşığın gözyaşlarıyla gelişir ve güzelleşir. Gözyaşı dökmenin en belirgin sebebi ayrılık ve hasrettir. Bu ayrılık ve hasret ile âşığın gözyaşı, akması sebebiyle âb-ı revân olarak ele alınır. Hiç şüphesiz bunda sevgilinin serviye benzeyen boyu rol oynar. Âşık, sevgilinin gönlünün taş gibi olduğunu, ama akan suya da dayanamayacağını bildiği için bilerek gözyaşı akıtır.

Aşığın gözünün çeşme, yüzünün de hazan yapraklarına benzetilmesi, gözyaşını nehir olarak düşündürür. Ayrıca çok akması ve taşması ile büyük nehirlerden Nil, Dicle, Tunca, Ceyhun ve Aras'a benzetilir. Taşarak her tarafı kaplaması, etrafı yakıp yıkması yağmur, bârân, sel, seylâb, tûfân, deniz ve dalga olduğunu düşündürür.

Sevgilinin mahallesi ve güzelliği Mısır'a benzediğinde gözyaşları Nil'dir.

Gözyaşı damla halinde aktığından katre-i bârân, katre-i şebnem'dir. Bulut nasıl döktüğü yağmurla bitkileri sularsa, âşığın gözyaşıda güzellik bağı ve çiçekleri için bir buluttur. Aşığın veya sevgilinin yüzü hazan yaprağına veya güle benzetilirse, üzerinde görülen yağmur ve çiğ damlaları da gözyaşı olur.

Gözyaşı-zemzem ilişkisi, kefenleri zemzemle yıkanmış mü'minlerin azap görmeyeceği inancına dayanır. Bu durumda kefen, aşığın cismidir.

Renginin kırmızılığı itibariyle lâle, lâle bahçesi,la'l, katar-ı la'le benzetilen gözyaşı, şekli itibarıyla ve kirpiklerdeki görünüşüyle inci olarak düşünülür. İnci ve la'le benzetilen gözyaşları, gözlerin Bedahşân olması ile, bu iki değerli maddeyi taşıyan kervana veya katara benzetilir.

Gözyaşı, aralıksız akması ile iplik ve tele; rengi dolayısıyla da kan, gülâb, şarâb, hunâb ve surh'a benzetilir.

Öbür tarafdan sevgilinin güzelliği bayrama benzetildiğinde, gözyaşları da bayram dolayısıyla sık sık görülen dilenciye benzetilir.

Ayrıca, âşığın sinesinde gizlenmiş olan aşk, arzu, iştiyak, neşe , keder veya ızdırap türünden her şeyi belirtip ortaya çıkarması, gözyaşını gammâz olarak düşündürür.

Şunu da ifade etmek gerekir ki, kirpikler süpürgeye benzetilince,gözyaşları âbzen olmaktadır. Süpürülecek yer ise, sevgilinin yolu ve eşiğidir.

Yine, gönül yanan bir şehir ise, gözyaşı da bir saka'dır.

Son olarak şunu da ifade edelim ki, gözyaşının yıldız, kevkeb, necm, ahter, seyyâre, ülker oluşu da sevgilinin güneş yüzünün görünmesi üzerine yıldızların kaybolmaları dolayısıyladır. Zaten gerçekte yıldızlar güneşin olmadığı, hatta ayın da görünmediği zaman net olarak görülür. Durum böyle olunca da âşık,sevgilinin aya veya güneşe benzeyen yüzünü görmeyince gözyaşı akıtır.[502]

Kısaca ifade etmek gerekirse, Divan şiirinde âşığın en önemli metaı gözyaşı olduğundan kullanış sahasını sınırlandırmak mümkün değildir.

Sebâtî'nin şiirlerinde çizilen âşık tipinin Divan şiirindeki ile örtüştüğünü söyleyebiliriz. Bunun örneklerini aşağıda ele alacağımız beyitlerde görmek mümkündür.

Âşığın gözyaşı dökmesinin en büyük sebeplerinden biri ayrılık ve hasrettir. Sevgiliden ayrı kalmak, onun keder ve gamıyla yaşamak âşığı psikolojik yönden etkileyerek gözyaşı dökmesine sebep olur. Bu o kadar çoktur ki ayn-ı seylâb'dır:

"Ġam-ı hicrân deme kim merdüme te'sîr etmez
Gözümüñ yaşını gör olmada ʿayn-ı seyl-âb"

G.10/4

Âşığın gözyaşının çokluğu, onun nehir veya ırmak olarak telâkki edilmesine sebep olur. Ayrılık âteşi câna o kadar ızdırap verir ki gözyaşları ırmaklar gibi çağlar:

---

[502] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.157;(Komisyon)," Gözyaşı", **Büyük Türk Klasikleri**, c.5, 457-58;(Komisyon), "Gözyaşı", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.3,s.370-72.

"Ol ḳadar te'sîr kıldı nâr-ı hicriñ câne kim
Eşk-i çeşmim çağladı ey mâh-rû cûlar gibi"
G.141/7

Bazen âşık şâirin kendisi olsa da durum değişmez:

"Müddet-i ömründe gelmez bir dahi ol gül sañа
Ağla ey çeşm-i Şebâtî çağla git cûlarla sen"
G.120/7

Âşık okadar çok ağlar ki, sevgilinin yolunu gözleyen âşığın ıslak ve nemli gözlerini görenler, onun gözyaşlarını benzetecek bir şey bulmakta zorlanırlar. Bundan ötürü, birisi Aras ırmağı derken, diğeri yaş yaş der:

"İntiẓârıñla gören çeşm-i terim çeşmeleriñ
Birisi cûy-ı Aras birisi ter ter dediler"
G.37/9

Elbette, bunda gözün çeşmeye teşbihin büyük rolü vardır.

Divan şiirimizde olduğu gibi Sebâtî'nin aşağıya alacağımız beytinde de,âşığın gözyaşları yuvarlaklığı ve rengi itibârıyle nâr tanelerine teşbih edilir. Gözyaşı aslında saydamdır, ancak sevgilinin ateş renkli yanağının hatırlanması ile rengi değişir, kanlı veya nâr tanesi rengine bürünür. Bu ise, vuslata eremeyen âşığın üzüntü ve kederinin bir itirafıdır:

"Âteş-i ruḫsârıñı yâd eyledikçe ey gözüm
Dâne-i eşkim olur gözde miṣâl-i nâr nâr"
G.53/3

d. Sîne

Umumi olarak, Divan şiirinde sine, duyguların algılandığı bir yer olarak düşünülür. Hayatî önem taşıyan azâların sînede bulunması mecâz-ı mürsel yoluyla kalp yerine kullanılmasına yol açmıştır.

Sîne, âşıkın çektiği acı ve ızdırapların, sevgili ve rakîbin cevr ü cefâsının açıkça görüldüğü bir yerdir. Acı, ızdırap, heyecan...vs.'nin hissedildiği bir yer ola-

rak sine, sevgilinin göz ve gamze oklarına hedeftir. Sine daima yaralıdır, dağlanmıştır. Hatta, yaralar güle benzetilince, sine de gül bahçesi olur.

Sinenin söz konusu ediliş sebeplerinin arasında gönül ve can ile yakın ilgisi yer alır.

Âşıkın bağrı kanlı bir pirehendir. Sinenin kanlı oluşunda hüsn-i ta'lîl yapılır. Zira yürek zaten kan ile doludur.

Âşık sînesinde sevgilinin okunu, aşkını, saçını...vs. saklar. Âşıktaki sîne bazen bir mum, bazen tennûr, bazen da micmer ...vs. olabilir.

Sine bazen de tabl olur, âşıkın dövünmesini; saray olur, sevgilinin hayal yurdunu; mushaf olur, içinde âyetler yazıldığını anlatır. Zaman zaman kalbur ve kafesdir ve pencereler açılmış bir eve benzer. İçinde canın ve gönülün bulunduğu kuyu, hamam, tâb-hâne ve sandıktır. Yaraların yazıya benzetilmesi sebebiyle def ve nekâreye; delik deşik olduğu için de ney'e benzetilmiştir.[503]

Sebâtî'nin tasvir ettiği âşığın da sinesi yaralıdır. Bu yaraların sine ve gönülde açılmasının sebebi sevgili olduğu gibi, şifası da Lokman'a benzeyen sevgilidir. Durum ona arz edilmelidir:

"Sînedeki yaramı bu dil-i şad-pâremi
Belki bulur çâremi eyle o Lokmân'a 'arż"

G.76/4

Sinedeki yaraların ve ızdırapların nedeni, sevgiliden, onun cennet cemalinden ve vuslatından ayrı kalmış olmaktır. Bu sebeple sinede cehennem ateşi vardır âdetâ:

"Âb-ı vaslın isterem cennet cemâlinden cüdâ
Fırkatinden sînede zîrâ cahîmin nârı var"

G. 63/4

Zaten, âşık olanın başı belâlı, sinesi dertlidir:

---

[503] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.441; Dr. Süleyman Uludağ, "Sine", **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s. 435.

"Bâ'iş budur ki her kim 'âşıḳıdurur
Başı belâlı sînesi derdli mihenlidir"

G.60/6

Ancak, âşığın sinesini yakan davranış biçimlerinden biri de, sevgilinin gayr ile fazla ilgilenmesidir:

"Âteş-i ġayret ile sînemi sûzân etme
Ġayr ile eylediğin zevḳ u ṣafâlar yetişür"

G.54/2

Âşık, yanan sinesini sevgilinin emrine sunarak yarmasını, kontrol etmesini ister:

"Sîne-i sûzânımı ister iseñ ey yâr yar
Yoḳ iseñ mihriñ de yoḳdur var iseñ deñ var var "

G.53/1

Âşığın kaşı yaya benzeyen sevgiliden ayrı oluşu, maddî ve manevî yapısında etkisini gösterir. Fizikî olarak boyu bükülerek yayı andırırken, iniltileri rebâbın sesine benzer. Öbür yandan manen çektiği ızdıraplarla sinesinde yaralar açılır, delik deşik olur. Bu yönüyle o bir ney'dir:

"Ḳaddim kemâna döndü ey ḳaşı yây sensiz
Ney tek delindi sînem nâlem rebâba beñzer"

G.34/7

Sinenin ney'e benzetilmesinde mahiyet itibariyle parelellikler vardır. Neyin içinin ateşle dağlanması ve deliklerinin kızgın demirle açılması ile âşığın sinesinin aşk ve ayrılık ateşiyle dağlanması arasında ilişki kurulmuştur.

Sevgili, müjgan oklarını âşığın sinesinin aşk ve ayrılık ateşiyle dağlanması arasında ilişki kurulmuştur.

Sevgili, müjgan oklarını âşığın sinesine yöneltir. Amaç, canından vurmaktır. Ancak âşık durumdan şikayet etmek şöyle dursun, bundan hoşnuttur:

"Ḳaşlarıñ ḳavs-i ḳażâ mı dedim ol yâre Şebât
Atdı müjgân oḳunu sîneme peykân ederek"
G.97/7

"Tîr-i müjeni ḳavs-i dü-ebrûya çekince
At sîneme gör kim hedef-i câna düşer mi"
G.139/6

Ayrıca, sevgilinin cevr kılıcı, âşıkların bağrını parça parça etmektedir. Bu yaralara merhem vuracak olan da, derman olacak da sevgilidir:

Tîġ-i cevriñ etmede ʿuşşâḳ bağrın çâk çâk
Urmadıñ ey yâr merhem baḳmadın dermânına"
G.133/3

e. Kalp, Yürek, Gönül

Sinenin içinde bulunduğu tasavvur edilen gönül, yine kalp ve yürek, çoğu zaman beyitlerde birlikte zikredilir.

Kimi zaman teşhis ve intak sanatı yoluyla kişileştirilen gönül, aşığın dert ortağıdır. Sevgilinin her türlü cevr ü cefâsının yoğunlaştığı ve acısının hissedildiği bir yer olarak gönül, sevgilinin fethetmesi gereken bir ülke ve şehirdir. Öbür yandan muhtelif vasıflarıyla aşığı sembolize eder.

Gönül aşığın aşk ve güzellik konusunda önüne geçemediği iç kuvvetdir. Aşk kavgasının yapıldığı yerdir, her türlü istek ve arzu burada bulunmaktadır.

Gönlün gıdası gam ve kaderdir. Kıymeti artacak yerde eksilir, yıkılır, yakılır, yerlere atılır, ayaklar altında kalır. Bütün bunlara rağmen yine de sevgiliye gitmeye hazırdır.

Güzellik ve aşk yüzünden meydana gelen karışıklık ve fitnenin oluş yeri gönüldür. Bu meselelerde gönül, hayâ, ar ve nâmus dinlemez.

Gönlün geceleri gezme adeti vardır, bu yüzden de başı sık sık belaya girer. Gönül rakipten nefret eder, son derece kıskançtır. Aşığın temel varlığı olmasına rağmen sevgilinin elinde bir oyuncak gibidir.

Gönül şu kelimelerle tavsif edilir: Sınuk, perîşân, kaygulu, hayrân, zâr, bîçâre, harâb, sergeşte, sad-pâre, ifgâr, şikeste, gam-gîn, bî-karar ... vb.

Gönülün memleket, iklim, il, vilâyet, şehr, Mısır ve Bağdat'a benzetilmesi daha çok sevgilinin pâdişâha, aşk ızdırabının da bir orduya benzetilmesine dayanır. Gönül mülkü bu ordunun bazen konup göçtüğü, bazen yağmasına, kavga ve gürültüsüne tanık olduğu bir yerdir.

Gönül sevgilinin içinde bulunduğu veya misafir kaldığı bir saraydır. Gönlün taht oluşu sevgilinin hayali içindir. Sevgilinin hayali, sultana benzetilince, onun arkasından giden gönüller de sultanın ardınca yürüyen, ona tabi olan askerler gibidir. Gönül leşkeri sevgilinin saçlarıyla perişan olur. Bu, islâm üzerine dinsizleri salmaktan farksızdır.

Gönül saçtaki haliyle yalnız başına sıkıntılı bir gece geçiren hastaya benzer. Gamze okları ve büyüleri ile hasta olan gönül, sevgilinin dudağından ilaç verilmediği sürece şifâ bulmaz. Gönlün hastalığına rakîbin ciğerinden yapılan kebâb da iyi gelir.

Gönül, çene çukuruna, saça olan düşkünlüğü yüzünden deli divane olur. Saç, zincir ve halkaya benzer, deliler de zincire bağlanır. Sevgilinin gamzesi büyü olunca hedefi olan gönül de bu yüzden deli olmaktadır.

Gönül sevgilinin yanaklarına ve dudaklarına düşkündür. Bunlar şaraba benzediğinden gönül sarhoştur.

Gönül çocuk gibidir. Çocuk okula gider, kitap açıp yazı öğrenir. Aşk ve güzellik okula, yüz mushafa, saç dal veya lâm'a, ağız mim'e, boy da elif'e benzetilince gönül bunları bilmek, öğrenmek için okuma ve yazmaya başlayan bir çocuk şeklinde düşünülür.

Sevgilinin kaşları çevgâna benzetilince, gönül de bu çevgânın oynadığı bir toptur.

Gönül sevgili veya derd ve gam misafirinin konakladığı bir hânedir.

Gönül Kâbe'dir. Kâbe nasıl ziyaret edilip temiz tutulursa, sevgili de gönlü ziyaret etmeli, yıkmamalı, orayı ma'mûr hale getirmelidir.

Gönlün kuşa (bülbül, kumrî, tûtî, kebûter) benzetilmesi sevgilinin merhametsiz bir avcıya, saçların doğan kuşuna veya tuzağa, benlerinin de bu tuzaktaki tanelere benzetilmesine dayanır.

Gönlün ateş içinde olup yanmasının sebebi, sevgili ile aşığın kendi gözüdür. Ateş, gönüle gözden düşmektedir. Onu ateş içinde bırakan ise daha çok sevgilinin yanağıdır.

Gönül, sevgilinin güzelliği karşısında erir ve su gibi güzelliğe doğru akar gider. Sevgilinin yanağı ateş, benleri de öd ağacı olunca, gönül sanki bir micmer (buhurdân, tütsü kabı)dır. Bazen bu micmerde can yakılır. Mum sessizce yanışıyla gerçek bir âşıktır. Gönül bu bakımdan şem'e benzetilir.

Sözünde duran bir arlık olan gönül, bu bakımdan okun doğruluğu ile benzeşmektedir. Sevgilinin kaşları yaya, bakışları da oka benzediğinden, gönül bir nişân-gâh olmaktadır.

Sevgilinin yanağı gül, boyu servi, aşığın âhı da rüzgar olunca gönül bâgbândır.

Aşığın gönlü sevgilinin güzelliğinin ve bu güzelliğin tecellî ettiği yer olması bakımından aynaya benzetilir. Ayna temiz ve cilâlı olmalıdır. Gönül bu temizliği gözyaşları ile yapar.

Gönül naziklik, parça parça olma ve kırılma itibariyle şişe, sırça, zücac, kâse, sâgar, câm-ı cihân-nümâ ve gevherdir.

Yine gönül, inlemek, feryâd etmek açısından da ney, ûd, def ve mutrib'e benzetilir.

Dökmüş olduğu kanlı gözyaşları ile kalem olarak ele alınan gönül, sevgilinin aşkını ihtivâ etmesi yüzünden mahzen'dir.

Yine gönlün derviş veya mürşid oluşu, sevgilinin saçlarının hırka veya asâya, çekilen gamın lokma'ya benzetilmesi sebebiyledir.

Gönül daimi inleyişler içinde oluşuyla da bir dolabı andırır.[504]

Kısaca ifade etmek gerekirse gönül ile ilgili sayısız teşbîh ve mecâzlar, Divan şiirinin ana unsurlarından birini oluşturur.

Sebâtî'nin şiirlerinde de aşığın kalbi, yüreği ve gönlü geleneksel âşık tipinin vasfına uygun olarak ele alınmıştır.

---

[504] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.185-87; (Komisyon), "Gönül", **Büyük Türk Klasikleri**, c.1, s.395; Mustafa Kutlu, "Gönül", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.3, s.359-63; Dr. Hasan Akay, "Kalp", **İslâmî Terimler Sözlüğü**, s.176; Dr. Süleyman Uludağ, "Sine", **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s. 274.

Âşık, bazen şairin kendisi de olsa durum değişmez. Onun sahip olduğu kalp mahzûndur:

"Âyet-i lâ-taḳnaṭû birle anı tebşîr ḳıl
Ḳalb-i maḥzûnuñ Sebâtî ḫâne-i ġamdan çıḳar"

G.62/6

Yine aşığın yüreği son derece sadedir:

"Ṣâf-ı ṣaḥbâ gibi bî-ġışş idi ġamdan dilimiz
Ne ḳadar dersen o denlû yüreği sâde idik"

G.99/4

Sevgilinin güzellik unsurlarından dudakları mül, yani şarap gibi kırmızı, yanağı da gül kırmızısı olunca, gönül kuşu, bu tuzağa hata ile de olsa düşer:

"Murġ-ı dilimi sehvle bir dâma düşürdüm
Bir lebleri mül ʿârıż-ı gül-fâma düşürdüm"

G.108/1

Sebâtî Divanı'nda müstakil olarak âşığın gönlünün ele alındığı bir manzume (G.144) vardır. Bu manzumeden aldığımız iki beyit, aşığın gönlü konusunda bir fikir vermektedir.

Aşığın gönlü, Süleyman'a benzetilen sevgilinin saçından vazgeçmez:

"Dönse miyân-ı mûra tenim bağlarım yine
Bî-iḫtiyâr o zülf-i Süleymân'a gönlümü"

G.144/2

Âşık için sevgiliye kavuşmak bayramdan garksızdır. Bu sebeple âşık, gönlünü sevgilinin ayağına götürerek koç gibi kurban etmek ister:

"ʿIyd-i viṣâl gelse götürsem ayaġına
Kessem Sebâtî ḳoç gibi ḳurbâna gönlümü"

G.144/7

Aşığın mürde (ölü) gönlü, sevgilinin kâkülü ve yüzüyle dirilir:

"Mürde gönlüm kâkül (ü) rûyundan iḥyâ olmasa
Anı kim iḥyâ eder ʿâlemde bu bûlar gibi"

G.141/4

Aşığın gönlü aslâ farımaz:

"Eldir vefâsız yâr imiş dediklerince var imiş
Sanma ki gönlüm farımış gel a mestâne bakışlım"
G.111/5

f. Ciğer

Sebâtî Divanı'nda aşığın vücut aksamından biri olarak bu unsura pek rastlanmaz. Bir beyitte ciğer kanı, kanlı oluşu dolayısıyla zikredilir:

"La'l-i lebin gamıyla pür-hûndur cigerler
Seyr et Sebâtî şekkin la'l-i müzâba benzer"
G.34/11

g. Boy (Kadd)

Genel olarak Divan şiirinde, anlamdaşları olan kad, kâmet kelimeleriyle daha çok kullanılan boy, sevgiliye ait olunca başka, âşığa ait olunca yine başka şekillerde ele alınmıştır.

Sevgilinin boyu ilgili bölümde ele alındığından, burada sadece âşığın boyu üzerinde durulacaktır.

Aşığın boyu, genellikle eğri, iki kat tasavvur edilir. Âşık sevgilinin derdiyle iki büklüm olmuş, boynunu eğmiştir. Onun kaddi hilâle, hilâl-i rûze'ye dönmüştür, dütâ (iki büklüm) ve hamîde (eğrilmiş) dir.

Aşığın boyu bazen dal, lâm ve kaf harfi, bazen keman (yay) , bazen da çeng olur. Âşığın ah ve feryadı çengden çıkan şiddetli nağmeleri andırır. Böylece âşık boy denen sazını çalmış olur.[505]

Sebâtî'nin şiirlerinde âşığın boyu, Divan şiirinde tasvir edilen aşığın boyundan farksızdır. Yukarıda genel olarak sunulan boy ile ilgili vasıfları aynen bulmak mümkündür.

Sevgilinin bulunmayışı ve onun ok gibi kirpiklerinden mahrum oluş ve hasret yükü, aşığın belini kemân (yay)a çevirir:

---

[505] Krş.Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s, 88-89.

"Ḳaddim kemâna döndü tîr-i müjenden ayru
Bükdü belim tîz elden şiddetle bâr-ı ḥasret"
G.13/3

"Ḳaddim kemâna döndü ey ḳaşı yây sensiz
Ney tek delindi sînem nâlem rebâba beñzer"
G.34/7

Âşık, bazen şairin kendisi de olsa durum pek farklı değildir. Onun da boyu dütâ (iki büklüm) dır. Buna sebep dünyada çekilen manevî ağır yüklerdir:

"Ne ʿacebdir ki dü-tâ oldu Şebâtî ḳaddiñ
Böyledir her ki cihân içre girân-bâra düşer"
G.43/10

Şair, kişileştirdiği kendi gönlüne verâ yolunu terk edip aşk yolunu tutmasını; boyu hamîde (bükülmüş) olsa da kâf harfi gibi gamdan dolayı o şekli almıştır. Ama kendisi de ondan farksızdır:

"Ṭutma gel râh-ı verâ ey dil ṭarîḳ-ı ʿaşḳ ṭut
Olsa da ḳaddiñ ḥamîde çekme ġam mânend-i ḳâf"
G.86/4

Aşığın boynunun bükülüp eğilmesine sebep gam yüküdür. Ancak âşık, başındaki saçlar ağarsa, dişleri dökülmüş bir ihtiyâr olsa da serv-i nâzdan geçmek istemez. Çünkü gönül kocamaz:

"Ağardı mûy-ı ser kaddiñ büküldü bâr-ı ġam birle
Ḳocaldın dişlerin düşdü o serv-i nâzı n'eylersiñ
G.95/2

Ay gibi güzelin aşkının verdiği gam yüküyle âşığın elif gibi dimdik olan boyu, kâf harfi gibi bükülür:

"Çekerek bâr-ı ġam-ı ʿaşḳını bir mâh-veşiñ,
Resm-i ʿaşḳı gözedüb elf ḳadim ḳâf etdim"
G.110/3

Ayrıca âşığın boyu, şekil yönünden dal harfine benzetilir. Aşığın, "kanlı göz yaşlarıma bak, kol kanadımı yandırma, zâten dâl harfine benzeyen boyumu iyice dâl yapma, a mestane bakışlım gel" demesi sevgili için hiç önemli değildir:

"Seyr et sirişk-i âlımı yandırma perr ü bâlimi
Dâl etme ḳadd-i dâlımı gel a mestâne baḳışlım"
G.111/6

Sevgili, gam yüküyle âşığın belini büktüğü yetmiyormuş gibi, cevr ü cefâsıyla, zâten kulu olan aşığının boyunu hamalınki gibi yapmak ister:

"Bâr-ı ġam birle yeter bükdün belim ey meh-liḳâ
Yoḫsa cevriñ oḫşadır bu bendeñi ḥammâla mı"
G.152/5

ğ. Bel

Umumiyetle Divan şiirinde meyân ve miyân gibi müterâdifleri ile kullanılan bel, sevgiliye ait olunca başka, âşığa ait olunca yine başka şekillerde ele alınmıştır.

İlgili bölümde ele aldığımız sevgilinin beli daima kıl kadar ince ve dar iken, âşığın beli daima bükülmüş ve eğridir.

Sebâtî'nin şiirlerinde tasvir edilen âşık tipi, Divan şiirindeki âşık tipi ile örtüşür. Aşığın beli, gam ve hasret yüküyle bükülmüştür:

"Ḳaddim kemâna döndü tîr-i müjenden ayru
Bükdü belim tîz elden şiddetle bâr-ı ḥasret"
G. 13/3

"Bâr-ı ġam birle yeter bükdün belim ey meh-liḳâ
Yoḫsa cevriñ oḫşadır bu bendeñi ḥammâla mı"
G.152/5

3. MADDÎ VE MANEVÎ HALLER

a. Âh, Nâle

Umumiyetle Divan şiirinde âşıkın aşk ateşiyle gönlünden çıkan bir duman, nâle de inilti olarak düşünülür.

"Âh" denildiği zaman, ağızdan çıkan buğu münasebetiyle hüsn-i ta'lîl sanatı kullanılır. Ağızdan çıkan buğunun göğe doğru yükselmesi sebebiyle "mazlumun ahı yerde kalmaz/ çıkar âheste âheste" atasözüne konu olmuştur.

Âşık vuslata erememenin üzüntüsü ile âh ve feryâd eder. Âşığın âhı her gece sabahlara kadar devam eder. Sevgili onun bu âh ve feryatlarına bazen güler, bazen de duymazlıktan gelir. Âh, sevgilinin gururunu okşar. Âhın başlıca sebebi sevgiliye duyulan aşk ve bunu dindirecek vuslatın bir türlü gerçekleşmemesidir. Âşık vuslata kavuşunca ayrılık gününü düşünüp yine âh ve figân etmeye başlar.

Divân edebiyatında âh ile ilgili birçok teşbîh ve mecâzlar kullanılmıştır. Bir kaçını şöylece sıralayabiliriz: Rüzgâr, bâd-ı seher, hava, bayrak, mancınık, ok, ceres (çan), ra'd (gök gürültüsü), hurûş (coşma, kabarma), râh (yol), ferrâş (süpürücü), mahrem, ûd, ateş, duman, çerağ, şûle...vs.

Sevgilinin yanağı gül ve lâleye benzeyince âşığın âhı da bunların çok olduğu bahar mevsiminde sıkça tesâdüf edilen rüzgârlara benzer. Sevgilinin saçları âhlarla rüzgârlanınca bir büyücünün bâd-ı şimâle binip uçması şeklinde düşünülerek, âh, bâd-ı şimâle benzetilir. Sevgilinin saçı nasıl rüzgarlanırsa, âşığın âhlarla geçen ömrü öylece rüzgârlanıp yele varır.

Âh ve feryâd aşığın sinesinden çıkmakta ve sîne bu münâsebetle davula benzemektedir. Sine davul olunca, âhda sancak ve alem (bayrak) olarak düşünülür.

Ayrıca âh, sevgilinin saçının büklüm ve kıvrımlarına dayandığı için mancınıktır.

Saç yılan olduğundan yükselen âhlar sanki göğe yılan yağdırmaktadır.

Oka da benzetilen âh takma geleğenine dayanılarak âhile ceres (çan) arasında bir ilişki kurulur. Âh, keklik avına çıkmış doğan kuşuna (gönül) kaybolmaması için takılır.

Ra'd, hurûş, râh kelimeleri, âhın şiddetini ve yüksekliğini belirtmek için kullanılır.

Gam meydana, gözyaşları sakkâya benzetildiğinde âh da ferrâş olarak düşünülür. Âşığı hiç terk etmediği için de hem-dem ve mahrem kelimeleri ile tavsîf edilir.

Âşık, âhının ateş ve duman olduğunu söyler, fakat bu ateşin, sevgilinin demirden gönlünü ne dereceye kadar eritebildiği şüphelidir.

Göğe yükselen âhlar, arş kandilini veya şem-i şebistân'ı yakar. Sabahın penceresindeki yanma da(güneşin doğuşu) bu âhların marifetiyle olur. Bu âh ateşi ile yer, gök, ay ve güneş, dokuz felek yanar.

Âşığın âhı, geceleri hem kendisinin hem de sevgilisinin bulunduğu yeri aydınlatan bir ışık (şûle, çerağ) olarak ele alınır. Âhın en geçerli olduğu zamanlar seher vakitleridir. Bundan dolayı âşığın âhı sehere kadar devam eder ve seher vakti şiddetlenir.

Seherde ufukta görülen elife benzeyen ışınlar ve yuvarlaklığı itibâriyle "he" harfine benzeyen güneş "âh" kelimesini çizerler.[506]

Sebâtî'nin şiirlerinde tasvirini yaptığı âşık da âh eder. Çaresiz âşıklar, sabah akşam âh ederler, ama sevgilinin iltifatına mazhar olamazlar:

"Ser-i kûyūnda gezen 'âşık-ı bî-çârelerīn
Ṣubḥ u şâm eylediği âh u sedâlar yetişür"

G.54/4

Âşık, âhıyla sevgilinin gönlünü almaya çalışır, ama ah sevgilinin gururunu okşadığından tesir etmez. Üstelik âşığına da zulüm etmeyi geciktirmez:

"Ol ḳamer-ṭal'at kim ⌣âhım āna te'sîr ⌣eylemez
'Âşıḳa ẓulm etmeği bir laḥẓa te'ḫîr ⌣eylemez"

G.65/1

Âşığın âh etmesinin en önemli sebebi, sevgiliye kavuşamamak ve onun özlemini, hasretini çekmektir. Sevgili olmadığından, âşığın sonbahar rüzgârına benzeyen âhı, bâğı dondurmuş; bahar mevsimi kış mevsimine, kara kışa dönüşmüştür:

"Bâd-ı ḫazân-ı âhım efsürde ḳıldı bâğı
Ḳalboldu zemherîre faṣl-ı bahâr sensiz"

G.69/3

---

[506] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.22; (Komisyon), "Ah", **Büyük Türk Klâsikleri**, c.1, s.392; Dr. Süleyman Uludağ, "Âh", **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.26; Ahmet Talât Onay, "Ah", **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s. 24-25.

Âh ateşi göğe yükselir ve ta Allâh katına ulaşır. Ancak sevgili bunu duymazlıktan gelir. Bu, gam ve keder doğurur ve âşığı mahveder:

"Ey zülf-i siyâhım gel çıḳdı göğe âhım gel
Gel yanmasa mâhım gel öldürdü beni bu ġam"
G105/4

Sevgiliye ulaşamamanın âşık üzerinde fiziksel ve psikolojik tesirleri de vardır. Boyu keman'a dönüşürken, sinesinde ney gibi delikler açılır, iniltisi ise rebâb'ın sesini andırır:

"Ḳaddim kemâna döndü ey ḳaşı yây sensiz
Ney tek delindi sînem nâlem rebâba benzer"
G.34/7

Nâle ve zâr, aşığı zayıflatır. Sevgilinin gül yaprağına benzeyen yanağını göstermesi âşığın nâlesini artırır:

"Gösterir berg-i gülün arturma ey meh nâlemi
Nâle vü zârıyla dönsün bu vücûdum nâle mi"
G.152/1

b. Yara

Umumiyetle Divan şiirinde dâğ ve zahm gibi müteradifleriyle de söz konusu edilen yara, âşığın çektiği her türlü ıztırâp ve çilenin elle tutulur, gözle görülür delilidir.

Yara, şekli ve kanlı oluşu sebebiyle, renk bakımından muhtelif hayallere sebep olmuştur.

Divan şiirinde âşık daima yaralıdır. Bu yara onun her şeyini kaplamış gibidir. Gönül, cân, sîne, ciğer, kalb ve bahtı bunlar arasındadır.

Sevgilinin birer silâha benzetilen gamzesi, kaşları,kirpikleri; ayrılığı, rakîpler...vs. birçok sebeple yaralanan âşık bunları bazen ok ve temren, bazen de kılıç ve hançer olarak hisseder.

Yara, âşığın istediği bir şeydir. O, yaralı olduğu müddetçe sevgilisinden kopmamaktadır. Bilakis, âşıkı yaralayıcı unsurlar, âdetâ sevgilinin ona bağışıdır.

Dolayısıyla, yaralı olmaktan hoşnut ve memnundur. Çünkü sevgiliden ilâç ve dermân umar, ilgi ve şefkât bekler.

Yara daima tazedir, kanlıdır,kanaması devamlıdır. Ezelden itibaren yaralı olsa dahi o yara, aslâ tesirini kaybetmez, bilakis arttırır.

Son olarak şunu da ifade etmek gerekir ki, şairler kelimenin "yarmak", "yâr", "yaratan" gibi kelimeler ile ilgisini düşünerek, söz sanatları da yapmışlardır.[507]

Sebâtî'nin tasvir ettiği âşık da yaralıdır. Yarayı sineye açan Lokman'a benzetilen sevgilidir. Devasını verecek olan yine odur:

"Sînedeki yaramı bu dil-i ṣad-pâremi
Belki bulur çâremi eyle o Loḳmân'a 'arż"
G.76/4

Sevgili aşığına karşı acımasız ve zalimdir. Bu davranışıyla âşığı yaralayan sevgili, ona acıyıp gelirse yarasına merhem sürmüş olacaktır:

"Seyr eyle gel aḥvâlim yandırma per u bâlim
Raḥm eyle gel ey ẓâlim ur yâreme bir merhem"
G.105/2

Sevgili cevr kılıcı ile âşıklarının bağrını parça parça eder, ama ne bakıp derman olur, ne de bir merhem sürer:

"Tîġ-ı cevrin etmede 'uşşâḳ bağrın çâk çâk
Urmadıñ ey yâr merhem baḳmadın dermânına"
G.133/3

Âşık bu durumda gönlüyle hasbıhalleşerek ona, sevgili cefâ kılıcıyla bağrını yarınca şikâyette bulunmayıp sabret der ve sevgili yaralı yaralı sadrını sarınca hakkını helal etmez misin? diye sorar. Tabii ki helâl edecek, o halde şikâyete gerek yoktur:

"Şikâyet eyleme ey dil ṣebât et
Cefâ tîġıyle yâr bağrıñ yarınca

---

[507] Krş. Dr. iskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.521.

Ḥelâl etmez misiñ ḥaḳḳıñ ol ân̂da
Yaralı yaralı ṣadrıñ sarınca"

G.134/3-4

Aşığın vücûdu o kadar yaralıdır ki, yaradan görünemez haldedir. Şair, Divan şairleri gibi, "yare, yâre (sevgiliye), Yaradan, yaradan (zahmdan)" kelimeleri arasında cinâs sanatını da yapar:

"Yâre yâre açmaġı emr eylemiş mi Yaradan
Kim görünmez cism-i ʿuşşâḳı o yâriñ yaradan"

G.118/1

c. Gam

Genel olarak Divan şiirinde "keder, tasa, dert, gussa ve belâ" gibi müteradfifleri ile kullanılan gam, edebiyatta âşığın içinde bulunduğu sıkıntılı, gamlı, kederli durumu ifade için kullanılır.

Divan şairi ve âşık daima gamlıdır. Âşık gözüyle sevgilisini görünce gam esiri olup canında ve gönlünde gam hisseder. Bu gam, vuslata erememenin verdiği ızdırap olup sınırı yoktur.

Sevgilinin saçı ne kadar uzun ve çok ise, âşık da o saç yüzünden o derece gam çeker. Bu bakımdan gam, geceyi mekân edinir ve âşık özellikle geceleyin daha çok dertlenir.

Gam âşık için bir mihenk taşı gibidir, onun âşıklık yolunda ne derece istekli ve dayanıklı olduğunu ölçer. Bu yüzden âşık, daima gam ister, âdeta onsuz olamaz.

Âşığın en iyi dostu olup onu hiç yalnız bırakmadığı için gam vefakârdır. Her şeyin bir sonu olması, aşığa direnç verir ve bir gün bu gam ve dertlerin de biteceğini düşünür. Gam bittiği zaman vuslat kendini gösterecektir.

Sevgiliden gelen her şey gibi gam da kıymetlidir. Üstelik gam, insanı feleğin çemberinden geçirir ve olgunlaşmasına yardımcı olur.

Âşık, gam ile o derece içli dışlıdır ki gamla yaşamak onun için bir zevke dönüşür. Âşık için derd ve belâdan ayrı düşmek ölümdür.

Gamın çaresi yine gam çekmektir. Hekimler de gamın çaresiiin yine gam yemek olduğunu, onun yerine başka bir ilaç alınırsa hastanın daha kötü olacağını söylerler.

Gam, âşığı ihtiyarlatır, yüzünü sarartır, belini büker, onu mâh-ı nev'e veya çenge benzetir, âşık gamın şiddetinden yakasını yırtıp âh ü feryâd eder.

Aşık, sevgilisi dışında, devran, felek ve zamandan dolayı da gam çeker. Gamın tamamen dağıtıp yok eden ancak vuslattır. Bu ise murad mumunun yanmasıdır. Ancak bu da çok zor erişilen bir durumdur. Mum nasıl geceyi aydınlatırsa, murad mumu da gece renkli gamları dağıtır. Ancak, murad mumu yanınca da mumun bitmesinden korkularak gam çekilir.

Bunların dışında sevgilinin başkaları ile konuşması ve onlara yüz vermesi âşık için belâdır. Sevgili herşiyi ile âşık için mücessem bir belâdır.

Derd, daha çok dil derdidir, yanında dermânı da bulunur ki, dermân sevgilinin dudağı, yüzü ve gülüşüdür.

Divan şiirinde gam birçok nesneye benzetilmiştir. Bunlardan bazıları şöylece sıralanabilir:

"Makas, kilid, kış, kıssa, zencîr, tütsü, yük, zehr, misâfir, yol, arkadaş, dost, kervân, ordu, kılıç, ok, iğne, diken taş, dağ, sikke, el, tiryâk, dermân, afyon, lokma, sofra, nimet, yâr, bucak, kafes, dâm, bend, ateş, azâb, deryâ, deniz, elbise...vb."

Âşığın dili muma benzetilince, gam onu kesen bir makastır.

Ayrıca gam, açılması mümkün olmayan bir kilide benzetilir.

Gam can bağını perişan eden, sevgilinin güzelliğine engel olan kıştır, kış mevsimidir.

Gamdan hâlî olmayan âşık için, o giyilip de bir daha çıkarılmayan bir elbisedir.

Aşık, gözyaşlarıyla gam kıssasını yazar. Bu kıssa yer yer, hikâye ve macerâya da dönüşür.

Uzunluğu yönünden zenciri andıran gam, sonu gelmeyen bir belâdır. Sevgilinin saçı uzunluğu nedeniyle gamdır.

Gönül bir eve veya derviş tekkesine benzetildiği zaman gam, bu eve gelen misafirdir.

Aşığın canı micmer olunca, gamı da içinde yanan tütsüdür.

Gamın gönlü yıkması, harap etmesi ve orayı karargâh tutması sebebiyle ordu olarak da düşünülür.

Gam, ayrıca âşığın bağrını deldiği ve yardığı için ok ve kılıca da benzetilir. Âşığa verdiği şiddetli acı, onun iğne ve diken olduğunu düşündürür.

Gam, âşığın içine düştüğü çalkantılı bir denizdir. Denize düşenin yılana sarılması gibi, o da sevgilinin saçına sarılır.

Âşığı hiç terketmeyip özellikle ayrılık günlerinde yanından ayrılmadığı için gam vefalı ve anlayışlı bir yâr ve dost olarak kabul edilir.

Yine gam, hiç kimsenin çekemediği bir yük, tahammül edilemeyen bir zehir ve yaradır.

Gam, bazen kervân olur, yola koyulur, bazen dağ ve taş olur, bazen sikke olup âşığın altın gibi sararmış yüzüne vurulur, bazen da el olur, aşığın eteğine yapışır.

Kısacası, Divan şiirinde gam için söylenilecek sözün haddi hesabı yoktur.[508]

Sebâtî'nin şiirlerinde de dile getirilen gam, Divan şairlerinin tasvir ettiği gama benzer. Gönül bir şehre benzetilince gam da şehir halkının feryad ve çığlığına aldırmaksızın hücûm eden bir ordudur:

"Ceyş-i ġam etdi hücûm şehr-i dilîn her yanına
Bakmadılar ehl-i dil feryâdına efgânına
G.127/1

Gamın tedâvisi, sevgilinin cevr ü cefasının sona ermesidir:

---

[508] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.177-78;(Komisyon), "Gam", **Büyük Türk Klâsikleri**,c.1, s.395; Mustafa Kutlu, "Gam", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.3,s. 274-75; Dr.Süleyman Uludağ, "Gam", **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s. 186.

"Yetiş Allâh içün ey meh yetişür cevr ü cefâ
Ceyş-i ġam basdı bizi lutfla bak çâresine"
G.129/7

Âşıklar, gamın def'i için şarap isterler, ama o kadar gamın def'i mümkün değildir:

"Sâḳiyâ ġam def'ine sun kim mey-i la'li müdâm
Tâb ḳılmaz mutlaḳa buncą ġama heşş-yârlıġ
G. 83/5

ç. Cevr

Divan edebiyatının en belirgin özelliklerden birisi sevgilinin, âşığına bitmez tükenmez cevirlerde bulunmasıdır Bu durum, âşığın kaderi olduğu kadar sevgilisinin onu hatırlamasıdır.

Cevrin asıl sebebi ayrılıktır. Aşık bu eziyetten çok az şikâyette bulunur. Çünkü cevirden şikâyet sevgiliye sadâkatsizliktir.

Âşığın çektiği eziyetlerin sınırı yoktur. Çünkü sevgili bir kerecik lutuf gösterse binlerce cevir gösterir. Daha çok, cefâ kelimesiyle birlikte "cevr ü cefâ" şeklinde kullanılan cevr için en iyi karşılık sabırdır. Sabrın sonu selâmet olduğu gibi, cevr ü cefânın sonucu da vuslattır. Ancak bu vuslat asla gerçekleşmez.

Âşığın, cevr ü cefâlara tahammül ettiği ölçüde değeri artacaktır. Cevr ü cefâ maşuka, vefâ ise âşığa münhasırdır. Bunun tecellî ettiği yeri ise âşığın gönlüdür.

Cevr ü cefâ sonucu âşık bazen zevk duyar, bazen iki büklüm olup ihtiyarlar.

Âşığa cevr ü cefâ eden ikinci unsur, zamâne ve felektir. Bütün bu eziyetler, âşığa gelirken ok, kılıç, diken, taş, ateş-pâre...vs. kılığına bürünürler.

Sevgilinin hazır malı ve nakit parası cevr ü cefâdır. Hiç durmadan onu harcar.[509]

Sebâtî Divanı'da bu konuda pek çok beyit vardır. Sevgili cevir kılıcı ile âşığın bağrını parça parça eder:

---

[509] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.104; Mehmet Keskin, "Cevr", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.2, s.58; Dr.Süleyman Uludağ, "Cevr", **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.117.

"Tîğ-ı cevrin etmede uşşâḳ bağrın çâk çâk
Urmadın ey yâr merhem baḳmadın dermânına"
G.133/3

Aşık, sevgilinin pek çok cevrine mukabil, sâkiden medet ummaktadır:

"Cevr-i füzûn eyledi ol büt-i zîbâ bana
Sâḳî amândır amân sun mey-i ḥamrâ bana"
G.4/1

Sevgili, âşığın cismini sitem taşıyla paramparça etse de yapılan cevr ü cefâdan şikayet edilmemeli, bilakis aşık sadâkatla gidip yalvarmalıdır:

"Etse de seng-i sitemle pâre pâre cismini
Ṣabr kıl cevr ü cefâya ṣıdḳla yalvar var"
G. 53/6

d. Hasret

Divan şiirinde hicrân, hatta firkat ile aynı anlamda kullanılan hasret, "ayrılık acısı, üzüntü, inleme, özleyiş, ele geçirilemeyen bir şey için üzülme" anlamlarına gelir.

Âşığın en büyük derdi ve dert kaynağı hasrettir. Âşık, ayrılık ve hasrete asla tahammül edemez. Ayrılık çekmek yerine sevgilinin bütün cefâsını çekmeye hazırdır.

Sevgilinin rakipler ve ağyâr ile gülüp oynaması ise en büyük acıdır. Hele rakiplerin alay edişleri aşığı öldürür. Âşık bu hasretten dolayı ölümlü hastadır. Devamlı kan yutmakta, geceler boyu yanıp ağlamakta ve ah etmektedir. Bu hasret gözyaşları, dünyayı onun başına zindan eder, belini büker ve ihtiyarlatır.

Hasret ve hicrân, sevgilinin her şeyine karşı toptan veya parça parça hissedilir. Onun yüzü, yanağı, dudakları, saçları, dişleri, çene çukuru, eşiği, mahallesi, ayağının toprağı,...vs. âşık için daima birer hicrân sebebidir. Hatta bazen onun dert ve gamına da hasret çekilir. Bu hasretin asla sınırı olmaz.

Hasretle geçen bir an ise bin yıl kadar uzundur. Bunun çâresi sabır ve sevgiliyi hayal etmektir. Çünkü gün geçtikçe bu hicran ve hasret aşığa bir üstünlük ka-

zandırır, acılar bir zevke dönüşür. Nitekim âşık vuslat anında bile hasret acısı çeker, ayrılık korkusuyla yaşar.

Âşığın hasreti, aşılması gereken bir çöl, bir dağ, gönül kuşu için bir tuzak ve benddir. Aşık esir olmuştur. Bazen bu hasret âşığın gönlünün hasta yattığı ve kimsenin uğramadığı bir unutulmuşluk köşesidir. O köşede âşık, bir hicrân, yaralama, kan akıtma, öldürme, parçalama, ızdırap verme...vs. özellikleriyle kılıca, oka, dikene,...vs. benzetilir.

Vuslat su olunca, hasret oruca; aşık garip olunca, hasret sofraya benzetilir. Âşığın feryâdı ile çeng olan hasret; onun canı ve gönlü ile de şiirine akseder. Bu hasret ateş olur yakar, humma olur çaresiz bırakır. Cehennem olup azap verir, yara olur azap çektirir. Gece olur âşığın dünyasını karatır, oruç olur onu her şeyden alıkoyar.

Divan şairleri görüldüğü gibi birçok yönlerden hicrân ve hasreti söz konusu etmişler, hicr, ayrılık, firkat, firâk gibi kelimeler ile de hasreti anlatmışlardır.[510]

Sebâtî Divânı'nda hasret muhtelif vasıflarıyla dile getirilir. Divan'da, müstakil olarak bu konuyu işleyen "hasret" redifli bir gazel vardır. Bunu aşağıda aynen alıyoruz.

"Başımda derd-i sevdâ sînemde nâr-ı ḥasret
Düşdüm çeh-i firâḳa oldum nizâr-ı ḥasret
Ḳıldı beni perîşân üftâde zâr ü giryân
Derdâ ki derd-i hicrân ḥayfâ ki ḫâr-ı ḥasret
Ḳaddim kemâna döndü tîr-i müjenden ayru
Bükdü belim tîz elden şiddetle bâr-ı ḥasret
Gel gel fiġâna bülbül âğâz ḳıl benimle
Sen mübtelâ-yı hicrân ben bî-ḳarâr-ı ḥasret
Görseydi bezm-i vaṣlın bir kerre çeşm-i 'âşıḳ
Râżî olurdu çekse ger ṣad-hezâr-ı ḥasret
Leyl ü nehâr sensiz yeksân iken gözümde
Her ânı bir yıl oldu leyl ü nehâr-ı ḥasret

---

[510] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.215-16; Dr.Süleyman Uludağ, "Hasret", **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.210; (Komisyon), "Hasret", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c.4, s.137-38.

Ey bâd-ı ṣubḥ u şâmî ver yârdan peyâmı
Mir'ât-ı dildeneyle ref'-i ġubâr-ı ḥasret
Dil verme ḳıyl u ḳâle sâḳî getür piyâle
Döndürdü cismi nâle derd-i ḫumâr-ı ḥasret
Ṣabr u şebâta sa'y et ey bü'l-vefâ Şebâti
Geldikde peyk-i vuṣlat eyler firâr-ı ḥasret

G.13/1-9

e. Vuslat

Divan şiirinde âşıkın en belirgin hedefi vuslattır. Onun ağlayıp inleyişi sadece vuslat içindir, Aşık sevgiliden ayrı olduğundan hicrân içindedir.

Şunu da ifade etmek gerekir ki hicranın sonunda vuslat, vuslatın sonunda da hicran vardır. Aşık vuslatın nimetlerini düşünerek hicranın zahmetlerine katlanır. Vuslat için sevgiliye devamlı bir yakarış içindedir. Vuslat mümkün olmayınca üzülür. Hele rakîbin vuslata ermesi onu kahreder. Ancak, vuslat öyle kolay ele geçecek bir şey değildir. Bu bakımdan Ankâ'ya benzer.

Vuslat için önce liyâkat lâzımdır. Sevgiliye kavuşmak, âdetâ peri ile birlikte olmak gibidir. Sevgili arada sırada vuslat sözü verirse de hiç sözünde durduğu olmamıştır.

Aşık için vuslat, yerine göre âb, zülâl, şerbet, şeker, câm, meyve, sofra, lokma, nimet...vs. olur. Bütün bunlar, insan için ihtiyaç sayıldığı gibi lezzeti de bulunan maddelerdir. Bazen vuslatı mücevher- kimya, devlet- hümâ, genc-dürr...vs. olarak da görürüz. Bunlar ise taşıdıkları değer bakımından üstündür.

Âşık için vuslat, sabah gibi güzel, güneş kadar lüzûmlu ve bayram kadar sevindiricidir. Bazen Kâbe olur, gaye edinilir; bazen gülşen, bağ, bostan olur, erişilmek istenir. Ama en acısı da vuslatın bir kıssa veya hikâye oluşudur ki bu durumda binbir gece masalları gibi bir türlü sonu gelmez, daima bir sonraki zamana ta'lîk olunur.

Aşık vuslata erince de huzur bulamaz. Çünkü ayrılmanın korkusu onu hiç rahat bırakmaz.

Öbür yandan tasavvufî anlamda vuslat, önce bezm-i elest'te olmuştur. Bir de kıyâmette olacaktır. Ancak her nefis, ölümü tatmakla (mevt-i ıztırârî) ruhen vuslata eriyor. Nefsini yaşarken öldürmekle (mevt-i ihtiyârî) de yine vuslata eriyor.[511]

Sebâtî Divanı'nda vuslat ve visâl ile ilgili beyitler vardır. Vuslat, mümkün değildir. Ayrılık uzun gecelerde daha da artar:

"Meger rûz-ı vişâleş hîç ne-bûd
Ki hicrâneş şeb-i yeldâ nümûnest"

G20/5

Bu konuda iki beyitte şöyle denir:

"Mihmân ede gör bir gececik bezm-i vişâle
Seyr et ġam-ı hecriñden efendim nelerim var"

G. 57/4

"Firḳatde cism-i 'âşıḳ bir yân kebâba beñzer
Vuṣlatda la'l-i dil-ber rengîn şerâba beñzer

G. 34/1

III. RAKÎB

1. GENEL OLARAK RAKÎB

Lügatte "başkasıyla beraber aynı şeyi isteyen; aynı güzeli sevenlerin birbirlerine karşı aldıkları tavır; herhangi bir işte birbirini geçmek isteyenlerden herbiri; hasım, muhalif, ağyar, gayr, koruyan, gözleyen...vb." anlamlara gelen rakîp, Divan şiirinde âşık ile yarışan ve ona ortak olan kişidir.

Edebiyatta gayr ve ağyar ile aynı anlamda kullanılan rakîp, daima âşığın gözü ile değerlendirilir. Rakip daima kötü, çirkin ve zararlı, yararı olmayan ve zâlim bir kişidir. Âşık onun bu taraflarını bilir, sık sık sevgiliyi uyarır. Fakat sevgili bütün bu uyarılara rağmen rakîbe iyi davranınca, âşık feryâd eder, yanar, yakılır, teessüf eder, yine ümitsizce uyarılarda bulunur ve rakîbe hakâret eder.

Rakib hiçbir zaman sevgiliyi yalnız bırakmaz veya gözden uzak tutmaz. Esasen bu onun görevidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi rakîbin kelime anlamı

---

[511] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, s.516-17; (Komisyon), "Vuslat", **Büyük Türk Klâsikleri**, c. 7, s.407.

"gözleyen, gözetleyen ve bu arada koruyan"dır. Köpek de sahibini koruyup gözetir. Bu sebeple rakîp it, seg olur. Sevgilinin çevresinden asla uzaklaşmadığı için âşığı da ona yaklaştırmaz.

Kıskanç ve dedikoducudur. Sevgilinin bir âşıkı da odur. Bunun için âşık ile aralarında daima bir mücadele sürer.

Rakîp yerine kullanılan "ağyar" kelimesi çoğul bir kelimedir. Yani bunlar birden fazla, bazen yüzlercedir. Bu bakımdan ağyâr, sevgilinin mahallesinin bekçileri veya köpekleridir. Aşıkı aslâ içeri bırakmaz.

Aşık, ağyar ve rakîbi domuz, akreb, zâg, rûbeh (tilki), şeytan, iblîs, dev, kâfir, gammâz, iftirâcı, eğri, yavuz, nâdân, diken, belâ meges, kara yüzlü, bed çehreli...vs. olarak görür.[512]

Sebâtî Divânı'nda tasvir edilen rakîp ve ağyâr, genel olarak "gayr, ağyâr ve rakîp" kelimeleriyle Divan şiirindekine benzer şekilde ele alınmıştır. Şu beyitler, bu konuda genel bir fikir vermektedir:

"Gel ḳadem ṭutma dirîġ ey dil der-i dil-dârdan
Deme kim ağyâr vardır her gülün bir ḫârı var"
G. 63/3

"Ḳande görsem yâr ile ağyârı hem-dem dostlar
Teng olur dünyâ gözüme reşk olur bağrıma dâg"
G. 82/4

"Biz cefâ-yı ḫâr-ı hicrânın çekerken cân ile
Gülbin-i vaslın bağışlar ol perî ağyâre ḫayf"
G. 84/2

"Bir zamân ṭutmuş idik kûşe-i mey-ḫânede yer
Ṭa'n-ı zâhid ü raḳîbândan âzâde idik"
G. 99/2

---

[512] Bu konuda geniş bilgi için bakınız: Dr. İskender Pala, **Ansiklopedik Divan Şiiri sözlüğü**, s. 21-22,408; Mustafa Kutlu, "Rakîb", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c. 7,s.274-75; (Komisyon), "Rakîb", **Büyük Türk Klâsikleri**,c. 7, s. 401; Dr. Süleyman Uludağ, "Ağyâr", "Rakîb", **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s. 25,389-90.

"Ṭa'n u teşnî'-i raḳîbi ḳâle olma ey gönül
Öyle şeyden hîç edermi 'âşıḳ-ı bî-'âr 'âr"
G. 53/5

2. RAKİB İLE İLGİLİ BENZETMELER

Burada, konunun Sebâtî Divanı'nda nasıl ele alındığına geçmeden evvel, şairin yaşadığı devre kadar asırlar boyu işlenen Divan edebiyatında rakip üzerine hangi teşbîh ve mecâzların yapıldığından söz etmek gerekir.

Eski edebiyatımızda rakib üzerine yapılan teşbîh ve mecâzlar bir kaç grupta toplanabilir:

1- it, seg, domuz, rûbeh (tilki), akreb, zâg ... vb.

Bütün bunlar rakibe hakaret maksadı ile yöneltilir. En çok rastlanılan köpek benzetmesi; köpeğin sahibini koruması, gözleyip gözetmesi, düşmanları yaklaştırmaması iledir. Öbür yandan köpeğin bulunduğu yere meleklerin giremeyeceği inancı da söz konusu edilir. Sevgili melek olunca, rakibi "it" diye nitelemek, onu sevgiliden uzaklaştırmak veya uzak tutmak içindir.

Rakibin karga (zâg) olması, aşığın bülbüle teşbihi yüzünden olduğu kadar, onun çirkinliği, rengi, kötü sesi ve uğursuz sayılması ile de yakından ilgilidir...

2. Şeytân, (İblîs, dîv (dev)

Rakibin şeytan olarak tasavvuru, sevgilinin mahallesinin cennet olarak tasavvuru, şeytanın cennete yakışmayacağı, oraya yakışanın insan (aşık) olduğu düşüncesine dayanır. Şeytanın yılanın ağzında gizlice girdiği cennette Havva'yı ifsat ederek, Adem ile Havva'nın kovulmalarına sebep olması ve cennetten mahrum bırakılması da bu tasavvurlarda yer alır. Rakip, sevgiliyi devamlı ifsat eden bir unsur olarak, şeytan diye nitelenir.

Diğer taraftan şeytan imana düşmandır. Aşıkın imanı sevgilinin saçına, bilhassa yanağına duyduğu sevgidir. Rakibin onu bu sevgiden caydırmaya çalışması, şeytanın imana kastetmesi gibi telakki edilir.

3. Kara şebah, meges, ebr-i siyâh, siyâh-rû, bed-çihre, nâ-pâk, bed-efkâr ... vb.

Bütün bu benzetmeler rakibin kara derili bir kimse olarak ele alınışındandır. Rakip geceleri görünen ve korku veren siyah biri (kara şebah)dir.

Yine rakip, kişinin gönlünü karartan, felaket habercisi bir kara bulut (ebr-i siyâh) olarak işlenir.

Aşığa göre rakibin yüzü kara (siyâh-rû)dır...

4. Kâfir, bî-dîn, binâ-yı kâfiri ... vb.

Sevgilinin güzelliği mushaf veya Kâbe, mahallesi de Kâbe veya cennete benzetildiğinde, rakip kafirdir. Çünkü kafirlerin Kur'ân-ı Kerim'e el sürmesi, Kâbe veya cennete girmesi yasaktır. Rakib bî-dîndir...

5. Diken, hâr, peykân, belâ, gammâz, buhtancı, müfterî, nâ-mevzûn, tab'-ı nâ-mevzûn, düşmân ... vb.

Rakibin en çok benzetildiği bir unsur olarak diken, batıcılığı, ızdırap verici oluşu, gülün gövdesinde duruşu, yollarda yalın ayak sevgiliye koşan aşıkın ayaklarını kanatıcı ... vb. gibi vasıflarından ötürü sık sık kullanılır. Diğer bir ifadeyle söylemek gerekirse, aşığın sevgilisi gül, bulunduğu yer gülşendir. Rakip ise bu gülşende diken veya çerçöptür.

Peykân hayali, rakibin sözleri ve nüktesi için kullanılır.

Gammaz, bühtancı, müfteri oluşu sevgilinin onun sözlerini çok dinlemesi veya dindar gözükmesinden; rakibin de ona aslı astarı olmayan, âşığın aleyhine sözler söylemesindendir.

Sevgilinin servi boyu mevzûndur, oysa rakip nâ-mevzûndur. Aşık hiçbir zaman pâdişaha (sevgiliye) "eğri" bir nedim yakıştıramaz, dolayısıyla onunla dolaşmasını istemez.

Rakibin, âşık nazarında düşman oluşu, sevgilinin davranışlarıyla ilgilidir. Sevgilinin âşıkı ihmali ve rakibi düşman olarak görmesine sebep olur.[513]

Son olarak yine rakibin a'mâ, bîgâne, nâdân, seng-dil, bed-hâh ... vb. olarak nitelendiğini söylemek gerekir.

---

[513] Mustafa Kutlu, "Rakîb", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, c. 7,s.274-75.

Sebâtî Divanı'nda rakip ile ilgili benzetmeler, gayr, ağyar, hâr, zâg, dîv, hayvan (it) ile sınırlanmaktadır. Ancak bunların rakibin en çok teşbih edildiği unsurlar olduğu da gözden ırak değildir.

a. Gayr, Ağyâr

Sebait Divanı'nda gayr, aşık ile ma'şûk arasında bir üçüncü kişi olarak rakip ile eşanlamlı olarak geçer.

"Başkası, yabancı, el" gibi anlamlara gelen gayr ile sevgili sıkı münasebet içindedir. Bu ise aşığın sinesini yakan bir ateşten farksızdır. Bu sebeple sevgili, gayr ile yaptığı zevk ve sefalardan vazgeçmelidir ki sinesinde yanan ateşe bir manevî su serpmiş olsun:

"Âteş-i ġayret ile sînemi sûzân etme
Ġayr ile eylediğin zevḳ u ṣefâlar yetişür"

G.54/2

Yine, Sebâtî Divanı'nda gayrın çoğulu olan ağyârın, pek çok beyitte "agyâr, agyâr-ı bed-şi'âr, agyâr-ı bed-efkâr" gibi kelime ve tamlamalarla rakip kelimesi ile aynı anlamda kullanıldığı görülür.

Agyar kelimesinin çoğul olması, sevgilinin âşık dışında pek çok sevdiğinin olduğunu veya onu sevenin olduğunu ifade eder.

Sevgili dostu olarak aşığına cefâlar edip onu yaralarken, ağyâr'a adaletle gidip iltifat etmektedir; bu ise aşığı çileden çıkarır:

"Bu yâre nedir yâra dem-â-dem ne cefâdır
K'aġyâra gidüb 'adlle dâd eyledin ey dost"

G.15/2

Agyâr, bî-dindir. Bu durum aşığın, âh ateşine seslenerek, sabâ rûzgarı gitmeden "agyâra Allah'ı sever demesin, söyle" diye yalvarır, meded bekler:

"Gitmeden bâd-ı ṣabâ sen yetiş ey âteş-i âh
Söyle Allâh'ı sever demesün aġyâra meded"

G.27/3

Sevgilinin çevresi kötü karekterli, kötülüğü kendine prensip kabul eden agyar ile doludur. Bunların birer dikenden farkları yoktur:

"Lâkin çi-çâre kim aġyâr-ı bed-şi'âr
Çokdur yanında ol gül severi dikenlidir"
G.60/5

Her gülün nasıl dikeni varsa, sevgilinin kapısında da ağyar vardır. Nasıl dikeni var diye gülden vazgeçilmezse, ağyar var diye de aşık sevgiliden vazgeçemez, onun kapısından uzaklaşamaz:

"Gel ḳadem ṭutma dirîġ ey dil der-i dil-dârdan
Deme kim ağyâr vardır her gülün bir ḫârı var"
G.63/3

Sevgili aşığına cevr ü vefâ etmektedir, buna bir son vermelidir. Üstelik sevgiliye kötü düşünceler besleyen ağyârla zevk ü sefâ sürmektedir, buna da son vermelidir. Aşığın sevgiliye bakışı ise iyi niyetlidir:

"Ey rûḥ-ı revân eylediğin cevr ü cefâ bes
Aġyâr-ı bed-efkâr ile bu zevḳ u ṣefâ bes"
G.71/1

Aşık, sevgiliyi agyarla her nerde olursa olsun arkadaş ve dost olarak görür. Bu durum aşığın kıskançlık duygularını kabartır, bağrına bir yara olur, dünya gözüne dar gelir:

"Ḳande görsem yâr ile aġyârı hem-dem dostlar
Teng olur dünyâ gözüme reşk olur baġrıma dâġ"
G.82/4

Aşık, ayrılık dikeninin cefasını cânında hissederken, o peri kadar güzel vuslat gülbahçesini agyâra bağışlamaktadır. Bu duruma aşık hayıflanır:

"Biz cefâ-yı ḫâr-ı hicrânıñ çekerken cân ile
Gülbin-i vaṣlın bağışlar ol perî aġyâra ḫayf"
G.84/2

Aşığa göre sevgili gül olunca, ağyar da diken olur. Nasıl diken gülün gövdesinden ayrılmazsa, agyâr da onun yanından ayrılmaz. Gerçek yâr aşık iken onunla dolaşmayan sevgili, ağyâr ile dolaşmaktadır:

"Yatmadasın ol hâr ile açılmadın bir yâr ile
Gezdin yeter agyâr ile gel a mestâne bakışlım"
G.111/3

b. Hâr

Güle benzeyen sevgiliyi, dikene benzetilen gayr, ağyâr ve rakipten ayrı düşünmek mümkün değildir. Ancak bunlar, âşığın sevgiliye ulaşmasında engel olduklarından, aşık tarafından hoş olmayan kavram ve nesnelere benzetilirler. Hâr (diken) de bunlardan biridir.

Sevgili veya yanağı gül-berg olunca, rakip de hâr (diken) olur. Bunu gören gönül bülbülü feryâda başlar, âh u zâr eder:

"Bülbül-i gönlüm görüb gül-bergini ḫâr aldığın
Başladı feryâda ḥâlâ âh u zârın gösterir"
G.55/4

Daha önce de ifade edildiği gibi, sevgilinin etrafında agyar-ı bed-şi'âr çoktur. Bu tahayyülde gül gövdesindeki sayısız diken tasvirini canlandırır. Bundan hareketle de sevgili gül olunca, onun yanından ayrılmayan rakip de diken olmaktadır:

"Lâkin çi-çâre aġyâr-ı bed-şi'âr
Çoḳdur yanında ol gül severi dikenlidir"
G.60/5

Zaten bir beyitte, ağyâr ile hâr karşılaştırılır; her gülün bir dikeni olduğu gibi sevgilinin de agyârı vardır:

"Gel ḳadem ṭutma dirîġ ey dil der-i dil-dârdan
Deme kim aġyâr vardır her gülün bir ḫârı var"
G.63/3

Aşağıdaki beyitte ağyâr, hâr'a (dikene) benzetilmiştir:

"Yatmakdasın ol hâr ile açılmadın bir yâr ile
Gezdin yeter ağyâr ile gel a mestâne bakışlım"
G.111/3

c. Dev (Dîv)

Kötülükle dolu mitolojik varlıklar için kullanılan dev, iri yarı, korkunç, kuvvetli ve bazen insanı andıran biçimlerde düşünülür. İnsan gibi yaşadıklarına ve dişili-erkekli olduklarına inanılır.

Divan şiirinde ise ağyâr, rakip dev olarak gösterilir ve periye benzeyen sevgiliyi elde etmeye çalışır.

Sebâtî'nin şiirlerinde de rakip, dev (dîv)e benzetilmiştir:

"Duysa ger dîv-i rakîb koymasa yârı bârı
Söyleyin yâre anın başını bir yara meded"
G.27/4

Sebâtî Divanı'nda bu benzetmenin "rakîb-i dîv sîret" tamlamasıyla sıkça kullanıldığını söylemek gerekir.

Aşığa göre sevgili, melek huylu ve peri yüzlüdür. Bu kadar latif bir sevgilinin dev siretli rakip ile bağı dolaşması layık değildir. Sevgiliye tek münasip kişi aşığın kendisidir:

"Sen melek-hû vü perî-rû dil-bere lâyık mıdır
Ol rakîb-i dîv sîretle edersin seyr-i bâğ"
G.82/3

Ancak, sevgili rakîb-i dîv sîret'in sûretini dahi görse, ona mutlak açılır, gül yüzünü gösterir:

"Lîk gördükde rakîb-i dîv sîret sûretin
Açılur mutlak ana ol gül-'izârın gösterir"
G.55/2

Bu durumu kıskanan aşık, sevgilinin onun başını yarmasını ister (bkz.27/4) ve onu hiddetinden bezmde dolaşan hayvan'a (it'e) benzetir, adam saymaz:

"Hiddetiñden bezmde ḥayvân-ṣıfat gezdiñ yeter
Ey raḳîb-i dîv sîret gel otur âdem gibi"
G.155/4

ç. Zâg

Zâg (karga), Divan şiirinde çirkinliği, karalığı, yani rengi, uğursuz sayılması ve kötü sesi dolayısıyla daima rakibe benzetilmiştir.

Karga tek değil de sürüler halinde olduğundan, sevgilinin çevresindeki agyârdan farksızdır. Bu sebeple, aşığın gönlü veya kendisi bülbül, sevgili gül olunca, rakip de gül budağına konmuş pek çok kargadan biri olarak telakki edilir. Bu aşığı çileden çıkarır. Çünkü, gül dalına bülbül, lâşeye de karga yaraşır. Eğer aksi olmuşsa aşık sabredemez, feryâd ü figanları bastırır:

"Bülbül-i gönlüm nice ṣabr eyler efġân eylemez
Kim ḳonubdur gül budaġına bu dem bir nice zâġ"
G.82/5

d. Hayvân (it)

Sebâtî Divanı'nda rakip, bazı özellikleriyle hayvanlarla arasında ilgi kurulduğundan bazılarına teşbih edilmiştir.

Hiddetinden yerinde duramayan rakip, it kastedilerek hayvana teşbih edilir. Ortalıkta fazla dolanmasını -âdeta it gibi-, istemediğinden gelip adam gibi oturmasını ister:

"Hiddetiñden bezmde ḥayvân-ṣıfat gezdiñ yeter
Ey raḳîb-i dîv sîret gel otur âdem gibi"
G.155/4

e. Ayı

Sebâtî Divanı'nda, hiç şüphesiz rakibin hayvanlar âleminden ayıya teşbihi sanatkârâne bir şekilde yapılmıştır.

Divan'da sadece bir yerde yapılan bu teşbih, "âyineden geçdi / ayı neden geçdi" ibareleri arasındaki bir cinasa dayanmaktadır. Aynı zamanda tecrîd ve nidâ sanatlarını da yapan aşık, "Ey Sevgili! Gönül (zaten aynaya benzeyen) yanağının devrinde aynadan geçdi (aynaya bakmayı bıraktı). Rakibin "ben de geçdim" der. Acaba ayı neden geçdi?" diyerek argo bir kelimeyle, rakibin kaba ve sevgiliye uygun olmadığını da ifade etmiş olmaktadır:

"Ruḫuñ devrinde ey dil-ber gönül âyîneden geçdi
Raḳîbiñ ben de geçdim der 'aceb ayı neden geçdi"

G.160/1

BEŞİNCİ BÖLÜM

METİN (DÎVÂN-I HÂFIZ MEHMED SEBÂTÜ'D-DÎN)

DÎVÂN-I ḤÂFIẒ MEḤMED ŞEBÂTÜ'D-DÎN

Eşer

Ḥâfiẓ Meḥmed Şebâtü'd-dîn

Maʿârif Neẓâret-i Celîlesi'niñ ruḫṣatıyla ṭabʿ olunmuşdur

DER-SAʿÂDET

Maḥmûd Beg Maṭbaʿası -Bâb-ı ʿÂlî civârında Ebû's-Suʿûd Caddesi'nde numero 720

1309 (1893)

İFÂDE-İ MAHSÛSA

2 Ba'de 'edâ'i mâ vecebe 'aleynâ

Müşebbet ü müsellem-i ḥaḳâ'iḳdandır ki bu bâġ-zâr-ı ʿâlemde terbiyye vü tehiyye edilen eşmâr-ı efkâr ü 'eşʿârıñ meḥâfil-i maʿârife ḳabûl ü neşri her ṭabʿ ü vücûdâne ḥalâvet ü leṭâfet baḫş oluyor (Ḥamden li-vehbi'l-ʿaṭâyâ) mücerred feyż-i nûrânî ve bir ʿaşḳ-ı rûḥânî eşeriyle vücûda getirülüb iḥtifâ-gâh-ı nisyânda maḥv u nâ-bûd olub gitmesi ve başḳa nâm ile yâd olunması arzu edilmeyüb de enẓâr-ı zevḳ-i âşinâyân-ı şiʿr ü edebe 'arża cür'et olunan şu (Şebâtî) Dîvânı Pâdişâh-ı maʿârif-penâh-ı şehin şâh-ı ʿadâlet-iktinâh şehriyâr-ı merâḥim-niṣâr-ı tâc-dâr-ı ʿâlî-âṣâr "el-Ġâzî ʿAbdu'l-ḥamîd Ḫân"-ı Ṣânî Efendimiz Ḥażretleri'niñ emr-i maʿârifiñ daḫi intişâru taʿammumu ḥaḳḳındaki pek muḳaddes ü muʿizz efkâr-ı Hümâyûn-ı teraḳḳî-nümûn-ı cenâbı şâhâneleri sâyesinde ṭabʿ u neşr ediliyor (.) Şu eşer ise bir mevḳiʿ-i pür-feyż-i envârda eşcâr-ı ṣafâ-niṣâr u revâyıḥ-ı gû-â-gûn neşr eden ezhâr ü çemen-zâr içinde ḫıtâm bulmuş oluyorsa da ṭarz-ı cedîdden zevḳ-yâb olan nefâyis- cüyân-ı ʿaṣr u zamânıñ enẓâr-ı ʿâlîlerinde bir mevḳıʿ taḳdîr u taḥsîn ṭutacak derecede şevḳ-âver ü rengîn efkâr ü ḥissiyyât-ı 'âliyyeyi ḥâvî olmadığı i'tirâf ü beyân olunur şu iḫtarla ıṣlâḥı ḫayli müşkil olduğıyçün
3 mündericâtında vuḳûʿu pek ṭabîʿî olan nevâḳıṣ u ḫaṭâsından ṭolayı ḳâri'în-i kirâm ḥażerâtınıñ ʿafv-ı maḫṣûṣ-ı ʿârifâneleri temennîye lâyıḳ bulunur. Hemân aḳdes-i merâm-ı akṣâ-yı kelâm olan fuyûżât-ı dâ'ime-i ṣafâ vü saʿâdetden cümleniñ müstefîd ü müstefîż olması duʿâsıyla söze nihâyet verilür.

Amasya'da ḳâ'in Şeyḫ İsmâ'il Şirvânî Ḥażretleri Türbe-i Şerîfi İmâmı ve Türbe-dârı

Ḥâfıż Meḥmed Şebâtü'd-dîn Şekivî

..../....

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURU
DOKÜMANTASYON MERKE

İşbu Dîvân-ı Sebâtî hakkında Sivâs Vilâyeti Nâ'ibi mevâli-i kirâmdan faẓîletlü Aḥmed ʿAtâ'ullâh Efendi Ḥażretleri'niñ söylemiş olduğu taḳrîẓ-i belîġadır:

"Vâṣıl olayım dersen eger bezm-i ṣafâya
Terk etme ṣaḳın râh-ı maḥabbetde ṣebâti
Çünki dediler nâbit olur ṣâbit olanlar
Bürhândır ana işte bu Dîvân-ı Ṣebâtî

el-Faḳîr ʿAtâ'ullâh"

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

DÎVÂN-I ḤÂFIẒ MEḤMED ṢEBÂTÜ'D-DÎN

4 **(Münâcât)**

Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm

1. Mehd-i zemîn içre şükür yâ Ḫudâ
Ṭıfl-ı dilim olmada gû yâ Ḫudâ

2. Ver nefes-i 'Îsî Meryem dahi
Tâ ki kıla mürdeler iḥyâ Ḫudâ

3 Mu'teber et güfte vü âsârını
Nâmın idüb dehrde ibḳâ Ḫudâ

4 Ḥamd ü senâ itse n'ola dem-be-dem
Ḳıldıñ anı ṣâḥib-i imlâ Ḫudâ

5 Aḥmedün ḥamden leke fî külli ân
Söylerim ey Vâḥid ü yektâ Ḫudâ

6. Her nefes envâʿ-ı selât ü selâm
Rûḥ-ı Resûl'e edüb ihdâ Ḫudâ

7. Âline evlâdına 'aṣhâbına
Etmedeyim tarżıya isrâ Ḫudâ

8. İsm-i şerîfiñle bu dem başlayub
Na't-ı Nebî etmege inşâ Ḫudâ

9. Eyle Şebâtî kuluñ 'aḳlâmına
Feyz-i ezel reşhâsın i'ṭâ Ḫudâ

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

(Na't) 1

1. Ey meh-i burc-ı risâlet şeh-i Baṭhâ Baṭhâ
Maḥrem-i sırr-ı Ḫudâ Leyle-i İsrâ İsrâ

2. Ey inen şânına *levlâk* daḫi *erselnâk*
İsm-i vâlâsı güzel *Yâsin* (ü) *Ṭâhâ Ṭâhâ*

3. Vâṣıfiñ oldu Ḫudâ peyk ü berîdin Cibrîl
Bundan a'lâ ne olur ey meh-i ġarrâ ġarrâ

4. Gül-şen-i bâġ-ı Ḫudâ'da sañna beñzer yoḳdur
Ruḫ-ı gül kâkül-i sünbül ḳad-i bâlâ bâlâ

5. Allah Allâh bu ne şehdir bu ne ḫulḳ-ı aḥsen
Bu ne rütbe bu ne şândır bu ne mevlâ mevlâ

6. Sen şeh-i Mısr-ı melâḥatsıñ eyâ gez ḥasen
Sañna nisbet satılur Yûsuf-ı zîbâ zîbâ

7. Oldı ṭâvûs-ı melek bülbül-i bâġ-ı ḥüsnüñ
Ey gülistân-ı ḥüsünde gül-i ḥamrâ ḥamrâ

8. Bâ'iṣ-i ma'firet-i Âdem ü Havvâ'sın sen
Şerefiñle yürüdü Nûḥ be-deryâ deryâ

9. Men nasıl vaṣf ideyim ẕât-ı sütûde-şîmin
Sa̅na meddâḥ yeter vâḥid-i yektâ yektâ

10. Gülü ger cümle müşebbih sa̅na teşbîh ideler
Bulamaz vech-i şebeh hiç biri aṣlâ aṣlâ

11. Seni tavṣîf edemez Ḳa'b ile Ḥassân-ı belîġ
Ḳande ḳaldı ki Şebâtî gibi ednâ ednâ

12. Arżı budur ol 'âsî-i pejmürdelikdir
Kim ede yâd lebi̅nle dili̅n iḥyâ iḥyâ

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

(Na't) 2

1. Ey Ḥabîb-i Kibriyâ cânım fedâ her ân sa̅na
Sen ki cânlar cânısı̅n ḳurbân olur her cân sa̅na

2. Sen şehinşâh-ı risâletsi̅n beşîr ü hem nezîr
Her sözü̅n te'yîd içün gökden iner Ḳur'ân sa̅na

3. N'ola şakk olsa şehâdet eyilüb mâh-ı münîr
Müdde'â iṣbâtına kâfidir ol bürhân sa̅na

4. Gör geçen tesbîḥ eder desti̅n öper her dem ḥaṣâ
İtmesün ḳoy seng-i dil ḳavm-i Ḳureyş îmân sa̅na

5 Müstehaḳlar ḳahr-ı Ḥaḳḳ'a şübhesiz ey pâk-i ẕât
Anları ḳatl etmege gönderdi Ḥaḳ fermân sa̅na

6. Ba'd hâzâ verdiler dört yâr-ı ṣâdıḳ ṣıdḳıle
Cânların Şıddîḳ 'Ömer Oṣmân 'Ali ey cân sa̅na

7. Tûtiyâ-yı ḥâk-i pâyı̅n tozların özler gelir
Kuḥl-ı bînîş etmege devr ederek devrân sa̅na

8. Yâ şefî'a'l-müẕnibîn yâ *raḥmeten li'l-'âlemîn*
Muştuluḳ kim bizlere müştâḳ imiş Raḥmân sa̱ña

9. Çeşm-i ma'nâsı̱ 'alîl kendi̱ zelîl ü̱ bî-delîl
Geldi bî-çâre Ş̱ebâtî isteyu dermân sa̱ña

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'lün

(Na't) 3

1. Sen Ḥabîb-i̱ Kibriyâ'sı̱ñ yâ Muḥammed Muṣṭafâ
Maẕhar-ı̱ nûr-ı̱ Ḫ̱udâ'sı̱ñ yâ Muḥammed Muṣṭafâ

2. Şânına *levlâke levlâke* buyurmuşdur Ḫ̱udâ
Bâ'iş̱-i arż u semâsı̱ñ yâ Muḥammed Muṣṭafâ

3. *Raḥmeten li'l-âlemînsi̱ñ* hem şefî'ul-müẕnibîn
Şâfî'-i rûz-ı cezâsı̱ñ yâ Muḥammed Muṣṭafâ

4. Sen *'aẓîmu'l-ḫ̱ulk*sı̱ñ vaṣf etdi Ḥaḳ Ḳur'ân'da
Hâdi-i̱ râh-ı Hüdâ'sı̱ñ yâ Muḥammed Muṣṭafâ

5. Leyle-i İsrâ'da Aḳṣâ içre kıldıḳda namâz
Sen imâm-ı enbiyâsı̱ñ yâ Muḥammed Muṣṭafâ

6 'Arş ferş o̱lsa̱ n'ola̱ ḫ̱âk-i pâyi̱ñ ta'ẓîm içün
Mefḫ̱ar-ı her dû-serâsı̱ñ yâ Muḥammed Muṣṭafâ

7. Bu Ş̱ebâtî bende̱ göster ṭarîḳ-i 'aşḳı kim
Dû-cihânda reh-nümâsı̱ñ yâ Muḥammed Muṣṭafâ

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

"DER ẔİKR-İ ḤUDÂ VÜ RASÛL Ü ÇÂR-YÂR-I GÜZÎN Ü E'İMME-İ İṢNÂ 'AṢER RIḌVÂNU'L LÂHİ TE'ÂLÂ ʿALEYHİM ECMA'ÎN"

1. Sâḳiyâ sun câm-ı ʿaṣḳı ol Ḫudâ'nıñ ʿaṣḳına
Bir daḫî doldur Ḥabîb-i Kibriyâ'nıñ ʿaṣḳına

2. Ṣıdḳ u iḫlâṣ ile ḫâliṣ mey-parestim dem-be-dem
Ṣânisneyn-i refîḳ-i Muṣṭafâ'nıñ ʿaṣḳına

3. ʿAdl ü dâdıñ yâd edüb mey sun baña sâḳî hemân
Ḥażret-i Fârûḳ ʿÖmer baḥr-ı fânıñ ʿaṣḳına

6 4. Cemʿ-i ḫâtırla getür câm-ı Cem'i sâḳî
Câmiʿu'l-Ḳur'ân ol kân-ı ḥayânıñ ʿaṣḳına

5. Luṭf ḳıl pîr-i muġânıñ kâse-i ser-şârını
Nûş edem tâ kim 'Aliyyü'l-Murtażâ'nıñ ʿaṣḳına

6. Ehl-i diller nûş ederler dem-be-dem laʿl-i müzâb
Zevce-i Şîr-i Ḫudâ Ḥayru'n-nisâ'nıñ ʿaṣḳına

7. Hem daḫı şübbân-ı cennet neyyireyn her vükûn
Yaʿni şibîr u şiber teşne-dilânıñ ʿaṣḳına

8. Ḳandesin ḳande yetiş ey sâḳî-i simîn-beden
Bir ḳadeḥ ser-şâr ḳıl Zeyne'l-ʿAbâ'nıñ ʿaṣḳına

9. Tîh-i sevdâdayız ḳanmaz gönül bir câm ile
Bir daḫi sun Bâḳır-ı baḥr-ı ʿaṭânıñ ʿaṣḳına

10. Bende-i derd-keşim hem kelb-i kûy-ı Caʿferî
Ṭurma mey sun Ṣâdıḳ-ı ṣâḥib -seḫânıñ ʿaṣḳına

11. Devriñi tâm isterem tünd olma sâḳiyyü'l-emel
Keẓm-i ġayz et Kâẓım-ı şâh-ı Ḫudâ'nıñ ʿaṣḳına

12. Ger rıżâsın ister isen şeh Rıżâ'nıñ sâḳiyâ
Dem-be-dem kesme ayâğın ol Rıżâ'nıñ ʿaṣḳına

13. Ḳıl beni mest-i müdâm-ı dergeh-i ehl-i fenâ
Ṣun mey-i mihri Taḳıyy-i müttekânıñ ʿaşḳına

14. Olmaġa pâ-mâl-i ḫâkipây ḫayl-i ḫândân
Başımı top et Naḳıyy-ı meh-liḳânıñ ʿaşḳına

15. Ceyş-i ḫûbân-ı cihân ser-ʿaskerîdir ʿAskerî
Men anıñ ḳurbâniyem doldur verâniñ ʿaşḳına

16. İntiẓârı câna yetdi Mehdî-i meh-rûyumuñ
El-müdâm ol şâhid-i ṣâḥib-Livâ'nıñ ʿaşḳına

17. Sâḳiyâ bizler maḥabbet ḫândânız teşne-leb
Kesme câm-ı luṭfunu ol ḫândânıñ ʿaşḳına

18. Bende-i fermân bir şâh behâyız ṣıdḳla
Naḳş-bendiz naḫl-bendiz hep Ḫudâ'nıñ ʿaşḳına

19. Teşne-leb ḳoymaz Ṣebâtî sâḳi-i gül-fem seni
Sen hemân derd-i keş ol mürd-i fedânıñ ʿaşḳına

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

DER DU'Â-İ PÂDİŞÂH-I İSLÂM

ḪALLEDELLÂHU MÜLKEHÜ

1. Muẓaffer ḳıl ilâhî dûd-mân-ı âl-i ʿOsmânı
Ḫuṣûṣan ʿabd-ı maḳbûlüñ olan Sulṭân Ḥamîd Ḫân'ı

2. İlâhî nûr-ı Aḥmed'le eḥad ismiñ şefiʿ etdim
Anıñ mülkünü maʿmûr et dem-â-dem ey kerem-kânı

3. O şâhıñ ẓıll-ı ʿadlinde cihân yek-ser ṣafâlarla
Otursun ḳaṣr-ı şâdîde yürütsün hükm ü fermânı

4. N'olaʿadl ü adâletle muvaffaḳ ḳıl saʿâdetle
Şecâ'atle besâletle ẓafer-yâb et o Sulṭân'ı

5. Şebâtî gün gibi her gün açub başın niyâz eyle
Anı gün tek cihân-gîz eylesün elṭâf-ı sübḥânı

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

İBTİDÂ-İ ĠAZELİYYÂT

1

1. Ey emr-i *kün* ile yoḳdan bizi peydâ ḳılan Mevlâ
Cemâl-i pâkine ḫalḳı bütün şeydâ ḳılan Mevlâ

2. 'Ademde maḥż-ı lâ-şeyʾ kün götürdüb mülk-i nâsûta
7 Bize dîn-i mübîn-i Aḥmedi iʿṭâ kılan Mevlâ

3. Cenâb-ı Aḥmedi bir şeb götürdüb *ḳâbe ḳavseyne*
Nemâz-ı penc-gâhî bizlere ihdâ kılan Mevlâ

4. Saña her ânda yüz bin teşekkür eylesem azdır
Ey ol inʿâmla bu bendeyi iḥyâ kılan Mevlâ

5. Verüb müjde bize hem âyet-i *lâ-taḳnaṭû* birle
Gürûh-ı âsiyânı luṭfa aġırrâ kılan Mevlâ

6. Şefîʾin rûz-ı maḥşerde Muḥammed Muṣṭafâ eyle
Ey ânı muʿciz-i Ḳur'ân'la ʿesirrâ kılan Mevlâ

7. Şebâtî ʿabd-i müẕnibdir dem-â-dem mağfiret ister
N'ola ḳıl magfiret ey vaʿdini îfâ ḳılan Mevlâ

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

2

1. Külḫen-i kûyuñ ḥabîbâ ʿayn-ı gül-şendir baña
Gülsitân-ı dehr sensiz çünki külḫendir baña

2. Ḳılmazam min baʿd terk-i ḫâk-i kûy-ı dil-beri
Şevḳ u şâdî baḫş olan ol ḫâk meskendir baña

3. Ger şehîd-i nâvek-i dil-dûzı olsam dûstlar
Kûy-ı yâr içre ki var bir yâr-ı medfendir baña

4. Ḫâr-ı ḫâşâk u muġaylân-ı tarîkıñ ey güzel
Gûyıyâ reyhân ü sünbül berg-i sûsendir baña

5. Cânım almak ister isen vechini göster hemân
Nâr-ı hicre yanmadan cân vermek ehvendir baña

6. Ben niyâz etdikçe nâz eylersen elbet lâ-cerem
Vardurur bir ḥikmetiñ bu emr-i rûşendir baña

7. Ḳande görse bir perî-peyker baḳar cânım yaḳar
Merdüm-i çeşmin Şebâtî gör ne düşmândır baña

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

3

1. Zaḥmetiñ raḥmet bil ey dil ʿayn-ı ʿizzetdir saña
Ḫâdim-i dergâh-ı şâh olduñ ne devletdir saña

2. Ḫâk-i pây-ı Şâh-ı Merdân olduğun faḫr eyle kim
Râh-ı ʿaşḳ içre bu ḥâlet feyż-i rifʿatdir saña

3. Gerçi var bu bâbda ḫâr-ı ḫas u ağyâr-ı bes
ʿAvn-ı Ḥaḳ'la kâm-yâb olmaḳ da ḳısmetdir saña

4. Etseler seng-i sitemle pâre pâre cismini
Ṣabr ḳıl ʿuşşâḳ-veş âh etme bidʿatdir sana

5. Şûra yerde sünbül-i reyhân biter mi seyr ḳıl
Ey Şebâtî ḳalb-i nâ-pâk ʿayn-ı ʿibretdir sana

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

4

1. Cevr-i füzûn eyledi ol büt-i zîbâ bana
Sâḳî amândır amân sun mey-i ḥamrâ bana

2. Silsile-i zülfünü görgeçin oldum cünûn
Gör ki neler eyledi ol saçı Leylâ bana

3. ʿÂrıż-ı gül-gûnunu gördü gözüm nâgehân
Ġonce-ṣıfat çâk çâk oldu dil ey vâ bana

4. Âh n'idüb n'eylesem cân fedâ eylesem
Hem-dem olur mu ʿaceb ol gül-i raʿnâ bana

5. Ḳılma Şebâtî fiġân söyle hemân ân-be-ân
Devr ederek ey civân ver hele mînâ bana

Vezni: Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün

5

8 **FÂRSÎ**

1. Zi-miḥrâb-ı dü ebrû-yı nigârem nûr şüd peydâ
Tecellî-gâh-ı Mûsâyest ân vech ü yed-i beyżâ

2. Zi-miʿrâc-ı ʿulüvvî ber-terest ân pâye-i câheş
Ḫılâfem nîst der-âlem be-ḥaḳḳ-ı Sûre-i İsrâ

3. Eğer yek-dem merâ be-ḫatm resâned ber-der-i vaṣleş
Hemînest mer merâ maṭlab çi maṭlab ṭaleb-i a'lâ

4. Sek-i kûy-i nigârem bâş u rû-fârig nişîn ey dil
Çi hâcet ravża-i rıḍvân çi ḥâcet şecer-i Ṭûbâ

5. Dilâ ber-sofra-i rindân teḳ żâ nîst ber-mihmân
Biyâ ber-ḫân-ı dervişân heme şîrîn-terest aḥlâ

6. Şebâtî key şeved mümkin devî der kûşe-i vaḥdet
Tü ḫôdrâ ez-meyân ber-dâr ki ber-ḫîzed heme eşyâ

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

6

1. Dil-berâ 'işve-gerâ sîm-berâ cân merâ
Be-ḫudâ ber-ber-i mâ bâz berâ ruḫ be-nümâ

2. În süḫan men ki be-dû güftem ḫandân güftâ
În çünîn ḫâm ṭama' gerdenet-i her bâr-ı çerâ

3. Bûse-i bâd bidih güftem u güftâ baḫşem
Lîk ân cân-ı kirâmî be-kunî terk-i merâ

4. Güftem ey server-i ḫûbân gül-i 'ârıż be-nümâ
Tâ şeved bülbül-i dil şâm u seḥer nagme-serâ

5. Ne şüküft în gül-i maḳṣûd-ı Şebâtî güftâ
Meger ân vaḳt ki âyed be-gûş âvâz dirâ

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'iün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

7

NAẒÎRE BE-MÜNÂCÂT-I İBRÂHÎM EDHEM ḲADDES'ALLAHU SIRRAH

1. İlâhî düllenî nûra hüdâkâ
   Bi-ḥaḳḳı nûri vech-i Muṣṭafâkâ

2. Veḳî yevme'l-cezâ kün lî şefî'an
   Ḥabîben hüve fi'l-İsrâ denâkâ

3. Ebî ümmî aḫî 'ammî cemî'an
   Fedâkâ yâ Resûl'allâh fedâkâ

4. 'Aṣâ müẕennibün 'abdü ẕelîlin
   Faḳîrun ḫâ'ifun ḳad iltecâkâ

5. Daḫîlek yâ Muḥammed kün ẓahîran
   Lenâ nercû daḫîlen fî livâkâ

6. Lisânî fe'zkür isme'llâhi dâ'im
   Ḳuli'l-Ḥaḳ ve el-aṣammu kafâkâ

7. Eyâ Ḥâfiẓ Şebâtî iftaḥ 'aynek
   Fe-inne'l-mevte yemşî min ḳafâkâ

Vezni: Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün

8

ḤARFU'L-BÂ

1. Dil-berâ düş-nâmla olsun gel eyle bir ḫitâb
   Bir ḫitâb eyle dilersen eylegil bir kez 'itâb

2. Başım üzre serv-i ḳaddiñ sâyesin sal ḫânım el
   Lîk ey rûḥ-ı revânım gitmege ḳılma şitâb

9 3. Çıḳdı dil kûh-ı temennâ üzre *ernî* söyledi
Len terânî söyleme ref' eyle gel yüzden niḳâb

4. Ser-be-ser 'âlem fedâ olsun ġubâr-ı kûyına
Ey meh-i burc-i risâlet ey şeh-i çârem kitâb

5. N'ola çekmezse Şebâtî rûz-ı maḥşerden ḫaṭar
Cennete lâ-büd girer kelbân-ı kûyuñ bî-ḥisâb

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

9

1. Çünki ey dil yâr ile oldu meyânıñ şekker-âb
Ekl ü şürbi terk ḳıl görmez gözüñ min ba'd ḫâb

2. Kûy-ı yâre git dem-â-dem ṣubḥ u şâm âh eyle tâ
İnledüb ney tek vücûduñ nâle ḳıl miṣl-i rebâb

3. Tâ ki ol gel pîrehen-mâned-i bülbül naġme gibi
Gûş idüb gül tek açılsun eylesün ref'i-i niḳâb

4. Rûz (u) şeb zülf (ü) ruḫuñ ey maṭla'-ı ḥüsn-i cemâl
Baş açık dîvânesidir âfitâb u mâh-tâb

5. Raḥm ḳıl âşüfte-i hicrânıña ey ġonce-fem
Luṭf edüb Allâh içün gel eylegil bir kez ḫiṭâb

6. Tîġ-ı ebrû nîze-i müjgân u ġamzen ḫançeri
Öldürür bir gün bizi vallâhü a'lem bi's-sevâb

7. Dâmen-i ṣabrı Şebâtî ḳoyma elden dâ'imâ
Olmaḳ isterseñ cihânda feyż-i Ḥaḳ'dan feyż-yâb

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

10

1. Fülk-ten tâb edemez eylese ʿaşḳım ḥîzâb
Gözlerimden dökülür eşk miṣâl-i mîzâb

2. Bir büt-i seng-i dilīn laʿl-i lebî teşnesiyim
Bilerek sûz-ı dilim eylemez oldu sîrâb

3. Sâʿid-i sîmîni yâd etme vücûdum ditrer
Nice kim ditreye âl üzre dem-â-dem sîmâb

4 Gam-ı hicrân deme kim merdüme teʾsîr etmez
Gözümüñ yaşını gör olmada ʿayn-ı seyl-âb

5. Şiʿr-i şekker-şikenīn zevḳini inkâr edemem
Ey Şebâtî diyemem âb-ı güle ben tîz-âb

Vezni: Feʾilâtün Feʾilâtün Feʾilâtün Feʾilün
(Fâʾilâtün) (Faʾlün)

ḤARFU'T-TÂ

11

1. ʿÂrif ol ey dil yüzüñ ne inse vü ne câna ṭut
Cümleden göz yum cihânda çeşmini cânâna ṭut

2. Ger merâmıñ sâlik-i râh-ı Ḫudâ olmaḳ ise
Şîr-i Ḥaḳ'dan feyż alub câm-ı mey Şirvân'a ṭut

3. Maẓhar-ı nur-ı ilâhî olmak istersen eger
Vechi mir'ât-ı cemâl-i şâhid-i Şirvân'a ṭut

4. Der-vaṭan seyr-i sefer ḳıl degeh-i yârı ḳoyub
Ne Buḫârâ seyrin et ne çeşmiñi efġâna ṭut

5. Bâġ-ı cennetde eger gülmek dilersen gül gibi
Gülsitân-ı dehrde murġ-ı dilīn efġâna ṭut

6. Pend-i pîrânı gönül biz böyle tanzîm eyledik
İstesen hak söz kıyâs et istesen efsâne tut

7. Dehr-i zâlik al yanağı al ile aldar seni
Perde-i çeşmiñ Sebâtî al içün al kana tut

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

12

10 1. Lenger-figen-i sâhil-i pür-hayretim ey dost
Müstağrak-ı deryâ-yı gam u mihnetim ey dost

2. Ayrıldı gönül tâ ki gülistân-ı vatandan
Bülbül gibi feryâd-zen-i firkatim ey dost

3. Âvâre-i ser-keşte-i sahrâ-yı melâmet
Güm-geşt-i beyâbân-ı rîh - gurbetim ey dost

4. Gezdikçe fenâ vâdilerin vâlih ü hayrân
Üftâde-i sâd-bâr çeh-i kürbetim ey dost

5. Cân–sa'vesini alsa da şeh-bâz meşiyyet
Bî-şübhe ki teslîm der-i hikmetim ey dost

6. Bir san'at ile atdı bizi bâm-ı felekden
Tâ merkez-i perkâr-ı yed-i kudretim ey dost

7. Dellâl-ı ezel bir pula satmış gibi beñzer
Yanında seniñ böyle ki bî-hürmetim ey dost

8 Çâr-sû-yı fenâ içre bana lutf ile pey sor
Bâzâr-ı bekâda ola tâ kıymetim ey dost

9. Esmâ-yı 'azîzeñ içün ey Vâhid-i Mutlak
Dâreynde mezîd eyle benim 'izzetim ey dost

10. Bir ḳaṭre-i nâ-çîz Ş̲ebâtî gibi her dem
Muḥtâc-ı yem-i maġfiret ü raḥmetim ey dost

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

13

1. Başımda derd-i sevdâ sînemde nâr-ı ḥasret
Düşdüm çeh-i firâḳa oldum nizâr-ı ḥasret

2. Ḳıldı beni perîşân üftâde zâr ü giryân
Derdâ ki derd-i hicrân ḥayfâ ki ḫâr-ı ḥasret

3. Ḳaddim kemâna döndü tîr-i müjenden ayru
Bükdü belim tîz elden şiddetle bâr-ı ḥasret

4. Gel gel fiġâna bülbül âgâz ḳıl benimle
Sen mübtelâ-yı hicrân ben bî-ḳarâr-ı ḥasret

5. Görseydi bezm-i vaṣlın bir kerre çeşm-i âşıḳ
Râżî olurdu çeḳse ger ṣad-hezâr-ı ḥasret

6. Leyl ü nehâr sensiz yeksân iken gözümde
Her ânı bir yıl oldu leyl ü nehâr-ı ḥasret

7. Ey bâd-ı ṣubḥ u şâmî ver yârdan peyâmı
Mir'ât-ı dilden eyle ref'-i ġubâr-ı ḥasret

8. Dil verme ḳıyl u ḳâle sâḳî getür piyâle
Döndürdü cismi nâle derd-i ḫumâr-ı ḥasret

9. Ṣabr u ş̲ebâta sa'y et ey bü'l-vefâ Ş̲ebâtî
Geldikde peyk-i vuṣlat eyler firâr-ı ḥasret

Vezni: Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün

14

1. Ey murġ-ı dil et her seḥer ezkâr-ı maḥabbet
Kânde açılur gül gibi ezhâr-ı maḥabbet

2. Müstâġraḳ-ı deryâ-yı viṣâl olma dilersẽ
Sal ḳaṭre-i gözden edüb ͜efkâr-ı maḥabbet

3. Bî-bâk gezer mest-i gülistân-ı cihânda
Her kim ki çeker kâse-i ser-şâr-ı maḥabbet

4. Ḫavf ͜eylemez ͜ol leşker-i endûh u elimden
Çün ḥıṣn-ı ḥaṣîn olmada ṣâr-ı maḥabbet

5. Terk etme saḳın sehvle bu͜ râh-ı necâtı
Tâ keşf ola ġâyetde ol esrâr-ı maḥabbet

6. Gel bezm-i maḥabbetde Ṣebâtî gibi cûşa
Ez-cân ͜ü dil ͜et şevḳile tekrâr-ı maḥabbet

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

15

11 1. Yâd ͜etmediñ el-ḥaḳ bizi yâd ͜eyledi͜ñ ͜ey dost
Aġyâr-ı sitem-kârda şâd ͜eyledi͜ñ ͜ey dost

2. Bu͜ yâre nedir yâra dem-â-dem ne cefâdır
K'aġyâra gidüb 'adlle dâd ͜eyledi͜ñ ͜ey dost

3. Geldikçe urub başımıza seng-i melâmet
Gitdikçe sitem-kârlıġ ͜ad eyledi͜ñ ͜ey dost

4. Toḫm-ı 'amelim ḥayf ki bî-hûde saçıldı
Kim ḫırmen-i maḳṣûdı be-bâd eyledi͜ñ ͜ey dost

5. Olsun mu Ṣebâtî nice bir söylemesün ol
Yâd ͜etmediñ el-ḥaḳ bizi yâd ͜eyledi͜ñ ͜ey dost

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

16

1. Yâ mu'ṭiye'l-murâdât a'ṭı lenâ's-sunûḥât
Edrik nidâ'e 'abdik yâ sâtire'l-'uyûbât

2. Ey pîr pür zi-esrâr destem be-gîr zinhâr
Çün bende-gân-ı aḥrâr tâ yâftem 'urûcât

3. Bâbâ-yı her dü-'âlem Ḳoyun Baba velîniñ
Dergâhına sürüb yüz kesb eyledüm füyûżât

4. Pîr-i muġan ayaġun öpdüm alub ayaġuñ
Ey dil-i ter(k) et dimâġıñ tâ feṯḥ ola futûḥât

5. Aldı ele Şebâtî kilki çü şâḥ nebâtî
Ḥâżır ḳılın devâtı tâ göstere sünûḥât

Vezni: Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün

17

1. Ey ġanî yâr bize vermedi ḥüsnüñ ṣadâḳât
Verse de vermese de Ḥaḳ aña versün berekât

2. Ebr-i raḥmetsiñ eyâ feyż-i yamânı ne olur
Üstüme nâzil ola bir iki ḳaṭre reşeḥât

3. Zülf-i pür-çiniñ 'aceb nâfe-i Çîn ṣatmadadır
Nefḥası câna değer bir nefes alsam nefeḥât

4. Aḥsenü'l-ġâyededir çünki niṣâb-ı ḥüsnüñ
Eyle muḥtâclara naḳd-i ḥüsnden ḥasenât

5. Ḥâr u ḫâşâk-i vücûdum iletür baḥr-ı miyeh
Esse ber-bâd kerem eylese bir kez ḥarekât

6. Ben ki sekbân-ı ser-kûy-ı Şeh Şirvân'em
Luṭf-ı Ḥaḳdır baña işbu ḥarekât ü sekenât

7. Ey Şebâtî ḳadem-i ṣıdḳ u şebât üzre yürü
Bulayım dersen eger dem-be-dem ʿâlî derecât

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

18

(FÂRSÎ)

12 1. Ey Ḫüdâvendî ki zât u hem ṣıfâteş bâḳiyest
Ġayr ez u yek-ser cihân u hem ḫalâyıḳ fâniyest

2. Cîst în ḫâb u ḫôreş ey nefs şûmem kâv- vâr
Kâr u bâret rev zi-şeb mânend her ḥayvâniyest

3. Ey dirîġâ der kefet üstâd şân zâr u zebûn
Akl u rûḥam ki muḳaddes 'âşık-ı rûḥânîyest

4. Ḫoş be-nâl ey bülbül-i dil tâ kafes câyed şüde
Vasl-ı gül ger bâ-yedet eknûn dem-i nâlâniyest

5. Tâ meh-i Ken'âniyet kum şüd eyâ Yaʿḳûb-ı cân
Mesken ü me'vâ turâ yek ḫâne-i ʾaḥzâniyest

6. Key bûd yâ Rab beşîrî âyedem bâ-pîrhen
Taki bûyî bişnevem gûyem meh-i Kenʿâniyest

7. Ṣabr kün Ḥâfiẓ Şebâtî ger çi telḫast în firâḳ
'Usri yüsren ḳavl-i ḥaḳḳest âyet-i Ḳur'âniyest

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

19

1. Heft deryâ ḳaṭre-i baḥr-ı kemâl-i Aḥmedest
Neyyireyn hem ẓıṛıh-ı nûr-ı cemâl-i Aḥmedest

2. Heft cennet buḳʿa-i kûy-ı cinân-ı Muṣṭafâst
Ḳadd-i Ṭûbâ zîr-i pâ her dü niʿâl-i Aḥmedest

3. Ḥavż u Kevşer teşne-i laʿl-i leb u geşte-est
Ḥûr u ġılmân sûḫte-i âb-ı viṣâl-i Aḥmedest

4. ʿArş şüd der-pâş ferşi bâ-hezârân iftiḫâr
Heft günbed tâ serîr-i pây-mâl-i Aḥmedest

5. Ey Şebâtî ḳâmetem ger ḫam şeved mânend-i dâl
Ez-berây-ı elf ü hâ vü mîm ü dâl-ı Aḥmedest

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

20

1. Ez-ân cânib ne-dânem şevḳ çûnest
Ez în cânib şehâ ez ḥadd füzûnest

2. Her ânki terk-i yâr-ı ḫîş gîred
Ne-dâred resm-i aklî kû cünûnest

3. Be-çeşmem mî nümâyed zülf ü ḫâleş
Nemîdânem çi lâmest u çi nûnest

4. Rumûz-ı *len terânî* ger nümâyed
Zi-ʿışḳeş Mûsî-i dil ġarḳ-ı ḫûnest

5. Meger rûz-ı viṣâleş hîç ne-bûd
Ki hicrâneş şeb-i yeldâ nümûnest

6. Be-hest u nîst ʿâlem râmde dil
Ki taḥḳîḳeş fesânest u füsûnest

7. Şebâtî yâr-ı ṣûfî dâr ḫâhed
Miṣâl-i şân -cunûnest ü fünûnest

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

21

1. Ḫurrem ân dil ki be-rû nagme vü elḥân-ı ʿAlîst
Ferḫ ân ten ki der-û mihr u dıraḫşân-ı 'Alîst

2. Ḥabbezâ ân ser-i pür-şûr ki der-her dü-cihân
Mest ü medhûş-i mey câzibe-i ân-ı ʿAlîst

3. Ḥubb-ı aġyâr ney-âbed be-ser-i ḥubb-i ʿAlî
Ârî türsend ki în 'arṣa ü meydân-ı ʿAlîst

4. Ber-ser-i maʿreke ârâ-yı ḳıyâmet ki reved
Bâr-ı ʿiṣyân ne-geşt ân ki muḥibbân-ı ʿAlîst

5. Âferîn bâd Şebâtî heme dem ṭab'-ı türâ
Z'ânki meddâḥ-ı 'Alî bûd u şenâ-ḫân-ı 'Alîst

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fâ'ilün)

ḤARFU'S-ŞÂ

22

1. Ey Yûsuf-ı şânî yoḳ ʿâlemde sañа şâliş
Sen nûr-ı Ḫudâ'sıñ bes densün mi sañа ḥâdiş

2. Ḥâşâ kim ola hâdiş ol mihr-i ruḫuñ ey cân
Îcâd-ı vücûduñdur bu ʿâleme çün bâʿiş

13 3. Mûsâ vü Mesîḥ olmaḳ isterdi sañа ümmet
Ṭûbâ añа kim oldu ʿâlemde sañа vâriş

4. Toḫm-ı ʿamelin her kim ḫâk-i peye zerʿ etse
Maḥṣûl alur bî-ḥad iḫlâṣ ile her ḥâriş

5. Sen şahı taḫaṭṭur der-âmâli Şebâtî'niñ
Yoḫsa ne bilür ol kim zâtıñdan ola bâḥiş

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün

ḤARFU'L-CÎM

23

1. Sehl sanma derd-i 'aşkı ey gönül zinhâr güc
   Söylenilmez kimseye ızhâr güc izmâr güc

2. Bî-ser ü pâ her gelen bî-derde derdin söyleme
   Çünki ebnâ-yı beşerde saklamak esrâr güc

3. Veh ne müşkil derd imiş derd ü ġam-ı dil-dâr kim
   Çâresi mefḳûd anın hem bulması ġam-ḫâr güc

4. Kûy-ı yâra gitmeni ister gönül ammâ çi sûd
   Cilve-i cânânsız her ṭa'na-i aġyar güc

5. Âsitân-ı maḳsada yüz koy Şebâtî kıl niyâz
   Bâr-ı 'aşkı fahr ile çek söyleme güftâr güc

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

ḤARFU'L-ḤÂ

24

1. Jâle düşer ey gönül ol gül-i ḫandâna ṣubḥ
   Ânin içün ḫoş gelür bülbül-i ḫoş -ḫâne ṣubḥ

2. Mevsim-i gülde mülün içmesi ḫoşdur müdâm
   Ḫâṣṣa ki misl-i şafaḳ açıla peymâne ṣubḥ

3. Mey-kedenin bâbını bekle gözüm dem-be-dem
   Tâ gele pîr-i müġân açıla mey-ḫâne ṣubḥ

4. Dâ'ire-i 'aşḳa gel devr ile devrân-veş
   'Âşıḳ odur kim gelür meclis-i rindâna ṣubḥ

5. İster iseñ ey gönül maṭlabıñ olsuñ revâ
Sen de Şebâtî gibi ḳoy başı meydâne ṣubḥ

Vezni: Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün

ḤARFU'L-ḪÂ

25

1. Bülbül gibi zâr olmuşam feryâda baḫ feryâda baḫ
Tîşe elimde oynaram Ferhâd'a baḫ Ferhâd'a baḫ

2. Ṭurma yetiş ey dil-figâr ṭut dâmen-i yârı Nigâr
Ḳuṭb-ı zemândır âşikâr irşâda baḫ irşâda baḫ

3. Ey dil sen olma gel denî oldur ḥaḳîḳat ma'deni
Kûy-ı cinândır meskeni uḫrâda baḫ uḫrâda baḫ

4. Oldur ledün 'allâmesi giymiş ḥaḳîḳat câmesi
Ta'lîm eder 'aşḳ-nâmesi üstâda baḫ üstâda baḫ

5. Oldu Şebâtî teşne-leb eyler dem-â-dem mey ṭaleb
Sâḳî getür sâgar be-leb imdâda baḫ imdâda baḫ

Vezni: Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

HARFU'D-DÂL

26

14 1. Mest-i ḫâb-ı ġaflet oldum yâ ṣamed senden meded
Pây-mâl-i miḥnet oldum yâ ṣamed senden meded

2. Telḫ-kâm etdi beni nefs ü hevânıñ zilleti
Çün ḥarîṣ lezzet oldum yâ ṣamed senden meded

3. Ṭut elim dâreynde ḳurtar belâ-yı hicrândan
Rû-siyâh-ı kıllet oldum yâ ṣamed senden meded

4. Eyle müstaġnî beni her dü-cihânda yâ Ġanî
Bes ʿabîd-i cennet oldum yâ ṣamed senden meded

5. Mübtelâ-yı nefsdir söyler Şebâtî ṣubḥ u şâm
Ben esîr-i zillet oldum yâ ṣamed senden meded

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

27

1. Âteş-i hicr ile yandı dil-i bî-çâre meded
Yetişiñ bu haberi söyleyiñ ol yâre meded

2. Âb-ı vaṣlıyle gelüb bir meded etsün yoḫsa
Dilimi dûd-ı dilim etmede ḳabḳara meded

3. Gitmeden bâd-ı ṣabâ sen yetiş ey âteş-i âh
Söyle Allâhı sever demesün aġyâra meded

4. Duysa ger dîv-i raḳîb ḳoymasa yârı bâri
Söyleyiñ yâre anıñ başını bir yara meded

5. El-meded şehr-i göñül yandı ḫarâb oldu amân
El-amân yoḳ mudur ayâ buña bir çâre meded

6. Ḳanı cân rûḥ-ı revân tâ gideler yüz süreler
Diyeler ḫâk-i pey-i Aḥmed-i Muḫtâr'a meded

7. Düşmeden elden ayaḳdan geliñ ey cân ü göñül
Yapışıñ ṣıdḳ ile siz dâmen-i Ġaffâr'a meded

8. Bende nâlân diyem kim mededî yâ Ṣamedî
Ḳatreyim baḥr-ı keremden baña bir pâre meded

9. Dem olur cûşa gelür baḥr-ı kerem ey ġavvâṣ
Erişür müflis olan lü'lü-i şeh-vâre meded

10. Sen de bir ġavṭa ḳıl ey himmet-i vâlâ-yı Şebât
Ḳandedir gevher-i maḳṣûd key-i berrâre meded

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fa'ilâtün) (Fa'lün)

28

1. Dilâ 'arż eyle ḥâliñ ol nigâra her çi bâd-â-bâd
Şikâyet eyle gel ol şîve-kâra her çi bâd-â-bâd

2. Yeter bu baḥr-i ġamda ġarḳa-i gird-âb-ı hicr oldum
Çekilsün zevraḳ-ı cismim kenâra her çi bâd-â-bâd

3. Saña senden şikâyet eylemek müşkil bir iş 'ammâ
Dedim gitdi yeter yandım bu nâra her çi bâd-â-bâd

4: Cihânda küfr-i zülfüñ kâfiriñ her ḳande kim görseñ
Aña çek Zü'l-fiḳâr ey zülf-i ḳare her çi bâd-â-bâd

5. Yürü ḳabr-i sirâcımda sirâc-âsâ yan ey cânım
Sarıl Mecnûn gibi seng-i mezâra her çi bâd-â-bâd

6. Şebâtî ṣabr u sâmânım kesildi hecr-i tîġ ile
Bu resme 'arż-ı hâl etdim o yâra her çi bâd-â-bâd

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

29

(FÂRSÎ)

1. Ey pîr-i mübârek ki deret dâr-ı emân şüd
Vey 'âşıḳ-ı bârîge lebed mâye-i cân şüd

15 2. Vaṣfet be-heme dâire-i vaṣf ne-günced
Ey naḥl-i behiştî ki ḳadet serv-i revân şüd

3. Çûn 'İsî demet zinde küned mürde dilân-râ
Şîrîn sühanet âb-ı hayâtest 'ıyân şüd

4. Pürsîd dil ez peyk-i sabâ hâl-i şerîfest
Tebşîr hemî kerd ki ân kutb-ı zamân şüd

5. Üstâd-ı ser-â-pâ be-dilem âteş-i hırmân
Bî-câst meger în ki dilem na'ra zenân şüd

6. Men mürçe-i zârem der-i kûy-ı tu ey cân
Mûrî ki kabûl-i tu şeved pîl demân şüd

7. Her kâr ki ger dest-i dilem geşt hacîl lîk
Û râned-i hed sûd ki tîr-i zi-gümân şüd

8. Tâ gûş be-gül refte har-ı nefs Sebâtî
Rahmî be-kün ey şâh ki ez dest 'inân şüd

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

HARFU'Z-ZÂL

30

1. Sâkiyâ başıñ içün sun bana bir câm-ı lezîz
Leblerinden dök ana bir mey-i gül-fâm-ı lezîz

2. Tünd olub telh hıtâb eyler isen hôşdu bana
Hüner oldur ki gele 'âşka düş-nâm-ı lezîz

3. Murġ-ı dil dâm-ser-i zülfünden ayırılmadı çün
Bildim ol sayda gelür dâneden ol dâm-ı lezîz

4. 'Ahd ü peymân kırıldı yine peymâne gibi
Edicek sâki-i gül-çehre bir ibrâm-ı lezîz

5. Gül-şen-i ʿömrümü bî-hûde geçürdüm diyemem
Bir dahî gelse Şebâtî gül-i endâm-ı leẕîẕ

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

ḤARFU'R-RÂ

31

1. Ṭurmayub bülbül-i dil nâle vü zâr etmelidir
Gül içün gül-bine ol âh-ı hezâr etmelidir

2. Dem-be-dem berg-i güle çeşm-i baṣîretle baḳub
Lev-ḥaşa'llâh diyerek seyr-i ʿiẕâr etmelidir

3. Nefesim ġâliye-i misk edeyim derse ṣabâ
Bir kere ʿazm-i siper zülf-i nigâr etmelidir

4. Serv ü şimşâd ü ṣanavber ne revâ ser-keş-ola
Baş eğüb fikr-i ḳad-ı ḳâmet-i yâr etmelidir

5. Zâ'ir-i miṣṭaba-i pîr-i muġân faḫr ederek
Kendisin müntesib-i ʿâli-tebâr etmelidir

6. Ḫâk-i pây-ı Şeh-i Merdân olayım derse n'ola
Kişi kendin giderek ehl-i vaḳâr etmelidir

7. Ey Şebâtî olayım dersen eğer vâṣıl-ı yâr
Yoluna varını yoḳ yoḳunu var etmelidir

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

32

16 1. Leşkerin çekdi yine üstümüze şâh ḳader
Yıḳacak ʿayş u ṭarab mülkünü eyvâh ḳader

2. Hayl-i şâdî bize imdâd edecek idi velî
Pîş ü pesden ana da kurdu kemin-gâh kader

3. O kadar ceyş-i belâ çekdi ki ser-dâr-ı kaza
Deşt-i hâmûnı bütün kabladı har-gâh kader

4. Şeb-i yeldâ-yı firâkı ne 'aceb tûl-i tırâz
Uzayub gitdi kanı vasl-ı seher-gâh kader

5. Çâr-sûdan rehini kesdi neşâtın gam-ı hicr
Bulmadı cây-ı gürîz aldı önün râh-ı kader

6. Yetmedi menzil-i maksûda Sebâtî nice bin
Pîr ü bernâ dediler âh kader vâh kader

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'itün
(Failatün) (Fa'lün)

33

1. Ol güzel kim şehr içinde ḥüsn-i ânı nâmı var
Bâde-i mihrin sunar her 'âşıḳa in'âmı var

2. Gâh 'arż-ı 'ârıż eyler gâh zülfüñ gösterir
Ya'ni kim her bir ṣabâḥın lâ-cerem aḫşâmı var

3. Zülf-i pür-çîn içre düşmüş ḫâl-i hindû pek ġarîb
Gerçi müşgîn kâkülü hem 'ârıż-ı gül-fâmı var

4. Uçma ey gönlüm kuşu çoḳ da hevâ-yı zülfüne
Her ser-i mûyunda ânıñ dâne bir biñ dâmı var

5. Her gözü ṣayyâda ṣayd olma saḳın kim dâ'imâ
'Âşıḳân içre Sebâtî bî-nevânıñ nâmı var

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

34

1. Fırḳatde cism-i 'âşıḳ bir yân kebâba beñzer
Vuṣlatda la'l-i dil-ber rengîn şerâba beñzer

2. Ḫayl-i ḫayâl-i ġamzẹ şeb-ḫûn ẹdince gönle
Tâtâr ġâret etmiş şehr-i ḫarâba beñzer

3. Her ḫûb-ı rûya gönlüm aḳdıḳça 'ayb ḳılma
Zîrâ ki ḳalb-i 'âşıḳ ey ḫâce âba beñzer

4. Girmez bu nuṣḥ u pendiñ bir zerre gûş-ı ḫûşa
'Âşıḳlıḳ ey efendi 'ahd-i şebâba beñzer

5. Aldanma ey dil ala bî-bâde vü piyâle
Zevḳ u ṣafâsı dehriñ bî-farḳ-ı ḫâba beñzer

6. Hiç mi su'âle ḳoymaz ey zülf-i ḳara ḳaşın
Gamzen ḫadengi ḥâlâ ḥâżır cevâba beñzer

7. Ḳaddim kemâna döndü ey ḳaşı yây sensiz
Ney tek delindi sînem nâlem rebâba beñzer

8. Zünnâr-ı zülfüñ ey büt pek ḳara kâfir ammâ
Lâkin beyâż rûyuñ ehl-i kitâba beñzer

9. Bûse dilerseñ elmâ sîb-i zenaḫdan iste
Zîrâ ki pür-semâḥat âlî-cenâba beñzer

10. Görgeç bizi perîşân üftâde zâr u giryân
Hiç demediñ benimçün ḫâne ḫarâba beñzer

11. La'l-i lebiñ ġamıyla pür-ḫûndur cigerler
Seyr et Ṣebâtî şekkiñ la'l-i müzâba beñzer

Vezni: Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün

35

1. Şem'i rûyuñ şu'lesinde 'âşıḳân pervânedir
Bî-muḥâbâ cân ver ey cânsitân pervânedir

2. Vesmeden ḳaşın kemân tîr-i müjen pür-tâbdır
Tîġ-ı ġamzeñ tîr edüb ḳaṣdıñ helâk-i cânadır

17 3. Şâne algaç destine meşşâṭa-i zülf-i nigâr
Reşkden 'âşıḳ dili eyvâh şâne şânedir

4. Kûy-ı yâra gitmegi ister gönül ammâ çi-sûd
'Âşıḳıñ meyli viṣâle dil-beriñ hicrânedir

5. Ṭavḳ-ı gerden eyleyüb kâm-ı dil-i dildârını
Kendi kâmın terk eden 'âşıḳ 'aceb merdânedir

6. Râḥat olmaz cism-i 'âşıḳ cennete koysañ daḥi
İntiẓâr-ı cânı tâ kim rü'yet-i cânânedir

7. Râḥat-ı dünyâ vü 'uḳbâ künden-i peyveste est
Söz budur muṭlaḳ Şebâtî ġayrı söz efsânedir

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

36

1. Ḳande baḳsam gözüme ol büt-i zîbâ görünür
Giydiği câme ḳabâ aṭlas ü dîbâ görünür

2. Ḳays-veş mest-i mey-i hicrî iken ṣaḥrâda
Nâgehân söylediler maḥmil-i Leylâ görünür

3. Sürüdüb silsile-i gerden ü pâyım yürüdüm
Gördüm ol dem ki o gül ruḥ ḳad-i bâlâ görünür

4. Allah Allâh bu ne şehdir bu ne tâc ü ne ḳabâ
Kîm anıñ her ṭarafı lü'lü-i lâlâ görünür

5. Geldi çün gördü beni ol büt-i şîrîn hareket
Dedi kim bu dahi bir ʿâşık-ı şeydâ görünür

6. Gitdi ol gitmedi derdi dil-i nâlânımdan
Dîdede ḳaldı ḫayâl-i ḳad-i ḥâlâ görünür

7. Çeşm-i dûr-bînim ile dün gece baḳdım rehine
Ḳaşı yay kirpiği oḳ ol saçı yeldâ görünür

8. Şübhesiz vâdi-i Eymen'di bu ṣaḥrâ ki benim
Çeşmime ṣa'ṣa'a-i şems-i tecellâ görünür

9. Ey Şebâtî sana yetmez mi bu devlet ki müdâm
Çeşmine ol meh-i nev ẓâhir u peydâ görünür

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

(Fâ'ilatün) (Fa'ilün)

37

1. Serverâ ḳâmetine serv ü ṣanavber dediler
Kimi şimşâd-ı ṣafâ-ger kimi ʿarʿar dediler

2. Geldi reftâra çün ol ḳadd-ı ḳıyâmet ḳopdu
Kimisi fitne-i âḫir kimi maḥşer dediler

3. Ruḫ-ı tâbânini görgeç dediler bedr-i temâm
Kimi ḫûrşîd ḳamer-tâb-ı zaḥl-ı fer dediler

4. Hele zülfünde ḫaṭâ ḳıldı nesîm ile ṣabâ
Birisi nâfe-i Çîn birisi ʿanber dediler

5. Baʿżılar Zühre-cebîn ḳaşı hilâl etdi ḫayâl
Baʿżılar ḳavs-ı ḳażâ yây-ı mükerrer dediler

6. ʿÂşıḳân her biri bir dil-bere dil vermiş idi
Bana da sen güzelin yoluna ser ver dediler

7. Ḫânımân ̯ü dil ̯ü cân ser ser-i kûyuñda fedâ
Eyledim bir naẓara bu daḫi kemter dediler

8. ʿArṣa-i şi'rde şîrâne gezer idi gönül
Gördüler ehl-i süḫan yürü ġazanfer dediler

9. İntiẓârıñla gören çeşm-i terim çeşmeleriñ
Birisi cûy-ı Aras birisi ter ter dediler

10. Oldu sek-bân-ı ser-i kûy-ı Şebâtî yâriñ
Cümle tebrîke gelüb pâye-i ber-ter dediler

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

38

18 1. Ey âfet-i devrânım her dem seni cân ister
Müştâḳ-ı cemâliñdir her laḥẓa vü ân ister

2. Ger ḳılsa tecellî yâr ḥâ'il mi olur aġyâr
Ne kûh u ne eşcâr ne kevn ü mekân ister

3. Bir ân eyle dil-dârım ṣayd ki ʿâlemde
ʿAnḳâyı şikâr eyler ne tîr u kemân ister

4. Cân vermedir ̯ol kâr-ı meydân-ı maḥabbetde
Peymânedir ̯ol kes kim bu ʿarṣada cân ister

5. Ḳurbânıyım ̯ol pîriñ söyler heme dem şîrîn
Mey-hâneme cân versün her kim mey-i ân ister

6. Çıḳ perde-i iḫfâdan keşf eyle ʿiẕârın kim
Görsün yüzüñü her kim hûrşîd-i cihân ister

7. Ḥaḳ pend budur nâṣiḥ gel dinle Şebâtî'den
Mey-hâneye sa'y etsün kim dâr-ı emân ister

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün

39

1. Ebruvânıñ ey perî şimşîr şeklin gösiter
   Her biri müjgânınıñ bir tîr şeklin gösiter

2. Çâr-sûdan zülf ebrû çeşm ḫâlin ḳurdu dâm
   ʿÂşıḳ-ı şeydâ yine tedbîr şeklin gösiter

3. Geh gider gâhî durub mestâne var eyler nigâh
   Çeşm-i ḫûn-rîziñ yine naḥcîr şeklin gösiter

4. Ḫûb-rûlar sevmede yoḳdur elimde iḫtiyâr
   Nev-cüvândır gönlüm ammâ pîr şeklin gösiter

5. ʿArşa-i elfâẓı gördüm sû-be-sû ḳıldım naẓar
   Mîşe-zâr-ı ma'nîde dil şîr şeklin gösiter

6. Muṣḥaf-ı ḥüsnüñde ḫaṭṭıñ gördü çünʿâşıḳlar
   Dediler tezhîb ḫôş tefsîr şeklin gösiter

7. Her ser-i mûyum Sebâtî mihr-i Mevlâ üzredir
   Ḫâk-i cismim ʿaşḳile taḫmîr şeklin gösiter

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

40

1. Zülfüñe meşşâṭa kim şâne urar yâ el çeker
   Reşkden ʿuşşâḳ bağrın gûyiyâ çengel çeker

2. Âh kim cevr ü cefâsın ol gülüñ bülbül müdâm
   ʿÂḳıbet bûy-ı gül-âbıñ ḫâr alur engel çeker

3. Ḫâlden ḫâlî niçündür söylesem ruḫsârıña
   Üstüme cellâd-ı çeşmiñ tîġ-i *lâ-yüs'el* çeker

4. Her muṣavvir kim diler çekmek ruḫuñ taṣvirini
Çeşm-i mestiñ görgeç ol ḥayrân olub aḥvâl çeker

5. Görse ger Bihzâd ü Mânî yâ bütün naḳḳâş-ı Çîn
Naḳş-ı ḥüsnüñ lâ-cerem naḳḳâşlığından el çeker

6. Noḳṭa-i mevhûme-i laʿlin ṣabâdan sor deyû
Vâḳıf-ı esrâr ʿadem iḳlîmine biñ tel çeker

7. Rişte-i naẓma çekince dürr-i lafẓı dem-be-dem
Cümleden Ḥafız Şebâtî maʿnî-i eşmel çeker

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

41

1. Nesîm-i zülf-i yârı gönül bâd-ı ṣabâdan sor
Saḳın râh-ı ḫaṭâ ṭutma anı şehr-i Ḫıtâ'dan sor

2. O çîn çîn kâkülü her târı târ eyler gözüm nûrun
Buña kühlü'l-cevâhir ḫâk-i kûy-ı tûtiyâdan sor

3. Ne bilsün ten dürüstler sîne-i şürâḥ-ı ʿuşşâḳı
Anı git ney gibi ṣâḥib- sürûd-ı ehl-i nevâdan sor

19 4. Vücûd-ı muṭlaḳıñ sırrın ne bilsün merd-i nâ-püḫte
Anı maḥv-ı vücûd etmiş olan ehl-i fenâdan sor

5. Ḫayâl-i ḫâl-i ḫûbânı sevâd-ı zülf-i cânânı
Ṣafâ-yı ḥüsnle anı yürü ehl-i ṣefâdan sor

6. Cefâ-yı cevr-i cân-fer-sâ edince ol büt-i tersâ
Ne cünbişler olur ber-pâ anı ehl-i vefâdan sor

7. Ne deñlü var ise müşkil murâdıñ düşme teşvîşe
Dil-âver ḥall eder anı ḥadîş-i Muṣṭafâ'dan sor

8. Şebâtî görmedim mihr ü vefâ-yı dil-beri sorma
Bana ancak dem-â-dem etdiği cevr ü cefâdan sor

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

42

1. 'Âşık-ı sâdık olan sıdk u sadâkat gösterir
Sû-yı dil-berden gelen hicrâna tâkat gösterir

2. Dem-be-dem bârân-veş yağsa belâlar başına
Sabr eder Eyyûb tek sanma şemâtet gösterir

3. Âteş-i hicrâna saldı 'âşık-ı zârın yine
Ol-cefâ-cû dil-rübâ gör kim ne hâlet gösterir

4. Mest-i hicr oldun yeter ey dil gözün aç seyr kıl
Ol meh-i evc-i melâhat serv-i kâmet gösterir

5. Öyle bir 'ibret -nümâdır kim Şebâtî çeşmimiz
Her yana kılsak nazar bir çeşm-i âfet gösterir

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

43

1. Sâkiyâ 'aks-i ruhun câm-ı pür-envâra düşer
Bu sebebden dilimiz sâğar-ı ser-şâra düşer

2. Nergis-i çeşmini kim gördü dil-i ser-geşte
Hâşılın bildim anın pister-i bîmâra düşer

3. Ey gönül çok da hayâl eyleme zülf-i siyehin
Kara sevdâ götürür ol ki bu tarrâra düşer

4. Dâm-ı zülfünde anıñ dâne-i ḫâliñ göreli
Murġ-ı rûḥum aña elbetdeki bî-çâre düşer

5. Deheniñ sırrını kim sır eder ehl-i esrâr
Ger biri fâş ede Manṣûr-ṣıfat dâra düşer

6. Fârıḳ-ı mûy-ı miyânım deyû çoḳ eyleme lâf
Saña düşmez bu süḫan vâḳıf-ı esrâra sor

7. Her kim eylerse heves zülf ü ruḫ-ı cânâna
Çâh-ı ġabġabda ḳalur pençe-i şeh-mâra düşer

8. Bende-i Âl-i 'Abâ çâker-i çârız el-ḥaḳ
Reh budur ġayrı yoluñ reh-revî ḫôd nâra düşer

9. Ḳalem-i 'afv urulur herkesiñ iṣyânına kim
Gider ol ḫâk-i pey-i Ḥaydar-ı Kerrâr'a düşer

10. Ne 'acebdir ki dü-tâ oldu Şebâtî ḳaddiñ
Böyledir her ki cihân içre girân-bâra düşer

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

44

1. Terk-i cân etsün cihânda her ki cânânın sor
'Aşḳdan lâf urmasun ol kimse kim cânın sor

2. Küfr-i zülfüñ boynuna ṭaḳsun dolansun sû-besû
Kâfir-i 'aşḳ olmasun her kim ki îmânın sor

3. Terk-i dîn etmek gerek evvelce ey dil bilmiş ol
Ol büt-i çiniñ her an ki zülf ü zünnârın sor

4 Ḳoç gibi başıñ fedâ-yı kûy-ı yâr et gel gönül
Bil ki ‘âdetdir deyü ol mâh-ı ḳurbânın sor

5. Çeşm-i mey-gûn eşk-i gül-gûn ol Şebâtî dem-be-dem
Kim ‘arûs-ı ‘aşḳı gördüm la‘l ü mercânın sor

Vezni: Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

45

20 1. Ṣûfiyâ ṣûretde ḳaldıñ bilmediñ ma‘nâ nedir
‘Âşıḳın ‘aşḳı nedir yâ dil-ber-i ra‘nâ nedir

2. Dâr-ı ḫulduñ terkini ḳıldı niçün Âdem-i ṣafî
Yâ sa‘âdetlü başında tâc-ı *kerremnâ* nedir

3. Ne içün ṭutdu tecerrüd ‘âlemin ‘İsâ nebî
Ne idi Mûsâ ‘asâsı ya yed-i beyżâ nedir

4. Cem kime derler nedir câm-ı Cem’iñ keyfiyyeti
Bâde vü mînâ nedir ya sâġar u ṣaḥbâ nedir

5. Sendedir gîtî-nümâ âyîne-i İskenderî
Lîk bilmezsiñ bu tende mülket-i Dârâ nedir

6. ‘Âlem-i kübrâ ki derler sendedir ey bî-ḫaber
Men ‘aref dersin oḳu gör mekteb-i ma‘nâ nedir

7. Münkir-i ‘aşḳ olma zinhâr eyleme bî-hûde lâf
Kim güneş inkâr olunmaz bu ḳuru ġavġâ nedir

8. ‘Aşḳdandır muṭlaḳâ bed’-i ẓuhûr-i kâ’inât
Küntü kenzen sırrını bilmez misiñ ḥâlâ nedir

9. ‘Aşḳdandır leyle-i isrâda mi’râc-ı nebî
Bilmediñ mi *ḳâbe ḳavseyn* yâ ki *ev ednâ* nedir

10. Sen gibi ṣaf râvî bilmez şehd ü şekker leẕẕetin
Zevḳ-i kâmil ehli anlar dehrde eşhâ nedir

11. ‘Aşḳ zevḳin zevḳ-i ‘aşḳı vâra sordum söyledi
Ey Sebâtî dü-cihânda ‘aşḳdan aḥlâ nedir

Vezni: Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

46

1. ‘Âşıḳa ma’şûḳ işi her laḥẓa ‘işve nâz olur
Kâr-ı ‘aşḳ dâ’imâ ma’şûḳa ḥırṣ u âz olur

2. Tâ ezelden böyledir maḥbûb-ı müstaġnî müdâm
Ṣıdḳ ile ḫayl-i ḥabîbân cân verir ser-bâz olur

3. Dem-be-dem ḫâr u zelîl ister o meh-i dil-dâde sen
Her ne denlû kim yolunda ser verir cân-bâz olur

4. Böyle ḥüsn ü ânı kim var ol büt-i sîmîn-berin
Lâ-cerem mülk-i ḥüsünde dil-ber-i mümtâz olur

5. Naḳd-ı cânım ey Şebâtî versem er bir bûseye
Nâz eder ol nâzenîn der kim bu daḫî az olur

Vezni: Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

47

1. Ne revâdır bana ḫalḳ seng-i melâḥat atalar
Giderek bencileyin ṭîn-i taġâya batalar

2. Nice reşk eylemezem dehrde ol ‘âşıḳa kim
Ol gül - endâm ile her şeb leb-ber-leb yatar

3. ‘Acebâ irgüre mi baḫtımız ol devlete kim
Seyr-i bâġ eylemeğe ol gülü bana ḳatalar

4. Ḳanı ol ‘abd u fer ü şân ki bu dem luṭf ḳılub
Ben esîri götürüb ol şeh-i ḥüsne satalar

5. Cem‘-i ḥâṭırla Şebâtî ola mı bir gece kim
Geleler bir araya yâr ile soḥbet çatalar

Vezni: Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilün
(Fâ’ilâtün) (Fâ’ilün)

48

1. Salın ey serv-i nâzım ‘âşıḳân reftârı görsünler
O naḥl-i ḳâmet ol ḳadd-ı ḳıyâmet-vârı görsünler

2. Lebiñ ezdâdı cem‘ etmiş sühan mevcûd dehen ma‘dûm
Tekellüm eyle münkirler o yoḳu varı görsünler

3. Ḳaşıñ ḳavs-ı ḳażâdır mı veyâ seyf-i Ḥudâdır mı
Gelüb şîr-i veġâlar heb bu Zülfiḳârı görsünler

4. Özüñ sâḥir gözüñ câdû cebîniñ hem ser-i yâdır
Saçıñ ḥabl yüzüñ âteş zülf-i şeh-i mârı görsünler

5. Bütün ḫalḳ-ı cihân ḥüsn-i dil-efrûzuñ ciger-sûzı
Leṭâfet birle ey âfet yüzün aç bâri görsünler

21 6. Ḳanı Ferhâd ḳanı Mecnûn ḳanı Vâmıḳ ḳanı Varḳa
Ḳamûsu yâr ṭutmuşlar gelüb bu yârı görsünler

7. Bu ne ḥüsn ü ne ândır bu meger rûḥ-ı revândır bu
Bir âşûb-ı zamândır bu ne sun‘-ı Bâri görsünler

8. Yeter zehr-âb-ı hicriñle dil ü cân telh-kâm oldu
N’ola bir dem leb-i la‘l-i şeker-güftârı görsünler

9. Olunca bülbül-i dil gül yüzüñle kâm-yâb ol gün
Gelüb ṭab‘-ı Şebâtî’den güzel eş‘ârı görsünler

Vezni: Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün

49

NA'T-I ŞERÎF

1. Dil-â vaṣf eyle ol şâhı ki medḥiñ dü-cihân eyler
Ġubâr-ı maḳdemin arzû zemîn ü âsmân eyler

2. Vücûd-ı bâ'iş-i kevneyn vücûd-ı pâkdir bî-şek
İnüb *levlâk* şânında ki taṣdîḳ ins u ċân eyler

3. Ḳılub bûy-ı ser-i zülfi ḫayâlin çînde bir ḫayrân
Bu sevdâdan o dem içre ʿaceb nâfe-feşân eyler

4. Ne nâfe nâfe-i ḫôş-bû ki diller mest olur andan
Gelür pervâza rûḥ ol dem anı ḫôş-âşiyân eyler

5 Mübârek vechini ânıñ ne mümkin vaṣf ede ʿâşıḳ
Ki oldur gül-şen-i vaḥdet cihânı gülsitân eyler

6 Değil vaṣf eylemek ḥaddim seni ey şâh *erselnâk*
Seniñ medḥin Ḫudâ söyler Kitâb-ı Ḥaḳ beyân eyler

7. Yem-i 'iṣyâna müstaġraḳ ẕünûbı kûh-ı Ḳâf-âsâ
Ṣebâtî bî-nevâdır kim dem-â-dem el-amân eyler

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

50

1. Ne ġam dâreynde ey dil-i şeh-i *levlâk*imiz vardır
Ḫudâ'nıñ nûruna maẓhar meh *erselnâk*imiz vardır

2. Şefî'i rûz-ı maḥşerde ʿusât-ı ümmetiñ oldur
Aña maġrûr olub böyle dil-i bî-bâkîmiz vardır

3. Saḳın bintü'l-ineb mesti görüb zann eyleme zinhâr
Bizi mest-i müdâm eyler güzel bir tâkimiz vardır

4. Ne deñlü i'tizâr etsek yine bir i'tirâżıñ var
Derûni âşnâ olsañ yine aña idrâkimiz vardır

5. Ġubâr-ı râh-ı 'aşḳız ḥazer eyle ḥaḳâretden
Su'ûd eyler yüze gözler yaşardır ḫâkimiz vardır

6. Egerçi ka'r-ı deryâda degilsek lü'lü ü mercân
Velî rûyunda cem' olmuş ten-i ḫâşâkimiz vardır

7. Şebâtî 'âlem içre gerçi me'cârımız yoḳdur
Velî ḳaṭre döker bir dîde-i nem-nâkimiz vardır

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

51

1. Luṭf-ı ḳahrıñ yâd edüb ḥaḳḳıñ cihân aġlar güler
Derd ü dermân birle her dem ins ü cân aġlar güler

2. Ki ṣafâ vü keder peydâ ḳılub devr etmede
Çeşm-i 'ibretle naẓar ḳıl âsmân aġlar güler

3. Gel tecellî vü istitârıñ 'âlemin seyr et de gör
Ḳabż u basṭ içre dem-â-dem 'ârifân aġlar güler

4. Ḫoş miṣâl olmuş buña nâṣıḥ seniñ cem'iyyetin
Nâr u cennet baḥsin etseñ ḥâżirân aġlar güler

5. Sormadım ḫâsiyyet-i la'liñ ṭabîb-i çeşmine
Kim niçündür anı görgeç tende cân aġlar güler

22 6. Kâkülüñ ḳaydındadır zülf-i müselsel içre dil
Key'aceb dîvânedir ṭurmaz hemân aġlar güler

7. Mevsim-i güldę güzer kıl bâġa seyr et gül-şene
Gör nice vuṣlat deminde bülbülân aġlar güler

8. Sünbül ü zülf-i perîşân ile şeb-boy u semen
Nergis-i hem lâle gülle erguvân ağlar güler

9. Dâ'imâ gülmek ne mümkin bu denî dünyâda kim
Ṣubḥ şâm 'âşıḳ Şebâtî ân-be-ân ağlar güler

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

52

1. Ey mürşid-i 'aşḳım baña esmâ ḫaberin ver
Gûş-i dile bî-ṣavt müsemmâ ḫaberin ver

2. Ey mekteb-i 'irfânda üstâd-ı mükemmel
Ṭâliblere esrâr u mu'ammâ ḫaberin ver

3. Mûsâ-yı dilim Vâdi-i Eymen'de ḳabessiz
Ḳalmış aña bir nâr-ı tecellâ ḫaberin ver

4. Cân ṣa'vesi tâ bâz-ı sivâdan ḥaẕer etsün
Sî-murġ-ı dile luṭf ile 'anḳâ ḫaberin ver

5. Âyîne-i idrâkimi ṣâf eyle kederden
Ey pîr-i muġân câm-ı muṣaffâ ḫaberin ver

6. Elfâẓ u 'ibârâtla mefhûma girişme
Ey ḫâce-i pür-fen hele ma'nâ ḫaberin ver

7. Mecnûn'dur eger terkede dil Leylî-i zülfüñ
Bir tecribe ḳıl gel aña sevdâ ḫaberin ver

8. Leylâ neme lâzım benim ey Zeyd-i sebîlim
Luṭf eyle baña Ḥaẓret-i Mevlâ ḫaberin ver

9 Gitdiñ mi ṣabâ dergeh-i cânâna muḥaḳḳaḳ
Gördüñ mü anı maṭlab-ı a'lâ ḫaberin ver

10. Girdiñ mi Ḥarîm-i Ḥarem-i Ḳa'be-i vaṣla
Ger ṣâdıḳ iseñ 'Arş-ı mu'allâ ḫaberin ver

11. Gel zerre-i nâ-çîz Ṣebâtî'ye kerrem ḳıl
Ol mâh-liḳâ şems-i mezâyâ ḫaberin ver

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

53

1. Sîne-i sûzânımı ister iseñ ey yâr yâr
Yoḳ iṣe mihriñ de yoḳdur var iṣe de var var

2. Böyle 'âdetdir ezelden ey dil-i şûrîde-ḥâl
Aġladırlar ʿâşıḳı maʿşûḳ olanlar zâr zâr

3. Âteş-i ruḫsârıñı yâd eyledikçe ey gözüm
Dâne-i eşkim olur gözde miṣâl-i nâr nâr

4. Dâra çekdi niçe biñ âşıḳını bir tel ile
Çekmezem derken cihânda zülf-i 'anber-bâr bâr

5. Ṭa'n u teşnîʿ-i raḳîbi ḳâle alma ey göñül
Öyle şeyden hiç eder miʿâşıḳ-ı bî-'âr 'âr

6. Etse de seng-i sitemle pâre pâre cismiñi
Ṣabr ḳıl cevr ü cefâya ṣıdḳla yalvar var

7. Ey Ṣebâtî ṣâbit ol kûy-ı maḥabbet içre ger
Yarsalar başıñ ser-â-ser aḳsa ḳanıñ şar şar

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

54

1. Yâre seng-i sitem aġyâra vefâlar yetişür
Yetişür eylediġiñ cevr ü cefâlar yetişür

2. Âteş-i ġayret ile sînemi sûzân etme
Ġayr ile eylediğin zevk u ṣafâlar yetişür

3. Öldürür ʿâşıḳı ey yâr bu ne ṭavr-ı ġarîb
El-amân ey büt-i nev nâz-u edâlar yetişür

23 4. Ser-i kûyuñda gezen ʿâşıḳ-ı bî-çârelerin
Ṣubḥ u şâm eyledigi âh u ṣedâlar yetişür

5. Esb-i nâz ile yeter anları pâ-mâl etdigiñ
Çekiver dizginiñi belki gedâlar yetişür

6. Ruḥ-ı meh-tâbıñı göster n'olur ey Zühre-cebîn
Ḥabs-i firḳatde bize bunca ezâlar yetişür

7. Sana ʿâşıḳlığımız cünḥâ cinâyet ne ise
Yoḳ mudur taḥliyesi bu ne cezâlar yetişür

8. Zerre-veş şa'şa'asın görmeden ol şems-i ruḥuñ
Ey Ṣebâtî bu ḳadar cân fedâlar yetişür

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

(Fâ'ilâtün) (Fâ'lün)

55

1. ʿÂşıḳın görgeç o meh-rû zülfü dârıñ gösterir
Gâh ġamze ḫançeriñ ki ẓülfiḳârıñ gösterir

2. Lîk gördükde raḳîb-i dîv sîret ṣûretin
Açılur muṭlaḳ ana ol gül-ʿiẕârıñ gösterir

3. Ehl-i dil nuḳḳâd-ı ʿaşḳa naḳd-ı ḳalbin ʿarż eder
Ṣûfi-i nâ-ṣâf hem sâḫte vaḳârıñ gösterir

4. Bülbül-i gönlüm görüb gül-bergini ḫâr aldıġın
Başladı feryâda ḥâlâ âh u zârıñ gösterir

5. Dün der-i dil-dâra vardım Şebâtî nâtüvân
Yâre 'arżuhâl ėdüb cism-i nizârın̄ gösterir

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

56

1. Baḥr-ı 'irfân içre ey dil dürr-i meknûn gizlidir
Ḫôş monladır nûn içinde zât-ı zi'n-nûn gizlidir

2. 'Âşıḳ u maʿşûḳdan bilmẹ tehî bu ger gehî
Çâr-sû-yı ʿaşḳda bin̄ Leylî Mecnûn gizlidir

3. Lâ-cerem bir şemse maẓhardır ḳamû zerrât-ı ḫalḳ
Belki her bir zerredẹ bir ḟeyż-i meş'ûn gizlidir

4. Âsmân-ı ḥüsndẹ her mâha vardır müşteri
Baḳ terâzî ḫânesindẹ vezn ü mevzûn gizlidir

5. Sunʿ-ı ṣâni'den mefârıḳ olmaz ey erbâb-ı dil
Ḥarf-i kâf u nûnda bu rubʿ-ı meskûn gizlidir

6. Sâḳi-i bezm-i viṣâlin̄ cürʿa-i câmında hem
Neş'e-i laʿl-i leb bir çeşm-i mey-gûn gizlidir

7. Ḫâli sanmañ ḫâne-i ḳalbin Şebâtî bî- kesiñ
Kim anın̄ bir köşesindẹ dürr-i meknûn gizlidir

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

57

1. El-minnetu Allâh ki güzelce eserim var
Mevlâ'ya şükür naḫl-i emelde şemerem var

2. Gördüm yüzünüñ bedr-i tamâm olduġun ey meh
Şâdım ki bugün burc-ı ḥamelde ḳamerim var

3. Ġamz etdi beni ġamzeleriñ sen şeh-i ḥüsne
Ġâfil mi sanırsın benim andan ḫaberim var

4. Mihmân edegör bir gececik bezm-i viṣâle
Seyr et ġam-ı hecriñden efendim nelerim ar

5. Derd ü elem-i sûziş-i dil âh u fiġânım
Feryâd-ı şeb ü nâliş-i vaḳt-i seḥerim var

6. Eb-i keremiñ teşnesidir naḫl-i vücûdum
Ger sehv ü ḫaṭâdan nice biñ berg ü berem var

7. Bir 'abd-i siyeh-rûyuñum ey baḥr-ı kerem kim
Mânend-i Şebâtî heme dem çeşm-i terim var

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

58

24 1. Ḳanı mihr ile dil-dârıñ seḥer-ḫîz olduğum günler
Gedâ-yı 'aşḳ iken mânend-i pervîz olduğum günler

2. 'İnân-ı iḫtiyâr elden gidüb râh-ı maḥabbetde
Mey-i gül-gûn ile bir zeyn-i şeb-dîz olduğum günler

3. Ḳanı ol bâġ u râġıñ seyri yâ ol gül-beden yârin
Yanında yel gibi yeldikçe gül-bîz olduğum günler

4. Bütün gün ol büt-i nâz 'işve-bâzın çeşm-i meftûnun
Görüb 'ayne'l-yakîn ḫoş şîve engîz olduğum günler

5. Sorub şîrin-lebinden ol büt-i sîmîn-berg her dem
Mezâḳ-âlûd-ı şîr ü şekker-âmîz olduğum günler

6. Gelüb cûş u ḫurûşa ḫum gibi mey-hâne küncinde
Teraşşuḥ eyleyüb her dem ʿaraḳ-rîz olduğum günler

7. Mürîd-i ṣâf-ı ṣaḥbâ ol Celâlü'd-dîn-veş
Ġubâr-ı ḫâk-i pây-ı Şems-i Tebrîz olduğum günler

8. Ayağın pûs edüb pîr-i muġânıñ her nefes ey dil
Ṭaleb-kâr-ı ḫum-ı ser-şârı leb-rîz olduğum günler

9. Gelür mü ḫâṭıra bilmem Şebâtî bezm-i ʿişretde
Ṣurâhîden dem-â-dem mest-i ḫûn-rîz olduğum günler

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

59

1 Bir ġonce dehen dil-beriñ efkendesiyüzdür
Bir biz değiliz biz gibi efkendesiyüzdür

2. Zehr-âb-ı firâḳı dili telḫ eyledi ḥâlâ
Müştâk-ı leb-i laʿl-i şeker-ḫandesiyüzdür

3. Ṣıddîḳlarız ṣıdḳla ṣadîḳ- ṣıfat tâ
Mânend-i 'Ömer- ʿadle ḳamer- bendesiyüzdür

4. ʿOşmân ü ʿAlî tek anı sevmez göñül kim
Ḥayrân-ı cemâl-i ruḫ-ı tâbendesiyüzdür

5 Fermânına fermân-beriz ol şâh-ı cihânıñ
Münḳâdlarız emrine tâbendesiyüzdür

6. Noḳṣândır ammâ ki bütün ḥâl ile efʿâl
Bu bâbda hep bende-i şermendesiyüzdür

7. Gel ʿarż edelim ḥâlimiz ol şâha Şebâtî
Bâb-ı keremin cümlemiz efkendesiyüzdür

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

60

1. Ol ġonce-fem güzel ki dilâ sîm-tenlidir
Pek sâde sanma anı ki ruḫsârı benlidir

2. Ḫûrşîd ü mâha gerdeniñ egmezse vechi var
Zîrâ kim anlar ile o meh senli benlidir

3. Ba'żı gezerdi gördü gözüm bâġ u râġda
Nesrîn ḳaba'ar'ar ḳad u gül bedenlidir

4 Bî-bâr sanmañız kim o naḫl-i melâḥati
Bâdâm çeşm ü piste dehen sîb-zeḳanlıdır

5. Lâkin çi-çâre kim aġyâr-ı bed-şi'âr
Çoḳdur yanında ol gül severi dikenlidir

6 Bâ'iṣ budur ki her kim 'âşıḳıdurur
Başı belâlı sînesi derdli miḥenlidir

7. Seyr et Şebâtî zümre-i 'uşşâḳı geçmede
Râh-ı vefâda cümlesi boynu kefenlidir

Vezni: Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün

61

1. Dil-i nâ-şâdım ey şâdî seni yâd eylemez n'eyler
Esîr-i derd-i hecriñ dâd u feryâd eylemez n'eyler

2. Ḫayâl-i ḫâl-i 'anber bir beyâż veche ferâḫ-ı fer
Gelince göñle ey server ferâh-şâd eylemez n'eyler

3. Sevâd-ı zülf-i pür-çînin ṭonubdur Çinliler dînin
O kâfir kişi âyîneñ nev-îcâd eylemez n'eyler

25 4 Dilim nakḳâş-ı ḳudret 'âşıḳ-ı nakş u nigâr etmiş
Beni ol nakş-ı ḥüsne 'aşḳ-ı Bihzâd eylemez n'eyler

5. Senin enfâs-ı ḳudsiyyen eyâ feyż-i Ḫudâ her dem
Ḫarâb-âbâd olan ḳalbi ger âbâd eylemez n'eyler

6. Şehâ cennet cemâlinden cüdâ düşmüşleri vaṣlın
Caḥîm-i hecrden bir laḥẓa âzâd eylemez n'eyler

7 Gülistân-ı ser-i kûyun gezenler aldılar bûyun
Hezâr-âsâ o gül rûyun dil evrâd eylemez n'eyler

8. Ṣabâ zülüf-i âvîze dokunmuş eylemiş ber-bâd
O ber-bâd olmuşu ʻâlemde bir bâd eylemez n'eyler

9. Ṣebâtî-veş ṭutuldum bir şîrîn güftâr-ı Leylâ'ya
Beni sevdâ-yı ʻaşḳı Ḳays u Ferhâd eylemez n'eyler

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

62

1 Her du'â düş-nâmînım ol ġonce-veş femden çıḳar
Gûyiyâ âb-ı Ḫıżır'dır çâh-ı zemzemden çıḳar

2 Âfitâbın ʻaynıdır ol sâġar-ı ser-şârînım
Ṣubḥ-dem zerrîn ḳadeḥle meclis-i Cem'den çıḳar

3 Bûs edüb pîr-i muġânin el ayaġın al ayaġ
Çek anı tekrâr tâ keyfi anin kemden çıḳar

4 Bûse-i ʻıyd-ı ṣıyâm-ı mü'minîn ḫoşdur demiş
Ol büt-i tersâ meger kim ṣavm-ı Meryem'den çıḳar

5 Her biri bir dâne-i dürr-i yetîm olmaz n'olur
Ḳaṭre-i eşkin deminim dîde-i nemden çıḳar

6 Âyet-i *lâ-taḳnaṭû* birle anı tebşîr ḳıl
Ḳalb-i maḥzûnun Ṣebâtî ḫâne-i ġamdan çıḳar

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

63

1 Târ-ı zülfüñ böyle kim ey yâr ‘anber-bârı var
Çoḳ değildir her teliniñ gerçi biñ ber-dârı var

2 Tîġ-ı ebrûlar çeküb ṭurmuş neden cellâd-ı çeşm
Sol u saġında anıñ hem ġamze-i ḫûn-ḫârı var

3 Gel ḳadem ṭutmaḫ dirîġ ey dil der-i dil-dârdan
Deme kim aġyâr vardır her gülüñ bir ḫârı vardır

4 Âb-ı vaṣlıñ isterem cennet cemâlinden cüdâ
Firḳatiñden sînedeḫ zîrâ caḥîmiñ nârı var

5 Öyle bir pîr-i müġânıñ bendesidir kim bu dil
Ṣâf-ı ṣaḥbâdan dem-â-dem sâġar-ı ser-şârı var

6 Gülsitân-ı dehrde ‘ar‘ar ḳadiñ n’eyler göñül
Bâġ u râġ-ı ‘aşḳınıñ bir serv-i ḫoş-reftârı var

7 Eyleme teklîf nev-ṭarz-ı ġazel kim ṭab‘ıma
Ey Ṣebâtî ḫayli demdir kim anıñ efkârı var

Vezni: Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

64

1. Şîveden ‘ârıżınaḫ ol perî perçem saçıyor
Sanuram gül yüzüneḫ sünbül-i dirhem saçıyor

2. Nice âşuftelikʿetmez göñül ol andaḫ kim
Ṭokunub bâd-ı ṣabâ zülfünü pür ḫam saçıyor

3. Kenz-i ḥüsnüñdenʿalʿol ejder-i zülfüñ keremʿet
Gör niceḫ ‘âleme biñ genc-i muṭalsam saçıyor

4. Jâle-veş gird-i ruḫunda `araḳ-ı şermi gören
Dedi ḫoş vaḳt-i seḥer güllere şeb-nem saçıyor

5. Ḥâcı-veş beklerem ol çâh-ı zenaḫdânından
Dediler Ḳa'be-i kûyuñda ki zemzem saçıyor

26 6. Bir nidâ geldi daḫi gûşuma 'uşşâḳlarıñ
Yaralı sînesine yâr eli merhem saçıyor

7. İntiẓâr-ı leb-i la'li Şebâtî naẓar et
Merdûm-i dîdeme kim dem-â-dem ol dem saçıyor

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

ḤARFU'Z-ZÂ

65

1 Ol ḳamer ṭal'at kim âhım añа te'sîr eylemez
'Âşıḳa ẓulm etmeği bir laḥẓa te'ḫîr eylemez

2 Âteş-i hicrân ile yanmış tutuşmuş gönlümü
Âb-ı vaṣlile ṣabâ bir demde tebşîr eylemez

3 Raḥm ederdi şübhesiz bir kerre biñ 'âşiḳân
Var ise aḥvâlimi ol mâha taḳrîr eylemez

4 Âsmân-ı ḥüsnüñ ol ḫûrşîd-i âlem-tâbına
El erişmez ses yetişmez kimse teshîr eylemez

5 Olma âmâc ey gönül tîr-i ḳażâya yoḳsa kim
Re'y-i tedbîriñ seniñ taḳdîri taġyîr eylemez

6 Ol ḳadar nâz u sitiġnâ var ol mihr ü mehde kim (?)
Ḳatlime cellâdına bir emri taḥrîr eylemez

7 'Ayb ḳılmazlar şehâ sorsun Şebâtî bendeñi kim
Kim Süleymân mülkü içre mûru taḥḳîr eylemez

Vezni: Fa'ilâtün Fa'ilâtün Fa'ilâtün Fa'ilün

66

1 Biz ḫarâbât ehliyiz cümle riyâdan geçmişiz
Ṭâlib-i şems-i şumûsuz her żiyâdan geçmişiz

2 Ṣâf-ı ṣahbâdan ṣafâ-yâb eyle sâḳî sînemiz
Yoḳsa biz devr-i felekde her ṣafâdan geçmişiz

3 Başımızda şimdilik bir serv-i ḳad sevdâsı var
Kâkülüdür bir de yoḳsa hep hevâdan geçmişiz

4 Esb-i istiġnâ ile gel gör vefâ meydânına
Ḫayli 'uşşâḳız bütün tîg-i cefâdan geçmişiz

5 Ḫayr u şerrin Ḫâlıḳı kim Ḥâlıḳ-ı bî-çûndur
Bu sebebden fi'line çûn ü çirâdan geçmişiz

6 Ger refîḳim olsalar bir kerre tevfîḳ-i rıżâ
Ey Şebâtî der idim her dü-serâdan geçmişiz

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

67

1 Dün der-i dil-dâra vardıḳ çün mübârek bâde biz
Vuṣlatı câmından içdik bir ḳadeḥde bâde biz

2 Söyledik şevḳ-ı ṭarabla ḥażret-i cânâneye
'Iyd içün ḳurbâna geldik bir iki dil-sâde biz

3 Tûtiyâ-yı ḫâkipâyiñ çün seniñ ey serv-i nâz
Ḳılmayız bir cân içün minnet bu gün cellâde biz

4 Sen gül-endâm u şeker-güftâr içün bu bâġda
Bülbül-i gûyâde biz tûṭî-i şekker-ḫâde biz

5 Bir yüzü gül saçı sünbül lebleri mül yâr içün
Bülbül-âsâ gelmişizdir rûz u şeb feryâde biz

6 Ey leb-i Şîrîn sen içün cân-ı Şîrîn bezl eḏüb
Bâr-ı minnetler ḳoduḳ şol kûh-ken Ferhâd'e biz

7 Bâd-ı vuṣlat esmedi ey bâd-bân bir çâre kim
Yelken-i hecr içre ḳaldıḳ bunca yıl deryâde biz

8 ʿIyd-ı aḍḥâdır Şebâtî cânını ḳurbân ilet
Ol şeh-i ḥüsne çün olduḳ ʿâşıḳ-ı dil-dâde biz

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

68

27 1. Mânend-i ḫâl fülfül Hindûstân'da bitmez
Meşhûr bir meṣeldir cân bûstânda bitmez

2. Ǫlam mı zâr u giryân bülbül miṣâl her ân
Verd-i ʿiẕârın ey cân her gülistânda bitmez

3 Ḳopsa ḳıyâmet ey meh teşbîh serve ḳılma
Ṭûbâ o naḫl-i ḳâmet bâġ-ı cinânda bitmez

4 Zencîr-i zülfün ey büt devr ü teselsülünden
Baḥs etmezem ki zîrâ ol bu cihânda bitmez

5 Bu sîb u sîm-zenaḫdân böyle turunç ġabġab
Dâreynde Şebâtî hîç bir fidânda bitmez

Vezni: Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün

69

1. Gül-zârı seyre çıksam ey gül-ʿiẕâr sensiz
Eyler hezâr gönlüm âh-ı hezâr sensiz

2. Bezm-i maḥabbetinden ayru ṣafâya gitsem
Bir zerre neş'e bulmaz bu dil-fikâr sensiz

3. Bâd-ı ḫazân-ı âhım efsürde ḳıldı bâġı
Ḳalboldu zemherîre faṣl-ı bahâr sensiz

4. Gül gül demekle gülmez güller güler yüzüñsüz
Bî-çâre bülbül etdi çoḳ âh u zâr sensiz

5. Sensiz dil-i ḫazîni şâd olmaz oldu anıñ
Bir neş'e bulsa bâri biñ derdi var sensiz

6. Tâ etdi ṭâḳatım ṭâḳ ṭâḳ-ı hilâliñ ey meh
Ṭâḳ-ı felekde titrer bî-iḫtiyâr sensiz

7. Ey zülfi ḳara ḳaşıñ yâd eyledikçe her dem
Ṭoġrandı Zülfiḳâr'a cism-i nizâr sensiz

8. Gül gül teraḥḥum eyle ḥâl-i dil-i zebûna
Feryâd eder dem-â-dem ley ü nehâr sensiz

9. Tîġ-i firâḳ birle kesme Sebâtî ṣabrın
Tâb eylemez muḥaḳḳaḳ ey şîve-kâr sensiz

Vezni: Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün

ḤARFU'S-SÎN

70

1. Gel söyle gel ey bü'l-heves Allâh bes bâḳî heves
Gezdik yeter miṣl-i 'ases Allâh bes bâḳî heves

2 Ḥubb-ı sivâ çün kim 'abeṣ gel pîrden al bir nefes
Ṭurma söle her bir nefesAllâh bes bâḳî heves

3 Ṣubḥ u mesâ Şâm u Ḥaleb gezdikçe anı ḳıl ṭaleb
Fe'ẕkür demiş çün kim Çalab Allâh bes bâḳî heves

4 Bu dehre gelmekden 'ıvaz çün Rabbini bilmek ġaraż
Terk eyle cevher bâ-araz Allâh bes bâḳî heves

5 Ḥablu'l-metîne gel asıl ḳaydı alâyıḳdan kesil
Söyle gönül lâ-yenfaṣıl Allâh bes bâḳî heves

6 Tecride gir 'Îsâ-ṣıfat iḫlâṣ edüb Mûsâ-ṣıfat
Żikrin ola monlâ-ṣıfat Allâh bes bâḳî heves

7 Buldu Ṣebâtî hem-demin çekmez daḫî dünyâ gamın
Vird eylesün bunu hemîn Allâh bes bâḳî heves

Vezni: Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

71

1. Ey rûḥ-ı revân eylediğin cevr ü cefâ bes
Aġyâr-ı bed-efkâr ile bu zevḳ u ṣefâ bes

2. 'Uşşâḳ-ı sitem -dîdeleriz ḳalb-i raḳîḳiz
Ey mâh-ı ḥüsn bizlere bu nâz u edâ bes

3. Bezm içre sana düşdü gönül dün gece maḫfî
'Âfâḳa ḳaçan erdi bu ṣıyt u bu ṣedâ bes

28 4. Kûyunda ne ẓulm oldu yine ehl-i zemîne
Feryâd ü fiġân etmededir bây u gedâ bes

5. Taḳrîre ne ḥâcet ki Ṣebâtî seni sevmiş
İsbâtına başındaki ol şûr-ı hevâ bes

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

72

1. Ey âlimü mâ fi'ḍ-ḍamîr dermânde em feryâd-res
Vey câbiru 'aẓmi kesîr dermânde em feryâd-res

2. Ey vâḥidu Ḥayy ü Ḳadîr vey sâmi'u ṣavt u ṣafîr
Yâ Râḥimu bernâ vü pîr dermânde em feryâd-res

3. Yâ Rabbenâ yâ Rabbenâ oldu bu dil ġâyet fenâ
Raḥm eyle gel yâ Rab baña dermânde em feryâd-res

4 Bu ʿabd-i müznib rû-siyah kûy-ı Ḫudâya ṭutdu râh
Aldı yolum düzdân-ı râh dermânde em feryâd-res

5. Ḳurtar beni yâ zü'l-minen çekdim yeter cevr ü mihen
Derdest aṣḥâb-ı fiten dermânde em feryâd-res

6. Ṣubḥ u mesâ nâḳûs-vâr etmem niçe feryâd u zâr
Gitdi elimden iḫtiyâr dermânde em feryâd-res

7. Feyż-i Ḫudâ'dan muḳtebes nûr-ı ʿAlî ṭavr inʿakes
Mûsâ-yı dil-ehl iḳtebes dermânde em feryâd-res

8. Ḥâfıẓ Şebâtî el-müdâm iḍrib ilâ bâbi's-selâm
Ḳul ḳul ilâ yevmi'l-ḳıyâm dermânde em feryâd-res

9 Bâşed ki der-rûz-ı ḥisâb yu'ṭîke min yümne'l- kitâb
Kerre li- ḫavfin min ʿitâb dermânde em feryad-res

Vezni: Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

ḤARFÜ'Ş-ŞÎN

73

1. Ruḫuñda ḫalḳalanmış mâr-ı zülfüñ âşiyân ṭutmuş
Bu genc-i ḥüsnü ey dil-ber ne ḫoş efʿî yılan ṭutmuş

2. Niçe merdümlerin ḳanın içübdür merdüm-i çeşmiñ
Yavuz ḫûn-ḫârdır bî-şek kim anı böyle ḳan ṭutmuş

3. Bu ne ʿadl-i ʿadâletdir bu ne insâfdır cânâ
Ki feryâd-ı fiġân-ı ʿâşıḳân ne âsmân ṭutmuş

4. Geçüb dünyâ vü mâ-fihâdan ey meh-rû gönül murgu
Açub bâl ü per-i himmet ser-i zülfün mekân tutmuş

5. Tutunca 'âlem içre herkes ey dil melce'-i me'vâ
Sebâtî kûy-ı dil-dârın gidüb dârü'l-emân tutmuş

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

74

1. Bu dil kim müdmin ü dürd-i keş-i ehl-i şarâb olmuş
Düşüb bir kûşe-i mey-hânede mest ü harâb olmuş

2. Çeker hem âteş-i ruhsâr-ı cânândan alub tâbı
Kızarmış her taraftan bezm-i rindâna kebâb olmuş

3. Ayağın bûs edüb pîr-i müğânın bir ayag almış
Çekince bir nefes pür-nefha-i 'ıtr u gül-âb olmuş

4. Açılmış çeşm-i ma'nâsı naşîb olmuş temennâsı
Nigârın rûy-ı zîbâsı bütün keşf-i hicâb olmuş

5. Çeken câm-ı musaffâsın görür eltâf-ı Mevlâsın
Hudâ'nın lutfu deryâsın ki ne kubbe habâb olmuş

6. Amân sırrı 'ıyân etme rumûzâtı beyân etme
Tarîk-ı keşfe gel gitme giden ber-dâr 'itâb olmuş

7. Sebâtî'ye sunub mutlak o meyden sâkî bir cür'a
Kim anın içilüb tab'ı ne hoş sâhib-kitâb olmuş

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

29 **ḤARFU'Ṣ-ṢÂD**

75

1. Ser çekme o şûḫun ḳad-i bâlâsına maḫṣûṣ
Cân alma daḫi nergis-i şehlâsına maḫṣûṣ

2. 'Îsâ gibi cân-baḫşlıñ ol rûḥ-ı revânıñ
Enfâsına vü ġonce-i ra'nâsına maḫṣûṣ

3. Bir ânda mest eylemek ʿuşşâḳı ser-â-ser
Ol meh ü şeh ü bâde-i mînâsına maḫṣûṣ

4. Bir görmede her ḳâbil ü nâ-ḳâbili temyîz
Ol muġbeçenin dîde-i bînâsına maḫṣûṣ

5. Her ânda biñ zevḳ u ṣefâ verme Sebâtî
Vuṣlat denilen ni'met-i ʿuẓmâsına maḫṣûṣ

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

ḤARFU'Ḍ-ḌÂD

76

1. Ṭurma ṣabâ eyle gel ḥâlîmi cânâna ʿarż
Bende-i efkendesiñ eyle o sulṭâna ʿarż

2. Gerçi o dergâhda bizlere yoḳ i'tibâr
Mûr gerekdir edẹ ḥâli Süleymân'a 'arż

3 Âteş-i hicrânda yandı dil oldu kebâb
Vaṣl şarâbın diler ḳıl şeh-i mestâne ʿarż

4 Sînedeḳi yaramı bu dil-i ṣad-pâremi
Belki bulur çâremi eyle o Loḳmân'a ʿarż

5 Âh Şebâtî gibi yandı yaḳıldı gönül
Ṭurma ṣabâ eyle gel ḫüsrev-i ḫûbâna ʿarż

Vezni: Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün

77

1 Bilmedi vâʿiẓ nedir bu ẕikr-i esmâdan ġaraż
Bilmedir ʿayn-ı müsemmâ lâ vü illâdan ġaraż

2 *Küntü kenzen* sırrını bilseñ bilürseñ kim nedir
Kün ḫiṭâbıyla bir anda ḫalḳ-ı eşyâdan ġaraż

3 Ḳays kim Leylâ deyüb Mevlâ'yı bulmuş gördüler
Lübb-i ânı bulmaḳ imiş ḳışr-ı Leylâ'dan ġaraż

4 Ṣâf ḳıldı sînemi gördüm mey-i ṣâfî dedim
Feyż-i Ḥaḳ imiş muḥaḳḳaḳ câm u ṣahbâdan ġaraż

5 Serserî ṣaḥrâ gezer mi bî-ġaraz erbâb-ı dil
Ḫalḳdan ʿuzletdir elbet meyl-i ṣaḥrâdan ġaraż

6 Ḳâf-ı ʿaşḳa gitdiler sî-murġ-ı ʿanḳâ seyrine
Gördüler kim ʿaşḳ imiş sî-murġ-ı ʿanḳâ'dan ġaraż

7 Muṭlaḳâ 'arż-ı kemâl etmem Şebâtî lâ-cerem
Vaṣf-ı laʿl-i dil-berimdir şiʿr ü inşâdan ġaraż

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

ḤARFU'Ṭ-ṬÂ

28

1. Çekdi pergâr-ı ḳażâ ol ṣafḥa-i ruḫsâra ḫaṭ
Gûyiyâ meh hâlelendi çekdiler bir ḳara ḫaṭ

2 Sen şeh-i ḥüsn (ü) melâḥatsıñ begim bu ʻarṣada
Genc-i ḥüsnüñ ḥıfẓ içün dönmüş gelür şeh-mâra ḫaṭ

3 Ḫaṭ-ber-âverd olmasa cânân vefâ etmez gönül
Bir gün evvel gelse bârî eylese bir çâre ḫaṭ

30 4 Ḥüsnüñe maġrûr olub nâz ile öldürdüñ beni
Lutf edüb nâ-geh gele bu bendeyi ḳurtara ḫaṭ

5 Ey Sebâtî mülk-i ḥüsn-i dil-beri yağma içün
Kişver-i ḥüsnüñde döndü leşker-i cerrâra ḫaṭ

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

ḤARFU'Z-ẒÂ'

79

1. ʻÂşıḳa kâfîdürür rütbe-i bâlâ-yı lafẓ
Baḥr-ı gönülden çıḳan lü'lü vü lâlâ-yı lafẓ

2. Dehr-i fenâ içre yoḳ gerçi revâcı anıñ
Şehr-i beḳâ içredir ḳıymet-i kâlâ-yı lafẓ

3. Mekteb-i maʻnâda ol gûdek-i dânâdurur
Ben daḥi olsam n'ola şevḳla lâlâ-yı lafẓ

4. Meskaṭ-ı re'si anıñ şehr-i ezeldir gönül
Maḳṣad-ı aḳṣâdurur meclis-i vâlâ-yı lafẓ

5. Çeşm-i baṣîret gerek göre maḳâmâtını
Levḥ-i ezelde müdâm ede temâşâ-yı lafẓ

6 ʻAşḳdurur ḫâcesi mekteb-i elfâẓda
Etse Sebâtî n'ola ḥall-i mu'ammâ-yı lafẓ

Vezni: Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün

80

1 Sañą bu ḥüsn-i güftârı verince tâ Ḫudâ Ḥâfız
Irak olsun yaman gözden dîdem görgeç Ḫuda Ḥâfız

2 Sözüñ ḥüsnâ özüñ ḥüsnâ o câdû-veş gözüñ ḥüsnâ
Yine aḥsente ṣad-aḥsen ki ḫoş ṣavt u edâ Ḥâfız

3 Tilâvet eyle Ḳur`ân'ı gelüb şol ʿandelîb-âsâ
Ki ʿâlem vecde gelsün tâ yetişsün ḫoş ṣedâ Ḥâfız

4 Sedâ-yı ḫoş edâlarla gelüb Ḳur'ân'a başlarken
Seni görgeç olur ḥayrân bütün bây u gedâ Ḥâfız

5 Seniñ vaṣfıñı ger yazsa Ṣebâtî-veş bütün ʿâlem
Bi-ḥaḳḳın ḳedebilmezler yine vaṣfiñ edâ Ḥâfız

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

ḤARFU'L-'AYN

81

1 ʿÂrıżın yâdın ḳılub geldi bu şeb meydâna şemʿ
Reşkden yandı yaḳıldı başladı efġâna şemʿ

2. Gâh aġlar gâh güler gâhî bütün maġmûm olur
Âteş-i ʿaşḳıñla olmuş ġâlibâ dîvâne şemʿ

3 Rû-be-rû olmaḳ diler her şeb seniñle tâbe-ṣubḥ
Bâd-ı ġayret ḳoymadı tâ kim ere pâyâna şemʿ

4. Âteş-i ruḫsâr-ı dil-berden görüb sende eser
Nâr-ı şevḳıñla yanar şeb-tâ-seḥer pervâne şemʿ

5. Zümre-i ʿuşşâḳı şâd et bezme gel bu gece kim
Gözlerinden dökmek ister pâyıña dür-dâne şemʿ

6. Âteş-i sevdâ başında geldi bezme nâ-gehân
Verdi mikrâż-ı każâya serine merdâne şem'

7. Âteş-i hicrân-ı dil-berden şikâyet kaṣd edüb
Yandı yakıldı ser-â-ser her gelen mihmâna şem'

8 'Âşık-ı ruḫsâr-ı cânân olduğundandır meger
Nûr-pâş oldu Şebâtî meclis-i rindâna şem'

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

31 HARFU'L-ĠAYN

82

1 Zülf ü ḫâliñ pek siyâh ammâ yüzüñ ġâyetle âġ
Nûrdan ḳandîl midir çeşmiñ seniñ ya şeb-çerâġ

2 Öyle meftûndur sâña gönlüm ki herdem seng-sâr
Eylesen ey meh-liḳâ dönmez ebed ḳılmaz ferâġ

3 Sen melek-ḫû vü perî-rû dil-bere lâyıḳ mıdır
Ol raḳîb-i dîv sîretle edersin seyr-i bâġ

4 Ḳande görsem yâr ile aġyârı hem-dem dostlar
Teng olur dünyâ gözüme reşk olur baġrıma dâġ

5 Bülbül-i gönlüm nice ṣabr eyler efġân eylemez
Kim ḳonubdur gül budağına bu dem bir nice zâġ

6 Son deminde bir daḫi görsek amân luṭfen yetiş
Âteş-i rûyuñ ḫayâli ḳoymadı gözlerde yaġ

7 Ey Şebâtî n'ola ol Keşmîrî dil-ber luṭfla
Keyfimi gök eylese yâhud dimâġım ḳılsa çâġ

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

83

1. Ḫoş gelür zülfünde yârin̄ ‘âşıḳa ber-dârlıġ
Çûn anın yanında birdir yoḳluġla varlıġ

2. Çîn-i zülfün̄ kâfir-i çîn eylemez etdiklerin̄
Kim eder ‘uşşâḳa ẓulm u ġayriya zünnârlıġ

3 Ejder-âsâ ref‘-i ser ḳılmış serin̄den ḫışm-nâk
Kâkülün̄ ‘uşşâḳa hep göstermede şeh-mârlıġ

4 Bunca ẓulmü eylemez Ḥaccâc-ı Ẓâlim el-amân
Ġamze-i ḫûn-ḫâr kim eyler bire ġaddârlıġ

5 Sâḳıyâ ġam def’ine sun kim mey-i la‘li müdâm
Tâb ḳılmaz muṭlaḳâ buncа ġama heşş-yârlıġ

6 Ġam nedir bilmem cihânda gerçi ammâ n’eyleyim
Etmedi ‘ömründe bir kez ol perî ġam-ḫârlıġ

7 ‘Âşıḳa cevr ü cefâ zevḳ u ṣafâdır lâ-cerem
Ey Şebâtî ṣâbit ol gel eyleme bî-zârlıġ

Vezni: Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

ḤARFU’L-ḞÂ

84

1. Ḫançer-i hicrânla oldu ciger ṣad-pâre ḥayf
Ḳılmadı te’ṣîr nâlem bir nefes ol yâre ḥayf

2 Biz cefâ-yı ḫâr-ı hicrânın̄ çekerken cân ile
Gülbin-i vaṣlın bağışlar ol perî aġyâre ḥayf

3 Ṭutdı mir’ât-ı dilim jeng-i ḳasâvet âh kim
Yetmedi dest ana̅ büt-i dâmen-i ġaffâre ḥayf

4 Kûh-ı ṣaḥrâyı dolaşdım serserî gezdim çi sûd
Gitmedim bir kerre kûy-ı Aḥmed-i Muḫtâr'e ḥayf

5 Çok tevellâ vü maḥabbet dâmenin ṭutdum velî
Ermedim bir kez viṣâl-i Ḥaydar-ı Kerrâr'e ḥayf

6 Çâker-i pîr-i muġânım bende-i pîr-i ḫarâb
Merd-i yek-rengim ve lâkin ḳalmış bî-çâre ḥayf

7 Âb-ı ḥayvân isteriken dil dehân-ı yârdân
Ṭutuşub yandı Şebâtî bu dil-i ṣad-pâre ḥayf

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

85

1. Her seḥer mey-ḫâne-i 'uşşâḳı ḳılsañ ger ṭavâf
Şübhesiz dâreynde ey dil olursan sen mu'âf

32 2. Merd-i maḳbûl olmaḳ istersen egerçi ey gözüm
Rind-i yek-reng ol cihânda ṭutma râh-ı iḫtilâf

3. Mu'terif ol cürmüñe ṭurma dem-â-dem söyle gel
Va'fü 'annâ yâ ilâhî neccinâ mimmâ neḫâf

4. Ṭutma gel râh-ı vera' ey dil ṭarîḳ-i 'aşḳ ṭut
Olsa da ḳaddiñ ḫamîde çekme ġam mânend-i ḳâf

5. Dâmen-i pîr-i muġânı ḳoyma elden dâ'imâ
Ey Şebâtî olayım dersen egerçi sîne-ṣâf

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

86

1. Çekiyor ceyş-i cefâ üstüme cânân ṣaf ṣaf
İtiyor tîr-i belâ sîneme müjgân ṣaf ṣaf

2. Nice dîvâne-i ṣaḥrâ-yı cünûn olmayayım
Geçiyor şîve ile zümre-i ḥûbân ṣaf ṣaf

3. Peri mi ins ü melek mi bilemem ḥayret ile
Toluyor büt-gede-i mekteb-i sulṭân ṣaf ṣaf

4. Çıḳdı ġılmân-ı behiştî gelin ey cân ü gönül
Gidelim seyre bütün 'âşıḳ-ı nâlân ṣaf ṣaf"

5. Göricek ḥâne-i ṣabrı yıḳılub düşdü Sebât
Geldiler seyrine hep gebr ü müselmân ṣaf ṣaf

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

ḤARFU'L-ḲÂF

87

1 Bûy-ı zülfüñ sanemâ sünbül ü reyhânda yoḳ
Neş'e-i la'l-i lebîñ ġonce-i ḫandânda yoḳ

2 Şeb-i İsrâ'da ḳudûmüñde olan zerreleriñ
Şeref ü 'izzeti biñ taḫt-ı Süleymân'da yoḳ

3 'Arṣa-i rezmde fâr-ı silkiñ ey şâh seniñ
Rüstem ü Zâl daḫî Sâm-ı Nerîmân'da yoḳ

4 Nisbet olmaz ḳadiñe serv ü ṣanavber ki seniñ
Naḫl-i ḳaddiñ gibi ḫoş bâġçe-i rıḍvânda yoḳ

5 Gül daḫî denme ḫaṭâdır varaḳ-ı ḥüsnüñe kim
O leṭâfet güzelim hîç gülistânda yoḳ

6. İns ü cin vaṣf-ı ruḫuñdan seniñ 'âciz idi çün
Aña teşbîh edecek 'âlim imkânda yoḳ

7 Bu sebebden seni vaṣṣâf Ḫudâ'dır ki bu 'ilm
Ḳuvvesi cümle-i eşyâda vü insânda yoḳ

8 Yümn-i feyżiñle ḥabîbâ dile keşf oldu bu kim
Sen gibi kân-ı kerem 'âlem-i iḥsânda yoḳ

9 Luṭfuña maẓhar eger düşmese bilmezdi seni
Çün Şebâtî ḳulunuñ 'ilmi de 'iz'ân da yok

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

88

1. Şafaḳ-ı şevḳatiñ atsa n'olur ey yâr-ı şefiḳ
Şeb-i hecriñde ne mûnis bulabildim ne refîḳ

2 Saldı girdâb-ı belâya beni bu eşk-terim
Şeb-i yeldâ-yı firâḳında olub baḥr-i 'amîḳ

3 Fülk-i ten tâb edemez Nûḥ-ı neciy tek anı al
Keşti-i ḥıfẓıña kim olmaya Ṭûfan'a ġarîḳ

4 İftirâḳ-ı leb-i la'liñle ciger ḳan oldu
Merdüm-i çeşmim olub rengde mânend-i 'aḳîḳ

5 Şâkiru şâkiyim ol şâh-ı ḥüsn bendesiyim
Mededî yâ ṣamedî söylerim ey yâr-ı ṣadîḳ

33 6 'Âşıḳ-ı ṣâdıḳ iseñ yâre teḳâzâ n'eyler
Ey gönül aç gözüñü eyleyigör fikr-i daḳîḳ

7 Derd-i ser verme Şebâtî ne revâ bast-ı kelâm
Merdüm-i nâdire-gû olmalıdır ehl-i ṭarîḳ

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

(Fâ'ilâtün) (Fâ'ilün)

89

1. Mevsim-i güldür açılmış gül gibi peymâne bak
Münkesir oldu o demde ahdle peymâne bak

2. Lâleniñ alda ayağın pür mü etdi jâleden
Nergis-i mest eyledi gel sâki-i devrâna bak

3. Gül gül etmiş 'ârızıñ dökmüş benefşe kâkülüñ
Sünbül-i zülfü perîşân mutrib-i hoş-hâne bak

4. Feyż alub pîr-i muğândan 'ıtr-nâk etdi bizi
Âferîn ṣad-âferîn bu sünbül ü reyḥâna bak

5 Kesme gel Ḥaḳ'dan ümîdin düşme gel ye'se göñül
Baḥr-ı ġufrâna naẓar ḳıl raḥmet-i Raḥmân'a bak

6 Rûḥ-ı Ḥak'dan me'yûs olmaz mü'min illâ kâfirûn
Âyet-i *lâ-taḳnaṭû*da müjde-i Ḳur'ân'a bak

7 Bir maḳâm-ı dil-küşâ âb u havâşı pek laṭîf
Cây-ı emn-i mekteb-i irfân imiş mey-hâne bak

8 Çeşm-i 'ibretle naẓar ḳıl bâġa seyr et gül-şene
Ṣâni'iñ baḫş etdiği gül üzre ḥüsn ü âna bak

9. Şükr ü ḥamdın yâd edüb Ḥaḳḳ'ıñ bu bezm-i 'aşḳda
Çekme ġam mey çek Sebâtî bâde-i iḥsâna bak

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

90

1. Şükr-i vuslat ile içmedeyim cây-ı firâk
Çeşme-i çeşmime girmezidi deryâ-yı firâk

2 Âferîn kuvvet-i bâzû-yı dilîrâneme kim
Merd-i pür-tâb gibi çekmede deryâ-yı firâk

3 Sâkiyâ yok mu ayağın o 'azîz başınçün
Çekelim çekmeyelim dağdağa-i pây-ı firâk

4. Mest-i medhûş şarâb-ı leb-i cânân olalım
Envâra çekmeyelim yok yere gavgâ-yı firâk

5 Nakdiñi nisyeye sarf etme Şebâtî hazer et
Dem bu demdir çekemem mihnet-i ferdâ-yı firâk

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

91

1. Ger şehd-i lebi kesbine yârin keselin yok
Zenbûr-sıfat inledik ey dil 'aselin yok

2. Bî-hûde yere 'aşk adını eyleme zâyi'
Kim anda dahi hoş bir esâs u temelin yok

3. Şeb-hûn ediyor ceyş-i hevâ şehr-i vücûdu
N'eylersin 'aceb k'âlet-i ceng ü cedelin yok

4. Her bir nefes ey bu ne mekr u ne fitne
Kim şehr-i gavâyetde şebîh ü meselin yok

5. Tâ'atla 'ibâdet olıcak haste vü rencûr
Gel hâb-ı horiş etmege aslâ bedelin yok

6. Sen ne yüz ile haşre aslâ varırsın ki Sebâtî
Şâyeste-i dergâh olacak bir 'amelin yok

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

34 HARFU'L-KÂF

92

1 Kim eder ey dil bize cevr ü cefâ ol yâr tek
Kim sunar zehr-âb-ı gam şol kâkül-i şeh-mâr tek

2 Kim verir bâd-ı hevâya 'ömrümüz bî-çâreye
Kim alur 'akl u dili bu serv-i hoş-reftâr tek

3 Seb'a-i seyyâre-veş gezsen ser-â-ser 'âlemi
Şübhesiz görmezsin ey dil ol meh-i ruh-sâr tek

4 Terkledikçe terleri dürler olur ammâ nice
Ebr-i nisândan olan lü'lü-i şeh-vâr tek

5 Nergis-i mestin hayâli tâ ki gözden çıkmaya
Uyhu girmez çeşmime ef'î uran bîmâr tek

6 Bende-i efkende olsun da Sebâtî çekme gam
Bir penâhın var(ı)dır çün Haydar-ı Kerrâr tek

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

93

1 Ey gönül yetmez mi aya âh ü efgân eyledin
Bu ciğer kanın gözümden bunca efşân eyledin

2 İstirâhat vermedin halka bütün subh u mesâ
Hâb u râhat koymadın gözde perîşân eyledin

3 Sen de ey göz ḳande görseñ perî-peyker sevüb
Şehr-i göñlü pây-mâl-i ḫayl-i ḫûbân eylediñ

4 Sen de ey meşşâṭa-i ṭab'ım yeter zînet verüb
Git-be-git ol dil-beri âşûb-ı devrân eylediñ

5 Nîm-bismil ḳoyduñ el-ḫâṣıl bizi ey bî-vefâ
'Iyd-ı vaṣla gûyiyâ ḳoç başı ḳurbân eylediñ

6 Ol büt-i sengîn-dile feryâd-ı zâr etmez eser
Ey Şebâtî key 'abes çâk-i girîbân eylediñ

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

94

1. Bülbül-i göñlümü ey şûḫ yine nâlân etdiñ
Gösterüb gül yüzüñü vâlih u ḥayrân etdiñ

2 Ḳurulu ḳavs-i ḳażâ ḳaşıñı seyr eyler iken
Atdıñ ol tîr-i müjen sînemi al ḳan etdiñ

3 Gül-şen-i vaṣlıñ umarken dil-i şeydâ nâ-geh
Gül-ḫan-ı hecre salub sen anı biryân etdiñ

4 Nerde var ẓulm ü sitem taşları urduñ başıma
Dem-be-dem tîġ-ı cefâya beni kalkan etdiñ

5. Ben iken ḫaste vü rencûr-ı merîż-ı hecriñ
Sen gidüb gayrılara la'liñi dermân etdiñ

6 Ol büt-i seng-i dile nâleleriñ etmez eser
Ey Şebâtî yetişür bî-hûde efġân etdiñ

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

95

35 1 Dilâ sûz u güdâzıñ bes bu demde sâzı n'eylersiñ
Dem-â-dem nâle vü zârʿet o ḫoş-âvâzı n'eylersiñ

2 Ağardı mûy-ı ser ḳaddiñ büküldü bâr-ı ġam birle
Ḳocaldıñ dişleriñ düşdü o serv-i nâzı n'eylersiñ

3 Ser-â-pâ âteş-i hicrâna yandırdı semender-veş
ʿAceb bu ḥâlle ol dil-ber-i mümtâzı n'eylersiñ

4. Dilersiñ yâr ile zânû-be-zânû hem-nişîn olmaḳ
Raḳîb-i dîv sîret merdüm-i ġammâzı n'eylersiñ

5 Hümâ-yı evc-i istiġnâ gibi Ḳâf-ı ḳanâ'atde
Eger ʿAnḳâ iseñ ey dil o zâġ u bâzı n'eylersiñ

35 6 Kemân-ebrûsuna çekmiş ḫadeng-i çeşmiñ ol dil-ber
Atub nâvek deler bağrıñ o tîr-endâzı neylersiñ

7 Lebi Şîrîn'leriñ mu'tâdıdır Ferhâd'ın öldürmek
Sever bir Ḫüsrev-i ḫûbânı ser-efrâzı n'eylersiñ

8. Ṭutub râh-ı tevekkül sâlik maḥv u fenâ olsañ
Bulursuñ kenz-i lâ-yefnâ bu ḥırṣ u âvazı n'eylersiñ

9. Ferâġat kûşesinde ser be-zânû-yı niyâz ol gel
Ṣebâtî-veş ḳalender ʿâşık-ı ser-bâzı n'eylersiñ

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

96

1 Yaʿḳûb-ı dili tâbını efġân edeceksiñ
Âlâm-keş-i ḫâne-i aḥzân edeceksiñ

2 Yûsuf gibi saldıñ beni bu cây-i firâḳa
Pîrâhen-i çeşmim yine alḳan edeceksiñ

3 Rüstem gibi ey Zâl-ı felek sen bizi âḫir
Sührâb-ṣıfat tîġıña ḳalkan edeceksiñ

4 Bî-mâr-ı ġam-ı hecriñe ey yâr-ı cefâ-cû
Bilmem ne zamân vaṣlile dermân edeceksiñ

5 Bî-çâre Şebâtî'ye bugün ḫışmla baḳdıñ
Beñzer ki anıñ ḳatline fermân edeceksiñ

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

97

1 Gül ruḫuñ yâdediyor murġ-ı dil efġân ederek
Eşk-i ḥasret döküyor dîdesin al ḳan ederek

2 Nerdesin nerde gel ey Yûsuf-ı Mısrîñe peder
Âh eder yâd-ı ruḫ-ı şâhid-i Ken'ân ederek

3 Bûy-ı pîrâheni al gel bu dem ey bâd-ı beşîr
Çeşm-i Ya'ḳûb aġarub var añа dermân ederek

4 Âteş-i hecrde yandım yeter ey mâh desem
Beni iskât ediyor 'ahdile peymân ederek

5 Böyle bir âfet-i cân meh-veşiñ üftâdesiyim
Nîm tebessüm ediyor ḳaṣd-ı şirin-cân ederek

6 Ḫaste-i nergis-i mestiñ iken ey mâh henûz
Geliyor ġamzeleriñ ḳatlime fermân ederek

7 Ḳaşlarıñ ḳavs-i ḳażâ mı dedim ol yâre Şebât
Atdı müjgân okunu sîneme peykân ederek

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'lün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

98

1 Ardın̄ önün̄ saymayarak̟ pür-cefâ felek
Bükdü̱ belim miṣâl-i elek bî-vefâ felek

2 Ḫayli ḫasîs bezmine oldun̄ tîr-i enîs
Gel ol celîs-i meclîs-i ehl-i̱ ṣafâ felek

3 Bâd-ı̱ havâdiṣe̱ verdirme gâh ʿömrümü
Ey cû-furûş-ı ḫırmen kendim nemâ felek

4 Deryâ-yı derde düşdü yazık̟ zevrak̟-ı̱ vücûd
Raḥm e̱yle bir Ḫudâ içün e̱y nâ-ḫudâ felek

5 Başdan ḳara iṣe̱ vapur-ı̱ baḫt eger
Necm-i̱ Hüdâ'dan eyleyelim ihtida felek

6 Çeşm-i̱ ümîd ḳaldı reh-i̱ intiẓârda
Maḥbûb-ı maṭlab olmadı hîç rû-nümâ felek

7 Sisli havâda bulmaya Ümmîdburnu'nu
Var pîr ʿaşḳına eyleyi gör iḳtidâ felek

8 Ġayrın olursa nevbet-i cû ḫoşça devr e̱der
Dönmez Ṣebâtî kendim içün âsiyâ-felek

Vezni: Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün

99

36 1. Ḳays-veş biz daḫi bir Leylî'ye dil-dâde idik
Kûh-ı ṣaḥrâyı gezer ʿâşık̟-ı üftâde idik

2 Bir zamân ṭutmuş e̱idik kûşe-i mey-hânede yer
Ṭaʿn-ı zâhid ü raḳîbândan e̱âzâde idik

3 Deriñe̱ pîr-i muġân melce' ü me'vâmız e̱idi
Ḳaṣr-ı mey-ḫânede bir manṣıb-ı 'ulyâda idik

4 Ṣâf-ı ṣahbâ gibi bî-ġışş idi ġamdan dilimiz
Ne ḳadar dersen̄ o denlû yüreği sâde idik

5 Şimdi mir'ât-ı dili gerd-i kedûret ḳapadı
Gerçi pür-şa'şa'a bir żû'-i Ḫudâ -dâde idik

6 Ḥażret-i 'aşḳa Şebâtî gibi ḫidmetler edüb
Anı deryâ-dil eden 'âlem-i sevdâda idik

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

100

1 Ey âfet-i cân fitne-i devrân olacaḳsın̄
Cânlar yaḳıcı şîveli cânân olacaḳsın̄

2 Her nerde ki var ḥüsnle ân ey şeh-i ḫûbân
Mecmû'una mecmi'lige şâyân olacaḳsın̄

3 Bu gül-şen-i 'âlemde sen ey gülbin-i ümîd
Bî-şübhe ki bir serv-i ḫirâmân olacaḳsın̄

4 Sen mehd-i nezâketde o dem kim süd emerdin̄
Ben söyler idim server-i ḫûbân olacaḳsın̄

5 Sen her gece bir ḫâne-i aġyâra varınca
Bilmem ne zamân bendeñe mihmân olacaḳsın̄

6 Bîmâr gözün̄ ḫastesidir cân u dil ey şûḫ
Gel gel baña kim anlara dermân olacaḳsın̄

7 Luṭf u keremin̄ kesme gel 'uşşâḳdan ey cân
Çün kim giderek merkez-i iḥsân olacaḳsın̄

8 Ey cân seni kim böyle 'azîz beslerim el-ân
Bâ'iṣ bu kim ol dil-bere ḳurbân olacaḳsın̄

9 Hicrânla ḥırmâna esef etme Ş̱ebâtî
Bir gün gelecek vaṣlıle ḫandân olacaḳsın̄

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

ḤARFU'L-LÂM

101

1 Ey yüẕü ânlı göẕü ḳanlı öẕü şânlı güzel
Her ṭaraf ġamzeleri ḫançer-i perrânlı güzel

2 Görmüşüz ḫayli güzel lîk böle görmemişiz
Per-i ḫışm ḫûnı çeşim ḳâtil u fermânlı güzel

3 Çeşmi ḫûn-ḫâr hemân ġamzesi cellâd yamân
Bilmeyen âh u amân sencileyin ḳanlı güzel

4 Bu nasıl 'adl u 'adâlet bu nice luṭf u kerem
Ḳanımız içdi yine şîr gibi Şirvânlı güzel

5 'Arab u Rûm u 'Acem her ne var iḳlîm-i cihân
Bir tel-i kâkülüñe bağlıdır ey Vânlı güzel

6 Bu cihân tâ ki cihân oldu cihân içre beğim
Görmemiş ḫalḳ-ı cihân sen gibi 'ünvânlı güzel

7 Milel-i sâ'iredе yoḳdu Ş̱ebâtî bu reviş
Var ise Gürcü'dür ol yoḳsa Dağıstânlı güzel

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

102

1. Diñle sözüm ey gözüm bağlama dünyâya dil
Hem-tek a'lâ ise verme kül-i ednâya dil

37 2. ʿÂḳıl iseñ gel berû terk-i sivâ eyle gel
Ḳays-ṣıfat bağlama kâkül-i Leylâ'ya dil

3. Büt-gede-i ʿâleminiñ revnaḳı yoḳdur beğim
Deyr-i muġân içre gel verme çelîpâya dil

4. Mey-kede-i mey-furûş ḫumları eyler ḫurûş
Var ise ger sende ḫûş salma o ṣahbâya dil

5. Muġbeçe-i dil-firîb ḳoymadı ṣabr u şekîb
Sen gibi çoḳ ṣâb-ı şeyb verdi o tersâya dil

6. Ḳayd-ı ʿalâyıḳ baña söyle ne lâyıḳ saña
Eyle ḥazer dâ'imâ verme bu sevdâya dil

7. Râh-ı mecâz içre çoḳ ḳılma Ṣebâtî direng
Gel reh-i taḥḳîḳa gir bağla o Mevlâ'ya dil

Vezni: Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün

103

1 Nerde ḳaldıñ ey perî pek intiẓârım ṭurma gel
Ḥasretiñle gitdi elden cümle varım ṭurma gel

2 Ḫayl-ı vaḳt oldu ṣabâdan almadım ḫoş-bûların
Firḳatiñ kâr etdi câna gül-ʿiẓârım ṭurma gel

3 Bir ṭarafdan derd-i sevdâ bir yekâdan sûz-ı ʿaşk
Aldılar tâb-ı tüvânım bî-ḳarârım ṭurma gel

4 Raḥm eder kâfir görünce bu perîşân ḥâlimi
El-amân ey mihr ü mâhım dil-figârım ṭurma gel

5 Derd-i ʿaşḳıñla Ṣebâtî cân verir ey meh-liḳâ
Dikmeğe seng-i mezârın ey nigârım ṭurma gel

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

HARFU'L-MÎM

104

1 Sâye-i luṭfuñda ḫalḳıñ gönlünüñ maḥbûbuyem
Zümre-i ehl-i ṣafâda ekserin mergûbuyem

2 Her ser-i mûyum zebân olsa hezârân şükrler
Eylesem de ey 'azîzim luṭfunuñ maḥcûbuyem

3 'Afv ḳıl küstâhlıḳ ḳılsam ser-i kûyuñda ger
Men tarîḳ-i 'aşḳınıñ ey mâh-rû meczûbuyem

4 Tîġ-i ebrû nâvek-i dil-dûzdan ḳılmam ki bâk
Tâ ezelden târ-ı zülfüñ 'âşıḳ-ı meslûbuyem

5 Ṣoḥbet-i aġyâr hicrâniñla sorsañ ḥâlimi
Gâh ḳânûn-ı şitâyım ki şitâ maḳlûbuyem

6 'Âşıḳ u ṭâlibliğim arturduñ oldum kim dedin
'Âşıḳıñ ma'şûḳuyem der-ṭâlibiñ maṭlûbuyem

7 'Âşḳda bir ḥâle düşdüm ey Şebâtî key 'acîb
Gâh file ġâlibim geh peşşeniñ maġlûbuyem

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

105

1 Ey âfet-i devrânım vey derdime dermânem
Yetmez mi benim cânım bu sîneme açdın em

2 Seyr eyle gel aḥvâlim yandırma per u bâlim
Raḥm eyle gel ey ẓâlim ur yâreme bir merhem

3 Meyl eyledin aġyâra dil oldu dü-ṣad pâre
Gel ḳıl ana bir çâre bir dem bana ol hem-dem

4 Ey zülf-i siyâhım gel çıḳdı göge âhım gel
Gel yanmasa mâhım gel öldürdü beni bu ġam

5 Yandırdı beni nâra hecrin yine ḳabḳara
Geldim sana yalvara sun câm-ı viṣâl ey Cem

6 Nedir deme dermân et ne ḳatlime fermân et
Bu cevrde her ân it lâyıḳ mıdır ey gül-fem

7 Ey sâḳi şeker-hande oldum de sana bende
Çekdiñ ayaġıñ sen de el çekdi Şebâtî hem

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün

106

38. 1. Öyle bir mâhıñ esîr-i derd-i bî-dermânıyem
Cânımı cellâda verse bende-i fermânıyem

2. Gûş-ı cânım muntaẓır-ı emr emîre dem-be-dem
'Iyd içün ḳurbâna gelmiş ḳoç gibi ḳurbânıyem

3. Men ġulâm-ı bâr-gâh-ı Şâh Şirvân'em gönül
Gâh sekbân-ı ser-i kûyı gehî der-bâniyem

4. Gâh Ferhâd'ım gehî Mecnûn geh Vâmıḳ gibi
'Âşıḳ-ı dil-dâde-i ruḫsâr-ı ḥüsn ü ânıyem

5. Gül yüzün âyîne-i dilde görelden ol mehiñ
Bülbül-i gül-zâr-ı ḥüsnü ṭûti-i ḫoş-ḫânıyem

6 Sanmañız 'ârıż saḳın sînemde mihr-i 'ârıżıñ
Ḥaḳ anı şâhid edelden 'âşıḳ-ı nâlânıyem

7. Ey Şebâtî ḳonmazam her âyine ruḫsâra kim
Men ġubâr-ı ḫâk-i kûy-ı şâhid-i Şirvâniyem

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

107

1 Ey kâşk ḥarîm-i ḥareme maḥrem olaydım
Yârîñ yüzüne sâye salan perçem olaydım

2 Ey kâşk dudağından anıñ bûse alaydım
Tâ zemzem-i Beytü'l-Ḥaram'a müdġam olaydım

3 Gördüm ʿarak-ı şermî yüzünde dîdem ey kâşk
Berg-i gülüñ üzre dökülen şeb-nem olaydım

4 Ey kâşk gözüm sürmeleyüb ḫâk-i derinden
'Uşşâḳ-ı ser-i kûyuñ ile hem-dem olaydım

5 Ey kâşk düşüb çâh-ı zenaḫdân-ı nigâra
Yûsuf gibi tâ ḥaşre kadar pür-ġam olaydım

6 Ey kâşk soraydım leb-i laʿlinden o şûḫuñ
Ol neş'e ile neşre ḳadar ḫürrem olaydım

7 Ey kâşk Şebâtî gibi cân bezl edüb âḫir
Pâ-mâl-i ser-i zülf-i ḫam ender ḫam olaydım

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

108

1 Murġ-ı dilimi sehvle bir dâma düşürdüm
Bir lebleri mül ʿârıż-ı gül-fâma düşürdüm

2 Şekker dile de ṭûṭi-i dil şevḳle anı
Bir piste-dehen şekker-i bâdâma düşürdüm

3 Şîrîn lebiñ vaṣfını taḥrîr edüb elden
Ferhâd-ṣıfat mestiñ olub ḫâme düşürdüm

4 Ḫûrşîd-i ruḫuñ şaʿşaʿa-i şevḳını her ṣubḥ
Pâ-bend-i ser-i zülfüñ olub şâme düşürdüm

5 Vaslıñla be-kâm etmediñ el-ḥâṣıl ey dost
Bî-hûde firâḳıñ dil-i nâ-kâma düşürdüm

6 Dün vâdi-i ḥayretde serâsime gezerken
Yâd etdi leb-i laʿliñi dil câme düşürdüm

7 Gitdikçe olub ʿaşḳda mânend-i Şebâtî
Efkârımı âlâm ile evhâma düşürdüm

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

109

1 Sâkin-i mey-ḫâneyim muṭlaḳ ḳabâdan fâriġim
Ṭâlib-i câm-ı meyim ṣıyt u sedâdan fâriġim

2 Ehl-i tecrîdim ne lâzımdır baña fâḫir libâs
Ḥamdü li'llâh ziynet ü faḫr u ġınâdan fâriġim

3 ʿÂşıḳım lâkin ṭutulmam her büt-i ḫod-kâma kim
Dil-berân etdikleri nâz ü edâdan fâriġim

4 Sâde-rûlar soḥbeti ḫoşdur velî biñ nâz ile
ʿÂşıḳa ḳıldıḳları cevr u cefâdan fâriġim

39 5 Var bir zevḳim ki çıḳmam kûşe-i mey-ḫâneden
Âlemiñ etdikleri zevḳ u ṣefâdan fâriġim

6 Bûy-ı pîrâhen gelür her dem meşâmm-ı cânıma
Ey beşîr ḫoş ḫaber-i bâd-ı ṣabâdan fâriġim

7 Eylerim taḥdîş-i niʿmet şükr edüb Allâhıma
Vâʿiẓ ben sen gibi zerk u riyâdan fâriġim

8 Ḫâne-i dilde Şebâtî câm-ı meydir şuʿle-pâş
Bu ziyâ eksilmesün ġayrı ziyâdan fâriġim

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

110

1. Pûte-i ʻaşḳda gönlüm eridüb ṣâf etdim
Sûḳ-ı ʻirfânda anı ḳâbil-i ṣarrâf etdim

2. Şüst-i şû eyleyerek şîşe-i ḳalbim arıdub
Bâde-i mihrle gör kim nice şeffâf etdim

3. Çekerek bâr-ı gam-ı ʻaşḳını bir mâh-veşiñ
Resm-i ʻaşḳı gözedüb elf ḳadim ḳâf etdim

4. Vaḳf edüb ḫâne-i gönlüm cihet-i derd ü ġama
Vaḳt kim rabṭ anı zâde-i evḳâf etdim

5. Bir zamân zühdle hû etmege muʻtâd idi dil
Götürüb bezm-i meye dâḫil-i eşrâf etdim

6. Ey Şebâtî baña bir câ'ize versün diyerek
Ṭab'-ı Ḥassân'ımı her dil-bere vaṣṣâf etdim

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

111

1 ʻÂşıḳıñ cürmüne bakma gel a mestâne bakışlım
Nâr-ı hicrıñ ile bakma gel a mestâne bakışlım

2 ʻÂşıḳım ben ruḫ-ı güle raḥm eyle bak bu bülbüle
Bir kerecik güle güle gel a mestâne bakışlım

3 Yatmakdasıñ ol ḫâr ile açılmadıñ bir yâr ile
Gezdiñ yeter aġyâr ile gel a mestâne bakışlım

4 Cevr ü cefâ işe yeter ẓulm ü sitemden ne beter
Oldum Mecnûn'dan beş beter gel a mestâne bakışlım

5 Eldir vefâsız yâr imiş dediklerince var imiş
Sanma ki gönlüm farımış gel a mestâne bakışlım

6 Seyr et sirişk-i âlımı yandırma perr ü bâlimi
Dâl etme ḳadd-i dâlımı gel a mestâne bakışlım

7 Kûyuñda gerçi sâ'ilim lâkin Sebâta mâ'ilim
Bir kerre vaṣla ḳâ'ilim gel a mestâne bakışlım

Vezni: 8 + 8 = 16

112

FÂRSÎ

1 Ey perî-rû ġam-ı mâ ḫayli füzûn şüd çi künem
Dil-i zârem zi-cefâ ġarḳa be-ḫûn şüd çi künem

2 Şerḥ-i aḥvâl-i men-i zâr eger pursî tû
Ḥâliyâ ḫaste-i bîmâr-ı cünûn şüd çi künem

3 Ṭaleb ez-ḥaḳ be-nümûdem zi-şifâ-ḫâne-i cûd
În çünîn luṭf-ı Ḫudâ râh-nümûn şüd çi künem

4 Heme efsâne be-ḫân ân heme 'illet ki terâst
Dilem ez-ḳayd berî geşt füsûn şüd çi künem

5 Nîstem zerre-i ez-ehl-i cihân ber-ḫûr-dâr
Rişte-i mihr u maḥabbet zi-derûn şüd çi künem

6 Heme key ḫâb-ı ḫayâlest cihân-kâr-cihân
Lîk zülfet be-dilem ḥalḳa çü nûn şüd çi künem

40 7 Ḫâstem kûşe-i kâşâne-i 'uzlet-gîrem
'Işk-ı ġâlib hem evhâm-ı zebûn şüd çi künem

8 Şi'r-i şeker-şiken ü ṭûṭi-i ṭab'am ḥâlâ
Dür-i deryâ-yı ṣafâ baḥr-ı fünûn şüd çi künem

9 Ey Şebâtî tû be-bîn ḥâl-i men dil şüde râ
Gâh şevḳı be-serem gâh birûn şüd çi künem

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

HARFU'N-NÛN

113

1 Nedir bu çekdiğim cevr ü cefâ ey mâh senden ben
Belâlardır dem-â-dem gördüğüm zülf-i resinden ben

2 Verüb cân naḳdini ey dil żarar çekdim güzellerden
Bütün derd ü elemdir aldıġım vech-i ḥüsünden ben

3 Amândır ey dil-i dîvâne ḳâtildir yakın varma
Yavuz ḫûn-ḫârdır ḳorḳdum siyeh zülfün kesinden ben

4 Ġalaṭ etdim ḫaṭâ ḳıldım ki geçmek ġayr-ı mümkündür
İki dünyâda ey meh-rû ne benden sen ne senden ben

5 Ne demlû cevr edersen et cefâdan ḳorḳmazam aslâ
Ne ġamzeden ne zülfünden ne tîġ ile resinden ben

6 Seni ben böyle bilmezdim Şebâtî 'aşkile memlû
Eger kessen beni her dem kesilmem ġayrı senden ben

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

114

1. Bûrı dil kûy-ı nigâra ṭutagör yâr ⌣etegin
İltimâs eyle aña terk ede aġyâr ⌣etegin

2. Pâymâl etse eger zerre-veş ⌣ol şems seni
Ḳoyma gel elden ⌣ayaġın daḫi zinhâr ⌣etegin

3. Ayırabilmesün ⌣er kesmese cellâd-ı ecel
Ya seniñ ḳestini ya ol leb-i gül-nâr ⌣etegin

4. Kûyına varmaya ger ruḫsat ⌣ola bâd-ı ṣabâ
Tut ⌣anıñ öp ayaġın ṣıdḳla yalvar etegin

5. Gidemeñ kûy-ı nigâra deremeñ güllerini
Ey göñül ṭutmuş ⌣anıñ her ne ki ḫâr ⌣etegin

6. Ey Ṣebâtî olayım dersen ⌣eger vâṣıl-ı yâr
Sen daḫî ḫâr olagör tâ ṭutasın yâr ⌣etegin

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

115

1. Rûşen ⌣oldu çeşmimiz vaṣl-ı ruḫ-ı dil-dârdan
Âferîn bâd-ı ṣabâ bir bû getürdüñ yârdan

2. Lev ḫaşa'llâh ḥüsn rûz-efzûnı gördü gözlerim
Ḥıfẓ ⌣ede Mevlâ anı her çeşm-i bed-ağyârdan

3. Nîm nigehle ḫâne-i ʻaḳl-ı dili ḳıldı ḫarâb
Mecnûn-âsâ el çeküb geçdim ḳamû gerdârdan

4. Sîne-i ṣad-çâkime bir tîġ urdu ġamzesi
Bir naṣîb ⌣aldım yine ol zülf-i ʻanber-bârdan

5. Sehv edüb la'l-i lebiñden istesem ger bûseyi
İncime ḳurbân olam bu 'âşıḳ-ı cerrârdan

6. Zülf-i pür-çiniñ görüb bu müşk-i Çîn'dir söyledim
Çoḳ ḫaṭâ ḳıldım velî 'afv isterem ġaffârdan

7. Meh-liḳâlar ṣoḥbetidir ger Ş̱ebâtî maṭlabıñ
Her nefes iste meded-gel Ḥaydar-ı Kerrâr'dan

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

116

41 1. Terk-i ṣanem etdi gönül aġyârıñ öcünden
Bülbül gibi feryâd edüb ol ḫârıñ öcünden

2. Bir Leylî-veşiñ zülfüne pâ-bend olub âḫir
Mecnûn dediler âdeme ol yârıñ öcünden

3. Geh dür dökülür çeşm-i terimden gehi mercân
Ey baḥr-ı kerem la'l-i güher-bârıñ öcünden

4. Leb-teşne-i ṣaḥrâ-yı ciger-sûz-ı firâḳım
Müştâḳ-ı serâbım leb-i gül-nârıñ öcünden

5. Serv yerdiler uşşâḳ ser-â-ser ser-i kûda
Bir serv-i ser-efrâz-ı şeref-dârıñ öcünden

6. Pâmâl ü perîşân u ḫarâb oldu Ş̱ebâtî
Eyvâh ki bir şûḫ-ı sitem-kârıñ öcünden

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

117

1. Ġulġule düşdü cihâna çün ṣadâ-yı 'aşḳdan
Cünbiş eyler cism-i cânım hep hevâ-yı 'aşḳdan

2. Sâḳiyâ suñ bâde-i ʿaşḳı pey-â-pey luṭfla
Muṭrıbâ ur bir nefes sen de o nây-ı ʿaşḳdan

3. Nâle-i dil-sûz meh-tâb etmedi zâhid eger
İñlese neyler ʿaceb neyler nevâ-yı ʿaşḳdan

4. Ṣaff-ı naʿl oldu yerim sandım Süleymân olmuşum
Bilmezem bâlâ vü zîri çün ṣafâ-yı ʿaşḳdan

5. Neş'e-i dâreyni bulmaḳ ister isen ey gönül
İncime hîç ferdden cevr u cefâ-yı ʿaşḳdan

6 Vâdi-i Vaḥdet'dir el-ḥaḳ ʿaşḳa ṣaḥrâ-yı ʿaşḳ
K'anda teşḫîs eylemez şâhı gedâ-yı ʿaşḳdan

7. ʿAşḳdır dâreynde insânı kâmil eyleyen
Fâ'ide yoḳdur cihânda mâ ʿadâ-yı ʿaşḳdan

8. Ey esâs-ı ʿaşḳı muḥkem ḫalḳ eden Ḫallâḳ-ı cân
Süst ḳılma gönlümü medḥ ü şenâ-yı ʿaşḳdan

9. N'oldu kim vermez Şebâtî Hüdhüd-i gönlüm bugün
Bir ḫaber Belḳîs ile şehri Sebâ-yı ʿaşḳdan

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

118

1. Yâre yâre açmaġı emr eylemiş mi Yaradan
Kim görünmez cism-i ʿuşşâḳı o yârin yaradan

2. Ger dilerse naḳd-i cânım râhına ṣarf eyleyem
Bundan artıḳ nesne gelmez ʿâşıḳ-ı âvâreden

3. Pâre pâre olsa da bir pâre şefḳat eylemez
Ol perî bilmem ne ister bu dil-i ṣad-pâreden

4. Ḳuṭb-ı gerdûn u vefâyı her gece devr eylerim
Farḳ olunmaz seyrim ey meh seb'a-i seyyâreden

5. Nîze-i müjgân-ı ġamzen ḫançeri yetmez mi kim
Bir de ḫûnî çeşmiñ atdı sîneme oḳ âreden

6. Olmadı mir'ât-ı dil jeng-i kedûretden ḫalâṣ
Ḳande 'aks eyler ṣafâyâ böyle ḳalbi ḳareden

7. Çâr-sûdan çâr eṭibbâ çâre-cû kün derdime
Çâresizler çâr nâ-çâr el yumuşlar çâreden

8. Derd derd-i 'aşḳ ise yoḳ çâresi illâ Sebât
Bir devâ ḳıla meğer kim derd-i 'aşḳı Yaradan

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

119

1. Ḳalmışım ḥayretde ey büt 'ârıżıñ aġında ben
Bu sebebden baġlı ḳaldım zülfünüñ bâġında ben

2. İki Ferhâd'ız lebi Şîrîn'lere cân be-dil eder
Bî-sütûn ṭaġında Ferhâd türbeniñ ṭaġında ben

42 3. Sinn çil sâle erişdi görmedim vaṣlıñ henûz
Gerçi ol mâhı severdim çâr-deh çağımda ben

4. Nîm nigehle iltifat etmez idi her kez bana
Her ne denlü kim gezerdim sol ile saġında ben

5 'Avn-ı Ḥaḳ'la ey Sebâtî ger ṭutarsam dâmeniñ
Salunub gezsem becâdır cennetiñ bâġında ben

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

120

1. ‘Iṭr-yâb et bizleri lutfen bu şeb bûlarla sen
Ṣubḥ olunca belki ḳalmazsın bu şeb-bûlarla sen

2. Sünbül-i zülfü perîşân eyledin ḳıldın hatâ
Çîn ilinde ḥarbe girdin bir belün mûlarla sen

3. Kâkülü serdâr olub ceyş-i ḥıṭâ etdi ẓuhûr
Pîç u taba düşdün âḫir bûseye rûlarla sen

4. Ḫâli sandın mülk-i ḥüsn-i dil-beri kim ḫâlden
Beñleri varken ṭuṭuşdun böyle Hindûlarla sen

5. Dâm-ı zülfe dâne-i ḫâlin ḳomuşken ol perî
Bî-tekellüf bağlanırsın târ-ı gîsûlarla sen

6. Vaṣl-ı ḳadrin bilmedin çün mevsim-i gül ey gönül
Derd-i hecrin ḫârı var çek bunca ḳaygûlarla sen

7 Müddet-i ömründe gelmez bir daḫi ol gül sana
Ağla ey çeşm-i Ṣebâtî çağla git cûlarla sen

Vezni: Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

121

NA’T-I ŞERÎF

1 Ey Ḫudâ’nıñ ġayrısın ḥüsnüne ḥayrân eyleyen
Añsızın bir anda ‘Arş üzere seyrân eyleyen

2 Ey ki sensin muḥbıṭ-ı Cibrîl-i nâmûs-ı emîn
Ey emînu'l-vaḥy olub teblîğ-i Ḳur'ân eyleyen

3 Ey ki her dem ḳavl u fi'li ṣıdḳınıñ iṣbâtına
Anları te'yîd eder âyâtı bürhân eyleyen

4 Ey ki sensiñ şem‘-i bezm-i enbiyâ vü mürselîn
Ey ziyâ-ı çeşm âdem âdem insân eyleyen

5 Ey der-i lutfuñ açub ḫayl-i ʻuṣât-ı ümmeti
Ḫân-ı niʻmâ-yı şefâʻat üzre mihmân eyleyen

6 Var iken sende bu luṭf u merḥamet şefḳat şehâ
Ġam çeker mi ümmetiñden cürm u ʻiṣyân eyleyen

7 Sîma Ḥâfiẓ Şebâtî-veş dem-â-dem ṣıdḳla
Dâmen-i lutfuñ ṭutub ümmîd-i iḥsân eyleyen

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

122

HARFU'L-VÂV

1. Bu nice mûy-ı laṭîf kâkül-i şeb-bûdur bu
Nice kâkül nice mû sünbül-i ḫoş-bûdur bu

2. Bu gelür âteş-i ruḫsâre düşüb ef'î miṣâl
Yoḫsa âteşde gezen sâḥir-i câdûdur bu

3. Sere sevdâ getüren ḫâbımı gözden götüren
Tâb ile ṭâḳat elin ṭurre-i gîsûdur bu

43 4. Baḥs-i kâkülüñe teselsüldür añа düşdü ḳalem
Gitdi ḳıyl ḳavline ḥayfâ ki ne ḳayġûdur bu

5. Ey Şebâtî deseler kimdi sañа cevr ḳılan
Gösterüb kâkül-i yârı diyerem budur bu

Vezni: Fe'ilâtünFe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

123

1. Ḳurbanım olma ben ʻâşıḳa ʻâdetdir bu
Ḳande ʻâdet beri baḳ ʻayn-ı saʻâdetdir bu

2. Ṭâḳ ebrûsuna baḳ kâkül-i şeb-bûsuna baḳ
Çeşm-i âhûsuna baḳ gör nice âfetdir bu

3. Servḏe hû sesi var kumrî-i gû gû sesi var
Çölde bû bû sesi var gör ne şemâtetdir bu

4 Serv-i âzâde gibi ser çeküb ol âfâḳa
Bu ne ḳâmet ne ḳıyâmet ne ʿalâmetdir bu

5. Râh-ı tecrîde girüb sâlik-i dergâh ol kim
Ḥażret-i Ḥaḳḳ'a gider râh-ı selâmetdir bu

6. Bilürem gitmez idiñ zerḳ u riyâ mesleğine
Sen eger bilse idiñ râh-ı ḍalâletdir bu

7. Hûb-rûlardan elin kesme Şebâtî ayaġ al
Gel beri mıṣṭabadan gör ne ḥalâvetdir bu

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

124

ḤARFU'L-HÂ

NA'T-I ŞERÎF

1 Yüzüñdür menbaʿ-ı nûr-ı nübüvvet yâ Rasûla'llah
Yine sendendürür luṭf u mürüvvet yâ Rasûla'llah

2 N'ola bir ṭaşa baş koysam ser-i kûyunda kelb-âsâ
Dem-â-dem eylesem zevḳ-ı maḥabbet yâ Rasûla'llâh

3 Gelürsem Ravżâ-i pâke sürersem yüzlerim ḫâke
Erişür başım ʿeflâke ne rütbet yâ Rasûla'llâh

4 Meger luṭfuñ ola Hâdî ola ol vuṣlaṭa bâdî
Ki bî-zâdî lebiñ yâdı ne ḳudret yâ Rasûla'llah

5 Ümîdiñ kesmedi her kez Şebâtî luṭf-ı ʿâmından
Seniñdir merḥamet şefḳat mürüvvet yâ Rasûl'allâh

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

125

1 Vücûduñ maḫzen-i nûr-ı hidâyet yâ Rasûla'llah
O kenzę yoḳ nihâyetlę bidâyet yâ Rasûla'llah

2 Sen ol maḥbûb-ı Mevlâsıñ ki indi şânına *levlâke*
Şehinşâh-ı risâletsiñ beşâret yâ Resûla'llâh

3 Hudâ *ḫulḳ-ı ʿaẓîmiñ* vaṣf edüb te'kîd ḳılmışdır
Nicę inkâr eder ehl-i ḍalâlet yâ Rasûla'llâh

4 O deñlû rütbet ü ḳurbet saña baḫş itdi Mevlâ kim
Añą ḥâşâ olą ḥadd u nihâyet yâ Rasûla'llâh

5 Bi-ḥaḳḳın Ḥaydar u Zehrâ şebîr u şebr u ẕâtike
Beni ḳoymą ḳıyâmetde ḫacâlet yâ Rasûla'llâh

6 Olub rûz-ı cezâ cümlę sölerken *nefsî vü nefsî*
Amândır eyle ol gündę şefâʿat yâ Rasûla'llah

7 Eger olmaz meded senden n'olur ferdâ benim ḥâlim
Be-ġâyet fâsıḳ u fâcir ʿalâmet yâ Rasûla'llâh

8 Şebâtî n`eylesün n'etsün kesi yoḳdur kime gitsün
Sırâṭdan tut elin geçsün selâmet yâ Resûl`allâh

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

126

44 1. Görmediñ sanma mehâ çarḫ-ı felekden behre
Uġradıḳ biz daḫi ḫayli ṣademât-ı dehre

2. Şeb-i hicrân naẓar et çeşm-i terim çeşmesine
Gör nice âb döker tâġ-ı cigerden nehre

3. Göricek göz ḳamaşur ʻârıż-ı meh-tâbdan
O ne ḫûrşîd-i kamer-tâb o ne raʻnâ çehre

4. Sorayım laʻl-i lebinden bu ne sûziş dilde
İki elle sarılur sunduğu câm-ı zehre

5. Gelmesün kûyuma ḳatl eylerim ânı der imiş
Râżıyım ol ṣanemin etdiği luṭf u ḳahre

6. Mey-i laʻl-i lebine meylimi maḫfî der iken
Ey Şebâtî o gece ġulġule düşdü şehre

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

127

1 Ceyş-i ġam etdi hücûm şehr-i dilin her yanına
Bakmadılar ehl-i dil feryâdına efġânına

2 Veh nice ḫûn-ḫâr imişler leşker-i derd ü elem
Ḳanmadılar içdiler ehl-i ṣafânın ḳanına

3 Ḳandesin kande meded ey sâḳî Cem-i câm al
Gel yetiş eyle meded derd-i keşin bir yanına

4 Küfr-i zülfü kâfirin her nerde gördü ol perî
Raḫneler açdı muḥaḳḳaḳ dînine îmânına

5 Eyledim sînem siper cânım hedef ol meh-veşin
Tîr-i müjgânına peh peh ḫançer-i berrârına

6 Gül gül etdi sînemi tîr-i ḫadengi lâ-cerem
Faḫr eder bu bâġ-ı dehrin ġonce-i ḫandânına

7 Ḥânümân olsun ḫarâb dil mülkü gitsün ġârete
Ey Ṣebâtî girgec ol mihr u vefâ meydânına

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

128

1. Ve kün beşşâş remzin yâdın eyle pür-kederseñ de
Yetîm olmaz kemâl ehli ne ġam var bî-pederseñ de

2. Seni iksîr eder bî-şek naẓar al merd-i 'ârifden
Egerçi saḫt dilleñde dilâ seng ü medersen de

3. Dem-â-dem ân-ı Leylâyı gözet hîç anı terk etme
Eger Mecnûn gibi ṣaḥra-nişîn baḥr u berseñ de

4. Ḥakı ḥaḳḳu'l-yaḳîn bilmek gerekdir merd-i maḳbûle
Ṣebâtî aç gözüñ sa'y et üşenme bî-hünerseñ de

5. Tehî sanma saḳın sa'yi ki ḫoş emr-i ilâhîdir
Erişseñ menzil-i maḳṣûda teslîm-i ḳadersen de

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

129

1. Luṭf ḳılmaz bilürem ol perî bî-çâresine
Göz görüb yandı ciger düşdü gönül çâresine

2. Ḳara sevdâ getürüb zülfüne ber-dâr oluram
Bir daḫi baḳma gözüm ḳaşlarınıñ ḳaresine

3. Ḳaşı bir tîġ hemân ġamzesi cellâd yamân
Girme ey cânım amân gel ikisi âresine

4. Dil dirîġ eylemezem nâvek-i dil-dûzuna hem
Cân fedâ ol ṣanemiñ ġamze-i ḫûn-ḫâresine

5. Görmedim mişlini bakdım feleğiñ her ne kadar
Mehine hûrşîdine seb'a-i seyyâresine

6. Ey sabâ başıñ içün kûy-ı nigâra gidicek
Söyle bu beytimi sen ol cigerim pâresine

7. Yetiş Allâh içün ey meh yetişür cevr ü cefâ
Ceyş-i ġam basdı bizi lutfla bak çâresine

8. Sorayım la'l-i lebiñden ki niçün bir gece su
Vermedi teşne-dil ol 'âşık-ı bîmâresine

45 9. Bu mudur yârlık ey yâr ki ol sâki-i câm
Kıymaya cür'asını vermeye mey-hâresine

10. Kûh-veş sabr u sebâtım benim ey hâce Şebât
Bakıcak mahv oluyor 'ârıż-ı meh-pâresine

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

130

1 `Âşık oldum yine bir dil-ber-i ra'nâ yüzüne
Bülbül-i gönlüm oku gel gül-i hamrâ yüzüne

2 Vechi mir'ât-ı mücellâ-yı safâ-yı ândır
Nice kılmam nazar ol san'at-ı Mevlâ yüzüne

3 'Âşıkım 'âşıkım 'aşkım beni râhat komuyor
Bakmasam bir nefes ol kaşları tuġrâ yüzüne

4 Yalıñız sen misiñ âşüfte-i hicrânı gönül
Âh-ı hasret çekiyor Âdem ü Havvâ yüzüne

5 Tab'-ı Hassân'ıma var hüsn-i beyân ister iseñ
Ki bakar dem-be-dem ol Yûsuf-i Zelhâ yüzüne

6 Ḳays-ı ṣaḥrâ-yı cünûn olma gönül ḫâneye gel
Baḳmaḳ isterseñ eger bir daḫi Leylâ yüzüne

7 Vâmıḳ-âsâ gözünüñ yaşını al ḳan etme
Baḳma her gördiceğiñ demde o'Azra yüzüne

8 Varaḳ-ı defter-i ḥüsnüñ oḳu ey Varḳa-i dil
Sen eger 'âşıḳ iseñ ṣıdḳla Gülşâ yüzüne

9 Yapdı Ferhâd-ı gönül şevḳla bir ḳaṣr-ı Şîrîn
Gele Şîrîn'i anıñ seyr ede ḥüsnâ yüzüne

10. Yaḳma dil bâl ü periñ âteşe pervâne gibi
Şeb-i vuṣlatda baḳub şem'-i pür-üdvâ yüzüne

11. Gel gel ey gülbin-i gül-zâr-ı gülistân-ı İrem
Gülü ver bir iki güb bülbül-i seydâ yüzüne

12. Ruḫ-ı meh-tâbını görmeklik anıñ mümkin idi
Düşmeseydi eger ol zülf-i çelîpâ yüzüne

13 Çârmîn çerḫa çıḳ ey âh Mesîḥâ'ya de kim
Ḳoymuyor baḳmaya bir ol büt-i tersâ yüzüne

14 Öyle bir dil-bere dil verdi Şebâtî kim anıñ
Gelmememişdir dediler mişli bu dünyâ yüzüne

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

131

1 Ḫatıñ geldikde dil eyler fiġân ol gül-'izâr üzre
Nice kim bülbül aġlar gül içün her murġ-zâr üzre

2 Geçende va'de-i vaṣlıyla dil-şâd eyledi ammâ
'Aceb ṣâbiṭ ḳadem mi ol perî ḳavl-i ḳarâr üzre

3 Ser-i kûy-ı dil-ârâdan ne mümkin infikâk etmek
Gönül murġı eder pervâz her dem kûy-ı yâr üzre

4 Esîr-i zülf-i Leylâ'yım gel ey Zeyd-i peyâm-âver
Haber gözler gönül Mecnûn-veş bu kûh-sâr üzre

5 Eger bezm-i visâlinden cüdâ terk-i hayât etsem
O yâre söyleyiñ yazsun gelüp seng-i mezâr üzre

6 Şehîd-i nâ-reg-i dil-dûzam olmuşdur Şebâtî kim
Gelüb hâb-ı ecel basmış anı bu hâk-sâr üzre

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

132

1 Güller açılmaz idi yüzün gül gül olmasa
Sünbül ne çiçek ede saçıñ sünbül olmasa

2 Hindûstân-hayalde bu seyyâh-ı maġribî
Bî-hûde gezmez idi beniñ fülfül olmasa

3 Mest olmaz idi nergis-i mestiñ gözü müdâm
Çeşmiñ humâr lebiñ mâ'il-i mül olmasa (?)

46 4 Ey zülfü kara kara kaşıñ Zülfikârını
Kimler çekerdi egerçi şeh-i Düldül olmasa (?)

5 Kim yâd ederdi 'aceb Şebâtî gibileri
Ger gül-sitân-ı yâre o bir bülbül olmasa

Vezni: Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün

133

1 Âferîn ey meh-likâ tîr-i müjeñ peykânına
Kim geçer bir ânda ol 'âşıkıñ tâ cânına

2 ‘Arṣa-i cevr ü cefâyı sû-be-sû gezdiñ velî
Gelmediñ bir kere ey mihr u vefâ meydânına

3 Tîġ-i cevriñ etmede `uṣṣâḳ baġrın çâk çâk
Urmadıñ ey yâr merhem baḳmadın dermânına

4 Tîġ-i ebrû ġamze-i ḫûn-ḫâr-veş cellâdı var
Şâh-ı ḥüsn kim baş egmez emrine fermânına

5 Ḫançer-i hecriñ suvarmak istemiş üstâd-ı ‘aşḳ
Bu sebebden teşnedir Ḥâfız Şebâtî ḳanına

Vezni: Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

134

1 Meşeldir "dergeh-i Ḥaḳḳ'a varınca
Süleymân'dan alur ḥaḳḳın ḳarınca”

2 ‘Acâ'ib kâmını almaz mı bir ḳul
Elin açub Ḫudâ'ya yalvarınca

3 Şikâyet eyleme ey dil şebât et
Cefâ tîġıyle yâr baġrın yarınca

4 Ḥelâl etmez misiñ ḥaḳḳıñ ol anda
Yaralı yaralı sadrıñ sarınca

5 Bu gün her ne sitem çeksen Şebâtî
Unudursun yarın yâre varınca

Vezni: Mefâ’îlün Mefâ’îlün Fe’ûlün

135

ḤARFU'L-YÂ

NA'T-I ŞERÎF

1 Bir işâretle iki böldüñ eyâ meh ḳameri
Degdigiñ dem de şecer verdi ḥaḳîḳat şemeri

2 Gelmeseñ âleme ey şâh-ı serîr-i *levlâk*
Ne Ḫudâ fehm olunurdu ne gelürdi ḫaberi

3 Ümmetiñden olayım derdi Mesîḥâ yerde
Göklere çekdi anı tâ o şerâfet eşeri

4 Ḥamdü li'llâh efendim seni taṣdîḳ edeli
Şevḳla mey çekerem çekmezem aṣlâ kederi

5 Sînede mührü beni dilde tevellâ-yı 'Ali
Ey Şebâtî ṭutalım elde teber-râ teberi

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

136

REC'U'L-KÂFİYE ALE'Ş-ṢADR

1 Ol semâ-i şerîfin mihr-i münîr u ḳameri
Kameri şaḳḳ eder engüşt-i şehâdet şemeri

2 Şemer-i naḫl-i ma'ârifsiñ eyâ şâh-ı Rusül
Bâr vermez güzelim sen gibi cennet şeceri

3 Şecer-i Vâdi-i Eymen gibi ḳaddiñ pür-nûr
Nice Mûsâlara vermekde tecellî ḫaberi

47 4 Ḫaberi gelmez idi bizlere Ḥaḳḳ'ın ḥaḳḳâ
Gelmesen 'âleme ey nûr-ı Ḫudâ'nın eseri

5 Eser-i luṭfun ile n'ola Şebâtî gibi dil
Ney-i mihrin çeke ol çekmeye aṣlâ kederi

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

137

1 Murġ-ı rûḥun ey perî-rû perçemindir lâlesi
Pîç-i zülfün dâmıdır hem ḫâl rûyun dânesi

2 'Âlem-i ṭutdu yine bûy-ı gül ü misk-i Ḫuten
Ġâlibâ düşdü yere zülfün teli ya şânesi

3 Âferin ṣad-âferîn ol hüsn rûz-efzûna kim
Eyledi bir ânda bin 'âḳıli divânesi

4 Baḥr-ı ḥikmetden meger çıḳmışsın ey dürr-i yetîm
Yoḳsa her baḥrin bulunmaz sen gibi dür-dânesi

5 Âsmân-ı ḥüsnden tâ kim ṭulû' etdi yüzün
Şems ânin bir zerresi hem ne felek pervânesi

6 Görmemiş çeşm-i cihân mislin naẓîrin âsmân
Müttefiḳ bu sözde dehrin 'âḳıl u ferzânesi

7 Çekmesün çeksün mü mihrin iki dünyâ gammeyin
Her kimin 'âlemde vardır sen gibi cânânesi

8 Âteş-i şevkin o denlü eyledi kim iltihâb
Tutuşub yandı Şebâtî bî-nevânın ḫânesi

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

138

1 ʻÖmr-i girân-bahâ mey verdirme bâde sâḳî
Luṭfeyle gel pey-â-pey sun bana bâde sâḳî

2 Dil teşne ḫamr-ı âle sûd eylemez piyâle
Dâġlandı dil çü lâle bâġ-ı hevâda sâḳî

3 Mey-ḫûr u rind-i rüsvâ tesbîḥ u ḫırḳa bilmez
Billâh riyâ bulunmaz ehl-i ṣafâda sâḳî

4 Meydân mihrdir bu şatranc-vâr-ı ʻuşşâḳ
At sürdü herkes anda ben de piyâde sâḳî

5 Ḫûn-rîzlik dilerler çeşmiñle ebrûvânıñ
Kimdir ki cân vermez böyle irâde sâḳî

6 Muṭrib söler ḥüseynî yâd etdi Şâh Ḥüseyni
Pes nice ġulġul olmaz arż u semâda sâḳî

7 Tanẓîr içün Sirâcî saʻy eyledim çü ḥâcî
Olsun n'olur duʻacı Merve Ṣafa'da sâḳî

8 Mey-ḫânede Ṣebâtî ṣâbit-i ḳademdir amma
Düşdükçe sen kerem ḳıl sun ana bâde sâḳî

Vezni: Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün

139

1 Eyâ yolumuz dergeh-i cânâna düşer mi
Ol mâh-ı ḥüsn menbaʻ-ı iḥsâna düşer mi

2 Yüz kerre yüzün sürdü ṣabâ dergeh-i yâre
Bilmem güzeri zülf-i perîşâna düşer mi

3 Dil öyle sarıldı ser-i zülfüne nigârıñ
Meşşâṭa ana çekse de yüz şâne düşer mi

4 Ol ḫâr-ı cefâ-kâr ile bu ḫalvet-i ḫâsın̄
Ey ġonce-dehen sen gibi cânâna düşer mi

5 Şûrîde görüb 'âşıḳ-ı şeydâları cânâ
İ'râż eylemek şîve-i yârâna düşer mi

6 Tîr-i müjeñi ḳavs-i dü-ebrûya çekince
At sîneme gör kim hedef-i câna düşer mi

7 Şîrâne gezer 'arṣa-i şi'r içre Ṣebâtî
Bu ṭurfa edâ öyle süḫan- dâna düşer mi

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

140

48 1 O mehi mâhi-ṣıfat ṣayda ḳurub aġları
Gezer oldu bu gönül su gibi ırmaġları

2 Gözleyu gözleyu ol âteş-i ruḫ-sâr ocaġın
Eridi aḳdı bütün bu yüregim yaġları

3 Firḳat ü ḥasret ile şöyle bil ey Yûsuf-ı cân
Çeşm-i Ya'ḳub gibi taşdı gözümüñ ağları

4 Bâġ-ı hüsnünde görüb sünbülüñ ol Leylî-veşin
Biz de Mecnûn gibi gezdik nice yıl ṭaġları

5 Zevḳ-i vaṣlile tekâpûda iken şevḳle dil
Görgec ol mâhı çözüldü dizimiñ baġları

6 Âl ile aldayub al gel bu ḳırıḳ gönlümü kim
Pek sınıḳdır deger ammâ yine biñ saġları

7 Râh-ı 'aşḳ içre eger bir hüner etmezse Ṣebât
Saç anıñ bâd-ı ṣabâ başına toprağları

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

141

1 Bî-vefâ yoḳdur cihânda bu perî-rûlar gibi
Ḳıldılar ʻaḳlım perîşân târ-ı gîsûlar gibi

2 Bunca kim sevdâ-yı zülfüñ çekdim ol sîmîn-beriñ
Öpmedim bir kez ʻiẕârıñ âh ol mûlar gibi

3 Ser-be-ser gezdim cihânı bulmadım andan nişân
Ḥâli sevdâsına düşdüm şöyle hindûlar gibi

4 Mürde gönlüm kâkül (ü) rûyundan iḥyâ olmasa
Ânı kim iḥyâ eder ʻâlemde bu bûlar gibi

5 Ḳaşları tîġ-ı ḳażâdır gözleri cellâd-ı cân
Ev yıḳan olmaz cihânda çâr ebrûlar gibi

6 Murġ-ı dil dâm-ı ser-i zülfüñden ayru ey ṣanem
Dâd u feryâd etdi pes sahrâda bûbûlar gibi

7 Ol ḳadar teʼşîr ḳıldı nâr-ı hicriñ câna kim
Eşk-i çeşmim çağladı ey mâh-rû cûlar gibi

8 Bâri sen ḳıl merḥamet ḥâl-i dil-i bî-çâreye
Seng-dil olma Şebâtî sen de meh-rûlar gibi

Vezni: Fâʼilâtün Fâʼilâtün Fâʼilâtün Fâʼilün

142

1 Ey şeh-i Düldül-süvâr ey Ḥaydar-ı Kerrâr ʿAli
Ey yel-i Hayber-güşâ ey server-i ser-dâr ʿAli

2 Tîġiñe ser verdiler ḫayl-i Ḫavâric ser-be-ser
Ey Emîraʼl-Mü'minîn ey ḳâtil-i küffâr ʿAli

3 Zülfikârıñ ḳara bağrın kesdi ʿAmr u ʿAnter'in
Ḳâhir-i ḳavm-i Ḳureyş ey dâfiʿ-i eşrâr ʿAli

4 Maẓhar-ı sırr-ı Ḫudâ'sın maḥrem-i maḥbûb-ı Ḥaḳ
ʿÂrif-i hâ-i hüviyyet vâḳıf-ı esrâr ʿAli

5 Cezbe-i ẕât-ı aḥadl̤e oldu cismin pür-şücâʿ
ʿArṣa-i rezm âhed-i deh her taraf seyyâr ʿAli

6 Rezmine tâb-âver olmaz kûh-ı Ḳâf olsa sipâh
Çün saña Şîr'im demişdir îzed-i Cebbâr ʿAlî

7 İzed u Cebbâra sevgend olsun ey Şîr-i Ḫudâ
Kim Şebâtî neş'e bulmaz tâ demez her bâr ʿAli

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

143

1 Biz ṭarîḳ-ı ḫâcegânıñ reh-revîyiz reh-revî
Ḳâbil-i feyżiz muḥakḳaḳ Ḥamzevî'yiz Ḥamzevî

2 Bende-i Aḥrâr'ız el-ḥaḳ kelb-i kûy-ı Necm-i dîn
Nâ'il-i feyż-i Ḫudâ'yız Kübrevî'yiz Kübrevî

3 Gâh naḫl-ı naḫl-bendiz naḳş-ı Naḳş-bend
Gâh bir gül desteyiz kim Ḫüsrevî'yiz Ḫüsrevî

49 4 Cevriñe nisbet saña biz bir külâh itsek gerek
Bu ḫusûsda bir iki gün Mevlevî'yiz Mevlevî

5 Ḫûş der-demdir Şebâtî dersimiz bâyâd dâşt
Tâ ġulâm-ı Naḳşıbend u Dehlevîyiz Dehlevî

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

144

1 Gördüm edâ-yı ḫidmete merdâne gönlümü
Etdim fedâ-yı dergeh-i cânâna gönlümü

2 Dönse miyân-ı mûra tenim bağlarım yine
Bî-iḫtiyâr o zülf-i Süleymân'a gönlümü

3 Her ḫûb-rûy-ı dil-bere dil verdiği midir
Kim ṣûret ile eyledi büt-ḫâne gönlümü

4 Mest-i şarâb-ı nâb-ı ezeldir meger gözün
Mestânelikle eyledi mestâne gönlümü

5 Hicr-i ʻiẕâr-ı yâr u firâḳ-ı mey u viṣâl
Saldı sarây-ı sînede efġâna gönlümü

6 Ol şûḫ-ı mest-i çeşmim n'edem n'edem
Ceyş-i cefâsı etmede vîrâne gönlümü

7 ʻIyd-i viṣâl gelse götürsem ayaġına
Kessem Şebâtî ḳoç gibi ḳurbâna gönlümü

Vezni: Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün

145

1 Firâḳınla aġardı çeşmimiz ey Yûsuf-ı şânî
Biziz Yaʻḳûbu ʻaṣrın ḫânemizdir beytü'l-aḥzânı

2 Niçündür bûy-ı pîrâhen kesildi cân meşâmında
Beşîrimle beşâret ver amân ey mâh-ı Kenʻânı

3 Ümîdin kesme ey ʻâşıḳ saḳın deryâ-yı luṭfundan
Eser bâd-ı nesîm elbet erişür feyż-i Rabbânî

4 O denlü ḥüsün ü ânın var ey şâh-ı melâḥat kim
Ḫudâ ḫalḳ etmedi her kez senin tek cân-ı cânânı

5 O ḫâl u zülf-i pür-çîniñ nigârın yüzdüler Çinin
Isırdı ḥayret engüştin görüb Bihzâd ile Mânî

6 Bütün mevcûdumu ma'dûma ṣarf etdim sevüb la'lin
Dil-â bir derde düşdüm kim bulunmaz hîç dermânı

7 Gönül meyl-i behişt etmez ḳoyub kûy-ı dil-ârâsın
Göreydi rûy-ı dil-dârın n'iderdi ḥûr u ġılmânı

8 Yine fikr-i muḥâl etdim temennâ-yı viṣâl etdim
Ḳaşıñla ḥasbiḥâl etdim yazubdur ḳatle fermânı

9 Yine aḥsente ṣad-aḥsente ey ḳavs-ı ḳażâ zîrâ
Benim tek bî-nevâya eyledin sen lutf u ihsânı

10 Seniñ âṣâr-ı feyżiñdir beni böyle ḳabûl etdi
Sirâcü'd-dîn zebîḥu'llâh Şeh İsmâ'il Şirvânî

11 Dediler künden ü peyvesten âḫir men daḫi bildim
Şebâtî vuṣlata erdi muḥaḳḳaḳ verdi kim cânı

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

146

1 Pây-mâl-i ḫâk-i kûy-ı yâr olaydım kâşki
'Âşıḳânla kûçedir bâzâr olaydım kâşki

2 Nokṭa-i mevhûme-i la'liñ soraydım ṣıdḳla
Vara vara zülfüne ber-dâr olaydım kâşki

3 Ṣarf edüb mevcûdumu ma'dûma sûḳ-ı 'aşḳda
Bende yoḳluḳ 'âleminde var olaydım kâşki

4 Cezbe-i Żât-ı Eḥadle bendelik da'vâ ḳılub
Ḥükm-i Ḥaḳ iṣbâtına iḥrâr olaydım kâşki

50 5 Derd-i ‘aşḳıñ çâresi nâ-çârlıḳdır ey ṭabîb
Dil verüb ol dil-bere nâ-çâr olaydım kâşki

6 Yârdan ağyâr yâr oldu o yâre şübhesiz
Ey Şebâtî ben daḫî ağyâr olaydım kâşki

Vezni: Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

147

1 ‘Uşşâḳına ol yâr güzâr eylemez oldu
Gördükçe bizi keşf-i ‘izâr eylemez oldu

2 Gül-ruḫlarını görmiyeli bülbül gönlüm
Feryâd ü fiġân nâle vü zâr eylemez oldu

3 Düş-nâmla yâd etmedi bir kerre ġarîbiñ
Ol seng-i sitem cevr-i hezâr eylemez oldu

4 Cân naḳdini bî-hûdeye ṣarf eyleriz eyvâh
Kâlây-ı ġamıñ bey‘ u bâzâr eylemez oldu

5 Bilmem ne ḫaṭâ eyledi bu dil ki Şebâtî
Bîmâr gözü gönlü nizâr eylemez oldu

6 Gönlüm yeniden düşdü meger ḳasvet-i ḳalbe
Hîç fikr-i ‘aẕâb teng-i mezâr eylemez oldu

Vezni: Mef’ûlü Mefâ’îlü Mefâ’îlü Fe’ûlün

148

1 Kâġıd-ı zer mi ṣabâ bu nâme-i ḫâkâne mi
Ḳaṣr-ı şâdî yapdı ol dem bu dil u vîrâne mi

2 Ey beşîr-i ḫoş-ḫaber bu bûy-ı cânı söylegil
Kime isnâd eyleyem ayâ meh-i Ken‘âne mi

3 Yoḫsa ol gül pîrehen çâk etdi mi pîrâmeniñ
Bûy-ı pîrâhen mi bu ya nükhet-i cânâne mi

4 Âferîn bâd-ı ṣabâ gitdiñ getürdüñ ḫaṭṭ-ı yâr
Eyledin bûyla maʿaṭṭar kûşe-i kâşânemi

5 Bûs edüb göz üzre mi ḳoysam anı ya ḥazr-ı cân
Eyleyüb taʿlîḳ ḳılsam sîne-i sûzânemi

6 Sînem üzre yanmasından ḫavf eder anı gönül
Ḳande ḥıfẓ etsem ṣabâ ṣandûḳa-i vicdânemi

7 Ḳuvve-i ḥıfẓım Şebâtî söyledi biñ şevḳla
Ver anı ḥıfẓ eyleyem taʾṯîr eder dil-ḫânemi

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

149

1 Ol yâr-ı gül-endâm ḫırâm eyledi gitdi
Ḥużżârı bütün ḥüsnüne râm eyledi gitdi

2 Noḳṣân idi beñzer reh-i 'aşḳında cünûnu
Bir ânla anları tamâm eyledi gitdi

3 Sünbül taġıdub rûyına ol mâh-ı dil-efrûz
Eyvâh o gün ṣubḥumu şâm eyledi gitdi

4 Gelmişdi ṣabâ dün tel-i cânâne ṭoḳunmuş
'Uşşâḳını pür-ʿıṭr-ı meşâm eyledi gitdi

5 Biz ders-i maḳâmâtı nevâdan yine sorsaḳ
Muṭrıb daḫi tekmîl-i maḳâm eyledi gitdi

6 Sâḳî daḫi kesdi ayaġın bezm-i ṣafâdan
Fi'l-cümle o da ḫidmet-i câm eyledi gitdi

7 Heyhât ḥayâtı dükenüb pîr-i muġânın̄
Âteşle yuyub câmını fâm eyledi gitdi

8 Her kimse olur ḥâline cesbân-ı muvaffaḳ
Ṭûbâ ana̅ kim ḫayr ile nâm eyledi gitdi

9 Her kim ne içün ḫalḳ ola geldiyse Ṣebâtî
Bin̄ sa'yile ol kesb-i merâm eyledi gitdi

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

150

51 1 Dil ü cân gitdi dil-dâra yine tenhâ beden ḳaldı
Serimden gitmiyor sevdâsı yârin bundan ḳaldı

2 Kesildim der idim ḳayd-ı 'alâyıḳdan velî elde
Dilâ ḥablu'l-metîn olmaḳlığa zülf-i resin ḳaldı

3 Dedim kim var ise çıḳsun gelüb bu ḫâne-i dilden
Dedi gönlüm ki hep çıḳdı velî ḥubb-ı ḥüsün ḳaldı

4 Gel ey iḳlîm-i hüsnün̄ pâdişâhı kim nisâr ede
Senünçün kûşe-i çeşmimde bir dürr-i 'Aden ḳaldı

5 Bu bâġ-ı dil-i şâda ḳalmadı bir meyve-i ümmîd
Hemân bir dîde-i bâdâm ile sîb-i zeḳan ḳaldı

6 O denlû seng-i bî-dâd u sitem urdun̄ ki 'uşşâḳa
Cihânda ey perî ismin̄ senin ḫâtır-şiken ḳaldı

7 Ṣebâtî bulmayınca bâġ-ı 'âlemde dikensiz gül
Bütün gül-zârı terk etdim bana̅ bir gül diken ḳaldı

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

151

1 Bezm-i viṣâle cânâ laʿliñ şarâb olaydı
Hicrân oduyla soñra bağrım kebâb olaydı

2 Laʿl-i lebiñ meyinden bir ḳaṭre nûş edeydim
Ḫoşnûd idim bu ʿâlem yek-ser serâb olaydı

3 Dünyâ gözüyle bir kez görseydim ol ʿiẓârıñ
İsterse tâbe ḥaşr-ı zülfüñ nikâb olaydı

4 Cennet cemâli görmek âsân idi ve lâkin
Maḥşer günü benimçün ger bî-ḥisâb olaydı

5 Gelse o mâh-peyker bir kez ḫiṭâba ey dil
Râżî idim peşince yüz biñ ʿitâb olaydı

6 Ṣubḥ u mesâ elimden ḳoymaz idim Şebâtî
Naḳş-ı cemâli yâriñ ger bir kitâb olaydı

Vezni: Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün

152

1 Gösterüb berg-i gülüñ arturma ey meh nâlemi
Nâle vü zârıyla dönsün bu vücûdum nâle mi

2 Göz göre gönlüm yanar gördükçe çeşm u ḫâliñi
ʿAyna mı meftûn bu gönlüm yoḳsa ʿanber ḫâle mi

3 Ḥayret-efzâdır gönül vaṣf-ı ruḫuñ şerḥinde kim
Ṣunʿ-ı Ḥaḳ mir'âtımı yâ berg-i gül ya lâle mi

4 Dikḳat eylen ol perî ʿuşşâḳına baḳdıḳça siz
Göz müdür döndürdüğü ya âteşîn cevvâle mi

5 Bâr-ı ġam birle yeter bükdüñ belim ey meh-liḳâ
Yoḫsa cevriñ oḫşadır bu bendeni ḥammâla mı

6 Ben rumûz-ı ‘aşḳı bilmem mi ‘aceb sordun̄ bana
Rû-yı meh-tâbımdaki ḫaṭ mı yaḫûd ḏe hâle mi

7 Söz mü almaḳ istiyor la‘l-i lebiñ bal çalmadan
Aġzıma ey zü’l-fiten meyliñ seniñ ḏe ala mı

8 Ey Şebâtî bilmezem kim ol gül-i ruḫsârda
Görünen feyż-i Ḫudâ mı ya ‘araḳ ya jâle mi

Vezni: Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

153

1 Bilürem oymadadır dem-be-dem o yara seni
Ola bir vaḳt gönül ‘arż edemol yâre seni

2 Cem‘-i ḫâtırla diler bir gece tenhâ buluşa
Bilmezem n’eyler ‘aceb bu dil-i ṣad-pâresini

3 Çekiver bâr-ı ġamı hecr u firâḳı çekiver
Vaṣlına ergüre tâ bir gün o meh-pâre seni

4 Bülbülüm gül yüzünüñ nârına yandım deme kim
Salmasun lâle-ṣıfat dâġ urub ol nâra seni

52 5 Ṣâf dilsiñ sana bir âl eder ey dil ḥazer et
Göz göre aldadur ol gözleri mekkâre seni

6 Yoḳ iken sende leb-i la‘lini sormak hevesi
Bilmezem yoḳ yere kim saldı bu efkâra seni

7 Ermek olmaz deheni sırrına sır vermek ile
Meger irşâd ḳıla çeşmi bu esrâra seni

8 Ey Şebâtî nice bir şehr-i mecâza götürüb
Ḳara sevdâ düşüre zülf-i siyeh-ḳâre seni

9 Giderek baḫt-ı siyâhıñ ile elbir ederek
Ya ṭuta ġamze oḳa ya çekeler dâra seni

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

154

1 Ṭâġı râġ etdi o dil-ber bâġ bostân eyledi
Her ṭaraf güller diküb saḥn-ı gülistân eyledi

2 Gösterüb verd-i ruḫuñ âşüfte-i hicrânına
Kûy-ı 'aşkı gûyıyâ bir bülbülistân eyledi

3 Gönderüb bâd-ı ṣabâ birle hevâ-yı kâkülüñ
Bâġçe-i gönlüm dil-ârâ sünbülistân eyledi

4 Dâne-i ḫâli ḫayâli tâ ki gözden çıḳmasun
Hind-veş çeşm-i cihânı fülfülistân eyledi

5 Cür'a-i câm-ı lebinden sormaya biñ şevḳle
Dün Şebâtî daḳḳ-ı bâb her mülistân eyledi

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

155

1 Sensiz ey meh her günüm geçdi gelüb mâtem gibi
Ḳocmadım ḥayfâ miyânın zerr-i kemer-ḫâtem gibi

2 Zerre deñlû iltifât etmen baña imsâk edüb
Lâkin açdın ḫân-ı luṭfuñ ellere Ḫâtem gibi

3 Mest bir 'âşıḳ gözün aġ u ḳarasın seçmeden
Söylemiş zeytûn añа yâhud demiş bâdem gibi

4 Hiddetiñden bezmde ḥayvân-ṣıfat gezdiñ yeter
Ey rakîb-i dîv sîret gel otur âdem gibi

5 Bir leb-i Şîrin hevâsıyla şîrîn cân bezl edüb
Ṭâğı râğ etdim Şebâtî ben de Ferhâd'ım gibi

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

156

1 Kaşlarıñ tek bilmez ey meh ġurre ġarrâlanmañı
Gözleriñ tek görmedi nergisde şehlâlanmañı

2 Yaġa kim girse ana muṭlaḳ ṭarâvet 'arż eder
Sünbüle zülfüñ mü emr etdi muṭarrâlanmañı

3 Gül yüzüñden ref' edüb bürḳa' gülistân seyrin et
Tâ ki taḥṣîl eylesün gül-ġonce ra'nâlanmañı

4 Bülbüle şeydâlıḳ isnâd eylemezdim ey perî
Görmeseydi 'âşıḳıñdan ba'ż şeydâlanmañı

5 Ḳays'ı Mecnûn eyleyen mihr-i ruḫundur lâ-cerem
'Aḳd-i zülfüñ çöz ki görsün Leylî Leylânmañı

6 Bir şeb-i yeldâ-yı muẓlimdir desem hecriñ n'ola
Kâkülüñ târından almışdır bu yeldâlanmañı

7 Devr-i cevriñden şikâyet 'âdetiñ yoḳdu henûz
Kimden öğrendiñ Şebâtî böyle şekvâlanmañı

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

157

1 Düşdü mir'ât-ı dile cânâ cemâliñ ṣûreti
Olmasun ansız ruḫ-ı ferḫunde fâliñ ṣûreti

2 Eyledim ḫayli taṣavvur levḥ-ı dilde bir elif
Taṣdîḳ etdim ʿâḳıbet nev-res nihâlin̄ ṣûreti

53 3 Ya gözüm merdümleridir rûyun̄ üzre gördüğüm
Ya zücâc-ı ʿaynıma ʿaks etdi ḫâlin̄ ṣûreti

4 Çünki görmeklik seni mümkin değildir ey perî
Bâri gözden çıkmasun bir dem ḫayâlin ṣûreti

5 Câm-ı ʿaşḳın̄ cürʿası mest eyler erbâb-ı dili
Tâ ki düşmüş bâdeye çeşm-i ġazâlın̄ ṣûreti

6 Mûsi-i dil şöyle ṭursun ṭaġlar tâb eylemez
Ger tecellî eyleşe emr-i muḫâlin̄ ṣûreti

7 Bire nefes aldın̄ meger tâ feyż-i Ḥaḳ'dan ey gönül
Kim cebînin̄den göründü ḥüsn-i ḫâlin̄ ṣûreti

8 Ṣarf-ı zihn etsem Şebâtî saṭḥı maʿnâdan daḫi
Zevḳ-yâb eyler dili kesr-i maḳâlın̄ ṣûreti

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

158

1 Ne kûy-i yârdan ey dil bu gün bâd-ı ṣabâ geldi
Ne ol yâr-ı cefâ-cûdan selâm u merḥabâ geldi

2 Gel ey mûr-beççe gönülüm gel şekve Âṣaf'ı seyr et (?)
Ki göz yumub açınca bezmine şâh-ı Sebâ geldi

3 Perî mi ins ü cin mi ya melek mi hûri mi bilmem
Yine çeşm-i ḫayâle bir büt-i nesrîn-ḳabâ geldi

4 O gün kim yâr gitdi leşker-i hecr u elem basdı
Sanasın şehr-i ḳalbe ʿillet-i ḫayl-i vebâ geldi

5 Niçe dökmez gözüm merdûmleri eşk hûn-âlûdun
Şebâtî fikrime leb-teşne-i âl-i 'abâ geldi

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

159

1 Metâ'-ı 'aşk u sevdâ-yı cünûnu peyledim gitdi
Dilimle kendimi rüsvây-ı 'âlem eyledim gitdi

2 Cünûn vâdîlerin gezdi ser-â-ser bulmadı temkîn
Anunçün gönlümü hecrinle cânâ keyledim gitdi

3 Yelerken yel gibi kûh u beyâbân-ı reh-i 'aşkı
Ṭayandı esb-i himmet şevkle bir heyledim gitdi

4 Çeküb câm-ı şarâb-ı ṣıdk u ihlâṣıyla mest oldum
Şebâtî ceyb ü dâmân-ı riyâyı kayladım gitdi

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

160

1 Ruhun devrinde ey dil-ber gönül âyîneden geçdi
Rakîbin ben de geçdim der 'aceb ayı neden geçdi

2 Ne hoş per-tâbdır tîr-i müjen kim ey kemân ebrû
Ana sînem siper ṭutdum dil-i bî-kîneden geçdi

3 Görünçe gerden-i sîmîn ile zülf-i zer-efşânin
Kalenderler hevâ-yı sîm ü zer gencîneden geçdi

4 Ṭuyunca bezmine mâni' olur ahlâk-ı mezmûna
'Umûmen 'âşıkın 'acb u riyâ vü kîneden geçdi

5 Ne sihr etdi ana bilmem rakîb-i dîv sîret kim
Şebâtî ol perî bu 'âşık-ı dîrîneden geçdi

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

161

1 Ṣûretâ olsan gönül ḥüsnüyle ânıñ ṭâlibi
Ânsız olma ma'nide ol gel hem ânıñ ṭâlibi

2 Gör eḥad Aḥmed miyânında maḥabbet mîmini
Mîm-i mührü bilmeyen olmaz Ḥudâ'nıñ ṭâlibi

3 Ḥabl-ı Ḥaḳ'dır muṭlaḳâ şer'-i şerîf-i Aḥmedî
Ṭut anı muḥkem olub nûr-ı Hüdâ'nıñ ṭâlibi

54 4 Çârıyâr u çâr imâm u çâr menzil ḳuludur
Çâr terkî çille vü feyż-i bahânıñ ṭâlibi

5 Murġ-ı zîrin ol Şebâtî meyl ger kes eyleme
Devlet-i bâḳî dilerseñ ol Hümâ'nın ṭâlibi

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün

TEMMETÜ'L-ḤURÛFÂT ŞÜMME YELÎHİ'T-TERCÎ'ÂT VE'L-ḲAṢÂYİD VE'L-MÜSTEZÂD VE'L-MÜFREDÂT

1

1. Sâye salub başıma sevdâ-yı 'aşḳ
Raḥneler açdı dilime nây-ı 'aşḳ
Ṭutdu bütün 'âlemi ġavġâ-yı 'aşḳ
Şeş ciheti ḳabladı hûy hây-ı 'aşḳ
Tîrin atub sîneme ş'ol yây-ı 'aşḳ
Saldı ayaḳdan beni ey vây-ı 'aşḳ
Âh mine'l-'aşḳ ve ḥâlâtihi
Aḥraḳa ḳalbî bi- ḥarârâtihi

2. Geldi yine hâne harâb el-amân
Etdi ciger-gâhı kebâb el-amân
Cân u tenim etmedi tâb el-amân
Ḳandedir ol bâde-i nâb el-amân
Ṭurma getür sâḳî şarâb el-amân
Żâyi' olur 'ahd-i şebâb el-amân
Âh mine'l-'aşḳ ve ḥâlâtihi
Aḥraḳa ḳalbî bi- ḥarârâtihi

3. Söyleyin ol 'ârż-ı beşşâşıma
Raḥm eylesün gözden aḳan yaşıma
Tâ ki ḳoyub 'aşḳ ayaḳ başıma
Uyhu nedir dîde-i hûn-pâşıma
'Arż ḳılın yâr ḳalem ḳaşına
Luṭf ḳılub yaza mezâr taşıma
Âh mine'l-'aşḳ ve ḥâlâtihi
Aḥraḳa ḳalbî bi- ḥarârâtihi

4. Lâle-ṣıfat sîne ki pürdâġdır
Anuñ içün meskenimiz ṭâġdır
Çeşm-i terim san Ḳızılırmaġ'dır
Buña sebeb yâr Karabâġ'dır
Aġla gözüm aġlamanuñ çâġdır
'Aşḳ gelür cân u beden dâġdır
Âh mine'l-'aşḳ ve ḥâlâtihi
Aḥraḳa ḳalbî bi- ḥarârâtihi

5. Yaraladı sînemi hecr-i ḥabîb
Çâresini bilmedi miskîn ṭabîb
Nabzıma el urdu dedi ki 'acîb
Yo nice sevdâ sana olmuş naṣîb

Mecnûn olub ṭaġa düşen ‘an-ġarîb
Âh mine’l-‘aşḳ ve ḥâlâtihi
Aḥraḳa ḳalbî bi- ḥarârâtihi

Vezni: Müfte’ilün Müfte’ilün Fâ’ilün

2

55 1. Düşdü gönül ‘aşḳına ey mâh âh
Etmedeyim şâm u seḥer-gâh âh
Ḳoymadı ‘aşḳın bana ġam-ḫâh âh
Âh mine’l-‘aşḳ hezâr âh âh
Gerçi odur ‘âşıḳına şâh râh

2. ‘Aşḳ gelür ‘âşıḳı pâ-mâl eder
‘Aşḳ gelür ṭûṭî dilim lâl eder
‘Aşḳ gelür cismimi çûn nâl eder
Âh mine’l-‘aşḳ hezâr âh âh
Gerçi odur ‘âşıḳına şâh râh

3. Âh amân derd yamân ‘aşḳ imiş
‘Âşıḳa hem tîr-i kemân ‘aşḳ imiş
Şîr jeyân pîl deman ‘aşḳ imiş
Âh mine’l-‘aşḳ hezâr âh âh
Gerçi odur ‘âşıḳına şâh râh

4. ‘Aşḳdurur sînemi âl ḳan eden
Tîġ-ı belâya beni ḳalḳan eden
‘Aşḳdurur ‘âşıḳı bî-cân eden
Âh mine’l-‘aşḳ hezâr âh âh
Gerçi odur ‘âşıḳına şâh râh

5. Gâh dil-i âşıkı meftûn eder
Gâh salub ṭaġlara Mecnûn eder
Şâd komaz gönlümü maḥzûn eder
Âh mine'l-'aşḳ hezâr âh âh
Gerçi odur 'âşıḳına şâh râh

6. 'Aşḳın ile olmada bütün nizâr
'Aşḳın ile etmede dil âh u zâr
'Aşḳın ile oldu bütün yok var
Âh mine'l-'aşḳ hezâr âh âh
Gerçi odur 'âşıḳına şâh râh

7. 'Aşḳdurur 'âşıḳı nâlân eden
'Aşḳdurur vâṣıl-ı cânân eden
'Aşḳdurur küfrü hem îmân eden
Âh mine'l-'aşḳ hezâr âh âh
Gerçi odur 'âşıḳına şâh râh

8. 'Aşḳın ile aġ günüm ḳaredir
Dâġ-ı derûnum daḥi ṣad-pâredir
Âh dem-â-dem ki gönül yâredir
Âh mine'l-'aşḳ hezâr âh âh
Gerçi odur 'âşıḳına şâh râh

9. Ḳandedir ey 'aşḳ Ṣebâtî ḳanı
Gitdi ḥayıf ṣabr u ṣebâtı ḳanı
Şi'r-i teri âb-ı ḥayâtı ḳanı
Âh mine'l-'aşḳ hezâr âh âh
Gerçi odur 'âşıḳına şâh râh

Vezni: Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün

1

56 **KAṢÎDE DER-VÂRİDÂT-I İLEYH**

1. Gönül Ḥaḳḳa seni irşâd eden ol
Şaḳî olsañ yine is'âd eden ol

2. Gelüb ceyş-i hevâ başa vücûdun
Saña el-ḥaḳ yine imdâd eden ol

3. Ger olsañ ġarḳa-i girdâb-endûh
O dem elṭâf içinde şâd eden ol

4 Hücûm-ı nefs ü şeyṭânsa ḫaṭar-nâk
Anı bir anda hem ber-bâd eden ol

5 Bütün îrâd u maṣraf ey Şebâtî
Ḫudâ'nıñdır anı inşâd eden ol

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

2

1 Ey 'ademden kâ'inâtı *kün* deyüb peydâ ḳılan
İns ü cinni ḥüsn ü âna 'âşıḳ u şeydâ ḳılân

2 Tâc-ı *kerremnâ* ḳoyan farḳ-ı şerîf-i Âdem'e
Hem anı luṭfuyla nâ-geh 'âlimü'l-esmâ ḳılan

3 Ṣâni'-i arż u semâ vü Ḫâlıḳ-ı her mümkinât
Vâcib-i bi'z-Żât-ı Ḥaḳ'sın ṣâbitü'l-eşyâ ḳılan

4 Bir şeb-i mi'râcda sen ol Muṣṭafâ'yı nâgehân
*Ḳâbe ḳavseyn*e götürdüb tâ ki *ev ednâ* ḳılan

5 Kenz-i maḫfî ḫalḳ edensin bu gönül vîrânesin
Hem anı sensiñ dem-â-dem vaṣfda gûyâ ḳılan

6 *Lî- ma'allâh* şâhının̂ ḫâk-i pey her zerresin
Kühl-i bînîş eyleyüb 'uşşâḳını bînâ ḳılan

7 Bu nevâdan bî-nevâ ḳoyma Şebâtî bendeni
Ey ḥayât ehlini mürde mürdeyi iḥyâ ḳılan

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

3

KAṢÎDE DER-NA'T-I MUḤAMMEDİYYE ṢALLA'LLÂHU 'ALEYHİ VE SELLEM

1. 'Alîl-i 'aynıma dermân Muḥammed
Marîż-i 'aşḳıma Loḳmân Muḥammed

2. Olub ismin̂ ser-i îmânıma taç
Sarây-ı sînemе Sulṭân Muḥammed

3. Ġubâr-ı ḫâk-i kûyun kühl-i bînîş
Edem deyû döner devrân Muḥammed

4. Revâ görsen n'ola rûḥ-ı revânım
Revân etsem sañа cânân Muḥammed

5. Dönüb göz yaşını tâ kim edeydim
Ġubâr-ı kûyunu reyyân Muḥammed

6. Uzaḳdan Ḳubbe-i Ḫadrâ görünse
Olur cân u dilim ḥayrân Muḥammed

7. N'ola ger Ḳa'be-i kûyunda her ân
Ola bu kebş-i cân ḳurbân Muḥammed

8. Senin̂ medḥ-i şerîfin̂le yazılmış
Okunur âyet-i Ḳur'ân Muḥammed

9. Dü kevneyne seni raḥmet ḳılub Ḥaḳ
Güvâhımdır benim Furḳân Muḥammed

10. Risâlet da'vâsın ḳılsañ o demde
Olur *şaḳḳu'l-ḳamer* bürhân Muḥammed

11. Saña âşıḳlıḳ etmek ḫayli gücdür
Ki âşıḳdır saña Sübḥân Muḥammed

57 12 Uşât-ı ümmete rûz-ı cezâ sen
Olursuñ bâdî-i ġufrân Muḥammed

13 Beni ol âşıḳıñ ḥaḳḳı unutma
Ḳoma atşân u hem sûzân Muḥammed

14 Soyub 'işyân libâsın yıḳa anı
Ola tâ kim saña mihmân Muḥammed

15 Şebâtî çeriñ 'işyâna boyanmış
Amân ey raḥmet-i Raḥmân Muḥammed

16 Şefâ'at - ḫâhı ol rûz-ı ḥaşrde
Anı hîç yakmasun nîrân Muḥammed

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

4

KAŞÎDE DER-MEDḤ-İ 'ALİ KERREM'ALÂHU VECHE

1. Dü-kevneyne server 'Ali'dir 'Ali
Refîḳ-ı peyem-ber 'Alî'dir 'Ali

2. Ehadde mülaḳḳab şeh-i lâ-fetâ
Ki meydânda Ṣaf-der 'Ali'dir 'Ali

3. Bi- Bedr-i Ḥuneyn ü bi- harb-i Cemel
Dilîr-i muẓaffer 'Ali'dir 'Ali

4. Olub Şîr-i Ġarrân be-rûz-ı neberd
Ḳılan feṯḥ-ı Ḫayber Ali'dir 'Ali

5. 'Azîz-i Ḫudâ vü Rasûl-i Hudâ
Belî şâh-ı ḳanber 'Ali'dir 'Ali

6. Vaṣiyyü'n-Nebîdir veliyyü's-seḫâ
İmâmu'l-muṭahhar 'Ali'dir 'Ali

7. Meh-i her dü 'âlem desem n'ola kim
Şeh-i heft-kişver 'Ali'dir 'Ali

8. Be-rûz-ı ḳıyâmet Livâ ṣâḥibi
Buyurmuş Peyem-ber 'Ali'dir 'Ali

9. Gel ey teşne gönlüm düşen pâyına
Bu destinde sâġar 'Ali'dir 'Ali

10. Yanında imâm-ı Ḥüseyn u Ḥasen
Çü ḫûrşîd ḫâver 'Ali'dir 'Ali

11. İlâhî bi-ḥaḳḳ-ı şebîr u şiber
Çü sînemde ezber 'Ali'dir 'Ali

12. Bulardan ayırma beni ş'ol zamân
Kim ol günde dâver 'Ali'dir 'Ali

13. Şebâtî ḳoyar mı seni teşne-leb
Şeh-i Ḥavż-ı Kevşer 'Ali'dir 'Ali

Vezni: Fe'ûlün Fe'ûlün Fe'ûlün Fe'ul

5

ḲAṢÎDE-İ MERṢİYYE DER-ḤAḲḲ-I İMÂM ḤÜSEYN

1 Na'l-i sümm-i merkebiñden dil- firûzan yâ Ḥüseyn
Mâcerâsından ol esbiñ sîne sûzân yâ Ḥüseyn

2 Sen şehinşâh-ı şehîdân olduğun demden berû
Yaş döker çeşm-i semâ mânend-i bârân yâ Ḥüseyn

3 Aṉmadılar mı ʿaceb rûz-ı cezânıṉ ʿatşeni
Kim seni ḳoydu dirîġâ öyle ʿatşân yâ Ḥüseyn

4 Dûdmân-ı Ḥaydar'a taʿẓîm ki vâcib iken
Kesdiler bir bir sizi mânend-i ḳurbân yâ Ḥüseyn

58 5 Ḳıldılar pâmâl şerʿ-i üstüvâr-ı Aḥmedi
Etdiler dîvâr-ı dîni ḫâke yek-sân yâ Ḥüseyn

6 Göz göre ol beżʿa-i pâkiṉ ʿAliyyü ekberi
Ser-bürîde etdiler der-ḫûn-ı ġalṭân yâ Ḥüseyn

7 Baʿd hâzâ pâk ü maʿsûm ol Aliyyü aṣġara
Bâ-şehâdet su yerine sundular ḳan yâ Ḥüseyn

8 ʿAzm-i meydân eyleḍiṉ çün -bî-kes u tenhâ ġarîb
Oldu hep ehl-i semâ nâlân u giryân yâ Ḥüseyn

9 ʿArṣa-i rûz-ı cezâda gör cezâsıṉ anlarıṉ
Gideler ṭamûya hep efġân u ḫayrân yâ Ḥüseyn

10 Dûdmân-ı Ḥaydar'a her dem Ḫudâ'nıṉ raḥmeti
Anlara nefrîn ola her laḥza vü ân yâ Ḥüseyn

11 Cedd-i pâkiṉ ḥürmetine bu Ṣebâtî bendeṉe
Ḳıl şefâʿat luṭf edüb bâ-izn-i Raḥmân yâ Ḥüseyn

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

6

1. Luṭfla bir eyle naẓar yâ Ḥüseyn
Tâ ola dil naʿtını gû yâ Ḥüseyn

2. Ey yüzü âyîne-i envâr-ı Ḥaḳ
Ṣa'ṣa'a-i ṣems-i tecellâ Ḥüseyn

3. Ṣems ü ḳamer meh yüzün ayîne̊si
Ḫâk-i peyiñ gözlere tûtiyâ Ḥüseyn

4. Ref'-i niḳâb eyle cemâliñ görem
Muntaẓırım olsa da rü'yâ Ḥüseyn

5. Sen ki şehinşâh-ı şehîdânsın
Cây såna cennet-i me'vâ Ḥüseyn

6. Sensiz iken cenneti ḫoş görmedi
Çıḳdı o dem Âdem ü Ḥavvâ Ḥüseyn

7. Saṯ-ı felek rûḥunå olmaz mekân
Ḥayyiz olur Arş-ı mu'allâ Ḥüseyn

8. Ṣabr u ṣebâtın̊ bize göstermege
Gör ne ḳażâ eyledi Mevlâ Ḥüseyn

9. Çarḫ-ı felek seyr edeli tâ bu kevn
Görmedi bir öylece ġavġâ Ḥüseyn

10. Vaḳ'a-i dil sözünå gûş eyleyüb
Soldu sarardı yine ayvâ Ḥüseyn

11. Lâle-ṣıfat dâġ çeküb sîneye
Söyledi gül rûyunå eyvâ Ḥüseyn

12. Rûz-ı cezâ sen bize ol dâd-res
Olmayalım âleme rüsvâ Ḥüseyn

13. Feyżiñ ile̊ katre-i nâ-çîzler
Olsa n'olå vâṣıl-ı deryâ Ḥüseyn

14. Çâker-i dîrîne Ṣebâtî seni
Yâd ediyor şevḳla her câ Ḥüseyn

15. ʿArṣa-i maḥşerde yetiş dâdına
Luṭfla bir eyle naẓar yâ Ḥüseyn

Vezni Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün

7

KAṢÎDE-İ BAHÂRİYYE DER-VAṢF-I ÇEMEN

1 Eyledi faṣl-ı bahâr ʿâlemi ṣaḥrâ-yı çemen
Geldi nev-rûz ile hem câme-i ḫaḍrâ-yı çemen

2 Şâh-ı gül taḫt-ı zümrüdle gelüb basdı ḳadem
Jâleden dürr niṣâr eyledi lâlâ-yı çemen

59 3 Gün-be-gün terbiye-i şems ü ḳamer tâb verüb
Dem-be-dem evce çıkar ḳâmet-i bâlâ-yı çemen

4 Gör ne elvân ile ezhârı o ṣabbâġ-ı ezel
Boyadı besledi ḫoş ḳudret-i Mevlâ-yı çemen

5 Ne ḳadar teng dil olsa açar ol ġonca gibi
Dil-güşâ manẓara-i sâḥa-i pehnâ-yı çemen

6 Penbe-i ġafleti al gûş-ı dil ü cânından
Dinle tesbîḥ ediyor şevḳla ebnâ-yı çemen

7 Başladı nağme-i Dâvûd ile kâkül demege
Yine feryâda gelüb murġ-ı şükür-ḫâ-yı çemen

8 Lâlenin elde ayağı bir ayağ üzre ṭurub
Nergisi mest ḳılub sâğar-ı ṣahbâ-yı çemen

9 Serv şimşâd şanavber daḫi ʿar ʿar baş egüb
Cümle tebrîke gelüb etdi temennâ-yı çemen

10 Sünbül ü zülf-i perîşân ile şeb-bûy u semen
Leb-i âdâbla bûs eylediler pâ-yı çemen

11 Bülbül-i ḳumrî vü ṭûṭî sesi te'ṯîr ederek
Her nefes dem çekiyor sûziş ile nâ-yı çemen

12 Ḥâṣıl-ı ʿömr ʿazîzdir diyerek dünen̄ gece dil
Şevḳden yatmadı ṣubḥ eyledi ṣaḥrâ-yı çemen

13 Gördü ṣaf-beste olub ḳıbleye iḳbâl etmiş
Sebz-i câmıyla ṭurur ḫidmete ber-pâ-yı çemen

14 Ḫıżr-ı pey senge gelür feyż-i yamânı her dem
Her deminden seniñ ey Ḫıżr-ı semen-sâ-yı çemen

15 Bir ṭarafdan istiyor bâd-ı nesîm ile ṣabâ
Yaḳalar çâk ede tâ her gül-i raʿnâ-yı çemen

16 Var iş sem' u baṣar gûş ḳıl âvâz-ı hezâr
Ey Ṣebâtî seḥerî eyle temâşâ-yı çemen

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

TAḪMÎS-İ BE-ĠAZEL-İ ḪAYÂLÎ

1. 'Aḳlı yaġmaya veren ḳad u ber-dûşuñdur
Beni dîvâne ḳılan nergis-i medhûşuñdur
Cigerim pâreleyen per-pere mengûşuñdur
"Ṣabrımı ġâret eden ḥâl-i benâgûşuñdur
Dili âşüfte ḳılan sünbül ü gül pûşuñdur"(*)

2. Geldi biñ neş'e ile işte yine faṣl-ı bahâr
Aç yüzüñ ey gül-i ter reşk ede tâ bâġ u hezâr
Mevsim-i gülde gerek bülbül ede nâle vü zâr

(*) Bkz. Hayâlî Divanı, (Haz. Prof Dr. Ali Nihad Tarlan), s.122. Mısraların yerleri değişiktir.

"Sen ne gül-şen gülüsün kim bu gün ey lâle-'izâr
'Âlemiñ bülbül-i gûyâları ḫâmûşuñdur"

3. Görse Bihzâd ile Mânî ruḫ-ı meh-tâbıñı ger
Nakş-ı ḥüsnüñde ḳaşıñ ṭâḳına elbet baş eger
Ḫâl-i Hindû-veşiñ ey meh hele biñ câna değer
« Ḫaṭ-ı reyhânıñı çekmiş Yed-i Ḳudret ki meger
Âyet-i nûr oḳunan ârıżı-ı menkûşuñdur(**) »

4. Ser-be-ser 'âlemi dil etmiş iken geşt-i güzâr
Görmemiş sencileyin mest-i ḳadeḥ-ḫâra 'ayâr
60 Bu ḳadar derd-keş olma yeter ey çeşm-i nigâr
« Ne ḫarâbâti imişsin meded ey ġamze-i yâr
Tende ḳanım ḳurudan ikide bir nûşuñdur »

5. Ḫayl-i ḫûbândan ey meh seni gönlüm seçeli
Göreli mâh ruḫuñ gâh açıḳ geh peçeli
Oldu dîvâne Ṣebâtî ser-i kûyuñ geçeli
« Bâde-i 'aşḳını ey dost Hayâlî içeli
Gelmedi başına 'aklı dahi ser-ḫoşuñdur »

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

MÜSTEZÂD

1

1 Senden düşeli ayru gönül n'oldu gör ey mâh
Bir sen de ol âgâh

(**)Hayâlî Divanı'nda bu beytin yerinde başka bir beyit bulunmaktadır.

Odlara düşüb yandı kamûcân ü tenim âh
Hem dahi ciğer-gâh

2 Hecrînle gönül ṣubḥa degin eyledi feryâd
Ḳıldı beni ber-bâd

Düş-vâr imiş ʿaşḳın yolunu bilmedim eyvâh
Çekdim elem-i râh

3 Her çend dolaşdım gezerek kûy-ı cânânı
Yoḳ zerre nişânı
Şeb-târ idi düşdüm yola tâ vaḳt-i seher-gâh
Buldum veli bir râh

4 ʿAşḳın yoludur bunla dilâ ḫavf u ḫaṭar çoḳ
Hiç dâd-ı resim yoḳ
Feryâd ederek söyledi dil şevḳla nâ-gâh
Yâ Ḥażret-i Allâh

5 Göster ṣanemâ bendene bir râh-nümûnu
Ḳurtar bu cünûnu
Ṣaḥrâ-yı melâmetde ḳalub eylemeyem âh
Eyle beni âgâh

6 Kimdir sebeb-i vuṣlatım ayâ o nigâre
Kim derdime çâre
Eyler de bana gösterir ol ḳurb-ı ila'llâh
Hem seyr-i ma'allâh

7 Taḳdîr-i Ḫudâ anda imiş bir şeh-i ḫûbân
Cânım ana ḳurbân

Bir serv-i ḫırâmân ki özü ʻâşık-ı li'llâh
Hem ʻârif-i bi'llâh

8 Ḫâk-i rehine rûyunu kim sürdü Şebâtî
Ol buldu necâti
Sürdüm yüzümü pâyına çün bitdi bu dil-ḫâh
El-minnetü li'llâh"

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün
Mef'ûlü Fe'ûlün

KAṢÎDE-İ ḤAMDİYYE

1. Ġarîḳ-ı baḥr-ı iḥsân u naʻîmiz
Saña biñ ḥamd ü şükr olsun ilâhî
Ferîḳ-ı fırḳa-i ʻilm u ʻalîmiz
Saña biñ ḥamd ü şükr olsun ilâhî

2. Ezelden mü'minim Rabbim Ḫudâ'dır
Rasûlüm hem Muḥammed Muṣṭafâ'dır
İmâm A'zam baña mezheb-nümâdır
Saña biñ ḥamd ü şükr olsun ilâhî

61 3 ʻAḳîdem pâk sînem pür-ṣafâdır
İmâmım çâr-yâr-ı bâ-ṣafâdır
Dilim pervâne-i şemʻ-i vefâdır
Saña biñ ḥamd ü şükr olsun ilâhî

4. Kelâm-ı Ḥaḳ ḳadîm u muḳtedâdır
Yöneldik ḳıblemiz Beyt-i Ḫudâ'dır

Namâz-ı penç-gâh nûr-ı Ḫudâ'dır
Sañā biñ ḥamd ü şükr olsun ilâhî

5. 'Ademden geldim iḳlîm-i vücûda
Erişdim nice yüz biñ feyż-i vücûda
Teşekkür birle dil vardı sücûda
Sañā biñ ḥamd ü şükr olsun ilahî

6. Ḫuṣûṣıyle bize ey Rabb-i Raḥmân
Şerî'atle ṭarîḳat ḳıldıñ iḥsân
N'ola vird eylesem her laḥża vü ân
Sañā biñ ḥamd ü şükr olsun ilâhî

7. Şebâtî-veş şebâta kân ḳıldıñ
Ġarîḳ-ı lücce-i iḥsân ḳıldıñ
İmâm-ı türbe-i Şirvân ḳıldıñ
Sañā biñ ḥamd ü şükr olsun ilâhî

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

MÜNÂCÂT-I BE-DERGÂH-I ḲÂḌI'L-ḤÂCÂT

1. Ḥabîbiñ Muṣṭafâ ḥaḳḳı Ḫudâ'yâ
Bizi bu nefs elinden sen ḫalâṣ et
Ebû-Bekr'iñ daḫi ṣıdḳı ḥaḳiyçün
Bizi bu nefs elinden sen ḫalâs et

2. 'Ömer 'adli daḫi 'Oṣmân ḥayâsı
'Alî Zehrâ Ḥasan Ḥüseyn seḫâsı
Bi-ḥaḳḳı Ka'be vü Merve Ṣafâ'sı
Bizi bu nefs elinden sen ḫalâṣ et

3. İlâhî 'âcizim luṭf et kerem ḳıl
Maḳâm ü meskenim Beytü'l-Ḥarâm ḳıl
Bu ḳalb-i bî-şerârım muẓṭarım ḳıl
Bizi bu nefs ̧elinden sen ḫalâṣ et

4. 'Aceb bu nefs ̧elinde pây-bendiz
Pey-â-pey râhına her dem revendiz
İlâhî 'âciziz bend-i kemendiz
Bizi bu nefs ̧elinden sen ḫalâṣ et

5. Bu ümmet içreyiz ehl-i kebâ'ir
Ḳanı a'mâlimiz iḫlâṣa dâ'ir
Dilim vesvâs ü ḫannâs oldu zâ'ir
Bizi bu nefs ̧elinden sen ḫalâṣ et

6. Ṣebâtî söylerim her dem ilâhi
Nefis ḳaydıdurur derdim ilâhi
Ḫaṭâ 'isyânda ferdim ilâhi
Bizi bu nefs ̧elinden sen ḫalâṣ et

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

62 **MÜFREDÂT**

1

Ne kim 'iṣyân u nisyân var anıñ mevṣûfu insândır
Neḳâyıṣdan berî ancaḳ Cenâb-ı Rabb-i Raḥmândır

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

2

Firḳat ü ḥasret nedir bilmem Şebâtî yâr ile
İkimiz de bir direksiz gök çadır altındayız

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

FERD-İ FÂRİSÎ

3

Merâ ey can bey-âzârî men ez tû hîç ney-âzârem
Velî ez tû ney- âzârem ki ez men tû ney-âzârî

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

AMASYA'DA DEFÎN ḤÂK-İ'ṬIR-NÂK OLAN PÎR İLYÂS ḤAŻRETLERİ'NİÑ TÜRBE-İ ŞERÎFİ'NE SÖYLENMİŞDİR

1 Sâf ḳılmak ister iseñ ḳalbi çirk ü pâsdan
İḫtilâṭı kes ʿazîzim gel ʿavâmü'n-nâsdan

2 Sâlik-i râh-ı hidâyet ol dem-â-dem saʿy edüb
Gel ziyâret eyle feyż al şâh-ı Pîr İlyâs'dan

3 Ṣıdḳ u iḫlâṣ ile her kim yüz sürer dergâhına
Ḥâlî eyler sînesin ḫayli zamân ḫannâsdan

4 Cünd-i Ḥaḳ'dır şübhesiz żikr-i cemîl-i evliyâ
Żikr edüb ḳurtar derûnuñ leşker-i vesvâsdan

5 Düşmen-i nefsi sımaḳ çün ey Şebâtî dem-be-dem
Zikr-i Ḥaḳḳ'ı çek yürü bir tîġdır elmâsdan

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

BU DAḪİ MEḤMED PAŞA CÂMİ'-İ ŞERÎFİ'NDE MEDFÛN EVLİYÂ-İ KİRÂMDAN ḤABÎB-İ ḲARAMÂNÎ ḤAẒRETLERİNİÑ ḲABR-İ ŞERÎFİ TAŞINA SÖYLENMİŞDİR

1 ʿÂrif-i bi'llâh Şeyḫ-i Ḫalvetî
Bu Ḥabîb-i Ḳaramânî Ḥażreti

2 Baḳ Şaḳâyıḳ şerḥ eder evṣâfını
Ḥażret-i şeyḫine vardır nisbeti

3 Molla Câmî Nefehât içre yazar
Lafẓ-ı "ḳabż"(*) olmuşdur ânıñ riḥleti

4 Ḳabriniñ tecdîdine saʿy eyleyüb
Hem Muḥammed Bey de aldı himmeti

5 Ey Şebâtî kim ana bir fâtiḥa
Okuya bulsun(**) cihânda ʿizzeti

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

63 BU DAḪİ GÖKLOS NÂM MEVKI'INDE MEDFÛN MEVLÂNÂ ŞEYḪ İSMÂ'ÎL SİRÂCÜ'D-DÎN EŞ-ŞİRVÂNÎ ḤAẒRETLERİ ḤAḲḲINDA SÖYLENMİŞDİR

1 Zaḥmeti raḥmet imiş Ḥażret-i Mevlâ'nıñ
Ḫidmeti ʿizzet imiş Ḥażret-i Mevlâ'nıñ

2 Kelb-i kûyu ile hem-soḥbet olub gezmesi de
Bâdi-i rifʿat imiş Ḥażret-i Mevlâ'nıñ

3 Ḳavl u fi'l-i harekâtını bütün söylediler
Cümlesi şefḳat imiş Ḥażret-i Mevlâ'nıñ

(*) 902
(**) 1306

4 Âdem er görse idi derdi bi-hak türbesini
Kûşe-i cennet imiş Hażret-i Mevlâ'nıñ

5 Hamdü li'llâh Şebâtî bize tâ rûz-ı ezel
Hidmeti kısmet imiş Hażret-i Mevlâ'nıñ

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

1 Meded ey şâhid-i Şirvân habîb-i ezelî
Bezm-i uşşâka getür bâdeyi sun lem-yezelî

2 Âteş-i şevkle yandı ciğeri uşşâkıñ
Teşne-leb Ka'be-i kûyun hevesiyle gezeli

3 Sâkiyâ başıñ içün bir tek ayağıñ olsun
Lutf kılsañ ne olur la'l-i lebiñden mezeli

4 Pek de erzân degil fâkihe-i bâġ-ı kemâl
Gül-şen-i dehre deger şâh-ı ma'ârif ġazeli

5 Hâdim-i hâk-i deriñdir ki Şebâtî söyler
Dem-be-dem sûziş ile böylece rengîn ġazeli

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

BU DAHİ BAYAZİD PAŞA MAHALLESİ'NDE CÂMİ' U TÜRBE-İ MAHŞÛŞASINDA MEDFÛN ŞEYH HAMZA EN-NİGÂRÎ EL-KARABAĞÎ HAŻRETLERİNİÑ VEFÂTI TÂRİHİDİR

1 İrtihâl etdi dirîġâ ârif-i bi'llâhımız
Ey gönül min ba'd çıksun göklere dek âhımız

2 Ey dirîġâ ḥasretâ vâ firḳatâ kim nâ-gehân
Gitdi emr-i *irci'île* mürşid-i âgâhımız

3 Şems-i burc-ı evliyâ vü şem'-i bezm-i 'âşıḳân
Vâḳıf-ı esrâr-ı Ḥaḳ ol Pîr Ḥamza şâhımız

4 Aḫter-i baḫtım n'ola düşse zemîne ba'd ez-în
Âsmân-ı 'aşḳdan çün kim ṭulundu mâhımız

5 Ser-nigûn ḫalḳ olmuşsun ey sırça saḳf-ı vâjgûn
Kim yazılsun cevfiñe her dem bezm-i eyvâhımız

6 Ba'd hâzâ ey Şebâtî âyet-i ṣabrı oḳu
Tâ hidâyetler ḳılub tevfîḳ vere Allâhımız

7 Hâtif-i ġaybî getürdü söyledim târîḫini
Gitdi ḥayf âh dil cihândan mürşid-i âgâhımız.

Sene: 1303

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

64 MÜŞÂRUN İLEYH ḤAḲḲINDA SÖYLENİLEN MERŞİYYEDİR

1 Âşıḳân kûy-ı mekkâre yine ağlar çekilür
Ḳorkarım aġlamadan gözlere aġlar çekilür

2 Mâhi-i maṭlabı bulmañ a gözüm aġlamadan
Âb-ı çeşmiñ döküyor gör nice aġlar çekilür

3 Ey gönül aç gözünüñ bir çeh-i ḳara bağını gör
Ki Karabaġ'lı mehe biñ ḳara bağlar çekilür

4 Mâtemiyle yine mât oldu cünûn tek 'uşşâk
Anları bağlamaġa çoḳ ḳara bağlar çekilür

5 Ey Şebâtî yetişür murġ-ı dili zâr etdiñ
Kim anıñ nâlesine bülbül-i bâġlar çekilür

6 Girye-i ebr-i ġam bâd-ı belâ birle bugün
Cûy-ı eşkim ṣanemâ gör nice çağlar çekilür

7 Tâb ḳılmaz bu ġamą ṭâġ-ı şecer seng ü meder
El-amân söylemeyiñ sîneme dâġlar çekilür

Vezni: Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün
(Fâ'ilâtün) (Fa'lün)

MÜŞÂRUN İLEYHİÑ MAḤDÛM-I SİYÂDET -MELZÛM-I ÂLÎLERİ MUḤAMMED SİRÂCÜ'D-DÎN EFENDİ'NİÑ VEFÂTINA MERŞİYYE GÜN TÂRİḪİDİR

1 Âh kim söndü Sirâc-ı bezm-i 'irfân ey dirîġ
Ḳaldılar ehl-i maḥabbet sîne-sûzân ey dirîġ

2 Geldi emr-i *irci'î* çün gitdi ol peyk-i vefâ
Tâbi' ḥikmet-i meşiyyet emr u fermân ey dirîġ

3 Ḫâne-i 'işret ḫarâb oldu ḳırıldı şîşeler
Sâḳi-i gül çehre ḳaldı mest u ḥayrân ey dirîġ

4 Düşdü muṭribler elinden târ u ceng u 'ûd u nây
Mecma'-ı yârâna düşdü âh efġân ey dirîġ

5 Ol żiyâ-ı çeşm kim cân ü dil-i 'uşşâḳ idi
Gitdi ḥayfâ ḳaldı bunlar bî-dil ü cân ey dirîġ

6 Görmemişken kimseler rûyunda âṯâr-ı melâl
Ḥażret-i Seyyid Nigârî ḳıldı efġân ey dirîġ

7 Ey dil-i mâtem-i ser-ebr âh çek kim derd-nâk
Düşseñ iḳlîm-i vücûda nâr-ı ḥırâmân ey dirîġ

8 Ârzû-yı mevt eder gönülüm câm-ı ezel
Kim bu derde yoḳdur andan ġayrı dermân ey dirîġ

9 Râhat-ı cân ü dilin gitdi sebâtı ba'd ez-în
Cây-ı âsâyiş sana olmaz mı nirân ey dirîg

10 İstedim tab'-ı Sebâtî'den anın târihini
Âh-ı hasret çekdi ol ân dedi bî-cân ey dirîg

1291

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

AMASYA'DA ḤIZIR PAŞA CÂMİ'-İ ŞERÎFİYÇÜN SÖYLENİLMİŞDİR

1 Gel ey zâ'ir oḳu bir kez Ḥızır Pâşâ-yı zî-şâna
Dahı seyr et muvaffaḳ olduğu ḥayrât u iḥsânâ

2 Budur insân-ı kâmil kim ḥayâtında edüb gûşeş
Bu ma'bed-ḫâneyi yapdırdı maḫṣûṣ ehl-i îmâna

3 Namâz-ı penç ile 'ıydın ü cum'a ḫoş edâ olsun
Niyâz etsün gelüb bu yerde söylen her müselmâna

65 4 Sezâdır sûre-i *seb'ul-meşânî*yle üç iḫlâsı
Oḳuyub rûḥuna baḫş eylemek her ferd insâna

5 Sebâtî ṣıdḳ u iḫlâṣla oḳu bir fâtiḥa ḫatm et
O zâtın vaṣfı çün sığmaz yazılsa levḥ-ı imkâna

Sene : 1307

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

ṢUDÛR-I 'İẒÂMDAN AḤMED ḤULÛṢÎ EFENDİ ḤAẒRETLERİ'NİÑ VEFÂTINA TÂRİḪDİR

1 Yine gerdûn-ı felek bir ʿaks devrân eyledi
Devrine ḫalḳ-ı cihânı mât u ḥayrân eyledi

2 Bir vâḥid-i dehr kim fevḳında merd-i zû-fünûn
Bir daḥi gelmez cihâna cümle îḳân eyledi

3 Ṣâḥib-i ḥilm u tevâzu' pür-beşâşet zât iken
Âh-ı vâveylâ felek ḫâk ile yek-sân eyledi

4 Ḳâḍı-i ʿasker semâḥatlû Ḫulûṣî Ḥaẓretin
Gör nice kec-rû felek bu ḫâke pinhân eyledi

5 Bâdi-i ġufrândır kim mîz-bân-ı çarḫ anı
Vâlid-i mâcidleri cenbinde mihmân eyledi

6 Yâ aḥad Aḥmed Ḫulûṣî bende-i muḫlişdurur
Yarlıġagil raḥmetiñle her ne noḳṣân eyledi

7 Çıḳmadı târiḫ Şebâtî âhsız bir âhla
Ṭayr-ı rûḥu âşiyân-ı ḳudse ṭayrân eyledi

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

ḤAREMEYN PÂYELÜLERİNDEN ḤÂCI 'İSÂ RÛḤÎ EFENDİ ḤAẒRETLERİ'NİÑ VEFÂTI TÂRİḪİDİR

1 Dirîġâ baḥr-ı ʿilmiñ bâd-bânı
Vücûdu zevraḳıñ ġarḳ etdi nâ-gâh

2 Felâṭûn-ı zamân u baḥr-ı ḥikmet
Maʿârif menbaʿı bir merd-i âgâh

3 Budur Dâmâd-ı Mevlânâ-yı Şirvân
Odur ḳuṭb-ı muḳaddes pîr-i dergâh

4 Dirîġâ ḥasretâ vâ ḫaybetâ kim
Ecel peyḳine nâ-gâh oldu hem-râh

5 Olub hem-nâm-ı 'Îsâ İbn-i Meryem
Ḳılub terk-i cihân eyvâh u ṣad âh

6 Mesîḥu'l-vaḳt idi muṭlaḳ kim anı
Semâ-ı râbi'a ref'etdi Allâh

7 Şebâtî ḥüzn müstevlî olunca
Dedim târîḫ-i bâ-âh-ı seḥer-gâh

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

66 MEŞÂHİR-İ ULEMÂDAN ḤÂCE MEḤMED EMÎN ARDAHÂNÎ ḤAẒRETLERİ'NİÑ VEFÂTINA TÂRİḪDİR

1 Bu merḳad kim gözüm ṣandûḳa-i rûḥ-ı revânîdir
Su'âl etseñ bu ḳabr içre kimin rûḥ-ı revânîdir

2 Felâṭûn-i zamân u baḥr-ı ḥikmet ma'deni 'ilmiñ
Ferîd-i 'asr vaḥîd-i dehr Ḫâce Ardahânî'dir

3 Edüb hicret gelüb bu ḫâkde defn olmaḳ el-ḥâṣıl
Ḫudâ'nıñ ḥikmeti ḥaḳḳâ Ḥaḳ'ıñ sırr-ı nihânîdir

4 Ṭutub taḳvâ rehin ḥablü'l-metîn-i şer' destinde
Melâz-ı mülci-i Ḥaḳ'dır ne ḫoş dâru'l-emânîdir

5 Şefî'i rûz-ı maḥşerde Muḥammed Muṣṭafâ olsun
Ki oldur destigîr-i ümmet ol gün hem zemânîdir

6 Temennâ zâ'irînde sûre-i *seb'u'l-meşâni*yle
Dahi iḫlâṣ-ı ḫoş ile güzel bir armaġanıdır

7· Sebâtî zann-ı gâlible dedim târîhini ben de
Ümîd eder gönül hakkâ anın cennet mekânıdır

130

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

GÜMÜŞHACIKÖY MÜFTÜSÜ EL-HAC İSMÂ'İL HAKKI HAZRETLERİ'NİN VEFÂTINA DÂ'İR TÂRİHDİR

1 Fakîh-i pür-fazîlet müfti-i şer'-i Hudâ eyvâh
Geçüb şehr-i fenâdan ol bekâ mülküne tutdu râh

2 'Aceb lutf-ı kerem ıssı idi kim rûz şeb ânın
Açıkdı bâb-ı in'âmı gelürdi mihmân her gâh

3 Budur ol Hâcı İsmâ'îl Efendi kim cihân yekser
Senâ-hânı idi el-hak melek meşrebli âlî-câh

4 Oku *seb`u'l-meşânî*den Sebâtî söyle kim târih
Okunan Fâtihadan ola rûhu her dem âgâh

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

ERZURUM'DA TOPÇU ALAYI KÂTİBİ İSHAK EFENDİ'NİN VÂLİDESİ HAYAT HANIM'IN VEFÂTINA MÜMÂ İLEYH TARAFINDAN Bİ'L- VEKÂLE SÖYLENİLMİŞDİR

1 Hayât-ı câvidan bahş et Hayât'a el-amân Mevlâ
Yolunda bezl-i cân etdi çün ol hayli zamân Mevlâ

2 Şefî'i rûz-ı mahşerde anın Hayru'n-nisâ olsun
'Usât-ı ümmete oldur o gün dâru'l-emân Mevlâ

3 N'ola ratbu'l-lisân olsa geçüb 'atş-ı kıyâmetde
Seni zikr eyledi dilde edince terk-i cân Mevlâ

4 Benim bu nûr-ı çeşmim bâ'iş-i feyż u hayâtımdır
Anı 'afv eyle kim bizden ola râżî hemân Mevlâ

5 Buña târîh-i tam 'abdiñ Reşâd'ın bu ricâsıdır
Celîsiñ mülk-i cennet enîsiñ hûriyân Mevlâ

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

67 EHİBBÂDAN AMASYA MAHKEME-İ BİDÂYET BAŞ KÂTİBİ NÂZIM BEY'İÑ MAHDÛM-I NECÂBET MELZÛMLARI İÇÜN VİLÂDET TÂRİHİDİR

1 Şeb-i Kadr olmalı yâhud Reğâ'ib
Ki geldi 'âleme Mahmûd Râğıb

2 Mu'ammer eylesün Ma'bûd-ı Mutlak
Kılub mes'ûd her bir 'âleme tâlib

3 Makâsıddan budur maksûd aslı
Ola hayru'l-halef kesbü'l-metâlib

4 Beşâretler saña ey mîr Nâzım
Hudâ ihsân edüb ferzend-i ġâlib

5 Dedim târîhini söyle Şebâtî
Dedi târîh ta mîr Mahmûd Râğıb

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

BU DAHİ LÂDİK KÂİM-İ MAKÂMI CEMÎL BEY'İÑ MAHDÛMUNUÑ VİLÂDETİNE TÂRİHDİR

1 Şübhesiz hayr-ı halefdir söylesem olmaz 'acîb
Kim rebî'u'l-evvel içre eylemiş Mevlâ nasîb

2 'İlm-i 'irfân sâḥibi kılsun Ḫudâ ey lem-yezel
Mekteb-i ma'nâda olsun ḫâce pür-fenn-i edîb

3 Aḫter-i iḳbâl ile olsun cebîni tâb-nâk
Ḫurşîd baḫtı sa'âdet burcuna olsun ġarîb

4 Ḥamdü li'llâh eşref-i evḳâtde luṭf-ı Ḫudâ
Eylemiş iḥsân bir ḫayru'l-ḫalef ġâyet necîb

5 Söyledim ana Şebâtî söylerim târiḫini
Pek güzel ismin Muḥammed muḫlişin olsa nesîb

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

FERZEND-İ ERCÜMEND-İ 'ÂCİZÎ MUḤAMMED CELÂLÜ'D-DÎN RÛMÎ'NİÑ VİLÂDETİ TÂRİḪİDİR

1 Dü-ṣad sâl ü nüved-penç bûd rûmî
Cihân âmed Celâlü'd-dîn-i Rûmî

2 Merâ luṭf-ı Ḫudâ pûrî firistâd
Be-çeşm-i men besî nûrî firistâd

3 Dilâ şâkir be-îzed bâş dâ'im
Çü ferzendî çünîn Ḥaḳ kerd ḳâ'im

4 Eger yârân zemen târîḫ cûyend
Gülî ez-bûstân-ı dil be-bûyend

5 Muḥammed bâ-Celâlü'd-dîn be-ârem
Bedân ferzend-râ târîḫ dârem

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

BU DAḤİ ŞEMERE-İ DIRAḤT VÜCÛD-I MER Ü DÂRINDA SER-MÂYE VÜ SÛD-I MER 'ALİ ḤÂVER EFENDİ'NİÑ TÂRİḪ-İ VİLÂDETİDİR

1 Biñ üç yüz olduğunda sâl ḫoş-fâl
'Alî Ḫâver cihâna geldi fi'l-ḥâl

68 2 Edę ḫayru'l-ḫalef Rabbim Te'âlâ
Mu'ammer eyleyüb bi'l-izz ü iḳbâl

3 Ḳılub isme müsemmâsıñ muvâfiḳ
Olą bâbü'l-ilm tek ṣâḥib-i ifżâl

4 Muḥammed Muṣṭafa ḥaḳḳı Ḫudâyâ
Ânıñ sen ḫâlini ḳıl aḥsenü'l-ḥâl

5 Desem̃ her laḥẓa biñ kez şükr Ḥaḳḳa
Dilâ her sâ'at ü hefte vü meh ü sâl

6 Ne mümkin şükr-i Ḥaḳ îfâ olunsun
Zebânın ḳat' edüb ol ebkem ü lâl

7 Du'â birle dedim târiḫ Şebâtî
'Alî Ḫâver hemi ḫâdâ feraḥ-bâl

1300

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

İSKİLİP ḲADISI-ZÂDE MEḤMED EFENDİ'NİÑ MAḪDÛMUNUÑ VİLÂDETİNE TÂRİḪDİR

1 Merḥabâ mülk-i 'ademden olduñ irşâd ey Fu'âd
Geldiñ iḳlîm-i vücûda ḫurrem ü şâd ey Fu'âd

2 Ṭurma ur pestâne dendân tîşesiñ Şîrîn Şîrîn
Bir şehîr-i ‘âlim olgil mişl-i Ferhâd ey Fu’âd

3 Ebr-i raḥmet nâzil oldu bitdi bir nev-res nihâl
Gül-şen-i bâġ-ı emelde çün tû şimşâd ey Fu’âd

4 Dilerem Ḥaḳdan seni kâmil-i mükemmel ehl-i ḥâl
Hem faẓîlet ehli vü her fenne üstâd ey Fu’âd

5 Söyledi nâ-geh Sebâtî ṭurfa bir târih kim
Kendi isminden çıḳar ger eylesen yâd ey Fu'âd

91

Vezni: Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

OLṬU BEYLERİNDEN ḤÂCI SÂLİH AĠA-ZÂDE AḤMED BEY’İÑ ḤAREM-İ MUḤTEREMİ NENE ḤANIM’IÑ VEFÂTINA TÂRİḪDİR

1 Ḥarem-i muḥterem Aḥmed Raġıb Bey iken (?)
Nene Ḥânım çekilüb gitdi Ḥaḳ’ın raḥmetine

2 Âb u dâne çekerek eyledi medfen burayı
‘Akl ermez Çalab’ıñ ḥikmetine ḳudretine

3 Ġurebâ zümresine eyleyüb ilḥâḳ anı
Şühedâ içre n’olaḳoysa Ḥudâ cennetine

4 *İrci`î* emriñi gûş eyleyüb üçyüz senesi
Cân ile ḳıldı icâbet Çalab’ıñ da’vetine

Vezni: Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilün

(Fâ’ilâtün) (Fa’lün)

FÂTİḤ DERS-İ ÂMLARINDAN DAĞISTÂNLI ʿALİ NAẒMİ EFENDİ'NİÑ NAĞME-İ İŞTİYÂḲ NÂM EŞERİNE SÖYLENİLMİŞDİR

1 Ey ʿâşıḳ-i dil-figâr Naẓmi
Vey ṭâlib-i vaṣl-ı yâr Naẓmi

2 Ey bülbül-i bâġçe-i maʿârif
Açdım oḳudum kerrâr Naẓmi

69 3 Aḥsente bu Nağme-i Şayâḳı
Kândan saçılur şerâr Naẓmi

4 Allâha ḥavâle dür-i kâ'il
Söylersem ̲eger nevvâr Naẓmi

5 Tabʿı̃n dür-i evbâz-ı maʿrifet kim
Murġ-ı dil ̲eder şikâr Naẓmi

6 İsmiñ ki 'Ali'dir ̲ey süḫan-ver
Çekseñ n'ola Zülfiḳâr Naẓmi

7 Sende var iken bu ṣıfat şikenlik
Żabṭ eyleyi gör diyâr Naẓmi

8 Tâ ̲ede Ṣebâtî gâ'ibâne
Ṣıytı̃ñ ile iftihâr Naẓmi

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün

AMASYA ṬAPU MÜDÜRÜ VE ERZİNCÂN EŞRÂFINDAN İZZETLU CEVDET EFENDİ'NİÑ MAḪDÛMU ṬAL'AT BEY'İÑ VEFÂTI TÂRİḪİDİR

1 Ḳamû şey *külli şey'in hâlikün* der
Sañ̲a ey İbn Cevdet mîr Ṭalʿat

2 Lidû li'l-mevti ve'bnû li'l-ḫarâbî
Lisânü'l-ġayb ̲eder taḳrîr Ṭal'at

3 Eger gûş ̲eylesen̄ ḳabrin̄ türâbı
Eder bâḳî hüve ̲ tezkîr Ṭal'at

4 Ḳalem aġlar mürekkeb ḳara baġlar
Edersem mâtemin̄ taḥrîr Ṭal'at

5 Senin̄ gibi ̲ ma'ârif gül-binin ḥayf
Düşerdi ̲ ḫâke çün taḳdîr Ṭal'at

6 Bütün gün eb u 'amm (u) ümm ü ḫalan̄
Eder vâ ḥasretâ tekrîr Ṭal'at

7 Kesildi ̲ ṭâḳat u ̲ ṣabr-ı ̲ Ṣebâtî
Dü ṣûret şîr ecel naḫcîr Ṭal'at

8 Nüvîs în mıṣra'-ı ̲ ber-ceste târîḫ
Be-gû eyvâh tüveffâ mîr Ṭal'at

1306

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ûlün

TÂRİḪ-İ TERTÎB Ü İKMÂL ÎN DÎVÂNEST

1 'Avn-ı Ḥaḳ'la ̲ dâ'imen olsun be-nâm âṣârımız
Bir müşâr-ı ̲ bi'l-benân beyne'l-enâm âṣârımız

2 Sâyesinde ̲ sîma 'Abdu'l-ḥamîd Hân'ın̄ müdâm
Neşr ̲olub ṭutsun dem-â-dem Rûm u Şâm âṣârımız

3 İstifâde ̲ etmege ̲ kâfî iken her mıṣra'ı
N'ola ḥürmetle ̲ ṭutarsa ̲ ḫâs u âmm âṣârımız

4 Puḫte merdin̄ ḳavlidir çün ḳavl-i ṣâriḥ mu'teber
Ḳavl-i ḳavvâl anlama ̲ ey merd-i ḫâm âṣârımız

5 Feyż-i Rûḥu'l-Ḳuds'den bir zerreye mâlikdir ol
Bir Mesîḥu'l-vaḳtdir yuḥyî'l-ʿiẓâm âṣârımız

6 Yâ ilâhî çeşm-i ḥâsidden ḥıfẓ eyle kim
Çün niẓâmü'l-mülk bulsun ḫoş naẓẓâm âṣârımız

70 7 Dâ'imen te'yîd-i tevfîḳıñ añа olsun refîḳ
Tâ ḳıyâmet eylesün naṣb-ı Ḫıyâm âṣârımız

8 Baḫtını bî-dâr edüb ânıñ o ḥayyü lâ-yenâm
De-be-dem eyler terakkî ṣubḥ u şâm âṣârımız

9 Ḥamdü li'llâh eşref-i evḳâtda luṭf-ı Ḫudâ
Yâver oldu bizlere buldu ḫıtâm âṣârımız

10 Ey Ṣebâtî ṭabʿına târîḫ-i cevher-dârdır
Ḥamdü li'llâh vermede hem (şevḳ-ı tâm âṣârımız)(*)

11 Oḳuyanlar rûḥuma bir fâtiḥa baḫş eylesün
Tâ kim ola bizlere Dârü's-Selâm âṣârımız

Vezni: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

... ../.. ...

71

Mevlânâ Şeyḫ İsmâ'îl Sirâcü'd-dîn Şirvânî ḳaddese sırrahu'l-'âlî ḥażretleri aḥfâdından ve Ḳâḍî-'asker Aḥmed Ḫulûṣî Efendi evlâdından olub faẓl-ı kemâliyle kesb-i imtiyâz etmiş olan Maḥkeme-i Temyîz mümeyyizlerinden faẓîletlü İsmâ'il Sirâcü'd-dîn Efendi ḥażretleriniñ işbu Dîvân hakkında söylemiş olduḳları taḳrîż-i belîġleridir:

Cedd-i emcedim Mevlânâ Şeyḫ İsmâ'îl Sirâcü'd-dîn eş-Şirvânî el-Kürd Emîrî ḳaddese sırrahu'l-celî Ḥażretleriniñ Amasya şehrinde defîn ıtır-nâk olan türbeleri mescid-i şerîfiniñ imâmet ve türbe-dârlıḳ ḫidmet-i müftehıresinde

(*) 1307

yigirmibeş seneden berû sâbit-ḳadem miḥrâb-ı ʿibâdet olan Ḥâfiẓ Meḥmed Şebatü'd-dîn Efendi'niñ müşârun ileyhiñ ḳuvve-i maʿneviyyesi fuyûżâtıyla mümûne -nümâ-yı cennât-ı ʿâliyât olan ol mevḳiʿ-i pür-feyż-i envârda ẓuhûr-ı tecelliyât ile ḫâme-rân-ı himmet olduḳları işbu Dîvân manẓûr-ı leḥḥâẓe-i faḳîrâne oldu ḥaḳḳâ ki bunda bulduğum leṭâfet u nikât ü mezâyâ nâẓımınıñ zâten fenn-i naẓm u ma'ânîdeki iḳtidâr-ı şâʿirâne vü cümle nezdinde bedîhî bulunan ḥüsn-i ṭabî'at ü kelâm-ı mâhirânesini bir ḳat daha derece-i ḳuṣvâya îsâl eylemiş olduğundan şu Dîvân-ḫâne-i şiʿr ü inşâda mümâ ileyhi tebrîk ü tehniyyetden başḳa bir söze maḥal göremem minnâ eş-şükr ve't-takrîz ve mina'llâhi'l-ecir ve't-ta'vîż.

el-Faḳîr Şirvânî-zâde İsmâ'il Sirâcü'd-dîn

... ../.. ...

Ṭaḥniyye İdâre-i ʿAskeriyyesi Baş Kâtibi edîb-i bedîʿu'l-beyân şâʿir-i vesîʿu'l-ʿirfân izzetlü Naẓîf Bey Efendi'niñ ihdâ buyurduḳları taḳrîż-i belîġ ü laṭîfdir:

1 Sezâdır gevher-i naẓmıñ çekilse rişte-i cân'a
Ki her ḥarfi mezâḳ-ı 'aşḳdır müştâḳ-ı cânâna

2 Zihî ey ḳahramân-ı 'arsa-i şiʿr ü süḫandânı
Hüner-mendân-ı ʿaṣrı hep düşürdüñ câh-ı ḥayrâna

3 Eyâ mest-i şarâb-ı ṣâfi-i esrâr-ı lâhûtî
Maḳâl-ı şekker-efşânıñ ṣafâ bahş etdi rindâna

4 Ma'ânîsi rumûzât-ı ḥadîs ʿaşḳ-ı Vaḥdet'dir
ʿİbârâtı eder keşf-i ḥaḳîḳât ehl-i ʿirfâna

5 Mezâyâsı ser-â-ser Mâni-i naḳş-ı belâġatdır
Eder tasvîr levh-i fikre biñ resm-i faṣîḥâne

6 Teʿâlî âh ne şevḳ-efzâne rengîn bir eserdir bu
Ne ḫoş şerḥ-i melâḥatdır kitâb-ı ḥüsn-i ḫûbâna

72 7 Şebâtî sırr-ı işbâtı sübûtât-ı ḥaḳîḳatle
Edüb müsbet şebât-ı 'aşḳ ile tekmîl bu Dîvân'a

8 Hünerle 'arṣa-i saṭranc-ı ḫoş-güftâra at sürdü
Bıraḳdı ḥayrete erbâb-ı şi'ri hep o ferzâne

9 Kemâlâtın eder taḥsîn elbet cümle eslâfı
Ki i'câzı fesâhat gösterir eş'âr-ı Seḥbân'e(*)

10 Niẓâm-ı mülk-i 'aşḳa nüsḫa-i ḳânûn bî-hemtâ
Denilse ger becâdır bu kitâb-ı ḥikmet ünvân

11 Naẓîfâ eyle sa'y-i 'abes-i taḳdîr-i evṣâfa
Ne te'sîri olur bir ḳaṭrenin ol baḥr-ı 'ummâna

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

... ../.. ...

Nev-resîde-gân ez kiyâden edîb kâmil şîrîn-süḫan Baḥrî Efendi birâderimizin irsâline 'inâyet buyurdukları taḳrîẓ-ı faṣîḥ u belîġleridir:

Maḥṣûl-i 'aşḳ-ı şevkiñiz, âṣâr-ı feyż u faẓlıñız şi'r ü edebe pek 'âlâ bir (yâdigâr-ı ceẕbe-âver) ü pek degerli bir (ber-güzâr-ı neş'e per-ver)dir.

Lisân-ı ḥâl u ḥaḳîḳatle söylenen şu eş'âr-ı dil-ârâ vâḳıf-ı mezâyâ-yı kemâl-i rûḥânî olan her dil-i bî-dâr-ı 'âlî 'irfânı ve bütün ma'nâ-şinâsân-ı 'aṣr-ı zamânı zevk-yâb eyler.

Maẓhar-ı 'aşḳ u feyż-i ḥaḳîḳî olan erbâb-ı ḥâl ü kemâlin şîve-i güftârındaki te'ṣîr-i laṭîf u leẕîẕ nede var?

Neşr-i envâr-ı 'aşḳa â'id sa'y ü ṣebât-ı 'âşıḳâneñizi bütün vâye-dârân-ı 'aşḳ u 'irfân taḳdîr eder.

(*) Sehbân hakkında bkz: Ahmet Talat Onay, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, s.195.

(ḪÜLÂṢÂ)

Ḫayru'l-ḫalef ḥükmünde eyâ şâ'ir-i ḫoş-ḥâl (?)
Ḥıfẓ eyleyecek yâd-ı cemîlin̄ bu eṣerdir

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

... ../.. ...

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde batılılaşma hareketinin resmen etkili olmaya başladığı Tanzimat dönemi yaşandığı sıralarda, Dağıstanda'ki Şeki'ye bağlı Kutkeşin Köyü'nde doğup Rus mezâlimi sebebiyle ailesiyle beraber buradan Kars'a, daha sonra Erzurum'a, oradan da Amasya'ya göçüp yerleşen ve burada otuz yedi sene Şeyh İsmâil Sirâcüddin Şirvânî'nin türbedarlığı ile türbenin İmam-Hatipliği görevini yürüterek Meşrûtiyet yıllarını da idrak eden Hâfız Mehmed Sebâtüddin'in hayatı ve eserleri üzerine yapmış olduğumuz tez çalışmasını, biyografik ve tanıtıcı bilgilerin sunulduğu "Sebâtî'nin Hayatı ve Eserleri" kısmı dışında,

1.Sebâtî Divanı'nda Şekil ve Üslûb,

2. Sebâtî Divanı'nda Muhteva,

3. Cemiyet,

4. İnsan,

5. Metin,

olmak üzere, beş ana bölümde incelemiş bulunuyoruz.

Bu çalışmamız sonunda vardığımız neticeleri kısaca şöyle ifade edebiliriz:

1. Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi (1846- 1905), Rus mezâlimi sebebiyle dört yaşındayken anne ve babasıyla birlikte göçtüğü Kars'tan, onlar vefat edince, bir kültür merkezi olan Erzurum'a giderek öğrenim görmüş ve "hâfız" olmuştur.

2. Yirmi bir yaşlarındayken Amasya'ya gidip yerleşmiş, burada Şeyh Mîr Hamza Nigârî, Mir Hasenü'l-Hüseynî ve Hacı İsâ Rûhî Efendi gibi meşhur âlimlerden dinî ve tasavvufî bilgileri öğrenerek "icâzet-nâme" almıştır.

3. O, bir taraftan Mevlânâ Şeyh İsmâil Sirâcüddin Şirvânî'nin türbedarlığı ve imam-hatiplik görevini yürütürken, aynı zamanda çevresinin tanınan sanatkârları içerisinde, Divan sahibi, güçlü bir şairdir.

4. Hayatı boyunca maddî sıkıntılar içinde yaşayan şairin, Divanı'nda iki oğlunun adı geçer, ancak günümüzde yaşayan torunlarının hayli kalabalık olduğu söylenmektedir.

5. İtikadı ve inancı sağlam bir müslüman olan Sebâtî'nin, Divanı'nda, her müslüman gibi ehl-i beyt sevgisi yoğun bir şekilde terennüm edilmiştir.

6. Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi, daha çok sünnî Karapapak (Terekeme) Türklerinin kendisine tabi olmasına rağmen Şiî-Sünnî muhalefetini önlemeye çalışan hocası Şeyh Seyyid Mir Hamza Nigârî'nin yolunu izlercesine "râh-ı ihtilâf" tutmayan bir karaktere sahiptir.

7. Umûmî olarak tarikatların fikirlerine açık olmakla birlikte, diyebiliriz ki dört yaşında bir çocukken anne ve babasıyla birlikte Rus mezalimi sebebiyle vatanından göç etmek zorunda kalan Hâfız Mehmed Sebâtüddin Efendi, bir tepki olarak Ruslara karşı Kafkaslarda cihadı tercih eden Nakşibendî tarikatının Halidiye kolunu benimsemiştir.

8. Bir şair olarak Sebâti'nin her sanatkarda olduğu gibi, üstad kabul ettiği ya da etkilendiği şairler ve sanatkarların olması pek tabiidir. Şairin, kimi rehber kabul ederek şiir yazmaya başladığı bilinmemekle beraber, her müslüman Türkün dinî-tasavvufî menkıbeleri yoluyla yakından tanıdığı İbrahim Edhem'in gazel-münâcâtına bir nazire yazması,16. yüzyılın büyük şairlerinden Hayâlî Beğ'in bir gazelini tahmîsi, aynı zamanda hocası olan ve "Nigârî" mahlasıyla şiirler yazan Şeyh Mir Hamza Nigârî etkilendiği kişiler arasında sayılabilir.

9. Sebâtî'nin, üç dilde şiirler yazan güçlü bir şair olmasına rağmen ikinci sınıf bir şair sayılması tesir sahasını daraltmış olmalı ki, kaynaklar, kendisini rehber edinmiş bir şairden söz etmezler. Ancak, Sebâtî'nin çevresince tanınan ve bilinen bir şair olduğu, Divanı'na yazılan takrizlerden ve kendisinin yazmış olduğu tarih manzumelerinden açıkça görülür.

10. Ellidokuz yıl hayat süren Hafız Mehmed Sebâtüddin Efendi, Amasya'da Şirvânî Türbesi'nin mezarlığında, ölmeden bir gün önce kazıp hazırladığı, kitabesi bulunmayan bir mezarda medfundur.

11. Umumiyetle "Sebâtî" bazen "Hafız Sebâtî ", bir iki yerde de vezin zoruyla "Sebat" mahlaslarını kullanan şairin eserleri, eldeki mevcut bilgilerimize göre manzum olup,h. 1307/m. 1891' de bitirerek iki yıl sonra h. 1309/m. 1893'te "İstanbul'da binbir zahmetle" II. Abdülhamid Han'ın sayesinde bastırdığı 205 manzumesini içeren Türkçe Divan'ı ile Divan'ı dışında kalan 3 manzumeden ibarettir.

12. Sebâtî, toplam 208 manzumeden birinde (G.111), 8+8=16 hece veznini, diğerlerinde aruz veznini kullanmıştır. O, imâleye fazla yer verse de aruzu Türkçe'ye başarı ile uygulamış şairlerden biridir.

13. Hafız Mehmed Sebâtüddin, kafiyenin her çeşit ve türünü kullanmış, âhengin temininde önemli bir görevi üstlenen redife de şiirlerinde büyük ölçüde yer vermiştir.

14. Sebâtî eserlerinde sadece Divan Edebiyatı nazım şekilleri ve türlerini kullanmıştır. O'nun, Divan Edebiyatı'nda kullanılan nazım şekillerinden "gazel, kaside, tercî-i bend, murabba, tahmîs, müstezâd, mesnevî" ve "müfred"e; nazım türlerinden "münâcât, na't, medhiye, mersiye, bahariye" ve tarih"e yer verdiği görülmüştür.

15. Sebâtî, 161 gazel ve 20 tarih manzumesiyle adeta gazel ve tarih şairidir. Onun bu cephesi, diğer yönlerinden daha kuvvetlidir.

16. Sebâtî Divanı'nın tertibinde, gazeliyyât bölümünde her harften kafiyeli gazellerin gelişi-güzel sıralanmayıp kafiye harfi değiştikçe ilk gazelin dinî bir şiir, özellikle bir na't olduğu dikkati çeker.

17. Sebâtî'nin mecâz sistemi ve estetik görüşü Divan şairlerinkinden farksızdır. O, şiirlerinde benzer malzemeyle o iklimin mazmunlarını kullanmıştır.

18. Sebâtî, konuya göre dili ve üslûbu değiştirmesini bilen bir şairdir. Münâcât, medhiye ... gibi türlerde dili kısmen ağırlaşırsa da genelde sade bir dili vardır. Bu itibarla O'nun dil ve üslubunda hem eskinin hem de yeni tarzın özelliklerini birlikte görmek mümkündür.

19. Arapça, Farsça ve Türkçe'ye hakim bir şair olan Sebâtî, her üç dilde de manzumeler kaleme alan kudretli bir şairdir.

20. Azerîce'nin tüm dil ve ses özelliklerini aksettiren iki gazelin (G.25, G. 106) yer aldığı Divanı'nda atasözü ve deyimlere de yer veren Sebâtî, söze güzellik kattığına inandığı edebî sanatları, diğer muasırları gibi yoğun şekilde kullanmıştır.

21. Sebâtî, Divanı'nda poetik görüşlerine de yer vermiş, üç dildeki şiirleriyle "şiir sahasının arslanı" (G.139/7) ve birinci sınıf değilse bile ona aday bir şair olduğunu iddia etmiştir.

22. Sebâtî bir hafız-ı Kur'ân olarak güçlü bir imam hatip olduğu kadar, inandığı değerleri sanatkârâne bir şekilde nazmına aktarabilmiş; fikir; hayal ve his dünyası çok geniş kudretli bir şairdir.

23. İtikada ve ibadete müteallık hususları İslâmî ölçüler çerçevesinde konu edinen Hafız Mehmed Sebâtüddin Efendi, Kur'an-ı Kerim'in belâgatine meftun olmuş kendinden önceki nice şairler gibi şiirlerinde ya lafzen ya manen iktibâs veyahut da telmihte bulunarak âyet-i kerimeleri kullanmış ve sanatına bir renk ve kıymet katmak istemiştir. Şiirlerinde hadis-i şeriflere nazaran âyet-i kerimelere daha çok yer vermiştir.

24. Dînî konularda kendini yetiştirmiş bir şair olan Sebâtî, peygamberler tarihi sahasındaki bilgisini mucizeleriyle ele aldığı peygamberlerin çoğunu zikretmesi, Hz. Muhammed (s.a.v.) sevgisini de muhtelif isim, sıfat, vasıf ve mucizeleriyle konu etmesiyle ortaya koymuştur.

25. Sebâtî, şiirlerinde "dört yâr-ı sâdık" (N.2/6) diye nitelediği dört halife, hayru'n-nisâ, ehl-i beyt ve on iki imamı da anmış ve Kerbelâ'da şehit edilen Hz. Hüseyin'in acısını iki mersiye kaleme alarak paylaşmıştır.

26. Dînî-tasavvufî konu ve kavramları şiirlerinde kullanan şairin sûfî bir şair olduğunu söylemek güçtür, ama güzel dînî-tasavvufî şiirleri mevcuttur. Zâhirî şeriat cephesi, tarikat cephesine galebe çalar.

27. Her dindâr ve mutasavvıf şair gibi Sebâtî de, insanın nefsî yönüne dikkat çekmiş, onun elinden kurtulmak için Rabbine yalvarmış; "büt-gede-i âlem" (G.102/3) olan "dünyaya dil bağlanmaması"nı ve akıllı olanın "terk-i sivâ eylemesi"ni savunmuştur.

28. Sebâtî'nin tarikatlar ve kurucuları hakkındaki fikirlerini, müstakil olarak bu konuya hasredilmiş beş beyitlik bir gazelinde (G.143) bulmak mümkündür. O burada dört tarikat ve kurucularından söz eder.

29. Hafız Mehmed Sebatüddin'in eserlerinde dînî-tasavvufî, tarihî, efsanevî şahıslardan aşk hikayeleri ve kahramanlarına kadar geniş bir şahıs kadrosu vardır. Padişahtan devlet ricâline ve devrinde yaşadığı çevrenin şahıslarına kadar oldukça zengin olan bu şahıs kadrosunda şairin çağdaşı olanlar, hayli kalabalık bir yekün tutar.

30. Sebâtî'nin şiirlerinde dikkati çeken bir husus da, aynı devirde batı edebiyatı tarzında eser veren şair ve yazarlar, -şaire göre "tarz-ı cedîd"ciler-, II. Abdulhamid Han'ı "müstebid", devrini de "istibdât devri" diye nitelerken o, "pâdişâh-ı İslâm" şeklinde nitelediği padişaha "hallede'llâhü mülkehu = Allah O'nun mülkünü daim etsin" diye duada bulunur.

31. Tarihî ve efsânevî şahısların İran tarihi, mitoloji ve edebiyatına ait olduğu dikkati çeker. Bunun yanında Arap ve Türk tarih ve edebiyatı malzemesinin ondan aşağı kalmadığını da zikretmek gerekir.

32. Sebâtî'nin eserlerinde ülke, şehir ve yer adlarının geniş bir coğrafyaya yayıldığı, mukaddes mekanlardan Anadolu'ya, Anadulu'dan uzak doğuya kadar büyük bir sahayı kapsadığı görülür.

33. Ayrıca Aras, Kızılırmak, Bîsütûn Dağı ve Türbe Dağı da onun şiirlerinde adları geçen nehirler ve dağlardır.

34. Hafız Mehmed Sebâtüddin Efendi'nin şiirlerinin ağırlık noktasını meydana getiren ve âşık-sevgili-rakîb üçlüsünün şahsında ortaya konulan insan tipi, umumiyetle Divan edebiyatının estetik ölçülerine paralel olarak ele alınmıştır.

35. Allah'ın iradesi gereği "ol" emri mucibince yoktan yaratılmış olan (G.1/1) insan, "isyan u nisyân" ile muttasıftır (Mfrd.1), ama "seven, sevilen, kıskanan ve kıskanılan" bir varlıktır.

36. Sebâtî'nin şiirlerinde sevgili muhtelif şekillerde ele alınmış; şairin yaşadığı devre kadar şiirin konusunu teşkil eden sevgili, onun şiirlerinde mazideki bütün estetik ölçü ve mazmunlarıyla, kullanılan kelime, terkip, teşbih ve mecâzlarıyla işlenmiştir.

(a) Sebâtî'nin şiirlerinde sevgili ile alakalı olarak kullanılan kelime ve terkiplerin, onun karakteri ve fizikî yapısına uygun düşecek kelime ve terkipler olduğu görülür.

(b) Sebâtî'nin şiirlerinde konu edilen sevgilinin güzellik unsurları, asırlarca işlenerek çerçevesi çizilip belirlenmiş unsurların şairin şahsî üslûbuyla yeniden terennüm edilişi ve ele alınışından ibarettir.

37. Sebâtî'nin şiirlerinde aşık da, Divan şiirimizde asırlar boyu işlenerek ortak özellikleri belirginleşen aşıktan farksız genel nitelikler taşır.

(a) Şairin dilinden veciz ifadelerle, gerek aşkın gerekse bunu yaşayan biri olarak âşık ve âşıklığın ne olduğunun da tanımları yapılır: (Âşık, rindler meclisine sabahleyin gelen kimsedir (G.24/4); Âşığın kalbi suya benzer, kararsızdır, ne tarafa meyledip akacağı belirsizdir (G.34/3); Âşıklık gençlik ahdine benzer (G.34/4); Âşık cennete girse dahi rahat değildir...).

(b) Âşık, umumi vasıf ve karekteriyle pasiftir. Bu sebeple sevgiliden gelen cevr ü cefâ, onun için zevk ü safâdır (G.83/7). Aşkında sıdk u sadakat gösterir. Sevgilinin ayrılığına katlanır. Başına yağmur gibi belâlar yağsa, şikâyet etmez, Hz. Eyyüb sabrıyla sabreder (G.42/1-2).Sevgili Hz. Yusuf olunca âşık, Hz. Yakup, evi de "beytü'l-ahzân"dır (G.145/1).

(c) Rakip, âşık için büyük bir problemdir. Aşık, sevgili ile rakip arasındaki ilişkinin canlılığından dolayı bazen rakip olmayı bile arzular (G.146/6).

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

(ç) Sebâtî'nin şiirlerinde ister doğrudan "âşık" kelimesiyle olsun, isterse aşığın fizikî ve rûhî durumunu belirten kelime ve tamlamalarla veya aşığın yerine kendisini koyan şairin mahlasıyla ifade edilen aşık olsun, aşığın en dikkati çeken vasfı, sevgiliye olan karşılıksız aşkı ve sevgiliden ayrı kalmanın verdiği fizikî ve rûhî çöküntü içinde olmasıdır.

38. Sebâtî Divanı'nda tasvir edilen rakip, genel olarak "gayr, ağyâr ve rakîb" kelimeleriyle Divan şiirindekine benzer şekilde ele alınmıştır.

(a) Güle benzeyen sevgiliyi, dikene benzetilen gayr ve ağyâr ve rakipten ayrı düşünmek mümkün değildir. Bunlara, aşığın sevgiliye ulaşmasında engel olduklarından, aşık tarafından "hâr (diken), dîv (dev), zâg (karga), hayvân (it) ve ayı" gibi hoş olmayan kavram ve varlıklara benzetilmiştir.

Netice olarak şunu ifade etmek gerekir ki, Sebâtî, şairlik kudreti, ilmî ve dînî konulardaki derin bilgisiyle, her ne kadar mahdud sayıdaki kaynaklarda ikinci sınıf bir şair olarak vasıflandırılsa da bizim kanaatimiz odur ki, birinci sınıf bir şair sayılması ve ihmal edilmemesi gereken önemli bir şahsiyettir.

Biz "Hafız Mehmed Sebâtüddin -Hayatı ve Eserlerinin İncelenmesi-" adlı bu çalışmamızla, hem daha önce yapılmış benzeri çalışmaların yanına bir yenisini eklediğimiz, hem bu vesileyle şairi hayatı ve eserleriyle bir bütün olarak tanıtıp Türk edebiyatı tarihine kazandırdığımız, hem de şair üzerinde yapılması muhtemel araştırmalara yararlı olabilecek malzemenin büyük bir kısmını ortaya koyduğumuz kanaatindeyiz.

BİBLİYOGRAFYA

ABDİ-ZÂDE Hüseyin Hüsâmeddin, **Amasya Tarihi (Mukaddime.** Sad. Dr. Ali Yılmaz - Dr. Mehmet Akkuş), c.1, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 1986.

ABDÜLBÂKÎ, Muhammed Fuâd, **el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm,** el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1982.

ABDULHAMÎD, (Dr.) İrfan, **İslâm'da İtikâdî Mezhepler ve Akâid Esasları** (Çev: M. Saim Yeprem), Marifet Yayınları, İstanbul, 1981.

ABDÜ'L-KÂDİR, el-Hâc Mutlaku'r-Rahbâvî, **el-Yevmü'l-Âhiretü. Ahiret Günü,** (Terc. Ahmet Hulûsî Serdaroğlu,-Lütfi Şentürk), Güven Matbaası, Ankara, 1970.

el-ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed, **Keşfü'l-Hafâ ve Muzîlü'l-İlbâs ammâ İştehere mine'l-Ehâdîsi Elsineti'n-Nâs,** 2 cilt, Beyrut, 1351.

AFİF A. Tabbârâ, **İlmin Işığında İslâmiyet,** (Çev. Mustafa Öz), Kalem Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1981.

AHMED b. Hanbel, **el-Müsned,** İstanbul, 1981.

AHMED Cevdet Paşa, **Belâğat-ı Osmâniyye,** İkinci Baskısı, Matbaa-i Osmaniyye, İstanbul, 1299.

_____**Peygamberlerin Kıssaları ve Halifelerin Tarihi,** (Sad. Ali Arslan), c.1, Arslan Yayınları, İstanbul, 1977.

AKALIN, (Dr.) L. Sami, **Edebiyat Terimleri Sözlüğü,** Varlık Yayınları, İstanbul, 1980.

AKAR, (Dr.) Metin, **Türk Edebiyatında Manzum Mi'rac-nâmeler,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

AKAY, (Dr.) Hasan, **İslâmî Terimler Sözlüğü,** İslam Bilgi Merkezi Yayınları, İstanbul, 1991.

AKI, Niyazi, **Yakub Kadri Karaosmanoğlu, İnsan, Eser, Fikir Uslûp,** İstanbul, 1960.

AKSAN, (Prof.Dr.) Doğan, **Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim,** Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

AKSEKİ, A. Hamdi, **İslam Dini (İtikad, İbâdet ve Ahlâk),** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974.

AKSOY, Ömer Asım **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü,** Ankara, 1971.

AKTAŞ, (Doç.Dr.) Şerif, **Edebiyatta Üslûb ve Problemleri,** Akçağ Yayınları, Ankara, 1986.

el-ALBÂNÎ, Muhammed Nasîruddîn, **Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-Zaîfe ve'l-Mevzû'a ve Eserühâ es-Seyyidü fi'l-Ümme,** c.1, Beyrut, 1985.

ALİYYÜ'L-KÂRÎ, **el-Esrâru'l-Merfû'a fi'l-Ehâdîsi'l-Mevzûa',** İstanbul, 1289.

_____**Şerhü'ş-Şifa,** İstanbul, 1307.

_____**el-Masnû' fî Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevzû',** Beyrut, 1389.

el-AMÂSÎ, Osman Fevzi (Olcay), **Amasya Meşâhiri,** 1955, Amasya, Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, Kitap no: 787, tasnif no: 920, (Yazma).

AYDEMIR, (Dr.) Abdullah, **Tefsirde İsrâiliyyât,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1979.

_____**İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.

AYDIN, (Dr.) Ali Arslan, **İslâm İnançları ve Felsefesi (Tevhid ve İlm-i Kelâm),** Çağrı Yayınları, İstanbul, 1979.

_____**İslam'da İman ve Esasları,** Çağrı Yayınları, İstanbul, 1979.

Azerbaycan Edebiyatı Tarihi III, Azerbaycan İlimler Akademisi Yayını, Bakü, 1960.

el-AZÎZÎ, Muhammed b. Şeyh İbrahim, **Şerhu'l-Câmi'u's-Sağîr,** c.2, Mısır, 1312.

BANARLI, Nihad Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi,** c.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.

BAYRAM, Yavuz, **16.Yüzyıl Divan Şiirinde "Poetika"**, OMÜ., Sosyal Bilimler Enstitüsü (Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 1995, XIV+205 s.

BEKİ, M. Akif, **Türkiye'de Nakşîler,**Yeni Yüzyıl Kitaplığı, 1995.

BERKİ, Ali Himmet-KESKİOĞLU, Osman, **Hâtemü'l-Enbiyâ Hazreti Muhammed ve Hayatı,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986.

BİLGEGİL, (Prof. Dr.) M. Kaya, **Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât),** Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.

BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan, "Türk - İslâm Tasavvuf Felsefesi Tarihinin 'Mecâzî Aşk' ve 'Hakîkî Aşk' Kavramları", **Türk Dünyası Tarih Dergisi,** Sayı, 22, Ekim 1988, s.16-19.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, **Mülehhas İlm-i Tevhid, Akaid-i İslâmiyye,** Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1973.

_____**Büyük İslam İlmihali,** Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1975.

_____**Hukukı İslamiyye ve Istılâhâtı Fıkhıyye Kamusu,** c.1, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1976.

BİLSEL, (Dr.) Halim Hilmi, **Allah Vardır,** Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1976.

BOLELLİ, (Dr.) Nusrettin, **Belâgât. Arap Edebiyatı Bilgi ve Teorileri,** Marmara Üniversitesi, İlâhiyât Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

BURSALI Mehmed Tahir Efendi, **Osmanlı Müellifleri,** (Haz. A. Fikri Yavuz - İsmail Özen), 3 cilt, Meral Yayınevi, İstanbul, 1972.

BURSALI, Mustafa Necati, **Alemlere Rahmet (Hz. Muhammed Aleyhisselam),** Çile Yayınları, İstanbul, 1980.

_____**En Büyük Sıddîkiyet ve Teslîmiyet Örneği Hz. Ebu Bekir**, Çile Yayınları, İstanbul, 1979.

_____**Hak ve Adalet Güneşi Hz. Ömer**, Çile Yayınları, İstanbul, ?.

_____**Hz. Osman**, Çile Yayınları, İstanbul, ?

_____**Hz. Ali**, Çile Yayınları, İstanbul, ?

_____**Hz. Hasan ve Hüseyin**, Çile Yayınları, İstanbul, ?

BURSEVÎ, İsmail Hakkı, **Kenz-i Mahfî,** İstanbul, 1290.

CANAN, (Prof. Dr.) İbrahim, **Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi,** 18 cilt, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.

el-CAZÛLÎ, el-İmam Ebî Abdillah Muhammed b. Süleyman, **Delâilü'l-Hayrât,** Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, 1977.

CENGİZ, Halil Erdoğan, **Divan Şiiri Antolojisi,** Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1983.

_____"Divan Şiirinde Musammatlar", **Türk Dili. Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri),** Sayı: 415-416-417 / Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, s.295-312.

el-CEZÂİRÎ, Tâhir b. Sâlih, **Tevcîhü'n-Nazar,** Mısır, 1910.

ÇAĞLAYAN, Mehmed, **Mezheplerin Birleştirilmesi ve İçtihad Meselesi,** Furkan Yayınları, İstanbul, 1982.

ÇALIŞKAN, Adem, **Fuzûlî'nin Su Kasidesi ve Şerhi,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

ÇANTAY, Balıkesir Hasan Basri, **Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim,** 3. cilt, İstanbul, 1959.

ÇAVUŞOĞLU, (Prof. Dr.) Mehmed, **Hayâlî Bey ve Divanından Örnekler,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

_____**Necati Bey Divanı'nın Tahlili**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1971.

_____"Tahlil ve Tenkitler", **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,** XXIII'den Ayrı Basım, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1981, s.329-46.

ÇELEBİOĞLU, (Prof. Dr.) Amil, "Harflere Dair", **Millî Kültür**, Haziran 1980, Sayı:1, s.62-65.

DAĞISTÂNÎ, Ömer Ziyâeddin, **Zübdetü'l-Buhârî Tercümesi**, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, 1977.

DALGIN, Nihat - MACİT, Yunus, **Kültürümüzü Şekillendiren Hadisler (Metin-Kaynak ve Sıhhat Dereceleri),** Sönmez Matbaası, Samsun, 1992.

DRAZ, (Prof. Dr.) Muhammed Abdullah, **Din ve Allah İnancı,** (Çev. Bekir Karlığa), Bir Yayıncılık, ?.

DERMAN, (Op.Dr.) Mehmet Ali, **Evliyalar Şahı**, c.1, Üçler Matbaası, İstanbul, 1975.

DEVELİOĞLU, Abdullah, **Büyük İnsanlar (Üçbin Türk ve İslâm Müellifi),** Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1973.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat,** Aydın Kitabevi, Ankara, 1982.

DİLÇİN, (Dr.) Cem, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi,** Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

_____"Divan Şiirinde Gazel", **Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)** Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, Sayı:415-416-417, s.78-247.

_____**Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

Dîvân-ı Hâfız Mehmed Sebâtüddin, Mahmûd Beg Matbaası, Dersaâdet, 1309.

Dîvân-ı Seyyid Nigârî Be-Zebân-ı Fârisî, (Nâşiri: Merhum mumâ ileyhin bendelerinden Hacı İsmail Hakkı), Matbaa-i Hukûkiyye, Dersaâdet, 1329/ 1911.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, **Dünden Yarına,** Med Yayınları, İstanbul, 1978.

ELHAC Mehmed Esad Efendi, **Kenzü'l-İrfan. Binbir Hadîs-i Şerif,** Çelik Yayınevi, İstanbul, 1982.

ELHAC Mehmed Zihni Efendi, **Nimet-i İslâm,** Sönmez Neşriyat, İstanbul, ?.

ERARSLAN, (Dr.) Cezmi, **II. Abdulhamîd ve İslam Birliği,** Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 1992.

ERAYDIN Selçuk, **Tasavvuf ve Tarikatlar,** Marifet Yayınları, İstanbul, 1981.

ERDEM, (Yrd. Doç.) Dr. Mustafa, **Hz. Adem (İlk İnsan),** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

EŞREFOĞLU Rûmî, **Tam Müzekkin Nüfûs. Nefisleri Temizleyen,** Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, 1983.

ERTAYLAN, İsmail Hikmet, **Türk Edebiyatı Örnekleri I: Varaka ve Gülşah,** İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1945.

el-GAZALÎ, Ebî Hâmid, **İlâhî Ahlak. Esmâu'l-Hüsnâ,** (Çev. Yaman Arıkan), Uyanış Yayınevi, İstanbul, 1989.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik,** İstanbul, 1953.

_____**Şeyh Galib Divanı'ndan Seçmeler,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

GÖZLER, H. Fethi, **Türkçe ve Edebiyat Bilgileri Kaynak Kitabı,** İnkılap ve Aka Basımevi, İstanbul, 1975.

GUENON, Rene', "Nun Harfinin Esrârı", (Çev:Sadık Kılıç), **Dergâh,** c.III, Nisan 1992, Sayı:26, s.20-22.

GÜN, Recep, **Amasya Çevresindeki Mimari Eserlerde Yazı Kullanımı,** OMÜ., Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 1993.

GÜREL, Aziz, **Türk Süryânîleri Tarihi,** Diyarbakır, 1970,

HACITAHİROĞLU, Abdullah Öztemiz, **Hazret-i Peygamber'e Şiirler Antolojisi (Na'tlar),** İstanbul, 1966.

Hayâlî Divanı, (Haz. Prof Dr. Ali Nihad Tarlan) Akçağ Yayınları, Ankara, 1992

HEREVÎ, Ali b. Hüseyin, **Reşehât Aynu'l-Hayât,** İstanbul, 1291.

HİREVÎ, Muînüddin Muhammed Emîn, **Meâricü'n-Nübüvve - Altı Parmak Peygamberler Tarihi,** (Osmanlıca'ya çev. Muhammed b. Muhammed Efendi (Altıparmak) Sad. A. Faruk Meyan), Berekât Yayınevi, İstanbul, 1980.

İBN ADİYY, Ebû Ahmed Abdullah el-Cürcânî, **el-Kâmil fî Du`afâi'r-Ricâl**, c.3, Beyrut, 1984.

İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ İsmail, **Kur'ân'ın Faziletleri,** (Çev. Mehmed Sofuoğlu), Türdav, İstanbul, 1978.

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mükerrem, **Lisânü'l-Arab,** 3 cilt, Mısır, 1308.

İMAM Azam Ebu Hanife, **Fıkh-ı Ekber Aliyyü'l-Kârî Şerhi,** (Terc.Yunus Vehbi Yavuz), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1979.

İMRİÜL KAYS, **Muallakât. Yedi Askı,** (Çev. Ord. Prof. Şerafettin Yaltkaya), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1979.

İNAL İbnülemin Mahmut Kemal, **Son Asır Türk Şairleri,** 4 cilt, Dergah Yayınları, İstanbul, 1988.

İPEKTEN, (Doç.Dr.) Haluk, **Eski Tük Edebiyatı Nazım Şekilleri,** Birlik Yayın Kooperatifi Yayınları, Ankara, 1985.

_____**Eski Türk Edebiyatı Edebî Bilgiler (Nazım Şekilleri-Aruz Ölçüsü), 2. Kısım**, Atatürk Üniviversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1989.

İSEN, (Doç. Dr.) Mustafa - MACİT, Muhsin, **Türk Edebiyatında Tevhidler,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.

İSEN, (Doç. Dr.) Mustafa, **Acıyı Bal Eylemek / Türk Edebiyatında Mersiye,** Akçağ Yayınları, Ankara, 1993.

İSLÂMÎ İlimler Araştırma Vakfı, **Asrımızda Hıristiyan-Müslüman Münasebetleri,** İlmî Neşriyat, İstanbul, 1993.

İZ, Mahir, **Tasavvuf, Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatler,** Türdav, İstanbul, 1981.

KABAKLI, Ahmet, **Türk Edebiyatı,** c.2, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990.

KANAR, (Dr.) Mehmet, **Büyük Farsça-Türkçe Sözlük,** Birim Yayınları, İstanbul, 1993.

_____**Büyük Türkçe-Farsça Sözlük,** Birim Yayınları, İstanbul, 1993.

KANDEMİR, M. Yaşar, **Mevzû Hadisler. Menşe'i, Tanıma Yolları, Tenkidi,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980.

KAPLAN, Mehmet, **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar,** c.1, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1976.

KARA, (Dr.) Mustafa, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi,** Dergah Yayınları, İstanbul, 1990.

KARAALİOĞLU, Seyit Kemal, **Edebiyat Sanatı,** İnkılap ve Aka Kitabevleri Koll. Şti., İstanbul, 1964.

KARAÇAM, İsmail, **Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati,** Nedve Yayınları, İstanbul, 1981.

KARAHİSARÎ, Ahterî Mustafa b. Şemsüddin, **Ahterî Kebîr, Arapça-Türkçe Lûgat** (Haz. İ. İlhami Ulaş-Abdulkadir Dedeoğlu) Osmanlı Yayınevi, İstanbul, 1979.

KELÂBÂZÎ, **Doğuş Devrinde Tasavvuf, Taarruf,** (Haz. S.Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1979.

KESKİOĞLU, Osman, **Hazret-i Peygamber'in Hayatı, Siyer-i Nebî,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974.

KIRCA, Celâl, **Kur'an-ı Kerim ve Modern İlimler**, Marifet yayınları, İstanbul, 1981.

KIRKINCI, Mehmed, **Kader Nedir**?, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul, 1982.

KOCAKAPLAN, İsâ, **Açıklamalı Edebî Sanatlar,** Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1992.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir, **Türk Edebiyatı Tarihi,** Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1964.

(KOMISYON), **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,** c.1, Ankara, 1972.

_____**Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler/ İsimler/ Eserler/ Terimler,** 7 cilt, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1976-1990.

_____**Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri, Tarih-Antoloji-Ansiklopedi,** 12 cilt, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 1985-1992.

_____**Yeni Türk Ansiklopedisi,** 12 cilt, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 1985.

_____**Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, c.1, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1986.

_____**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** 11 cilt, İstanbul, 1988-95...

_____**Günümüz Dilinden Hz. Peygamber'e Na'tlar,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991.

_____**Günümüz Dilinden Münâcâtlar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.

_____**Evliyalar Ansiklopedisi,** 13 cilt, İhlas Holding Gazetecilik A.Ş., İstanbul, 1992.

_____**İslâm Ansiklopedisi,** 13 cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993.

KONRAPA, M. Zekâî, **Hazret-i Peygamber'in Hayatı (Siyer-i Nebî),** Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1978.

KÖÇERLİ, Feridun Bey, **Azerbaycan Edebiyatı Tarihi Materyalleri II,** (2.bs.), Bakü, 1981.

KÖKSAL, M. Asım, **Hz. Muhammed (A.S.) ve İslâmiyet,** c. 11, Misvak Neşriyat ve Dağıtım İşletmesi, İstanbul, 1980.

KÖPRÜLÜ, (Ord. Prof. Dr.) M. Fuad, **Türk Edebiyatı Tarihi,** (Sad. Dr. Orhan F. Köprülü-Nermin Pekin), Ötüken, İstanbul, 1981.

KURNAZ, (Doç. Dr.) Cemal, **Münâcât Antolojisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.

_____**Hayâli Bey Divanı Tahlili,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

KURTULMUŞ, Numan, **Yeni Ementü Şerhi (Büyük İlmihal),** Elif Ofset Tesisleri, İstanbul, 1980.

KUŞEYRÎ, Abdulkerim, **Kuşeyrî Risalesi,** (Haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981.

LEVEND, Agâh Sırrı, **Divan Edebiyatı. Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar,** Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984.

MARDİN, (Ord. Prof.) Ebu'l-Ulâ, **Medenî Hukuk Cepkesinden Ahmet Cevdet Paşa,** İstanbul, 1946.

MECDÎ Mehmed Efendi, **Şakâik-ı Nu'maniyye ve Zeyilleri / Hakâiku'ş-Şakâik,** (Neşr, Haz. Doç.Dr. Abdulkadir Özcan), c.1, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989.

MEHMED Süreyya, **Sicill-i Osmânî Yahut Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniyye,** 3 cilt, Matbaa-i Amire, 1308.

MEHMED Şâkir, **Mûcizâtü'l-Enbiyâ - Peygamberlerin Mucizeleri,** (Sad. Abdulkadir Akçiçek), Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1979.

MENGİ, Mine, "Mazmun Üzerine Düşünceler", **Dergâh,** Sayı: 34, Aralık, 1991, s.10-11.

MERCANLIGİL, Muharrem, **Ebced Hesabı,** Doğuş Limt. Şirketi Matbaası, Ankara, 1960.

MEVLÂNÂ Muhammed Ali, **Peygamberimizin Hayatı. Siretü'n-Nebî,** (Çev. Prof. Ali Genceli), Nur Dağıtım, Ankara, ?.

MEVLÂNÂ Şiblî, **Asr-ı Saadet (İslam Tarihi,** Terc. Ömer Rıza Doğrul), c.2, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul, 1977.

MİLLİ Kütüphane Başkanlığı, **Türk Atasözleri ve Deyimleri,** c.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972.

MOLLA Câmî, **Nefehâtü'l-Üns min Hazarâti'l-Kudüs,** (Sad. Abdulkadir Akçiçek), Saâdet Yayınevi, İstanbul, 1981.

MUALLİM Naci, **Istılâhât-ı Edebiyye,** A. Asadoryan Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, İstanbul, 1307.

_____**Esâmî,** Mahmûd Beg Matbaası, İstanbul, 1308.

MÜTERCİM, Asım, **Kâmûs Tercümesi,** c.1, İstanbul, 1305.

NECMÜDDİN Kübra, **Tasavvufî Hayat,** (Terc. Mustafa Kara), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1980.

NEV'İ-ZÂDE Atâ'î, **Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şakâik / Şakâik-ı Nu'mâniye ve Zeyilleri,** (Neşr. Haz. Doç.Dr. Abdulkadir Özcan), c.2, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989.

OK, Murat Paşa, **Ondokuzuncu Yüzyıl İslâm Hukukçuları,** O.M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi) Samsun, 1993.

OKÇU, (Dr.) Naci Sami, **Divan Şiirine Kaynaklık Eden Ayetler,** Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), Erzurum, 1982, IX+199 s.

_____**Şeyh Gâlib, (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlili ve Divanının Tenkidli Metni),** 2 cilt, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

ONAY, Ahmet Talât, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.

ÖZEK, (Prof. Dr.) Ali - KARAMAN, (Prof. Dr.) Hayrettin - TURGUT, (Prof. Dr.) Ali - ÇAĞRICI, (Doç. Dr.) Mustafa - DÖNMEZ, (Prof. Dr.) İ. Kafi - GÜMÜŞ, (Doç. Dr.) Sadrettin, **Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

ÖZKAZANCIGİL, Hasan Hüseyin, **Kur'ân Kelimeleri Sözlüğü,** Birleşik Dağıtım - Kitabevi, Ankara, ?.

ÖZKIRIMLI, Atilla, **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi,** c.3, Cem Yayınevi, İstanbul, 1982.

ÖZÖN, Mustafa Nihad, **Türkçe'de Roman,** İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

ÖZTÜRK, (Dr.) Osman, **Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle,** İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Neşriyatı, İstanbul, 1973.

ÖZTÜRK, (Doç.Dr.) Mürsel, **Farsça Dilbilgisi,** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, **Hallâc-ı Mansûr ve Eseri (Kitâbu't-Tavâsîn),** Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1976.

PALA, İskender, "Divan Şiirinde Harflerin Ele Alınışları", **Milli Eğitim,** Sayı: 90, Ekim 1989, s.27-33.

_____**Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,** c.I-II, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.

_____"Mazmunların Mazmunu", **Dergâh,** Sayı: 35, Ocak 1992, s.1, 10-11.

_____**Divan Edebiyatı,** Ağaç Yayıncılık Ltd. Şti., İstanbul, 1992.

PEKOLCAY Neclâ, "İslâmî Türk Edebiyatının Eski Mahsullerinde Sık Sık Adı Geçen Şahsiyetler", **Diyanet Dergisi,** Sayı: 98-99, Ankara, 1970, s.228 ... vd.

PEKOLCAY, Neclâ - ERAYDIN, Selçuk - TAHRALI, Mustafa - UZUN, Mustafa, SUBAŞI, M. Husrev, **İslâmî Türk Edebiyatı. Giriş,** Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981.

RAMAZANOĞLU Mahmud Sami, **Fatiha Sûresi Tefsiri,** Erkam Yayınları, İstanbul, 1985.

RECÂİZÂDE Mahmûd Ekrem, **Ta'lîm-i Edebiyât,** Mihrân Matbaası, İstanbul, 1881.

es-SAGÂNÎ, İmam Ebu'l-Fedâil el-Hasan b. Muhammed, **Risâle fi'l-Mevzû'ât,** Mısır, ?.

es-SALİH, (Dr.) Subhi, **Kur'ân İlimleri,** (Terc. M. Said Şimşek), Hibaş Yayınları, Konya, ?.

SARMIŞ, (Doç.Dr.) İbrahim, "İslâm'ın Şiire Bakışı", **Selçuk Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisi,** Sayı:3, Konya 1990, s.133-64.

SEFERCİOĞLU, (Yrd. Doç. Dr.) M. Nejat, **Nev'î Divanı'nın Tahlili**, Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara, 1990.

es-SEHAVÎ, Muhammed b. Abdurrahman, **el-Mekâsidü'l-Hasene**, Kahire, 1956.

SEVÜK, İsmail Habib, **Edebiyat Bilgileri,** İstanbul, 1942.

SEYYİD, Muhammed Nur, **Niyâzî-i Mısrî Divanı Şerhi,** (Haz. Mahmut Sadettin Bilginer), Esma Yayınları, İstanbul, 1982.

SIRMA, (Prof. Dr.) İhsan Süreyya, **II. Abdulhamid'in İslâm Birliği Siyaseti,** Beyan Yayınları, İstanbul, 1994.

SOYSAL, M. Orhan, **Edebî San'atlar ve Tanınması,** Alemdar Matbaası, İstanbul, 1987.

es-SUYÛTÎ, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, **Tedrîbü'r-Râvî fî Şerh-i Takrîbi'n-Nevevî**, c.1, Mısır, 1385/1966.

ŞAHİNER, Necmeddin, **Edebî San'atlar,** Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1975.

ŞAR, Selahaddin, **Tasavvufun Temel İlkeleri, İslam Tasavvufu,** Toker Yayınları, İstanbul, 1991.

eş-ŞA'RÂNÎ, Abdü'l-Vehhâb, **el-Yevâkıt ve'l-Cevâhir fî Beyânî Akâ'idi'l-Ekâbir,** c.2, Dâru'l-Ma'ârife, Beyrut, ?.

ŞEMSEDDİN Sâmî, **Kâmûsu'l-A'lâm,** c.3-4, Mihran Matbaası, İstanbul, 1314.

_____**Kâmûs-ı Türkî,** (Neşr. Ahmed Cevdet), 2 cilt, İkdâm Matbaası, Dersaâdet, 1318.

ŞEMSÜDDİN Ahmed Efendi, **Dört Büyük Halife (Menâkıb-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn),** Bedir Yayınevi, İstanbul, 1976.

ŞENER, H. İbrahim, **Türk Edebiyatında Manzum Esmâu'l-Hüsnâlar,** Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1985.

_____"Türk Divan Edebiyatında Na't ve Bazı Na't Mecmuaları", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** sayı: 3, İzmir, 1986, s.147-60.

ŞENTİN, Arif Tamer- KAŞIK, Dursun, **Nigârî Divanı,** OMÜ., Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Mezuniyet Tezi, Samsun, 1986, VI+418 s.

ŞEVKÂNÎ, Ebu Abdillah Muhammed b. Ali, **el-Fevâidü'l-Mecmû`a fi'l-Ehâdîsi'l-Mevzû`a** (thk. Abdurrahman b. Yahya el-Yamânî) Kahire, 1960.

eş-ŞEYH Muhammed b. Seyyid Derviş, **Esne'l-Metâlib fî Ehâdîsi Muhtelifeti'l-Merâtib,** Mısır, 1355.

et-TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, **Tarih-i Taberî Tercemesi, c.3,** Can Kitabevi, İstanbul, 1983.

TAHÎRÜ'L-MEVLEVÎ, **Edebiyat Lügatı,** (Neşr. Haz: Kemal Edip Kürkçüoğlu) Enderun Kitabevi, İstanbul, 1973.

TALAY, Aydın, **Eserleri ve Hizmetleriyle Sultan Abdülhamid,** Risâle Yayınları, İstanbul, 1991.

TARAKÇI, (Prof. Dr.) Celâl, **Muallim Nâcî Efendi. Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki,** Sönmez Ofset Matbaası, Samsun, 1994.

TARLAN, (Dr.) Ali Nihad, **Divan Edebiyatında Tevhidler,** 4 Fasikül, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1936.

_____**Edebiyat Meseleleri,** Ötüken, İstanbul, 1981.

TATLISU, Ali Osman, **Esmâu'l-Hüsnâ Şerhi,** Seha Neşriyat ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1993.

TEPEDELENLİOĞLU, Nizamettin Nazif, **Sultan İkinci Abdülhamid ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacılar,** Bedir Yayınevi, İstanbul, 1964.

TİMURTAŞ, (Prof Dr.) Faruk K., **Osmanlı Türkçesi Grameri,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980.

_____**Tarih İçinde Türk Edebiyatı,** Vilâyet Yayınları, İstanbul, 1981.

et-TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed **Şemâil-i Şerîfe,** (Terc. Hüsamü'd-dîn en-Nakşibendî, Sad. M. Sadık Aydın), Hilal Yayınları, Ankara, 1976.

TOLASA, Harun, **Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası,** Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara,1973,

_____"Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri", **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,** Sayı:1, İzmir,1982, s.15-16.

TOPALOĞLU, Bekir - KARAMAN, Hayreddin, **Arapça-Türkçe Yeni Kamus,** Anda Ana Neşriyat ve Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1976.

TOPALOĞLU, Bekir, **İslâm Kelâmcıları ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı (İsbât-ı Vâcib),** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 12 cilt, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1963-1982.

UÇAR, (Prof. Dr.) Şahin, **Tarih Felsefesi Yazıları,** Vadi Yayınları, Ankara, 1994.

ULUDAĞ, (Dr.) Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,** Marifet Yayınları, İstanbul, 1991.

UNAT, Faik Reşit, **Hicrî Tarihleri Mîlâdî'ye Çevirme Kılavuzu,** Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

ÜLKÜ, Hayati, **Başlangıçtan Günümüze Kadar İslam Tarihi,** Çile Yayınları, İstanbul, 1979.

ÜNVER, (Doç. Dr.) İsmail, "Mesnevî", **Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri),** Sayı: 415-416-417 / Temmuz-Ağutos-Eylül 1986, s.430-463.

ÜZGÖR, Tahir, **Edebiyat Bilgileri,** Veli Yayınları, İstanbul, 1983.

_____**Türkçe Divan Dibaceleri,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

VELÎDÜ'L-A'ZAMÎ, **Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Mucizeleri,** (Terc. M. Sadık Aydın (Hamidi)), Mevlânâ Kitabevi, Ankara, 1977.

YAKIT, (Doç.Dr.) İsmail, **Türk İslâm Kültüründe Ebced Hesâbı ve Tarih Düşürme,** Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 1992.

YAVUZ, Y. Vehbi, **İslam'da Zekât Müessesi,** Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980.

YAZICIOĞLU Ahmed Bîcân, **Envâru'l-Âşıkîn/Aşıkların Nurları,** (Sad. H. Mahmud Serdaroğlu - A. Lütfi Aydın), Çile Yayınevi, İstanbul, 1980.

YAZIR, Elmalılı Hamdi, **Hak Dini Kur'ân Dili,** (Sad: Doç. Dr. İsmail Karaçam-Yrd. Doç. Dr. Emin Işık-Dr. Nusrettin Bolelli-Abdullah-Yücel-Mahmut Özakkaş), 10 cilt, Azim Dağıtım, İstanbul, ?.

YENİTERZİ, (Yrd. Doç Dr.) Emine, **Divan Şiirinde Na't,** Türkiye Diyanet Vakfi Yayınları, Ankara, 1993.

Türk Edebiyatında Na'tlar (Antoloji), Türkiye Diyanet Vakfi Yayınları, Ankara, 1993.

YEŞİLZÂDE Mehmed Salih, **Varaka ve Gülşah Hikayesi,** Bozkurt Kitabevi ve Basımevi, İstanbul, 1944.

YILMAZ, Mehmet, **Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük),** Enderun Kitabevi, İstanbul, 1992.

ZERKEŞÎ, Bedreddin Ebû Abdillah Muhammed, **et-Tezkire fi'l-Ehâdîsi'l-Müştehire,** (thk. Mustafa Atâ), Beyrut, 1986.